ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

VOLUMUL 13

Raleigh – Sato

EDITOR
Vidrașcu și fiii

PROIECT EDITORIAL
Dan Vidrașcu

COORDONARE
Cornelia Marinescu, Ilieș Câmpeanu

REDACTARE
Delia Anghelescu
Justina Bandol
Andreea Bratu
Ilieș Câmpeanu
Cristian Cercel
Oana Cristescu
Adriana Dobre
Elena Gugu
Doina Marian
Cornelia Marinescu
Mihnea Moroianu
Carmen Nedelcu
Florența Simion
Sorin Șerb

Anatol Eremia, Eugen Muntean, Rodica Pandele,
Florența Simion (articole despre realități românești)

Articolul România a fost scris de acad. Răzvan Theodorescu

REFERENȚI DE SPECIALITATE
Adrian Burloiu
Christian
Ferencz Flatz
Theodor Julea
Mirela Marinescu
Dorin Matei
Marcel Măruntiu
Nicolae Mocanu
Cristina Staicu
Daniela Strat
Denisa Talaban
Ionuț Vulpescu

COPERTĂ ȘI PREZENTARE GRAFICĂ
Vladimir Zmeev

CORECTURĂ
Cristiana Miu

TEHNOREDACTARE ȘI PREPRESS
Marin Popa

TRADUCĂTORI
Coordonare: Eugen Muntean

Mădălina Adronic
Justina Bandol
Sonia Bulei
Cristina Buta
Andreea Chirculescu
Laura Chistrugă
Daniela Constantin
Roxana Cozac
Bogdan Crețu
Camelia Gheorghie
Ștefan Grigoriu
Cătălina Grosu
Roxana Ivașcu
Carmen Lavrig
Olesia Lupu
Ioan Milică
Doris Mironescu
Magdalena Mișievici
Simona Mitocaru
Marius Motoca
Dinu Gabriel Muntean
Gabriela Muntean
Ecaterina Pătrașcu
Dana Pătruț
Monica Pepine
Oana Petrovici
Fabiola Popa
Mihaela Răducanu
Iulia Rășcanu
Rebeca Romaniuc
Florența Simion
Emanuela Șoimaru
Teodora Szenti
Gabriela Tănase
Otilia Teodorescu
Ramona Zamfirescu

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

© 2010 Encyclopædia Britannica, Inc.

Encyclopædia Britannica, Britannica and the Thistle logo
are registered trademarks of Encyclopædia Britannica, Inc.

All rights reserved. No part of this work may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying, recording or by any information storage and retrieval system without permission in writing from the publisher.

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

O.P.53; C.P.212, sector 4, București, România
tel./fax 031 4251619; e-mail: comenzi@litera.ro

JURNALUL NAȚIONAL

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA
coord.: Ilieș Câmpeanu, Cornelia Marinescu. –
București: Editura Litera, 2010, 16 vol.
ISBN 978-973-675-761-7
Vol. 13. Raleigh – Sato – ISBN 978-973-675-781-5

I. Câmpeanu, Ilieș (coord.)
II. Marinescu, Cornelia (coord.)

81'374.2=135.1
030=135.1

Raleigh

Oraș, 276 093 loc. (2000), centrul administrativ al statului Carolina de Nord, SUA. A fost propus drept capitală de stat în 1788 și desemnat în 1792. Este un punct major de transport și de comerț cu amănuntul pentru partea de E a Carolinei de Nord și un punct de distribuție angro pentru magazinele de alimente, are producție de textile, echipamente electronice, computere și alimente prelucrate. Este centru de învățământ și face parte din Triunghiul de Cercetare din Carolina de Nord, împreună cu Durham și Chapel Hill, o zonă cu instituții culturale, științifice și academice, printre care se numără Universitatea Duke și Universitatea Carolina de Nord.

Raleigh, Walter *ulterior* Sir Walter

(1554?, Hayes Barton, lângă Budleigh Salterton, Devon, Anglia – 29.10.1618, Londra)

Aventurier englez și favorit al Elisabetei I. S-a alăturat fratelui său vitreg, Humphrey Gilbert, într-o expediție de piraterie împotriva Spaniei (1578), apoi a luptat împotriva rebelilor irlandezi la Munster (1580). A devenit favoritul curții prin opiniile sale declarate privind politica engleză în Irlanda, atrăgând atenția Elisabetei I. În 1584 a trimis o expediție pentru a explora coasta din N Floridei, pe care el a numit-o Virginia, și pentru a stabili, fără succes, o colonie în insula Roanoke. În 1585, Elisabeta l-a făcut cavaler. Ieșit din grațiile curții pe la 1592, a condus o expediție în amontele fluviului Orinoco, pentru a căuta aur, expediție eșuată pe care a descris-o în *Descoperirea Guyanei* (The Discoverie of Guiana, 1596). La moartea reginei Elisabeta (1603), a fost acuzat de complot împotriva lui Iacob I și a fost închis în Turnul Londrei. Fiind eliberat în 1616, a condus o altă expediție eșuată, în Guyana, tot în căutare de aur. După ce oamenii lui au dat foc unei așezări spaniole, a fost arestat de Iacob și executat, la cererea ambasadorului spaniol, sub acuzația inițială de trădare.

Ralu, Domnița ~

Fiică a lui Ioan Gheorghe Caragea, domn al Țării Românești. A întemeiat prima trupă de teatru profesionist (în greacă) din țările române, pentru care a construit și un local special, Cișmeaua Roșie, pe actuala Calea Victoriei din București, la 1817.

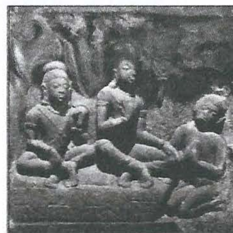
RAM /Random Access Memory/

(memorie cu acces aleatoriu)

Memorie principală a unui computer, în care conținuturi specifice pot fi accesate (citite sau scrise) direct prin CPU, în foarte scurt timp, indiferent de secvența (și locul) în care au fost înregistrate. Există două tipuri de memorie cu circuite de acces aleatoriu, RAM (SRAM) statică și RAM (DRAM) dinamică. Un singur cip de memorie este alcătuit din câteva milioane de celule de memorie. În cipul SRAM, fiecare celulă de memorie conține o cifră binară (1 sau 0), atâta timp cât este alimentată cu curent. Într-un cip DRAM, încărcarea pe celulele de memorie individuală trebuie să fie reîmprospătată periodic pentru a reține date. Din cauză că are puține componente, DRAM are nevoie de mai puțin spațiu de cip decât SRAM; prin urmare, un cip DRAM poate conține mai multă memorie, deși timpul său de acces este mai lent.

Rama

Cel mai important zeu hindus. Numele său a fost asociat cu Ramachandra, a șaptea încarnare a lui Vishnu, a cărui poveste este spusă în *Ramayana*. Perceput ca un model al rațiunii, al virtuții și al acțiunilor corecte, Rama este unul dintre cei mai venerați zei bhakti. Este înfățișat stând în picioare, cu o săgeată în mâna dreaptă și un arc în cea stângă. În temple, imaginea sa este însoțită de figuri ale soției sale, Sita, ale fratelui său vitreg, Laksmana, și ale generalului maimuțelor, Hanuman.

Rama și Laksmana așteptați de Hanuman în pădure, detaliu dintr-un relief, Madhya Pradesh, sec. V î.Hr.

P. CHANDRA

Ramadan

În islam, lună sfântă de post, a noua lună a anului musulman, în care se comemorează revelația Coranului lui Mahomed. Ca act de ispășire, musulmanilor li se cere să țină post și să se abțină de la activități sexuale în timpul zilei. Stabilit după calendarul lunar, Ramadanul poate să cadă în orice anotimp al anului. Postul Ramadanului este considerat unul dintre cei Cinci Stâlpi ai islamului, iar sfârșitul postului este una dintre cele mai importante sărbători ale acestei religii.

Ramakrishna (Paramahamsa) *născut* Gadadhar Chattopadhyaya

(18.02.1836, Hooghly, statul Bengal, India – 16.08.1886, Calcutta)

Mistic indian. Născut într-o familie săracă de brahmani, a lucrat ca preot într-un

templu la Kali, în Calcutta (azi Kolkata), unde a avut o viziune și a început practici spirituale în diferite tradiții religioase. A considerat că dorințele sexuale și banii sunt diavoli gemeni, care împiedică iluminarea spirituală. A respins sistemul castelor și a susținut că toate religiile sunt în esență identice și că, deci, toate sunt adevărate. Învățăturile sale au fost răspândite de discipolii săi, printre care și Vivekananda. Ordinul religios care îi poartă numele, având centrul în Kolkata, trimite misionari în întreaga lume.

Raman, Sir Chandrasekhara Venkata
(07.11.1888, Trichinopoly, India – 21.11.1970, Bangalore)

Fizician indian care a influențat dezvoltarea științei în India. A primit Premiul Nobel în 1930. A descoperit că, atunci când lumina trece printr-un material transparent, o parte din ea iese într-un unghi drept față de raza originară și are frecvențe diferite (frecvențe Raman) caracteristice materialului. A contribuit la înființarea majorității institutelor de cercetare din India contemporană lui, a fondat o revistă de fizică, o academie de științe și a pregătit sute de studenți.

Ramana Maharshi
născut Venkataraman Aiyer
(30.12.1879, Madurai, statul Madras, India – 14.04.1950, Tiruvannamalai)

Conducător spiritual hindus. Născut într-o familie de brahmani, a părăsit satul natal la vârsta de 17 ani, pentru a deveni pustnic pe Muntele Arunachala, unde se spune că a venit pe lume Shiva. Unul dintre cei mai tineri guru ai Indiei, susținea că răul și moartea sunt o iluzie care poate fi împrăștiată prin tehnica *vicara* (meditație asupra propriului eu) și că pentru a se atinge eliberarea din ciclul renașterilor era necesar să se practice *bhakti* (capitulare devoțională), fie către Shiva, fie către Ramana Maharishi însuși.

Ramananda
(cca 1400 – cca 1470)

Conducător spiritual indian. A trăit ca ascet înainte de a se stabili în Varanasi (Benares) pentru a studia textele vedice și filozofia lui Ramanuja. A fost al cincilea ca succesiune în linia lui Ramanuja, dar hotărârea lui de a ignora diferențele de castă a dus la ruperea relațiilor cu ceilalți adepți ai filozofului. Împreună cu 12 discipoli și-a fondat propria sectă, ramanandis, practicând devoțiunea pentru Rama. Învățăturile sale erau asemănătoare cu ale lui Ramanuja, dar a anulat restricția asupra cinei comune a diferitor caste și regula strictă ce impunea ca toate învățăturile și toate textele să fie în sanscrită, el însuși predând în limba locală, hindi, pentru a ajunge la masele care nu cunoșteau sanscrita.

Ramanuja
(cca 1017, Shriperumbudur, India – 1137, Shrirangam)

Teolog și filozof indian, cel mai influent gânditor al hinduismului evlavios. După o peregrinare lungă prin India, a fondat centre pentru a răspândi credința în Vishnu și în Lakshmi. A construit o bază intelectuală pentru practica *bhakti*, prin comentarii vaste asupra *Vedelor*, a *Brahma-sutrelor* și a *Bhagavadgita*. A fost o figură importantă în școala visistadvaita, care punea accentul pe nevoia sufletului de a fi unit cu zeul personal. Contribuțiile sale filozofice importante provin din convingerea că lumea fenomenală este reală și oferă cunoaștere adevărată și că exigențele vieții cotidiene nu sunt contrare vieții spiritului.

Ramanuja, bronz, sec. XII; aflat într-un templu Vishnu din districtul Tanjore, India

INSTITUTUL FRANCEZ DE INDOLOGIE, PONDICHERRY

Ramanujan, Srinivasa (Aaiyangar)
(22.12.1887, Erode, India – 26.04.1920, Kumbakonam)

Matematician indian. Extrem de sărac, a fost în mare măsură autodidact, de la vârsta de 15 ani. În 1913 a început o corespondență cu Godfrey H. Hardy (1877–1947), care l-a luat în Anglia, unde a făcut progrese mai ales în domeniul teoriei numerelor, al împărțirii numerelor și al teoriei fracțiilor continue. A publicat articole în reviste din Anglia și din Europa, iar în 1918 a devenit primul indian ales în Societatea Regală din Londra. A murit de tuberculoză, la vârsta de 32 de ani, recunoscut doar de matematicieni ca fiind un geniu.

Ramatirtha *născut* Tirath Ram
(1873, Miraliwala, provincia Punjab, India – 17.10.1906, Tehri, Provinciile Unite Agra și Oudh)

Conducător religios hindus. A fost profesor de matematică, apoi s-a întâlnit cu Vivekananda, care l-a susținut în dorința

lui de a urma o viață religioasă. În 1901 și-a părăsit soția și copiii și s-a izolat în Munții Himalaya, iar mai târziu a călătorit în Japonia și în SUA. A devenit cunoscut pentru felul său poetic de a interpreta *Vedanta* și pentru abordarea jovială a religiei, ca mijloc de eliberare a individului. A murit înecat în Gange.

Ramayana

Poem epic indian, compus în sanscrită, către anul 300 î.Hr. Împreună cu *Mahabharata*, este unul dintre cele două mari poeme epice ale Indiei. Constând în 24 000 de cuplete, în șapte cărți, descrie nașterea regală a lui Rama și pierderea tronului. Izgonit în pădure cu soția lui, Sita, și cu fratele său vitreg, Laksmana, acesta petrece 14 ani în exil. Deoarece un rege demon o răpește pe Sita, Rama se aliază cu Sugriva, rege al maimuțelor, și cu Hanuman, general al maimuțelor, care îl ajută să o salveze. Rama recâștigă regatul, dar Sita este izgonită atunci când castitatea ei este pusă la îndoială, fiind înghițită de pământ după ce își dovedește inocența.

ramă spațială

Structură tridimensională de susținere, care se bazează pe rigiditatea triunghiului. Este compusă din elemente liniare supuse doar compresiei sau tensiunii. Forma sa spațială mai simplă este tetraedrul, care are patru îmbinări și șase muchii. Ea formează o structură extrem de puternică, groasă, flexibilă, care poate fi folosită, în poziție orizontală sau înclinată, pentru diverse forme. Frumusețea rețelei sale deschise, în formă de grilaj din diagonale tubulare, nu foarte grele, este depășită doar de puritatea structurii. R. Buckminster Fuller a folosit această tehnologie pentru câteva dintre proiectele sale Dymaxion; în depozitul său Union Tank Car, din Baton Rouge, Louisiana, SUA (1958), o ramă spațială consolidează un dom geodezic enorm.

Rambert, Marie *ulterior* Dame Marie *născută* Cyvia Rambam

(20.02.1888, Varșovia, Polonia, Imperiul Rus – 12.06.1982, Londra, Anglia)

Producătoare engleză și regizor de balet, de origine poloneză. A studiat alături de muzicianul Émile Jaques-Dalcroze și a predat euritmia la compania Ballets Russes din Paris, unde a influențat coregrafia avangardistă a lui Vaslav Nijinski. La izbucnirea Primului Război Mondial, s-a mutat la Londra, unde a continuat să studieze baletul cu Enrico Cecchetti (1850–1928) și a folosit metodele lui la școala de balet pe care a fondat-o în 1920. A contribuit la înființarea Societății Camargo, în 1930, și a deschis Clubul de Balet (mai târziu Ballet Rambert), în 1935. A încurajat experimentele, tinerii coregrafi, cum ar fi Frederick Ashton, a sprijinit dansatori și proiectanți de scenă. Trupa sa, redenumită Rambert Dance Co. în 1987, activează și în prezent.

Rameau, Jean-Philippe

(botezat pe 25.09.1683, Dijon, Franța – 12.09.1764, Paris)

Compozitor și teoretician francez. Fiu al unui organist, a ocupat posturi similare până la vârsta de 49 de ani. Din 1733 a compus o serie de opere foarte reușite, inclusiv *Hippolyte et Aricie* (1733) și *Indiile galante* (Les Indes Galantes, 1735), care i-au adus titlul de cel mai important compozitor de operă francez, de la Jean-Baptiste Lully încoace. În *Războiul bufonilor* (Querelle des bouffons, 1752–1753), o controversă faimoasă despre meritele relative ale operei franceze și italiene, muzica lui Rameau a exemplificat stilul francez. A câștigat renume și a devenit celebru și datorită multor piese pentru claviatură, majoritatea pentru clavecin. *Tratatul despre armonie* (1722) l-a definit ca un mare teoretician în domeniul muzical. În acest tratat, afirma că armonia este baza muzicii, iar acordurile, care fuseseră înțelese în special ca niște colecții de intervale cu bas continuu, reprezintă inversiuni ale unor entități de armonie fundamentale.

Ramkhamhaeng

(1239?, /?/ – 1298, /?/)

Al treilea rege al Sukhothai (zona central-nordică a Thailandei) care a creat și a condus primul mare stat thailandez din SE Asiei. A unificat o regiune, care avea aceeași religie (budismul theravada). Sub conducerea lui, artele au dobândit expresii distincte thailandeze și au fost create reușite sculpturi din bronz. Are, de asemenea, meritul de a fi inventat alfabetul thailandez, o modificare a scrierii khmere. A fost amintit doar în legende, până ce regele Mongkut al Siamului, pe atunci un călugăr budist, i-a redescoperit, în 1834, inscripțiile care datau din 1292. În consecință, a ajuns să fie privit ca un erou național, un conducător drept și liberal care a insuflat oamenilor din regiune sentimentul unității culturale.

Rampal, Jean-Pierre (Louis)

(07.01.1922, Marsilia, Franța – 20.05.2000, Paris)

Flautist francez. Din 1947 a apărut frecvent în recitaluri solo sau de muzică de cameră. În anii 1950 a fondat propriul grup de muzică de cameră, în timp ce cânta în orchestra Operei din Paris (1956–1962). Francis Poulenc și alții au scris opere pentru el. Datorită blândeții tonului său și virtuozității într-un repertoriu baroc vast, după cum se poate observa în multe înregistrări mult admirate, a fost primul flautist care s-a bucurat de recunoaștere internațională.

Ramses II

cunoscut ca **Ramses cel Mare**

(sec. XIII î.Hr.)

Rege al Egiptului, al treilea din Dinastia XIX (1292–1190 î.Hr.), a cărui domnie (1279–1213 î.Hr.) e considerată aproape cea mai lungă din istoria Egiptului antic. Și-a câștigat faima atât prin războaiele purtate cu hitiții și libienii, cât și pentru construcțiile și statuile care-l reprezintă, descoperite pe tot cuprinsul Egiptului.

Contextul istoric și primii ani de domnie

Deși nu era neam regesc, familia lui Ramses a ajuns pe tron la câteva decenii după domnia reformatorului religios Akhenaton (Amenhotep sau Amenophis IV, 1353–1336 î.Hr.), ducând o politică de restaurare a puterii Egiptului în Asia, putere aflată în declin după domnia lui Akhenaton și a succesorului său, Tutankhamon. Seti I, tatăl lui Ramses, a supus câțiva prinți răzvrătiți în Palestina și în sudul Siriei, apoi i-a atacat pe hitiții din Anatolia pentru a pune stăpânire asupra provinciilor din nord care fuseseră cedate hitiților în urma unor confruntări anterioare. Campania a fost încununată de succes, însă cuceririle au fost de scurtă durată, astfel că, la sfârșitul domniei lui Seti, dușmanii erau bine plasați în puternica fortăreață de la Kadesh, apărată de fluviul Orontes, ce avea să devină cheia spre granița de sud.

REPRODUCERE PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

Ramses II, granit, Teba, 1250 î.Hr.; British Museum

În timpul domniei sale, Seti i-a acordat tânărului prinț Ramses, viitorul Ramses II, statutul de regent. I-a pus la dispoziție un palat luxos, un harem îmbelșugat, luându-l ca însoțitor în campanii, astfel că, odată ajuns la putere, lui Ramses nu-i erau străine arta de a domni și cea a războiului. Este important de semnalat vârsta neobișnuit de fragedă la care Ramses a fost desemnat succesor, gest ce avea darul să întărească hotărârea tatălui. I s-a acordat rangul de căpitan al armatei pe când avea doar zece ani, probabil onorific, deși se pare că primise deja o instruire militară.

Cum familia lui provenea din delta Nilului și pentru a avea o bază potrivită pentru campaniile din Asia, Ramses a întemeiat o nouă capitală, Pi-Ramses („Casa lui Ramses“, biblicul Ramses), renumită pentru superba dispunere, cu grădini, livezi și canale. Peste fiecare dintre cele patru zări domnea o altă zeitate: la apus Amon, la miazăzi Seth, la miazănoapte zeița Wadjet (sau Ouadjet), cobra regală, și, în sfârșit, zeița siriană Astarte la răsărit. Interesul pentru zeitățile asiatice era tot mai mare în Egipt, iar Ramses însuși părea atras de ele.

Prima acțiune întreprinsă de Ramses imediat după suirea pe tron, a fost să plece la Teba, capitala din sud, pentru a participa la marea sărbătoare religioasă Opet, în cinstea vizitei zeului Amon din Karnak la templul din Luxor. La întoarcere, regele a poposit la Abydos pentru a-i aduce ofrande lui Osiris, dar și pentru a relua lucrările începute de tatăl său la marele templu și întrerupte la moartea acestuia. Totodată, a numit un nou mare preot al lui Amon în Teba, pe Nebwenenef, care slujise ca preot al zeului Anhur în orașul învecinat, This (sau Thinis).

Campanii militare

Pe lângă construcțiile înălțate și întemeierea măreței capitale, faima lui Ramses în ochii supușilor și-a avut obârșia în succesele sale militare.

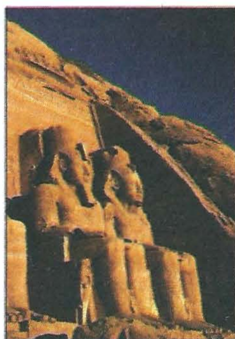
În al patrulea an de domnie, regele și-a condus armatele spre nord pentru a redobândi teritoriile cucerite vremelnic de tatăl său. În prima expediție a supus regii răzvrătiți din sudul Siriei și a stabilit astfel un punct de plecare pentru campaniile viitoare. S-a oprit pe malul râului Al-Kalb, lângă Beirut, unde a ridicat o stelă cu valoare de jurnal de război. Astăzi se mai păstrează din ea doar numele său și data, restul căzând pradă trecerii timpului.

Anul următor a început marea expediție. Scopul era cucerirea cetății hitite de la Kadesh. Armata a înaintat pe coasta Palestinei și Libanului, oprindu-se în sudul țării Amur, probabil în apropiere de Tripoli. Aici, Ramses a trimis o companie de elită, care se presupune că avea scopul să cucerească portul de la Simira, iar apoi, trecând prin valea Eleuterului (Al-Nahr Al Kabir), să se alăture grosului armatei la Kadesh. Restul oștirii, organizată în patru divizii de care și infanterie numărând fiecare 5 000 de soldați, a continuat marșul către Orontes.

Oastea a trecut fluviul de la est la vest prin vadul Șabtuna, la 13 km de Kadesh, traversând apoi o pădure pentru a ajunge pe câmpia dinaintea cetății. Două iscoade hitite care se dădeau drept dezertori l-au făcut pe rege să creadă că grosul armatei hitite se afla în nord, la Alep, lăsând doar o garnizoană în Kadesh. Când restul oștirii sale a început să sosească, Ramses a aflat că armata hitită era de fapt ascunsă în spatele zidurilor cetății. El a trimis îndată mesageri pentru a grăbi sosirea oștirii, însă hitiții au atacat înainte să-și poată organiza forțele, 2 500 de care cu câte trei luptători împotriva carelor egiptene, în care luptau numai doi oameni. Luate prin surprindere, armatele egiptene au fost puse pe fugă, lăsându-l pe Ramses alături de garda sa regală să înfrunte singur dușmanul.

Din fericire pentru rege, corpul său de elită și-a făcut apariția în ultimul moment, salvând situația. În urma bătăliei, egiptenii au obținut o victorie tactică, reușind să mențină controlul asupra câmpului de luptă, dar au suferit o înfrângere strategică, întrucât nu au izbutit să cucerească fortăreața. Nici una dintre oștiri nefiind în stare să continue lupta în ziua următoare, s-a încheiat un armistițiu și egiptenii s-au întors acasă. Bătălia de la Kadesh e unul dintre puținele evenimente din perioada faraonilor descris cu lux de amănunte, și datorăm acest fapt mândriei regelui pentru izbânda sa împotriva sorților potrivnici. Pe zidurile templelor din Egipt și Nubia se zăresc și astăzi imagini și relatări atât din documentele oficiale, cât și dintr-un poem eroic consemnat și pe papirus.

Nereușita de la Kadesh a dăunat prestigiului egiptean de peste granițe, astfel că o serie de regate mici din nordul Palestinei și din sudul Siriei, aflate sub suzeranitate egipteană, s-au răzvrătit, silindu-l pe Ramses să întărească stăpânirile egiptene din nord, cele din Asia, înainte să-și reia ofensiva împotriva hitiților. În al nouălea an de domnie a cucerite câteva orașe din Galileea și Amur, iar în anul următor a ajuns din nou pe râul Al-Kalb.

Statuile lui Ramses II stau în fața Marelui Templu de la Abu Simbel, lângă Assuan, Egipt

GLEN ALLISON/GETTY IMAGES

Se pare că în al zecelea an de domnie a străpuns apărarea hitită și a cucerit Katna și Tunipul – unde, surprins de atacul dușmanului, a fost nevoit să lupte fără armură –, pe care le-a păstrat destul cât să i se înalțe la Tunip o statuie în care este înfățișat ca stăpân suprem. A pătruns apoi în Kode, probabil regiunea dintre Alexandreta și Carchemish, dar, asemenea tatălui său, i-a fost greu să-și mențină stăpânirea asupra acestor regiuni atât de îndepărtate și aflate mereu sub amenințarea hitiților. Astfel că, după 16 ani de lupte cu întreruperi, între cele două mari puteri s-a semnat un tratat de pace, care le situa pe picior de egalitate.

Între cele două națiuni s-au stabilit astfel legături de prietenie, fiind schimbate cu regularitate scrisori diplomatice. În 1245 î.Hr., Ramses a luat-o în căsătorie pe cea mai vârstnică dintre fiicele regelui hitit și se presupune că mai târziu s-ar fi însurat cu altă prințesă hitită. Pe lângă lupta împotriva regatului Hati, documentele amintesc de expediții cu caracter punitiv în Edom, Moab și Negeb, precum și de un război mai serios dus împotriva libienilor, care doreau cu orice preț să se stabilească în deltă. Se prea poate ca Ramses să fi luat parte la luptele împotriva libienilor, dar nu și la expedițiile minore. De atunci încolo, domnia sa nu a mai cunoscut alte războaie.

Situația economică

Un indice al bunăstării în Egiptul antic îl reprezintă numărul de temple pe care un rege putea să le construiască. Judecând după acest aspect, domnia lui Ramses II a fost cea mai însemnată din toată istoria regatului, dacă se ia în considerație și perioada îndelungată petrecută pe tron. Aceasta, precum și vitejia în luptă înfățișată pe zidurile templelor i-au determinat pe egiptologii din sec. XIX să-l supranumească „cel Mare“ și, de fapt, așa l-au perceput

atât supușii săi, cât și posteritatea. În ochii lor era regele „prin excelență". Nouă dintre regii Dinastiei XX (1190–1075 î.Hr.) i-au preluat numele. Chiar și în perioada de decădere ce a urmat, era o cinste să te revendici urmaș al lui Ramses, iar supușii săi îl numeau, în semn de simpatie, Sese (prescurtare de la Ramses).

În Egipt, Ramses a finalizat lucrările la sala hipostil din Karnak (Teba) și a continuat construcția templului de la Abydos, ambele începute și lăsate neterminate de către Seti I. În timpul domniei sale au fost terminate și lucrările la templul funerar al tatălui său, pe malul apusean al Nilului, la Luxor (Teba), cunoscut astăzi sub numele de Ramesseum. De asemenea, la Abydos a înălțat un templu dedicat propriei persoane, în apropiere de cel al tatălui său. La Pi Ramses au existat patru temple mari, fără a pune la socoteală monumentele mai mici.

În Nubia (Sudanul nilotic) a ridicat nu mai puțin de șase temple, dintre care cele două sculptate în stânca de la Abu Simbel, înfățișând patru statui masive ale regelui, sunt cele mai impozante și cunoscute. Templul cel mare a fost început de Seti I, dar e în mare măsură opera lui Ramses, iar al doilea este în întregime atribuit lui Ramses. Alături de zidirea orașului Pi Ramses, cea mai importantă lucrare cu caracter nereligios de care avem cunoștință este puțul forat în deșertul estic, pe drumul ce duce la minele de aur nubiene.

Despre viața personală a faraonului nu se știe mai nimic. Prima și probabil cea mai îndrăgită soție a fost Nefertari. În cinstea ei a construit templul cel mic de la Abu Simbel. Se pare că a murit destul de timpuriu, însă frumosul ei mormânt din Valea Reginelor de lângă Teba s-a păstrat până azi. Celelalte regine despre care s-a păstrat mărturie sunt Isinofre, care i-a dăruit patru fii, printre care Merneptah, potențialul succesor al lui Ramses. Au urmat Merytamun și prințesa hitită Matnefrure. Alături de regine, faraonul avea la dispoziție, după cum era obiceiul, un vast harem și se mândrea a fi tatăl a peste o sută de copii. Cea mai reușită reprezentare a lui Ramses e considerată o statuie care îl înfățișează în tinerețe, aflată acum în Muzeul Egiptean din Torino. Mumia lui, păstrată la Muzeul Egiptean din Cairo, prezintă un bărbat foarte bătrân, tras la față, cu nas lung și fălci proeminente.

Domnia lui Ramses II marchează culmea puterii imperiale a Egiptului. După moartea sa, imperiul a fost obligat să se apere, însă a reușit să-și păstreze suzeranitatea asupra Palestinei și a teritoriilor alăturate până pe la sfârșitul Dinastiei XX, când migrația războinicelor popoare ale mării în Levant a pus capăt dominației Egiptului în afara granițelor sale. În ciuda nereușitei de la Kadesh, Ramses trebuie să fi fost un militar înzestrat, altfel n-ar fi izbutit să pătrundă atât de adânc în teritoriul hitit. A fost și organizator iscusit, căci țara era prosperă, și era fără îndoială iubit de popor. O parte din această faimă se datorează și talentului său de a se pune în valoare: inscripții purtându-i numele sau amintind de faptele sale de vitejie se găsesc pe întreg cuprinsul Egiptului și Nubiei.

Ramses III

(m. 1156 î.Hr.)

Rege al Egiptului antic (1187–1156 î.Hr.). A fost fiul lui Seth, fondatorul Dinastiei XX egiptene; a alungat invadatorii libieni în al cincilea an al domniei și popoarele mării (un grup de populații migratoare din Asia Mică și Mediterana) doi ani mai târziu. După un alt conflict cu libienii, a obținut o pace durabilă. A organizat societatea pe clase, grupate după ocupație, și a reluat construcția templelor. A încurajat industria și comerțul, asigurând prosperitatea statului. Din cauza unei întârzieri în trimiterea rațiilor pentru constructorii templelor, în Teba, pe la 1158 î.Hr. a avut loc prima grevă a muncitorilor consemnată în istorie.

Ramses III, capac de sarcofag din granit, cca 1187-1156 î.Hr.; Muzeul Fitzwilliam, Cambridge

MUZEUL FITZWILLIAM, CAMBRIDGE

Ramu

Râu din Papua-Noua Guinee. Este unul dintre cele mai lungi râuri ale țării, având o lungime de cca 645 km. Izvorăște în SE și curge spre NV prin Depresiunea Centrală, unde primește numeroase pâraie care curg din regiunea muntoasă. În Al Doilea Război Mondial, valea acestuia a fost preluată de la japonezi de către forțele aliate (1943). În 1993 aici a avut loc un cutremur de pământ.

Rana, perioada ~

(1846–1951)

În Nepal, perioadă în care controlul guvernului a fost deținut de familia Rana. Jung Bahadur (1817–1877) a preluat puterea și s-a autointitulat prim-ministru permanent. I-a fost dat titlul ereditar de Rana. Sub regimul Rana, Nepalul a păstrat relațiile cu Anglia, care i-a oferit sprijin. În 1947, la retragerea englezilor din India, familia Rana a fost expusă unor noi pericole. S-au confruntat cu o revoluție în 1950, iar în 1951, sub presiunea Indiei, regele Nepalului, Tribhuvan, a preluat tronul, restaurând regalitatea.

rană *sau* traumatism

Leziune în orice țesut din organism, produsă prin acțiuni externe (inclusiv o operație chirurgicală). Rana poate fi închisă (traumatism acut) sau deschisă (traumatism penetrant). Pot fi afectate vasele de sânge, nervii, mușchii, articulațiile și organele interne. Rănile închise pot fi cauzate de un impact, o răsucire, o aplecare sau de o decelerație (produsă în urma unui accident de mașină). Variază de la răni minore sau luxații până la fracturi ale craniului cu afectarea creierului sau a măduvei spinării, ceea ce poate duce la paralizie. Într-o rană deschisă, corpii străini, cum ar fi bacterii, mizerie și bucăți din haine, care au intrat prin pielea rănită sau prin mucusul membranei, pot provoca infecții. Alți factori care se iau în calcul sunt adâncimea, suprafața, gradul de afectare și structurile distruse. Rănile minore necesită acordarea primului ajutor. În cazul celorlalte răni, după examinare, radiografiere și operație, tratamentul lor poate presupune înlocuirea fluidului sau drenarea, sterilizarea și administrarea de antibiotice sau antitoxină tetanos și reconstrucția structurilor afectate. Uneori este necesară deschiderea unei răni închise sau închiderea prin suturare a unei răni deschise. *Vezi* arsură; coagulare; fractură; cicatrice.

RAND Corp.

Firmă de consultanță americană imparțială, al cărei scop inițial era asigurarea securității naționale. A apărut în 1945, dintr-un proiect de cercetare și de dezvoltare al Douglas Aircraft Co. pentru Forțele Aeriene; numele său este o prescurtare pentru *research and development* (*în engleză*, cercetare și dezvoltare). În 1948, a devenit corporație privată nonprofit. În anii 1960 și-a extins interesul, ocupându-se de problemele politicii publice autohtone. În prezent, misiunea sa este îmbunătățirea elaborării politicilor și a deciziilor prin cercetare și analiză. A angajat câteva sute de savanți în discipline diverse. Fondurile sale provin din contracte guvernamentale, de la fundații caritabile, de la corporații private și din donații. Birourile sale centrale se află în Santa Monica, California; are birouri și în Washington DC, la New York și peste hotare.

Rand, Ayn *născută* Alice Rosenbaum *sau* Alissa Rosenbaum

(02.02.1905, Sankt Petersburg, Rusia – 06.03.1982, New York, New York, SUA)

Scriitoare americană de origine rusă. A absolvit Universitatea din Petrograd, apoi a emigrat în SUA în 1926 și a lucrat ca scenaristă la Hollywood. A devenit foarte admirată după ce a publicat două romane de succes, care susțineau ideea că toate realizările adevărate vin din capacitatea individuală și prin efort, că politica de neutralitate capitalistă este cea mai potrivită metodă de conducere pentru dezvoltarea talentului și că egoismul este o virtute, iar altruismul – un viciu. În *Fountainhead* (1943), un individ spiritual trece dincolo de tradiționalism și conformism. Alegoria *Atlas ridică din umeri* (Atlas Shrugged, 1957) combină genul științifico-fantastic cu mesajul politic. Și-a explicat filozofia, pe care o numea obiectivism, în lucrări științifice și, în calitate de editor a două publicații, a devenit un simbol al libertarianismului radical.

randament cardiac

Volum de sânge pompat de inimă, de obicei exprimat în litri de sânge pe minut, calculat prin înmulțirea frecvenței bătăilor inimii cu debitul cardiac pe minut. Acesta variază ușor în funcție de sex, de poziție, de starea emoțională și de starea de sănătate, crescând în timpul exercițiilor fizice. Randamentul cardiac ajută la estimarea cantității de oxigen transportată către țesuturi prin intermediul circulației sangvine.

randament mecanic

Măsură a eficienței aplicării unei mașini simple (pârghie, pană, roată și osie, scripete sau șurub). Randamentul mecanic teoretic al unui sistem reprezintă raportul dintre lucrul mecanic util și cel al forței aplicate, presupunând că nu există frecare în sistemul respectiv. În practică, randamentul mecanic efectiv va fi mai

mic decât valoarea teoretică, cu o valoare determinată de mărimea frecării.

Randolph, A(sa) Philip

(15.04.1889, Crescent City, Florida, SUA – 16.05.1979, New York)

Conducător american în lupta pentru drepturile civile. S-a mutat la New York în 1911. În 1917 a fost cofondatorul ziarului *The Messenger* (mai târziu *Black Worker*) și a cerut crearea mai multor posturi pentru negri în industria războiului și în forțele armate. În 1925 a fondat Frăția Însoțitorilor Vagoanelor de Dormit, prima uniune comercială de succes a negrilor, și a rămas președintele acesteia până în 1968. În 1941 a influențat decizia președintelui Franklin D. Roosevelt de a desființa discriminarea în industria apărării și în birourile federale. În 1948 l-a convins pe președintele Harry Truman să oprească segregarea din forțele armate. În 1955 a fost numit vicepreședinte al noii asociații AFL-CIO, iar în 1960 a format Consiliul Muncitoresc al Americanilor de Culoare, pentru a lupta împotriva discriminării în interiorul AFL-CIO.

Randolph, Edmund Jennings

(10.08.1753, Williamsburg, Virginia – 13.09.1813, Clark County, Virginia, SUA)

Politician american. A participat la redactarea Constituției statului Virginia (1776) și a lucrat în Congresul Continental, între 1779–1782. A fost delegat pentru Convenția de la Annapolis și pentru Convenția constituțională, unde a prezentat Planul Virginia, care a influențat redactarea finală a Constituției SUA. Fiind guvernator al Virginiei (1786–1788), a ratificat Constituția statului. A fost procuror general al SUA (1789–1794) și secretar de stat (1794–1795), dându-și demisia după ce a fost acuzat pe nedrept de a fi acceptat mită de la francezi, pentru a influența guvernul SUA împotriva Angliei. A reînceput să practice dreptul și a fost consilierul-șef al lui Aaron Burr în procesul acestuia din 1807.

Randolph, John

(02.06.1773, Prince George County, Virginia, SUA – 24.05.1833, Philadelphia, Pensylvania)

Politician american. În 1799 a fost ales în Camera Reprezentanților a SUA, unde a activat până în 1829. Fiind un orator excelent, a fost un susținător ferm al drepturilor statelor și s-a opus tarifelor protecționiste federale și ale băncii naționale. A sprijinit sclavia și a condus rezistența la Compromisul Missouri. Deoarece a condamnat sprijinul acordat de Henry Clay lui John Quincy Adams pentru ca acesta să devină președinte, a fost implicat într-un duel inofensiv cu Clay (1826).

Random House

Editură americană. A fost fondată de Bennet Cerf și Donald S. Klopfer în 1925. Pe măsură ce se dezvolta, a publicat mulți scriitori prestigioși și a adunat sub aripa sa multe alte firme, inclusiv Alfred A. Knopf, Inc. (achiziționată în 1960), Pantheon Books (1961), Ballantine Books (1973), Fawcett Books (1982) și Crown Publishing Group (1988). A fost ea însăși cumpărată de câteva ori, înainte de a deveni, în 1998, o parte din cea mai mare companie de mijloace de comunicare din lume, Bertelsmann AG.

Rangeley

Lanț de lacuri, la V de Maine, SUA. Cuprinde lacurile Rangeley, Mooselookmeguntic, Richardson și Umbagog. Se întind pe o lungime de cca 80 km, acoperă o zonă de 207 kmp și se află la o înălțime cuprinsă între 365 și 460 m față de nivelul mării.

Ranger

Serie de nouă sonde neînarmate, lansate între 1961–1965, de NASA. Proiectul a fost prima încercare a NASA de a explora suprafața Lunii. *Ranger 4* (1962) a devenit primul aparat spațial american care a atins Luna, prăbușindu-se la aterizare pe suprafața acesteia, așa cum a fost plănuit. Ultimele trei sonde din serie (1964–1965) au trimis mai mult de 17 000 de fotografii ale Lunii, înainte de a se prăbuși. *Vezi* Luna, Pioneer, Surveyor.

Ranjit Singh

(13.11.1780, Budrukhan sau Gujranwala, India – 27.06.1839, Lahore)

Fondator și maharajah (1801–1839) al regatului sikh din Punjab. A devenit șef al shukerchakia (un grup sikh aflat pe teritoriul actual al Pakistanului) la moartea tatălui său, în 1792. În 1799 a cucerit Lahore, capitala Punjabului (acum în Pakistan), iar în 1801 s-a autoproclamat maharajah al Punjabului. În 1802 a cucerit Amritsar, un oraș sacru pentru populația sikh, iar în 1820 și-a consolidat regimul peste întregul Punjab, între Sutlej și Ind. Statul sikh creat de el, care a inclus sikh, musulmani și hinduși reprezentați atât în armată, cât și în cabinet, s-a prăbușit după moartea sa.

Rank, J(oseph) Arthur
ulterior **Baron Rank (de Sutton Scotney)**
(22/23.12.1888, Hull, Yorkshire, Anglia – 29.03.1972, Winchester, Hampshire)

Distribuitor și producător englez de filme. Compania sa, British National Film Co., a produs primul film comercial în 1935. În acel an, împreună cu Charles Woolf, a înființat General Film Distributors, pentru a distribui filmele de la Universal Pictures în Anglia. Până în 1941, Rank controla deja două dintre cele trei mari lanțuri de film și teatru din Anglia. Organizația J. Arthur Rank (constituită în 1946) a dominat producția de film britanică de la sfârșitul anilor 1940 și 1950. Rank a fost administrator (1946–1962) și președinte (1962–1972) al Organizației Rank; la sfârșitul anilor 1960, s-a reorientat de la producția de filme la deținerea de hoteluri și la alte afaceri mai profitabile.

Rank, Otto *născut* Otto Rosenfeld
(22.04.1884, Viena, Austria – 31.10.1939, New York, SUA)

Psiholog austriac. A fost protejatul lui Sigmund Freud. În primele sale cărți, inclusiv *Artistul* (Der Künstler, 1907) și *Mitul nașterii eroului* (Der Mythus von der Geburt des Helden, 1909), a extins teoria psihanalitică, pentru a explica semnificația miturilor. A editat *Jurnalul internațional de psihanaliză* între 1912 și 1924. Publicarea lucrării *Trauma nașterii* (Das Trauma der Geburt, 1924), despre care s-a crezut că discredita principiile psihanalizei, prin argumentarea că baza nevrozei de anxietate este o traumă psihologică apărută în timpul nașterii, a dus la expulzarea sa din Societatea de Psihanaliză din Viena. În 1936 s-a stabilit la New York; ultimele sale lucrări s-au concentrat pe voință ca forță directoare în dezvoltarea personalității.

Ranke, Leopold von
născut **Leopold Ranke**
(21.12.1795, Wiehe, Thuringia, Saxonia – 23.05.1886, Berlin, Germania)

Istoric german. A predat la Universitatea din Berlin între 1825 și 1871. Inspirat de metoda științifică a studiului istoric, folosită de Barthold Georg Niebuhr, a susținut scrierea obiectivă, bazată pe criticismul filologic și textual al materialelor folosite ca sursă. Tehnica lui savantă și modul de a preda (a fost primul care a organizat un seminar de istorie) au avut o mare influență asupra istoriografiei occidentale. Numeroasele sale lucrări cuprind o mare varietate de subiecte și studiază perioade bine definite din istoria statelor europene și din istoria politică și, la fel ca materialele folosite drept surse, abordează destul de vag forțele sociale și economice.

Rankin, Jeannette
(11.07.1880, lângă Missoula, Montana, SUA – 18.05.1973, Carmel, California)

Reformatoare americană, prima femeie în Congresul SUA (1917–1919, 1941–1943). A lucrat și ca asistent social, din 1909, devenind activă în mișcarea pentru dreptul la vot al femeilor. A fost aleasă în Camera Reprezentanților a SUA, în 1916; a introdus prima lege prin care acorda dreptul de vot femeilor. Fiind pacifistă, a votat contra declarării războiului împotriva Germaniei (1917). A pierdut un loc în Senatul SUA (1918) și s-a întors la activitatea socială. În 1940 a fost realeasă în Cameră, unde a devenit singurul legislator care a votat contra declarării războiului împotriva Japoniei. Refuzând să fie realeasă, a continuat să țină prelegeri despre reforma socială. În 1968, la 87 de ani, a condus 5 000 de femei, Brigada Jeannette Rankin, pentru a protesta față de Războiul din Vietnam.

Jeannette Rankin, 1918
BIBLIOTECA CONGRESULUI, WASHINGTON DC

Rankine, ciclul ~

Secvență ciclică ideală, de schimbare de presiune și de temperatură a unui fluid, cum ar fi apa, folosit într-un motor, de ex. în motorul cu aburi. Descris în 1859 de William Rankine, este folosit ca unitate standard pentru estimarea performanței instalațiilor care folosesc puterea aburului. În ciclul Rankine, substanța activă a motorului trece prin patru schimbări succesive: (1) încălzire la un volum constant (cum ar fi în boiler), (2) evaporare și supraîncălzire (dacă există) la o presiune constantă, (3) expansiune izentropă în motor și (4) condensare la presiune constantă, odată cu întoarcerea fluidului în boiler. *Vezi* ciclul Carnot.

Rankine, William J(ohn) M(acquorn)
(05.07.1820, Edinburgh, Scoția – 24.12.1872, Glasgow)

Inginer și fizician scoțian, unul dintre fondatorii termodinamicii. Lucrarea sa

clasică *Manual al motorului cu aburi și al altor motoare primare* (Manual of the Steam Engine and other Prime Movers, 1859) a fost prima încercare de tratare sistematică a teoriei motoarelor cu aburi. A realizat un ciclu termodinamic (ciclul Rankine) care a fost folosit drept standard pentru fabricarea instalațiilor bazate pe puterea aburului, în care vaporii condensați reprezintă fluidul activ.

Ransom, John Crowe

(30.04.1888, Pulaski, Tennessee, SUA – 04.07.1974, Gambier, Ohio)

Poet și critic american. A urmat cursurile și mai târziu a predat la Universitatea Vanderbilt, unde a devenit conducătorul Fugarilor (*în engleză*, The Fugitives), un grup de poeți care credeau în viitorul Sudului și în tradițiile regionale și care au publicat *The Fugitive* (1922–1925). A făcut parte din grupul de Fugari numiți Agrarieni, care a contribuit la redactarea manifestului *Voi lua atitudine* (I'll Take My Stand, 1930). La colegiul Kenyon, a fondat și a editat *Kenyon Review* (1939–1959). Studiile sale literare includ *Noua critică* (The New Criticism, 1941) care a dat numele unei importante mișcări critice (*vezi* Noua Critică); a devenit cunoscut ca teoretician de frunte al renașterii literare sudiste de după Primul Război Mondial. Volumul său *Poeme alese* (Selected Poems, 1945; ediție revăzută, 1969) a câștigat Premiul Național pentru Carte.

rap

Stil de muzică în care versul ritmat este rostit tranșant pe un acompaniament muzical. Poate include mostre digitale (muzică și sunete extrase din alte înregistrări). Acest suport muzical se mai numește și hip-hop, numele referindu-se la o mișcare culturală mai largă ce include rap, deejay (manipularea discului), graffiti și breakdance. Rapul, care a apărut pentru prima dată în cartierele negrilor din New York, a ajuns să fie recunoscut la nivel național, cu melodia *Rapper's Delight* (1979) a trupei Sugar Hill Gang. Printre primele vedete rap se numără Grandmaster Flash și The Furious Five, Run D.M.C., L.L. Cool J, Public Enemy (care au avut un mesaj politic radical) și Beastie Boys. Anii 1980 au fost dominați de stilul gangsta rap, cu versuri care erau deseori misogine sau care cântau violența și tranzacțiile cu droguri. Printre cele mai recente vedete ale acestui gen se numără Sean „Puffy" Combs, Jay-Z, OutKast și Eminem.

Rapa Nui

Vezi Insula Paștelui

Rapallo, Tratatul de la ~

(16 aprilie 1922)

Tratat dintre Germania și Uniunea Sovietică, semnat la Rapallo, Italia. Negociat de reprezentantul Germaniei, Walther Rathenau, și de cel al Uniunii Sovietice, Gheorghi V. Cicerin, a restabilit relații normale între cele două state, care au căzut de acord să anuleze toate pretențiile financiare dintre ele, tratatul întărind legăturile lor economice și militare. La fel ca prima înțelegere încheiată de Germania ca agent independent, după Primul Război Mondial, acest tratat i-a supărat pe aliații occidentali.

rapănul mărului

Boală a mărului, provocată de ciuperca *Venturia inaequalis*, care produce pete sau leziuni de culoare închisă pe fructele, frunzele și, uneori, pe ramurile tinere ale pomului. Boala provoacă pagube mari, cauzând căderea prematură a fructelor. Afectează merii, indiferent de zona climaterică, însă este mult mai agresivă în zonele cu climat răcoros și umed. Toate speciile din genul *Malus* sunt afectate de această boală. Cea mai eficientă metodă de control al bolii este stropirea arborilor cu fungicide.

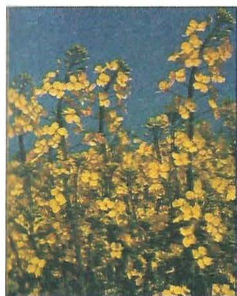
Rapier, James T(homas)

(13.11.1837, Florence, Alabama, SUA – 31.05.1883, Montgomery, Alabama)

Om politic american. Fiu al unei sclave și al unui bogat proprietar de plantații, a studiat în Canada și Scoția. După Războiul Civil American s-a întors în Alabama, devenind un prosper plantator de bumbac. A participat ca delegat la prima convenție a Partidului Republican din Alabama. În timpul Reconstrucției a fost ales în Camera Reprezentanților (1873–1875), unde a militat pentru adoptarea Legii Drepturilor Civile din 1875, dar nu a fost reales. Ulterior, a fost perceptor de venituri în districtul doi al statului Alabama și a susținut o activitate intensă în domeniul problemelor de muncă și ca editor al periodicului *Montgomery Sentinel*.

rapiță

Plantă anuală (*Brassica napus*) din familia *Cruciferae*, originară din Europa. Înaltă de 30 cm, are o rădăcină pivotantă lungă și

rapiță (*Brassica napus*)
INGMAR HOLMASEN

subțire, frunze fine, albastre-verzui, brăzdate adânc, și ciorchini de flori galbene. Fiecare fruct, o păstaie cilindrică, este alungit, are un vârf subțire și conține multe semințe, din care se obține un ulei (ulei de rapiță), cu cea mai redusă concentrație de grăsimi saturate dintre toate uleiurile comestibile. Pe lângă utilizarea lui în alimentație, este folosit și la fabricarea săpunului și a margarinei, precum și drept combustibil pentru iluminat.

raport

Cât a două valori. Raportul între *a* și *b* se poate scrie sub forma *a:b* sau ca fracție, *a/b*. În ambele forme, *a* este denumit primul termen al raportului, iar *b*, al doilea termen al raportului. Raportul este expresia unei comparații și este, în general, redus la forma cea mai simplă. Astfel, o școală cu 1 000 de elevi și 50 de profesori prezintă un raport elevi/profesori de 20 la 1. Raportul lungimii la lățimea unui dreptunghi poartă numele de raport de lungime, un exemplu posibil fiind numărul de aur din arhitectura clasică. Dacă între două rapoarte există o relație de egalitate, ecuația care rezultă se numește proporție.

raport de compresie

Grad de comprimare al unui amestec combustibil într-un motor cu ardere internă, înainte de aprindere. Este definit ca volumul camerei de combustie cu pistonul cel mai îndepărtat împărțit la volumul cu pistonul în poziție de compresie maximă (*vezi* piston și cilindru). Raportul de comprimare de valoare șase înseamnă că acțiunea pistonului comprimă amestecul la o șesime din volumul inițial. Un raport mare este eficient, dar poate duce la detonații în motor.

raport sexual *sau* coit *sau* copulație

Act prin care organul reproducător masculin penetrează canalul reproductiv feminin (*vezi* aparat reproducător uman). Diferite activități sexuale (preludiu) conduc la unele schimbări fiziologice care ajung până la orgasm (*vezi* reacție sexuală). Dacă raportul este finalizat, sperma trece din corpul bărbatului în cel al femeii. În cazul în care există condiții propice fertilizării, un spermatozoid fecundează un ovul, producându-se graviditatea (*vezi* fertilitate, reproducere); contracepția poate împiedica graviditatea. Raportul sexual întreținut cu o femeie care refuză acest lucru se numește viol. *Vezi și* comportament reproductiv, sex protejat, sexualitate umană, boală cu transmitere sexuală.

raportor

În geometrie, instrument pentru construirea și măsurarea unghiurilor plane. Cel mai simplu raportor este un disc semicircular gradat de la 0° la 180°. Raportorul mai complex folosit pentru a arăta poziția pe hărțile de navigație se numește raportor cu trei brațe sau indicator de stație și constă într-o gradație circulară conectată la trei brațe. Brațul din mijloc este fix, iar celelalte două din exterior pot fi rotite în unghiul dorit, în funcție de cel din mijloc. Un instrument asemănător este raportorul de curs, care ajută navigatorii să măsoare distanța unghiulară între N și cursul (traiectoria) stabilit pe harta de navigație.

raporturi de schimb

Relație între prețurile la care o țară exportată și prețurile plătite pentru importurile sale. Dacă prețurile de export ale unei țări cresc în funcție de prețurile de import, se poate spune că raporturile de schimb s-au modificat într-o direcție favorabilă, deoarece primește mai multe importuri pentru fiecare unitate de bunuri exportate. Raporturile de schimb, care depind de cererea și oferta de bunuri din lume, indică felul în care vor fi distribuite câștigurile din comerțul internațional către țările implicate în comerț. O schimbare bruscă de comerț a unei țări (de ex. o scădere considerabilă a prețului pentru principala sa marfă de export) poate cauza probleme serioase în balanța de plăți. *Vezi* avantaj comparativ.

Rarău

Masiv muntos în Carpații Orientali din România, în partea de N a Munților Bistriței. Corespunde unui sinclinal suspendat umplut cu calcare mezozoice (Pietrele Doamnei, declarate monumente ale naturii) pe un suport de roci cristaline. Datorită eroziunii diferențiale se evidențiază calcare sub diverse forme: turnuri, piramide, blocuri, pereți abrupți etc. Altitudinea maximă de 1 651 m se înregistrează la vârful Rarău. Denumirea Rarău a fost dată de Petru

Rareș în 1541. Este obiectiv turistic, având o pârtie pentru schi.

rasă

Termen folosit, în mod obișnuit, în antropologia fizică pentru a denumi o diviziune umană ce posedă trăsături transmisibile genetic și care sunt suficiente pentru a o caracteriza ca tip uman distinct (de ex. caucazian, mongoloid, negroid). Astăzi, termenul și-a diminuat fundamentul științific, bazat pe mai vechile metode de diferențiere, respectiv caracteristicile părului și dimensiunile corpului, fiind înlocuit de analiza comparativă a ADN-ului și a frecvenței genetice legate de factori precum grupele sangvine, excreția de aminoacizi și carențele enzimatice moștenite. Deoarece toate populațiile lumii sunt astăzi extrem de asemănătoare din punct de vedere genetic, majoritatea cercetătorilor au abandonat conceptul de rasă pentru acela de clin, o serie treptată și continuă de diferențe ale unui caracter sau ale unei gene, apărute la populații învecinate. Acest lucru reflectă recunoașterea faptului că populațiile umane au fost întotdeauna în mișcare, că genele au circulat mereu de la un rezervor genetic la altul, fluxul lor fiind împiedicat doar de limitele fizice sau ecologice. În timp ce relativa izolare conservă diferențele genetice și permite populațiilor să se adapteze cât mai bine, pe lungi perioade de timp, la factori climatici și patologici, toate grupurile care există astăzi sunt în întregime „amestecate" din punct de vedere genetic; astfel că asemenea diferențe nu sunt potrivite unei simple tipologizări. În prezent, termenul are, în primul rând, o semnificație sociologică, identificând o clasă cu anumite caracteristici fizice exterioare și unele asemănări de cultură și de istorie. *Vezi* adaptare climatică, grup etnic, rasism.

Rashi

nume complet **Rabbi Shlomo Itzhaki**

(1040, Troyes, Champagne, azi în Franța – 13.07.1105, Troyes)

Comentator francez medieval al Bibliei și al Talmudului. A studiat la școlile din Worms și Mainz și s-a impus în calitate de căpetenie a evreilor de pe valea Senei, pe la 1065. Studiile sale de referință asupra Bibliei examinează sensul literal al textului și recurg la alegorie, parabolă și simboluri pentru analizarea sensului neliteral. Comentariul său asupra Talmudului a devenit o lucrare clasică de introducere în religia iudaică biblică și postbiblică.

Rashid Rida, Muhammad

(1865, Siria – 1935, Siria)

Om de cultură musulman. În calitate de fondator (1898) și director al ziarului *Al-Manar*, a contribuit la formularea unui răspuns intelectual la problema reconcilierii moștenirii religioase a musulmanilor cu lumea modernă. Interesul său principal s-a orientat spre ameliorarea stării de înapoiere a țărilor musulmane, prin reîntoarcerea la principiile originare ale islamului. A pledat pentru consultarea conducătorilor religioși de către clasa politică, în elaborarea politicilor de guvernământ. De asemenea, i-a îndemnat pe arabi și pe musulmani să urmeze calea progresului științific și tehnologic al Occidentului.

Rashidun

(*în arabă*, bine călăuziți)

Primii patru califi ai comunității islamice: Abu Bakr, Omar ibn al-Khattab, Othman ibn Affan și Ali. Fiind primii conducători ai islamului după Mahomed, au preluat toate atribuțiile acestuia, cu excepția profețiilor: conduceau rugăciunile credincioșilor, rosteau predica de vineri și erau comandanții armatei. Califatul Rashidunilor a extins statul islamic în afara granițelor Arabiei, cuprinzând Irakul, Siria, Palestina, Egipt, Iran și Armenia. Tot lor li se datorează instituirea calendarului islamic și adoptarea unei interpretări oficiale a *Coranului*.

Rashnu

Zeu al dreptății în zoroastrism, cel care hotărăște soarta morților. Ajutat de Mithra și de Sraosha, Rashnu stă de strajă la Puntea Răsplății și cântărește într-o balanță de aur faptele sufletelor care doresc să treacă dincolo. Această triadă divină încearcă uneori să intervină în favoarea sufletelor și să le obțină iertarea păcatelor. Cea de-a optsprezecea zi a lunii este ziua sfântă a zeului Rashnu.

Rasht

Oraș, 417 748 loc. (1996), situat în regiunea central-nordică a Iranului, la S de Marea Caspică, pe un afluent al râului Safid. A devenit principalul oraș al provinciei Guilan, după ce Rusia și-a început expansiunea spre S, în sec. XVII. Orașul a suferit pagube importante de pe urma ocupației rusești, în timpul celor două războaie mondiale. Fiind înconjurat de culturi de orez și de porțiuni de junglă parțial defrișate, Rasht este piață de desfacere și centru de prelucrare a orezului, a ceaiului, a arahidelor și a mătăsii.

rasism

Acțiune sau credință care reflectă punctul de vedere rasist asupra lumii – ideologie care susține că oamenii se împart în entități biologice numite rase, că există o legătură cauzală între trăsăturile fizice moștenite și trăsăturile de personalitate, intelect, moralitate și alte caracteristici de comportament culturale și că unele rase sunt prin natura lor superioare altora. Rasismul a stat la baza sclaviei, a colonizării din America de Nord și a activităților de organizare a imperiilor vest-europene, mai ales în sec. XVIII. Ideea de rasă a fost inventată pentru a mări diferențele dintre oamenii cu origine europeană din SUA și cei cu descendență africană, ai căror strămoși fuseseră aduși împotriva voinței lor ca sclavi, în Sudul american. Afirmând că africanii și descendenții lor erau ființe umane inferioare, susținătorii sclaviei încercau să justifice și să mențină acest sistem de exploatare, în timp ce susțineau că SUA erau un bastion și un campion al libertății umane, cu drepturi ale omului, instituții democratice, oportunități nelimitate și egalitate. Contradicția dintre sclavie și ideea egalității umane care era asociată cu o filozofie a libertății oamenilor și a demnității părea să necesite dezumanizarea sclavilor. Până în sec. XIX, rasismul s-a înrădăcinat, iar ideea s-a răspândit în întreaga lume. Rasismul diferă de etnocentrism prin faptul că se referă la diferențele fizice dintre oameni, care sunt neschimbătoare. Identitatea etnică este dobândită, iar caracteristicile etnice sunt forme învățate de comportament. Rasa, pe de altă parte, este o formă de identitate percepută ca înnăscută și inalterabilă. În ultima jumătate a sec. XX, multe conflicte din întreaga lume au fost interpretate în termeni rasiali, chiar dacă la originea lor stăteau diverse ostilități etnice care au caracterizat mult timp societățile umane (de ex. arabii și evreii, englezii și irlandezii). Rasismul reflectă o acceptare a celor mai profunde forme și grade de separație și sugerează că diferențele dintre grupuri sunt atât de mari, încât nu pot fi depășite. *Vezi* grup etnic, evoluție socioculturală.

Rask, Rasmus (Kristian)

(22.11.1787, Braendekilde, Danemarca – 14.11.1832, Copenhaga)

Lingvist danez. S-a specializat în studiul limbilor indo-europene, punând astfel bazele unei noi științe: lingvistica comparată. A observat că mutațiile fonetice între cuvinte echivalente din germana comună și din alte limbi indo-europene se produc conform unor tipare previzibile. Această descoperire a constituit baza unei legi lingvistice fundamentale, formulată mai târziu de Jacob Grimm (legea lui Grimm). Rask a efectuat, de asemenea, cercetări amănunțite asupra limbii norvegiene vechi, publicând, în 1818, lucrarea *Investigații asupra originii norvegienei vechi sau a limbii islandeze* (Iundersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse). Spre sfârșitul vieții, a atins performanța de a vorbi 25 de limbi și dialecte.

Raskob, John Jakob

(19.03.1879, Lockport, New York, SUA – 15.10.1950, Centreville, Maryland)

Finanțist american. A început să lucreze pentru E.I. du Pont de Nemours & Co. în 1902, având un rol principal în extinderea companiei Du Pont la începutul sec. XX. A devenit membru al consiliului director al companiei General Motors, în 1915; numit președinte al comitetului financiar în 1918, a contribuit enorm la creșterea vânzărilor și a profitului, înființând în cadrul firmei Corporația General Motors (GMAC), cu scopul de a permite distribuitorilor finanțarea achiziției de produse și de a oferi clienților facilități de cumpărare prin credit și în rate. A părăsit compania în 1928, pentru a prezida Comitetul Național al Partidului Democrat și pentru a organiza campania prezidențială a lui Alfred E. Smith, deși fără un rezultat favorabil. Ulterior, împreună cu Smith, a contribuit la coordonarea lucrărilor de construcție a celebrei Empire State Building.

Ras Nasrani

Golf și cap de pe coasta de SE a peninsulei Sinai, Egipt. Pe acest teritoriu a fost amplasată o bază militară egipteană, care a fost ocupată în 1956 de către armata israeliană, în timpul campaniei din Sinai (*vezi* Criza Suezului). După Războiul de Șase Zile, din 1967, Israelul a ocupat din nou zona, până la retragerea din peninsula Sinai, la începutul anilor 1980. În 1972 a fost construit aici un nou oraș, Ofira, astăzi numit Sharm El-Sheick. Regiunea s-a dezvoltat ca zonă turistică și de agrement.

Rasputin, Grigori (Efimovici)

nume complet **Grigori (Efimovici) Novîh**

(1872?, Pokrovskoie, lângă Tiumeni, Siberia, Imperiul Rus – 30.12.1916, Petrograd)

Mistic rus care a exercitat o foarte mare influență la curtea țarului Nicolae II și a

țarinei Aleksandra. A fost un țăran semianalfabet și a dobândit porecla „rasputin" (*în rusă*, desfrânatul), din cauza comportamentului imoral din tinerețe. După ce a trecut printr-o experiență religioasă, și-a câștigat, în rândul țăranilor ruși, reputația de om sfânt, tămăduitor de boli. Faima sa a ajuns și la urechile țarului Nicolae și ale țarinei Aleksandra, care avea o fire impresionabilă. Rasputin a izbutit să oprească sângerările fiului lor care suferea de hemofilie, probabil prin hipnoză. A devenit astfel favorit al curții, deși își continua în mod fățiș viața dezordonată. După ce, în 1915, Nicolae i-a cedat țarinei Aleksandra atribuțiile de conducere a afacerilor interne, Rasputin și-a exercitat influența asupra acesteia, prin numirea unor capi ai bisericii și a unor miniștri incompetenți în guvern. După mai multe tentative de a împiedica influența sa negativă, un grup de nobili, printre care prințul Felix Iusupov, l-au împușcat și l-au aruncat în Neva. Revoluția Rusă din 1917 a izbucnit câteva săptămâni mai târziu.

Rastadt (Rastatt) și Baden, Tratatele de pace de la ~

(6 martie și 7 septembrie 1714)

Două tratate de pace, încheiate între sfântul împărat roman Carol VI și Franța, care au pus capăt tentativelor lui Carol de a continua Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei. Prin aceste tratate, Carol a renunțat la revendicarea tronului Spaniei, deși nu a încheiat cu adevărat pace cu Spania.

rastafarian

Adept al unei mișcări politice și religioase în rândul negrilor din Jamaica și din alte țări. Rastafarienii îl venerează pe Haile Selassie, pe care îl consideră Mesia. În concepția lor, negrii sunt israeliți reîncarnați, care au fost înrobiți de rasa albă, rasă inferioară și crudă, drept pedeapsă divină pentru păcatele lor; credința lor este în mântuirea prin repatrierea în Africa, albii fiind obligați să îi slujească. Sursa acestor credințe, enunțate pentru prima oară în 1953, poate fi identificată în opiniile exprimate de un număr de profeți independenți, îndeosebi de Marcus Garvey. Pe măsură ce mișcarea a luat amploare, ideea de repatriere a fost înlocuită cu lupta pentru emanciparea negrilor și cu misticismul. Stilul de viață rastafarian implică un regim alimentar vegetarian, consumul de marijuana și prinderea părului în cozi groase și lungi (*în engleză, dreadlocks*).

Rastenburg, complotul de asasinat de la ~

Vezi Complotul din Iulie

rată bancară *sau* rată de decont

Rată a dobânzii, cerută de o bancă centrală, la împrumuturile de fonduri către băncile comerciale sau către alți intermediari financiari. Rata bancară este un indicator important al situației politicii monetare într-o economie. Deoarece creșterea sau scăderea ratelor bancare modifică ratele pe care le cer băncile comerciale la împrumuturi, ajustările ratei bancare sunt folosite ca instrumente în combaterea recesiunii și inflației. *Vezi* rabat.

rată de schimb

Preț al monedei unei țări, în comparație cu cea a altei țări. Poate fi fixă sau flexibilă. O rată de schimb este fixă atunci când două țări cad de acord să o mențină astfel, prin intermediul politicii monetare. Din punct de vedere istoric, cel mai cunoscut sistem valutar fix a fost etalonul-aur; spre sfârșitul anilor 1850, o uncie de aur valora 20 de dolari americani și 4 lire sterline, de unde rezulta o rată de schimb de 5 dolari pentru o liră. O rată de schimb este flexibilă dacă două țări convin să permită ca fluctuațiile pieței internaționale să determine cursul, prin intermediul cererii și ofertei. Cursul valutar fluctuează odată cu exporturile și importurile unei țări. Majoritatea comerțului mondial se desfășoară cu rate de schimb flexibile, ce variază între limite relativ fixe. *Vezi și* control valutar, schimb extern.

Rathbone, Basil

(13.06.1892, Johannesburg, Africa de Sud – 21.07.1967, New York, SUA)

Actor britanic. A debutat în teatru în 1911 și a jucat în piese clasice pe scenele teatrelor din Londra și New York. Începând din 1924 a jucat în filme hollywoodiene, fiind distribuit mai ales în roluri romantice. Datorită timbrului vocal deosebit și fizicului său uscățiv, a interpretat rolul de răufăcător în filme ai căror protagoniști erau Tyrone Power sau Errol Flynn. A fost apreciat pentru prestația din *Romeo și Julieta* (1936) și *Dacă aș fi rege* (If I Were King, 1938), dar a rămas cunoscut mai ales pentru interpretarea lui Sherlock Holmes, într-o serie de filme care a debutat cu *Câinele din Baskerville* (The Hound of Baskerville, 1939).

Rathenau, Walther
(29.09.1867, Berlin, Prusia – 24.06.1922, Berlin, Germania)

Industriaș și om de stat german. În 1915 a devenit președintele conglomeratului AEG înființat de tatăl său, Emil Rathenau (1838–1915). În timpul Primului Război Mondial, s-a ocupat de organizarea depozitării și distribuirii materiilor prime necesare Ministerului de Război. În 1918 a fost unul dintre membrii fondatori ai Partidului Democrat German, de tendință liberală, și a pledat în favoarea cooperării cu Partidul Social Democrat. După ce a fost ministru al reconstrucției (1921–1922), a fost numit ministru de externe, calitate în care a participat la negocierea Tratatului de la Rapallo cu Uniunea Sovietică. A fost atacat de către naționaliștii extremiști pentru originea sa iudaică și pentru „activism" comunist, ceea ce a dus ulterior la asasinarea lui.

Rathke, Martin H(einrich)
(25.08.1793, Danzig, Prusia – 03.09.1860, Königsberg)

Anatomist și embriolog german. A descris pentru prima oară bețișoarele și fantele branhiale prezente la embrionii de mamifere și de păsări. Conform ipotezei sale, acestea ar fi fost organe vestigiale, dar le-a recunoscut importanța pentru dezvoltarea vaselor sangvine din regiunea respectivă a organismului. A descris pentru prima oară punga lui Rathke (1839), o structură embrionară care se dezvoltă în lobul anterior al glandei hipofize. S-a remarcat, de asemenea, prin munca de pionierat în cercetarea biologică marină.

ratită
Denumire generică pentru speciile de păsări care nu pot zbura din cauza sternului neted, lipsit de carena pe care se inserează mușchii pentru zbor. Acest grup cuprinde cele mai mari păsări din toate timpurile. Două dintre aceste specii, acum dispărute, sunt pasărea-elefant din Madagascar și moa din Noua Zeelandă, care atingeau o înălțime de 3 m. Printre speciile de ratite existente se numără cazuarul, emu, kiwi, strutul și nandu.

raton
Denumire comună pentru cele șapte specii de carnivore nocturne care au un regim alimentar omnivor (genul *Procyon*, familia *Procyonidae*), caracterizate prin coadă stufoasă, cu inele, și mască neagră pe față. Ratonul nord-american (*P. lotor*) are corp robust, picioare scurte, bot ascuțit și urechi mici, drepte. Are o lungime de 75–90 cm, inclusiv coada de 25 cm, și cântărește peste 10 kg. Blana lungă și aspră este de culoare cenușie-roșcată spre negru. Membrele sunt mici și subțiri, asemănătoare mâinilor umane. Ratonii consumă artropode, rozătoare, broaște, fructe de pădure și plante. Preferă pădurile de lângă apă și trăiesc, de obicei, în copaci găunoși. Ratonul consumator de crabi (*P. cancrivorus*) din America de Sud este asemănător, dar are o blană mai aspră.

raton nord-american (*Procyon lotor*)

LEONARD LEE RUE III

Rattigan, Terrence (Mervyn)
ulterior **Sir Terrence**
(10.06.1911, Londra, Anglia – 30.11.1977, Hamilton, Bermuda)

Dramaturg britanic. A debutat cu două comedii, dar a dobândit aprecierea criticilor cu drama *Băiatul familiei Winslow* (The Winslow Boy, 1946; ecranizată în 1948). Cea mai cunoscută piesă a sa, *Mese separate* (Separate Tables, 1955; ecranizată în 1958), explorează izolarea oamenilor, cauzată de rigiditatea convențiilor sociale. Printre alte piese ale sale se numără *Toamna vieții* (The Browning Version, 1948), *Ross* (1960) și *Afacerea Nelson* (A Bequest to the Nation, 1970). Rattigan a semnat, pe lângă adaptările pentru ecran ale propriilor piese, și scenariile filmelor *Rolls-Royce-ul galben* (The Yellow Rolls-Royce, 1965) și *La revedere, domnule Chips* (Goodbye Mr. Chips, 1969).

Ratzenhofer, Gustav
(04.07.1842, Viena, Austria – 08.10.1904, pe mare)

General, filozof și sociolog austriac. Cariera sa militară a fost încununată de succes, la sfârșitul ei obținând gradul de mareșal. S-a interesat de științele sociale, în special de darwinismul social. În opinia sa, interacțiunea dintre oameni se caracterizează printr-o „ostilitate absolută" între grupările etnice, dar considera că este posibil ca specia umană să dezvolte forme superioare de asociere cu ajutorul sociologiei. Printre lucrările sale se numără *Esența și obiectivul științei politice* (Wesen und Zweck der Politik, 3 vol., 1893) și *Percepția sociologică* (Die soziologische Erkenntnis, 1898).

rață

Denumire generică pentru păsările acvatice (mai multe genuri din subfamilia *Anatinae*, familia *Anatidae*) de talie mică, cu gât scurt și cioc lat. Picioarele rațelor sunt deplasate spre partea posterioară a trunchiului (ca și cele ale lebedelor), determinând mersul legănat. Majoritatea rațelor se deosebesc de lebede și de gâște prin faptul că masculii năpârlesc de două ori pe an, femelele depun multe ouă cu coajă lucioasă, ambele sexe au solzi suprapuși pe pielea picioarelor, dar se diferențiază prin coloritul penajului și prin sunetele emise. Toate rațele, cu excepția călifarului și a rațelor *Melanitta* (*vezi* rața-scufundătoare), ajung la maturitate în primul an de viață și formează perechi numai pentru un sezon. Se împart, în general, în trei grupe: rațe arboricole, rațe de suprafață și rațe-scufundătoare. Speciile de rațe-fluierătoare, numite și rațe-de-copac, nu sunt rațe tipice, înrudindu-se mai curând cu gâștele și cu lebedele.

rață-cu-cap-negru

Denumire comună pentru cele trei specii (genul *Aythya*, familia *Anatidae*) de rațe-scufundătoare. Specia cea mai mare, rața-cu-cap-negru (*A. marila*), cuibărește peste tot în Eurasia și în regiunile nearctice. Rața-cu-cioc-mic-albastru (*A. affinis*) cuibărește în NV Americii de Nord. Ambele sunt deseori vânate. Ating o lungime de 38–51 cm. Își petrec sezonul rece de-a lungul coastelor Statelor Unite. Masculii au pieptul închis la culoare și spatele gri, dar se deosebesc prin culoarea capului și desenul aripilor. Femelele sunt brune cu pete albe în jurul ciocului albastru. Se hrănesc mai ales cu scoici. Cea de-a treia specie este *A. novaeseelandiae* din Noua Zeelandă.

rață-de-pădure

Specie de rață nord-americană (*Aix sponsa*, familia *Anatidae*), pasăre de interes cinegetic. Rațele de pădure au 43–52 cm lungime, își fac cuiburile în scorburile copacilor, la mai mult de 15 m de pământ, și au gheare lungi și ascuțite pentru a se cățăra. Ambele sexe au creastă în timpul iernii. Masculul este frumos colorat, având cap purpuriu cu verde, piept brun-roșcat, combinat cu alb, și flancuri arămii; femela are un inel alb în jurul ochilor și un colorit mai estompat. Puii de rață mănâncă insecte acvatice și alte organisme mici; adulții preferă ghinde sau nuci. Fiind vânată până aproape de dispariție, pentru carne și pene, au fost necesare eforturi mari de conservare pentru refacerea populațiilor.

GRANT HEILMAN

rață-de-pădure (*Aix sponsa*)

rață-de-suprafață

Denumire comună pentru cele 43 de specii (tribul *Anatini*; inclusiv 38 de specii din genul *Anas*) de rațe întâlnite peste tot în lume, în special în apele continentale și în regiunile temperate din emisfera de N. Păsări migratoare, printre ele se numără și câteva dintre cele mai apreciate rațe de interes cinegetic din lume; rața-neagră, rața-pestriță, rața-cârâitoare, rața-mare, rața-sulițar (poate cea mai răspândită pasăre de apă din lume), rața-lingurar, rața-mică și rața-fluierătoare. Se hrănesc în special cu plante acvatice, pe care le ciugulesc din apa mlaștinilor sau pe care le obțin scufundându-se. Adesea se apropie de țărm, căutând semințe și insecte. Au cioc plat și lat, plutesc deasupra apei și sunt niște zburătoare rapide. Masculii sunt ceva mai mari și mai viu colorați decât femelele.

rață-fluierătoare

Denumire comună pentru cele patru specii de rațe-de-suprafață, apreciate pentru consum alimentar și care prezintă importanță cinegetică. Masculul raței-fluierătoare europene (*Anas penelope*) are cap roșiatic, frunte cafenie și spate gri. Masculul raței-fluierătoare americane sau cap-golaș (*A. americana*) are un moț în formă de coroană, alb, o dungă oculară verde și spatele brun. Aceste rațe consumă ierburi tinere. Rața-cu-mantie, *A. capensis*, din Africa se hrănește noaptea.

rață-lingurar

Denumire comună pentru cele patru specii (din genul *Anas*, familia *Anatidae*) de rațe-de-suprafață care au cioc lung, în formă de lingură. Rața-lingurar-nordică (*A. clypeata*) trăiește în ținuturi mlăștinoase și lagune din America, Europa, Africa și Asia. Masculul are cap verde, piept alb, abdomen și flancuri castanii și o pată albastră pe partea anterioară a aripilor. Își folosește ciocul pentru a filtra organismele mici și semințele din nămol; în apele mai adânci, el este utilizat pentru selectarea planctonului de la suprafață. Alte specii

sunt rața-lingurar roșie sud-americană (*A. platalea*), rața-lui-Smith din Africa de S (*A. smithii*) și rața-lingurar austral-asiatică, sau rața-lingurar cu-aripi-albastre (*A. rynchotis*).

rață-mare

Rață sălbatică des întâlnită (*Anas platyrhynchos*, familia *Anatidae*) în emisfera nordică, strămoș al majorității rațelor domestice. Rața-mare sălbatică este o rață-de-suprafață tipică din punctul de vedere al obiceiurilor și al ritualului de împerechere. Masculul raței-sălbatice (subspecia *A. p. platyrhynchos*) are cap de culoare verde metalic sau purpuriu, piept roșiatic și corp cenușiu-deschis. Femela este maronie-gălbuie, pestriță. Ambele sexe au cioc galben și „oglindă" albastră-purpurie cu margini albe pe aripă. Masculii și femelele raței-mari-de-Groenlanda (*A. p. conboschas*) diferă mult prin penaj. În cadrul celorlalte subspecii, ambele sexe se aseamănă femelei speciei obișnuite de rață sălbatică. Rațele-mari se întâlnesc în multe părți ale Asiei, Europei și în N Americii de Nord.

rață-mică

Denumire comună pentru cele cca 15 specii de rațe-de-suprafață mici (genul *Anas*, familia *Anatidae*), întâlnite atât pe continente, cât și pe multe insule. Dintre acestea, multe specii sunt cunoscute pentru valoarea cinegetică. Rața-mică americană, care trăiește, de obicei, în stoluri mari, are o lungime de 33–38 cm. Rața-mică-cu-aripi-albastre trăiește în Canada și în N SUA și iernează în S SUA. Rața-hotentot din Africa rămâne adesea imobilă, ascunsă în vegetație, chiar dacă în apropiere se aud împușcături. Rațele-mici sunt erbivore, dar unele specii mai consumă și animale mici. Stolurile multor specii își iau zborul și își schimbă direcția în același timp.

rață-mică (*Anas creca carolinensis*)

GORDON LANGSBURY - BRUCE COLEMAN INC.

rață-pestriță

Rață-de-suprafață mică (*Anas strepera*), de interes cinegetic, răspândită pretutindeni în emisfera nordică superioară. Cele mai mari populații din America de Nord se află în preriile din Dakota și Canada. Rața-pestriță este brună-cenușie cu pete albe pe partea posterioară a aripilor, vizibile doar în timpul zborului. Se hrănește, de obicei, cu tulpinile și frunzele unor plante acvatice, cu semințe și alge. Trăiește adesea în iazuri și mlaștini puțin adânci, cu apă dulce, formând colonii împreună cu rațele-fluierătoare. Spre deosebire de acestea, se hrănește rareori pe uscat.

rață-scufundătoare

Denumire generică pentru orice specie de rață care nu-și preia hrana din straturile superficiale ale apei, ci scufundându-se la fundul acesteia (*vezi* rață-de-suprafață). Aceste rațe preferă mediile marine și sunt numite popular rațe-de-golf sau rațe-de-mare. Rațele-de-golf (tribul *Aythyni*, familia *Anatidae*), printre care se numără rața-cu-spate-de-canava, rața-roșie, rața-cu-cap-negru și speciile înrudite, se găsesc mai ales în estuare și în lagune. Printre rațele-de-mare (20 de specii din grupurile *Mergini* și *Somateriini*) se numără rața-sunătoare-americană, eiderul, rața-sunătoare, ferestrașul, rața-de-ghețuri și rața-negricioasă; unele pot fi întâlnite și în apele continentale.

rață-sulițar

Denumire comună pentru cele patru specii (genul *Anas*, familia *Anatidae*) de rațe-de-suprafață cu gât și coadă lungi, foarte bune zburătoare, preferate de vânători. Rața-sulițar comună sau nordică (*A. acuta*), foarte răspândită în emisfera nordică, poate parcurge în zbor distanțe lungi. Unele specii din Alaska iernează în Hawaii. Are o lungime de 66–75 cm. Masculii au piept alb, spate gri și coadă neagră. Femelele sunt brune-pestrițe. Se hrănesc în general cu semințe. Rața-sulițar-brună sau rața-sulițar-cu-cioc-galben și rața-de-Bahamas sau rața-cu-obraji-albi sunt întâlnite în special în America de Sud. Rața-cu-ciocul-roșu este o specie africană cenușie.

rață-sulițar (*Anas acuta*)

© LAWRENCE E. NAYLOR, COLECȚIA SOCIETĂȚII NAȚIONALE AUDUBON/PHOTO RESEARCHERS

rață-sunătoare

Denumire comună pentru cele două specii de rațe-scufundătoare, cu ochii galbeni, care produc un sunet șuierat cu ajutorul aripilor lor cu bătaie rapidă. Rața-sunătoare-comună (*Bucephala*

clangula) trăiește în emisfera nordică. Rața-sunătoare-Barrow (*B. islandica*) este răspândită mai ales în NE Americii de Nord și în Islanda. Ambele iernează în special în apele de coastă din N. Au o lungime de cca 46 cm, spate negru cu pete albe; părțile laterale și pieptul sunt albe, iar sub ochi au două pete albe, ușor de observat. Specia cea mai răspândită are capul negru, pe când rața-Barrow are capul purpuriu spre negru. Ambele cuibăresc în scorburile copacilor și se hrănesc în special cu nevertebrate acvatice. Sunt apreciate ca vânat.

raționalism

Concepție filozofică potrivit căreia rațiunea reprezintă atât sursa principală a cunoașterii, cât și metoda ei de verificare. Raționalismul se opune empirismului, doctrina potrivit căreia nu este posibilă decât cunoașterea prin experiență senzorială, ea fiind verificată tot prin aceasta. Contrar empirismului, raționalismul susține că rațiunea este singura facultate capabilă de a ajunge la adevăruri aflate, atât prin gradul lor de generalitate, cât și prin gradul lor de certitudine, dincolo de percepția senzorială. Punând accentul pe „lumina naturală", raționalismul combate sistemele fundamentate pe cunoașterea ezoterică, indiferent dacă sunt rezultatul experienței mistice, al revelației sau al intuiției, precum și diversele teorii iraționaliste, care preferă să pună în prim-plan inconștientul sau existența, biologicul, emoția sau voința, în detrimentul rațiunii.

raționalizare

Politică prin care un guvern distribuie resursele și bunurile de consum insuficiente; este adoptată, de regulă, pe timp de război sau de foamete ori în alte stări de urgență națională. Raționalizarea în funcție de utilizare interzice consumul unui produs în scopuri neesențiale (de ex. benzina folosită pentru plimbări de plăcere, în comparație cu deplasarea în interes de serviciu). Raționalizarea în funcție de cantitate restricționează consumul unui bun la o cantitate specificată pentru fiecare persoană (de ex. 500 g unt pe lună). Raționalizarea în funcție de valoare limitează suma de bani pe care o poate cheltui un consumator pe mărfuri greu de cuantificat (de ex. îmbrăcămintea). Raționalizarea pe puncte acordă un punctaj fiecărui tip de produs și repartizează un anumit număr de puncte fiecărui consumator. Acest tip de raționalizare funcționează cu ajutorul unor bonuri emise pentru consumatori, pe baza cărora aceștia pot cumpăra produse în limitele cantitative aprobate. Consumatorii care trăiesc într-o economie raționalizată sunt încurajați să facă economii sau să investească în obligațiuni de stat, astfel încât banii necheltuiți să nu fie utilizați pentru achiziționarea de produse neraționalizate sau de pe piața neagră.

Rațiu, Ioan

(19.08.1828, Turda, Transilvania, Imperiul Austro-Ungar - 04.12.1902, Sibiu)

Om politic român; cofondator și președinte al Partidului Național Român din Transilvania (1892–1902). Inițiator al Memorandumului din 1892, a condus delegația care l-a prezentat Curții de la Viena, fiind ulterior judecat și întemnițat.

rațiune practică

Facultate rațională în lumina căreia agenții (raționali) își desfășoară comportamentul. În filozofia morală a lui Immanuel Kant, acest tip de rațiune este definit ca fiind facultatea proprie ființelor raționale de a acționa conform unor principii (de ex. conform legilor). Spre deosebire de intuiționiștii etici (*vezi* intuiționism), Kant nu a susținut niciodată că rațiunea practică ar oferi intuiții cu privire la corectitudinea unor acțiuni anume sau a unor principii morale. Pentru el, rațiunea practică era mai degrabă formală decât materială, fiind un cadru de principii formative, și nu o sursă de reguli specifice. Acesta este motivul pentru care el a pus atât de mult accent pe prima sa formulare a imperativului categoric. Întrucât oamenii nu au acces prin cunoaștere la domeniul moralei, ei trebuie să se întrebe dacă ceea ce au de gând să facă are caracterul formal al unei legi, adică dacă, într-adevăr, este recomandabil în cazul tuturor persoanelor ce se află în circumstanțe similare.

Rauschenberg, Robert *născut* Milton

(22.10.1925, Port Arthur, Texas, SUA – 12.05.2008, Captiva Island, Florida)

Pictor și artist grafic american. A studiat sub îndrumarea lui Josef Albers. Picturile sale combinate, din anii 1950, care includeau obiecte diverse, cum ar fi sticle de suc, bariere rutiere și păsări împăiate, au prefigurat mișcarea pop-art. În lucrările sale de mai târziu, a utilizat diverse tehnici, printre care imprimarea prin serigrafie

pentru a transfera pe pânză imagini din tipăriturile publicitare, precum și din propriile sale fotografii, după care contura mai puternic imaginile și le unifica din punct de vedere compozițional, prin tușe groase de penel. Opera sa a fost influențată de dadaism și de producțiile ready-made ale lui Marcel Duchamp.

Ravana

Rege al demonilor în hinduism. Ravana avea zece capete și 20 de brațe și zbura într-un un car fermecat. Domnea peste regatul Lanka, de unde îl izgonise pe fratele său, Kubera. Răpirea Sitei și înfrângerea suferită de el în fața soțului acesteia, Rama, constituie evenimentele principale din epopeea *Ramayana*. Regele-demon mai este cunoscut și pentru cutremurarea muntelui Kailasa, până când a fost oprit de Shiva, care l-a întemnițat sub munte timp de o mie de ani. Mult apreciatul festival anual Ram Lila culminează cu înfrângerea lui Ravana, când sunt arse efigii uriașe de demoni.

Ravana, regele-demon cu zece capete; pictură în stil Guler, ilustrație pentru *Ramayana*, cca 1720; Muzeul de Artă din Cleveland

MUZEUL DE ARTĂ DIN CLEVELAND, OHIO, DONAȚIE DIN PARTEA LUI GEORGE P. BICKFORD

Ravel, (Joseph) Maurice

(07.03.1875, Ciboure, Franța – 28.12.1937, Paris)

Compozitor francez. A fost admis la Conservatorul din Paris la vârsta de 14 ani. După ce a absolvit clasa de pian, a studiat compoziția cu Gabriel Fauré; a scris piesa pentru pian *Jocuri de apă* (Jeux d'eau, 1901) și un cvartet pentru coarde. Pe parcursul următorului deceniu, a compus câteva dintre lucrările sale cele mai cunoscute, precum *Pavana pentru o infantă moartă* (Pavane pour une infante défunte, 1899), *Cvartetul de coarde* (1903) și *Sonatina pentru pian* (1905). A scris baletul *Daphnis și Chloé* (1912) la cererea impresarului Serghei Diaghilev. Alte lucrări: operele *Copilul și vrăjitoriile* (L'enfant et les sortilèges, 1925), suita *Mormântul lui Couperin* (Le Tombeau de Couperin, 1917) și lucrările pentru orchestră *Valsul* (La valse, 1920) și *Boléro* (1928). Pe lângă talentul său de orchestrator, s-a remarcat prin stilul de lucru caracterizat prin minuție și precizie. Este cel mai cunoscut dintre compozitorii francezi.

Ravenna

Oraș, 138 204 loc. (2001), în NE Italiei, situat pe litoralul Mării Adriatice, cu care comunică printr-un canal. A fost capitala Imperiului Roman de Apus în sec. V d.Hr., iar în sec. VI–VIII capitala regatului ostrogot și a Italiei bizantine. Arta și arhitectura orașului reflectă fuziunea formelor romanice cu mozaicuri bizantine și cu alte stiluri decorative; printre monumentele cele mai importante se remarcă bazilica Sant' Apollinare Nuovo, din sec. VI d.Hr., și biserica octogonală San Vitale. Orașul a fost încorporat în regatul Italiei în 1861, fiind, în prezent, centru agricol și industrial, dezvoltându-se în special ramura rafinăriilor de petrol și producția de gaze naturale.

Ravi

Râu în partea de NV a Indiei și de NE a Pakistanului, unul dintre cele cinci râuri care traversează provincia Punjab. Izvorăște din munții Himalaya, în statul Himachal Pradesh, India, își continuă cursul pe lângă Chamba și se întoarce spre SV la frontiera cu Jammu și Kashmir. Urmărește linia graniței cu Pakistanul înainte de a intra în Punjabul pakistanez. Trece pe lângă Lahore, apoi își schimbă direcția către V lângă Kamalia și se varsă în râul Chenab; cursul său are o lungime de 725 km.

Rawalpindi

Oraș, 1 406 216 loc. (1998), din provincia Punjab, în N Pakistanului, situat la SV de Islamabad. În Antichitate, făcea parte din Imperiul Ahemenid din Persia. Ruinele din împrejurimi au fost identificate drept orașul antic Taxila. Amplasat într-un punct strategic, Rawalpindi controlează rutele către Kashmir; acum un secol funcționa aici o importantă bază militară britanică. A fost capitala Pakistanului între 1959 și 1969, iar în prezent este cartierul general al armatei pakistaneze, precum și un important centru administrativ, comercial și industrial. Principalele culturi din regiune sunt grâul, orzul, porumbul și meiul. La Mankial, la S de Rawalpindi, există o mănăstire budistă (stupa) din sec. III î.Hr.

Rawlings, Jerry J(ohn)

(n. 22.06.1947, Accra, Ghana)

Lider militar și politic ghanez (1981–2001), de origine mixtă scoțiană și ghaneză, care a răsturnat guvernul și a preluat puterea în două rânduri (1979, 1981). După prima lovitură de stat, Rawlings, care era subofițer

în forțele aeriene, a cedat puterea în favoarea unui președinte civil ales prin alegeri libere, Hilla Limann, dar l-a îndepărtat de la putere după numai doi ani. În perioada în care a condus Republica Ghana, a înființat consilii ale muncitorilor și a instituit controlul producției și al prețurilor, dar mai târziu a renunțat la aceste măsuri. Conducerea sa a oferit Republicii Ghana o relativă stabilitate politică și economică. A revenit la președinție în urma alegerilor din 1996 și și-a încheiat mandatul în 2001.

Rawlings, Marjorie Kinnan

(08.08.1896, Washington DC, SUA – 14.12.1953, St. Augustine, Florida)

Romancieră și nuvelistă americană. A lucrat ca ziaristă înainte de a se stabili într-o regiune izolată din Florida, pentru a se dedica exclusiv scrisului. Inspirându-se din viața oamenilor și din natura înconjurătoare, scrierile sale se remarcă printr-o atmosferă pregnantă, amintind de reportajul viu, și prin fermecătoare descrieri de peisaje. Cel mai cunoscut roman al său este *Noatenul* (The Yearling, 1938, Premiul Pulitzer), povestea unui băiat dintr-o familie nevoiașă și a cerbului pe care acesta îl adoptă. Alte lucrări ulterioare sunt *Cross Creek* (1942) și *Popasul* (The Sojourner, 1953).

Rawls, John

(21.02.1921, Baltimore, Maryland, SUA – 24.11.2002, Lexington, Massachusetts)

Filozof american. A predat la Universitatea Cornell (1962–1979), iar după aceea la Harvard (din 1979). Scrierile sale tratează în special subiecte de etică și de filozofie politică. Lucrarea sa *O teorie a justiției* (Theory of Justice, 1971) este recunoscută ca fiind cea mai importantă operă de filozofie politică a sec. XX. În această operă, dar și în altele, Rawls a căutat să dezvolte o concepție asupra justiției adecvată unei societăți democratice. El crede că utilitarismul, care impune maximizarea fericirii generale, protejează în chip inadecvat libertatea și egalitatea, principalele valori liberale și democratice. Continuând ideile lui Jean-Jacques Rousseau și ale lui Immanuel Kant, folosește conceptul de contract social: astfel, el descrie dreptatea ca fiind rezultatul unei înțelegeri ipotetice între persoane libere care acționează de pe poziția unor drepturi egale. Pentru a garanta o înțelegere dreaptă și imparțială, îi plasează pe protagoniști pe poziții egale, impunând un „văl al ignoranței": protagoniștii nu știu nimic despre ei înșiși și nici despre ceilalți (de ex. despre talentele, clasa socială, averea, religia sau alte valori ale lor) și nu au cunoștințe nici cu privire la istoria și la societatea lor. De pe această poziție originară, Rawls susține că persoanele libere ar fi de acord cu o concepție liberală egalitară despre justiție, adică cu „o justiție înțeleasă drept corectitudine". Acest concept implică două principii: (1) anumite libertăți de bază, precum libertatea de gândire și de asociere, sunt atât de importante, încât au preeminență asupra altor valori sociale, precum eficiența economică sau îmbunătățirea vieții celor săraci; (2) posturile de conducere sunt puse la dispoziția tuturor persoanelor, acestea bucurându-se de egalitatea de șanse.

Ray, James Earl

(10.03.1928, Alton, Illinois, SUA – 23.04.1998, Nashville, Tennessee)

Asasin al lui Martin Luther King. A fost condamnat de mai multe ori la închisoare pentru infracțiuni minore și a evadat din penitenciarul de stat din Missouri, în 1967. Pe 4 aprilie 1968, în orașul Memphis, statul Tennessee, Ray l-a împușcat pe Martin Luther King, de la fereastra unei camere închiriate, în timp ce acesta ieșea din camera sa de motel de peste drum. Ulterior, Ray a fugit din țară la Toronto, Londra, Lisabona, apoi s-a întors la Londra, unde a fost arestat pe 8 iunie. Adus din nou la Memphis, și-a recunoscut vinovăția și a fost condamnat la 99 de ani de închisoare. Ulterior, și-a retractat mărturisirea. A încercat de mai multe ori să-și redeschidă procesul, bucurându-se chiar de sprijinul familiei King, dar cererile i-au fost respinse de fiecare dată.

Ray, John

(29.11.1627, Black Notley, Essex, Anglia – 17.01.1705, Black Notley)

Naturalist și botanist britanic. A studiat la Cambridge și a rămas acolo timp de mai mulți ani, în calitate de cercetător științific. Împreună cu Francis Willughby (1635–1672), a alcătuit un catalog complet al organismelor vii, din care a publicat mai multe volume. Contribuția cea mai importantă pe care a adus-o botanicii a fost instituirea speciei ca unitate fundamentală de clasificare. Sistemul său taxonomic era fundamentat pe totalitatea caracteristicilor structurale ale organismelor, inclusiv anatomia internă, nu pe o singură particularitate distinctivă. Bazându-se pe structura pulmonară și cardiacă, a reușit să identifice

și să definească clasa mamiferelor și a clasificat insectele în funcție de existența sau absența metamorfozelor multiple. Raportat la contemporanii săi, Ray a reușit să stabilească cel mai complet sistem taxonomic de până atunci, făcând posibile contribuțiile ulterioare ale lui Carl von Linné.

Ray, Man *născut* Emmanuel Radnitsky

(1890, Philadelphia, SUA - 18.11.1976, Paris, Franța)

Fotograf, pictor și cineast american. A crescut la New York, unde a urmat studii de arhitectură, inginerie și artă. În 1917, împreună cu Marcel Duchamp a pus bazele dadaismului la New York și a realizat producțiile artistice cunoscute sub denumirea generică de ready-made. Din 1921 s-a stabilit la Paris și a intrat în cercul suprarealiștilor. A redescoperit tehnica fotografierii fără aparat, realizată prin așezarea obiectelor pe hârtie fotosensibilă, fotografii cărora le-a dat numele de rayografii (*în engleză, rayographs*), precum și tehnica solarizării, prin care o parte a imaginii devine negativă și altă parte pozitivă prin expunerea la lumină a negativului. S-a orientat ulterior către fotografia portretistică și de modă, realizând practic un repertoriu aproape complet al personalităților celebre din viața culturală pariziană din anii 1920 și 1930. A avut contribuții importante și în cinematografia avangardistă, în anii 1920.

Ray, Nicholas *născut* Raymond Nicholas Kienzle

(07.08.1911, Galesville, Wisconsin, SUA - 16.06.1979, New York)

Regizor american de film. A făcut studii de arhitectură și teatru și a început să regizeze spectacole de teatru, pe la mijlocul anilor 1930. După ce a lucrat la New York împreună cu John Houseman și Elia Kazan, i-a urmat la Hollywood, unde a regizat pelicula *Amanții nopții* (They Live By Night, 1948). Ray a fost apreciat pentru manifestarea unui stil absolut personal în filme precum *Într-un loc singuratic* (In a Lonely Place, 1950), *Rodeo* (The Lusty Men, 1952), *Johnny Guitar* (1954), *Rebel fără cauză* (Rebel Without a Cause, 1955), pelicula care a devenit o emblemă a tinereții rebele, *Mai mare decât viața* (Bigger Than Life, 1956), *Victorie amară* (Bitter Victory, 1958) și *55 de zile la Beijing* (55 Days at Peking, 1963). Ulterior a încercat să regizeze filme în Iugoslavia și a predat la Universitatea de Stat din New York.

Ray, Satyajit

(02.05.1921, Calcutta, India - 23.04.1992, Calcutta)

Regizor indian de film. După ce a studiat sub îndrumarea lui Rabindranath Tagore, a lucrat ca director de creație la o agenție de publicitate și ca ilustrator de cărți. Și-a vândut toate bunurile pentru a produce prima sa peliculă, *Cântecul drumului* (Pather Panchali, 1955), care înfățișează viața de la sat. Continuând cu filmele *Neînvinsul* (Aparajito, 1956) și *Lumea lui Apu* (Apu Sansar, 1959), Ray a finalizat extraordinara trilogie a lui Apu și a adus cinematografia indiană în prim-plan mondial. A fost, în continuare, apreciat pentru peliculele *Zeița* (Devi, 1960), *Trei fiice* (Teen Kanya, 1961), *Soția însingurată* (Charulata, 1964), *Metropola* (Mahanagar, 1964), *Jucătorii de șah* (Shatranj Ke Khiladi, 1977), *Căminul și lumea* (Ghare Baire, 1984) și *Vizitatorul* (Agantuk, 1990). Și-a scris singur scenariile, remarcându-se prin umanismul și lirismul profund; în multe cazuri a compus și muzica pentru coloana sonoră a filmelor sale. Cu toate acestea, principala sa sursă de venit a constituit-o publicarea nuvelelor și a romanelor pe care le-a scris.

Satyajit Ray
CAMERA PRESS

Rayburn, Sam(uel) (Taliaferro)

(06.01.1882, Districtul Roane, Tennessee, SUA - 16.11.1961, Bonham, Texas)

Om politic american. A fost inițial profesor de școală, apoi avocat în Texas, unde a devenit membru în legislativul statal, între 1907–1913. În 1912 a fost ales în Camera Reprezentanților ca membru al Partidului Democrat, unde a rămas timp de 48 de ani, dintre care 17 în funcția de președinte al Camerei (1940–1946, 1949–1953, 1955–1961). Fiind un tactician abil, a avut un cuvânt greu de spus în aprobarea unui mare număr de legi, incluse în programul New Deal; a luat parte la elaborarea legii care ratifica electrificarea regiunilor rurale. A fost, pentru o perioadă îndelungată de timp, mentorul politic al lui Lyndon B. Johnson și un sfătuitor de încredere pentru președinții Statelor Unite, de la Franklin D. Roosevelt până la John F. Kennedy.

Rayleigh (de Terling Place), Al treilea baron ~ *născut* John William Strutt

(12.11.1842, Langford Grove, Essex, Anglia - 30.06.1919, Terling Place, Witham, Essex)

Fizician englez. În 1873 i-a succedat tatălui său la titlul de baron și a construit un laborator de cercetare pe domeniul familiei. A predat fizica la Cambridge între 1879–1884 și a fost secretar al Societății Regale de Științe Naturale din Marea Britanie, între 1884–1895. Cercetările sale au abordat teme precum electromagnetismul, culoarea, acustica și rețelele de difracție, iar teoria pe care a propus-o pentru a explica culoarea albastră a cerului a rămas în istorie sub numele de legea împrăștierii Rayleigh. În 1904 i s-a decernat Premiul Nobel pentru fizică pentru descoperirea și izolarea argonului. În 1908 a devenit rector al Universității din Cambridge. În lucrarea sa fundamentală, *Teoria sunetelor* (Theory of Sounds, 1877, 1878), a studiat fenomenele de vibrație și de rezonanță.

Rayleigh, legea împrăștierii ~

Dispersie a radiațiilor electromagnetice de particule cu raza mai mică de 1/10 din lungimea de undă a radiației. A fost numită astfel după baronul Rayleigh, care a descris pentru prima oară fenomenul în 1871. Deoarece se află la extremitatea lungimilor de undă mici ale spectrului vizibil, lumina albastră este dispersată în atmosferă în proporție mult mai mare față de lumina roșie, care are o lungime de undă mai mare. Acest fapt explică culoarea albastră a cerului, deoarece observatorul nu percepe decât lumina împrăștiată. Legile lui Rayleigh încearcă să prevadă variațiile de intensitate și polarizarea luminii dispersate.

Raymond, Antonin

(10.05.1888, Kladno, Bohemia - 21.11.1976, Langhorne, Pensylvania, SUA)

Arhitect american de origine cehă. A emigrat în Statele Unite în 1910. A fost asistentul lui Frank Lloyd Wright la construirea hotelului Imperial din Tokyo (1916). A rămas în Japonia, unde, împreună cu asociatul său, Ladislav Rado, a ridicat mai multe edificii, în cea mai mare parte pentru americani. Fiind unul dintre puținii arhitecți moderniști care activau în Japonia în epoca respectivă, a exercitat o influență considerabilă asupra unor arhitecți japonezi, cum ar fi Junzo Yoshimura și Kunio Maekawa. Printre edificiile proiectate de Raymond se numără clădirea Reader's Digest din Tokyo (1951; în prezent demolată) și Școala Internațională din Nagoya (deschisă în 1967), o structură circulară destinată unui program educațional flexibil și progresist.

rază catodică

Flux de electroni ieșind din electrodul negativ sau catod, într-un tub cu descărcare electrică (un tub electronic care conține gaz sau vapori la presiune joasă), sau emiși de un filament încins, în anumite tuburi electronice. Razele catodice dau luminozitate materialelor fluorescente și sunt folosite în osciloscoapele cu raze catodice și pentru tuburile de televiziune (*vezi* tub catodic).

rază cosmică

Particulă cu viteză mare (nucleu sau electron), care călătorește prin galaxia Calea Lactee. Unele raze cosmice provin de la Soare, dar majoritatea vin din afara sistemului solar. Razele cosmice primare, care ating atmosfera Pământului, se ciocnesc cu nucleele din aceasta, creând raze secundare. Deoarece razele primare, cu energie mai mică, sunt puternic influențate de câmpul magnetic interplanetar și cel al Pământului, majoritatea celor detectate aproape de Pământ de au o energie foarte mare, corespunzând unor viteze de cca 87% din viteza luminii sau chiar mai mult. Observațiile prin satelit indică faptul că majoritatea razelor cosmice provin din discul galaxiei, însă cele cu cea mai mare energie sunt, probabil, extragalactice. Detaliile producerii lor și accelerarea sunt foarte puțin cunoscute, însă se pare că expansiuni ale undelor de șoc din supernove pot accelera particulele. Între 1930 și 1950, razele cosmice erau singurele surse importante de particule cu energie mare folosite în studiul nucleului atomic și al componenților săi. Particulele subatomice de scurtă durată au fost descoperite prin coliziuni ale razelor cosmice, care au condus la nașterea fizicii particulelor. Nici măcar acceleratoarele de particule foarte puternice nu pot da energie în apropierea razelor cosmice cu energie foarte mare. *Vezi* Victor Francis Hess.

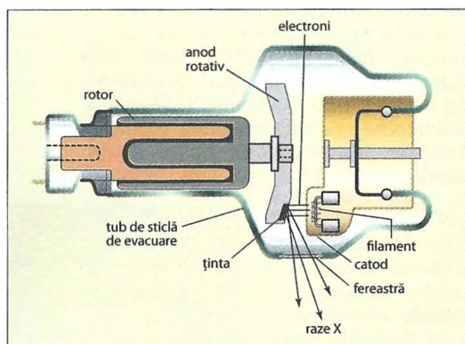
raze gamma

Radiație electromagnetică penetrantă cu o lungime de undă foarte scurtă, asemănătoare razelor X, dar cu o energie mai mare, care este emisă, în mod spontan, de către unele substanțe radioactive (*vezi* dezintegrare gamma, radioactivitate). Radiațiile gamma mai pot apărea prin dezintegrarea

anumitor particule subatomice și în anihilarea particulă-antiparticulă (*vezi și* antimaterie). Razele gamma pot declanșa fisiunea nucleară, pot fi absorbite prin eliberarea unui electron (*vezi* efect fotoelectric) sau pot fi dispersate de electroni liberi (*vezi* efectul Compton).

raze X

Radiație electromagnetică având o lungime de undă extrem de scurtă (între 100 nanometri și 0,001 nanometri), produsă de decelerarea particulelor încărcate sau de trecerea electronilor în atomi. Razele X se mișcă cu viteza luminii și expun fenomene asociate cu undele, dar experimentele indică faptul că se pot comporta ca particule (*vezi* dualitate undă-particulă). În spectrul electromagnetic, se află între razele gamma și radiațiile ultraviolet. Au fost descoperite în 1895, de către Wilhelm Conrad Röntgen, care le-a numit raze X datorită naturii lor necunoscute. Sunt folosite în medicină pentru a diagnostica fracturile de oase, cariile dentare și cancerul, pentru a localiza obiecte străine în organism și pentru a opri răspândirea tumorilor maligne. În industrie, se folosesc pentru a analiza și detecta defecțiunile în diferite structuri.

Tub cu raze X. Electronii „vaporizează" catodul când filamentul este încălzit de un curent electric. O tensiune înaltă între catod și anod determină accelerarea electronilor spre anod, care se rotește pentru a evita supraîncălzirea anticatodului. Când electronii ciocnesc anticatodul, acesta emite radiații X.

© MERRIAM-WEBSTER INC.

Razi, Al- *nume complet* Abu Bakr Muhammad ibn Zakariya' Al-Razi *în latină* Rhazes

(cca 865, Rayy, Persia - 925/935, Rayy)

Alchimist și filozof persan. Pretindea că este moștenitorul islamic a lui Socrate în filozofie și a lui Hipocrate în medicină. În lucrarea *Cartea completă* (Kitab al-hawi), Al-Razi a întreprins o trecere în revistă a cunoștințelor de medicină ale grecilor antici, sirienilor, arabilor și ale indienilor, la care a adăugat propriile observații. O parte din lucrările sale au fost traduse în latină și în alte limbi. Una dintre acestea este *Medicina spirituală* (al-Tibb al-Ruhani, cunoscută în Occident ca *The Spiritual Physick of Rhazes*), un popular tratat de etică și studiu fundamental de alchimie. Se socotea un urmaș al lui Platon, dar nu a fost de acord cu interpretările arabe date scrierilor acestuia. Teoria sa despre compoziția materiei este similară cu cea a lui Democrit. A fost considerat cel mai mare medic al lumii islamice.

Razim-Sinoie

Complex lagunar în România, situat în NE Dobrogei, pe țărmul Mării Negre. Este alcătuit din lacurile Razim (415 kmp), Golovița (119 kmp), Zmeica (54,6 kmp) și Sinoie (171,5 kmp). Lacul Sinoie, situat în partea de S a complexului, este un lac cu apă sărată, ce comunică prin Periboina cu Marea Neagră. Țărmul este accidentat, cu numeroase sinuozități. Este unul dintre cele mai mari bazine piscicole din țară. Pe țărmul de SV al complexului se află ruinele cetăților antice Histria și Heraclea. A fost inclus în rezervația biosferei Delta Dunării.

Razin, Stenka *născut* Stepan Timofeevici

(cca 1630, Zimoveiskaia-na-Donu, Rusia - 16.06.1671, Moscova)

Rebel și tâlhar cazac din Rusia. S-a născut într-o regiune prosperă de pe valea Donului, locuită de cazaci; i-a ajutat pe iobagii fugari din Polonia și Rusia, care s-au refugiat în această regiune în căutare de pământ. În 1667 a condus un grup de nou-veniți în tentativa de a întemeia un avanpost pe cursul superior al fluviului Don. Obișnuiau să atace și să jefuiască așezările rusești și persane de pe litoralul Mării Caspice (1667–1670), de pe urma cărora au dobândit averi fabuloase și faimă. După aceea, a pornit în fruntea insurgenților cazaci, într-o campanie în regiunea fluviului Volga, unde li s-au alăturat țărani deproprietăriți. După cucerirea orașelor Tarițîn (actualul Volgograd), Astrahan și Saratov, trupele sale de 20 000 de răsculați nedisciplinați au fost învinse de armata rusă la Simbirsk. Razin a fost prins și executat. A fost transformat în

erou popular și imortalizat în cântecele și legendele poporului rus.

răceală

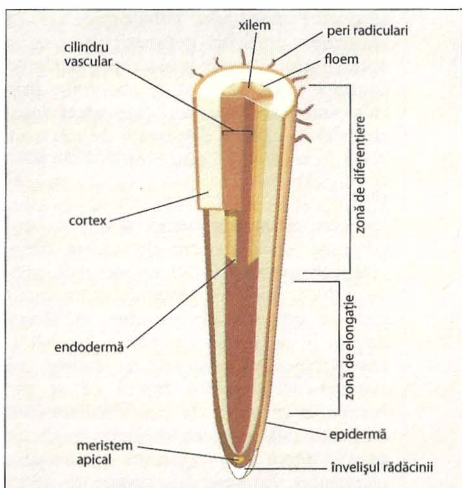
Infecție virală a tractului respirator superior și, uneori, a celui inferior. Simptomele, care sunt destul de blânde, includ strănutul, oboseala, durerile de gât și nasul înfundat sau secrețiile nazale (dar fără febră); de obicei, durează doar câteva zile. Există cca 200 de tulpini de virus care pot cauza răceli; acestea se răspândesc prin contact direct sau indirect (aerosoli). Răceala este cea mai răspândită boală; un om obișnuit se îmbolnăvește de câteva ori pe an. Incidența bolii crește toamna. Tratamentul include odihna, hidratarea adecvată și medicație care nu necesită prescripție medicală. În cazul în care se dezvoltă suprainfecții bacteriene, se pot administra antibiotice, dar acestea nu distrug virusul.

răcovină

Specie de plante erbacee, din familia *Rozaceae*. Răcovina obișnuită sau iarba-țepoasă (*Stellaria media*) este originară din Europa, dar a fost repede naturalizată în lumea întreagă. De obicei, crește până la 45 cm, dar pe gazoanele ce se tund regulat are o înălțime mică. Răcovina-urechiușă sau struna-cocoșului (*Cerastium vulgatum*), de asemenea din Europa, este de obicei mai scurtă, crește răsfirată pe pământ și are multe tulpini verticale. Crește pe pajiștile, pășunile și terenurile cultivate din regiunile temperate. Ambele specii au flori în formă de stea, albe, lipsite de strălucire, dar delicate.

rădăcină

În botanică, parte subterană a unei plante, cu rol de ancorare, de fixare a plantei în sol. Crește în sensul forței gravitaționale, absoarbe apa și sărurile minerale și depozitează rezerve de hrană. Sistemul primar al rădăcinii este compus dintr-o rădăcină principală pivotantă, adânc înfiptă în sol (la gimnosperme și dicotiledonate; *vezi* cotiledon), precum și din alte rădăcini secundare sau laterale și din peri radiculari. Ierburile și alte monocotiledonate produc o masă difuză de rădăcini secundare, fibroase. Elemente suplimentare de susținere a tulpinii (de ex. la porumb și orhidee) provin din lăstari numiți rădăcini adventive. Rădăcinile cărnoase care stochează hrană sunt rădăcini primare modificate,

Structura unei rădăcini. Meristemul apical este o zonă de celule care se divid activ, toate formând celulele rădăcinii. Piloriza (caliptra sau scufia) acoperă vârful vegetativ al rădăcinii și facilitează pătrunderea vârfului rădăcinii în sol. Celulele devin definitive (specializate) pentru funcții specifice în zona de diferențiere, sau zona de maturizare. Țesutul epidermic permite trecerea în interior a apei și a materialelor dizolvate. Celulele scoarței înmagazinează hrana și transportă apa și substanțele spre endoderm, care le reglează intrarea în cilindrul vascular, conținând xilemul (pentru transportul apei și al materialelor dizolvate spre restul plantei) și floemul (pentru transportul nutrienților fabricați în frunze).

© MERRIAM-WEBSTER INC

metamorfozate (de ex. morcov, napi, sfeclă) sau rădăcini adventive modificate (de ex. manioc). Tuberculii, precum cartofii, sunt tulpini subterane, modificate, cărnoase. La fel sunt și rizomii. Rădăcinile aeriene cresc din tulpină și fie rămân în aer pe o anumită lungime și apoi intră în sol, fie rămân deasupra solului.

rădăcină pivotantă

Tip de rădăcină principală provenită dintr-un sistem de rădăcini primare, de origine embrionară. Crește vertical. Din aceasta se dezvoltă rădăcini laterale mai mici (rădăcini secundare), din care, la rândul lor, pot porni alte rădăcini laterale, mai mici (rădăcini terțiare). Cele mai multe plante dicotiledonate (*vezi* cotiledon), cum ar fi păpădia, produc rădăcini pivotante. Sistemul radicular pivotant se poate modifica într-un sistem fibros sau fasciculat, în care rădăcinile secundare ajung la fel de mari sau chiar mai mari decât rădăcina primară, astfel că nu mai există o singură rădăcină pivotantă, bine definită. Sistemele de rădăcini fibroase sunt în general mai puțin adânci decât cele de rădăcini pivotante. Morcovul și sfecla sunt rădăcini

tuberizate (rădăcini îngroșate) provenite din rădăcini pivotante modificate.

Rădescu, Nicolae

(03.03.1874, Călimăneşti, România - 15.05.1953, New York, SUA)

General și om politic, ultimul prim-ministru (dec. 1944 - febr. 1945) al unui guvern român liber, înainte de instaurarea regimului comunist în România. A încercat să împiedice infiltrarea ideilor comuniste în politica României, ceea ce l-a determinat pe Stalin să ia măsuri stricte în privința îndepărtării sale din funcția de prim-ministru. A demisionat în februarie 1945 și a reușit să ajungă în Statele Unite, unde a militat pentru unificarea poziției anticomuniste și unde a devenit primul președinte al Comitetului Național Român (guvernul român din exil).

Rădulescu-Codin, Constantin

(1875, Zgripceşti, Argeş, România - 29.03.1926, /?/)

Folclorist român, unul dintre cei mai harnici culegători de proză populară (*Îngerul românului, Făt-Frumos, Cojocul lui Sărăcilă, Din trecutul nostru*) și poezie populară (*Din Muscel, Cântece poporane*). A scris monografia folclorică a comunei Dragoslavele, lucrare de referință pentru cercetările de specialitate.

Rădulescu-Motru, Constantin

(1868, Butoieşti, Mehedinţi, România - 06.03.1957, Bucureşti)

Filozof și psiholog român, profesor universitar la București, membru al Academiei Române, fondator al Societății Române de Filozofie, editor al revistelor de specialitate *Studii filozofice, Noua revistă română, Ideea europeană, Revista de filozofie, Analele de filozofie*. A lăsat o operă importantă, cu unele elemente de originalitate, cum ar fi ideea „personalismului energetic" (*Puterea sufletească, Personalismul energetic, Timp și Destin*) și abordări ale teoriei culturii cu aplicații la specificul culturii naționale (*Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor, Românismul, catehismul unei noi spiritualități, Conștiința etnicului și conștiința națională*).

Constantin Rădulescu-Motru

Răduleț, Remus

(1904, Brădeni, Sibiu, România - 06.02.1984, Bucureşti)

Inginer român, profesor universitar la București, membru corespondent al Academiei Române, președinte al Comisiei Electrotehnice Internaționale. Specialist în electrotehnică și electroenergetică, a adus contribuții notabile la teoria câmpului electromagnetic în tratatul *Bazele teoretice ale electrotehnicii*. Autor principal și coordonator al *Lexiconului tehnic român* (19 vol.).

răpciugă *sau* jigodie *sau* panleucopenie *sau* boala Carré

Boală virală cu două forme, canină și felină. Este acută și extrem de contagioasă, afectând câinii, vulpile, lupii, nurcile, ratonii și dihorii. Cazurile netratate sunt, în general, mortale. Animalele infectate pot fi tratate cel mai bine cu injecții cu gamaglobuline, care sunt foarte eficiente; infecțiile secundare sunt evitate prin tratamentul cu antibiotice. Imunitatea poate fi conferită prin vaccinări. Panleucopenia felină provoacă o scădere mare a numărului de celule albe din sângele pisicilor afectate. Rareori durează mai mult de o săptămână, dar rata mortalității este foarte mare. Vaccinurile oferă o imunitate eficientă.

răpire

Infracțiune de a captura, de a priva de libertate sau de a îndepărta o persoană prin forță sau fraudă, deseori pentru a o supune la servitute involuntară, în încercarea de a obține o recompensă sau în anticiparea unei alte infracțiuni. Cele mai multe țări consideră răpirea o infracțiune gravă, care se pedepsește cu închisoare pe o perioadă lungă sau cu moartea.

răpitor

În general, pasăre de pradă, inclusiv bufnițe. De obicei, denumirea de răpitor este atribuită acvilelor, șoimilor, uliilor și vulturilor (păsări din ordinul *Falconiformae*), păsări de pradă de zi care „răpesc" prada (*în latină, raptare*).

răscoage

Denumire comună pentru cele 200 specii de plante care formează genul *Epilobium*, din familia primulei-de-seară, în special răscoagea-mare. Lăstarii unor specii pot fi folosiți la gătit, ca zarzavaturi. Plantele sunt câteodată cultivate, dar trebuie îngrădite cu mare atenție. Răscoagea-păroasă (*E. hirsutum*) este asemănătoare cu răscoagea-mare,

dar are frunze pufoase și tulpină, iar petalele florilor sunt crestate. Crește în locuri sălbatice din E Americii de Nord. Răscoagea-de-piatră (*E. obcordatum*) este o plantă pitică, din V SUA.

răscoagea-mare

Plantă erbacee perenă, sălbatică, cu flori, (*Epilobium augustifolium*), din familia primulei de seară. Inflorescențele, ale căror culori variază de la alb până la purpuriu, au lungimea maximă de 1,5 m și priveliștea lor este impresionantă; crește în pajiștile din zonele temperate. Semințele își păstrează capacitatea de germinare ani întregi, în așteptarea căldurii necesare pentru a încolți. Răscoagea este una dintre primele plante care răsar, în pădure sau în tufișuri, după un incendiu; de asemenea, se extinde rapid pe terenurile cu arbuști sau pe cele împădurite, care au fost defrișate prin mijloace mecanice. Crește în grădini, dar răspândirea ei trebuie ținută sub control.

răscoala boxerilor

Revoltă a țăranilor chinezi, susținută de oficialități, în 1900; țăranii doreau expulzarea tuturor străinilor din țară. „Boxer" este numele englez dat unei organizații secrete chinezești, ai cărei membri practicau boxul și exerciții calistenice, crezând că aceste practici îi vor face impenetrabili în fața gloanțelor. Sprijinul pentru această mișcare a crescut considerabil în zona de N a Chinei, spre sfârșitul sec. XIX, când poporul chinez suferea din cauza problemelor economice tot mai grave, iar țara a trebuit să facă puterilor occidentale o serie de concesii umilitoare. În iunie 1900, după ce boxerii au ucis creștini chinezi și occidentali, o forță internațională de pace a fost trimisă să înăbușe atacurile. Împărăteasa-mamă Cixi a ordonat forțelor imperiale să blocheze înaintarea acestora. Conflictul a luat amploare și nu a fost soluționat până în august, când Beijingul a fost ocupat și jefuit. Ostilitățile s-au încheiat cu un protocol (1901) prin care i se cerea Chinei să plătească daune unui număr de 11 țări. Ulterior, Marea Britanie și SUA au returnat o mare parte din reparațiile pe care le primiseră. *Vezi* politica ușilor deschise.

Răscoala de Paște sau Rebeliunea de Paște

(1916)

Insurecție republicană irlandeză împotriva britanicilor, care a început în Lunea Paștelui, pe 24 aprilie, 1916. Conduși de Patrick Pearse și Tom Clarke, cca 1 560 de voluntari irlandezi și 200 de membri ai Armatei Cetățenești Irlandeze au luat cu asalt sediul central al Poștei din Dublin și alte puncte strategice din același oraș. După cinci zile de lupte, trupele britanice au înăbușit rebeliunea, iar 15 dintre conducătorii acesteia au fost judecați și executați. Deși răscoala în sine a fost contestată de majoritatea irlandezilor, execuțiile au provocat o schimbare de atitudine față de autoritățile britanice. Răscoala a anunțat sfârșitul dominației britanice în Irlanda.

răscoala decembristă

(decembrie 1825)

Revoltă armată în Rusia, nereușită. După moartea lui Aleksandru I, un grup alcătuit din membri liberali ai clasei aristocrate și din ofițeri din armată a organizat o revoltă, pentru a împiedica încoronarea lui Nicolae I. Răscoala, prost organizată, a fost înăbușită cu ușurință. Un număr de 289 de decembriști au fost judecați: cinci au fost executați, 31 întemnițați, iar restul trimiși în exil, în Siberia. Martiriul acestora a fost un exemplu pentru generațiile următoare de disidenți ruși.

Răscoala Țăranilor sau Rebeliunea lui Wat Tyler

(1381)

Prima mare răscoală populară din istoria Angliei. A fost declanșată din cauza impozitului pe cap de locuitor din 1381, care i-a supărat pe muncitori și pe meșteșugari, deja nemulțumiți de limitele salariale fixate prin Statutul muncitorilor (1351). Concentrată în SE Angliei și în Anglia de E, revolta a fost condusă de Wat Tyler (m. 1381), care a pătruns în Londra cu o ceată de rebeli din Kent. Au capturat Turnul Londrei și i-au decapitat pe oficialii responsabili de impozitele impuse. Richard II a promis reforme. Tyler a fost ucis de primarul Londrei, în prezența regelui. Ultimii rebeli au fost învinși două săptămâni mai târziu, în E Angliei.

răspundere limitată

Condiție prin care pierderile suferite de către un proprietar (acționar) sunt limitate la nivelul de capital investit în afacere, nefiind incluse elementele de natură personală. Predecesorii companiilor cu răspundere limitată erau parteneriate limitate, întâlnite în Europa și SUA în sec. XVIII și începutul sec. XIX. În parteneriatele limitate, un partener este pe deplin responsabil

pentru pierderi, iar ceilalți parteneri riscă doar sumele investite în afacere. În urma Legii pentru societăți pe acțiuni (1844) din Anglia, a fost facilitată încorporarea, răspândindu-se societățile pe acțiuni (cu acțiuni comune) cu răspundere limitată pentru toți membrii. Această modificare a fost vitală pentru dezvoltarea industriei la sfârșitul sec. XIX și în timpul sec. XX, pentru că permitea afacerilor să mobilizeze capitalul de la un număr de investitori care nu erau dispuși să-și riște întreaga avere personală în investiții.

rășină

Compus organic, natural sau sintetic, care este constituit dintr-o substanță noncristalină (amorfă), solidă sau vâscoasă, ori dintr-un amestec de astfel de substanțe. Rășinile naturale sunt, în mod obișnuit, de culoare galbenă spre brună, cu aspect transparent sau translucid, și pot fi topite sau arse. Majoritatea rășinilor naturale se extrag din arbori, în special pini și brazi (*vezi* conifere), prin efectuarea unei tăieturi în scoarța copacului; de obicei, secreția fluidă se întărește și se usucă. Rășinile naturale sunt folosite pentru fabricarea parfumurilor și a medicamentelor (de ex. balsamuri), a vopselelor și a lacurilor (de ex. terebentină și șelac, cel din urmă derivat din secreția unei insecte) și a produselor decorative (de ex. chihlimbar sau lac oriental).

rășină ionizată

Compus din marea diversitate a polimerilor sintetici care conțin încărcături pozitive și negative, ce pot interacționa sau se pot lega de ionii cu sarcină opusă din soluția de amestec. Materialele solide, ușoare și poroase, sub formă de granule, paturi sau straturi, absorb soluția și se dilată atunci când atrag ionii țintă; la încheierea reacției, acestea sunt îndepărtate, iar polimerul este regenerat cu soluție salină sau soluție de carbonat. Un suport solid de copolimer din stiren-divinilbenzen, la care se adaugă grupuri acide sulfonice și carboxilice, este adesea folosit pentru a atrage cationii (de ex. ioni de hidrogen sau metale). Grupurile cuaternare de amoniu reprezintă matricea solidă pentru atragerea anionilor. Aceste rășini se folosesc în industrie la deducerizarea apei grele, la purificarea zahărului și la obținerea concentratelor de elemente prețioase (aur, argint, uraniu) din minereurile lor. În laborator, ele se utilizează la separarea și concentrarea substanțelor și uneori se folosesc pe post de catalizatori. Zeoliții sunt minereurile care au proprietatea de a schimba ioni.

rău de înălțime

Reacție acută a organismului uman la trecerea de la altitudini joase la altitudini mari, de peste 2 400 m. Majoritatea indivizilor se adaptează gradat la această tranziție, însă unii suferă reacții acute care pot fi fatale, prin urmare fiind necesară revenirea la o altitudine tolerată de organism. În cazul acestora din urmă, reacțiile de acomodare la rarefierea oxigenului (de ex. stop respirator, accelerarea ritmului cardiac) sunt mult mai puternice; printre manifestările secundare se numără dureri de cap, tulburări gastrointestinale, stări de slăbiciune fizică. Edemul pulmonar este rapid înlăturat prin administrarea de oxigen și întoarcerea la o altitudine mai joasă.

rău de mișcare

Stare de disconfort cauzată de contradicția între informațiile din exterior, primite vizual, și aluziile interne, ce vin de la centrul de echilibru din urechea internă. De exemplu, în răul de mare, urechea internă percepe mișcarea vaporului, dar ochii percep doar cabina, care nu se mișcă. Acest fenomen stimulează hormonii de stres și accelerează contracția mușchilor stomacali, aducând la stări de amețeală, paloare, transpirație rece, greață și stare de vomă. Reducerea variațiilor de viteză și de direcție poate ameliora starea, la fel ca și poziția înclinată, evitarea mișcării laterale a capului, închiderea ochilor sau concentrarea asupra obiectelor aflate la distanță. Există medicamente ce pot preveni sau înlătura răul de mișcare, dar pot avea efecte secundare. Presarea unui punct de acupunctură de pe încheietura mâinii poate, în cazul unor persoane, să atenueze această senzație.

Războaiele civile engleze

Numite și Marea Rebeliune (1642–1651), au avut loc în Insulele Britanice între susținătorii monarhiei lui Carol I (și ai fiului și succesorului său la tron, Carol II) și facțiuni rivale în fiecare din regatele lui Carol, incluzând partizanii sistemului parlamentar (parlamentarienii) din Anglia, prezbiterienii din Scoția *(covenanter)* și confederații din Irlanda. Tradițional, se consideră că războaiele civile au început în Anglia în august 1642, când Carol I a vrut să pună capăt cu ajutorul armatei obiecțiilor Parlamentului, chipurile pentru a înăbuși o revoltă în

Irlanda. Însă conflictul propriu-zis începuse mai devreme în Scoția, odată cu Războaiele Episcopale din 1639–1640, și în Irlanda cu Revolta din Ulster în 1641. Pe parcursul anilor 1640, confruntarea dintre rege și Parlament a pustiit Anglia, dar a afectat și toate celelalte regate deținute de Casa Stuart căci, pe lângă războaiele dintre diverse dominioane britanice și irlandeze, au existat războaie civile în cadrul fiecăruia dintre statele Stuarților. Din această cauză, războaiele civile engleze ar trebui numite mai degrabă Războaiele Civile Britanice sau Războaiele celor Trei Regate. Ele s-au sfârșit, în 1651, cu fuga lui Carol II în Franța și, împreună cu el, cu năruirea speranțelor monarhiei britanice.

Domnia personală și semințele rebeliunii (1629–1640)

Comparativ cu haosul dezlănțuit de Războiul de Treizeci de Ani (1618–1648) pe continentul european, Insulele Britanice sub conducerea lui Carol I s-au bucurat de o relativă pace și prosperitate economică în anii 1630. Totuși, spre sfârșitul deceniului, regimul lui Carol a devenit nepopular pe aproape tot întinsul regatelor sale. În perioada așa-numitei „domnii personale" (1629–1640), denumită de dușmanii săi „cei unsprezece ani de tiranie" pentru că a dizolvat Parlamentul și a domnit prin decrete, Carol a recurs la tertipuri fiscale dubioase, dintre care se remarcă mai ales cel al „banilor pentru nave", o contribuție anuală pentru reforma marinei, taxă care, în 1635, a fost extinsă de la porturile engleze, la orașele din interiorul țării. Prin includerea orașelor din interior, „banii pentru nave" au fost considerați o nouă taxă impusă fără autorizație parlamentară. Laolaltă cu reformele ecleziastice întreprinse de consilierul de taină al lui Carol, William Laud, arhiepiscop de Canterbury, și cu implicarea vădită în aceste reforme ale Henriettei Maria, regina catolică a lui Carol, și a curtenilor ei, mulți englezi s-au alarmat. Cu toate acestea, în ciuda crâcnelilor de nemulțumire, nu încape îndoială că, dacă regele ar fi reușit să-și conducă și celelalte stăpâniri așa cum controla Anglia, domnia sa pașnică ar fi durat la nesfârșit. Scoția și Irlanda s-au dovedit a fi pricina căderii sale.

În 1633, Thomas Wentworth a devenit lord-locțiitor al Irlandei, guvernând această țară neinteresat de altceva decât de interesele coroanei. Măsurile sale meticuloase vizau să facă Irlanda independentă financiar, să impună conformarea religioasă la doctrina Bisericii Anglicane, așa cum era definită de Laud, prieten și aliat apropiat al lui Wentworth, să-i „civilizeze" pe irlandezi și să extindă controlul regal pe tot cuprinsul Irlandei, punând bazele unor plantații britanice și subminând drepturile de proprietate ale irlandezilor. Acțiunile lui Wentworth l-au înstrăinat de elitele conducătoare ale Irlandei, fie ele protestante sau catolice. În mod similar, tendința lui Carol de a denatura drepturile latifundiare scoțiene i-a înfuriat pe proprietarii de pământ de acolo. Totuși, tensiunile au escaladat cu încercarea lui Carol în 1637 de a introduce o versiune modificată a Cărții de rugăciuni obștești a Bisericii Anglicane, ceea ce a provocat un val de răzmerițe în Scoția, începând cu catedrala St. Giles din Edinburgh. Un Legământ Național (sau *National Covenant*), care pretindea retragerea cărții liturgice, a fost redactat de îndată, pe 28 februarie 1638. În ciuda tonului moderat și a structurii conservatoare, Legământul Național era un manifest radical la adresa domniei personale a lui Carol I, care justifica o revoltă împotriva insistenței suveranului.

Războaiele Episcopale și întoarcerea Parlamentului (1640–1642)

Turnura neașteptată a evenimentelor din Scoția l-a îngrozit pe Carol, care s-a încăpățânat să-i îngenuncheze pe scoțienii răzvrătiți. Însă covenanterii, cum erau cunoscuți rebelii scoțieni, au copleșit rapid neinstruita armată engleză, forțându-l pe rege să semneze un tratat de pace la Berwick (18 iunie 1639). Deși armatele scoțienilor au câștigat Primul Război Episcopal, Carol a refuzat să se recunoască învins și a convocat Parlamentul englez, văzând în aceasta singura cale de a aduna bani rapid. Parlamentul s-a reunit în aprilie 1640, dar a rezistat doar trei săptămâni (fiind numit, din acest motiv, Parlamentul cel Scurt). Camera Comunelor era dispusă să aprobe enormele sume de bani de care regele avea nevoie să-și finanțeze războiul cu scoțienii, cerând, însă, ca doleanțele lor – unele datând de mai bine de un deceniu – să fie soluționate. Furios, Carol a dizolvat îndată Parlamentul cel Scurt. Rezultatul a fost o neinstruită, slab înarmată și prost plătită forță militară care s-a împleticit spre nord pentru a lupta cu scoțienii în al Doilea Război Episcopal. Pe 20 august 1640, covenanterii au invadat Anglia pentru a doua oară și,

după o spectaculoasă campanie militară, au cucerit orașul Newcastle în Bătălia de la Newburn (28 august). Demoralizat și umilit, regele nu a avut de ales decât să negocieze și, la insistența scoțienilor, să convoace, din nou, Parlamentul.

O nouă adunare parlamentară (Parlamentul cel Lung), despre care nimeni nu visa că va dăinui 20 de ani, s-a reunit la Westminster în 3 noiembrie 1641 și, imediat, a cerut punerea sub acuzare a lui Wentworth, care acum era conte de Strafford. Lungul proces al lui Strafford, culminând cu execuția sa în 12 mai 1641, a fost orchestrat de protestanții și catolicii din Irlanda, de către reprezentanții Legământului Scoțian și de către oponenții regelui, mai ales de liderul Casei Comunelor, John Pymm – relevând legăturile dintre toate regatele Stuarților în aceste vremuri tulburi.

Într-o oarecare măsură, înlăturarea regimului draconic impus de Strafford a ușurat izbucnirea revoltei din Ulster, în Irlanda, din octombrie 1641. Această rebeliune a fost provocată, pe de o parte, de cauze sociale, religioase și economice care durau de multă vreme (mai precis, nesiguranța dreptului de proprietate, instabilitatea economică, datoriile financiare și dorința de a reinstala Biserica Romano-Catolică pe poziția ocupată înaintea Reformei) și, pe de alta, de factori politici pe termen scurt care au declanșat izbucnirea violenței. Inevitabil, vărsarea de sânge și cruzimea fără rost au însoțit insurecția, care în curând a cuprins întreaga insulă și a luat forma unei răscoale populare, care îi instiga pe catolicii autohtoni împotriva protestanților nou-veniți. Dimensiunea „masacrului" împotriva protestanților a fost exagerată, mai ales în Anglia, unde cele mai fantastice zvonuri erau imediat crezute. Poate că patru mii de coloniști și-au pierdut viețile – cu siguranță o tragedie, dar mult mai puțin decât cifra de 154 000 de oameni măcelăriți, pe care o avansase guvernul irlandez. Mult mai obișnuită erau prădarea și devastarea proprietăților protestante și furtul de animale. Nici protestanții nu s-au lăsat mai prejos atunci când au dat riposta, omorând oameni și devastând proprietățile catolicilor.

Insurecția irlandeză a precipitat criza politică în Anglia, Carol și Parlamentul de la Westminster luptându-se pentru controlul asupra armatei care trebuia trimisă pentru a-i reprima pe insurgenții irlandezi. Dacă regele Carol ar fi acceptat

Victoria Armatei Noului Model al Parlamentului, condusă de Sir Thomas Fairfax și Oliver Cromwell, asupra armatei regaliste în Bătălia de la Naseby a marcat punctul de cotitură al Războiului Civil Englez

PHOTOS.COM/JUPITERIMAGES

lista de revendicări care i-a fost prezentată de Parlament sub forma Marelui Protest din decembrie 1641 și dacă s-ar fi reconciliat cumva cu aceștia, revolta din Irlanda ar fi fost strivită cu relativă ușurință. În schimb, Carol s-a mobilizat pentru război de unul singur, ridicându-și stindardul la Nottingham în august 1642. Războaiele celor Trei Regate începuseră. Astfel s-a marcat și declanșarea Primului Război Civil Englez între forțele loiale lui Carol I și cele care serveau Parlamentul. După un simulacru de confruntare la finele lui 1642, a început Războiul Civil Englez așa cum îl știm: o înaintare a regaliștilor în 1643, iar apoi un război de uzură și o constantă expansiune a forțelor parlamentare.

Primul Război Civil Englez (1642–1646)

Prima bătălie majoră care a avut loc pe pământ englez – Bătălia de la Edgehill (octombrie 1642) – a demonstrat că nici regaliștii (cunoscuți, de asemenea, sub numele de Cavaleri), nici parlamentariștii (numiți și Capetele Rotunde din pricina părului tuns scurt, în contrast cu părul lung și perucile specifice facțiunii Cavalerilor) nu se bucurau de un avantaj clar. Deși recrutarea, echiparea și aprovizionarea armatelor s-au dovedit a fi problematice de ambele părți, spre sfârșitul lui 1642 de fiecare parte se aflau armate numărând între 60 000 și 70 000 de oameni pe câmpul de luptă. Cu toate acestea, asediile și luptele de hărțuire – mai degrabă decât bătăliile de anvergură – au dominat peisajul militar în Anglia în timpul Primului Război Civil, deoarece garnizoanele locale, determinate să distrugă resursele economice ale

inamicilor și, totodată, să le protejeze pe cele proprii, se luptau pentru controlul teritorial. Carol, având cartierul general în Oxford, se bucura de sprijin în nordul și vestul Angliei, în Țara Galilor și (după 1643) în Irlanda. Parlamentul controla zonele mult mai prospere din sudul și estul Angliei, laolaltă cu majoritatea porturilor-cheie și, de importanță vitală, Londra, capitala financiară a regatului. Pentru a câștiga războiul, Carol ar fi trebuit să cucerească Londra, însă tentativele sale au eșuat în repetate rânduri.

Carol a împiedicat trupele Parlamentului să-i zdrobească grosul armatei. Rezultatul a fost un impas militar care a durat până la triumful Capetelor Rotunde în Bătălia de la Marston Moor (2 iulie 1644). Această victorie decisivă l-a costat pe rege două armate de uscat și, la fel de important, a pavat calea către reforma armatelor parlamentare prin crearea Armatei Noului Model *(The New Model Army)*, completată în aprilie 1645. Astfel, spre 1645, Parlamentul crease o armată permanentă centralizată, cu finanțare și conducere centrală. Armata parlamentară s-a mobilizat împotriva forțelor regaliste. Victoria lor pe muchie de cuțit în Bătălia de la Naseby (14 iunie 1645) s-a dovedit a fi momentul de cotitură pentru armatele parlamentare și a marcat începutul unui șir de victorii uimitoare – Langport (10 iulie), Rowton Heath (24 septembrie) și Annan Moor (21 octombrie) – care l-au forțat, ulterior, pe rege să se predea scoțienilor la Newark în mai 1646.

Este greu de crezut că Parlamentul ar fi putut câștiga Primul Război Civil Englez fără intervenția scoțiană. Succesele regaliștilor în Anglia în primăvara și la începutul verii lui 1643, combinate cu perspectiva sprijinului pentru rege venit din Irlanda, i-au determinat pe covenanterii scoțieni să semneze o alianță politică, militară și religioasă – Solemna Ligă a Legământului (25 septembrie 1643) – cu parlamentariștii englezi. Disperați să-și protejeze propria revoluție, susținătorii Legământului au insistat pentru stabilirea prezbiterianismului în Anglia și, în schimb, au fost de acord să trimită o armată de 21 000 de oameni în serviciul Parlamentului. Aceste trupe au jucat un rol esențial la Marston Moor, cu generalul acestora, David Leslie, înlocuindu-l provizoriu chiar în mijlocul bătăliei pe Oliver Cromwell, care fusese rănit. În ce-l privește, Carol miza pe sprijinul venit din Irlanda. Cu toate acestea, trupele irlandeze care au ajuns în Țara Galilor după ce fusese încheiat un armistițiu cu confederații în septembrie 1643 nu au echilibrat vreodată prezența scoțiană, în timp ce intenția regelui de a cere ajutor de la catolici i-a pătat reputația în Anglia.

Conflicte în Scoția și Irlanda

Prezența unui mare număr de trupe scoțiene în Anglia nu ar trebui să ne facă să uităm că scoțienii au avut propriul conflict intern după 1638. În Scoția, loialitatea față de Legământ, cea față de rege și față de casa de Argyll s-a soldat cu un îndelungat și, uneori, sângeros război civil care a început în februarie 1639, când covenanterii au cucerit orașul Inverness, și a sfârșit prin capitularea castelului Dunnottar, lângă Aberdeen, în mai 1652. Inițial, regaliștii scoțieni sub comanda lui James Graham, conte de Montrose, au câștigat o serie de victorii la Tippermuir (1 octombrie 1644), Aberdeen (13 octombrie), Inverlochy (2 februarie 1645), Auldearn (9 mai), Alford (2 iulie), și Kilsyth (15 august) înainte de a fi decisiv învinsă de către armata Legământului la Philiphaugh (13 septembrie).

Ca și Scoția, Irlanda a trecut prin propriul război civil (cunoscut drept Războaiele Confederate). Între 1642 și 1649, confederații irlandezi, cu capitala la Kilkenny, au condus efortul de război al catolicilor, în timp ce James Butler, conte de Ormonde, a comandat armatele protestante ale regelui. În septembrie 1643, cele două armate au încheiat un armistițiu, dar nu au reușit să negocieze un acord politic și religios durabil, care să fie acceptat de toate facțiunile implicate.

Deși covenanterii scoțieni au contribuit semnificativ la victoria Parlamentului în Primul Război Civil Englez, în timpul celui de-al doilea (1648) și al treilea ei l-au sprijinit pe rege. În 26 decembrie 1647, Carol a semnat un acord – cunoscut drept Angajamentul – cu un număr de lideri ai Legământului. În schimbul stabilirii prezbiterianismului în Anglia pe o perioadă de trei ani, scoțienii au promis să se alăture regaliștilor englezi și să-l reînscăuneze pe rege. La începutul lunii iulie 1648, o armată scoțiană a invadat Anglia, dar trupele parlamentare au înfrânt-o în bătălia de la Preston (17 august).

Executarea lui Carol I în ianuarie 1649 doar a reușit să mobilizeze sprijinul scoțienilor (și al irlandezilor) pentru fiul

regelui, Carol II, care a fost încoronat rege al scoțienilor la Scone, în apropiere de Perth, pe 1 ianuarie 1651. În cele din urmă, victoria parlamentariștilor englezi asupra unei forțe combinate de regaliști și confederați irlandezi după august 1649 a împiedicat Irlanda să se alăture aliaților scoțieni și englezi în cel de-al Treilea Război Civil Englez. Acest război a fost, în mare parte, purtat pe pământ scoțian, având în vedere că Oliver Cromwell și a sa Armată a Noului Model au invadat Scoția în iulie 1650. Deși biruiți în Bătălia de la Dunbar (3 septembrie 1650), pe care Cromwell a văzut-o ca pe „unul dintre cele mai însemnate acte de milă arătate de Dumnezeu Angliei și poporului Său", scoțienii au reușit să ridice o altă armată care a executat o incursiune spectaculoasă în Anglia. Această nebunească încercare de a captura Londra a fost zadarnică. Victoria răsunătoare a lui Cromwell la Worcester (3 septembrie 1651), urmată de fuga lui Carol II în Franța, nu doar că i-a dat lui Cromwell controlul asupra Angliei, dar a pus capăt efectiv războaielor dintre (și din) cele trei regate.

Costuri și însemnătate

Deși e greu să determinăm numărul de victime în orice război, s-a estimat că în conflictul din Anglia și Țara Galilor s-au pierdut circa 85 000 de vieți în luptă, și încă 127 000 în afara luptelor (inclusiv aproape 40 000 de civili). Luptele din Scoția și Irlanda, cu populații numărând cca o cincime din cea a Angliei, au fost chiar mai sângeroase. Un număr de până la 15 000 de civili au pierit în Scoția, și încă 137 000 de civili irlandezi se pare că au murit în urma războaielor de acolo. În total, circa 200 000 de oameni sau 2,5% din populația civilă și-au pierdut viețile în mod direct sau indirect ca rezultat al Războaielor celor Trei Regate în acel deceniu, făcând din războaiele civile probabil cel mai sângeros conflict din istoria Insulelor Britanice.

Acestea au fost ultimele războaie civile purtate vreodată pe pământ englez – dar nu și scoțian sau irlandez – și au lăsat posterității o amintire durabilă. Din acea perioadă încoace, popoarele celor trei regate au arătat o profundă neîncredere față de armatele permanente, în timp ce ideile aduse prima oară în discuție în anii 1640, mai ales cele referitoare la toleranța religioasă și la limitările impuse puterii, au supraviețuit până astăzi.

Războaiele Opiului

Două războaie comerciale (1839–1842, 1856–1860), primul între China și Marea Britanie, al doilea (denumit Războiul Săgeții sau Războiul anglo-francez) între China și alianța Marea Britanie–Franța. Din sec. XVI, China cerea ca, dacă statele occidentale doreau să achiziționeze bunuri de proveniență chinezească, să le plătească în monedă de argint. Pentru a stopa scurgerea de argint din țară, englezii s-au lansat în exportul ilegal de opiu, care era foarte apreciat în China. Statul chinez a încercat să pună capăt acestui tip de comerț, ceea ce a dus la declanșarea ostilităților. Victoria a fost de partea Marii Britanii, iar Tratatul de la Nanjing a reprezentat o adevărată lovitură pentru China. Cel de-al doilea Război al Opiului a fost rezultatul Tratatului de la Tianjin (Tientsin), care cerea și mai multe înlesniri din partea chinezilor. Când China a refuzat să semneze tratatele, forțele aliate au capturat orașul Beijing și au incendiat Palatul de Vară al împăratului. De fapt, cele două războaie au avut la bază și o cauză mai profundă, respectiv orgoliul ambelor părți. Rezultatele acestor conflicte au fost slăbirea sistemului imperial chinez, extinderea influenței occidentale în China și pregătirea terenului pentru mișcări sociale ca răscoala Taiping și răscoala boxerilor. *Vezi și* Compania Britanică a Indiilor de Est; Lin Zexu.

războaiele religioase

(1562-1598)

Conflicte între protestanți și catolici, în Franța. Răspândirea protestantismului calvinist în Franța a determinat-o pe regina-mamă Caterina de Medici să adopte o atitudine mai tolerantă față de hughenoți, lucru care a stârnit mânia influentei familii catolice de Guise. Partizanii acestei familii au masacrat o congregație de hughenoți la Vassy (1562), provocând izbucnirea unei revolte în provincii. Au urmat mai multe lupte fără o victorie decisivă, sfârșindu-se cu o serie de acorduri de compromis, în 1563, 1568 și 1570. Cu toate acestea, războiul a reînceput după asasinarea conducătorului hughenot Gaspard II de Coligny, în Masacrul din noaptea Sf. Bartolomeu. O convenție de pace (1576) le îngăduia hughenoților libertatea de cult; această pace instabilă s-a prelungit până în 1584, când conducătorul hughenot Henric de Navarra (ulterior Henric IV) a

devenit succesor la tronul Franței. Această conjunctură a condus la Războiul celor Trei Henric, conflict în care a intervenit și Spania, pentru a veni în ajutorul catolicilor. Războiul a luat sfârșit odată cu convertirea lui Henric la catolicism și cu garantarea tolerării religioase a hughenoților, prin Edictul de la Nantes (1598).

război

Stare de conflict, în general armat, între două sau mai multe entități. Se caracterizează prin violență intenționată din partea unor grupuri mari de indivizi organizați și antrenați în acest scop. La nivel național, unele războaie sunt purtate intern, între fracțiuni politice rivale (război civil); altele sunt duse împotriva unui dușman extern. Războaiele au fost purtate în numele religiei, pentru autoapărare, pentru a obține teritorii sau resurse și pentru a impune scopurile politice ale conducerii statului agresor.

război aerian

Operațiuni militare efectuate de avioane, elicoptere sau alte aparate de zbor, împotriva avioanelor sau țintelor terestre și navale. Războiul aerian nu a devenit important înainte de Primul Război Mondial (1914–1918). Forțele armate britanice, franceze, germane, ruse și italiene aveau aparate de zbor, inclusiv biplane înarmate cu mitraliere pentru lupte aeriene cu avioanele de vânătoare inamice. Dirijabilele și avioanele mai mari executau, de asemenea, raiduri de bombardament. Anii 1920 și 1930 au adus importante descoperiri, printre care perfecționarea monoplanului, construirea fuzelajului în totalitate din metal și îmbunătățirea portavionului. În Al Doilea Război Mondial (1939–1945), Bătălia pentru Anglia a fost prima bătălie desfășurată exclusiv în aer, iar bătălia din Marea Coralilor a fost prima între portavioane. În bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki s-au folosit pentru prima dată bombardiere nucleare. În era avioanelor cu reacție, aviația continuă să fie folosită în bombardamentul strategic al teritoriului unui inamic (ca în Războiul din Vietnam, 1965–1974), în distrugerea forțelor aeriene inamice (ca în războaiele arabo-israeliene), în atacarea și apărarea flotelor navale cu baza pe portavioane (ca în Războiul din insulele Falkland, 1982) și în susținerea forțelor terestre (ca în Războiul din Golf, 1990–1991).

război amfibiu

Operațiuni militare desfășurate împotriva unor coaste inamice și caracterizate de atacuri ale trupelor navale și terestre dinspre mare. Au fost practicate încă din cele mai vechi timpuri. Atacarea Troiei în 1200 î.Hr. de către greci a fost precedată de debarcarea lor, la fel ca și atacul perșilor de la Maraton (490 î.Hr.), împotriva grecilor. Debarcarea britanicilor la Gallipoli (1915) a reprezentat cel mai important asalt amfibiu din Primul Război Mondial. Tacticile de război amfibiu ale Aliaților, în Al Doilea Război Mondial, au fost esențiale pentru câștigarea luptei cu forțele japoneze, instalate pe insulele cucerite. Debarcarea din Normandia (1944) este cel mai important atac amfibiu din istorie. Avantajele războiului amfibiu sunt flexibilitatea și mobilitatea operațiunilor; dezavantajul major constă în faptul că atacatorul pornește de la zero, construindu-și puncte de rezistență pe țărm. Forțele amfibii moderne încearcă să depășească acest handicap prin folosirea unor nave de deplasare mai mari și mai eficiente și prin utilizarea elicopterelor și a avioanelor cu decolare și aterizare scurte în operațiunile de desfășurare a trupelor pe țărmurile inamice.

război bancar

Controversă din anii 1830, în legătură cu existența Băncii Statelor Unite ale Americii, singura instituție bancară națională în acel moment. Prima bancă a Statelor Unite, autorizată în 1791, dincolo de obiecțiile lui Thomas Jefferson, a încetat să existe în 1811, când republicanii (democrați) care îl susțineau pe Jefferson au refuzat să adopte un nou decret federal în acest sens. În 1816 a fost creată a doua bancă a Statelor Unite, autorizată pe o perioadă de 20 de ani. În 1829 și apoi în 1830, președintele Andrew Jackson și-a exprimat clar obiecțiile constituționale și resentimentele personale în legătură cu existența acestei bănci. În viziunea sa, banca a concentrat prea multă forță economică în mâinile unei mici elite de finanțatori, care nu putea fi controlată de restul societății. Președintele băncii, Nicholas Biddle, a obținut susținerea lui Henry Clay și a lui Daniel Webster, într-un efort comun de a consolida statutul instituției prin depunerea unei cereri de reautorizare a băncii, în 1832, subiectul devenind unul dintre cele mai importante în alegerile prezidențiale din același an. Jackson a interzis prin veto proiectul de lege privind

reînnoirea statutului și a câștigat alegerile. Interpretând victoria ca pe un mandat de distrugere a băncii, Jackson a interzis depozitarea fondurilor guvernamentale în bancă. Biddle a trecut la represalii, cerând întoarcerea împrumuturilor, ceea ce a dus la o criză a creditelor. Refuzându-i-se reînnoirea statutului său federal, banca și-a câștigat un statut în Pennsylvania, în 1836. Decizii eronate, legate de investiții, au condus la închiderea ei în 1841.

război biologic *sau* război bacteriologic

Utilizare în scop militar a unor agenți otrăvitori declanșatori de boli și a mijloacelor de apărare împotriva acestora. Agenții biologici includ numeroase bacterii, ca acelea care provoacă antrax, bruceloză și tifos; virusuri care declanșează boli ca encefalita cabalină; ciuperci ca tăciunele orezului, rugina grâului, mălură și mana cartofului și toxine ca botulina și ricinul, extrase din organisme vii. Războiul biologic datează din timpuri străvechi, când grupurile aflate în război încercau să-și otrăvească adversarii folosind corpuri putrezite sau bolnave, infectând vitele și caii sau răspândind boli în rândul populației civile. În urma ororilor produse în timpul Primului Război Mondial, un protocol încheiat la Geneva, în 1925, a interzis folosirea agenților biologici în război. În ciuda acestui fapt, japonezii au folosit agenți biologici împotriva Chinei în 1930. În timpul Războiului Rece, atât americanii și aliații lor, cât și sovieticii au construit depozite întregi de agenți biologici și, în ciuda convenției asupra armelor biologice încheiate în 1972, care interzice producerea, stocarea sau dezvoltarea armelor biologice și cere distrugerea depozitelor existente, se crede că sovieticii au condus un program clandestin până către anii 1990. Deoarece convenția din 1972 nu prevede inspecția și raportarea programelor de arme biologice, acestea sunt ușor de ascuns, multe state fiind suspectate de producerea armelor biologice; prin urmare, unele forțe armate moderne au luat măsuri defensive preventive, cum ar fi folosirea senzorilor de câmp, a echipamentelor și măștilor protectoare, a agenților sterilizatori și a vaccinurilor.

război de tranșee

Război în care părțile opuse atacă, contraatacă și se apără poziționându-se în șanțuri săpate în pământ. A fost dezvoltat de Sebastien Le Prestre de Vauban în sec. XVII, pentru asedierea fortărețelor. Utilizarea defensivă a fost prima dată instituționalizată ca tactică în timpul Războiului Civil American. A atins punctul maxim în Primul Război Mondial. A fost puțin folosit în Al Doilea Război Mondial, dar a reapărut în războiul dintre Iran și Irak din anii 1980. O construcție tipică include o serie de două sau patru tranșee paralele, săpate în zigzag, umplute cu saci de nisip și prevăzute cu podele din scânduri de lemn; acestea sunt unite de o serie de tranșee de comunicare, săpate perpendicular. Primul rând este despărțit prin sârmă ghimpată și conține amplasamentele mitralierelor. Tranșeele din spatele frontului adăposteau majoritatea trupelor. Folosirea intensificată a tancurilor a marcat sfârșitul războiului de tranșee, întrucât tancurile nu erau vulnerabile la mitralierele și armele folosite de soldații din tranșee.

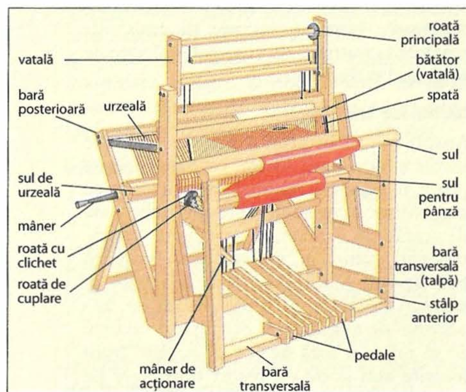
război de tricotat

Aparat folosit în producerea de materiale textile și accesorii. Aparat cu platformă ce poate fi acționat manual sau electric; se pot obține o varietate aproape nelimitată de textile, în funcție de selectarea culorii, modelul camei și mecanismul Jacquard (*vezi* Joseph-Marie Jacquard). Mașinile de tricotat moderne au peste o sută de dispozitive de alimentare, permițând fiecărui ac să ridice o sută de fire pe rotație. Sunt folosite atât acele cu resort (inventate pe la 1589), cât și cele cu declic (inventate în 1847), ultimele fiind întâlnite mai des. Mici componente asemănătoare unor lame sunt prevăzute între fiecare două ace, pentru a prinde și a fixa materialul deja terminat. Mașinile de tricotat pot avea atât un mecanism Jacquard, cât și modele speciale în cadrul roții, care controlează acțiunea acului, pentru a produce ochiuri speciale. *Vezi și* William Lee.

război de țesut

Instalație folosită la țesut materiale textile pentru confecționarea hainelor. Cele mai vechi datează din mileniul V î.Hr. Sunt alcătuite din brațe sau bare formând o ramă care susține un anumit număr de fire paralele, situate în două sisteme ce alternează. Prin ridicarea unuia dintre cele două sisteme (care împreună formează urzeala), se poate trece printre ele un fir (care formează băteala, sau umplutura). Suveica duce firul de bătealӑ prin urzeală. Principiul de funcționare a războiului de țesut a rămas neschimbat, însă de-a lungul

secolelor au fost introduse multe îmbunătățiri, atât în Asia, cât și în Europa. Războiul de trefilare, inventat probabil în Asia pentru țesutul mătăsii, oferea posibilitatea de a trece firul de țesut prin grupuri de fire ale urzelii, astfel încât să rezulte un anumit model. În sec. XVIII, Jacques de Vaucanson și Joseph-Marie Jacquard au mecanizat această funcție, prin folosirea ingenioasă de fișe perforate; acestea programau sistemul mecanic, economisind muncă și eliminând erorile (*vezi* Jacquard). În Anglia, invențiile lui John Kay (suveica zburătoare), Edmund Cartwright (acționare mecanică) și ale altora au contribuit la revoluția industrială, în care războiul de țesut și alte mașinării textile au ocupat un rol central.

Părțile principale ale unui război de țesut manual tradițional

© MERRIAM-WEBSTER INC.

război de țesut cu apă

În industria textilă, mașină rotativă acționată de apă, care producea firul de bumbac folosit la urzeală (pe lungimea firului). A fost brevetat în 1769 de R. Arkwright și a reprezentat o îmbunătățire adusă roții de tors inventate de James Hargreaves cu ajutorul căreia se produceau fire mai puțin rezistente, folosite doar pentru bătătură.

război economic

Utilizare a unor măsuri economice de către guverne angajate în conflicte internaționale. Aceste măsuri pot include controlul exporturilor și al importurilor, controlul transporturilor navale, încheierea de acorduri comerciale cu țări neutre. Primele strategii de război economic între părți beligerante au fost blocada și interceptarea activităților de contrabandă. În Al Doilea Război Mondial, strategiile s-au extins, incluzând presiunile economice aplicate țărilor neutre care asigurau aprovizionarea inamicului. În timpul Războiului Rece, au implicat adesea utilizarea unor măsuri precum impunerea unui embargo care să blocheze accesul potențialilor inamici la mărfuri ce ar fi putut contribui la creșterea capacității de război a acestora.

război-fulger

Vezi blitzkrieg

război maritim

Operațiuni militare desfășurate pe mare sau subacvatice, împotriva altor vase maritime sau a unor ținte de pe pământ sau din aer. Primele atacuri de acest gen au fost cele ale triburilor înarmate care foloseau bărcile de pescuit. Primele nave de război au fost galerele, înlocuite în sec. XVI–XVII de navele de război cu vele, echipate cu tunuri. Victoria britanică asupra Armadei spaniole (1588) a adus o evoluție importantă: galioanele britanice nu au permis vaselor spaniole să se apropie pentru luptele corp la corp, în schimb au decimat forțele spaniole utilizând tunuri cu capacități superioare de luptă. Vasele de linie și crucișătoarele au apărut în sec. XVII–XVIII. La sfârșitul sec. XIX, aburul a înlocuit propulsia cu vele și cuirasatele au îmbunătățit apărarea împotriva armelor perfecționate. Navele de război, care au cunoscut o permanentă dezvoltare în toți acești ani, au fost folosite până în Al Doilea Război Mondial, când atacul de la Pearl Harbor a dovedit că bombardierele lansate de pe portavioane pot scufunda orice vas sau chiar toate vasele aflate la suprafață. De atunci, puterea aeriană navală – atât rachetele, cât și avioanele de pe portavioane – a reprezentat arma principală a flotelor lumii. Submarinele au jucat, de asemenea, un rol important în conflictele maritime din sec. XX.

Război Mondial, Primul

Conflagrație internațională majoră desfășurată între 1914 și 1918. Primul Război Mondial a fost probabil cea mai nimicitoare înfruntare a tuturor timpurilor. Peste 25 de țări au luat parte la conflict, fie de partea Antantei, fie de cea a Puterilor Centrale. Printre marile puteri aliate, victorioase în cele din urmă, se numără Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia, Japonia și, din 1917, Statele Unite ale Americii. Nucleul Puterilor Centrale îl constituiau Germania, Austro-Ungaria și Imperiul Otoman (Turcia). Primul Război Mondial a dus la

prăbușirea a patru mari dinastii imperiale în Germania, Rusia, Austro-Ungaria și Turcia. A fost cauza Revoluției Ruse din 1917, a destabilizat Europa și a sădit germenii celui de Al Doilea Război Mondial.

Scara umană a conflictului e în egală măsură monumentală. Peste 65 000 000 de soldați au alcătuit corpul armatelor terestre, forțelor navale și aeriene. În jur de 8 500 000 de oameni au pierit și peste 21 000 000 au fost răniți. Pe deasupra, populația civilă a trudit la făurirea unui număr impresionant de arme, muniție și alte necesități. Datorită aportului civililor, Primul Război Mondial a fost și primul „război total".

Izbucnirea conflictului

Pe 28 iunie 1914, arhiducele Franz Ferdinand al Austro-Ungariei a fost asasinat. Crima s-a petrecut la Sarajevo, capitala provinciei austriece Bosnia. Autorul ei era Gavrilo Princip, un terorist bosniac format în Serbia. Austria a susținut că guvernul sârb ar fi pregătit și înarmat grupul lui Princip, cunoscut sub numele de Mâna Neagră. Tensiuni între Serbia și Austro-Ungaria existau de mulți ani, întrucât naționaliștii sârbi doreau să unească toate popoarele slave din Balcani într-un stat federal. Din acest stat urmau să facă parte și slavii de pe teritoriul Austro-Ungariei, fapt ce a determinat împotrivirea fermă a imperiului.

Austro-Ungaria a hotărât să folosească asasinatul drept pretext pentru a-și încheia socotelile cu Serbia. Germania a anunțat că oferă sprijin Austriei în cazul unei confruntări. Pe 23 iulie, Austro-Ungaria a dat un ultimatum Serbiei, solicitând răspunsul în 48 de ore. Serbia a răspuns pe 25 iulie, sugerând însă ca o parte dintre cereri să fie reportate altor puteri europene. Austro-Ungaria a refuzat propunerea, pe 28 iulie declarând război Serbiei.

Toate națiunile Europei se așteptau la acest deznodământ. De ani buni, națiunile grupate într-o alianță sau alta semnau diverse tratate și alianțe. La începutul lui 1914, Europa era împărțită în două tabere. Germania, Austro-Ungaria și Italia făceau parte din Tripla Alianță. După retragerea Italiei și cooptarea Imperiului Otoman, națiunile Alianței își vor lua numele de Puteri Centrale. De cealaltă parte, Rusia, Franța și Maria Britanie se constituiseră în Tripla Înțelegere, devenită Antanta. Cu excepția Bulgariei, statele din Balcani au luat partea Serbiei și a Aliaților din Antanta. Aceste alianțe au fost puse în mișcare în urma declarației de război făcute de Austro-Ungaria. În mai puțin de o săptămână, întreaga Europă stătea sub semnul războiului.

Războiul se răspândește

Pe 29 iulie, Rusia și-a mobilizat efectivele la granița cu Austria și Germania, cu intenția exprimată de a împiedica distrugerea Serbiei. În secret, Rusia urmărea acapararea unor teritorii ale Imperiului Otoman, dar inițiativele precedente fuseseră stingherite de Austro-Ungaria și de Germania. Imperiul țarist dorea să aibă controlul Constantinopolului și al strâmtorilor Bosfor și Dardanele. Pe 31 iulie, Germania a cerut Rusiei să înceteze pregătirile de război, iar Franței, printr-un ultimatum, să-și declare neutralitatea în cazul declanșării unui conflict între cele două mari puteri. Franța și Germania erau rivale istorice și își disputau încă regiunea Alsacia–Lorena. Atât Rusia, cât și Franța au ignorat solicitările germane. Pe 1 august izbucneau luptele pe granița ruso-germană. Pe 3 august, Germania declara război Franței.

Intrarea Marii Britanii în război

Relațiile dintre Germania și Marea Britanie se înrăutățiseră treptat înainte de 1914. Anglia era învinuită că împiedică Germania să devină o mare putere mondială. Încă de la începutul războiului, Germania și-a făcut cunoscute intențiile de a ataca Franța prin Belgia. În 1838, Anglia și Franța semnaseră un tratat cu Germania, ce garanta independența și neutralitatea Belgiei. Pe 4 august 1914, Marea Britanie a declarat război Germaniei, pentru a asigura neutralitatea Belgiei. Peste tot în Imperiul Britanic se făceau pregătiri de război. Japonia s-a alăturat Aliaților pe 23 august. Italia își păstra pentru moment neutralitatea, în pofida apartenenței la Tripla Alianță. Mulți italieni ar fi dorit să intre în război de partea Aliaților, pentru a recupera teritorii austro-ungare populate de semeni de-ai lor.

Războiul în 1914

Toate marile puteri întocmiseră planuri pentru victorii rapide, dar nici una nu era pregătită pentru un război de uzură. Planul german Schlieffen – purtând numele contelui Alfred von Schlieffen, renumit strateg militar – era conceput spre a evita un război pe două fronturi, costisitor și de lungă durată. Flancul stâng urma să blocheze armata franceză pe malul Rinului, în timp ce flancul drept avea

să pătrundă prin Belgia în nordul Franței, cu destinația Paris. După scoaterea Franței din război, germanii aveau de gând să-și transporte forțele pe cale feroviară în est, pentru a înfrânge Rusia.

Francezii au ales să respecte neutralitatea Belgiei, renunțând la posibilitatea de-a ataca Germania prin nord. În schimb, și-au concentrat trupele în centru și pe flancul drept, plănuind o lovitură pe frontul Rinului. Rușii urmăreau să separe forțele germane de cele austro-ungare și apoi să dezlănțuie ofensiva împotriva Berlinului. Doar Planul Schlieffen a fost aproape de realizare, restul fiind rapid dejucate. Flancul drept al armatei germane s-a apropiat amenințător de Paris, dar a fost respins de francezi în prima Bătălie de pe Marna, una dintre puținele încleștări decisive din timpul războiului.

Apărarea franceză la Marna

Armata franceză număra aproape patru milioane de ostași, asemenea Germaniei, însă doar o treime erau pregătiți pentru a servi în linia întâi. Ofensiva germanilor prin Belgia nu i-a luat prin surprindere pe francezi, deși nu se așteptau ca germanii să folosească imediat atâtea rezerve în prima linie. Această strategie conferea Germaniei o superioritate în efective. Trupele franceze și britanice au ținut piept ofensivei germane în august, dar au fost nevoite să se retragă, francezii la Charleroi, iar britanicii, la Mons. Ambele armate au fost împinse spre sud.

La începutul lunii septembrie, o parte a armatei germane se apropia de Paris. Înainte să pătrundă în oraș, francezii au atacat flancul expus al invadatorilor, apoi și-au continuat ofensiva prin breșa creată între cele două armate germane. Totodată, au pornit contraofensiva de-a lungul întregului front. Prima Bătălie de pe Marna s-a desfășurat între 6 și 10 septembrie. Nereușind să obțină o victorie decisivă, germanii s-au retras 80 km la nord de râul Marna.

Blocadele și războiul în tranșee

Speranțele de a termina totul printr-un conflict de scurtă durată s-au năruit, luptele de pe frontul de vest împotmolindu-se într-un război de tranșee. Victoriile se măsurau acum în metri, iar numărul celor căzuți era imens.

La scurt timp după izbucnirea războiului, flota britanică a instituit o blocadă economică asupra Germaniei. Măsura și-a atins țelul, întrucât exporturile Reichului au fost oprite. Blocada avea să afecteze cursul general al războiului, dând naștere campaniei din octombrie 1914, când puțin le-a lipsit submarinelor germane să taie linia britanică de aprovizionare.

Intrarea Turciei în război

Imperiul Otoman a intrat în război de partea Puterilor Centrale la 29 octombrie. Deși în declin, imperiul a susținut puternic efortul de război al Germaniei și Austro-Ungariei. Intrarea sa în război a retezat comunicațiile maritime rusești cu aliatele sale. De asemenea, armatele otomane amenințau comunicațiile britanice cu Extremul Orient, pornind spre sud cu intenția de-a pune stăpânire pe canalul Suez. Pentru a împiedica pierderea canalului, Aliații s-au văzut nevoiți să mențină forțe însemnate în estul Mediteranei pe tot parcursul conflagrației.

Germania a pus în umbră impasul de pe frontul de vest prin victoriile de pe frontul de est, în fața Rusiei. Sub comanda unor generali străluciți, precum Paul von Hindenburg și Erich von Ludendorff, germanii au provocat o înfrângere zdrobitoare trupelor rusești la Tannenberg, în august 1914.

Războiul în 1915

În 1915, Germania și Austro-Ungaria au depus eforturi uriașe pentru a înfrânge Rusia. La începutul anului, rușii invadaseră Ungaria. Trupele Reichului au pornit contraofensiva pe 2 mai. În luptele din jurul orașului Brest-Litovsk, germanii au reușit să spargă mijlocul frontului rusesc, care va fi împins apoi până la Pinsk. Germanii au luat 750 000 de prizonieri, dar rușii nu au încetat lupta.

Frontul de vest s-a aflat într-un impas pe tot parcursul anului, în bună măsură din cauza lipsei de obuze. În luna aprilie, la Ypres, germanii au introdus în lupta împotriva francezilor gazul toxic cu clor. În curând, ambele tabere au început să folosească felurite gaze și obuze umplute cu gaz având efecte nimicitoare.

Intrarea Italiei și Bulgariei în război

În aprilie 1915, Italia a semnat la Londra un tratat secret cu Anglia, Franța și Rusia. Tratatul ceda Italiei o porțiune însemnată din teritoriul Austriei în schimbul intrării sale în război de partea Aliaților. Pe 23 martie, Italia declara război Austro-Ungariei. De-abia un an mai târziu (august 1916)

avea să declare război și Germaniei. Pe data de 11 octombrie, Bulgaria intra în război de partea Puterilor Centrale, alăturându-se încercării de a cuceri Serbia și Muntenegru. Astfel s-a deschis calea către Turcia, inima Imperiului Otoman, care rezistase în primă fază ofensivei Aliaților, dar depindea acum de sprijinul Puterilor Centrale.

Campania de la Gallipoli

În februarie și martie, navele britanice au încercat de două ori să pătrundă prin strâmtoarea Dardanele, pentru a-i da sprijin Rusiei pe Marea Neagră. Ambele tentative au fost sortite eșecului.

Pe 25 aprilie, Sir Ian Hamilton debarcă un grup ANZAC (corp militar alcătuit din soldați australieni și neo-zeelandezi) pe îngusta peninsulă Gallipoli. De-acolo plănuiește un atac pe mare și pe uscat împotriva Constantinopolului.

Expediția a însemnat un eșec costisitor. Efectivele sunt retrase pe rând în decembrie 1915 și ianuarie 1916. Majoritatea sunt trimise în Egipt la paza Canalului de Suez, aflat sub amenințarea Imperiului Otoman. O parte dintre aceste trupe aveau să formeze mai târziu, sub comanda generalului Edmund Allenby, corpul anglo-arab care cucerește Ierusalimul în 1917.

În această regiune s-a remarcat, alături de alții, colonelul T.E. Lawrence (Lawrence al Arabiei). Cu multă dibăcie, Lawrence a pus la cale și a condus revolta arabilor împotriva turcilor. De asemenea, forțele sale au cucerit Damascul pentru Antantă.

Germania și campania submarinelor

În 1915, submarinele germane au înăsprit blocada asupra Marii Britanii. În februarie, Germania declară zonă de război apele care înconjoară Insulele Britanice (inclusiv Canalul Mânecii), amenințând să distrugă toate navele comerciale ce traversau acest spațiu. Navele țărilor nebeligerante au împărtășit aceeași soartă. În ziua de 7 mai, pachebotul de lux Lusitania e scufundat lângă capul Kinsale, Irlanda. Printre cei 1 198 de pasageri înecați se aflau și 120 de cetățeni americani. Germania continuă să construiască submarine din ce în ce mai performante. Până în aprilie 1917, când Statele Unite vor intra în război, vor fi scufundate vase britanice cu greutate totală de peste trei milioane de tone, însemnând 16% din flota comercială a Angliei în 1914. În 1915, britanicii se temeau că pierderile navale aveau să scoată Marea Britanie din război.

Războiul în 1916

Flota de suprafață a Germaniei nu a pus la încercare supremația Aliaților pe ocean decât pe 31 mai 1916, în Iutlanda. Marea flotă britanică întâlnește flota Germaniei lângă coasta Danemarcei. Britanicii, sub comanda amiralului John R. Jellicoe, au suferit pierderi masive în nave și oameni. Totuși, amiralul Reinhard Scheer s-a văzut nevoit să retragă flota germană. Cu costuri uriașe, britanicii obțin o victorie strategică. Bătălia Iutlandei a fost cea mai importantă încleștare navală la suprafață din întreg războiul, făcând posibilă perpetuarea blocadei asupra Germaniei.

Bătăliile de la Verdun și Somme

În februarie, germanii au lansat o puternică ofensivă împotriva francezilor, la Verdun. Înaintea atacului propriu-zis, germanii au supus liniile franceze unui bombardament devastator, de o intensitate nemaiîntâlnită. Pentru scurtă vreme, au măturat tot ce le stătea în cale, dar în cele din urmă francezii au respins atacul. Bătălia de la Verdun a continuat multe luni la rând.

În iulie, britanicii au venit în sprijinul francezilor prin ofensiva de pe râul Somme. Bombardamentul dinaintea atacului a durat o săptămână. Puțin câte puțin, britanicii au avansat. Când iarna a pus capăt confruntărilor, ei creaseră o breșă de 14 km în linia germană. La Somme, armata britanică a introdus un nou tip de vehicul blindat, ce înainta pe șenile. Mașinăria fusese construită în secret, iar componentele asamblate în fabrici diferite. Unele componente, ce semănau cu niște cisterne, au fost numite de muncitori „tancuri" (rezervoare). „Tanc" este numele de cod folosit în timpul elaborării armei, devenit apoi denumire permanentă.

Războiul aerian

Avioanele și baloanele erau folosite la început pentru a transporta observatori. În 1915, pozițiile inamicului au fost fotografiate din avion. Dezvoltând un aparat franțuzesc, Anthony Fokker le-a prezentat germanilor o mitralieră sincronizată să tragă printre paletele elicei avionului, în timpul zborului. În scurtă vreme, britanicii și francezii au creat și ei propria versiune a mitralierei sincronizate. Ambele tabere au folosit aparate de vânătoare pentru a doborî avioanele de spionaj inamice, piloții de luptă devenind eroi internaționali.

Raidurile zepelinelor

Contele Ferdinand von Zeppelin cunoștea valoarea baloanelor ca metodă de observație aeriană din Războiul Civil American. La întoarcerea în Germania, Zeppelin a pus bazele unui balon dirijabil, cu schelet dur.

Un zepelin a bombardat pentru prima oară Londra în mai 1915. Din acel moment, dirijabilele au întreprins încă 51 de raiduri. Cu toate astea, 77 de dirijabile au fost distruse de furtuni ori sub focul avioanelor de vânătoare sau al antiaerienelor. În cele din urmă, germanii au renunțat să le mai folosească în luptă.

Ambele tabere au construit antiaeriene pentru a face față raidurilor și bombardamentelor aviatice. Focul imprecis al antiaerienelor germane fusese botezat de piloții britanici „Archie“, după cântecul „Archibald, nici vorbă!“ Când piloții se întorceau la aerodrom, erau întrebați: „Ți-a dat Archibald bătăi de cap azi?“. Răspunsul venea firesc: „Archibald? Nici vorbă!“

Avioanele americane în luptă

Escadra Lafayette a intrat pentru prima oară în luptă de partea francezilor pe 20 aprilie 1916. Era o escadră franceză alcătuită din voluntari americani. Escadra va rămâne atașată Corpului Aviatic Francez până în februarie 1918, când trece sub comanda Serviciului Aerian American.

În aprilie 1918, Statele Unite aveau trei escadre pe front. Numărul lor avea să crească până la 45. Majoritatea foloseau avioane franțuzești.

Războiul în 1917

Pe 11 martie 1917 a izbucnit revoluția în Rusia. Patru zile mai târziu, țarul a abdicat. Noul guvern republican, în fruntea căruia se afla Aleksandr Kerenski, s-a pronunțat în favoarea continuării luptelor. Poporul rus era însă sătul de război. Revoluționarii au înființat Partidul Bolșevic (rebotezat Partidul Comunist după 1918). Pe 9 noiembrie, bolșevicii răstoarnă guvernul Kerenski și cer să încheie un armistițiu cu Germania. În ziua de 3 martie 1918, guvernul bolșevic a semnat la Brest-Litovsk un tratat separat de pace cu Germania. Potrivit prevederilor, Rusia urma să piardă Polonia și aproape întreg accesul la Marea Baltică. În plus, trebuia să cedeze Turciei o parte însemnată din Munții Caucaz.

Intrarea Statelor Unite ale Americii în război

În America, opinia publică era din ce în ce mai ostilă Germaniei. În ianuarie 1917, Germania a declanșat un război submarin nelimitat, astfel că orice vas, neutru sau nu, aflat în vecinătatea coastelor Antantei urma să fie distrus. Asta era o gravă încălcare a legilor internaționale. Mai mult, s-a aflat că Arthur Zimmerman, ministrul de externe al Reichului, a trimis în secret o telegramă guvernului mexican, promițând că Germania va recompensa Mexicul cu teritorii întinse din sudul Statelor Unite în schimbul ajutorului împotriva americanilor. Cu toate că dorea să mențină pacea cu orice preț, președintele Woodrow Wilson n-a văzut altă cale pentru Statele Unite decât să intre în război, ceea ce s-a întâmplat pe 6 aprilie 1917.

Eforturile Antantei pe frontul de vest

Ofensiva dezastruoasă a generalului Robert Nivelle din aprilie 1917 a dus la o serie de răzvrătiri în armata franceză. În consecință, Nivelle a fost înlocuit cu generalul Philippe Pétain în funcția de comandant suprem al armatelor franceze. Pentru a ridica moralul trupelor, Pétain a evitat o vreme încleștările majore. Spre sfârșitul anului, el a recucerit o parte din teritoriul pierdut la Verdun.

Cele mai aprige lupte pe frontul de vest le-au dus britanicii, cu prețul multor vieți omenești. Doar în bătălia pentru dealul de lângă Ypres au căzut aproape 250 000 de soldați. Pierderile ridicate precum și sporirea forțelor germane odată cu reîntoarcerea trupelor de pe frontul rusesc au pus în primejdie șansele Aliaților de a obține victoria.

Mizeria războiului a abătut dezastrul și pe frontul italian. În octombrie 1917, germanii și austriecii lansează un atac-fulger asupra trupelor campate la Caporetto. În deruta creată, 265 000 de italieni au căzut prizonieri. Victoria se prefigura în tabăra Puterilor Centrale și numai Statele Unite mai puteau schimba sorții războiului.

Războiul în 1918

Pe 21 martie 1918, germanii au pornit marea ofensivă în zona râului Somme. Acest efort de a pune capăt războiului fusese plănuit de generalii Hindenburg și Ludendorff. Duelul artileriei a deschis bătălia, iar trupele germane au început atacul. În doar două zile, armatele Reichului au redobândit teritoriul la a cărui cucerire francezii și englezii trudiseră doi ani. Ofensiva s-a oprit la 6 aprilie, după un avans de 56 km. Aproximativ două mii de americani dispuși în mici unități au făcut ca retragerea să nu se

preschimbe într-o fugă dezordonată. Situația era sumbră. Mareșalul Ferdinand Foch a fost numit comandant suprem al armatelor Antantei. Deși necălite în focul luptei, era nevoie ca trupele americane să fie folosite în linia întâi.

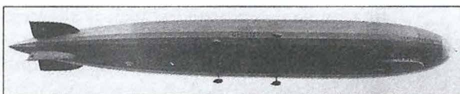
Pe 27 mai, germanii au reluat ofensiva, de data asta de-a lungul râului Aisne. Francezii s-au retras timp de o săptămână. Frontul a revenit pe Marna, la Château-Thierry, la 71 km nord de Paris. Trei divizii americane au intrat în luptă la Château-Thierry, Cantigny și pădurea Belleau. Americanii au dat dovadă de un mare spirit de sacrificiu, atât în apărare, cât și în contraofensivă. Vitejia lor în luptă i-a însuflețit pe veteranii francezi și britanici, care au luptat cu eroism pentru a-i ține în loc pe germani. Ofensiva germană a fost oprită pe 6 iunie.

Contraofensiva Aliaților

Pe 15 iulie, germanii au forțat încă un atac. Astfel se dezlănțuia a doua Bătălie de pe Marna. De data aceasta însă, lucrurile au luat altă întorsătură. Trupele franceze și americane au zdrobit flancul de vest al liniei germane la nord de Château-Thierry. Germanii s-au retras spre Aisne pentru a nu fi capturați. La contraofensiva Aliaților au luat parte și douăsprezece divizii americane.

La 8 august, britanicii au deschis un pasaj de-a lungul râului Somme. Trupele canadiene motorizate au avansat 13 km în prima zi, stabilind cea mai lungă înaintare într-o singură zi sub foc inamic. Într-o lună, Aliații au luat 100 000 de prizonieri și armatele Reichului au bătut în retragere totală.

Pentru a pregăti ofensiva finală, trupele americane au cucerit în septembrie dealul Saint Michel, o colină triunghiulară între Verdun și Nancy pe care germanii o stăpâneau încă din 1914. La 26 septembrie s-a declanșat atacul prin pădurea Argonne, apoi înspre nord de la Verdun la Sedan, de-a lungul râului Meuse. În noiembrie, trupele franceze și americane au avansat spre nord. Până și modesta armată belgiană a pornit ofensiva, dar a înaintat în câteva zile mai mult decât reușiseră britanicii în patru luni, cu un an în urmă. În timp ce Reichul se clătina sub aceste lovituri repetate, aliații lui se prăbușeau. Bulgaria a încheiat un armistițiu pe 30 septembrie. Imperiul Otoman a depus armele pe 31 octombrie. Armistițiul semnat de austro-ungari pe 3 noiembrie a intrat în vigoare în ziua următoare.

Un zepelin in zbor

THE BETTMANN ARCHIVE

Armistițiul obliga Austro-Ungaria să-și demobilizeze armata, să renunțe la teritorii întinse și să cedeze aproape întreaga flotă. Totodată, imperiul se angaja să expulzeze armata germană de pe teritoriul său și permitea Aliaților să folosească rețeaua feroviară. Clauzele echivalau cu o capitulare necondiționată.

Prăbușirea Germaniei

Frontul german cedase și toate armatele Reichului se aflau în retragere. Pe 3 octombrie, conducătorii săi au cerut un armistițiu. Înainte ca Aliații să hotărască asupra condițiilor, în portul Kiel a izbucnit o revoltă, care în curând s-a răspândit la Hamburg și Bremen. Socialiștii independenți din Berlin și-au retras susținerea oferită guvernului. Conducătorii regatelor Bavariei și Württembergului au abdicat. Pe 9 noiembrie, însuși kaiserul abdica, la Spa, iar în ziua următoare se refugia în Olanda. La Weimer a avut loc o convenție pentru formarea unei republici. Clauzele armistițiului fuseseră finalizate, iar germanii au fost chemați să le asculte. O delegație germană a trecut linia și a fost dusă la comandamentul mareșalului Foch, aflat într-un vagon de cale ferată lângă Compiègne. În zorii zilei de 11 noiembrie, Germania a semnat armistițiul general. Șase ore mai târziu înceta și focul.

Clauzele armistițiului

Condițiile armistițiului au fost extrem de dure. Președintele Wilson îi avertizase pe germani că așa se va întâmpla. Armata germană trebuia să-și mute toate forțele la zece kilometri est de fluviul Rin. Trupele Antantei urmau să ocupe toate teritoriile evacuate, precum și orașele Mainz, Köln și Coblenz.

Mare parte din flota germană, inclusiv toate submarinele, au fost predate Aliaților. De asemenea, germanii au fost nevoiți să predea cantități uriașe de material militar: 5 000 de tunuri, 25 000 de mitraliere, 5 000 de locomotive și 150 000 de vagoane. Tratatele semnate anterior de Germania cu Rusia și România au fost anulate. Nu în

ultimul rând, germanii trebuiau să elibereze toți prizonierii și să asigure plata reparațiilor de război. Trupele germane au început de îndată retragerea. Aliații le-au urmat fără a întâmpina dificultăți. Războiul se sfârșise. Mai rămânea problema păcii.

Intrarea în război a Statelor Unite

Izbucnirea războiului în 1914 găsise America în poziție de neutralitate. Prin tradiție, SUA nu se implicau în războaiele europene. Reglementările internaționale nu împiedicau America să continue comerțul cu orice națiune beligerantă.

Evenimentele ulterioare au schimbat însă atitudinea SUA față de război, cu precădere acțiunile Germaniei. Majoritatea americanilor condamnau încălcarea neutralității Belgiei, iar atacurile fără opreliști ale submarinelor germane contraveneau legilor internaționale. De asemenea, încercările de sabotaj și utilizarea gazului toxic au cântărit greu în ochii americanilor de rând. Însă evenimentul care a declanșat dorința generală de a intra în război l-a constituit publicarea în presă a telegramei lui Zimmermann, ce trăda intențiile Germaniei de a instiga Mexicul împotriva Statelor Unite. Americanii și-au văzut pusă în pericol soarta guvernării democratice în cazul în care Germania ar fi ieșit triumfătoare.

În timpul primului mandat, președintele Wilson a depus mari eforturi pentru a feri America de război. Totodată, a îndemnat țările beligerante la negocieri, fără a avea sorți de izbândă. Germania continua războiul submarin nelimitat. Pe 4 martie 1917, Wilson a primit învestitura pentru al doilea mandat. În ziua de 2 aprilie s-a adresat Congresului, afirmând că războiul fusese deja declanșat de acțiunile Germaniei. Țelul intrării Statelor Unite în război ar fi fost, prin urmare, să garanteze o „lume sigură pentru democrație". Congresul a declarat război la 6 aprilie 1917.

Pregătiri se făcuseră și anterior. În 1916, Congresul aprobase Legea Apărării Naționale pentru extinderea armatei. De asemenea, alocase fonduri pentru mărirea flotei. Pe deasupra, Congresul a înființat Consiliul Apărării Naționale, menit să pregătească mobilizarea populației civile și să coordoneze industria și resursele în vederea securității și apărării patriei.

Cu toate aceste eforturi, America nu era pe deplin pregătită de război. A urmat cea mai mare chemare la arme din istoria țării.

Organizarea armatei

Armata activă număra mai puțin de 135 000 de soldați. Aliații solicitau trimiterea unei forțe militare peste ocean pentru a crește moralul în rândul ostașilor. Divizia I a debarcat în Franța pe 26 iunie 1917 și a intrat în luptă pe 23 octombrie 1917.

Pe 26 mai 1917, generalul-maior John J. Pershing a fost desemnat să conducă Forța Expediționară Americană, care debarca în Franța în luna iunie. La scurt timp după sosire, Pershing a cerut Departamentului de Război un milion de soldați în Franța până în mai, anul viitor. De asemenea, a solicitat ca Forța Expediționară să sporească în timp de la trei la patru milioane de soldați.

Urmând Legii Serviciului Selectiv, aprobate pe 18 mai 1917, trei milioane de oameni au fost mobilizați. Dintre cele 93 divizii de luptă, 42 au fost în Franța și 30 s-au angajat în luptă. Aproximativ 20 000 de vagoane și 1 500 de locomotive au fost trimise pe bucăți în Franța, unde au fost asamblate de ingineri feroviari. Unei divizii de luptă îi erau zilnic necesare aprovizionări echivalând cu 25 de vagoane de tren. Serviciul de Aprovizionare era însărcinat cu asigurarea mâncării și a echipamentului. Responsabil cu achizițiile era generalul Charles G. Dawes.

Teoretic, trupele trebuiau trimise în Franța în divizii de câte 30 000 de soldați. În fapt, erau expediate ori de câte ori se găsea o navă la dispoziție. O parte dintre ei erau instruiți și echipați temeinic. Alții nu știau nici să-și încarce pușca. Mulți fuseseră aduși din unități de rezerviști sau de grăniceri.

Timp de un an de la intrarea Americii în război, Marea Britanie trimitea cu greu nave pentru transportul soldaților americani. Primejdia unei victorii germane a schimbat însă lucrurile, astfel că Marea Britanie a început să asigure vase de transport și, vreme de cinci luni, începând cu aprilie 1918, aproape 10 000 de ostași americani s-au îndreptat zilnic spre Franța. Însă abia în august s-au pus bazele Armatei I, ca un corp unitar. Până atunci, soldații americani erau folosiți pentru a umple găurile pricinuite de ofensiva germană în liniile Antantei.

Organizarea populației civile

Soldații aveau nevoie de îmbrăcăminte, hrană și arme, precum și de servicii medicale de calitate, atât în țară, cât și în afară.

Pentru a răspunde acestor nevoi, Consiliul Național de Apărare al SUA a înființat în vara anului 1917 Comisia Industriilor de Război. Agenția de Administrare a Hranei cerea sporirea producției de hrană, îndemnând populația să facă rabat de la zahăr, grâu, făină, carne și grăsimi. Toate aceste produse erau expediate peste ocean. Agenția de Administrare a Combustibililor încuraja producția de cărbune și limita uzul ei în sectorul civil.

Era nevoie de nave pentru a trimite soldații, muniția și proviziile de hrană în Franța. Comisia Maritimă a comandat un număr impresionant de nave. În construcția șantierului naval din Philadelphia – depășind în mărime, cu cele 50 de cale ale sale, orice șantier din lume – s-au investit 60 de milioane de dolari. Șantierele californiene au avut și ele o contribuție însemnată la construcția de transportoare. Aportul economic al SUA la efortul de război a fost decisiv. America a investit în război o sumă egală cu cea cheltuită de guvern între 1791 și 1914. Bilanțul din 30 iunie 1919 plasa cheltuielile totale la 28 de miliarde de dolari pentru război, la care se adăugau aproape 10 miliarde împrumutate Aliaților. Costurile și împrumuturile făcute în timpul războiului au avut efecte ani la rândul.

Contribuția financiară a SUA s-a datorat în mare măsură bonurilor în valoare de 21 de miliarde de dolari, cumpărate de cetățenii americani. Totodată, guvernul și-a sporit bugetul printr-o nouă lege de impozitare a venitului. Începând cu 1913, al 16-lea Amendament a permis Congresului să colecteze impozitul pe venit.

Sprijinul oferit de marina militară

În primăvara lui 1917, amiralul William S. Sims a plecat la Londra, urmat la scurt timp de o flotă de distrugătoare care să intețească blocada asupra Germaniei, vânând submarinele și asigurând paza navelor comerciale. Câteva nave de război americane s-au alăturat flotei britanice. Marina militară a contribuit la amplasarea minelor de-a lungul Canalului Mânecii și a închis accesul spre Marea Nordului.

Forțele Expediționare Americane

Forțele Expediționare Americane au intrat în luptă la începutul verii lui 1918. În 26 mai, Divizia 1 cucerea obiectivul și respingea contraofensiva. În 27 mai, diviziile 2 și 3 s-au îndreptat în grabă spre Château-Thierry, pentru a umple spărtura creată în timpul retragerii francezilor. În următoarele două săptămâni, numele Belleau s-a aflat pe buzele tuturor americanilor. În pădurea de la Belleau, detașamentul de marină și regimentele Diviziei 2 au luptat vitejește până pe 26 iunie.

În august, generalul Pershing și comandanții Antantei au hotărât să folosească Armata I ca un singur corp pentru o ofensivă de proporții. La 12–13 septembrie, americanii, sprijiniți de artileria franceză, au cucerit St. Mihiel, care se aflase sub stăpânire germană încă din 1914.

Între 26 septembrie și 11 noiembrie s-a dat o bătălie la Meuse-Argonne. În luptă au fost angajate 29 de divizii americane. Bătălia era parte din ofensiva generală declanșată pe întreaga lungime a frontului german, de la Verdun la Canalul Mânecii. În jur de 1 200 000 de americani au luat parte la aceste confruntări. Sfârșitul ofensivei a însemnat și sfârșitul războiului.

Pacea și urmările sale

În ianuarie 1919 au început preliminariile Conferinței de pace de la Paris, în vederea întocmirii documentelor oficiale. Au venit reprezentanți ai tuturor țărilor care luptaseră împotriva Puterilor Centrale. Una dintre primele sarcini ale Conferinței a fost să pună bazele constituirii unei Ligi a Națiunilor. Menirea Ligii era să prevină izbucnirea unui nou război. Acest Pact al Societății Națiunilor va deveni prima parte a Tratatului de la Versailles.

Semnarea tratatelor

Pe 7 mai 1919, tratatul a fost înmânat delegației Germaniei spre a fi semnat. Delegația germană a protestat față de condițiile dure dictate de tratat, pe care le considera incompatibile cu Cele Paisprezece Puncte ale președintelui Wilson. Aliații vor face Germaniei doar două concesii mărunte. În cele din urmă, la 28 iunie 1919, delegația germană a semnat. S-au încheiat tratate cu Austria, pe 10 septembrie, la Saint-Germain, cu Bulgaria în 27 noiembrie, la Neuilly, și cu Imperiul Otoman, pe 10 august 1920, la Sèvres.

Statele Unite nu se alătură Ligii

La începutul conferinței, Statele Unite ale Americii nu se aflau printre statele care încheiau pacea cu Germania. Senatul american a respins în două rânduri actul de ratificare al Tratatului de la Versailles, o dată la 19 septembrie 1919 și a doua oară la 19 martie 1920. Senatorii republicani mai

conservatori se împotriveau cu hotărâre intrării Statelor Unite în Liga Națiunilor, pe motiv că suveranitatea Americii ar fi fost pusă în pericol. Puterea Ligii a slăbit astfel considerabil.

Liga a devenit subiect de dispută în SUA, în campania prezidențială din 1920. Candidatul republican Warren G. Harding, care se împotrivise intrării în Ligă, a fost ales președinte cu o majoritate republicană zdrobitoare în Congres.

Oficial, războiul cu Germania și Austria s-a încheiat în urma unei decizii luate de Congres pe 2 iulie 1921. Ulterior, SUA aveau să încheie tratate de pace cu cele două țări, pe 24 august (Viena) și, respectiv, 25 august (Berlin).

Continuarea luptelor

Speranța Aliaților de a pune bazele unei păci trainice în lume s-a năruit curând. Mai multe țări își disputau diverse teritorii din Europa. Intențiile pacifiste ale Aliaților au fost puse la grea încercare de Imperiul Otoman. Tratatul de la Sèvres diminuase considerabil întinderea imperiului, mai cu seamă în folosul Greciei. Mustafa Kemal, fost general otoman, a încălcat tratatul și, în fruntea unui detașament turcesc, i-a alungat pe greci din Asia Mică. În consecință, Aliații au hotărât semnarea unui nou tratat, la Lausanne, pe 24 iulie 1923, prin care se puneau granițele statului modern Turcia. În același timp, sirienii porneau o revoltă împotriva francezilor, care nu părăsiseră Siria la finele războiului. În octombrie 1925, francezii au bombardat Damascul.

Războiul din Rusia dintre „albi" și „roșii"

Cele mai grele lupte s-au dat în Rusia. În 1917, Antanta postase 15 000 de soldați britanici și americani în Arhangelsk. În Siberia se mai aflau încă 8 000 de americani. Aceste trupe au rămas în Rusia la încheierea războiului. Până în 1920, între comuniștii bolșevici (roșii) și anticomuniști (albi) s-a dus o luptă sângeroasă. Bolșevicii au învins. Trupele Antantei au fost nevoite să plece, iar Aliații au renunțat la politica intervenționistă din Rusia. În primii ani după război, Rusia s-a luptat cu Polonia. Pe 18 martie 1921, Rusia și Polonia au semnat un tratat de pace în urma căruia Rusia ceda o bună parte din teritoriul său vestic. În plus, se angaja să plătească Poloniei însemnate despăgubiri de război.

Problema reparațiilor

Una dintre marile probleme postbelice privea suma de bani pe care trebuia s-o plătească Germania ca națiune vinovată de începerea războiului. Pe 27 aprilie 1921, Comisia de Reparații a stabilit o sumă de 132 de miliarde de mărci de aur, cca 31,5 miliarde de dolari. O parte din datorie putea fi plătită în bunuri materiale.

În 1922, Germania a întârziat plata la cărbune. Drept urmare, în 1923, Franța și Belgia au pătruns în bazinul Ruhr, centrul de extracție a cărbunelui și fierului de pe malul drept al Rinului. Germania a răspuns prin refuzul de a mai face orice plăți pentru reparații. În debandada economică ce a urmat, marca germană s-a devalorizat și mulți germani au fost ruinați.

În 1923, Comisia de Reparații a înființat două comitete menite să rezolve aceste probleme. În fruntea primului și celui mai important comitet se afla generalul Charles G. Dawes. Raportul întocmit de Dawes va fi cunoscut sub numele de Planul Dawes. Planul propunea plăți mai rezonabile din partea Germaniei, precum și stabilirea unei noi monede și a unei noi bănci germane.

La început, Germania a livrat plățile reglementate de Planul Dawes la timp, însă în 1928 a rămas din nou datoare. Un comitet condus de Owen D. Young a stabilit o nouă înțelegere. Planul Young a intrat în vigoare de la 1 septembrie 1929. În ciuda prevederilor din Planul Young, începând cu 1931, Germania nu a mai putut să plătească reparațiile. Președintele Hoover le-a propus creditorilor să amâne data cuvenită plății tuturor datoriilor cu un an, numind procedura „moratoriu". Pentru a face măsura posibilă, Hoover le-a oferit un moratoriu acestor națiuni pe toate datoriile cuvenite Statelor Unite. Germania a încetat să mai plătească reparații în 1932 și, în consecință, majoritatea țărilor europene au încetat să mai plătească Statelor Unite datoria de război. Singura excepție a fost Finlanda, care și-a plătit datoria cu regularitate.

Pactul de la Locarno și Kellog-Briand

Timp de câțiva ani, relațiile diplomatice dintre țările europene au fost bune. Cu excepția unor mici dispute teritoriale, pacea și prietenia au fost constantele perioadei 1925–1930.

În octombrie 1925, marile puteri ale Europei au semnat un pact de neagresiune la Locarno, în Elveția. Pactul

Kellog-Briand, susținut de secretarul de stat american Frank B. Kellog și de ministrul de externe francez Aristide Briand, era menit să consolideze și mai mult pacea. Pe 27 august 1928, reprezentanții marilor națiuni ale lumii s-au întâlnit la Paris pentru a semna acest pact.

Perioada agresiunilor totalitare

În fapt, disputele teritoriale în Europa nu fuseseră niciodată rezolvate. 1929 este anul Marii Crize financiare. Pe măsură ce criza se extindea, tot mai multe tratate erau încălcate.

Adolf Hitler a fost ales cancelar al Germaniei în 1933. La puțin timp după aceasta, el a avertizat că nu va ține cont de îngrădirile militare stabilite de Tratatul de la Versailles. Națiunile Antantei au hotărât atunci să întâmpine provocarea Germaniei prin sporirea rezervei de armament.

Era clar că începea să se pregătească un nou război. Italia lui Benito Mussolini, devenită aliata Germaniei, a cucerit Ethiopia și Albania. Mai mult, Tratatul de la Versailles interzicea unirea Germaniei cu Austria. În 1934 însă, naziștii l-au asasinat pe cancelarul austriac Engelbert Dollfuss. Câțiva ani mai târziu, Germania anexa Austria. Următoarea mișcare a fost invadarea Cehoslovaciei. Între timp, în Orientul Îndepărtat, Japonia invada provincia Manciuria, apoi China. Marile puteri ale Antantei nu au opus nici un fel de rezistență armată acestor agresiuni de tip totalitar. Totuși, când Germania a invadat Polonia, pe 1 septembrie 1939, Franța și Marea Britanie i-au declarat război.

Război Mondial, Al Doilea

După 20 de ani de la sfârșitul Primului Război Mondial, disputele neîncheiate au provocat declanșarea unui conflict mai amplu și mai sângeros: Al Doilea Război Mondial. Războiul a început în 1939, în Europa, dar la sfârșitul său, în 1945, se găsea implicată aproape întreaga lume. Părțile în conflict erau puterile Axei (reprezentate, în primul rând, de Germania, Italia și Japonia) și Aliații (îndeosebi Franța, Marea Britanie, Statele Unite, Uniunea Sovietică și, într-o mai mică măsură, China). Estimările referitoare la numărul victimelor variază foarte mult, dar în orice caz costul de vieți omenești a fost enorm – între 35 și 60 de milioane de morți, milioane de răniți și oameni rămași fără adăpost. Repercusiunile politice ale celui de Al Doilea Război Mondial au modificat, la fel ca și în cazul Primului Război Mondial, întregul curs al istoriei omenirii din sec. XX. Una dintre urmări a fost extinderea dominației Uniunii Sovietice în țările Europei de Est și în cele din urmă victoria mișcării comuniste în China. O altă consecință a fost deplasarea centrelor de putere din vestul Europei către SUA și Uniunea Sovietică. Antagonismul puternic manifestat între aceste două țări și aliații lor, cunoscut sub numele de Războiul Rece, avea să influențeze, în următorii 50 de ani, evenimentele pe plan mondial.

Preliminarii

Începutul celui de Al Doilea Război Mondial a reprezentat punctul culminant al unei serii de acte de agresiune comise de către Germania, Italia și Japonia între 1931 și 1939. Printre acestea s-a numărat și anexarea unor teritorii care nu le-au aparținut niciodată. Liga Națiunilor s-a dovedit incapabilă să stăvilească agresiunile Japoniei în China, invazia italiană în Abisinia (Ethiopia) și anexarea Austriei de către Germania. Statele Unite ale Americii au protestat față de acțiunile agresive ale acestor state. În schimb, Marea Britanie și Franța au îngăduit dictatorului german Adolf Hitler și dictatorului italian Benito Mussolini să preia teritoriile asupra cărora emiteau pretenții. Britanicii și francezii sperau ca această politică împăciuitoristă să poată preveni declanșarea unui nou război (*vezi și* fascism; Hitler, Adolf; Mussolini, Benito.)

La 30 septembrie 1938, Marea Britanie și Franța au convenit, prin acordul încheiat la München, să permită anexarea de către Germania a regiunii Sudeților, parte componentă a Cehoslovaciei. Hitler a făgăduit că aceasta va fi ultima sa pretenție teritorială din Europa, dar în martie 1939 a încălcat acordul, invadând și restul țării. Din acel moment, politica împăciuitoristă a Franței și Marii Britanii a luat sfârșit. (*vezi și* Acordul de la München).

Prim-ministrul britanic Neville Chamberlain și premierul francez Édouard Daladier au promis ajutor Poloniei în cazul unui atac nazist. La scurtă vreme, Hitler a solicitat reintegrarea Danzigului (Gdańsk în poloneză) în Germania și a unei fâșii de pământ care lega estul Prusiei de restul Germaniei. Polonia a refuzat.

În mai 1939, Germania și Italia au semnat un tratat prin care își garantau susținere reciprocă pe timpul războiului.

Hitler și ceilalți conducători germani considerau că Germania pierduse Primul Război Mondial din cauză că fusese nevoită să lupte pe două fronturi. De aceea, ca să evite repetarea acelei situații, Hitler a semnat cu dictatorul sovietic Iosif Stalin un pact de neagresiune pe zece ani la data de 23 august 1939 (*vezi* Stalin, Iosif). La 1 septembrie, Germania a anexat Danzigul, a invadat Polonia și războiul s-a declanșat.

Războiul în 1939

La două zile de la invazia Poloniei, Marea Britanie și Franța au cerut Germaniei să-și retragă trupele. Confruntate cu un refuz, Marea Britanie și Franța au declarat război Germaniei. Polonezii au fost învinși cu ușurință de *blitzkrieg*-ul german (războiul fulger). Încă din prima zi, Luftwaffe (forțele aeriene germane) au distrus aerodromurile și bazele militare poloneze. În numai o săptămână, au scos din funcțiune toate liniile de comunicație. În același timp, diviziile germane Panzer (blindate și mecanizate) au încercuit armata poloneză.

Uniunea Sovietică a invadat estul Poloniei la 17 septembrie. Polonia a fost silită, nu mult după aceea, să se predea. Germania și Uniunea Sovietică și-au împărțit Polonia. Un număr redus de funcționari guvernamentali, soldați, piloți și câteva unități navale au reușit să scape din fața rapidei ofensive naziste și sovietice. S-au refugiat în Marea Britanie de unde au continuat să lupte împotriva Germaniei alături de Aliați.

Pe frontul de vest nu se lupta foarte mult. Francezii erau încrezători că Linia Maginot, un șir de fortificații din nord-estul Franței, era inexpugnabilă. Germanii construiseră, la rândul lor, fortificații asemănătoare pe Linia Siegfried, paralelă cu Linia Maginot, în vestul Germaniei. Marea Britanie considera că putea organiza, cu succes, o blocadă maritimă împotriva Germaniei, scoțând-o din război prin înfometare. Această perioadă privitoare la frontul de vest s-a numit de aceea *sitzkrieg* sau *phony war* (războiul ciudat). Războiul pe mare se purta, pe de altă parte, cu intensitate. Germania a lansat o contrablocadă împotriva Marii Britanii, iar submarinele, minele și torpilele sale au scufundat multe dintre vapoarele comerciale și de pasageri ale Aliaților.

În decembrie 1939 s-a desfășurat o dramatică bătălie navală în largul coastei Americii de Sud. Crucișătoarele britanice au avariat mica navă de război germană *Admiral Graf Spee*, care hărțuia navele comerciale ale Aliaților în Atlanticul de Sud. Aceasta a fost nevoită să caute refugiu în portul Montevideo din Uruguay, iar căpitanul ei a preferat să o scufunde decât să riște să fie capturată. De atunci însă nu au mai avut loc bătălii navale importante în Atlantic. Cea mai senzațională victorie navală germană din această perioadă a fost expediția de la baza navală de la Scapa Flow. Pe 4 octombrie 1939, un submarin german a plecat către baza navală britanică și a torpilat vasul de luptă *Royal Oak*. Până în 1941, Aliații pierduseră, în urma atacurilor submarinelor germane, nave care însumau peste 3,5 milioane de tone.

Uniunea Sovietică a invadat Finlanda pe 30 noiembrie, după ce aceasta refuzase să-i pună la dispoziție bazele militare. Marea armată sovietică se aștepta să învingă rapid mica armată finlandeză. Cu toate acestea, finlandezii le-au ținut piept pe parcursul câtorva luni. Linia de fortificații Mannerheim a finlandezilor a fost, în cele din urmă, străpunsă la începutul anului 1940. Pe 12 martie, Finlanda a semnat un tratat de pace prin care ceda Uniunii Sovietice o parte importantă din teritoriile sale (*vezi* Finlanda).

Războiul în 1940

La începutul lunii aprilie, Germania a invadat Danemarca și Norvegia. Danemarca a acceptat „protecția" pe care Germania o oferea celor două țări, dar Norvegia a declarat război. Trupele britanice au debarcat în Norvegia, dar n-au reușit să oprească ofensiva germană. În mai, forțele britanice au fost evacuate, iar pe 9 iunie defensiva norvegiană s-a prăbușit. Regele Haakon VII a reușit să se refugieze și a alcătuit un guvern în exil, la Londra (*vezi* Norvegia).

În 10 mai, forțele germane au invadat Belgia, Olanda și Luxemburg. Luxemburg a fost ocupat fără ca trupelor germane să li se opună rezistență, în schimb Belgia și Olanda au declarat război. Winston Churchill l-a înlocuit pe Neville Chamberlain în postul de prim-ministru al Marii Britanii (*vezi* Churchill, Winston). Aliații au trimis trupe în Olanda, dar la 14 mai armata olandeză a fost nevoită să renunțe la luptă. Olanda a fost adusă rapid sub controlul forțelor germane de ocupație. Regina Wilhelmina a fugit la Londra unde a alcătuit un guvern în exil (*vezi* Olanda).

La 13 mai, unitățile blindate germane au pătruns prin surprindere în zona foarte slab apărată a pădurii Ardenne, la nord de Linia Maginot. Coloanele de blindate au parcurs întregul țărm al Canalului Mânecii, tăind retragerea trupelor britanice și franceze din nordul Franței și din Belgia. Regele Leopold al Belgiei a capitulat pe 28 mai. Aliații au fost nevoiți să caute scăparea pe mare. Din 29 mai până în 4 iunie, Aliații au evacuat 360 000 de soldați din Dunkerque, lăsându-și tot echipamentul în urmă (*vezi* și Belgia; Dunkerque).

Bătălia pentru Franța a început pe 5 iunie. Germanii au atacat de-a lungul unui front de 160 km din apropiere de Laon până la Canalul Mânecii, spulberând forțele franceze și îndreptându-se către Paris. În urmă, armata franceză s-a dezintegrat. În acel moment, Italia a declarat război Marii Britanii și Franței. Guvernul francez s-a mutat la Tours pe 11 iunie și, ulterior, la Bordeaux. Germanii au ocupat Parisul pe 14 iunie. Guvernul francez, descurajat și profund scindat, a cerut armistițiu. Mareșalul Philippe Pétain, eroul în vârstă de 84 de ani al Primului Război Mondial, a devenit prim-ministru. (*vezi* Pétain). Armistițiul franco-german a fost semnat pe 22 iunie, în pădurea Compiègne, în același vagon de tren în care Franța își dictase condițiile impuse Germaniei învinse cu 22 de ani înainte. Armistițiul franco-italian s-a semnat pe 24 iunie. Mai bine de jumătate din Franța era ocupată de trupele germane, inclusiv întreaga coastă franceză a Atlanticului și zonele nordice de la Geneva până aproape de Tours.

Mareșalul Pétain a înființat un stat fascist cu sediul la Vichy, în regiunea neocupată a Franței. Guvernul de la Vichy a cooperat strâns cu germanii, ceea ce mai târziu se va numi *colaboraționism*. Câteva unități militare franceze, așa numiții Francezi Liberi, s-au refugiat în Marea Britanie de unde au continuat lupta împotriva Germaniei sub conducerea generalului Charles de Gaulle. Rezistența franceză, alcătuită din partizani, i-a susținut în secret pe Francezii Liberi în Franța. Unele nave franceze s-au alăturat britanicilor, în timp ce altele au fost arestate în porturile britanice. Cele care au opus rezistență au fost distruse. Ca urmare, guvernul oficial francez a rupt relațiile diplomatice cu Marea Britanie.

Bătălia pentru Anglia

Hitler se aștepta ca prăbușirea Franței să determine Marea Britanie să se predea. În luna iulie, de pe poziții de forță, el a cerut Marii Britanii să încheie pace cu Germania. Churchill a refuzat. La începutul războiului, Hitler amenințase cu atacuri aeriene masive împotriva Angliei. În cele din urmă, amenințarea lui a fost pusă în practică în august 1940. Aproape zilnic, sute de avioane germane care decolau de la bazele aeriene din Franța ocupată roiau deasupra Canalului Mânecii și bombardau Anglia. Atacurile aeriene germane ar fi trebuit să fie urmate de invadarea Angliei. Hermann Göring, pilotul erou din Primul Război Mondial și comandant al Luftwaffe, i-a dat lui Hitler asigurări că avioanele sale puteau să curețe cerul de Forțele Aeriene Regale (RAF). Luftwaffe a eșuat. Deși mult mai puține, aparatele RAF, au distrus bombardierele germane într-o proporție covârșitoare. Bătălia pentru Anglia, cum a fost numită apărarea țării de către RAF, a fost una dintre cele mai importante bătălii din istoria lumii. După octombrie 1940, Hitler n-a mai luat niciodată în calcul invadarea Marii Britanii.

Amenințarea Japoniei în Orientul Îndepărtat

Japonia era o țară industrializată, dar avea foarte puține resurse naturale. Statele Unite erau furnizorul principal de materie primă înainte de 1939, dar japonezii începuseră deja să caute și alte surse. Expansiunea japoneză a început în 1931–1932 cu capturarea Manciuriei, în nord-estul Chinei. În următorii ani, Japonia a acaparat și multe dintre teritoriile din jurul Manciuriei. Până în 1937, japonezii își adjudecaseră cea mai mare parte din nord-estul Chinei, inclusiv Beijing, Shanghai și Nanjing. Atrocitățile comise de japonezi împotriva populației civile în luptele de cucerire a orașului Nanjing au fost printre cele mai teribile din tot războiul. Naționaliștii chinezi conduși de Chiang Kai-shek (Jianj Jieshi) și comuniștii conduși de Mao Zedong au lăsat deoparte propriul război civil ca să se opună Japoniei, dar cu prea puțină eficacitate. (*Vezi și* Jiang Jieshi; Mao Zedong)

Cucerirea Olandei și a Franței de către Germania a lăsat bogatele Indii Olandeze și Indochina franceză fără apărare. În septembrie, Japonia a amenințat că va invada Indochina franceză și a obținut astfel dreptul de a folosi bazele aeriene locale în războiul împotriva Chinei. Chinezii erau izolați din cauza capturării porturilor și a blocării drumurilor și căilor ferate de către japonezi. În 27 septembrie, Japonia

a semnat Pactul Tripartit sau Pactul Axei alături de Germania și Italia. Pactul reunea cele trei națiuni cu scopul de a crea o nouă ordine mondială. Alianța lor avea să fie numită Axa Roma–Berlin–Tokyo sau puterile Axei. Potrivit înțelegerii, Germania și Italia urmau să controleze Europa, iar Japonia - Asia de Est. Ca să stopeze expansiunea Japoniei, SUA și-au menținut flota în Pacific. De asemenea, americanii au impus Japoniei restricții economice (sau sancțiuni), aceasta depinzând de SUA de unde importa fier vechi, ulei, bumbac sau metale. În septembrie 1940, Statele Unite au interzis expedierea multor produse de acest fel către Japonia. Au amenințat, totodată, că vor sista creditele pe care Japonia le folosea pentru comerțul exterior. Marea Britanie a contribuit, la rândul ei, grație poziției sale strategice din Singapore, la limitarea ambițiilor japoneze în Extremul Orient. Această insulă era cheia puterii în sud-estul Asiei (*vezi* Singapore). Cu toate acestea, cea mai mare parte a flotei britanice a fost curând trimisă înapoi acasă, ca să protejeze Insulele Britanice.

Ajutorul Statelor Unite

Prăbușirea Franței a lăsat Marea Britanie și imperiul ei fără sprijin. Pe 3 septembrie, Statele Unite au transferat 50 de distrugătoare vechi în Marea Britanie, primind, în schimb, dreptul de folosință pe 99 de ani a unor terenuri pentru baze aeriene și navale în posesiunile britanice din Newfoundland, Bermuda, Guyana Engleză și Indiile Britanice de Vest.

SUA au intrat totodată în acțiune, accelerând procesul de reînarmare. A fost planificată construirea unei flote care să fie desfășurată în două oceane. A început producția unei forțe aeriene de 50 000 de aparate. În octombrie, pentru prima dată în istoria ei, națiunea americană a instituit serviciul militar obligatoriu pe timp de pace.

Războiul în Mediterana și în Orientul Apropiat

În iarna anului 1940–1941 Germania și Italia au declanșat o ofensivă împotriva dominației britanice din regiunea Mării Mediterane. Puterea britanicilor în Mediterana se baza pe controlul celor două strâmtori de trecere către mare, Gibraltarul către capătul vestic și Canalul de Suez în est. Ofensiva Axei a fost lansată împotriva Suezului. Un atac italian în Africa de Nord a fost combinat cu o pătrundere germană în sud-estul Europei. Scopul era să-i evacueze pe britanici din estul Mediteranei. Ofensiva italiană s-a soldat însă cu un eșec. În 1941 aproape întregul imperiu est-african al lui Mussolini căzuse în mâinile britanicilor. Germania, în schimb, a avut mai mult succes în Balcani, unde și-a extins controlul asupra României, Ungariei, Bulgariei, Iugoslaviei și Greciei. Din acel moment, a fost în măsură să vină în ajutorul Italiei. Forțele britanice au fost alungate din Libia.

Războiul în 1941

La începutul anului 1941, Marea Britanie a anunțat că, în scurtă vreme, nu va mai putea achita materialele de război achiziționate din SUA. În aceste condiții, Congresul SUA a adoptat o lege care conferea președintelui dreptul de a transfera, cu titlul de împrumut, arme, muniții și provizii către acele țări a căror apărare era importantă pentru securitatea Statelor Unite. În urma acestei legi (Lend-Lease Act), un flux constant de avioane, tancuri, mitraliere și alte materiale de război a ieșit de pe liniile de montaj americane, îndreptându-se către Marea Britanie și celelalte națiuni ale Alianței. Statele Unite au devenit cunoscute astfel ca arsenalul democrației.

Transportarea efectivă a acestor materiale peste Atlantic pentru a fi puse la dispoziția armatei britanice devenise însă o mare problemă. Președintele SUA, Franklin D. Roosevelt, a anunțat că va lua toate măsurile necesare pentru a garanta aceste livrări. Pe 9 aprilie, SUA au luat Groenlanda sub protecția lor pe toată durata războiului. În iulie, trupele americane au înlocuit forțele britanice în Islanda.

În 9 august 1941, Roosevelt s-a întâlnit cu Winston Churchill pe o navă de război în largul coastei americane, în dreptul Newfoundland. După cinci zile de discuții au elaborat Carta Atlanticului. Cu toate că Statele Unite nu erau, încă, oficial în război, acest document sublinia scopurile Aliaților în război și solicita „distrugerea definitivă a tiraniei naziste". Conducătorii militari americani și britanici conveniseră, de asemenea, ca, în eventualitatea unui război împotriva Japoniei și Germaniei, Aliații să se concentreze, mai întâi, pe înfrângerea Germaniei.

Atât Germania cât și Uniunea Sovietică concepeau pactul lor de neagresiune din 1939 ca pe unul temporar. Acest tratat a oferit sovieticilor răgaz pentru a-și întări apărarea împotriva unui atac german, iar

germanii au beneficiat de pace la frontierele răsăritene pe durata războiului purtat în vest. Oricum, în 22 iunie Germania a invadat Uniunea Sovietică. Câteva alte țări i s-au alăturat rapid în conflictul care a urmat. Italia, Ungaria, Finlanda și România au declarat război Uniunii Sovietice. Marea Britanie a oferit ajutor Uniunii Sovietice, iar Statele Unite au promis materiale de război.

Ofensiva Germaniei împotriva Uniunii Sovietice a pus față în față două dintre cele mai mari armate din lume. Frontul se întindea pe 3 200 km de la Marea Albă până la Marea Neagră. Germania a dat cele mai grele lovituri în trei porțiuni ale acestui foarte lung front: (1) din Prusia Orientală, prin statele baltice către Leningrad (azi Sankt Petersburg), (2) din partea de nord a Poloniei germane prin Bielorusia către Moscova și (3) din partea sudică a Poloniei germane prin Ucraina, spre Kiev. Germanii au înaintat rapid, distrugând întregi armate sovietice. În ciuda acestor pierderi enorme, rezistența puternică a Armatei Roșii și războiul de gherilă din spatele liniilor germane au încetinit ritmul înaintării. În plus, pe măsură ce se retrăgeau, sovieticii distrugeau recoltele agricole, fabricile, căile ferate, uzinele electrice și orice altceva care ar fi putut ajuta ofensiva naziștilor. Această tactică s-a numit „pârjolirea pământului".

La sfârșitul lunii noiembrie, asaltul german asupra Uniunii Sovietice pierduse deja intensitatea inițială. În decembrie, zăpada și frigul au dat semnalul de oprire al ofensivei germane pe toată durata iernii. Sovieticii, la rândul lor, au lansat mai multe contraofensive care i-au împins înapoi pe germani din periferia Moscovei și a Leningradului. În timp ce Germania ataca Uniunea Sovietică, armata britanică din Egipt a lovit forțele Axei din Libia. Atacul a obligat Axa să se retragă din Benghazi de Crăciun, pe 25 decembrie. La ordinele lui Churchill, britanicii nu au mai profitat de avantajul obținut, trimițând o mare parte din trupe în Grecia, ca să țină piept invaziei germane. Britanicii au fost înfrânți în Grecia și s-au retras în insula Creta care a fost însă capturată ulterior de parașutiștii germani.

Japonia se pregătește de război

Atacul german asupra sovieticilor i-a făcut pe japonezi să creadă că victoria germanilor era asigurată și au încercat imediat să profite de acest lucru. În iulie 1941, guvernul de la Vichy, din Franța, a cedat Japoniei bazele din sudul Indochinei Franceze. Japonia s-a instalat acolo și a masat trupe gata să intervină împotriva Thailandei (Siam). Alte manevre agresive ale Japoniei au provocat proteste puternice din partea Statelor Unite și a Marii Britanii. Japonezii au declarat că doreau pacea, dar și-au continuat agresiunile războinice. La sfârșitul lunii iulie, SUA, Marea Britanie și guvernul olandez refugiat la Londra au instituit embargoul pe transportul de petrol către Japonia. În luna octombrie, generalul Hideki Tojo a devenit premierul Japoniei. În noiembrie, el a trimis un emisar special cu misiunea de a încheia pacea cu Statele Unite. Era, de fapt, o manevră menită să slăbească vigilența Statelor Unite. Japonia avea nevoie de timp ca să-și dispună forțele armate în poziție de atac, deoarece japonezii hotărâseră deja să intre în război. Lipsa de resurse naturale nu oferea Japoniei decât două variante: să câștige războiul rapid sau să piardă, în cele din urmă, în fața Statelor Unite a căror putere potențială era covârșitoare. Liderii japonezi erau convinși de asemenea că, odată ce americanii aveau să se implice în războiul european, vor fi de acord să negocieze o pace în Pacific.

În 26 noiembrie, ministrul de externe american Cordell Hull anunța că Statele Unite acordau Japoniei beneficiile unei cooperări economice totale, dar îi cereau, în schimb, să se retragă din China și să înceteze orice colaborare cu Axa. În 6 decembrie, președintele Roosevelt i-a cerut explicit împăratului japonez Hirohito să se implice în menținerea păcii. În după-amiaza imediat următoare, ambasadorul japonez a prezentat răspunsul Japoniei la propunerea americanilor. Japonia acuza Statele Unite că stăteau în calea „unei noi ordini în estul Asiei". El a încheiat prin a spune că orice negocieri viitoare ar fi inutile. Chiar în momentul când rostea aceste cuvinte, forțele japoneze îi atacau pe americani în Hawaii, în Filipine și pretutindeni în zona Oceanului Pacific. Japonezii au atacat Pearl Harbor, bază americană situată în Hawaii, duminică 7 decembrie 1941. Atacul, lansat de pe submarine și portavioane japoneze, a avut loc foarte devreme dimineața, fără nici o avertizare prealabilă. Flota și forțele armate ale SUA au fost luate total prin surprindere. În atacul care a durat două ore au fost uciși peste 2 300 de americani. Opt nave de război au fost scufundate sau avariate. Multe crucișătoare și distrugătoare au fost lovite, iar majoritatea

avioanelor Statelor Unite au fost distruse la sol. Pierderile japonezilor au fost de 129 de oameni, câteva submarine și 29 din cele peste 350 de avioane care inițiaseră atacul.

La două ore și jumătate după atacul-surpriză de la Pearl Harbor, Japonia a declarat război Statelor Unite și Marii Britanii. Marea Britanie a declarat război pe 8 decembrie. Congresul Statelor Unite a declarat că exista deja o stare de război încă din 7 decembrie. Pe 9 decembrie, China a emis o declarație oficială de război împotriva Japoniei, Germaniei și Italiei. Pe 11 decembrie, Germania și Italia au declarat război Statelor Unite, iar Congresul SUA a votat declarația reciprocă de război. În timpul aceleiași săptămâni, nouă țări din America Latină au intrat în război împotriva puterilor Axei: Costa Rica, Cuba, Republica Dominicană, El Salvador, Guatemala, Honduras, Haiti, Nicaragua și Panama. Bolivia a declarat război Japoniei. Majoritatea celorlalte țări latino-americane fie au rupt relațiile diplomatice cu țările Axei, fie au susținut Statele Unite. Bulgaria, Ungaria și România au declarat război Statelor Unite. Japonia și Uniunea Sovietică au evitat cu grijă războiul una împotriva celeilalte. Pe 1 ianuarie 1942, cele 26 de națiuni aflate pe atunci în război cu puterile Axei și-au pus semnătura pe o declarație comună prin care promiteau să-și unească eforturile și să nu încheie o pace separată până când nu obțineau victoria. Semnată la Washington DC, declarația se numea Declarația Națiunilor Unite.

Războiul în 1942

La începutul anului 1942, Aliații s-au aflat în defensivă pe toate fronturile. Atacurile submarinelor germane au continuat să scufunde vapoarele Aliaților și încărcăturile lor mai repede decât puteau aceștia să le înlocuiască. Operațiunile submarinelor s-au extins din regiunea Insulelor Britanice către estul Atlanticului și apoi spre centrul și vestul Atlanticului. Această perioadă a războiului s-a numit Bătălia Atlanticului. În Pacific, insulele Guam și Wake au fost cucerite de japonezi în decembrie 1941. Japonezii au cucerit și Hong Kongul de la britanici, iar o mare parte din flota americană era distrusă la Pearl Harbor.

După intrarea SUA în război, submarinele germane (U-Boot) au început curând să opereze în largul coastei Statelor Unite. Cu toate că erau puține ca număr, au repurtat succese importante, scufundând vapoarele Aliaților în largul coastei estice de la New York până în Florida, în largul coastei golfului Mexic și în Caraibe. Pierderile navale ale Aliaților se ridicau la 10 000 de tone de încărcătură pe zi, punând în pericol întregul efort de război. Pierderile au continuat în același ritm până la punerea în aplicare a metodei convoaielor, care a redus eficiența atacurilor germane.

Expansiunea japoneză

Japonezii au continuat să acapareze noi teritorii în prima jumătate a anului 1942. În Filipine s-au dat lupte grele la Bataan și în Corregidor unde filipinezii și americanii s-au apărat cu eroism. Dar, în mai, Filipinele au fost cucerite. În aceeași lună, Singapore, Indiile Olandeze, Birmania și regiuni din Noua Britanie și Noua Guinee au căzut, de asemenea, în mâinile japonezilor. Australia era serios amenințată. Orașul Darwin din nordul Australiei a fost puternic bombardat. Americanii și britanicii s-au opus din toate puterile ofensivei japoneze. În Birmania un grup mic de piloți voluntari americani, Tigrii Zburători, au distrus sute de avioane ale inamicului. În 18 aprilie 1942, o escadrilă care a decolat de pe un mic grup de portavioane a bombardat Tokyo. Cu toate că, la vremea aceea, atacul n-a avut urmări notabile, el anticipa totuși ceea ce avea să li se întâmple mai târziu japonezilor. În aprilie, teatrul de operațiuni din Pacific a fost împărțit între zona Pacificului de Sud-Vest, sub conducerea generalului american Douglas MacArthur, și zonele Oceanului Pacific, sub comanda amiralului american Chester Nimitz. Zona Pacificului de Sud-Est cuprindea Indiile Olandeze de Est (mai puțin Sumatra), Filipinele, Australia, arhipelagul Bismarck și insulele Solomon. Zonele Oceanului Pacific cuprindeau, de fapt, toate zonele care nu intrau sub comanda lui MacArthur.

În luna iunie, o puternică armată de invazie japoneză s-a îndreptat direct către insulele Hawaii. Navele americane, avioanele marinei și aviația din insulele Midway s-au angajat într-o bătălie care a durat patru zile. Americanii au pierdut un portavion, un distrugător și 150 de avioane. Cu toate acestea, forțele de invazie au fost complet învinse. Japonezii au pierdut patru portavioane, două crucișătoare grele, trei distrugătoare și 330 de avioane. Între timp, o forță japoneză a ocupat însă câteva din Insulele Aleutiene. Bătălia de la Midway a pus capăt în mare măsură expansiunii japoneze, fiind considerată punctul de

cotitură din Războiul Pacificului. În două luni a început contraatacul Aliaților. Forțele marinei și ale armatei terestre a Statelor Unite au atacat insulele Solomon în august. O lună mai târziu, forțele americane și australiene au început să-i alunge pe japonezi din Guineea.

Bătălia pentru Egipt

În zona Mediteranei, forțele Axei dețineau controlul aproape absolut al mării. Proviziile pentru forțele britanice din Egipt, Orientul Apropiat și India trebuiau transportate în jurul Africii. În ianuarie 1942, generalul german Erwin Rommel și unitățile germane Afrika Korps au declanșat o nouă operațiune de cucerire a Canalului de Suez. După ce au pierdut Benghazi în ianuarie, britanicii au ținut în șah forțele Axei până în luna mai, dar, în urma unui atac puternic, care a scos din luptă o mare parte din tancurile britanice, au abandonat pozițiile deținute în Egipt. În luna iulie, britanicii au fost în sfârșit în măsură să schimbe cursul evenimentelor la El Alamein. În august, generalul Bernard L. Montgomery a fost numit comandant al Forțelor Britanice în Egipt (*vezi* Montgomery, Bernard). Pe 23 octombrie, britanicii au inițiat un atac devastator la El Alamein. Tancurile lui Rommel au fost scoase din luptă. În 6 noiembrie, britanicii au alungat forțele Axei din Egipt. El Alamein este considerat momentul de cotitură al războiului din Africa de Nord.

Invazia Africii de Nord

Forțele americane și britanice aflate sub comanda generalului Statelor Unite Dwight D. Eisenhower au acostat în nordul francez al Africii pe 8 noiembrie 1942 și au cucerit punctele strategice din Algeria și Maroc în doar câteva zile. Guvernul de la Vichy a condamnat acest atac și naziștii au ocupat întreaga Franță. Cu toate acestea, ofițerii marinei franceze au scufundat flota de la Toulon ca să nu fie utilizată de germani. În scurtă vreme, francezii au încetat orice rezistență în Africa.

Frontul rusesc în 1942

În primăvara anului 1942, Uniunea Sovietică recâștigase a șasea parte din teritoriile pe care le pierduse în 1941. Apoi, odată cu vremea caldă, s-a declanșat o nouă ofensivă germană. În luna iulie, Sevastopol a căzut în mâinile germanilor, care au înaintat până la o distanță de 160 km de Marea Caspică și de câmpurile petrolifere de importanță strategică de lângă orașul Baku. În august, germanii au atacat Stalingradul (azi Volgograd). Armata Roșie din Stalingrad era hotărâtă să lupte până la ultimul om. Această rezistență plină de sacrificii a oprit ofensiva germană, fiind considerată punctul de cotitură al războiului din Europa. În noiembrie, sovieticii au contraatacat, obligându-i pe germani să se retragă.

Birmania și India

În mai 1942, britanicii se retrăseseră din Birmania, concentrându-și forțele pentru apărarea Indiei. Japonezii își atinseseră obiectivul prin tăierea căilor care alimentau China cu provizii și materiale de război. Aliații au continuat să-și consolideze forțele în India și să caute totodată mijloace de a-i aproviziona pe chinezi. Lordul Louis Mountbatten a fost numit comandant al Aliaților pentru Asia de Sud-Est.

Războiul în 1943

Până în 1943 japonezii ajunseseră în defensivă peste tot în Pacific. Insula Guadalcanal din arhipelagul Solomon a fost cucerită în cele din urmă de marina și forțele armate ale Statelor Unite în februarie 1943, punând capăt celor șase luni de război sângeros în junglă. În timpul luptei pentru Guadalcanal o mare parte din flota japoneză a fost distrusă.

În primăvara și vara anului 1943, generalul MacArthur și amiralul W.F. (Bull) Halsey au conlucrat îndeaproape. Scopul lor era să-i alunge pe japonezi din estul Noii Guinee, din insulele Solomon și din arhipelagul Bismarck. Grație acestor strădiunțe, la începutul toamnei, Aliații au eliberat un cerc de poziții strategice care înconjura Australia. Între timp, americanii și canadienii au curățat, la rândul lor, insulele Aleutine de trupele japoneze.

În noiembrie, marina și forțele armate ale Statelor Unite au invadat insulele Gilbert. Atacul asupra Tarawa a reprezentat una dintre cele mai sângeroase bătălii din întregul război, care a costat forțele marinei americane cca 3 000 de oameni. Trupele lui MacArthur din sud-vestul Pacificului au continuat să atace insulă după insulă până în luna decembrie, în așa fel încât, la finele anului 1943, Australia se găsea în afara oricărei amenințări din partea Japoniei. În curând, Forțele Aliaților aveau să fie gata de asaltul asupra Filipinelor.

Succes în zona mediteraneeană

În februarie 1943, generalul Eisenhower a fost numit comandant al forțelor aliate

din nordul Africii. Obiectivul său de a evacua forțele Axei din Africa de Nord a fost atins în luna mai.

Aliații au invadat Sicilia în iulie. În 25 iulie, Benito Mussolini a fost obligat să demisioneze din funcția de premier al Italiei. A fost arestat îndată după demisie. Regele Vittorio Emanuele l-a numit în locul lui pe mareșalul Pietro Badoglio. Armata VIII britanică a invadat sudul Italiei pe 3 septembrie. Guvernul premierului Badoglio a capitulat necondiționat în 8 septembrie. Acest act a scos Italia din război, dar germanii, sub conducerea mareșalului Albert Kesserling, au continuat să lupte. De aceea, Aliații au fost nevoiți să ducă bătălii pe teritoriul italian în toamna și la începutul iernii anului 1943. Mussolini a fost salvat de o operațiune temerară a unui comando german și pus în fruntea unui guvern-marionetă în nordul Italiei.

Contraatacul sovietic din 1943

Contraatacul sovietic împotriva germanilor a atins intensitatea maximă în ianuarie 1943. Sovieticii au obligat armatele Axei să părăsească orașele Stalingrad, Harkov și Smolensk. Înfrângerea germană de la Kursk (5 iulie–23 august) a fost cea mai mare bătălie de tancuri din întregul război. La sfârșitul anului, sovieticii ajunseseră deja la granița poloneză din 1939.

Războiul pe mare

Bătălia Atlanticului a atins o violență extremă de-a lungul anului 1943. Germanii dețineau nu mai puțin de 240 de submarine care pândeau traseele maritime atacând în grupuri. Au scufundat cca 700 de vapoare comerciale până când Aliații au pus la punct câteva metode bune de apărare împotriva atacurilor din adâncuri. Aliații au bombardat fără răgaz bazele submarinelor germane și au creat escorte din avioane de bombardament cu o mare autonomie de zbor. S-au făcut progrese importante în domeniul radarelor și al sonarelor. Un alt factor important în prevenirea atacurilor submarinelor a fost abilitatea britanicilor de a descifra comunicațiile radio ultrasecrete ale germanilor. Britanicii au spart codul „Enigma“, utilizat pentru coordonarea submarinelor (U-Boot) și pentru trimiterea comenzilor importante de la nivel înalt. Informațiile obținute, cu numele de cod „Ultra“, au fost transmise și comandanților americani și britanici din Franța și Italia. La sfârșitul anului, Aliații puseseră capăt aproape în totalitate amenințării submarinelor din Atlantic.

Războiul aviatic

Aliații fabricaseră suficiente avioane până în 1943 ca să poarte un război aviatic în chiar inima Germaniei. Bombardarea masivă a obiectivelor aflate în plin teritoriu inamic a fost numită „bombardament strategic“. Atacurile combinate britanico-americane au început să facă ravagii asupra industriei germane. În 1940, avioanele de vânătoare Hurricane și Spitfire ale RAF s-au dovedit la fel de bune ca și avioanele germane Messerschmitt ME-109. Primele avioane americane nu se dovediseră la fel de eficiente, dar Thunderbolt (P-47) și Mustang (P-51), proiectate ulterior, au fost excelente. Pentru misiuni de bombardament britanicii foloseau aparatele Lancaster și Halifax, care puteau transporta „superbombe“ de una sau două tone. La începutul războiului, britanicii executau raiduri în timpul zilei, dar, în urma pierderilor masive, au trecut la raiduri de noapte. Armata VIII aeriană americană prefera bombardamentele de zi deoarece obiectivele puteau fi atinse cu mai multă precizie. Americanii zburau în formațiuni strânse și numeroase. Avioanele pe care le utilizau erau B-17 (Fortăreața Zburătoare) și B-24 (Eliberatorul).

Într-o primă fază, americanii au suferit pierderi serioase, la fel ca și britanicii, dar, odată cu intrarea în scenă a avionului de vânătoare Mustang, au putut face față luptătorilor germani. Mustangul, considerat, în general, drept cel mai bun avion de vânătoare din întreg războiul, avea cea mai mare autonomie de zbor, putând escorta bombardierele în incursiunile cele mai îndepărtate.

Tot americanii au inventat transportul aerian la scară mondială. La sfârșitul războiului, Statul Major al Forțelor de transport aerian al SUA (United States Army Air Transport Command) care deținea cca 3 000 de avioane, acoperea o rețea globală de 303 000 km de trasee aeriene. Marina deținea 420 de avioane care parcurgeau peste 105 000 km de trasee aeriene. În teatrul de operațiuni din China–Birmania–India, Flota a 10-a a zburat peste „cocoașa“ Himalayiei, transportând provizii din India în China. În 1943, Aliații foloseau, de asemenea, avioanele ca mijloc de transport al trupelor pe linia frontului. Transportoare mari (C-47) purtau trupele de desant pe

care le parașutau deasupra obiectivelor. Trupele aeropurtate erau îmbarcate în planoare tractate de avioane de transport. Germanii au fost primii care au folosit parașutiștii și trupele aeropurtate încă de la începutul războiului.

Războiul în 1944

În februarie 1944, forțele comandate de amiralul Nimitz au înaintat mai bine de 3 200 km din Hawaii până în atolul Kwajalein și Enewetak din insulele Marshall. Următoarea etapă a ofensivei a acoperit 1 900 km, până în insulele Mariane. Până la jumătatea lunii august căzuseră în mâinile Aliaților insulele Saipan, Tinian și Guam. Avioanele noi, de cursă lungă, Superfortărețe B-29, au fost folosite la bombardarea Japoniei. Planul prevedea cucerirea Filipinelor ca bază pentru invadarea Japoniei. În octombrie, forțele comandate de generalul MacArthur au invadat Filipinele și insula Leyte. După o luptă sălbatică pe pământ, pe mare și în aer, în ajunul Crăciunului anului 1944, insula Leyte a fost cucerită. În China, forțele lui Jiang Jieshi au continuat să rămână în defensivă. Un atac al japonezilor către orașul Changsha declanșat pe 27 mai a avut ca urmare nu doar obținerea controlului unei porțiuni din calea ferată Beijing–Hankou, dar și ocuparea câtorva baze aeriene de unde americanii lansaseră bombardamentele împotriva japonezilor.

Înaintarea sovieticilor

De-a lungul primelor luni ale anului 1944, presiunea principală asupra germanilor era exercitată de atacurile sovietice. Până în primăvară, o puternică ofensivă a purtat armatele sovietice către statele baltice. În sud-vest au pătruns adânc în Ucraina.

În urma unor noi ofensive, sovieticii au neutralizat Finlanda, au cucerit Minsk și Pinsk din Polonia și au obligat România să solicite pace. Pe 24 august, România a declarat război Germaniei. Bulgaria va declara la rândul ei război Germaniei după ce fusese invadată de trupele sovietice în septembrie. A urmat asaltul asupra Iugoslaviei, unde sovieticii s-au unit cu trupele de partizani comandate de mareșalul Tito. Capitala Iugoslaviei, Belgrad, a fost cucerită în 20 octombrie. Către sfârșitul anului, germanii aveau să fie respinși până pe aliniamentul propriilor frontiere.

Campania italiană

La sfârșitul anului 1943, după o întâlnire la Teheran între Roosevelt, Churchill și Stalin, generalul Eisenhower a fost numit comandant suprem al Aliaților în vestul Europei. Generalul britanic Alexander a fost numit la comanda forțelor aliate din Italia. O armată de invazie a acostat în luna ianuarie la Anzio, dar a fost ținută pe loc fără să se întrevadă posibilitatea unui atac până la primăvară. În luna mai, totuși, un atac masiv a distrus liniile germane la sud de Cassino. Atacatorii și-au unit forțele la Anzio și, înaintând constant, au cucerit Roma în luna iunie. Aliații au invadat apoi Franța, campania din Italia rămânând o operațiune restrânsă. Trupele Aliaților din Italia nu erau foarte numeroase, dar misiunea lor era să-i țină pe germani departe de frontul principal deschis în Franța.

Debarcarea în Normandia

În zorii zilei de 6 iunie, o flotă de invazie de cca 7 000 de nave a debarcat mai multe divizii americane, britanice și canadiene pe plajele Normandiei. Divizii aeropurtate au fost parașutate în spatele liniilor germane. În aer, Aliații dețineau controlul absolut. Această invazie era decisivă și rezultatul războiului în Europa depindea de succesul ei. În prima săptămână, Aliații au stabilit capete de pod între Cherbourg și orașul Caen de-a lungul unei fâșii de 97 km lățime. În numai o săptămână, au pătruns 32 km în interiorul Franței. În urma debarcării s-au înregistrat cca 15 000 de morți din cei 150 000 de militari care au luat parte la operațiune. Germanii n-au reușit să organizeze un contraatac serios. Britanicii au cucerit orașul Caen în 9 iulie. Americanii au lansat ofensiva din pozițiile lor de pe plajă pe 25 iulie. Coloane de blindate s-au îndreptat către inima țării și au intrat în Paris pe 25 august. Victoria părea ca și asigurată, dar combatanții lăsaseră mult în urmă liniile de aprovizionare și rezistența germană a devenit mai eficientă.

Ultimele eforturi de apărare ale germanilor

Germanii au început să folosească arme noi împotriva Angliei: bombele zburătoare ghidate de giroscop numite V-1, lansate de la bazele din Franța, și rachetele balistice, numite V-2, lansate din Olanda. Rachetele V au rănit și au ucis mulți civili englezi, provocând distrugeri enorme, dar n-au influențat defel deznodământul războiului. La est de Rin, germanii s-au luptat cu îndârjire ca să-i împiedice pe Aliați să pătrundă în Germania. Cu toate acestea, în septembrie trupele Aliate au

traversat granița germană de la est de Aachen. Pe măsură ce se apropia anotimpul rece, înaintarea Aliaților încetinea. Ajutați de vremea rea, germanii au lansat un contraatac surpriză pe 16 decembrie. Atacul cel mai important a avut loc la sud de Aachen, în Ardeni. Bătălia Ardenilor s-a sfârșit cu înfrângerea definitivă a germanilor în această zonă. La finele anului, forțele Aliaților din vest și est erau gata să lanseze o ofensivă menită să strivească puterea naziștilor.

Războiul în 1945

După ce i-au respins pe germani în Ardeni, armatele Aliaților au pătruns în Germania. La sfârșitul lui martie 1945, americanii și britanicii controlau jumătate din Germania. Germanii eșuaseră și pe alte fronturi. Budapesta căzuse în fața sovieticilor în februarie, iar Viena, în aprilie. În Italia, Mussolini fusese prins și împușcat de partizani pe 28 aprilie. A doua zi, germanii din Italia s-au predat necondiționat.

În pofida situației de-a dreptul disperate a germanilor, Hitler a rămas neclintit în buncărul său subteran din Berlin. Sovieticii au atacat Berlinul pe 21 aprilie. Ca să nu fie capturat de sovietici, Hitler s-a sinucis în noaptea de 30 aprilie. În ziua de 4 mai, generalul britanic Bernard Montgomery a primit vestea că germanii capitulaseră în Danemarca, Olanda și nord-vestul Germaniei. Generalul Alfred Jodl a semnat capitularea la Reims, în ziua de 7 mai. Pe 8 mai, Churchill, Stalin și Harry S. Truman, noul președinte al Statelor Unite, au anunțat că generalul Wilhelm Keitel se predase necondiționat cu o zi înainte. De acum înainte întreaga atenție avea să se îndrepte către Extremul Orient.

Înfrângerea Japoniei

În decembrie 1944, Armata XIV comandată de generalul britanic William Slim a lansat o ofensivă menită să respingă trupele japoneze din Birmania (Myanmar). A reușit acest lucru în mai 1945, recapturând Rangoonul (Yangon). Forțele chineze au atacat, la rândul lor, astfel că până în aprilie Drumul Birmaniei, din Mandalay până în China, a fost deschis în întregime. La începutul anului 1945, forțele generalului MacArthur din Pacific au debarcat în golful Lingayen din Luzon, în Filipine. Rezistența puternică din Manila a luat sfârșit la finele lunii februarie. Cu toate acestea, a durat luni de zile până când americanii au eliminat și ultimul cuib al rezistenței fanatice a japonezilor în Filipine. Între timp, forțele amiralului Nimitz ocupaseră Iwo Jima și Okinawa. La Iwo Jima pierderile infanteriei marine au fost cele mai grele dintre toate invaziile insulelor, depășind 20 000 de oameni. În timpul campaniei din Okinawa, flota a fost atacată de avioane kamikaze (sinucigașe). Piloții acestor avioane își proiectau intenționat avioanele asupra navelor americane. În 26 iulie, liderii Aliaților s-au întrunit în orașul Potsdam din Germania. Au cerut Japoniei să capituleze imediat sau să înfrunte o distrugere totală. Japonia a continuat să lupte. Pe 8 august, Uniunea Sovietică i-a atacat pe japonezi în Manciuria. În acel moment, oamenii de știință americani au adus o contribuție semnificativă. În timpul războiului, descoperiseră și testaseră cu succes o bombă atomică (*vezi* energia nucleară). Președintele Truman a hotărât să folosească bomba ca să evite milioanele de victime pe care le-ar fi făcut probabil o invadare terestră a Japoniei. În ziua de 6 august, un aparat de tipul B-29 a lansat o bombă atomică deasupra Hiroshimei, locul unui important arsenal japonez, distrugând trei cincimi din oraș. Japonezii refuzau însă să se predea și, ca urmare, o bombă atomică și mai puternică a fost aruncată deasupra orașului-port Nagasaki, transformându-l în ruine. Nu mai puțin de 120 000 de oameni au murit în aceste două atacuri. După bombardarea orașului Nagasaki, împăratul Hirohito a ordonat capitularea Japoniei. Japonezii au acceptat condițiile Aliaților pe 15 august. În 2 septembrie 1945 (în Statele Unite era 1 septembrie), Japonia s-a predat, în mod oficial, la bordul navei de război Missouri ancorată în golful Tokyo. Generalul MacArthur a acceptat capitularea în calitatea de comandant suprem al puterilor aliate. Generalul MacArthur a organizat de îndată ocupația militară a imperiului. Au fost debarcate trupe ca să asigure eliberarea prizonierilor de război și respectarea de către japonezi a condițiilor de capitulare. Forțele militare japoneze au fost dezarmate în totalitate și lăsate la vatră. Împăratul și alți oficiali guvernamentali au fost nevoiți să se supună ordinelor generalului MacArthur. Mulți dintre conducătorii militari japonezi au fost arestați și judecați. Hirohito nu se găsea însă printre ei, prezența sa în fruntea statului fiind considerată indispensabilă ocupării pașnice a Japoniei.

Bătălii și campanii-cheie în Al Doilea Război Mondial

Europa și Africa de Nord

Bătălia pentru Polonia Pe 1 septembrie 1939, Luftwaffe (aviația) germană a traversat granița Poloniei. Forțele aeriene poloneze au fost distruse la sol. În aceeași zi, diviziile blindate germane Panzer au invadat Polonia din trei direcții. Armata poloneză se afla pe locul cinci ca mărime în Europa. Cu toate acestea, era slab echipată și nu putea ține piept modernelor unități mecanizate ale naziștilor. Nemții au nimicit defensiva organizată în 16 zile. Uniunea Sovietică a atacat Polonia din est pe 17 septembrie. Varșovia s-a predat pe 27 septembrie. De la 1 septembrie 1939 și până pe 10 mai 1940 n-a avut loc nici o acțiune majoră pe frontul de vest. Trupele franceze nu intenționau să atace puternica Linie Siegfried, iar nemții nu doreau, nici ei, să ia cu asalt „inexpugnabila" Linie Maginot. Între timp, războiul ruso-finlandez (30 noiembrie 1939–12 martie 1940) a pus sub controlul Uniunii Sovietice regiuni importante din teritoriul Finlandei.

Cucerirea Norvegiei; Bătălia Flandrei În 9 aprilie 1940, naziștii au ocupat Danemarca fără să întâmpine rezistență. În aceeași zi au atacat Norvegia. Cu ajutorul infanteriei aeropurtate, a trupelor de parașutiști și a forțelor amfibie plasate în multe zone, germanii au cucerit un avanpost solid încă din prima zi de atac. Invadatorii au fost ajutați de un grup de trădători norvegieni conduși de maiorul Vidkun Quisling. Trupele britanice au debarcat în 15 aprilie cu intenția de a sprijini forțele norvegiene, dar înaintarea rapidă a germanilor le-a silit să abandoneze centrul țării între 1 și 3 mai și să evacueze orașul Narvik în 9 iunie. Rezistența Aliaților în Norvegia luase sfârșit. Germanii au declanșat ofensiva împotriva Franței în 10 mai 1940. Ca să-și asigure flancul drept, ei au pătruns în Olanda și Belgia. În aceeași zi, forțele germane, în frunte cu Divizia a 7-a Panzer comandată de Erwin Rommel, au lovit marginea slab fortificată a Liniei Maginot din Ardeni. Ambele atacuri au avut un succes rapid. Rezistența olandeză a fost zdrobită în numai patru zile, iar, în acest timp, avangarda blindatelor naziste a înaintat 350 km, atingând coasta franceză la Abbeville pe 21 mai. În urma acestei manevre, întreaga aripă stângă a armatei Aliaților s-a găsit izolată pe țărmul Canalului Mânecii. Sub tirul greu al artileriei și avioanelor germane, flota strânsă în grabă a evacuat de la Dunkerque, între 29 mai și 4 iunie 1940, peste 360 000 de militari aliați, abandonând pe plajă întregul echipament și artileria grea.

Bătălia pentru Franța; Bătălia pentru Anglia Cucerirea Olandei i-a lăsat pe francezi fără apărare în fața viitorului atac german. Pe 5 iunie 1940, germanii au atacat de-a lungul unui front de 160 km. O avangardă de vehicule blindate a rulat cu viteză spre sud, de-a lungul coastei franceze, închizând porturile Canalului Mânecii și blocând posibilul ajutor britanic. În centru, germanii și-au tăiat drum printre cursurile râurilor Somme și Aisne, lovind Parisul din două direcții – de la est și vest. O altă coloană s-a îndreptat spre stânga după ce și-a croit drum la Sedan și a atacat Linia Maginot din flanc și din spate. Germanii au intrat în Paris în 14 iunie, iar francezii au cerut termenii capitulării pe 17 iunie. Între timp, Italia a declarat război Franței pe 10 iunie, dar n-a întreprins nici o acțiune importantă. La sfârșitul anului 1940, Germania a pierdut prima sa bătălie din război în urma unor atacuri dezlănțuite ale aviației britanice. În ziua de 8 august 1940, Hitler a declanșat atacul aerian asupra Angliei pentru a-și asigura superioritatea în aer și a pregăti astfel invazia terestră. Formațiuni enorme de bombardiere germane au traversat aproape zilnic Canalul Mânecii, bombardând porturi, orașe industriale și baze aviatice. În ciuda acestei ploi necontenite de bombe, britanicii au rămas pe poziții. Contraatacurile avioanelor de vânătoare ale RAF au provocat mari pierderi aviației germane. Eficiența aviației britanice a fost sporită considerabil de o nouă invenție – radarul. Victoria Marii Britanii devenise certă în 6 octombrie când naziștii au renunțat la raidurile de zi care i-au costat cca 1 700 de avioane, cu tot cu echipajele lor. RAF pierduse peste 900 de avioane. Ulterior, în 1940, germanii au inițiat raidurile de noapte care au răspândit teroare, provocând mari distrugeri, mai cu seamă la Londra, dar care nu aveau un real efect militar. În realitate, faptul că germanii au renunțat să mai atace direct aviația britanică bombardând, în schimb, orașele a permis RAF să-și refacă puterile și să obțină victoria.

Pătrunderea în Balcani; Bătălia Atlanticului În 6 aprilie 1941, mașina de război nazistă a pătruns în Iugoslavia și Grecia cu

scopul de a duce la îndeplinire planul lui Hitler de a cuceri Balcanii și de a obține supremația asupra Mediteranei. Iugoslavia a fost cucerită pe 17 aprilie. Grecia s-a predat pe 30 aprilie. Din cei 74 000 de militari britanici din Grecia au reușit să scape doar 44 000. Mulți dintre ei s-au refugiat în Creta, bază de realimentare cu combustibil și de aprovizionare a trupelor din Grecia. Scurt timp după aceea aveau să cadă prizonieri sau să fie uciși în timpul atacului trupelor germane de desant asupra Cretei, între 20 mai și 1 iunie 1941. Deși campania germană din Balcani a fost încununată de succes, ea a avut ca efect întârzierea invaziei Uniunii Sovietice cu câteva luni prețioase. La începutul războiului, Germania a instituit blocada împotriva Europei, atacând vapoarele Aliaților cu avioane decolate de la sol și cu submarine. Aliații au ripostat, escortând convoaiele comerciale cu distrugătoare și portavioane. De un ajutor inestimabil a fost faptul că britanicii au spart codul ultrasecret „Enigma", utilizat de germani pentru ghidarea operațiunilor submarine, ca și progresele obținute în materie de radare și sonare. Cu ajutorul acestor sisteme defensive, până în 1942 atacurile submarine și aeriene au putut fi prevenite. Germanii au încercat, la rândul lor, să atace flota Aliaților cu nave de suprafață, dar această amenințare a luat sfârșit odată cu scufundarea navei germane de război *Bismarck*, în mai 1941.

Bătăliile de la El Alamein și Stalingrad În încercarea de a obține controlul Canalului de Suez, forțele italiene și Afrika Korps a lui Rommel au intrat în Egipt în iunie 1942. Armata VIII britanică și-a întărit pozițiile la El Alamein, la cca 97 km sud-vest de Alexandria. Pe 23 octombrie, infanteria britanică a rupt liniile Axei cu un atac la baionetă care a deschis calea blindatelor. Atacul a obligat forțele Axei să se retragă 2 100 km de-a lungul deșertului.

Germanii au atacat Stalingrad (azi Volgograd) în 24 august 1942. Sovieticii s-au apărat stradă cu stradă și casă cu casă. Controlul asupra Stalingradului devenise un obiectiv personal atât pentru Stalin, cât și pentru Hitler. Puternica Armată VI germană comandată de generalul Friedrich von Paulus s-a irosit într-un efort inutil de a disloca forțele sovietice. În 19 noiembrie, sovieticii comandați de mareșalul Gheorghi Jukov au pornit la contraatac și, până în 2 februarie, au ucis sau luat prizonieri 330 000 de germani și alți soldați ai Axei, într-una din cele mai devastatoare bătălii ale războiului.

Invadarea Africii de Nord; bătălia din Tunisia Trupele britanice și americane au debarcat la Alger, Oran și Casablanca, în nordul francez al Africii, pe 8 noiembrie 1942, în cadrul așa-numitei Operațiuni Torța. Invadatorii n-au întâmpinat mare rezistență și au pătruns rapid în interiorul teritoriului. Pe 15 noiembrie, francezii din Africa s-au alăturat Aliaților. Forțele americane au suferit prima înfrângere în bătălia de la trecătoarea Kasserine (14–25 februarie 1943). S-au regrupat, totuși, reușind să taie calea spre Tunisia. Pe 7 aprilie, trupele SUA au făcut joncțiunea cu Armata VIII britanică venind dinspre est. În 12 mai, Aliații au obligat 250 000 de germani și italieni să se predea lângă Capul Bon.

Bătălia din Sicilia; bombardarea Ploieștiului În 10 iulie 1943, britanicii și americanii au lansat Operațiunea Husky privind invadarea Siciliei. Armata VIII britanică a debarcat la capul Passero, iar Armata VII a Statelor Unite, comandată de generalul George S. Patton, a câștigat un cap de pod la Gela. Americanii au trecut prin centrul insulei și au curățat coasta vestică, în vreme ce britanicii, conduși de Montgomery, s-au îndreptat către coasta estică. Americanii au încheiat campania prin capturarea orașului Messina în 17 august. În ziua de 1 august 1943, 178 de bombardiere americane B-24 (Eliberatorul) au decolat din Libia într-un zbor dus-întors de 3 900 km având ca misiune bombardarea orașului Ploiești din România. Atacul la joasă înălțime a provocat pagube importante celui mai mare centru petrolier al lui Hitler din Europa, dar Flota a 9-a a SUA a pierdut 54 de avioane. Un an mai târziu, obiectivul de la Ploiești a fost distrus într-un atac dezlănțuit trei zile la rând, care i-a costat însă pe americani 2 277 de piloți și 270 de avioane.

Bătăliile de la Salerno și Monte Cassino În 3 septembrie 1943, Armata VIII britanică a debarcat în Italia, în vârful cizmei (Operațiunea Avalanșa). Șase zile mai târziu, Armata V americană a debarcat la Salerno, la sud de Napoli. Timp de șase zile, blindatele germane au atacat cu înverșunare, dar artileria de pe nave și susținerea permanentă a aviației i-a ajutat pe invadatori să stabilească un cap de pod în 15 septembrie. A doua zi au făcut joncțiunea cu Armata VIII care venea dinspre sud. Campania s-a încheiat la 1 octombrie prin cucerirea orașului Napoli, dar avea să

urmeze apriga bătălie de iarnă de la Monte Cassino. În decembrie 1943, înaintarea Armatei V a fost oprită la Linia Gustav, care avea centrul de comandă la Cassino. În ciuda bombardamentului aviatic și a loviturilor de artilerie, germanii au rămas pe poziții. În 22 ianuarie 1944, trupele Aliate au debarcat în spatele Liniei Gustav la Anzio, dar au rămas multă vreme blocate. În sfârșit, în 18 mai, Aliații au cucerit Monte Cassino. O săptămână mai târziu, trupele de aici s-au alăturat forțelor din Anzio și, înaintând împreună 120 km, au cucerit Roma în 4 iunie.

Debarcarea în Normandia Mult-așteptata debarcare în vestul Europei s-a petrecut în iunie 1944. Timp de aproape trei ani, bombele au lovit coastele franceze și germane. În sfârșit, în 6 iunie 1944 (cunoscută ca Ziua Z), Aliații au declanșat debarcarea cu ambarcațiuni amfibii pe plajele Normandiei de pe o flotă de cca 4 000 de nave. Acțiunea s-a numit Operațiunea Overlord și s-a desfășurat sub comanda generalul SUA Dwight D. Eisenhower. De pe plajele din Normandia trupele Aliaților s-au îndreptat în forță către interior. Au întâmpinat la fiecare pas o fermă rezistență germană. Atacurile fără oprire i-au determinat, până la urmă, pe germani să se retragă. În 27 iunie, infanteria americană a cucerit orașul Cherbourg.

Străpungerea de la St.-Lô În 18 iulie 1944, Armata I a SUA și-a croit drum către St.-Lô, unde formidabila apărare germană i-a blocat înaintarea. Pe 25 iunie, după un bombardament nimicitor al aviației Aliaților, Armata I a străpuns însă liniile germane. Înaintând rapid prin culoarul creat, Armata III comandată de generalul Patton a cucerit Avranches pe 31 iulie. Patru zile mai târziu, un atac temerar al tancurilor americane a ocupat peninsula Bretania. Între timp, în 18 iulie, britanicii și canadienii au traversat râul Orne la Caen și au atacat în direcția sud.

Pe flancul stâng al Armatei III, Corpul 15 de armată a forțat trecerea către est, cucerind în 9 august Le Mans și avansând apoi spre nord către Argentan. Între timp, Armata I canadiană a înaintat către sud spre Falaise. Până în 17 august cele două aripi ale ofensivei Aliaților au blocat Armata VII germană într-o enclavă cuprinsă între Argentan și Falaise. Cinci zile mai târziu, Aliații au luat 100 000 de prizonieri și i-au ucis pe mulți dintre cei care au încercat să scape.

Cucerirea Parisului și invazia sudului Franței Înfrângerea de la Falaise-Argentan a rupt șira spinării apărării germane în Franța. Armata III și-a croit, apoi, drum prin Franța. În 20 august, capitala franceză a fost încercuită. Garnizoana germană din Paris a capitulat pe 25 august și generalul de Gaulle și forțele Francezilor Liberi au putut să intre în oraș fără luptă. În 15 august 1944, Armata VII americană a invadat sudul Franței în cursul Operațiunii Anvil. Atacul a fost declanșat de diviziile americane de infanterie din Italia, fiind sprijinite de trupe americane de parașutiști și de unități britanice și franceze. Învingând firava defensivă germană, Armata VII a avansat rapid pe valea Ronului, făcând joncțiunea cu Armata III lângă Dijon, în 11 septembrie 1944.

Bătălia de la Aachen Aachen a fost primul mare oraș german cucerit. În 11 octombrie 1944, veterana Divizie 1 infanterie a Armatei I a SUA a intrat în periferia orașului Aachen. Apărarea germană, care primise de la Hitler ordin să reziste până la ultimul om, a ripostat cu ferocitate. Rezistența a durat până în 21 octombrie. Orașul zăcea în ruine. Între timp, diviziile Armatei I aeropurtate ale Aliaților traversaseră Rinul în zona Nijmegen–Arnhem pe 20 septembrie, dar au fost respinse cinci zile mai târziu.

Bătălia din Ardeni În 16 decembrie 1944, germanii au lansat un contraatac furibund în Ardeni. Douăzeci și patru de divizii germane au produs o breșă de 97 km lungime și 72 km adâncime în interiorul liniilor americane. Germanii au profitat pe deplin de efectul surpriză datorat mai multor factori: vremea proastă, care a ținut avioanele Aliaților la sol, o excelentă stratagemă de inducere în eroare și eșecul serviciilor de informații ale Aliaților. Rezistența eroică a unităților Aliate i-a oprit, în cele din urmă, pe germani. Diviziile 1, 2, 4 și 99 infanterie a Statelor Unite au ținut piept atacului german la Monschau și Echternach. Divizia a 7-a blindate a opus, de asemenea, o rezistență curajoasă la St. Vith, ca și Divizia aeropurtată a 101-a și Brigada de tancuri și infanterie (Combat Command B) din Divizia a 10-a blindate, la Bastogne. În 26 decembrie, Divizia a 4-a blindate a scos Bastogne din încercuire, punând capăt situației critice. Armatele I și III au acoperit breșa provocată de atacul german în timpul lunii ianuarie. Germanii au pierdut 220 000 de soldați și 1 400 de tancuri și arme de

asalt. Victimele din rândul Aliaților s-au ridicat la 40 000 de oameni.

Atacarea Germaniei din aer Aliații au pus în aplicare un plan de bombardare strategică a Germaniei cu două obiective: să distrugă industria germană de război și să submineze moralul populației civile. Odată cu intrarea pe teritoriul Germaniei, Aliații au văzut cu ochii lor distrugerile teribile provocate de raidurile de bombardament intens ale americanilor și britanicilor. Centrele industriale au fost ruinate de o furtună necontenită de bombe. Podurile au fost aruncate în aer, depourile de tren distruse și porturile au fost pline cu rămășițele navelor scufundate. Cea mai mare parte a acestor distrugeri a avut loc în etapele târzii ale războiului. Din cele 2 697 473 de tone de bombe aruncate deasupra Europei ocupate de naziști, mai puțin de o cincime au căzut înainte de 1944 și mai puțin de o treime înainte de iulie 1944. În aceste atacuri, avioanele Aliaților și-au ales țintele cu grijă. Din întregul tonaj de bombe, 32,1% au țintit obiective de transport, iar 9,3% rafinării, uzine chimice și de cauciuc. Printre alte obiective vitale s-au numărat fabricile de rulmenți, fabricile de aparatură optică, industria construcțiilor de avioane și oțelăriile. Între timp, Luftwaffe a fost șters complet din peisajul aerian de către avioanele de vânătoare ale Aliaților.

Traversarea Rinului; pătrunderea în Germania În 10 februarie 1945, la capătul unei ofensive lungi și chinuitoare prin pădurea Hürtgen, trupele americane au capturat barajul din amontele râului Roer, înlăturând pericolul inundării trupelor aflate în aval. Armata I a atacat și a ajuns la malul Rinului la Köln pe 7 martie. În aceeași zi, Divizia a 9-a blindate a SUA a capturat intact podul Ludendorff la Remagen. Această acțiune a doborât și ultima poziție defensivă naturală a germanilor. Tot atunci, Armata III comandată de Patton a măturat trupele germane din Saar și Palatinatul renan și a trecut Rinul pe neașteptate lângă Oppenheim. În 3 martie, toate cele șapte armate ale Aliaților pătrunseseră adânc pe teritoriul german. După traversarea Rinului, americanii au întins o cursă defensivei germane. La nord de Ruhr, Armata IX s-a îndreptat direct spre est, în vreme ce Armata I a părăsit poziția întărită de la Remagen și a lovit la est și la nord. Cele două coloane s-au unit la Paderborn pe 1 aprilie, tăind calea forțelor germane din Ruhr. În vreme ce Armata XV a ocupat latura de vest de-a lungul Rinului, unități din Armata I și IX au atacat hotărâtor unitățile germane. Au luat nu mai puțin de 300 000 de prizonieri. Armata I canadiană i-a gonit pe germani din Olanda, iar britanicii, americanii și francezii i-au urmărit în Germania. În 25 aprilie, Statele Unite și forțele sovietice s-au întâlnit la Torgau pe fluviul Elba. Acest lucru a pecetluit destinul Germaniei. Între timp, armatele III și VII au pătruns în Cehoslovacia și Austria.

Atacul final asupra Italiei Croindu-și drum către nord, Aliații au câștigat bătălii în regiunea Roma–Arno (22 ianuarie–9 septembrie 1944) și în nordul Apeninilor (10 septembrie 1944–4 aprilie 1945). Pe 9 aprilie, au lansat Operațiunea Grapeshot, un asalt masiv menit să-i zdrobească pe germani în nordul Italiei. Armatele V americană și VIII britanică au străpuns defensiva germanilor și i-au obligat să se retragă dincolo de fluviul Pad, pe 23 aprilie. Aliații au primit capitularea tuturor forțelor germane în Italia pe 29 aprilie. Cu o zi înainte, Mussolini fusese prins și ucis de partizanii italieni. Totalul pierderilor puterilor Axei a fost de 86 000 de soldați uciși, 15 000 de invalizi și cca 357 000 de prizonieri.

Căderea Berlinului Contraofensiva sovietică lansată la Stalingrad i-a împins încet pe germani înapoi de-a lungul întregului front, de la Leningrad, la Sevastopol. În toamna anului 1944, înaintarea zdrobitoare a sovieticilor i-a obligat pe nemți să se retragă din Balcani. În ianuarie 1945, sovieticii au intrat pe teritoriul Germaniei. Pe 21 aprilie, Armata Roșie a atacat Berlinul. Naziștii s-au opus cu înverșunare pentru ultima dată, apărând orașul cu toate puterile. Dar în ziua de 2 mai, în cursul ultimei acțiuni hotărâtoare de pe frontul european, forțele sovietice au finalizat cucerirea capitalei germane, ruinate și înfrânte. Hitler s-a sinucis pe 30 aprilie, iar forțele germane s-au predat pe 7 mai.

Pacificul și Orientul Îndepărtat

Zilele și orele privitoare la frontul din Pacific sunt date conform fuselor orare din locurile unde au avut loc evenimentele.

Atacul de la Pearl Harbor Pe 7 decembrie 1941, japonezii au lansat un atac prin surprindere asupra flotei SUA din Pacific de la Pearl Harbor. Japonezii recurseseră la un atac-surpriză de același tip și la începutul războiului ruso-japonez din 1904.

Japonezii dispuneau de cca 350 de aparate pe șase portavioane. În atacul care a durat două ore li s-au alăturat și câteva submarine. Atacul, plănuit de comandantul flotei japoneze, amiralul Isoroku Yamamoto, a provocat scufundarea vaselor de război *Arizona* și *Oklahoma* și a avariat grav alte șase vase de război. Circa 190 de avioane ale armatei și marinei SUA au fost distruse la sol. Pierderile japonezilor au fost de 129 de oameni, câteva submarine și 29 de avioane. Nu mai puțin de 2 300 de americani au fost uciși în luptă. Din fericire pentru americani, nici unul dintre portavioanele lor nu se afla la fața locului, întrucât distrugerea lor ar fi putut schimba desfășurarea războiului pe mare.

Bătălia din Insula Wake Japonezii au profitat imediat de avantajul obținut prin succesul de la Pearl Harbor. Obiectivul lor era să câștige Pacificul înainte ca Aliații să se poată regrupa. În 8 decembrie 1941, japonezii au atacat insula Wake, un mic avanpost american aflat la 3 200 km vest de Honolulu, care a fost obligat să capituleze pe 23 decembrie. Insula Guam, prima posesiune americană pierdută, fusese cucerită de japonezi pe 11 decembrie 1941.

Malaya și Singapore În 8 decembrie 1941, Armata XXV japoneză, comandată de generalul Tomoyuki Yamashita, a invadat Malaya, cucerind peninsula după o campanie de opt săptămâni. Experiența războiului în junglă și capacitatea de a executa debarcări cu mașinile amfibie în spatele forțelor britanice au fost cheia succesului japonez. Nava britanică de război *Prince of Wales* și crucișătorul *Repulse* au fost scufundate de aviația japoneză pe când încercau să intercepteze convoaiele cu trupe inamice. Operațiunile navale britanice în zonă au luat astfel sfârșit. În 2 februarie 1942, japonezii au atacat baza navală britanică din Singapore. Britanicii erau pregătiți să reziste atacurilor de pe mare, dar nu și celor din aer sau din jungla care se întindea în spatele lor. Singapore a capitulat pe 15 februarie, lăsând Indiile de Est și Oceanul Indian neapărate în fața înaintării japoneze.

Asediul provinciei Bataan Forțele japoneze comandate de generalul Masaharu Homma au debarcat în nordul și sudul orașului Luzon din Filipine între 10 și 24 decembrie 1941. Ca să evite încercuirea, generalul MacArthur a abandonat Manila, retrăgând trupele pe neprimitoarea peninsulă Bataan, în 2 ianuarie 1942. Aici cca 25 000 de militari americani și filipinezi și câteva mii de rezerviști au rezistat până în 9 aprilie, când au predat peninsula, doborâți de epuizare. Din cei peste 35 000 de prizonieri, aproape 10 000 au sfârșit într-un criminal „marș al morții" către taberele de detenție. Generalul american Jonathan M. Wainwright și alții au fugit în Corregidor, continuând rezistența, dar pe 6 mai japonezii au cucerit insula și au luat prizonieri încă 15 000 de americani și filipinezi. În luna martie, președintele Roosevelt i-a ordonat lui MacArthur să plece în Australia pentru a-i pune la punct sistemul de apărare.

Bătălia din Marea de Corali Între 4 și 8 mai 1942, o formațiune de nave americane a înfruntat o flotă de invazie japoneză în Marea de Corali, la nord-est de Australia. De pe navele de suprafață nu s-a tras nici un foc. Acțiunea s-a limitat la atacuri aviatice de lungă distanță lansate de pe portavioane. Avioanele americane au decolat de pe *Lexington* și *Yorktown*. Japonezii s-au retras pe 8 mai. Aceasta a fost prima retragere a japonezilor din război. Pierderile americane au inclus portavionul Lexington, un distrugător, un vas petrolier, 74 de avioane și 543 de oameni.

Bătălia decisivă din Midway Între 3 și 6 iunie 1942, două formațiuni de nave americane și avioane decolate de la baza din insula Midway au interceptat 160 de vase japoneze la V de Midway. În urma unei bătălii purtate în aer și pe mare, japonezii, care au pierdut patru portavioane, două crucișătoare de mare tonaj, trei distrugătoare și 330 de avioane, au fost nevoiți să se retragă. Această înfrângere categorică a stopat expansiunea către est a japonezilor în Pacific, fiind considerată momentul de cotitură al războiului pe acest front. Pierderile americane au inclus portavionul *Yorktown*, un distrugător, 150 de avioane și 307 oameni.

Campania din insulele Solomon; bătălia din Papua În 7 august 1942, Divizia 1 Marină a debarcat la Guadalcanal și a cucerit câmpia Henderson. O altă divizie a marinei și două divizii ale armatei terestre au sosit ulterior ca întăriri. După șase luni de război sângeros în junglă, americanii au izgonit ultimele unități ale japonezilor pe 8 februarie 1943. Noua Georgie a fost cucerită de forțele armate ale SUA în 6 august 1943. Bougainville a fost invadată pe 1 noiembrie 1943 de către trupele marinei care au primit, mai târziu,

trei divizii de infanterie ca întăriri. Într-o serie de cinci bătălii navale desfășurate între luna august și luna noiembrie, flota Statelor Unite a apărat insulele Solomon de invazie. O mare parte a flotei japoneze a fost distrusă, dar cu pierderi mari de partea navelor americane. În bătălia din Savo (8–9 august) a fost respins un atac de noapte al japonezilor, dar SUA au pierdut trei crucișătoare. În bătălia insulelor Solomon de Est (23–25 august) avioanele de pe portavioanele americane au forțat flota japoneză să se retragă. Bătălia de la Capul Esperance (11–12 octombrie) a început cu un atac de noapte american, care i-a izgonit din nou pe japonezi. În bătălia din insula Santa Cruz (26 octombrie) au fost scufundate două portavioane japoneze și doborâte cca 100 de avioane cu prețul portavionului american *Hornet*. Au fost doborâte și 74 de avioane americane. În Bătălia de la Guadalcanal (13–15 noiembrie), atacurile japoneze au fost respinse cu pierderi grele de ambele părți, inclusiv două crucișătoare americane, un alt crucișător american fiind scufundat două săptămâni mai târziu la Lunga Point. Atacul japonezilor din Noua Guinee le-a deschis drumul până la 48 km de baza Aliaților de la Port Moresby până în 12 septembrie 1942. Dar trupele americane și australiene i-au împins înapoi pe japonezi dincolo de Kokoda prin munții Owen Stanley. Luptându-se în junglă și mlaștini, Aliații au cucerit Buna (14 decembrie 1942) și Sananda (22 ianuarie 1943) din Papua.

Bătălia pentru Aleutine; campania din Noua Guinee Între 4 și 6 iunie 1942, japonezii au ocupat insulele Aleutine, punctul cel mai îndepărtat al înaintării lor către Alaska. Aproape un an mai târziu, pe 11 mai 1943, Divizia a 7-a infanterie a Statelor Unite a ocolit insula Kiska și a debarcat pe insula Attu. Într-o luptă dură corp la corp, americanii au zdrobit întreaga garnizoană japoneză până la 31 mai. Kiska a fost recâștigată fără rezistență pe 15 august 1943. Din iunie 1943 până în iulie 1944, Armata VI a Statelor Unite, comandată de generalul Walter Krueger, a înaintat în salturi de-a lungul țărmului nordic din Noua Guinee prin atacuri amfibie, aeropurtate și terestre. Această înaintare i-a adus pe americani cu 2 100 km mai aproape de Japonia și a scos din luptă 135 000 de soldați inamici.

Bătăliile din insulele Gilbert și Marshall Capturarea insulelor Gilbert (Operațiunea Galvanic) a deschis calea înaintării americane către centrul Pacificului. Infanteria marină a invadat Tarawa în 21 noiembrie 1943 în pofida unui ucigător tir încrucișat lansat din cazemate puternic fortificate. Insula a fost cucerită după patru zile de lupte cu prețul a 913 morți și a 2 000 de răniți din rândurile pușcașilor marini. Invazia insulelor Marshall (Operațiunea Flintlock) a marcat prima cucerire a teritoriului japonez. În ciuda unei aprige rezistențe inamice, pușcașii marini au cucerit Namur, Roi, Kwajalein și Enewetak între 31 ianuarie și 22 februarie 1944.

Bătălia Marianelor Susținute de Flota a 3-a a Statelor Unite, trupele terestre americane au luat cu asalt insulele Mariane. În 15 iunie 1944 diviziile au invadat Saipan. Japonezii au ripostat crâncen cu tiruri de mitraliere, mortiere și arme ușoare, amplasate în peșteri și cazemate de beton. Ultima șarjă sinucigașă a infanteriei japoneze (în japoneză, *banzai totsugeki*) a fost strivită pe 7 iulie și întreaga opoziție organizată a încetat două zile mai târziu. Diviziile de pușcași marini și de infanteriști au debarcat în Guam pe 21 iulie și au cucerit insula pe 10 august. Tinian a fost cucerit între 24 iulie–1 august. Pe 24 noiembrie 1944, Superfortărețele B-29 au lansat primul atac important împotriva Japoniei de la bazele din Guam și Saipan.

Bătălia din Marea Filipinelor Invazia Statelor Unite în Saipan a provocat contraatacul flotei japoneze, dar bătălia din Marea Filipinelor care a urmat a scos practic din luptă portavioanele japoneze. În 19 iunie, avioanele americane decolate de pe 15 portavioane ale Task Force 58 au distrus 402 avioane japoneze. Patru nave americane au suferit distrugeri minore și 17 avioane au fost date dispărute. A doua zi, avioanele americane decolate de pe portavioane au localizat flota japoneză departe către vest. Americanii au doborât încă 300 de aparate japoneze, au scufundat două portavioane, două distrugătoare, un vas petrolier și au avariat alte 11 nave. Tirul antiaerian japonez și avioanele de vânătoare au doborât 16 avioane americane.

Bătălia din Birmania, insulele Palau Cucerirea Birmaniei de către japonezi în 1942 a tăiat calea de acces a Aliaților către China. Traseul se întindea de-a lungul căii ferate de la Rangoon la Lashio și urma, apoi, Drumul Birmaniei până la Kunming. În toamna anului 1943, Aliații au lansat Operațiunea Capital pentru redeschiderea

unui drum către China. Pornind din statul Assam din India, două divizii chineze instruite de americani au coborât pe valea Hukawng din nordul Birmaniei în timpul lunii octombrie a anului 1943. În spatele atacatorilor chinezi, geniștii americani au aruncat în aer muntele pentru a tăia Ledo, noul drum. Detașamentele speciale de asalt comandate de Frank Merill și cunoscute sub numele de Merrill's Marauders (Jefuitorii lui Merrill) au fost parașutate în februarie 1943 pentru a veni în sprijinul expediției chineze. O forță britanică asemănătoare, cunoscută ca Chindits sau Wingate's Raiders (Comandoul lui Wingate) a protejat flancul sudic al înaintării. În 3 august 1944, luptătorii veterani din junglă au cucerit Myitkyina. Până în ianuarie 1945, ei au deschis drumul către Mongyu. În 15 septembrie 1944, Marina SUA a stabilit un cap de pod pe insula Peleliu din grupul Palau. Unitățile de infanterie au venit în sprijin în 22 septembrie. Japonezii au opus rezistență până la mijlocul lunii octombrie.

Bătălia pentru China Atacul japonez asupra Chinei, început în 1937, s-a intensificat la sfârșitul anului 1944 cu scopul de a elimina complet bazele înaintate ale aviației Statelor Unite. Din 8 septembrie până în 26 noiembrie 1944, japonezii au cucerit șapte baze aviatice mari. În mai puțin de o lună, coloanele inamice au tăiat în două China neocupată, extinzând astfel drumul controlat de japonezi din Malaya de nord către Coreea. În primăvara anului 1945, chinezii au declanșat o contraofensivă prin care au recâștigat o mare parte din teritoriile pierdute cu un an în urmă. În această ofensivă, rolul cel mai important l-au jucat cele 35 de divizii pe care le-a instruit și echipat generalul american Stiwell. Suportul aviatic a fost asigurat de Flotila a 14-a, cu baza la Kunming, și Flotila a 10-a, adusă din India la Luichow.

Bătălia pentru Leyte și pentru golful Leyte Armata VI a Statelor Unite a invadat coasta de est din Leyte în 20 octombrie 1944. Rezistența inamică a luat sfârșit în 26 decembrie 1944, dar operațiunile de curățare a cuiburilor de rezistență au continuat săptămâni în șir. Forțele navale japoneze au încercat de trei ori, între 23 și 26 octombrie 1944, să stopeze invazia de la Leyte. Flota a 3-a și a 7-a a Statelor Unite și o formațiune navală condusă de amiralul Marc A. Mitscher au respins toate cele trei atacuri japoneze. Japonia nu mai avea o marină eficientă. Cam în aceeași perioadă, submarinele americane instituiseră și blocada împotriva Japoniei.

Bătălia de la Luzon În 9 ianuarie 1945, Armata VI comandată de generalul Krueger a debarcat în golful Lingayen. Armata VIII condusă de generalul Robert L. Eichelberger a debarcat în golful Subic în 29 ianuarie și la Batangas, două zile mai târziu. Aceste atacuri i-au prins pe japonezi ca într-un clește uriaș, dar aceștia s-au apărat feroce la Manila, în trecătoarea Balete și în valea Cagayan. Rezistența organizată japoneză a luat sfârșit pe 28 iunie, dar cuiburi mari de rezistență au continuat să lupte luni în șir. Prizonierii americani au fost eliberați la Santo Tomás, Cabanatuan, Los Baños și Baguio.

Bătăliile de la Iwo Jima și Okinawa Infanteria marină a Statelor Unite a invadat Iwo Jima pe 19 februarie 1945. Insula a fost cucerită pe 16 martie după o luptă disperată. Pierderile americane au fost de 4 189 de morți, 15 308 răniți și 441 de dispăruți. Pierderile japonezilor au fost de 22 000 de oameni uciși sau luați prizonieri. Armata X comandată de generalul Simon Buckner a debarcat de-a lungul coastei vestice din Okinawa pe 1 aprilie 1945. Această forță combinată a luptat 79 de zile, timp în care a avansat doar 23 km. În cele din urmă, rezistența adversarilor a luat sfârșit în 21 iunie. Japonezii au înregistrat 109 629 de morți și 7 871 de prizonieri. De partea americanilor au fost 39 000 de victime, inclusiv 10 000 de oameni din personalul auxiliar al Flotei a 5-a. Această flotă fusese atacată de avioanele kamikaze ale japonezilor, care au scufundat 26 de nave americane și au avariat alte 168.

Bombele atomice lovesc Japonia În iulie 1945, Superfortărețele B-29 de la bazele aflate pe insulele Mariane au executat împotriva teritoriului japonez 1 200 de raiduri pe săptămână. La aceste atacuri aeriene s-au alăturat și avioanele care decolau din recent-capturatele Okinawa și Iwo Jima. Între timp, Flota a 3-a nu a ezitat să navigheze în apele de coastă japoneze, atacând obiectivele cu artileria și cu avioanele. Americanii doreau să-i facă pe japonezi să creadă că o invazie generală era iminentă. Însă atacul terestru n-a avut loc. Rezistența fanatică a japonezilor la Luzon, Iwo Jima și Okinawa i-a convins pe strategii militari americani că o invazie a teritoriului japonez avea să provoace sute de mii de victime de o parte și de alta. Ca să evite aceste pierderi enorme au fost găsite

metode încă și mai devastatoare pentru a pune capăt războiului. În 6 august, avionul B-29 numit *Enola Gay* a aruncat o bombă atomică deasupra orașului Hiroshima, la capătul sudic al insulei Honshu. Explozia a vaporizat absolut totul în imediata vecinătate, a ars complet cca 11,4 kmp din suprafața orașului și a ucis între 70 000 și 80 000 de oameni. Alți cca 70 000 au fost răniți. Două zile mai târziu, când victoria americană părea să fie asigurată, Uniunea Sovietică a declarat război Japoniei. Japonezii refuzau însă să capituleze. Pe 9 august, o a doua bombă atomică a fost aruncată, de data aceasta deasupra orașului Nagasaki. A provocat moartea a cca 40 000 de oameni și a rănit tot atâția. A doua zi, Hirohito, împăratul Japoniei, a ordonat guvernului său să ceară pacea. Japonia a acceptat termenii capitulării pe 15 august (14 august în Statele Unite), zi căreia i se mai spune Ziua V-J (Victoria asupra Japoniei). Capitularea oficială a fost semnată în 2 septembrie.

Consecințele războiului

După încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial, multe țări au fost nevoite să-și reconstruiască orașele și teritoriile distruse. Unele dintre națiunile câștigătoare au avut de suferit aproape tot atât de mult ca și cele care au pierdut. Vestul Uniunii Sovietice și Polonia au avut pagube de război la fel de mari ca și Germania. Marea Britanie, Franța și Olanda erau la fel de afectate ca și Italia. În China și în insulele Filipine pierderile erau similare cu cele ale Japoniei. Pierderile în vieți omenești, bani, resurse și capacități productive au fost atât de mari încât pot fi, cel mult, aproximate. În plus, pe tot cuprinsul Europei și al Asiei de Est foametea și bolile deveniseră o nouă amenințare pentru cei care supraviețuiseră războiului.

Costurile războiului

Nimeni nu va ști vreodată cu certitudine care a fost costul războiului în număr de oameni uciși, răniți sau mutilați. Multe națiuni nu și-au putut număra cu precizie pierderile. Estimările numărului total de morți variază între 35 și 60 de milioane. Forțele militare ale Aliaților și ale Axei au raportat un total de cca 14,5 milioane de morți. Populația civilă a suferit încă și mai mult decât militarii din cauza bombardamentelor aeriene, a foametei și a epidemiilor. Campaniile de exterminare în masă din Europa și Asia au provocat milioane de morți (*vezi* Holocaust). Pierderile estimate din rândul populației civile se ridică la cel puțin 20 de milioane. Țările cu cel mai mare număr de pierderi civile au fost Uniunea Sovietică – 7 milioane, Polonia – 5,7 milioane, China – 2,2 milioane, Iugoslavia – 1,2 milioane, Germania – 780 000 și Japonia – 672 000. Mai mult de 12 milioane de oameni au rămas fără adăposturi. Pentru milioane de oameni, suferințele și greutățile au continuat încă multă vreme după război. Costurile militare totale au fost de peste un trilion de dolari. Distrugerile de proprietăți au fost estimate la aproape 800 de miliarde de dolari. Războiul pe mare a costat 4 770 de nave comerciale cu un tonaj brut de peste 21 de milioane de tone, ceea ce reprezintă 27% din totalul navelor existente la începutul războiului. Dar cheltuielile de război nu au încetat odată cu încheierea luptelor. Îngrijirea invalizilor, pensiile și alte cheltuieli au continuat. În SUA, banii cheltuiți pentru programele de asistență ale Națiunilor Unite, pentru ocuparea țărilor străine și pentru indemnizațiile veteranilor au ridicat costul total cu încă 30 de miliarde de dolari.

Pierderi în producția normală

Numărul total de persoane încorporate în armatele implicate în război a fost estimat la cca 920 de milioane. În Uniunea Sovietică, de exemplu, au fost 22 de milioane de militari, în Germania 17 milioane, în Statele Unite 14 milioane și în Marea Britanie 12 milioane. În SUA, în anul de vârf 1943, au fost angajate în plus în industriile de bază ale războiului 12 601 000 de persoane. În multe alte țări, cei mai mulți muncitori erau implicați în activități legate de război. Lumea a pierdut ani întregi din producția pe care ar fi făcut-o acești oameni dacă nu ar fi fost război. Cheltuielile din industrie nu s-au oprit însă odată cu sfârșitul conflictului. Milioane de oameni au fost nu doar sustrași de la producția normală, dar nu s-au mai putut întoarce la munca lor obișnuită. Fabricile, căile ferate și alte proprietăți industriale fuseseră distruse. Alte milioane de oameni și-au pierdut banii de care aveau nevoie, ori și-au văzut afacerile distruse de război.

Câștiguri în reconstrucție, știință și tehnologie

Totuși, au existat și anumite câștiguri de pe urma războiului. Majoritatea distrugerilor s-au produs în zonele sărace ale orașelor. După război, aceste zone au fost

reconstruite, oferind oamenilor condiții mai bune de locuit. În multe ramuri industriale tehnologiile au fost îmbunătățite. Automatizarea și mașinile-unelte au înlocuit, pe scară largă, mâna de lucru scumpă. S-au inventat utilaje capabile să topească și să modeleze metalul ca plastilina. Au apărut noi aliaje și materialele plastice. Medicina și chirurgia au făcut progrese remarcabile. Penicilina poate că n-ar fi fost produsă în vremuri normale decât peste o generație. Insecticidele de război ca DDT-ul și-au descoperit o nouă vocație, combătând dăunători periculoși și purtători de boli. Pericolele reprezentate de utilizarea pesticidelor nu aveau să fie recunoscute decât mulți ani mai târziu. Perfecționarea propulsiei cu reacție a avioanelor și a rachetelor a deschis perspectiva transportului aerian cu viteza sunetului. Progresul cel mai însemnat a fost eliberarea energiei atomice, ale cărei beneficii civile aveau să se manifeste curând sub forma energiei nucleare utilizate în industria energetică. Energia nucleară a fost adaptată pentru noi utilizări militare, cum ar fi propulsia submarinelor și a portavioanelor.

Rachetele cu ghidaj V-1 și V-2, construite de germani în timpul războiului, au reprezentat un pas important către era spațială modernă. După război, echipamentul cu care a fost realizată reduta V-2 și inginerii germani au fost aduși în Statele Unite. Munca acestor ingineri germani și a oamenilor de știință americani a fost încununată de lansarea cu succes a sateliților artificiali americani ai Pământului. (*vezi și* rachete ghidate; rachetă; explorare spațială).

Dificilul drum către pace

Pe toată durata celui de Al Doilea Război Mondial au avut loc întruniri importante între capii guvernelor aliate. La aceste conferințe s-au discutat planuri militare, dar și proiecte referitoare la lumea postbelică. Liderii sperau să evite greșelile făcute după Primul Război Mondial. În august 1941, președintele Roosevelt și prim-ministrul Churchill s-au întâlnit pe mare, în largul coastei Americii de Nord. Cu acea ocazie au convenit asupra Cartei Atlanticului, care reafirma, în termeni mai simpli, cele Paisprezece Puncte ale lui Woodrow Wilson, promițând să pună capăt tiraniei naziste. (*vezi și* Carta Atlanticului; Wilson, Woodrow).

În 1943, președintele Roosevelt și prim-ministrul Churchill s-au întâlnit la Casablanca în ianuarie, la Washington în august și la Québec tot în august. În 1943, la Moscova, miniștrii de externe ai Marii Britanii, Uniunii Sovietice și Chinei și secretarul de Stat Hull al Statelor Unite au semnat un pact privind înființarea unei organizații internaționale de menținere a păcii.

Conferința de la Teheran și UNRRA

În noiembrie 1943, președintele Roosevelt și premierul Churchill s-au întâlnit cu liderul chinez Jiang Jieshi la Cairo. Din Egipt, Roosevelt și Churchill au plecat la Teheran unde s-au întâlnit cu Iosif Visarionovici Stalin. I-au făgăduit acestuia deschiderea unui al doilea front în Franța.

În noiembrie 1943, reprezentanții celor 44 de națiuni aliate s-au întâlnit la Washington DC și în Atlantic City. Au decis, cu această ocazie, înființarea Agenției Națiunilor Unite pentru Asistență și Reconstrucție (UNRRA). Fondul de asistență UNRRA pentru reabilitarea lumii postbelice a fost estimat la cca 2 miliarde de dolari. Numai SUA urmau să asigure 1,35 miliarde de dolari.

Planificarea finanțelor și păcii mondiale

Un grup de experți financiari reprezentând 44 de state ori guverne s-au întâlnit în cadrul unei conferințe la Breton Woods, în statul New Hampshire, SUA, în cursul lunii iulie 1944. Ei au convenit asupra modalităților de constituire a unei agenții internaționale de împrumut. Țările care aveau nevoie de fonduri pentru ajustarea balanței comerciale puteau împrumuta o sumă egală cu contribuția făcută. Acesta s-a numit „fond de stabilizare". Planul mai implica și o Bancă Internațională de Reconstrucție și Dezvoltare menită să împrumute bani pentru proiectele de dezvoltare ale națiunilor membre. Statele Unite urmau să contribuie cu suma cea mai mare atât la fondul de stabilizare,cât și la Banca Mondială. În august 1944, reprezentanții Statelor Unite, ai Uniunii Sovietice, ai Marii Britanii și ai Chinei s-au întâlnit pe domeniul Dumbarton Oaks din Washington DC, convenind asupra unor măsuri pentru asigurarea păcii. Ulterior, acestea aveau să constituie baza Organizației Națiunilor Unite, înființată anul următor.

Conferința de la Ialta și Carta Națiunilor Unite

Președintele Roosevelt și prim-ministrul Churchill s-au întâlnit cu Iosif Stalin la

Ialta, în Crimeea, între 4 și 11 februarie 1945. Au discutat despre încheierea cât mai rapidă a războiului, despre ocuparea Germaniei și strategia pentru țările din estul Europei învinse sau eliberate. Au pus, de asemenea, bazele pentru prevederile Cartei Națiunilor Unite. Președintele Roosevelt a murit pe 12 aprilie. Vicepreședintele Harry S. Truman i-a succedat la președinție în aceeași zi. El a anunțat că va continua politicile lui Roosevelt din timpul războiului și din perioada următoare (*vezi* Truman). În 25 aprilie 1945, delegați din 50 de țări s-au adunat în San Francisco să subscrie la o cartă bazată pe propunerile de la Dumbarton Oaks. Carta a intrat în vigoare pe 24 octombrie 1945, marcând înființarea oficială a Organizației Națiunilor Unite (*vezi și* Organizația Națiunilor Unite).

Întâlnirea de la Potsdam; dezacordul de după război

În iulie și august 1945, președintele Truman, Stalin și premierul Churchill s-au întâlnit la Potsdam, o suburbie a Berlinului. Au discutat aranjamentele de pace și au schițat planuri pentru reconstrucția Europei. În timpul acestor discuții, alegerile din Marea Britanie au adus la putere Partidul Laburist al cărui lider, Clement R. Attlee, i-a urmat lui Churchill ca prim-ministru al Marii Britanii și i-a ținut locul la întâlnirea de la Potsdam. După capitularea Japoniei, în septembrie 1945, miniștrii de externe ai Marii Britanii, Uniunii Sovietice, Chinei și Franței și secretarul american de stat James F. Byrnes s-au întâlnit la Londra. După trei săptămâni de dispute, întâlnirea s-a încheiat fără nici un rezultat.

În tot acest timp, sovieticii au pretins o parte din ocuparea Japoniei. Generalul MacArthur și-a păstrat însă exclusivitatea la comanda Japoniei. Coreea, în schimb, a fost împărțită între URSS și Statele Unite. Între timp, slăbiciunile imperiilor coloniale de dinainte de război au început să se manifeste tot mai mult - un curent care a continuat mulți ani la rând. În unele regiuni eliberate de sub dominația Japoniei au izbucnit revoltele. În Indiile Olandeze, naționaliștii indonezieni s-au revoltat și, în 1945, au proclamat republica. Olandezii n-au reușit să stingă revolta. În 1950, Republica Indonezia era deja înființată. Franța a avut dificultăți în restabilirea autorității din Indochina Franceză împotriva rezistenței naționaliștilor vietnamezi. Marea Britanie a fost tulburată de o răscoală în Birmania, de presiunile Indiei pentru cucerirea independenței și de cererile din partea evreilor sioniști de a intra în Palestina. (*vezi și* Indiile de Est; Indochina; Indonezia).

Ajutorul postbelic; procesele criminalilor de război

Până în 1946, UNRRA ajutase la reîntoarcerea la casele lor a cca 6 milioane de oameni din vestul Europei. Distribuise, de asemenea, cca 6 milioane de tone de mâncare. În 1947, UNRRA și-a încheiat activitatea. Problema ajutorului alimentar a fost asumată individual, de fiecare țară în parte. În august 1945, Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și Franța au redactat o cartă privitoare la o Comisie a Aliaților pentru cercetarea crimelor de război. Tribunalul instituit de această comisie s-a întrunit la Nürnberg, în Germania. În fața judecătorilor au fost aduși 22 de lideri naziști. În octombrie 1946, Tribunalul i-a condamnat pe majoritatea acuzaților. Zece dintre ei au fost spânzurați, șapte au fost închiși și trei achitați. Alții au fost condamnați ulterior. Britanicii, norvegienii și francezii au organizat la rândul lor, separat, procese ale criminalilor de război. În Japonia, după Ziua V-J, generalul MacArthur a înființat o Comisie militară pentru judecarea crimelor de război. Au urmat sute de condamnări la moarte și alte mii de pedepse cu închisoarea.

Declinul puterii britanice; problemele Statelor Unite

O evoluție importantă a epocii postbelice a reprezentat-o declinul puterii britanice. La puțină vreme după încheierea războiului, Marea Britanie a început să renunțe la posesiunile sale. În 1947 a acordat independență Indiei, care s-a divizat într-un stat hindus și o nouă națiune musulmană numită Pakistan. În același an, Marea Britanie a remis problema Palestinei la Națiunile Unite. În 1948 a fost creat statul Israel (*vezi și* India; Israel; Pakistan). Timp de mai bine de un an după război, Statele Unite au avut dificultăți pe care multe națiuni străine le-au interpretat ca indicii ale slăbirii puterii sale. Membrii forțelor armate au cerut să fie lăsați la vatră. Până în 1947, armata coborâse de la nivelul maxim de peste opt milioane de soldați atins în timpul războiului la un efectiv pe timp de pace de cca un milion. În 1948, Congresul a adoptat al doilea proiect de lege referitor la perioada de pace. S-au succedat numeroase crize legate de bunurile de consum. Răspândirea

mișcărilor muncitorești a provocat greve cu efecte păgubitoare. Nemulțumirile legate de condițiile de lucru au condus la o categorică victorie republicană în urma alegerilor pentru Congres din 1946.

Planul Marshall

Una dintre cauzele celui de Al Doilea Război Mondial a fost colapsul economiei europene. Ca să evite reeditarea acestei situații și să creeze o economie puternică, aptă să reziste agresiunii comuniste, Statele Unite au decis să contribuie la reconstrucția Europei. În cadrul Planului Marshall, numit astfel după secretarul american de stat George C. Marshall, SUA au furnizat peste 13 miliarde de dolari pentru reconstrucția Europei Occidentale. Planul a avut un mare succes și a pus bazele Uniunii Economice Europene (Piața Comună). Sovieticii au interzis națiunilor est-europene aflate sub controlul lor să participe la această uniune.

Tratate de pace

În 29 iulie 1946 s-au reunit la Paris delegați din 21 de state membre ale Națiunilor Unite cu misiunea de a schița tratate de pace cu Italia, Ungaria, Bulgaria, România și Finlanda. Reprezentanții Statelor Unite, Marii Britanii, Uniunii Sovietice și Franței au semnat tratatele la Paris pe 10 februarie 1947. Fiecare tratat prevedea ca măsurile de securitate la frontiere să fie limitate la strictul necesar pentru întărirea securității interne. Au fost impuse măsuri împotriva discriminărilor rasiale și pentru prevenirea renașterii guvernelor fasciste. Tratatele Balcanilor prevedeau navigația liberă pe Dunăre.

Tratatul cu Italia

Teritorial: Pierderea coloniilor din Africa (Eritreea, Somalia și Libia); dispozițiile finale urmau să fie luate de Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și Franța în decurs de un an, cu posibilitatea de control al Națiunilor Unite. Portul Trieste era internaționalizat sub controlul Națiunilor Unite. Orașul Fiume, cea mai mare parte din Venezia Giulia, comuna Zara și insulele Lagosta și Pelagosa erau cedate Iugoslaviei, insulele Dodecanes, Greciei, iar văile Tenda și Briga și alte zone mici de frontieră, Franței. Italia a recunoscut independența Albaniei și a Ethiopiei.

Daune de război: 360 de milioane de dolari: 100 de milioane Uniunii Sovietice, 125 de milioane Iugoslaviei, 105 milioane Greciei, 25 de milioane Ethiopiei, 5 milioane Albaniei.

Înarmare: Forța însumată a armatei terestre, marinei, aviației și poliției nu putea depăși 300 000 de oameni. Erau permise 200 de tancuri, nave de război cu capacitate de 67 500 de tone, 200 de avioane de luptă și 150 de avioane noncombat. Artileria grea și portavioanele au fost interzise. Navele de război care depășeau limita de 67 500 de tone urmau să fie împărțite între Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și Franța.

Tratatul cu Bulgaria

Teritoriu: Regiuni din Macedonia și Tracia retrocedate Iugoslaviei și Greciei.

Daune de război: 45 de milioane de dolari Greciei, 25 de milioane Iugoslaviei.

Înarmare: Armata, marina și aviația erau limitate la 65 500 de persoane. Îi era permis să dețină nave de război în limita a 7 250 de tone, 70 de avioane de luptă, 20 de avioane noncombat.

Tratatul cu Ungaria

Teritoriu: Restabilirea frontierelor din 1938; retrocedarea unei părți din Slovacia Cehoslovaciei, a Ruteniei către Uniunea Sovietică, a Transilvaniei, către România și a teritoriilor luate în 1941, către Iugoslavia.

Daune de război: 200 de milioane de dolari Uniunii Sovietice, 50 de milioane Iugoslaviei, 50 de milioane Cehoslovaciei.

Înarmare: Armata terestră și aviația erau limitate la un personal de 70 000. Îi era permis să dețină 70 de avioane de vânătoare și 20 de avioane noncombat.

Tratatul cu România

Teritoriu: Sudul Dobrogei cedat Bulgariei, nordul Bucovinei și Basarabia cedate Uniunii Sovietice.

Daune de război: 300 de milioane de dolari Uniunii Sovietice.

Înarmare: Armata terestră, marina și aviația erau limitate la un personal de 138 000. Îi erau permise să dețină nave de război în limita a 15 000 de tone, 100 de avioane de luptă și 50 de avioane noncombat.

Tratatul cu Finlanda

Teritoriu: Petsamo, Salla și Karelia cedate Uniunii Sovietice; peninsula Porkkala era concesionată Uniunii Sovietice pe 50 de ani, iar insulele Aland erau demilitarizate.

Daune de război: 300 de milioane de dolari Uniunii Sovietice.

Înarmare: Armata terestră, marina și aviația limitate la un personal de 41 900. Îi era permis să dețină nave de război în limita a 10 000 de tone și 60 de avioane.

Problema Germaniei

La Potsdam în 1945, liderii Aliaților au instituit o administrație temporară pentru Germania. Țara a fost împărțită în mai multe zone de ocupație: americană, britanică, franceză și sovietică. Împreună, zonele americane, britanice și franceze au alcătuit cele două treimi occidentale ale Germaniei, în timp ce partea sovietică a reprezentat treimea răsăriteană. Berlinul a fost împărțit, la rândul său, în zona puterilor occidentale și zona sovietică. Ulterior, în 1961, orașul avea să fie împărțit fizic de un zid de beton și sârmă ghimpată (*vezi și* Berlin). Învingătorii erau hotărâți să împiedice Germania să-și reabiliteze capacitățile militare, dar distrugerea în întregime a industriei germane ar fi fost un dezastru. Europa Occidentală depindea de Germania în privința cărbunelui și a industriei siderurgice. În schimb, Germania cumpăra de la vecinii săi, în mod obișnuit, cantități enorme de produse alimentare. În plus, puterile aliate erau chemate să stabilească o formă de guvernământ pentru Germania. Statele Unite și Marea Britanie se pronunțau pentru un sistem federal, cu majoritatea puterilor delegate unor landuri și un guvern federal care să administreze chestiunile de interes național ca, de pildă, moneda. Uniunea Sovietică prefera un guvern central puternic cu partide politice reprezentate direct, astfel încât să poată domina comuniștii. Franța ar fi dorit o federație slabă, cu un control internațional al bazinului Ruhr. În 1947, reprezentanții celor patru puteri au convenit să discute la Moscova tratatele cu Germania și Austria. Din cauza slăbiciunii de după război a Marii Britanii și a Franței, conferința a fost, în principal, o competiție între Statele Unite și Uniunea Sovietică. Uniunea Sovietică a cerut 10 miliarde de dolari ca despăgubiri din partea Germaniei pe termen de 20 de ani. Statele Unite au respins această propunere, motivând că banii puteau fi disponibili doar dacă Statele Unite furnizau o sumă echivalentă ca să susțină Germania. Dacă reparațiile ar fi fost plătite fără o astfel de susținere, redresarea economică a Germaniei ar fi fost, în mare măsură, împiedicată. Conferința s-a încheiat fără nici un rezultat. Întâlnirile ulterioare au eșuat și ele. În consecință, în iunie 1948, Uniunea Sovietică a instituit blocada pe șoselele și căile ferate către Berlin, în încercarea de a forța Statele Unite, Marea Britanie și Franța să părăsească orașul. Puterile occidentale au replicat, furnizând Berlinului de Vest hrană, combustibil și medicamente pe calea aerului. Această aprovizionare aeriană a făcut viața posibilă în Berlinul de Vest vreme de 11 luni, până când, în mai 1949, Uniunea Sovietică a ridicat blocada. În aceeași lună, puterile occidentale au transformat propriile zone de ocupație într-un stat nou, numit Republica Federală Germania sau Germania de Vest. Uniunea Sovietică a continuat să blocheze încheierea unui tratat de pace cu Germania, determinând Statele Unite să ratifice în 1952 un „contract de pace" cu Germania de Vest. Germania se va reunifica în frontierele sale naționale abia în 1990 (*vezi și* Germania).

Problemele din Austria și Trieste

Dezbinarea de după război dintre Uniunea Sovietică și Occident s-a manifestat și în Austria. După război, Austria a fost împărțită în patru zone de ocupație - americană, britanică, franceză și sovietică–, Viena fiind, la rândul ei, sub controlul celor patru puteri. După repetate neînțelegeri referitoare la condițiile păcii, a fost semnat un tratat de pace în 1955, la Viena. Forțele de ocupație ale sovieticilor și ale Aliaților au fost retrase (*vezi și* Austria). Un alt focar de conflicte postbelice a fost orașul Trieste. În 1945, orașul și împrejurimile au fost împărțite în două zone – Zona A (inclusiv Trieste) era ocupată de forțele britanice și americane, iar Zona B – de iugoslavi. Tratatul de pace cu Italia din 1947 a plasat Zona liberă din Trieste sub jurisdicția Națiunilor Unite. Cu toate acestea, disputele dintre Iugoslavia și Italia pe această temă au continuat. Printr-un acord semnat de cele două țări în 1954, Trieste și cea mai mare parte din Zona A au revenit Italiei, în vreme ce Iugoslavia a primit Zona B și câteva zone adiacente. (*vezi și* Trieste). În aceeași perioadă, amenințarea crescândă a comunismului în Europa a condus la încheierea de noi pacte între națiunile libere. În 1949, zece națiuni ale Europei Occidentale s-au asociat cu Statele Unite și Canada în scopul înființării Organizației Tratatului Nord-Atlantic (NATO). Trei ani mai târziu, a fost înființată Comunitatea de Apărare Europeană. Acest grup a primit susținerea NATO. (*vezi și* Război Rece; Organizația Tratatului Atlanticului de Nord).

Probleme postbelice din Asia

În Orientul Îndepărtat, agresiunea militară comunistă a creat un nou raport de forțe, înainte de a fi semnat tratatul de pace cu Japonia. În Asia, armatele comuniștilor chinezi au alungat forțele Chinei naționaliste (1946–1949). Mao Zedong, liderul comuniștilor chinezi, a proclamat Republica Populară Chineză, încheind o alianță cu Uniunea Sovietică. China avea să devină astfel cea mai mare putere militară din Orientul Îndepărtat. Forțele naționaliste înfrânte, conduse de Jiang Jieshi, s-au refugiat pe insula Taiwan. (*vezi și* Jiang Jieshi; Mao Zedong; China; Taiwan). Succesul revoluției comuniste în China a dat tonul revoltelor comuniste din alte țări asiatice. În Malaya și Filipine, rebelii au provocat acțiuni teroriste mulți ani la rând. În Indochina, comuniștii au atacat Vietnamul susținut de francezi. Francezii au fost nevoiți să accepte împărțirea Vietnamului (*vezi și* Indochina; Malaysia; Filipine; Vietnam).

După Al Doilea Război Mondial, nordul Coreei a revenit Uniunii Sovietice iar sudul - Statelor Unite. Odată cu înființarea, în partea de sud, a Republicii Coreea, majoritatea forțelor Statelor Unite s-au retras. În 1950, forțele comuniste din Coreea de Nord și China au invadat noua republică. Tensiunile crescânde din estul Asiei au explodat până la urmă, provocând declanșarea războiului. (*vezi și* Războiul din Coreea).

Tratatul de pace cu Japonia

Japonezii s-au luptat din greu să-și reconstruiască țara după înfrângerea zdrobitoare din război. În tot acest timp, toate eforturile Aliaților de a încheia un tratat de pace au fost blocate de divergențele dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite. În cele din urmă, în 1951, SUA au susținut un tratat care a fost semnat de Japonia și de alte 48 de națiuni. Uniunea Sovietică a refuzat să semneze. Guvernul naționalist chinez a semnat în 1952. Cele mai importante prevederi ale tratatului de pace au fost după cum urmează:

Teritorial: Recunoașterea independenței Coreei; renunțarea la toate pretențiile asupra Taiwanului și Pescadores, renunțarea la partea de sud a Sakhalinului și la insulele Pacificului, anterior sub mandat japonez.

Daune de război: Din cauza capacității economice limitate, Japonia urma să plătească despăgubirile către națiunile care au avut de suferit cu bunuri fabricate în Japonia din materii prime pe care aceste națiuni le furnizau.

Înarmare: Fără limitări. Cu toate acestea, Japonia a fost de acord să se supună clauzelor de neagresiune cuprinse în Carta Națiunilor Unite. În plus, Articolul 9 din noua constituție japoneză interzicea orice fel de război cu excepția celui de apărare. Negocierile dintre Japonia și Uniunea Sovietică au continuat până în 1956, când a fost, în sfârșit, semnat un tratat de pace.

război psihologic

Folosire a propagandei împotriva inamicului, susținută prin orice fel de măsuri militare, economice sau politice, în scopul demoralizării dușmanului sau pentru a-i induce un anumit punct de vedere. Această metodă este cunoscută și folosită din cele mai vechi timpuri. Cuceririle lui Genghis-Han au fost sprijinite de zvonuri răspândite intenționat despre numărul mare de călăreți mongoli feroce din armata lui. Unitățile specializate au constituit o parte importantă a forțelor germane și a celor aliate în Al Doilea Război Mondial, precum și în cadrul forțelor militare americane din războaiele din Coreea și din Vietnam. Războiul psihologic strategic reprezintă direcționarea comunicării către o foarte mare audiență sau pe un teritoriu extrem de vast; războiul tactic psihologic implică o legătură directă cu operațiunile de pe câmpul de luptă (de ex. cererea de capitulare). Războiul psihologic de consolidare constă din mesaje răspândite în urma forțelor militare care avansează, pentru a proteja liniile de comunicație, pentru stabilirea guvernării militare și pentru desfășurarea sarcinilor administrative dintr-o astfel de guvernare.

război sfânt

Război purtat din poruncă divină sau în scopuri predominant religioase. Conceptul se găsește în Biblie (de ex. în *Cartea lui Iosua*) și a jucat un rol important în multe religii. Cruciadele sunt cele mai cunoscute exemple din Europa. În islam, noțiunea echivalentă este jihad. Războaiele în care religia joacă un rol secundar sau auxiliar nu se numesc războaie sfinte.

război total

Conflict militar în care luptătorii sunt dispuși să facă orice sacrificiu, inclusiv să moară, pentru a obține o victorie completă. Se face distincție între acest tip de război și cel de tip limitat, în cadrul căruia

angajarea este parțială, atât din punctul de vedere al resurselor implicate, cât și din cel al disponibilității de a plăti cu viața. Conceptul modern de război total a fost formulat de Carl von Clausewitz, care a subliniat importanța anihilării forțelor adversare în bătălie și a descris tendința războaielor de a crește treptat în violență spre un absolut teoretic. O lucrare clasică din sec. XX este *Războiul total* (Der totale Krieg, 1935) a lui Erich Ludendorff. Primul și Al Doilea Război Mondial sunt considerate războaie totale. După Al Doilea Război Mondial, și mai ales apoi, în timpul Războiului Rece, proiectul unui război nuclear a făcut ca majoritatea puterilor să ezite în angajarea într-un război la scară internațională sau în a permite statelor cliente să facă acest lucru.

Războieni (Valea Albă), Bătălia de la ~
(26 iulie 1476)

Lupte purtate de domnul Moldovei, Ștefan cel Mare, împotriva armatelor otomane. În vara lui 1475, Ștefan cel Mare recunoștea suzeranitatea Coroanei maghiare, iar estul Moldovei era invadat de tătari. Cu o forță armată mult micșorată, căci domnul fusese obligat să-i lase pe răzeși la vatră, să-și apere satele cotropite de tătari, mica oaste a lui Ștefan a fost înfrântă la Războieni de superioritatea zdrobitoare a armatei turcești. După o apărare eroică, la 26 iulie 1476 domnul, împreună cu puțini oșteni, s-a retras, sultanul Mahomed II înaintând spre Suceava. Rezistența îndârjită a cetăților Suceava, Neamț și Hotin, loviturile repetate date de oastea lui Ștefan cel Mare, foametea și ciuma care făceau ravagii în rândurile otomanilor, precum și înaintarea oastei trimise de regele Ungariei, Matei Corvin, spre Oituz, l-au silit pe sultanul Mahomed II să părăsească Moldova și să se retragă spre Dunăre.

războiul antirentă
(1839-1846)

Protest civil al fermierilor arendași din N statului New York, SUA. Fermierii se împotriveau legilor învechite, bazate pe sistemul semifeudal de arendare a pământului, moștenit de la primii proprietari (olandezi) de terenuri. În 1839, fermierii din Albany au refuzat plata rentei, iar guvernatorul statului a cerut ajutorul forțelor militare, pentru a opri revolta. Acte sporadice de rezistență împotriva plății rentei și taxelor s-au înregistrat în tot statul și, în 1845, guvernatorul a declarat legea marțială. Legile care au declanșat această criză au fost abrogate odată cu noua Constituție, din 1846.

Războiul celor Două Roze
(1455-1485)

Serie de războaie civile dinastice între casele de Lancaster și York, pentru tronul Angliei. Denumirea a fost inspirată de blazoanele celor două case, trandafirul alb al casei de York și cel roșu al casei de Lancaster. Ambele aveau pretenții la tron, invocând descendența după Eduard III. Casa de Lancaster ocupa tronul din 1399, dar sub domnia lui Henric VI țara a fost la un pas de anarhie, astfel că în 1453, în timpul uneia dintre crizele de nebunie ale lui Henric, ducele de York a fost numit protectorul regatului. În 1455, Henric și-a recâștigat autoritatea, inițiind astfel lupta pentru tron. În 1461, reprezentanții casei de York au reușit să-l încoroneze pe Eduard IV, dar războaiele au continuat, iar în 1471 Henric VI a fost ucis în Turnul Londrei. În 1483, Richard III a biruit pretențiile la tron ale nepotului său, Eduard V, îndepărtând mulți reprezentanți ai casei de York. Henric Tudor (Henric VII) din casa de Lancaster l-a învins și l-a ucis pe Richard în Bătălia de la Bosworth Field, punând capăt războaielor. A unit cele două case prin căsătorie și a învins o revoltă a casei de York, în 1487. *Vezi și* contele de Warwick.

războiul ciudat
(1939-1940)

Primele luni din Al Doilea Război Mondial, în care nu au avut loc conflicte majore. Termenul a fost inventat de presă, pentru a descrie perioada de șase luni (octombrie 1939 – martie 1940) în timpul căreia nu au avut loc lupte terestre planificate nici de Aliați, nici de germani, după ce aceștia din urmă au cucerit Polonia în septembrie 1939.

Războiul Civil American
numit și **Războiul de Secesiune**

Război fratricid care a durat patru ani (1861–1865) între guvernul federal al Statelor Unite și unsprezece state din Sud care și-au afirmat dreptul de a se separa de Uniune.

Preludiul – începutul războiului

Secesiunea statelor din Sud (în ordine cronologică, Carolina de Sud, Mississippi,

Florida, Alabama, Georgia, Louisiana, Texas, Virginia, Arkansas, Tennessee și Carolina de Nord) în 1860–1861 și izbucnirea ostilităților armate care au decurs din aceasta au reprezentat punctul culminant al deceniilor de conflicte tot mai accentuate dintre facțiunile opuse privind problemele sclaviei, comerțului și tarifelor, precum și doctrina drepturilor statale. Aceste neînțelegeri au pornit de la diferențele fundamentale dintre economia statelor din Nord și a celor din Sud. Nordul avea un sector industrial în plină dezvoltare și ferme de mici dimensiuni unde munceau oameni liberi, pe când în Sud baza economiei o constituiau fermele extinse (plantații), unde se folosea munca sclavilor. În anii 1840 și 1850, statele din Nord au încercat interzicerea sclaviei în teritoriile vestice, care aveau să devină în cele din urmă noi state. Statele din Sud s-au opus tuturor eforturilor de a bloca expansiunea sclaviei, temându-se că atitudinea Nordului ar putea pune în pericol proprietățile deținătoare de sclavi chiar și în Sud. Până în anii 1850, unii nordiști începuseră să ceară abolirea completă a sclaviei, în timp ce mai multe state din Sud amenințau cu separarea de Uniune ca mijloc de a își proteja dreptul de a deține sclavi. Când Abraham Lincoln, candidatul Partidului Republican aboliționist, a fost ales președinte la sfârșitul anilor 1860, statele din Sud și-au dus la îndeplinire amenințarea și s-au separat, organizându-se în Statele Confederate ale Americii.

Deschiderea focului de artilerie pe 12 aprilie 1861 a anunțat începutul Războiului Civil American. După 34 de ore de bombardament fără vărsare de sânge, Robert Anderson, aflat la comanda unei garnizoane federale cu 85 de soldați, s-a predat, cedând Fort Sumter din portul Charleston, Carolina de Sud, trupelor confederate, care numărau cca 5 500 de soldați sub comanda lui P.G.T. Beauregard.

Văzându-se în fața unui război, președintele Uniunii, Abraham Lincoln, a mobilizat 75 000 de soldați pentru trei luni. El a proclamat blocada navală a Statelor Confederate, a dat dispoziție secretarului Trezoreriei să elibereze un avans de două milioane de dolari pentru strângerea de trupe și a suspendat dreptul de habeas corpus. Guvernul confederat mobilizase în prealabil 100 000 de soldați pentru o perioadă de cel puțin șase luni, iar această cifră a crescut curând la 400 000.

Cadrul militar al războiului

La prima privire, cele 23 de state ale Uniunii păreau mult mai puternice decât cele 11 state secesioniste din Sud. Existau cca 21 de milioane de oameni în Nord în comparație cu cele nouă milioane din Sud (dintre care cca 3,5 milioane erau sclavi). În plus, unioniștii dețineau peste 100 000 de fabrici, pe când la sud de fluviul Potomac nu existau decât 18 000, iar peste 70% dintre căile ferate se aflau în Nord. De asemenea, Uniunea dispunea de o superioritate de 30 la 1 în producția de armament, un avantaj de 2 la 1 al efectivelor militare și mult mai multe resurse comerciale și financiare. Era condusă de un guvern funcțional și avea o armată și marină regulate și eficiente, deși de mici dimensiuni.

Cu toate acestea, Confederația nu era predestinată eșecului. Armatele sudiste aveau avantajul că luptau în granițele proprii, iar tradiția lor militară jucase un rol important în istoria Statelor Unite înainte de 1860. Mai mult, lunga coastă confederată măsurând 5 600 km părea să sfideze blocada; iar președintele Confederației, Jefferson Davis, spera să primească un ajutor extern care putea fi decisiv. Soldații confederați luptau pentru a obține o națiune separată și independentă, bazată pe ceea ce ei numeau „instituțiile Sudului", unde instituția sclaviei ar fi fost fundamentală. Astfel, cauza sudistă nu era una pierdută; într-adevăr, alte națiuni își câștigaseră independența și în condiții mai vitrege.

Ambele părți în conflict s-au confruntat cu mari probleme legate de comandanții lor. Dintre cei doi comandanți rivali, în 1861 cei mai mulți oameni considerau că Davis era mai competent decât Lincoln. Davis era absolvent al Academiei West Point, era erou al Războiului din Mexic, un capabil secretar de război sub președintele Franklin Pierce, membru al Camerei Reprezentanților și senator de Mississippi; pe când Lincoln – care funcționase în legislatura statului Illinois ca membru al Camerei Reprezentanților pe durata unui singur mandat, în timpul căruia nu se remarcase deloc – nu se putea lăuda decât cu o scurtă perioadă de serviciu militar în Războiul Black Hawk, în care nu avusese vreun succes.

Ca președinte și comandant al forțelor confederate, Davis a făcut dovada multor calități, precum răbdarea, curajul, demnitatea, cumpătarea, fermitatea, vitalitatea, hotărârea și onestitatea; dar defectele sale

majore erau mândria excesivă, hipersensibilitatea la critică și incapacitatea de a delega sarcini minore subordonaților săi. Într-o mare măsură, Davis a fost propriul său secretar de război, deși cinci oameni diferiți au ocupat această poziție pe durata existenței Confederației.

Davis și-a asumat și rolul de general la comanda armatelor confederate până când l-a numit pe Robert E. Lee în această poziție pe 6 februarie 1865, când Confederația se afla în pragul prăbușirii. În acțiunile flotei maritime - un domeniu care nu era punctul său forte -, președintele confederat rareori intervenea direct, permițându-i mai competentului secretar al Marinei, Stephen Mallory, să se ocupe de construcția de nave și de operațiunile pe mare. Deși poziția sa era împovărătoare și poate nici un alt conducător politic sudist nu ar fi îndeplinit-o mai bine, realizările lui Davis în funcția de președinte au lăsat de dorit.

Spre uimirea multora, Lincoln și-a consolidat imaginea în timp, căpătând mai multă experiență, iar până în 1864 devenise un conducător desăvârșit. Dar a avut multe de învățat, în special în probleme de strategie și tactică și în alegerea comandanților de armată. Deoarece primul său secretar de război - Simon Cameron - s-a dovedit ineficient, Lincoln s-a implicat el însuși fără ezitare în planificarea acțiunilor militare. Edwin M. Stanton, numit secretar pe 20 ianuarie 1862, era la fel de novice în ce privește problemele militare, dar s-a implicat în ele la fel de activ precum superiorul său.

Winfield Scott era general federal, comandant al armatei la momentul preluării puterii de către Lincoln. Scott, în vârstă de 75 de ani - erou al Războiului din 1812 și al Războiului Mexican - era un soldat cu merite deosebite a cărui judecată era încă pătrunzătoare, dar devenise inapt fizic, trebuind să se retragă din serviciul militar pe 1 noiembrie 1861. Scott a fost înlocuit de tânărul George B. McClellan, un general capabil și abil, dar care nu a reușit să stabilească o relație armonioasă și eficientă cu Lincoln. Din această cauză și deoarece trebuia să participe la campanie cu propria sa Armată a Potomacului, McClellan a fost eliberat din funcția de general pe 11 martie 1862. A fost în cele din urmă înlocuit pe 11 iulie de Henry W. Halleck, un om mărginit, care a deținut funcția până când a fost înlocuit de Ulysses S. Grant, pe 9 martie 1864. La acel moment, Halleck a devenit șef de stat major sub comanda lui Grant, formând astfel un mult-așteptat înalt comandament federal. Grant și-a îndeplinit cu măiestrie funcția de general comandant până la sfârșitul războiului.

După chemările inițiale la arme făcute de Lincoln și Davis și după prelungirea semnificativă a războiului, ambele părți au recurs la constituirea unor armate masive de voluntari. Cetățenii cu influență și care dispuneau de mijloace financiare au organizat regimente echipate mai întâi sub egida statului, iar apoi chemate în serviciul Uniunii și guvernelor confederate. Din cauza prelungirii războiului, cele două guverne au fost nevoite să recurgă la mobilizări pentru a umple rândurile subțiate de victimele bătăliilor.

Planuri strategice

În domeniul strategic, Davis insista pe tactica defensivă, permițând doar ocazional incursiuni în teritoriile nordiste. Totuși, poate cea mai bună strategie a confederaților ar fi fost o ofensivă timpurie spectaculoasă în statele Uniunii înainte ca Lincoln să găsească generalii cei mai pricepuți și să arunce resursele superioare ale Nordului împotriva Sudului.

Pe de altă parte, pentru a înăbuși revolta și pentru a restabili autoritatea guvernului federal, Lincoln a trebuit să își instruiască armatele în uniforme albastre să invadeze, să cucerească și să mențină controlul asupra majorității punctelor vitale ale Confederației. Impresionanta lui strategie se baza pe așa-numitul Plan Anaconda al lui Scott, un concept care s-a dezvoltat din idei strategice dezbătute prin mesaje între Scott și McClallan pe 27 aprilie, 3 mai și 21 mai 1861. Planul se baza pe blocada litoralului Confederației făcută de Uniune și pe un atac decisiv în josul fluviului Mississippi, ceea ce avea să ducă la strangularea Sudului de către armatele federale de pe uscat și de pe mare. Dar a fost nevoie de patru ani de război aspru și sângeros și de un număr enorm de victime și devastări însemnate până la înfrângerea Confederației și păstrarea Uniunii.

Războiul în 1861

Primele operațiuni militare au avut loc în partea de nord-vest a Virginiei, unde prounioniștii nedeținători de sclavi au încercat să se separe de Confederație. McClellan, aflat la comanda forțelor federale în sudul statului Ohio, a înaintat din proprie inițiativă la începutul verii anului 1861 în vestul Virginiei cu cca 20 000 de oameni. El a

întâlnit forțe armate reduse ca dimensiuni, trimise acolo de Lee, care se afla atunci în Richmond la comanda tuturor trupelor din Virginia. Deși a dat uneori semne de ezitare, McClellan a câștigat rapid trei bătălii mici, dar semnificative: pe 3 iulie la Philippi, pe 11 iulie la Rich Mountain și pe 13 iulie la Carrick's (sau Corrick's) Ford (toate aflate acum în Virginia de Vest). Pierderile din rândurile lui McClellan au fost minore, iar victoriile sale aproape au eliminat rezistența Confederației din nord-vestul Virginiei, care refuzase să recunoască secesiunea, deschizând calea spre acceptarea în Uniune a noului stat Virginia de Vest în 1863.

Între timp, armate masive se adunau în jurul capitalei federale Washington DC, și al capitalei confederate, Richmond, din Virginia. Forțele unioniste și-au abandonat pozițiile din Virginia, inclusiv, pe 18 aprilie, Harpers Ferry (aflat în prezent în Virginia de Vest), care a fost rapid ocupată de forțele sudiste ce și-au menținut controlul pentru un timp, și baza navală de la Norfolk, care fusese abandonată prematur inamicului pe 20 aprilie. Pe 6 mai, Lee a ordonat unei forțe confederate – care avea în curând să fie condusă de P.G.T. Beauregard – să se deplaseze spre nord pentru a ocupa centrul feroviar de la Manassas Junction, din Virginia, la cca 42 km sud-vest de Washington. Cu aprobarea lui Lincoln, Scott l-a numit pe Irvin McDowell la comanda principalei armate unioniste care se strânsese în grabă lângă Washington. Dar presiunile politice și opinia publică din Nord l-au constrâns pe Lincoln, împotriva sfatului lui Scott, să ordone armatei încă neinstruite a lui McDowell să înainteze pentru a-l face pe inamic să se retragă din Manassas. Între timp, forțele federale trebuiau să blocheze trupele confederate conduse de Joseph E. Johnston în valea Shenandoah, lângă Winchester, Virginia, împiedicându-i astfel să întărească rândurile lui Beauregard la Bull Run, lângă Manassas.

McDowell a înaintat dinspre Washington pe 16 iulie cu cca 32 000 de oameni și a avansat încet înspre Bull Run. Două zile mai târziu, un detașament de recunoaștere a fost respins de forțele confederate la forturile Mitchell și Blackburn, iar când McDowell a atacat pe 21 iulie, în Prima Bătălie de la Bull Run (în Sud, Prima Manassas), a descoperit că Johnston reușise să scape de trupele federale din vale și se alăturase lui Beauregard lângă Manassas exact la momentul potrivit, aducând numărul forțelor confederate la cca 28 000. Deși neinstruite, trupele lui McDowell i-au forțat pe sudiști să dea înapoi prin atacuri aprige, dar rezistența lui Thomas Jonathan Jackson (care acolo și-a câștigat porecla Stonewall, „Zid de piatră") le-a permis confederaților să oprească și în final să împingă înapoi trupele unioniste, până seara. Retragerea trupelor federale spre Washington a devenit în curând o fugă dezorganizată. Mc Dowell a pierdut 2 708 oameni – morți, răniți și dispăruți (inclusiv prizonieri) – față de Sud care pierduse 1 981 de soldați. Pentru cele două părți ale conflictului, acesta era începutul unui lung război.

Războiul din est în 1862

Proaspăt întors după victoriile obținute în Virginia de Vest, McClellan a fost chemat la Washington pentru a-l înlocui pe Scott. Aici, el a început să modeleze Armata Potomacului, făcându-i eficienți și de neclintit și transformându-i în scutul și sabia Uniunii. Dar conflictele dintre conducătorii cu personalități puternice și opoziția severă simțită de McClellan din partea republicanilor radicali în Congres au îngreunat acțiunile generalului democrat, conservator și uneori lipsit de tact. A durat mult timp până să antreneze, să disciplineze și să echipeze această forță de peste 100 000 de soldați, dar odată cu apropierea iernii, voci cu influență au cerut ca McClellan să avanseze împotriva forțelor confederate ale lui Johnston la Centreville și Manassas, în Virginia. În decembrie, McClellan s-a îmbolnăvit grav de febră tifoidă și, când s-a însănătoșit, peste câteva săptămâni, a aflat că Lincoln, dornic de a acționa cât mai curând, îi ordonase să atace pe 22 februarie 1862. Au urmat dezbateri îndelungate între președinte și comandant. În martie, când McClellan a început în sfârșit campania din peninsulă, a descoperit că Lincoln și Stanton opriseră un număr mare de trupe aflate sub comanda sa în fața Washingtonului pentru apărarea capitalei, deși aceste forțe nu erau necesare acolo. La preluarea comandei armatei pe câmpul de luptă, lui McClellan i s-au luat atribuțiile de general comandant.

Campania din peninsulă. Înaintând de-a lungul peninsulei istorice dintre râurile York și James din Virginia, McClellan a lansat un asediu împotriva orașului Yorktown care avea să dureze luni întregi

și a cucerit fortul pe 4 mai 1862. În ziua următoare, o acțiune de ariergardă la Williamsburg i-a întârziat pe soldații unioniști, care au înaintat apoi lent prin ploaie, ajungând la 6 km de Richmond. Încercând să preia inițiativa, Johnston a atacat flancul stâng al lui McClellan la Seven Pines (Fair Oaks) pe 31 mai și, după ce la început se părea că victoria este de partea lor, au fost în cele din urmă opriți; Johnston a fost grav rănit, iar Lee, care era consilierul militar al lui Davis, i-a urmat lui Johnston la comanda Armatei Virginiei de Nord. McClellan a contraatacat pe 1 iunie, silindu-i pe sudiști să se retragă în împrejurimile Richmondului. Federalii au suferit pierderi însumând 5 031 de victime dintr-o armată de cca 100 000 de oameni, pe când confederații au pierdut 6 134 dintre cei aproape 74 000 de soldați.

În iunie, în vreme ce McClellan avansa încet înspre Richmond, Lee a pregătit riposta. El a rechemat din valea Shenandoah trupele lui Jackson – care amenințaseră Hampers Ferry și învinseseră cu măiestrie mai multe armate unioniste risipite – și, cu un efectiv de cca 90 000 de soldați, l-a atacat pe McClellan pe 26 iunie, inițiind astfel Bătăliile de Șapte Zile (de obicei datate 25 iunie–1 iulie). În zilele următoare, la Mechanicsville, Gaines's Mill, Savage's Station, Frayser's Farm (Glendale) și Malvern Hill, Lee a încercat fără success să zdrobească Armata Potomacului, pe care McClellan o muta în acel moment la o altă bază pe râul James; dar comandantul confederat reușise măcar să salveze Richmondul. McClellan a făcut 20 614 de victime în rândul armatei lui Lee, pierzând la rândul lui 15 849 de oameni. McClellan era de părere că nu putea ataca Richmond fără întăriri considerabile, dar, împotriva protestelor lui, armata i-a fost retrasă din peninsulă și îndreptată spre Washington de către Lincoln și noul lui general major, Halleck. Multe dintre unitățile lui McClellan i-au fost cedate unui nou comandant al armatei federale, John Pope, căruia i s-a ordonat să lanseze ofensiva împotriva Richmondului.

A doua bătălie de la Bull Run (Manassas) și Antietam. Pope a înaintat cu hotărâre spre râul Rappahannock, urmat de Armata din Virginia, în timp ce Lee, de îndată ce McClellan a fost înlăturat din apropierea Richmondului, a avansat spre nord pentru a îl înfrunta pe Pope, înainte ca toate trupele lui McClellan să i se poată alătura. Nețînând seama de riscuri, Lee și-a divizat armata, trimițându-l pe Jackson să distrugă baza lui Pope de la Manassas, în timp ce el însuși înainta dintr-o altă direcție cu cealaltă jumătate a forțelor, aflate sub comanda lui James Longstreet. Pope a început cea de-a doua Bătălie de la Bull Run (în Sud, al Doilea Manassas) pe 29 august, cu atacuri bine înarmate, dar ineficiente, asupra lui Jackson. În ziua următoare, Lee a sosit, zdrobind flancul stâng al unioniștilor cu un asalt masiv al lui Longstreet, care, susținut de contraatacurile lui Jackson, i-a înfrânt pe nordiști, făcându-i să se retragă spre Washington. Pope a pierdut 16 054 de oameni dintr-un total de 70 000, iar pierderile lui Lee au fost de 9 197 din 55 000. Pierzând încrederea soldaților federali, Pope a fost eliberat din funcție de Lincoln, iar trupele sale s-au unit cu Armata Potomacului sub comanda lui McClellan.

Lee a profitat de avantajul obținut, lansând prima ofensivă împotriva Nordului, când a avansat până la Federick, în Maryland. McClellan a fost nevoit să își organizeze armata din mers, o sarcină pe care a îndeplinit-o cu pricepere. Dar era asaltat de ordine contradictorii: Lincoln îi cerea să îl urmărească mai repede pe Lee, iar Halleck îi ordona să încetinească și să se mențină aproape de Washington. Încercându-și norocul, McClellan a înaintat, luând inițiativa în locul lui Lee și atacând o armată a confederaților pe care a învins-o în cheile South Mountain între Frederick și Hagerstown, pe 14 septembrie. Lee s-a retras într-o poziție defensivă de-a lungul văii râului Antietam, de lângă Sharpsburg, în Maryland, unde i s-au alăturat trupele lui Jackson, care tocmai făcuse prizonieri cca 11 500 de unioniști la Harpers Ferry. După o perioadă de regrupare, McClellan a atacat forțele confederate pe 17 septembrie, în cea mai sângeroasă zi din tot războiul. Deși câștigaseră, unioniștii nu au reușit să împingă armata confederaților dincolo de fluviul Potomac, dar Lee a fost forțat să se retragă în Virginia. La Antietam, McClellan a pierdut 12 410 dintre cei 69 000 aflați sub comanda lui, pe când Lee a pierdut 13 724 din cca 52 000 de soldați. Deoarece McClellan nu a capitalizat victoria și nu a pornit pe urmele lui Lee atât de repede pe cât ar fi vrut Lincoln și Halleck, a fost înlocuit cu generalul-maior Ambrose E. Burnside, care fusese un comandant ineficient la Antietam.

Fredericksburg
Burnside a amânat atacul câteva săptămâni, înainte de a-și arunca în luptă trupele care primiseră întăriri, numărul lor ajungând la 120 281, spre un loc de lângă Fredericksburg, Virginia, peste râul Rappahannock. Pe 13 decembrie a ordonat o serie de 16 atacuri fără vedere de ansamblu și fără șanse de reușită în câmp deschis împotriva trupelor de 78 513 soldați sub comanda lui Lee, aflate într-o poziție de necucerit pe un deal, în spatele unui zid de piatră. Atacul unioniștilor a fost respins, aceștia suferind pierderi masive; Burnside pierduse 12 653 de oameni, iar Lee doar 5 309. Deprimarea trupelor federale a dus la un număr din ce în ce mai mare de dezertări. Ca urmare, pe 25 ianuarie 1863, Lincoln l-a înlocuit pe Burnside cu un comandant mai experimentat, generalul-maior Joseph („Războinicul Joe") Hooker, un critic înverșunat al altor generali și chiar și al președintelui. Ambele armate și-au instalat taberele militare de iarnă în apropiere de Fredericksburg.

Războiul din vest din 1862
În același timp erau în desfășurare și alte evenimente militare.

Teatrul luptelor de dincolo de Mississippi și din Missouri. În zona de dincolo de Mississippi, confederații își îndreptau privirile lacome spre California, unde puteau fi capturate porturi, precum și aur și argint, pentru a sprijini trezoreria aflată în declin. O armată a confederaților numărând cca 2 600 de oameni, conduși de Henry Sibley, a invadat Departamentul New Mexico, aparținând Uniunii, unde comandantul unioniștilor, Edward Canby, nu avea decât 3 810 oameni pentru apărarea vastului teritoriu. Deși bolnav de pneumonie și vărsat, Sibley a învins trupele federale pe 21 februarie 1862 la Valverde și a cucerit Albuquerque și Santa Fe pe 23 martie. Dar în bătălia crucială din trecătoarea La Glorieta (cunoscută și drept Canionul Apaș, Johnson's Ranch sau Pigeon's Ranch), care a avut loc peste câteva zile, Sibley a fost învins și a pierdut cea mai mare parte din încărcătura trenurilor sale. A fost forțat să se retragă în Texas unde a ajuns în siguranță în aprilie, dar urmat doar de 900 de soldați și rămânând doar cu șapte vagoane de provizii dintre cele 337.

Mai spre est, în valea fluviului Mississippi, mult mai vitală, operațiunile care se desfășurau aveau anvergura și importanța celor de pe țărmul Atlanticului. Missouri și Kentucky erau state de graniță cu un rol-cheie, pe care Lincoln trebuia să le păstreze în orbita Uniunii. Comandanții de acolo – în special cei din partea unionistă – aveau o autonomie mai mare decât cei din Virginia. Ciocnirile militare au început nefavorabil pentru forțele federale în Missouri când cei 5 000 de soldați ai generalului unionist Nathaniel Lyon au fost învinși la Wilson's Creek, pe 10 august 1861, de către forțele confederate, sub comanda lui Sterling Price și Benjamin McCulloch, care aveau peste 10 000 de soldați, fiecare dintre părți pierzând cca 1 200 de oameni. Dar unioniștii conduși de Samuel Curtis au oprit în mod decisiv armata confederată a lui Earl Van Dorn la Pea Ridge (Elkhorn Tavern), în Arkansas, pe 7–8 martie 1862, salvând Missouri de Uniune și amenințând Arkansas.

Operațiunile din Kentucky și Tennessee. Confederații de la est de Missouri reușiseră să instaureze o comandă unificată sub Albert Sidney Johnston, care ocupa, cu doar 40 000 de oameni, un front extins în Kentucky, întins din apropiere de Cumberland Gap în est prin Bowling Green, până la Columbus pe fluviul Mississippi. Forțele federale, superioare numeric, au penetrat acest front la începutul anului 1862. În prima fază, George H. Thomas a zdrobit flancul drept al lui Johnston la Mill Springs (Somerset), în Kentucky, pe 19 ianuarie. Apoi, în februarie, Grant, cu sprijinul canonierelor federale comandate de Andrew H. Foote și urmând ordinele lui Halleck, a străpuns centrul liniei de apărare sudiste din Kentucky, cucerind Fort Henry pe râul Tennessee și Fort Donelson, la 18 km est pe râul Cumberland (ambele forturi în statul Tennessee). Confederații au avut mai mult de 16 000 de pierderi la cel de-al doilea fort – majoritatea fiind luați prizonieri – în comparație cu pierderile unioniștilor de mai puțin de 3 000. Flancul stâng al armatei lui Johnston a căzut când Pope a cucerit New Madrid, din Missouri, și Insula numărul 10 de pe fluviul Mississippi, în martie și aprilie. Aceasta l-a silit pe Johnston să-și retragă rapid din Kentucky forțele rămase și să le reorganizeze în vederea unui contraatac. El a reușit să ducă la îndeplinire în mod strălucit această sarcină care părea imposibilă.

Atacul violent împotriva confederaților s-a dat la Shiloh, în Tennessee, lângă Pittsburg Landing, un loc aflat pe malul

vestic al râului Tennessee, către care se îndreptaseră cu imprudență Grant și William T. Sherman. Cu un efort herculean, Johnston și-a regrupat forțele și, urmat de 40 000 de oameni, a izbit, luând prin surprindere, un număr egal de forțe unioniste pe 6 aprilie. Johnston spera să îl nimicească pe Grant înaintea sosirii celor 20 000 de soldați federali conduși de Don Carlos Buell care se apropiau din Nashville, Tenessee. A urmat o luptă disperată, cu asalturi confederate care îi împingeau pe unioniști periculos de aproape de râu. Dar în momentul apropierii de glorie, Johnston a fost rănit mortal; atacul sudist și-a pierdut avântul, iar Grant a rezistat pe poziții până la sosirea întăririlor lui Buell. În ziua următoare, contraatacul unioniștilor i-a împins pe confederați, acum sub conducerea lui Beauregard, cât mai departe de câmpie, silindu-i să se îndrepte spre Corinth, în partea de nord a statului Mississippi. Victoria lui Grant l-a costat 13 047 de victime, în comparație cu pierderile sudiștilor de 10 694 de oameni. În acel moment, Halleck a preluat comanda forțelor combinate ale lui Grant, Buell și Pope și a înaintat încet, dar constant înspre Corinth, pe care confederații l-au evacuat pe 30 mai.

Beauregard, care nu fusese niciodată în grațiile lui Davis, a fost înlocuit de Braxton Bragg, unul dintre favoriții președintelui. Bragg era un strateg plin de imaginație și un organizator și instructor eficient; dar era un slab tactician și o persoană autoritară, de aceea numeroșii lui subordonați nu-l suportau. Lăsând 22 000 de oameni în Mississippi sub comanda lui Prince și Van Dorn, Bragg a înaintat prin Chattanooga,Tennessee, cu 30 000 de soldați, sperând să recucerească statul și să ducă războiul în Kentucky. Aproximativ 18 000 de alte forțe confederate conduse de Edmund Kirby-Smith se aflau în Knoxville, Tennessee.

Buell și-a condus trupele federale spre nord pentru a salva orașul Louisville din Kentucky și pentru a-l forța pe Bragg să lupte. Ocupând Frankfort, Kentucky, Bragg nu a reușit să se lanseze într-o ofensivă rapidă împotriva orașului Louisville. În bătălia de la Perryville care a urmat, pe 8 octombrie, Bragg, după un avantaj prematur, a fost oprit de Buell și constrâns să se retragă la sud de Nashville. Între timp, generalul unionist William S. Rosecrans îi oprise pe Price și Van Dorn în Iuka, Mississippi, pe 19 septembrie, respingându-le atacul din Corinth de pe 3–4 octombrie.

Buell – care era, ca și McClellan, un general democrat prudent și conservator – înainta prea lent în urmărirea trupelor confederate în retragere; de aceea, în ciuda succesului din Perryville, a fost eliberat din funcție de Lincoln pe 24 octombrie. Succesorul său, Rosecrans, a reușit să apere Nashville și apoi să înainteze înspre sud-est împotriva armatei lui Bragg la Murfreesboro, în Tennessee. A obținut o mică izbândă atacând violent în Bătălia de la Stones River (sau Murfreesboro, 31 decembrie 1862–2 ianuarie 1863). Din nou, după ce obținuse primul avantaj în luptă, Bragg a fost oprit și forțat să se retragă. Dintre cei 41 400 de oameni, Rosecrans a pierdut 12 906, în timp ce Bragg a suferit pierderi de 11 739 de victime dintr-un efectiv de 34 700 de soldați. Deși a fost o victorie strategică pentru Rosecrans, armata sa era atât de zdruncinată, încât el nu a mai putut să avanseze din nou timp de cinci luni, în ciuda insistențelor lui Lincoln și Halleck.

Războiul din est în 1863

În est, după ce ambele armate petrecuseră iarna în tabere, apropierea sezonului de campanie activă din 1863 era așteptată cu înfrigurare – în special de către Hooker. „Războinicul Joe" reorganizase și revitalizase armata cu măiestrie, redându-le încrederea soldaților. Masiva sa armată număra cca 132 000 de oameni – cea mai mare formată în timpul războiului – și a fost numită de Hooker „cea mai bună armată de pe planetă". I se opunea cea a lui Lee, cu aproape 62 000 de soldați. Hooker a hotărât să mute o mare parte dintre efectivele sale în susul râului Rappahannock, să traverseze și să atace din spatele confederaților în Fredericksburg, în timp ce armata mai mică a lui John Sedgwick urma să conducă ofensiva frontal împotriva lui Lee.

Chancellorsville. Începând mișcarea de ocolire pe 27 aprilie 1863, Hooker a impresurat abil partea de vest a armatei confederaților. Până la acest punct îi anticipase mișcările lui Lee; dar Hooker a fost luat prin surprindere pe 1 mai, când comandantul confederat și-a îndreptat pe neașteptate cea mai mare parte a armatei împotriva lui. „Războinicul Joe" și-a pierdut stăpânirea de sine și s-a retras la Chancellorsville, Virginia, în Wilderness, unde artileria superioară federală nu putea fi folosită eficient.

Lee şi-a continuat strategia pe 2 mai, trimiţându-l pe Jackson într-o genială manevră de învăluire împotriva flancului drept expus al lui Hooker. Lovind cu viteza fulgerului corpul 11 de armată al lui Oliver O. Howard la o oră târzie a după-amiazii, Jackson i-a zdrobit flancul; însă, în timp ce îşi continua înaintarea, Jackson a fost rănit din greşeală de oamenii săi şi a murit la scurt timp după aceea de pe urma complicaţiilor. Aceasta a încetinit avansarea forţelor confederate. Lee şi-a continuat atacul în dimineaţa zilei de 3 mai, împingându-l înapoi pe Hooker; acesta a fost rănit de focul artileriei sudiste. În acea după-amiază, Sedgwick i-a condus pe sudiştii lui Jubal Early de la Marye's Heights la Fredericksburg, dar Lee şi-a întors din drum trupele obosite, atacându-l pe Sedgwick la Salem Church şi forţându-l să se retragă în partea de nord a râului Rappahannock. Apoi Lee s-a întors la Chancellorsville pentru a relua atacul principal; dar Hooker, deşi avea disponibili 37 000 de luptători odihniţi, a renunţat la luptă pe data de 5 mai, retrăgându-se pe partea cealaltă a râului în vechea lui poziţie, de cealaltă parte a oraşului Fredericksburg. Trupele unioniste au pierdut 17 278 de oameni la Chancellorsville, în timp ce trupele confederate au pierdut 12 764.

Gettysburg. În timp ce ambele armate îşi îngrijeau rănile şi se reorganizau, Hooker, Lincoln şi Halleck discutau strategia unionistă. Aceasta era preocuparea lor când Lee şi-a lansat a doua invazie asupra Nordului, pe 5 iunie 1863. Forţele sale au avansat în josul văii Shenandoah către Harpers Ferry, măturând mici trupe unioniste în apropiere de Winchester. Mărşăluind prin Maryland în Pennsylvania, trupele confederate au ajuns în Chambersburg şi s-au întors către est. Au ocupat York şi Carlisle, ameninţând Harrisburg. Între timp, energicul cavalerist J.E.B. („Jeb") Stuart pornise într-un raid discutabil în jurul armatei unioniste, fiind incapabil să se alăture corpului principal al armatei până a doua zi la Gettysburg.

Hooker – care nu era în relaţii bune cu Lincoln şi în special cu Halleck – a deplasat cu pricepere armata federală înspre nord, interpunându-se între armata lui Lee şi Washington. Ajungând la Frederick, Hooker a cerut ca cei 10 000 de soldaţi din garnizoana federală de la Harpers Ferry să se alăture armatei lui. Când Halleck a refuzat, Hooker a renunţat la comandă, fiind succedat în funcţie de rigidul George Gordon Meade, comandantul Armatei V. Lui Meade i s-a dat un grad mai mare de libertate decât avusese Hooker şi a înaintat cu grijă spre nord, căutând inamicul.

Aflând, spre surprinderea lui, pe 28 iunie că armatele federale erau la nord de Potomac, Lee s-a grăbit să îşi adune legiunile risipite. Forţele ostile s-au grupat în mod neaşteptat în Gettysburg, oraş de importanţă strategică, aflat la încrucişare de drumuri în sudul Pennsylvaniei, unde a început cea mai mare bătălie desfăşurată vreodată în emisfera vestică. Atacând pe 1 iulie din vest şi nord cu 28 000 de soldaţi, forţele armate confederate au învins în cele din urmă după nouă ore de lupte disperate împotriva celor 18 000 de soldaţi ai Uniunii, conduşi de John F. Reynolds. Când Reynolds a fost ucis, Abner Doubleday a condus cu îndemânare trupele unioniste, aflate în inferioritate, şi doar superioritatea numerică a armatei confederaţilor l-a silit să se retragă pe străzile din Gettysburg către punctul strategic Ridge Cemetery (Cimitirul Ridge) din sudul oraşului, unde Meade a adunat în acea noapte restul armatei.

În a doua zi de bătălie, Meade şi cei 93 000 de soldaţi ai săi s-au aşezat într-o poziţie defensivă puternică, de forma unui cârlig, întinzându-se la nord dinspre dealurile Round Top de-a lungul Ridge Cemetery şi de acolo la est înspre Culp's Hill. Lee, urmat de trupele sale, însumând 75 000 de soldaţi, i-a ordonat lui Longstreet să îi atace pe unionişti în diagonală de la Little Round Top înspre nord şi lui Richard S. Ewell să ia cu asalt Cemetery Hill şi Culp's Hill. Atacurile armatei confederate, târziu spre sfârşitul după-amiezii şi seara, au avut ca rezultat cucerirea de către Longstreet a poziţiilor cunoscute drept Peach Orchard, Wheat Field şi Devil's Den din partea stângă a armatei unioniste după lupte încrâncenate, dar nu au reuşit să cucerească punctul vital Little Round Top. Asalturile ulterioare ale lui Ewell asupra Cemetery Hill au fost respinse, şi nu a reuşit să cucerească decât o parte din Culp's Hill.

În dimineaţa celei de-a treia zile, flancul drept al lui Meade a îndepărtat armata confederată de pe pantele dealului Culp's Hill şi la jumătatea după-amiezei au oprit atacul cavaleriei lui Stuart la est de Gettysburg. Apoi, în ceea ce a fost numit cel mai mare atac al infanteriei din istoria Americii, Lee – nesocotind sfatul lui Longstreet – a aruncat în luptă 15 000 de

soldați sub comanda directă a lui George E. Pickett, împotriva centrului liniei de apărare a lui Meade de la Cemetery Ridge; a urmat astfel un teribil duel de artilerie care a durat două ore. În ciuda eforturilor eroice, doar câteva sute de sudiști au reușit să treacă de centrul liniilor de apărare unioniste la punctul numit High-Water Mark; restul au fost doborâți de artilerie și de flinte, luați prizonieri sau forțați să se retragă, suferind pierderi de aproape 60%. Meade nu s-a simțit în stare să contraatace, iar Lee s-a retras cu abilitate în Virginia. Armata confederată suferise pierderi de 28 063 de soldați la Gettysburg, iar victimele din rândul unioniștilor erau de 23 049. După câteva manevre nedecisive și acțiuni de mică anvergură din nordul Virginiei în toamna anului 1863, cele două armate s-au retras în tabere pentru iarnă. Lee nu a mai putut niciodată să lanseze o invazie la scară largă a Nordului cu întreaga sa armată.

Războiul din vest în 1863

Arkansas și Vicksburg. În Arkansas, trupele unioniste sub comanda lui Frederick Steele au atacat armatele confederate, învingându-le la Prairie Grove, în apropiere de Fayetteville, pe 7 decembrie 1862 – o victorie care a pregătit terenul pentru Steele, acesta cucerind Little Rock în septembrie următor. Mai important, Grant, reintrat în grații după prestația mediocră de la Shiloh, a primit permisiunea să pornească împotriva „Gibraltarului Vestului" al armatei confederate – Vicksburg, Mississippi. Acest bastion era dificil de abordat, amiralii David G. Farragut, Grant și Sherman nereușind să îl cucerească în 1862. În primele luni din 1863, în așa-numitele expediții Bayou, Grant a fost iar zădărnicit în eforturile sale de a ajunge în Vicksburg prin nord. Într-un final, escortat de navele de război ale amiralului David Dixon Porter, care au condus bateriile armatei confederate la Vicksburg, Grant și-a debarcat armata la sud de Bruinsburg, Mississippi, pe 30 aprilie 1863, înaintând spre nord-est. A câștigat bătălii mici, dar esențiale la Port Gibson, Raymond și Jackson, în timp ce apărătorul confederat al Vicksburgului, circumspectul John C. Pemberton, nu reușea să stabilească legătura cu o forță sudistă de mai mici dimensiuni sub comanda lui Joseph E. Johnston, aflată în apropiere de Jackson.

Întorcându-se spre vest către liniile din spate ale apărării din Vicksburg, Grant a zdrobit armata lui Pemberton la Champion's Hill și la Big Black River, cucerind fortul. În timpul celor 47 de zile de asediu, Grant a avut o armată de 71 000 de soldați, iar Pemberton comanda 31 000 de soldați, dintre care 18 000 erau apți de luptă. După o rezistență curajoasă, forțele confederate depășite numeric au fost forțate să capituleze pe 4 iulie. Cinci zile mai târziu, 6 000 de soldați confederați au cedat în fața lui Nathaniel P. Banks la Port Hudson, Louisiana, la sud de Vicksburg, iar Lincoln a putut spune cu ușurare: „Părintele Apelor se duce din nou netulburat pe mare".

Chickamauga și Chattanooga. În acest timp, 60 000 de soldați federali sub comanda lui Rosecrans au încercat să se deplaseze înspre sud-est din partea centrală a statului Tennessee împotriva centrului feroviar și industrial confederat Chattanooga, apărat la acel moment de Bragg, cu 43 000 de soldați. Într-o serie de manevre tactice abile, Rosecrans a reușit să îl evacueze pe Bragg din Chattanooga fără să fie nevoie de confruntare armată. Bragg a primit atunci sprijinul trupelor din corpul de veterani al lui Longstreet, trimise rapid cu trenul din armata lui Lee din Virginia. Cu acest ajutor, Bragg s-a întors împotriva lui Rosecrans și după două zile de lupte sângeroase (19–20 septembrie) la Chickamauga Creek, în Georgia, la sud-est de Chattanooga, a obținut una dintre puținele victorii ale forțelor confederate din vest. Armata lui Bragg a suferit pierderi de 18 454 de oameni, dintr-un total de 66 326; Rosecrans a pierdut 16 170 de soldați dintre cei 53 919 care au dat lupta. Rosecrans s-a retras în Chattanooga, unde a fost aproape încercuit de Bragg.

Dar succesul sudiștilor a fost de scurtă durată. În loc să continue asediul orașului Chattanooga, Bragg, printr-un gest imprudent, l-a trimis pe Longstreet într-o încercare inutilă de a captura Knoxville, aflat sub controlul lui Burnside. Când Rosecrans a început să dea semne că nu mai rezistă, Lincoln l-a înlocuit cu Grant și a consolidat greu încercata armată unionistă de la Chattanooga, trimițând cu trenul resturile Armatei XI și XII a Potomacului, sub comanda lui Hooker. Depășindu-l astfel pe Bragg, cu 56 359 de oameni, față de cei 46 165 de soldați confederați, Grant a atacat în zilele de 23–25 noiembrie, cucerind Lookout Mountain și Missionary Ridge, învingând armata lui Bragg și gonind-o în sud spre Dalton, Georgia. Victimele din rândul trupelor lui Grant au fost de 5 824

de oameni la Chattanooga, iar Bragg a pierdut 6 667 de soldați. Pierzând încrederea majorității generalilor superiori lui, Bragg a fost înlocuit cu Joseph E. Johnston la ordinele lui Davis. Ambele armate au rămas în așteptare până la primăvara următoare.

Războiul între 1864–1865

Nemulțumit de acțiunile lui Halleck ca general comandant al armatei și impresionat de victoriile lui Grant, Lincoln l-a numit pe acesta din urmă într-o funcție superioară celei a lui Halleck, aceea de general-locotenent, pe care Congresul o re-crease. Lăsându-l pe Sherman la comanda armatelor din vest, Grant a sosit în Washington pe 8 martie 1864. I s-a dat mână liberă în elaborarea strategiei lui grandioase. El l-a păstrat pe Meade la comanda tehnică a Armatei Potomacului, dar și-a asumat controlul direct prin înființarea propriului cartier general. El intenționa să folosească această armată pentru a-l ataca pe Lee în nordul Virginiei, în timp ce Sherman avea să-l atace pe Johnston și Atlanta. Mai multe armate unioniste de mai mici dimensiuni ar fi trebuit, de asemenea, să avanseze în mai.

Campania pe uscat a lui Grant. Grant a trecut râurile Rapidan și Rappahannock din Virginia pe 4 mai, sperând să străbată terenul anevoios din regiunea Wilderness (sălbăticia) înainte ca Lee să poată avansa. Dar conducătorul armatei confederate a reacționat imediat, iar pe 5 mai l-a atacat pe Grant din vest în Bătălia de la Wilderness. Au urmat două zile de lupte înverșunate, fără un rezultat decisiv. Deși Grant avea 115 000 de soldați, iar Lee 62 000, el a considerat că ambele flancuri federale erau în pericol. Mai mult decât atât, Grant a pierdut 17 666 de soldați, în comparație cu pierderile sudiștilor, de aproximativ 8 000 de oameni. Retrăgându-se de pe câmpul de luptă de la Wilderness, Grant a încercat să plece în grabă către sud-est înspre răscrucea de la Spotsylvania Court House, dar trupele confederate i-au luat-o înainte. Într-un atac sângeros (18–19 mai), în care s-au purtat și lupte corp la corp în faimosul Bloody Angle (*în engleză*, Colțul Sângeros), Grant, deși avea un ușor avantaj, a fost înfrânt în cele din urmă. Pierduse 18 399 de soldați la Spotsylvania. Pierderile lui Lee, atât în Wilderness, cât și în Spotsylvania erau estimate la 17 250 de oameni.

Grant s-a retras din nou, pentru ca apoi să înainteze, într-o altă serie de încercări de a trece de flancul drept al lui Lee; din nou, la râul North Anna și la Totopotomoy Creek, s-a lovit de trupele lui Lee. În sfârșit, la Cold Harbor, la nord-est de Richmond, Grant a lansat mai multe atacuri dure, printre care unul frontal, aproape sinucigaș, pe 3 iunie, fiind însă respins cu pierderi cumplite, însumând 12 737 de victime. Pierderile din rândurile lui Lee nu se cunosc, dar au fost cu mult mai mici.

Grant, având ca obiectiv importantul centru feroviar de la Petersburg – punctul-cheie din sud prin care se putea ajunge la Richmond –, a făcut un ultim efort de a ocoli flancul drept al lui Lee și în final a reușit să i-o ia înainte adversarului. Dar mai multe greșeli ale ofițerilor federali, acțiunea rapidă a lui Beauregard și reacția tardivă, deși destul de rapidă, a lui Lee le-a permis confederaților să mențină dominația asupra Petersburgului. Grant a atacat pe 15 și 18 iunie, sperând să treacă de liniile de apărare din estul orașului înainte ca Lee să le poată consolida, dar a fost oprit, pierzând 8 150 de oameni.

Refuzând să se recunoască înfrânt, dar nereușind să distrugă armata lui Lee și să cucerească Richmond, Grant a început un asediu activ al Petersburgului, care a durat nouă luni. Vara și toamna anului 1864 au fost marcate de eșecul unioniștilor de a face să explodeze o mină sub liniile de apărare din Petersburg pe 30 iulie, de faptul că Washington era să fie cucerit de Jubal Early în iulie și de eșecurile de mai târziu ale lui Early în fața lui Philip H. Sheridan.

Campaniile lui Sherman din Georgia. În acest timp, Sherman pornea înspre Atlanta dinspre Dalton, Georgia, pe 7 mai 1864, cu 110 123 de soldați, împotriva celor 55 000 ai lui Johnston. Această campanie excelent planificată cuprindea o serie de manevre de atac și apărare din partea comandanților rivali. Nouă poziții succesive de apărare au fost adoptate de Johnston. Încercând să fie cu un pas înaintea adversarului său, Sherman a vrut să înconjoare de două ori flancul drept al confederaților și de alte două ori flancul stâng, dar de fiecare dată Johnston a anticipat în ce direcție se va deplasa Sherman și s-a retras la timp, rezistând atacurilor. La un moment dat, Sherman și-a pierdut răbdarea și i-a atacat frontal pe sudiști la Kenesaw Mountain, Georgia, pe 27 iunie; Johnston l-a înfrânt, provocându-i pagube însemnate. În tot acest timp, liniile de comunicație din ariergarda armatei lui Sherman erau amenințate de îndrăznețe raiduri de cavalerie confederate, conduse de Nathan Bedford

Forrest și de Joseph Wheeler. Forrest a zdrobit trupele unioniste comandate de Samuel D. Sturgis la Brice's Cross Roads, în Mississippi, pe 10 iunie. Dar aceste incursiuni ale forțelor confederate erau mai mult supărătoare decât decisive, iar Sherman a continuat atacul.

Când Johnston l-a informat în cele din urmă pe Davis că speranțele sale de a învinge puternica armată a lui Sherman nu se putea realiza, președintele confederat l-a înlocuit cu John B. Hood, care își pierduse deja un picior și o mână în război. Hood a lansat o serie de ofensive premature la Peachtree Creek, Atlanta, Ezra Church și Jonesboro, dar a fost respins în fiecare dintre ele. Comunicațiile fiindu-i amenințate, Hood a evacuat Atlanta în noaptea de 31 august–1 septembrie. Sherman i-a urmărit doar la început. Apoi, pe 15 noiembrie, a început marele său marș către mare, împreună cu peste 60 000 de soldați, distrugând resursele economice ale Georgiei într-un val nimicitor de 8 km lățime. El a cucerit Savannah pe 21 decembrie.

Hood încercase fără succes să îl facă pe Sherman să iasă din Georgia și să se întoarcă în Tennessee, îndreptându-se înspre nord-vest cu cca 40 000 de oameni înspre orașul-cheie Nashville, a cărui apărare îi fusese încredințată de Sherman lui George H. Thomas. La Franklin, Hood a fost oprit pentru o zi din cauza pierderilor grave provocate de trupele federale conduse de John M. Schofield. Aceasta l-a ajutat pe Thomas să păstreze Nashville, unde, pe 15–16 decembrie, a condus un contraatac zdrobitor împotriva armatei lui Hood, făcând atât de multe victime, încât restul armatei a devenit ineficient din acel moment.

Campaniile din vest. Forțele aflate sub comanda lui Sherman ar fi fost mult mai numeroase și campania sa din Atlanta–Savannah s-ar fi încheiat mult mai repede dacă Lincoln nu ar fi aprobat campania Red River din Louisiana, condusă de Banks, în primăvara lui 1864. Însoțit de navele de război ale lui Porter, Banks a înaintat pe Red River cu cca 40 000 de oameni. Urmărea două obiective: să obțină bumbac și să înfrângă forțele sudiste comandate de Kirby-Smith și Richard Taylor. A eșuat în ce privește bumbacul și a fost învins pe 8 aprilie la Sabine Cross Roads, Louisiana, fiind forțat să se retragă. Porter a pierdut mai multe canoniere, iar campania s-a transformat într-un dezastru costisitor.

În acea toamnă, Kirby-Smith a ordonat să se recucerească Missouri. Armata confederată a lui Sterling Prince a avansat pe un front larg în Missouri, dar a fost oprită temporar de Thomas Ewing la Pilot Knob pe 27 septembrie. Reluând înaintarea spre St. Louis, Prince a fost silit să se îndrepte către vest de-a lungul malului sudic al râului Missouri, fiind urmărit de trupele federale conduse de A.J. Smith, Alfred Pleasonton și Samuel Curtis. În cele din urmă, pe 23 octombrie, la Westport, lângă Kansas City, Prince a fost înfrânt decisiv și silit să se retragă pe o rută ocolitoare, ajungând înapoi în Arkansas pe 2 decembrie. Acest raid nenorocos l-a costat pe Prince o mare parte din artilerie, precum și majoritatea armatei sale, care însuma 12 000 de soldați.

Campaniile lui Sherman în Carolina. Cu Tennessee și Georgia aflate în siguranță în mâinile unioniștilor, cei 60 000 de soldați ai lui Sherman au început să se deplaseze înspre nord, în Carolina, pe 10 ianuarie 1865. Trupele confederate care i se opuneau erau mult mai reduse ca număr și nu constituiau o amenințare. Sherman a cucerit Columbia din Carolina de Sud, pe 17 februarie, și i-a constrâns pe confederați să evacueze Charleston (inclusiv Fort Sumter).

Când Lee a fost în sfârșit numit general de armată confederat, l-a reinstaurat imediat pe Johnston la comanda forțelor de mici dimensiuni care se străduiau din greu să țină piept atacurilor unioniștilor. Cu toate acestea, Sherman a avansat în Carolina de Nord, cucerind Fayetteville pe 11 martie, și, după un eșec inițial, a respins contraatacurile lui Johnston și Bentonville pe 19–20 martie. Goldsboro a căzut în mâinile unioniștilor pe 23 martie, iar Raleigh pe 13 aprilie. Înțelegând că nu mai avea nici o șansă de a opri înaintarea implacabilă a federalilor, Johnston i s-a predat lui Sherman la Bennett House, lângă Durham Station, pe 18 aprilie. Deoarece termenii generoși ai lui Sherman i-au părut de neaceptat secretarului de război Stanton (Lincoln fusese asasinat pe 14 aprilie), acesta a propus noi condiții, iar Johnston a semnat pe 26 aprilie.

Ultimele operațiuni pe uscat. Grant și Meade continuau să asedieze Petersburg și Richmond la începutul anului 1865. Luni întregi, unioniștii și-au extins flancul stâng (sudic), în timp ce întreprindeau operațiuni împotriva mai multor căi ferate care

aprovizionau cele două orașe confederate. Aceasta a slăbit semnificativ puținele forțe ale lui Lee. Comandantul sudist a reușit pentru scurt timp să întrerupă asediul, când a atacat și a cucerit Fort Stedman, pe 25 martie. Dar un contraatac federal imediat a recucerit acest punct de sprijin, iar când rândurile defensivei lui au fost străpunse, Lee a evacuat Petersburg și Richmond, în noaptea de 2–3 aprilie.

S-a lansat apoi o urmărire pe 142 km vest–sud-vest de-a lungul râului Appomattox din Virginia, Grant și Meade încercând din toate puterile să îl încolțească pe Lee. Confederații au fost reținuți la Amelia Court House, așteptând rezervele de hrană întârziate, și au fost împresurați și măcelăriți la Five Forks și Sayler's Creek, singura lor cale de scăpare fiind blocată de Sheridan și George A. Custer. Când ultima încercare a lui Lee de a scăpa a eșuat, acesta s-a predat, împreună cu rămășițele vitezei sale Armate a Virginiei de Nord, la casa McLean din tribunalul Appomattox, pe 9 aprilie. Termenii generoși de capitulare impuși de Grant reflectau mărinimia acestuia.

La periferia Confederației, 43 000 de soldați confederați sub comanda lui Kirby-Smith i s-au predat lui Canby pe 26 mai în Louisiana. Portul Galveston din Texas a capitulat în fața trupelor federale pe 2 iunie, punând sfârșit celui mai mare război de pe teritoriul american.

Războiul naval

Pe uscat, armatele unioniste zdrobeau rezistența forțelor confederate, însă nu trebuie trecute cu vederea acțiunile flotei maritime federale. Chiar dacă nu forțele navale ale Uniunii au câștigat războiul, au avut totuși un rol în înlesnirea acestui lucru. La începutul ostilităților, marina SUA număra 90 de nave de război, dintre care 45 erau în stare de funcționare, iar multe se aflau în porturi din străinătate. Din fericire pentru unioniști, Lincoln avea un secretar naval priceput în persoana lui Gideon Welles, unul dintre cei mai competenți membri ai cabinetului. Wells era secondat de asistentul său, Gustavus Vasa Fox.

Până la momentul capitulării lui Lee, flota lui Lincoln ajunsese să cuprindă 626 de nave de război, dintre care 65 erau cuirasate. Dintr-o forță nesemnificativă de cca 9 000 de marinari în 1861, până la finalul războiului flota Uniunii crescuse la 59 000 de oameni, pe când fondurile alocate pe an s-au mărit de la cca 12 milioane de dolari la cca 123 de milioane de dolari. Blocada de 5 600 km a coastei confederate a reprezentat un factor important pentru înfrângerea finală a guvernului Davis, deși aceasta nu a devenit cu adevărat eficientă decât în 1863.

Forțele confederate, pe de altă parte, au trebuit să înceapă construirea unei flote aproape din nimic. Au reușit acest lucru în mare măsură datorită eforturilor capabilului secretar al flotei, Stephen Mallory. El a trimis agenți în Europa pentru a achiziționa vase de război, a încercat să repare navele federale cucerite sau scufundate și a făcut eforturi uriașe pentru a înarma și angaja în luptă toate navele în proprietate sudistă aflate la acel moment în porturile confederate. Singura mare omisiune a lui Mallory a fost că nu a înțeles de la început avantajul controlului guvernului confederat al blocadei din perspectiva transportului rezervelor strategice; doar târziu guvernul a început să supravegheze vasele care încercau să spargă blocada. În final, guvernul comanda toate vasele particulare de spărgători de blocadă private și chiar a construit și a pus în funcțiune unele proprii spre sfârșitul războiului.

Conflictele navale au fost unele revoluționare. Pe lângă folosirea intensă a aburilor, elicelor, a muniției și artileriei, ambele tabere au construit și au folosit cuirasate. Ciocnirea notabilă de pe 9 martie 1862 dintre *Monitor*, aparținând nordiștilor, și *Virginia* (fostă *Merrimack*) a sudiștilor a fost prima bătălie între nave blindate. De asemenea, prima scufundare a unui vas de război de către un submarin a avut loc pe 17 februarie 1864, când submarinul confederat *Hunley* a scufundat nava *Housatonic*.

Corsari curajoși din rândul confederaților prădau transporturile comerciale ale Uniunii. Un succes deosebit l-au avut *Sumter*, comandat de Raphael Semmes, care a capturat 18 comercianți din Nord la începutul războiului; *Florida*, al cărei căpitan era John Maffit, care, în 1863, a capturat 37 de nave unioniste în partea de nord și sud a Atlanticului, și *Shenandoah*, condusă de James Waddell, care a luat ca pradă 38 de vase comerciale unioniste, cele mai multe în Pacific. Dar cel mai faimos dintre toate crucișătoarele confederate a fost *Alabama*, comandat de Semmes, care a capturat 69 de nave federale în doi ani; abia pe 19 iunie 1864 *Alabama* a fost interceptată și scufundată lângă Cherbourg, în Franța, de nava de război federală *Kearsage*, al cărei

căpitan era John Winslow. Multe alte nave unioniste au fost capturate, iar primele de asigurare ale navelor ajunseseră imense din cauza acestor jafuri sudiste. Aceasta a dus la o deteriorare serioasă a marinei comerciale americane, cu consecințe care au durat până în sec. XX.

Pe lângă lupta eficientă cu nave blindate pe râurile din interior, flota lui Lincoln a jucat un rol important într-o serie de acțiuni desfășurate pe coastă, unele în colaborare cu armata terestră unionistă. Pe 7 noiembrie 1861, o flotilă unionistă condusă de Samuel Francis du Pont a cucerit Port Royal, Carolina de Sud, iar un alt detașament de nave sub comanda lui Louis M. Goldsborough a ajutat armata lui Burnside să cucerească insula Roanoke și New Bern de pe litoralul Carolinei de Nord în februarie–martie 1862. O lună mai târziu, orașul Savannah din Georgia a fost închis spărgătorilor de blocadă confederați când flota unionistă a cucerit Fort Pulaski, care proteja orașul; iar pe 25 aprilie, David Glasgow Farragut, care conducea forturile de lângă gura râului Mississippi, a cucerit New Orleans, care a fost apoi ocupat de armata lui Benjamin F. Butler.

Dar în aprilie 1863 și din nou în iulie și august, vasele de război federale au fost respinse la Fort Sumter când au atacat Charleston, iar trupele unioniste aflate sub comanda lui Quincy A. Gillmore nu s-au descurcat cu mult mai bine. Farragut a avut mai mult noroc când a făcut ca Mobile, din Alabama, să devină inutil prin cucerirea fortului Morgan și distrugerea mai multor nave de apărare confederate pe 5 august 1864, în cea mai mare bătălie navală din război. Ultimul port confederat rămas deschis la Atlantic, Wilmington, din Carolina de Nord, a reușit să respingă un atac naval unionist condus de Porter, apărând fortul Fisher când armata lui Butler nu a reușit să își coordoneze atacul în decembrie 1864, dar a cedat o lună mai târziu, fiind cucerit de Porter și de Alfred H. Terry printr-un asalt bine organizat. Doar Galveston a rămas deschis confederaților în ultima lună de război. Pe scurt, „picioarele de rață ale Unchiului Sam", cum a numit Lincoln flota Uniunii, a jucat un rol decisiv în înfrângerea Confederației.

Costuri și semnificație

Triumful Nordului, având avantajul forțelor navale superioare, al numărului de oameni și al resurselor financiare și industriale, s-a datorat în parte guvernării lui Lincoln, care până în 1864 devenise un conducător abil, valorii soldaților federali și priceperii ofițerilor lor. Victoria poate fi atribuită în parte și erorilor din transportul, echiparea și conducerea politică a Confederației. Sunt demne de laudă curajul de neoprit de care au dat dovadă soldații confederați și îndemânarea tactică și strategică a generalilor, printre care s-au evidențiat Lee, Jackson și Joseph E. Johnston.

Deși au existat dezertări în ambele tabere, bravura și numărul mare de răniți – ambele însumând cifre și procente impresionante – rămân subiecte intens discutate de savanți și istorici militari. Din listele de recrutare se știe că cca 1 556 000 de soldați au luptat în armatele federale, care au suferit pierderi însumând 634 703 de oameni (359 528 de morți și 275 175 de răniți). Trupele confederate cuprindeau probabil 800 000 de oameni, dintre care au fost 483 000 de victime (258 000 de morți și 225 000 de răniți).

Războiul Civil American a fost considerat de unii ultimul dintre războaiele de modă veche; alții se referă la el drept primul război modern din istorie. În realitate, a fost un război de tranziție și a avut un impact tehnologic profund asupra dezvoltării armelor și a tehnicilor de război moderne. Au existat numeroase inovații. A fost primul război în care s-au ciocnit nave cuirasate; primul în care telegraful și căile ferate au avut un rol esențial; primul în care s-au folosit intens armament de artilerie și obuze și în care s-au introdus mitraliere; primul care a fost relatat în ziare din multe părți ale lumii, în care soldații au votat în alegeri naționale și primul care a avut parte de documente fotografice; primul în care s-a organizat îngrijirea medicală sistematică a trupelor; și primul în care s-au utilizat mine terestre și acvatice și în care s-a folosit un submarin pentru scufundarea unui vas de război. A fost, de asemenea, primul în care armatele au folosit recunoașterea strategică aeriană (prin intermediul baloanelor).

Despre Războiul Civil American s-au scris foarte multe pagini în comparație cu celelalte războaie din istorie. Peste 60 000 de cărți și articole au oferit mărturii elocvente despre acuratețea prezicerii lui Walt Whitman că „o literatură de seamă se va naște din perioada acestor patru ani". Evenimentele războiului au lăsat o bogată moștenire generațiilor viitoare, iar acel patrimoniu a fost sintetizat de martirul Lincoln, care a arătat că părțile reunite ale

Statelor Unite reprezentau „ultima și cea mai de seamă speranță a omenirii".

Războiul de devoluțiune

(1667-1668)

Conflict între Franța și Spania, prin care și-au disputat Țările de Jos Spaniole. Ludovic XIV a început războiul sub pretext că obiceiul delegării, prin care fiicele din prima căsătorie erau preferate fiilor din căsătoriile ulterioare la moștenirea proprietăților, ar trebui să se aplice și la suveranitatea teritorială. Asta însemna că soția sa, Maria-Tereza (1638–1683), ar fi trebuit să fie succesoarea tatălui său, Filip IV, în Țările de Jos Spaniole. Armata franceză a intrat în Flandra în mai 1667 și a cucerit rapid un număr de orașe. La Aix-la-Chapelle a fost încheiată o pace prin care Franța renunța la Franche-Comté, dar păstra orașele cucerite din Flandra.

Războiul de Iarnă *sau* Războiul ruso-finlandez

(1939-1940)

Război purtat de Uniunea Sovietică împotriva Finlandei, la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, în urma semnării Pactului de neagresiune germano-sovietic. Ca urmare a faptului că Finlanda a refuzat să-i asigure Uniunii Sovietice o bază navală și alte concesii, trupele rusești au atacat, pe mai multe fronturi, în noiembrie 1939. Finlandezii, care erau mult depășiți numeric, sub comanda lui Carl Gustav Emil Mannerheim, au ținut piept atacurilor, până în februarie 1940, când masivele bombardamente rusești le-au scindat aripa sudică de apărare. Prin tratatul de pace încheiat în martie 1940, Carelia de Vest a fost cedată Rusiei și s-a permis construirea unei baze navale sovietice în peninsula Hanko.

Războiul de 100 de Ani

(1337-1453)

Conflict militar intermitent dintre Anglia și Franța, având drept obiect drepturi teritoriale și problema succesiunii la tronul Franței. A început în 1337, când Eduard III a invadat Flandra pentru a-și impune pretențiile asupra coroanei Franței. Eduard a obținut o victorie răsunătoare în Bătălia de la Crécy (1346); după ce fiul său, Eduard Prințul Negru, a reușit să-l captureze pe Ioan II în Bătălia de la Poitiers (1356), francezii au fost nevoiți să cedeze mari teritorii, prin tratatele de la Brétigny și Calais (1360). Ioan II a murit în captivitate, iar fiul său Carol V a refuzat să respecte tratatele și a reinițiat conflictul, silindu-i pe englezi să se apere. După moartea lui Carol V, în 1380, ambele țări au fost preocupate de conflictele interne, iar războiul s-a încheiat cu o pace nesigură. În 1415, Henric V a hotărât să profite de războiul civil din Franța, pentru a reclama drepturile Angliei asupra tronului Franței (*vezi* Bătălia de la Azincourt). În 1422, englezii și aliații lor burgunzi controlau deja Aquitania și tot teritoriul francez de la N de Loara, inclusiv Parisul. Anul 1429 a fost un moment crucial, când Ioana d'Arc a pus capăt asediului orașului Orléans de către englezi. Regele francez Carol VII a cucerit Normandia și apoi, în 1453, a preluat din nou controlul asupra Aquitaniei, lăsându-i Angliei doar portul Calais. Războiul a devastat o mare parte din Franța și a provocat suferințe enorme; practic, a distrus nobilimea feudală și, prin urmare, a dus la instaurarea unei noi ordini sociale. Punând capăt influenței continentale a Angliei, i-a determinat pe englezi să-și extindă dominația și puterea asupra altor teritorii.

Războiul de Secesiune

Vezi Războiul Civil American

Războiul de Șapte Ani

(1756-1763)

Conflict european important între Austria și aliații săi, Franța, Saxonia, Suedia și Rusia, pe de o parte, și Prusia și aliații acesteia, Hanovra și Marea Britanie, pe de alta. Războiul a izbucnit din cauza încercării Austriei de a-și recâștiga bogata provincie Silezia, luată de Prusia în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei. Victoriile temporare câștigate de Frederic II cel Mare în Saxonia și Boemia (1756–1758) au fost neutralizate prin înfrângerea Prusiei de Austria și Rusia, lângă Frankfurt (1759). După lupte indecise între 1760–1761, Frederic a încheiat pace cu Rusia (1762) și i-a alungat pe austrieci din Silezia. S-au dus și lupte în coloniile de peste ocean, în America de Nord, între Anglia și Franța (*vezi* Războiul francez și indian) și în India. Conflictul european s-a terminat cu semnarea Păcii de la Hubertusburg, prin care Frederic a reușit să confirme statutul de mare putere europeană al Prusiei.

Războiul de Șapte Săptămâni *sau* Războiul austro-prusac

(iunie-august 1866)

Conflict între Prusia, pe de o parte, și Austria, Bavaria, Saxonia, Hanovra și state

germane minore, pe de alta. O dispută pusă la cale de prusacul Otto von Bismarck în legătură cu dilema Schleswig-Holstein a provocat atacul prusac din iunie 1866 asupra forțelor austriece din Boemia. Armata prusacă modernizată și reorganizată de Albrecht Theodor Emil, conte von Roon, și de Helmuth von Moltke a învins în mod decisiv Austria în Bătălia de la Königgrätz și în alte lupte. În august, războiul era deja încheiat în urma Tratatului de la Praga, prin care Prusia dobândea Schleswig-Holstein și alte teritorii. Efectul războiului a fost excluderea Austriei din cadrul Germaniei.

Războiul de Șase Zile *sau* Războiul arabo-israelian din 1967

Război dus între Israel și țările arabe Egipt, Siria și Iordania. Atacurile gherilei palestiniene de la bazele siriene asupra Israelului au dus la amplificarea ostilităților între Egipt și Siria. Au urmat o serie de greșeli din partea ambelor părți. Siria, temându-se de o invazie a Israelului, a apelat la ajutorul Egiptului, care a răspuns solicitând retragerea trupelor de menținere a păcii ale Națiunilor Unite din peninsula Sinai și mutarea acestora în zonă. Pe fondul replicilor dure dintre cele două părți, Egiptul a semnat cu Iordania un tratat de apărare mutuală. Israelul, fiind înconjurat și temându-se de iminența unui atac arab, a lansat ceea ce credea a fi o lovitură preventivă împotriva celor trei state arabe, pe 5 iunie. Forțele israeliene au ocupat Sinaiul și Fâșia Gaza, Cisiordania și vechiul oraș Ierusalim, precum și Înălțimile Golan. Statutul acestor teritorii ocupate a devenit ulterior un punct principal al disputelor dintre cele două părți.

Războiul de Treizeci de Ani

(1618-1648)

Serie de conflicte intermitente în Europa, izbucnite din motive variate: religioase, dinastice, teritoriale și comerciale. A reprezentat mai ales o luptă între Imperiul Romano-German controlat de Habsburgi și principatele protestante sprijinite de importantele țări anticatolice Suedia și Țările de Jos. A implicat, de asemenea, rivalitatea dintre Franța și puterile habsburgice, care au format alianțe antifranceze. Conflictele au început în 1618, când viitorul împărat Ferdinand II a încercat să impună romano-catolicismul pe domeniile sale, iar nobilii protestanți s-au răsculat; scânteia s-a aprins prin defenestrarea de la Praga. Câmpul de bătălie s-a centrat asupra principatelor din Germania, care au avut cel mai mult de suferit din cauza jafurilor armatelor. Succesele inițiale ale Ligii Catolice au fost contracarate de cuceririle militare ale Suediei. Când vărsarea de sânge s-a încheiat cu Pacea din Westfalia (1648), balanța puterilor din Europa se schimbase în mod radical. Franța s-a impus ca prima putere occidentală, iar statelor din Sfântul Imperiu Roman li s-a garantat suveranitatea, creându-se astfel un cadru pentru o Europă modernă cu state suverane.

Războiul din 1812

Conflict între SUA și Marea Britanie, generat de nemulțumirile SUA referitoare la practicile maritime opresive ale britanicilor în războaiele napoleoniene. Pentru a întări blocada porturilor franceze, britanicii au obligat atât navele americane, cât și navele neutre să prezinte spre verificare încărcăturile suspectate că ar putea fi trimise spre Franța și să rețină marinari presupuși a fi dezertori din marina britanică. SUA au reacționat promulgând legi cum ar fi Actul Embargoului (1807); Congresul Șoimilor Războiului a cerut expulzarea britanicilor din Canada, pentru a asigura securitatea frontierei. Când SUA au cerut încetarea imixtiunilor, Marea Britanie a refuzat, iar SUA au declarat război, pe 18 iunie 1812. În ciuda primelor victorii navale ale SUA, mai ales după duelul între navele *Constitution* și *Guerrière*, Marea Britanie a menținut blocada asupra porturilor din E SUA. Forțe ale armatei britanice au incendiat clădirile publice din Washington DC, inclusiv Casa Albă, ca reacție la acte similare ale SUA în York (Toronto), Canada. Războiul a devenit tot mai condamnat, în special în New England, unde a luat ființă o mișcare separatistă, în timpul Convenției Hartford. Pe 24 decembrie 1814, cele două părți părți au semnat Tratatul de la Ghent, care, în esență, obliga la restituiri de teritorii ocupate de ambele părți. Înainte ca vestea despre tratat să ajungă în SUA, victoria în Bătălia de la New Orleans a dus la proclamarea războiului drept o victorie a SUA. *Vezi și* Bătăliile de la Châteauguay, Chippewa, Tamisa; Isaac Hull; Francis Scott Key; Oliver Perry.

Războiul din Golf, Al Doilea *sau* Războiul din Golful Persic

(2003)

Conflict internațional desfășurat între Irak și trupe ale Statelor Unite și Marii Britanii,

împreună cu contingente mai mici ale altor țări. În 2001, embargoul comercial și procesul de verificare a armamentului impuse de ONU asupra Irakului ca urmare a Primului Război din Golful Persic erau parțial suspendate. Președintele american George Bush a susținut că atacurile de la 11 septembrie asupra Statelor Unite, survenit în același an, scotea în evidență amenințarea reprezentată de alte țări ostile, ca Irakul. Încurajate de Bush și de prim-ministrul britanic Tony Blair, Națiunile Unite au emis în noiembrie 2002 Rezoluția 1441 a Consiliului de Securitate, prin care se cerea Irakului să reaccepte inspectarea armamentului și să respecte toate celelalte rezoluții anterioare. Deși Irakul a fost de acord cu inspectarea armamentului, la începutul lui 2003 (în ciuda obiecțiilor multor conducători ai altor țări) Bush și Blair au declarat că Irakul continuă să împiedice inspecțiile Națiunilor Unite și că încă deținea armament interzis. La 20 martie, fără să mai aștepte alte rezoluții ONU, Statele Unite și Marea Britanie (împreună cu participări simbolice ale altor țări) au lansat o serie de atacuri aeriene asupra Irakului, urmate de invazia terestră. Forțele militare și paramilitare irakiene au fost învinse rapid; la 9 aprilie forțele americane au preluat controlul asupra capitalei Bagdad, iar cele britanice au ocupat în aceeași zi orașul Basra din S țării. După câteva zile, toate orașele principale au fost cucerite, principalele operațiuni de luptă fiind încheiate până la 1 mai. Atacurile de gherilă asupra forțelor de ocupație au continuat, împiedicând reconstrucția Irakului.

războiul germenilor

Vezi război biologic

Războiul Marii Alianțe

(1689-1697)

Cel de-al treilea război important al lui Ludovic XIV al Franței, în care planurile sale de expansiune au fost blocate de alianța încheiată între Marea Britanie, Provinciile Unite ale Țărilor de Jos și Habsburgi. Conflictul a fost generat de rivalitatea dintre dinastiile Bourbon și Habsburg. În anii 1680, Ludovic s-a lansat într-o campanie, susținând viitoarea ascensiune a Bourbonilor la tronul Spaniei. Pentru a i se opune, împăratul habsburg Leopold I s-a alăturat altor națiuni europene, în Liga de la Augsburg. Aceasta s-a dovedit ineficientă, dar în 1690 Marea Britanie, Brandenburg, Saxonia, Bavaria și Spania, alarmate de succesele lui Ludovic, s-au aliat cu Leopold, formând Marea Alianță. În Europa și în colonii, inclusiv în America, a izbucnit războiul, iar Ludovic a descoperit că armata sa nu era pregătită pentru o acțiune de o asemenea anvergură, astfel încât Franța a suferit mari pierderi navale. În 1695, Ludovic a început negocieri secrete pentru pace, care au culminat cu Tratatul de la Rijswijk (1697). Conflictul dintre conducătorii Habsburgi și Bourboni și tensiunile englezo-franceze au rămas nesoluționate, fiind reluate patru ani mai târziu, în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei.

Războiul Mexican
sau Războiul mexicano-american

Război între SUA și Mexic, 1846–1848, ce a luat naștere dintr-o dispută de graniță, în 1845, după ce SUA a anexat statul Texas. Mexicul susținea că râul Nueces era granița sudică a statului Texas, iar SUA că aceasta era marcată de Rio Grande. John Slidell a avut misiunea secretă de a negocia disputa și de a cumpăra New Mexico și California pentru un preț maxim de 30 milioane de dolari, dar Mexicul a refuzat să negocieze cu el. Ca răspuns la ofensă, președintele James Polk a trimis trupe sub comanda lui Zachary Taylor pentru a ocupa teritoriul dintre cele două ape. În aprilie 1846, trupele mexicane au traversat Rio Grande și au atacat trupele americane; Congresul a votat declarația de război în mai. Taylor a primit ordinul de a intra în Mexic; a capturat Monterrey și a înfrânt armata numeroasă condusă de Antonio Santa Anna, în Bătălia de la Buena Vista, din februarie 1847. Polk a ordonat apoi generalului Winfield Scott să ducă trupele la Veracruz pe mare, să cucerească orașul și să se îndrepte pe uscat spre capitala mexicană. Scott a învins rezistența în Bătălia de la Cerro Gordo și Bătălia de la Contreras și a intrat în Ciudad de México în septembrie. La semnarea Tratatului de la Guadalupe Hidalgo, Mexicul a cedat aproape tot statul New Mexico, Utah, Nevada, Arizona, California, Texas și Colorado. În război au murit aprox. 13 000 de soldați americani, dintre care aproape 1 700 din cauza bolilor. Războiul, ce a făcut un erou național din Taylor, a reluat problema sclaviei care fusese temporar închisă în Compromisul Missouri.

Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei

(1740-1748)

Războaie care au avut loc după moartea împăratului Carol VI de Habsburg (1740), ca urmare a contestării dreptului la succesiune a fiicei lui Carol, Maria Tereza. Războiul a început cu invadarea Sileziei de către Frederic II al Prusiei, în 1740. Victoria sa părea să demonstreze că urmașii Habsburgilor nu erau în stare să-și apere teritoriul și că era de datoria altor țări să preia controlul. Conflictul s-a încheiat prin tratatul de pace de la Aix-la-Chapelle.

Războiul pentru Succesiunea la Tronul Poloniei

(1733-1738)

Conflict european generat de stabilirea succesorului lui August II. Austria și Rusia l-au susținut pe fiul acestuia, August III, în timp majoritatea polonezilor, Franța și Spania îl sprijineau pe Stanislav I, un fost rege polonez (1704–1709) și socrul lui Ludovic XV al Franței. Stanislav a fost încoronat în 1733, dar a fugit din cauza amenințărilor rușilor, iar locul i-a fost luat de August. Franța, Sardinia și Spania au declarat război Austriei (1733), urmărind să revendice teritoriile pe care aceasta le deținea în Italia. Războiul s-a terminat cu Pacea preliminară de la Viena (1735), care a redistribuit disputatele teritorii italiene și l-a recunoscut pe August drept rege. În 1738 s-a semnat și un tratat final.

Războiul pentru Succesiunea la Tronul Spaniei

(1701-1714)

Conflict ce a avut la bază disputa pentru succesiunea la tronul Spaniei, după moartea lui Carol II, care a murit fără a lăsa urmași direcți. Carol, din dinastia Habsburgilor, îl numise ca succesor pe Filip, duce de Anjou, din familia Bourbon; când Filip a urcat pe tronul Spaniei, sub numele de Filip V, bunicul său, Ludovic XIV a invadat Olanda Spaniolă. Vechea alianță împotriva Franței din războiul Marii Alianțe a fost restabilită în 1701 între Anglia, Republica Olandeză și împăratul Sfântului Imperiu Roman, căruia, prin tratate încheiate anterior (1698, 1699), i se promiseseră părți ale Imperiului Spaniol. Englezii, conduși de ducele de Marlborough, au repurtat o serie de victorii asupra Franței (1704–1709), printre care Bătălia de la Blenheim, în urma căreia francezii s-au retras din Țările de Jos și Italia. Generalul imperial Eugen de Savoia a obținut și el câteva victorii notabile. În 1711, conflictele din interiorul alianței au dus la colapsul acesteia, iar în 1712 au început negocierile de pace. Războiul a luat sfârșit prin Pacea de la Utrecht (1713), care a marcat ascensiunea Angliei, în detrimentul Franței și al Spaniei. Tot atunci au fost semnate și Tratatele de pace de la Rastadt și Baden (1714).

Războiul Peninsular

(1808-1814)

Episod din războaiele napoleoniene, care s-a desfășurat în Peninsula Iberică. După ce forțele franceze au ocupat Portugalia (1807) și Napoleon l-a instaurat pe fratele său, Joseph Bonaparte, rege al Spaniei (1808), în Madrid a început o rebeliune cunoscută în Spania sub numele de Războiul de independență. Nici în celelalte orașe insurecțiile nu s-au lăsat așteptate. În 1810, francezii i-au înfrânt pe rebelii spanioli din Madrid și din celelalte zone ale Spaniei. Între timp, englezii, sub conducerea viitorului duce de Wellington, au debarcat în Portugalia (1808), unde au luptat cu francezii în mai multe rânduri, până în 1812. După ce Napoleon a retras forțele franceze pentru a sprijini invazia asupra Rusiei, Wellington a început să avanseze treptat pe teritoriul Spaniei. Victoria englezilor în Bătălia de la Vitoria (1813) și marșul acestora în SV Franței i-au forțat pe francezi să se retragă din Spania și să-l reinstaureze rege pe Ferdinand VII (1814).

Războiul Rece

Ostilitate declarată, dar controlată strict, care s-a manifestat după Al Doilea Război Mondial între Statele Unite și Uniunea Sovietică, precum și între aliații acestora.

Războiul Rece a fost purtat în plan politic, economic și propagandistic, evitându-se o implicare militară. Termenul a fost utilizat pentru prima dată de scriitorul englez George Orwell într-un articol publicat în 1945, referitor la ceea ce el a prezis că va fi situația de fapt în competiția nucleară dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică. În SUA a fost utilizat mai întâi de finanțistul și consilierul prezidențial american Bernard Baruch, într-un discurs ținut la State House în Columbia, Carolina de Sud, în 1947.

Originile Războiului Rece

După capitularea Germaniei naziste în mai 1945, cu puțin înainte de sfârșitul celui de

Al Doilea Război Mondial, alianța incomodă dintre Statele Unite și Marea Britanie, pe de o parte, și Uniunea Sovietică, pe de altă parte, a început să se destrame. În 1948 sovieticii au instalat guverne comuniste în țările din Europa de Est, care fuseseră eliberate de Armata Roșie.

Americanii și britanicii se temeau de o hegemonie sovietică în Europa de Est și de amenințarea partidelor comuniste pilotate de la Moscova, care aspirau să acceadă la putere în democrațiile occidentale. Sovieticii erau însă hotărâți să mențină controlul asupra estului Europei ca măsură de siguranță împotriva oricărei noi amenințări din partea Germaniei, intenționând totodată să răspândească comunismul pretutindeni în lume, din motive preponderent ideologice.

Războiul Rece s-a intensificat între 1947 și 1948, după ce SUA au decis aplicarea Planului Marshall, sporindu-și influența asupra guvernelor din Europa Occidentală, și după ce sovieticii au instalat regimuri integral comuniste în întreaga Europă de Est.

Lupta superputerilor

Războiul Rece a ajuns la apogeu între 1948 și 1953, când sovieticii au instituit blocada (1948–1949) asupra sectoarelor din Berlinul de Vest deținute de occidentali; Statele Unite și aliații lor europeni au înființat Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), o alianță militară menită să țină piept prezenței sovietice în Europa (1949); sovieticii au testat prima bombă atomică (1949), punând capăt monopolului nuclear american; comuniștii au venit la putere în China (1949), iar guvernul comunist din Coreea de Nord, susținut de sovietici, a invadat în 1950 Coreea de Sud, pe care o susțineau Statele Unite, declanșând un război cu deznodământ neclar, care avea să dureze până în 1953.

Din 1953 până în 1957 a intervenit o oarecare destindere, favorizată mai ales de moartea, în 1953, a dictatorului sovietic Iosif Stalin; cu toate acestea, starea de încordare s-a păstrat. În 1955 a fost creat Tratatul de la Varșovia, o organizație militară reunind toate țările din blocul sovietic, iar în același an Germania de Vest a fost admisă în NATO. O nouă fază încordată a Războiului Rece s-a desfășurat între 1958 și 1962, perioadă în care SUA și URSS au început să producă rachete balistice intercontinentale. În 1962, sovieticii au instalat în secret rachete cu focoase nucleare în Cuba, amenințând orașele americane. Criza declanșată atunci a dus cele două superputeri în pragul războiului.

Criza cubaneză a rachetelor a demonstrat că nici Statele Unite, nici Uniunea Sovietică nu erau gata să recurgă la armele nucleare de teama represaliilor din partea adversă (așadar de teama anihilării reciproce). Ca urmare, cele două superputeri au semnat în 1963 Tratatul de interzicere a testelor nucleare, care interzicea toate testele nucleare, cu excepția celor subterane. Criza s-a adâncit însă din cauza ambiției sovieticilor de a nu ceda superioritatea militară, ceea ce a dus la proliferarea armelor convenționale și strategice, obligându-i și pe americani să intre în următorii 25 de ani într-o veritabilă cursă a înarmărilor.

În perioada Războiului Rece, SUA și URSS au evitat confruntările directe în Europa, declanșând operațiuni militare numai cu scopul de a zădărnici trecerea unora dintre aliații lor în tabăra adversă sau de a-i lichida în cazul în care s-ar fi produs vreo trădare. Pentru a menține partidele comuniste la putere, URSS a trimis trupe în Germania de Est (1953), în Ungaria (1956), în Cehoslovacia (1968) și în Afghanistan (1979). La rândul lor, SUA au contribuit la răsturnarea guvernului de stânga din Guatemala (1954), au susținut o invazie nereușită în Cuba (1961), au invadat Republica Dominicană (1965) și Grenada (1983) și au eșuat, după îndelungate eforturi desfășurate între 1964 și 1975, în încercarea de a împiedica regimul comunist din Vietnamul de Nord să preia controlul asupra Vietnamului de Sud.

Către o nouă ordine mondială

Cu toate acestea, în decursul anilor 1970 și 1980, modelul bipolar al competiției dintre blocul occidental și cel sovietic a fost treptat înlocuit de o configurație mult mai complexă a relațiilor internaționale. În 1960 s-a petrecut între URSS și China o ruptură majoră, care s-a adâncit de-a lungul anilor, slăbind unitatea blocului comunist. În anii 1960 și 1970, Europa Occidentală și Japonia au cunoscut o creștere economică dinamică, reducând decalajul față de Statele Unite. În noul context, țările mai puțin puternice au dobândit mai mult spațiu pentru afirmarea propriei independențe, manifestând adesea o rezistență sporită față de constrângerile sau persuasiunea marilor puteri.

În anii 1970 s-a făcut simțită o nouă destindere, materializată prin acordurile SALT I din 1972 și SALT II din 1979, prin care marile puteri instituiau limite referitoare la rachetele balistice și la rachetele strategice cu focoase nucleare. Aceste acorduri au fost urmate însă de noi tensiuni la începutul anilor 1980, pe măsură ce cele două superputeri își continuau înarmarea, concurând pentru influență în lumea a treia.

Totuși, la finele anilor 1980, în timpul administrației lui Mihail Gorbaciov, Războiul Rece s-a apropiat de sfârșit. Mihail Gorbaciov a demantelat aspectele totalitare ale sistemului sovietic, depunând eforturi reale pentru democratizarea vieții politice. El a consimțit, de asemenea, la prăbușirea regimurilor comuniste din țările blocului sovietic din Europa de Est, produsă cu rapiditate între 1989 și 1990. Venirea la putere a unor guverne democratice în Germania de Est, Polonia, Ungaria, Cehoslovacia și România a fost urmată îndeaproape de unificarea Germaniei de Vest cu Germania de Est sub auspiciile NATO și, încă o dată, cu acceptul sovieticilor.

Reformele interne ale lui Gorbaciov au slăbit între timp Partid Comunist Sovietic, permițând împărțirea puterii între Rusia și celelalte republici sovietice. La sfârșitul anului 1991, Uniunea Sovietică s-a prăbușit și din cenușa ei s-au născut 15 națiuni noi independente, inclusiv o Rusie cu un conducător anticomunist, ales în mod democratic. Războiul Rece luase sfârșit.

Războiul ruso-finlandez

Vezi Războiul de Iarnă

Războiul stelelor

Vezi Inițiativa de Apărare Strategică

Războiul Țărănesc

(1524–1525)

Răscoală a țăranilor din Germania, inspirată de Reformă. Țăranii din V și din S Germaniei au invocat legea divină pentru a-și cere drepturile agrare și libertatea față de opresiunea nobililor și a moșierilor. Pe măsură ce răzmerița se răspândea, unele grupuri de țărani au organizat armate. Deși sprijinită de Huldrich Zwingli și de Thomas Müntzer, revolta a fost condamnată de Martin Luther, ceea ce a contribuit la înfrângerea ei, în special cu ajutorul armatei Ligii Suabe. Aproximativ 100 000 de țărani au fost uciși. Represaliile și restricțiile tot mai mari au descurajat încercările ulterioare de a îmbunătăți situația țăranilor.

răzvrătire

Formă organizată de împotrivire față de o autoritate militară stabilită prin lege. La început, răzvrătirea a fost considerată o ofensă foarte gravă, în special cea care avea loc la bordul vaselor. Comandantul era învestit cu o autoritate disciplinară considerabilă, inclusiv puterea de a acorda pedeapsa capitală, fără o decizie a Curții Marțiale. Odată cu dezvoltarea sistemelor de comunicații radio, riscul de răzvrătire a scăzut, iar pedepsele mai grele au fost interzise în absența unui proces.

râmă

Denumire comună pentru cele peste 1 800 de specii de viermi inelați tereștri din genul *Lumbricus*, clasa *Oligochaeta*. Râmele există în toate solurile cu un grad suficient de mare de umezeală și de materii organice. Cea mai răspândită specie de pe teritoriul american, *L. terrestris*, are lungimea maximă de 25 cm, dar există și o specie australiană care atinge 3,3 m. Corpul acestora este segmentat și ascuțit la ambele capete. Râmele se hrănesc cu organisme aflate în putrefacție; ingerează și diverse particule, nisip, pietricele din sol, contribuind la aerarea și drenajul acestuia, precum și la îmbunătățirea conținutului său nutritiv, ceea ce este benefic pentru dezvoltarea plantelor. Reprezintă o sursă de hrană pentru multe animale.

râmă (*Lumbricus terrestris*)

JOHN MARKHAM

Râmeț, mănăstirea ~

Locaș monahal ortodox, de maici, situat în comuna cu același nume din județul Alba, România. Vestigiile și indicațiile documentare atestă că biserica a fost construită în 1214. Cele mai vechi picturi au fost realizate de meșterul Mihul de la Crișul Alb în 1483, dar cea mai mare parte a picturii datează din 1741. Muzeul mănăstirii adăpostește, pe

Mănăstirea Râmeț, biserica Sfinții Apostoli Petru și Pavel (1987)

lângă o colecție de icoane pe sticlă și o serie de cărți vechi, o inscripție care menționează numele lui Ghelasie, cel mai vechi arhiepiscop al Transilvaniei.

Râmnicu Vâlcea

Municipiu, 111 497 loc. (2004), situat în partea central-sudică a României, pe dreapta Oltului, în zona subcarpatică. Prima atestare documentară datează din 1388, din timpul domniei lui Mircea cel Bătrân (1386–1418). În sec. XIV, în oraș a fost construită o curte domnească. După 1950 cunoaște o dezvoltare intensă, devenind municipiu în 1968. Este nod rutier și are fabrici de construcții de utilaj chimic, un combinat chimic și un combinat de prelucrare complexă a lemnului. Ca monumente se remarcă numeroasele biserici (sec. XVI–XIX, cea mai veche fiind biserica Sf. Nicolae, ctitorie a domnului Radu cel Mare), casa în care a locuit scriitorul Anton Pann, statuia lui Mircea cel Bătrân etc.

rândunică

Denumire comună pentru cele 74 de specii de păsări cântătoare, din familia *Hirundinidae*, întâlnite în aproape toată lumea. Rândunelele au o lungime de 10–23 cm, aripi ascuțite și înguste, cioc scurt, picioare scurte și subțiri și uneori coadă bifurcată. Penajul închis la culoare, pe partea dorsală, poate avea reflexe de albastru sau verde metalizat. Se hrănesc cu insecte pe care le prind din zbor. Se adăpostesc în scorburile copacilor, în mici vizuini în pământ sau își construiesc cuiburi din lut în ziduri. Unele specii (de ex. rândunica-comună, *Hirundo rustica*) migrează pe distanțe mari; toate speciile au un instinct foarte pronunțat de revenire în habitatul de origine. La Misiunea San Juan Capistrano din California se întâlnește rândunica-de-stâncă (*Petrochelidon pyrrhonota*). *Vezi și* lăstun.

rândunici (*Hirundo rustica*)

STEPHEN DALTON – AGENȚIA FOTOGRAFICĂ DE ISTORIE NATURALĂ/EB INC.

rândunică-de-mare *sau* chiră

Denumire comună pentru cele cca 40 de specii de păsări acvatice (subfamilia *Sterninae*, familia *Laridae*) migratoare, întâlnite aproape în toată lumea, cu corp subțire și cu degete ale membrelor inferioare prinse în palmatură. Lungimea lor variază între 20 și 55 cm, în funcție de specie. Penajul este alb, alb cu negru sau negru; ciocul ascuțit este negru, roșu sau galben, iar picioarele sunt roșii sau negre. Cele mai multe specii au aripi lungi, ascuțite și coada bifurcată. Plonjează în apă ca să prindă crustacee și pești. Trăiesc în colonii, de obicei pe insule. *Vezi și* chira-arctică.

râs

Vezi linx

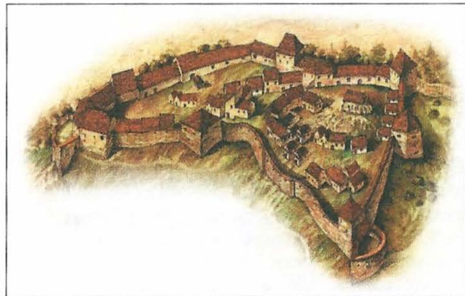
râs-roșu

Pisică nord-americană cu coadă scurtă și cu picioare lungi (*Lynx rufus*); poate fi întâlnită în pădurile și în deșerturile din S Canadei până în S Mexicului. Este o rudă apropiată a râsului și a caracalului. Are labe mari și pavilioane cu smocuri de peri; măsoară între 60 și 100 cm lungime, fără coadă, care atinge 10–20 cm. La greabăn are o înălțime de 50–60 cm și o greutate de 7–15 kg. Blana este de culoare brună-deschis sau roșcată, cu pete negre. Este un animal nocturn și, de regulă, singuratic. Se hrănește cu mamifere mici sau cu păsări și este util pentru limitarea extinderii populațiilor de iepuri și de rozătoare.

Râșnov, cetatea ~

Important monument de arhitectură medievală din Țara Bârsei, România, cea mai mare cetate țărănească din S și SE Transilvaniei, ridicată între sec. XIV și XVII pe o colină ce domină orașul Râșnov. Drumul comercial care trecea prin trecătoarea Branului era și o importantă cale de invazie, armatele dușmane care pătrundeau în Țara Bârsei, întâlneau ca primă așezare mai importantă orașul Râșnov, pe care îl atacau adesea. Marea invazie a tătarilor din 1241, când Țara Bârsei a fost pustiită, precum și invaziile care au urmat i-au determinat pe locuitorii Râșnovului să găsească un sistem de apărare cât mai puternic. Cetatea Râșnov a fost construită prin efortul colectiv al locuitorilor din această așezare, ajutați de cei din comunele învecinate. Prima mențiune documentară despre cetate datează din 1335, când puternica fortificație a ținut piept unei noi invazii tătare, salvând viețile și agoniseala locuitorilor refugiați între zidurile ei. Cetatea are un stil arhitectonic lipsit de pretenții și apropiat de construcția caselor obișnuite, adaptat cerințelor de fortificare. Ca material au fost întrebuințate piatra și cărămida. Înălțimea zidurilor este de cca 5 m,

iar lățimea cea mai mare o prezintă zidul sudic, care, nefiind dublat, așa cum sunt celelalte ziduri, în unele locuri are 1,5 m. Zidurile, ca și turnurile, erau acoperite cu țiglă pentru a preveni incendiile provocate de asediatori și urmăreau traseul neregulat al terenului accidentat al culmii dealului pe care înconjoară cetatea, imprimând profilul unei masive centuri zimțate. Complexul cetății țărănești a Râșnovului cuprinde două curți: una exterioară, în fața zidului estic al cetății, mărginită de un zid fortificat și dotat cu un turn pătrat denumit turnul vechi, și una interioară, înconjurată de zidurile și turnurile cetății. Curtea exterioară, situată în partea estică a cetății, servea pentru adăpostirea vitelor, constituind în același timp și un avanpost întărit pentru apărarea cetății. Bastionul poligonal de la E și capela datează din sec. XVII. În incinta cetății s-a descoperit temelia unei biserici ortodoxe din sec. XI–XII, cu hramul Sf. Nicolae. Considerată prima ctitorie a Basarabilor în Transilvania, biserica a fost construită în 1384, probabil cu ajutorul lui Dan I, iar pronaosul și clopotnița au fost adăugate în 1773. Este cel mai vechi edificiu ortodox din Transilvania de SE.

Cetatea Râșnov, hartă veche

râu

Apă curgătoare care trece printr-o albie cu maluri mai mult sau mai puțin conturate. Râurile sunt un element fundamental în ciclul hidrologic și joacă un rol major în modelarea suprafeței Pământului. Acțiunea râurilor exercită o influență imensă chiar și asupra regiunilor de deșert sau aparent aride, când revărsările de apă inundă albii în mod obișnuit secate. Curgerea râului este susținută de diferența dintre energia produsă și cea consumată. Râurile se alimentează din scurgerile de apă de pe înălțimi, din infiltrații ale apelor subterane și din apa rezultată de pe urma topirii zăpezii sau a ghețarilor. Precipitațiile directe aduc doar cantități foarte mici de apă în râuri. Pierderile apei de râu sunt cauzate de infiltrarea acesteia în rocile poroase și permeabile, în pietriș sau în nisip, de evaporare și, în ultimă instanță, de vărsarea în ocean.

RCA Corp.

Important conglomerat american de electronică și comunicații. Din 1986 este firmă membră a companiei General Electric (GE), cu sediul în New York. În momentul achiziției sale de către General Electric, printre filialele RCA se număra și NBC, care este administrată ca divizie separată în cadrul GE. RCA a fost fondată în 1919, sub denumirea Corporația Americană de Radiodifuziune (Radio Corporation of America), de către compania General Electric, pentru a putea achiziționa Compania Americană de Telegrafie Marconi, singura companie capabilă la acea dată să realizeze transmisiile radio transatlantice comerciale. La rândul ei, în 1926, RCA a fondat NBC pentru a prelua transmisiunile radiofonice ale GE, AT&T și Westinghouse. Ca urmare a unui proces antitrust împotriva acestor trei companii, RCA și NBC au devenit independente. În 1939, RCA a realizat primul receptor experimental de televiziune, iar șapte ani mai târziu a lansat pe piață televizoarele alb-negru. General Electric a cumpărat compania RCA în 1986, pentru ca în 1987 să vândă divizia de electronice pentru micii consumatori corporației franceze Thomas-Brandt S.A., ulterior numită Thompson SA. În cadrul GE, RCA este activă și în sectoarele electronicii militare și spațiale, precum și ale comunicațiilor prin satelit.

reactanță

Mărime reprezentând opoziția manifestată de un circuit electric sau de o porțiune de circuit la trecerea curentului electric (*vezi* impedanță electrică), atâta timp cât curentul este variabil sau alternativ. Curentul electric constant, care străbate un conductor într-o anumită direcție, întâmpină o opoziție denumită rezistență electrică, dar nu și reactanță. Reactanța apare în plus față de rezistență, atunci când în conductori circulă curent alternativ. Reactanța apare, de asemenea, pentru intervale scurte, atunci când apar modificări ale curentului continuu, pe măsură ce se

apropie sau se îndepărtează de fluxul de curent constant (de ex. când se deschide sau se închide un întrerupător). Reactanța este de două tipuri: inductivă și capacitivă. Reactanța inductivă este asociată cu un câmp magnetic variabil care înconjoară o sârmă sau o bobină străbătută de curent electric. Reactanța capacitivă este asociată cu câmpul electric variabil dintre două suprafețe conductoare (plăcuțe) separate printr-un material izolator. Unitatea de măsură a reactanței este ohmul.

reactor nuclear

Dispozitiv care poate iniția și controla o serie de reacții nucleare de fisiune. Neutronii eliberați într-o singură fisiune nucleară pot ciocni alte nuclee grele, provocând fisiuni. Rata de propagare a reacției în lanț este controlată prin introducerea de materiale, de obicei în formă de bară, care atrag foarte rapid neutronii. În mod normal, barele de control, făcute din cadmiu sau bor, sunt introduse treptat în miezul reactorului, în cazul în care se produc serii de fisiuni nucleare la o rată prea mare, ceea ce poate conduce la supraîncălzirea miezului reactorului. Căldura eliberată în urma fisiunii nucleare este înlăturată din miezul reactorului cu ajutorul unui agent de răcire care circulă prin miez. O parte din energia termică din agentul de răcire este folosită pentru a încălzi apa și pentru a o transforma în abur la presiune mare. Aburii pun în mișcare o turbină, iar energia mecanică a turbinei este transformată în electricitate, cu ajutorul unui generator. Pe lângă faptul că în uzul comercial sunt o sursă valoroasă de putere electrică, reactoarele nucleare servesc, de asemenea, pentru a propulsa anumite nave militare de suprafață, submarine, precum și anumite nave spațiale fără echipaj. O altă utilizare majoră a reactoarelor este producerea de izotopi radioactivi care sunt folosiți cu preponderență în cercetarea științifică, terapia medicală și în industrie.

reacție chimică

Proces chimic în care o substanță se transformă în altă substanță, având proprietăți diferite, spre deosebire de schimbarea stării sau a formei de agregare (stare). Reacțiile chimice presupun ruperea și rearanjarea legăturilor ce țin atomii împreună, dar niciodată a nucleelor atomice. Suma dintre masă și numărul de atomi al tuturor reactanților este egală cu cea a tuturor produșilor, iar energia este aproape întotdeauna consumată sau eliberată. Viteza de reacție variază (*vezi* viteză de reacție). Înțelegerea acestor mecanisme permite chimiștilor să modifice condițiile de reacție în scopul optimizării vitezei sau a cantității unui produs dat; reversibilitatea reacției și prezența unor reacții concurente și produse intermediare complică aceste studii. Reacțiile pot fi de sinteză, de descompunere, de rearanjare, de adiție, de eliminare sau de substituție. Exemplele includ oxidoreducerea, polimerizarea, ionizarea (*vezi* ion), combustia (ardere), hidroliza și reacțiile acid-bază.

reacție de reducere

Reacție chimică în care numărul de electroni aferenți unui atom sau grup de atomi crește. Electronii absorbiți de substanța care se reduce sunt donați de altă substanță, de obicei hidrogenul (H_2), care, în consecință, se oxidează. *Vezi* oxidoreducere.

reacție fotochimică

Reacție chimică prin absorbția energiei sub formă de radiații vizibile (lumină), ultraviolet sau în infraroșu. Procesele fotochimice primare au un rezultat imediat, putând fi urmate de procese secundare. Exemplul clasic este fotosinteza. Vederea ține de reacțiile fotochimice care au loc la nivelul ochiului (*vezi* retină, rodopsină). În cazul filmului și al hârtiei fotografice, lumina activează sărurile de argint ale acestora până la un stadiu în care pot fi ușor reduse la granulele metalice argintii, în timpul developării. Albirea rufelor, bronzarea pielii la om, formarea ozonosferei Pământului și multe reacții industriale sunt, de asemenea, fotochimice. Anumite substanțe care poluează aerul (*vezi* smog) devin mai reactive și formează compuși toxici în reacții fotochimice.

reacție în lanț

Proces care se poate reînnoi prin el însuși, pentru că duce la formarea de produse ce reimpulsionează reacția. Reacțiile nucleare în lanț reprezintă o serie de fisiuni nucleare inițiate de neutronii produși într-o fisiune anterioară. Pentru ca reacția să se reînnoiască prin ea însăși, este necesară o masă critică suficient de mare pentru a captura mai mult de un neutron la o reacție de fisiune. Reacțiile în lanț scăpate de sub control, cum este cazul bombei nucleare, se produc atunci când sunt prezenți mulți neutroni, iar reacțiile se multiplică foarte repede. Reactoarele nucleare își controlează

reacțiile printr-o distribuție atentă a materialului de fisiune și prin introducerea de materiale absorbante de neutroni.

reacție polimerică în lanț (RPL)

Tehnică de laborator folosită în reproducerea unui segment de ADN, rapid și cu acuratețe. Aceste tehnici sunt necesare pentru diverse experimente și proceduri din biologia moleculară, analiza criminalistică (amprenta ADN), biologia evolutivă (pentru a amplifica fragmentele de ADN găsite într-un specimen antic) și medicină (pentru diagnosticarea bolilor genetice sau detectarea grupurilor mici de virusuri). Inventată de Kary Mullis, RPL necesită un tipar ADN (de mărimea unei molecule) pentru replicare, nucleotide pentru realizarea copiilor și enzima ADN-polimerază pentru catalizarea formării de legături între monomerii nucleotidelor copiate. Un ciclu în trei etape (separarea segmentelor de ADN, marcarea capetelor segmentului de copiat și catalizarea formării legăturilor) durează câteva minute și dublează numărul de porțiuni ADN. Reluarea ciclului de mai multe ori are ca rezultat o creștere exponențială a cantității de ADN.

reacție sexuală

Serie de patru etape de reacții fiziologice la o stimulare sexuală. Nu este necesar ca un individ să se treacă prin toate cele patru etape, nici ca partenerii să le parcurgă simultan. Autostimularea se numește masturbare; dacă două persoane se stimulează una pe cealaltă, se vorbește despre masturbare reciprocă; dacă partenerii sunt de sex opus, reacția sexuală poate conduce la raport sexual. În timpul excitării, mușchii se încordează, iar numărul bătăilor inimii crește; la bărbați, penisul intră în erecție; la femei, vaginul se lărgește, pereții vaginali se umezesc, iar clitorisul se mărește. În așa-numita fază de platou, respirația se accelerează, iar mușchii se încordează și mai tare; testiculele și glandul penisului se măresc; partea externă a vaginului se contractă, iar clitorisul se retrage. În timpul orgasmului, tensiunea mușchiului este eliberată rapid; penisul se contractă de mai multe ori, ejaculând spermă; vaginul se contractă regulat. La sfârșit, organele genitale ale amândurora revin la condiția de dinainte de excitare; bărbatul nu mai poate fi excitat decât după câteva minute sau câteva ore; femeia se poate excita din nou foarte repede.

Reacțiunea thermidoriană

(1794)

Revoltă din timpul Revoluției Franceze, împotriva Terorii. A început pe 27 iulie 1794. Disperați de numărul imens de execuții (1 300 numai în iunie), deputații din Convenția Națională au dispus arestarea lui Maximilien Robespierre, Louis de Saint-Just și a altor membri ai Comitetului pentru Siguranța Publică. Toți aceștia au fost ghilotinați, în scurta perioadă numită Teroarea Albă, dezlănțuită împotriva radicalilor iacobini. Reacțiunea termidoriană a fost urmată la scurt timp de perioada Directoratului.

Read, Nathan

(1750, Warren, Massachusetts, SUA - 1849,/?/)

Inginer și inventator american. A studiat și ulterior a predat la Universitatea Harvard. A pus la punct tehnologia care adaptează motorul cu aburi, inventat de James Watt, la mijloace de transport terestre și maritime. De asemenea, a inventat metoda transmisiei pe lanțuri care utilizează roata cu zbaturi pentru a propulsa un vapor cu aburi, iar în 1791 a obținut, alături de John Fotch, James Rumsey și John Stevens, primele brevete pentru vapoare, din America. Read a adus inovații în tehnologiile morilor de vânt, ale energiei hidraulice și ale batozelor.

read-only memory

Vezi ROM

Reade, Charles

(08.06.1814, lângă Ipsden, Oxfordshire, Anglia - 11.04.1884, Londra)

Romancier și dramaturg englez. A absolvit dreptul și a lucrat ca funcționar la Universitatea Oxford; cu toate acestea, și-a dedicat cea mai mare parte a timpului și a resurselor scrierii și punerii în scenă a pieselor sale de teatru, în mare parte melodrame. Romanele sale critică cu o indignare înflăcărată nedreptățile sociale ale epocii. Este cunoscut în special pentru romanul istoric de aventuri *Mănăstirea și căminul* (The Cloister and the Hearth, 1861); printre romanele sale mai figurează *Nu e niciodată prea târziu să te îndrepți* (It Is Never Too Late to Mend, 1856), care critică condițiile din închisori; *Bani gheață* (Hard Cash, 1863), despre abuzurile comise asupra pacienților bolnavi mintal, și *Pune-te în locul lui* (Put Yourself in His Place, 1870), despre terorismul exercitat de sindicaliști.

Reader's Digest

Revistă lunară din Statele Unite. Lansată de soţii DeWitt şi Lila Wallace, a apărut în 1922, mai întâi sub forma unei publicaţii informative conţinând rezumatele articolelor de actualitate şi de divertisment apărute în alte periodice. Din 1934 a publicat versiuni prescurtate de cărţi şi romane recent apărute; ulterior, a început să editeze cărţi conţinând materiale originale. Deşi a fost iniţial conceput ca o publicaţie imparţială, *Reader's Digest* a tins să reflecte vederile, în general conservatoare, ale celor doi fondatori. Este probabil publicaţia cu cel mai mare tiraj din lume, apărând în zeci de ediţii şi numeroase limbi.

Reading

Oraş, 143 124 loc. (2001), reşedinţă a comitatului Berkshire, Anglia, la V de Londra. Existenţa lui este atestată încă din 871 d.Hr., ca aşezare daneză, iar în 1253 regele Henric III i-a acordat statut de oraş, confirmat de suveranii care au urmat. Între sec. XII şi XVI, oraşul a fost dominat de luptele pentru privilegii dintre mănăstirea benedictină fondată în 1121 şi breasla în plin avânt a negustorilor. În sec. XVII, comerţul din oraş, mai ales cel cu îmbrăcăminte, intrase în declin. Activitatea de bază din sec. XVIII era comerţul cu malţ. Ruinele mănăstirii, dizolvată de Henric VIII, se află în parcul public al oraşului. Clădirea a fost distrusă în timpul Războiului Civil Englez, când şi oraşul a suferit pagube importante. Oscar Wilde a fost întemniţat în închisoarea din Reading, în 1897, unde a scris *Balada închisorii Reading* (The Ballad of Reading Gaol). În prezent, Reading este centru agricol renumit pentru răsadurile sale. Are o universitate, iar sectoarele industriale cel mai bine reprezentate sunt producerea de calculatoare şi cea de bere.

ready-made

Obiect banal, luat din viaţa de zi cu zi, privit ca obiect de artă. Termenul a fost lansat de Marcel Duchamp. Printre primele ready-made-uri pe care le-a produs se numără o lopată de zăpadă, amintind o zi de viscol la New York, şi o roată de bicicletă pe un taburet (1913). Aceste obiecte reprezintă un protest faţă de importanţa excesivă acordată obiectelor de artă. Gesturile antiestetice ale lui Duchamp îl plasează printre cei mai importanţi dadaişti ai perioadei, iar conceptul său de ready-made, deşi a fost considerat timp de câteva decenii o insultă la adresa artei, a fost ulterior adaptat de artişti precum Robert Rauschenberg, Andy Warhol şi Jasper Johns.

Reagan, Ronald W(ilson)

(06.02.1911, Tampico, Illinois, SUA – 05.06.2004, Los Angeles, California)

Al 40-lea preşedinte al Statelor Unite ale Americii (1981–1989). A urmat cursurile Colegiului Eureka; a fost comentator sportiv la un post de radio, stabilindu-se ulterior la Hollywood, în 1937. Cariera sa de actor de cinema i-a adus roluri în 50 de filme; a fost preşedintele Asociaţiei Profesionale a Actorilor de Cinema din America de două ori (1947–1952; 1959–1960). La jumătatea anilor 1950 a devenit purtătorul de cuvânt al companiei General Electric şi a prezentat emisiunea de televiziune produsă de aceasta în perioada 1954–1962. Şi-a schimbat treptat afilierea politică, trecând de la democraţii liberali la republicanii conservatori; a fost ales guvernator al Californiei, efectuând două mandate între 1967 şi 1974. A câştigat alegerile prezidenţiale din 1980, învingându-şi contracandidatul, preşedintele în funcţie Jimmy Carter. La scurt timp după instalare, a fost rănit într-o tentativă de asasinat. A adoptat politica economică a ofertei agregate, pentru a promova o creştere economică rapidă şi pentru a reduce deficitul bugetar federal. Congresul american a aprobat majoritatea proiectelor sale (1981), care au condus la scăderea inflaţiei, dar şi la dublarea datoriei publice, în intervalul 1981–1986. A iniţiat cea mai intensă consolidare a forţelor militare pe timp de pace din istoria Statelor Unite, iar în 1983 a propus demararea Iniţiativei de Apărare Strategică. În politica externă, s-a impus prin tratatul de reducere a arsenalului de arme nucleare cu rază medie de acţiune, încheiat cu URSS, printr-un război cu participare indirectă împotriva Nicaraguei, prin susţinerea forţelor Contras, şi prin invadarea Republicii Granada pentru a împiedica transformarea sa într-un avanpost sovietic. La alegerile prezidenţiale din 1984 a fost reales cu o majoritate covârşitoare. În 1986 au fost dezvăluite detalii referitor la implicarea administraţiei Reagan în Afacerea Iran-Contra, ceea ce a condus la o scădere semnificativă a popularităţii şi a autorităţii lui. Deşi capacitatea intelectuală de guvernare i-a fost adesea pusă sub semnul întrebării, aptitudinile sale deosebite de

comunicare i-au asigurat succesul privind politica sa conservatoare, iar atitudinea lui fermă față de Uniunea Sovietică este adesea considerată un factor major în dezmembrarea comunismului sovietic. În 1994 a făcut public faptul că suferea de boala Alzheimer.

realism

Concepție filozofică prin care se atribuie obiectelor cunoașterii umane o existență independentă de perceperea sau concepерea lor de către subiectul cunoscător. Spre deosebire de nominalism, care neagă existența reală a universaliilor (altfel decât ca simple nume), și de conceptualism, care admite existența reală a universaliilor doar în calitate de concepte ale intelectului, realismul proclamă existența universaliilor, indiferent dacă ele sunt sau nu exprimate prin limbaj și gândite de mintea umană. Spre deosebire de idealism și de fenomenalism, realismul afirmă că obiectele materiale și calitățile acestora există în mod obiectiv, indiferent dacă sunt percepute sau nu. În mod similar, conform realismului moral, calitățile morale ale acțiunilor (precum faptul de a fi bun, rău ori indiferent din punct de vedere moral sau faptul de a fi corect, greșit sau obligatoriu din punct de vedere etic) sunt parte integrantă a acțiunilor înseși și nu pot fi explicate ca simple produse ale conștiinței, care le percepe și care poate simți simpatie sau dezgust față de aceste acțiuni. Spre deosebire de convenționalism, realismul afirmă că teoriile științifice au o valoare obiectivă de adevăr (sau de falsitate), în funcție de corespondența sau noncorespondența lor cu o realitate care există în chip independent.

realism

Estetică în artele vizuale care promovează redarea detaliată, neînfrumusețată și cu acuratețe a naturii sau a vieții contemporane. Realismul respinge idealizarea bazată pe imaginație, în favoarea unei examinări atente a aparențelor exterioare. A fost curentul dominant în arta franceză între 1850 și 1880. La începutul anilor 1830, pictorii afiliați Școlii de la Barbizon au îmbrățișat realismul în reproducerile fidele ale peisajului din împrejurimile satului respectiv. Gustave Courbet a fost primul pictor care a proclamat și practicat estetica realismului: tablourile sale *Înmormântare la Ornans* (Enterrement à Ornans) și *Spărgătorii de piatră* (Les Casseurs de pierre, 1849) au șocat publicul și criticii prin zugrăvirea brutal de sinceră a țăranilor și a muncitorilor. Honoré Daumier a utilizat, în caricaturile sale satirice, linia îndrăzneață și tehnica detaliului dusă la extrem, cu scopul de a critica imoralitatea ce caracteriza, în ochii săi, societatea franceză. Realismul și-a făcut simțită prezența și în Statele Unite ale Americii, în lucrările unor Winslow Homer și Thomas Eakins. În sec. XX, pictorii germani asociați la mișcarea Neue Sachlichkeit au adoptat stilul realist pentru a-și exprima deziluzia provocată de Primul Război Mondial. Mișcarea inițiată în timpul Marii Depresiuni economice, cunoscută sub numele de realism social, a adoptat, la rândul ei, un stil realist necruțător, pentru a înfățișa nedreptățile societății americane. *Vezi și* naturalism.

realism

Teorie și practică în literatură care promovează fidelitatea față de natură și de realitate și reprezentarea scrupuloasă și neidealizată a cotidianului. Operele unor scriitori din sec. XVIII precum Daniel Defoe, Henry Fielding și Tobias Smollett se numără printre primele manifestări ale realismului în literatura engleză. A fost adoptat în mod conștient ca program estetic de către artiștii francezi de la jumătatea sec. XIX, care surprindeau acele aspecte ale vieții și societății contemporane ce fuseseră neglijate până atunci. Gustave Flaubert, cu romanul său *Doamna Bovary* (Madame Bovary, 1857), a marcat consacrarea curentului în literatura europeană. Accentul pe prezentarea detașată și obiectivă, precum și critica socială lucidă, dar temperată sunt aspecte ale realismului total integrat de romanul din a doua jumătate a sec. XIX. Termenul a fost folosit și în sens peiorativ, referitor la descrierile excesive ale detaliilor și la tratarea unor subiecte banale sau sordide. *Vezi și* naturalism.

realism magic

Fenomen literar latino-american, caracterizat prin încorporarea ca elemente ale vieții obișnuite a elementelor fantastice sau mitice în cadrul lucrărilor realiste de ficțiune. Termenul a fost folosit pentru prima dată în sens literar de către romancierul cubanez Alejo Carpentier (1904–1980), în anii 1940; el a scos în evidență tendința conaționalilor săi contemporani de a descrie obișnuitul prin metodele fabulosului. Printre scriitorii de marcă asociați cu folosirea realismului magic se numără

Gabriel Garcia Márquez, Jorge Amado, Jorge Luis Borges, Miguel Angel Asturias, Julio Cortazár și Isabel Allende (n. 1942). Termenul a fost aplicat ulterior și literaturii și artei din afara Americii Latine.

realism social

Curent în arta americană, apărut pe la 1930, care tratează într-o manieră naturalistă teme de protest social precum sărăcia, corupția politică, conflictul dintre muncitori și patroni. Mișcarea a fost inspirată în parte de Școala Ash Can, de Marea Depresiune și de programele referitoare la artă din perioada New Deal, printre care Proiectul Federal pentru Artă WPA. Lucrări simbolice pentru acest curent sunt *Patimile lui Sacco și Vanzetti* (Passion of Sacco and Vanzetti, 1931–1932) de Ben Shahn și *Senatul* (The Senate) de William Gropper (1935).

realism socialist

Teorie și metodă artistico-literară de compoziție susținute oficial în Uniunea Sovietică, din 1932 până la mijlocul anilor 1980. Urmând tradiția realismului rus din sec. XIX, realismul socialist pretindea că servește drept reflectare obiectivă asupra vieții. În loc să critice societatea, a avut ca temă principală lupta pentru construirea socialismului și a unei societăți lipsite de clase sociale, solicitând sprijinul didactic al artelor pentru dezvoltarea conștiinței sociale. Artiștilor li se cerea să aibă o viziune pozitivă asupra societății socialiste și să aibă în vedere relevanța sa istorică, lucruri care rareori coincideau cu experiențele reale și care au subminat constant credibilitatea artistică a lucrărilor.

realitate virtuală

Folosire a modelării și a simulării pe computer pentru a face o persoană să interacționeze cu un mediu vizual tridimensional artificial sau cu orice alt mediu senzorial. Un mediu generat de computer simulează realitatea prin intermediul dispozitivelor interactive care trimit și primesc informația și care se prezintă sub formă de ochelari, seturi de căști sau măști, mănuși sau costume întregi. Iluzia de a fi în interiorul mediului creat (teleprezență) este realizată cu ajutorul senzorilor, care preiau mișcările utilizatorului și le sincronizează cu vederea, de obicei în timp real. Bazele acestei tehnologii au fost puse în anii 1960, odată cu simulatoarele de zbor, de tancuri, de artilerie și de luptă. A devenit o tehnologie comercială în anii 1980, iar acum este folosită în industria jocurilor, în expoziții și simulatoare de nave spațiale. Poate fi folosită în multe domenii, precum jocurile, medicina și biotehnologia, ingineria, designul și marketingul.

realizarea modelului

În realizarea materialelor, prim pas în procesele de turnare și de modelare: realizarea unui model fidel al unei părți, puțin mai mare ca mărime, pentru a permite contractarea materialului turnat în timpul răcirii. Muncitorii unei turnătorii fac apoi o matriță după modelul respectiv, introduc lichidul în matriță și scot materia întărită din aceasta. Prelucrarea materialelor în formă lichidă este numită turnare când este vorba de metale, sticlă și ceramică; se numește modelare atunci când implică plasticul și alte materiale nemetalice. Realizarea modelelor este o practică importantă, care se învață prin ucenicie.

Realpolitik

Politică bazată mai degrabă pe obiective practice decât pe idealuri. Termenul nu are nici un raport cu sensul obișnuit de „real", ci mai degrabă se referă la „lucruri", „realități", prin urmare, este o politică de adaptare la realitate, așa cum se prezintă ea. Realpolitik sugerează, astfel, o viziune pragmatică, prozaică și indiferentă față de considerentele etice. Este asociată adesea cu practica diplomatică de urmărire asiduă și, în același timp, realistă, a intereselor naționale.

Réaumur, René-Antoine Ferchault de

(28.02.1683, La Rochelle, Franța – 17.10.1757, Saint-Julien-du-Terroux)

Fizician și entomolog francez. A inventat scala termometrică (*vezi* termometrie), denumită ulterior cu numele său; pe scala Réaumur, 0° marchează punctul de înghețare a apei, iar 80° – punctul de fierbere a apei. A fost inventatorul sticlei albe mate cunoscute sub numele de porțelan Réaumur, a perfecționat tehnica de fabricare a fierului și a oțelului, a observat că membrele distruse ale racilor se pot regenera și a descoperit existența sucului gastric. Opera sa *Tratat dedicat istoriei insectelor* (Memoires pour servir à histoire des insectes, 1734–1742), deși neterminată, este un punct de referință în istoria entomologiei.

Rebreanu, Liviu

(27.11.1885, Târlişua, Bistriţa-Năsăud, România - 01.09.1944, Valea Mare, Argeş)

Scriitor român. Şi-a început cariera de prozator printr-o nuvelistică de mare forţă expresivă, cu subiecte din lumea satului şi din Primul Război Mondial, cu predilecţie pentru drame umane proiectate pe fundalul social-istoric sau în decorul mahalalei bucureştene (*Golanii*, 1916; *Răfuiala*, 1919). Scrierea care îi aduce consacrarea şi recunoaşterea academică a valorii este romanul *Ion* (1920), ce prezintă destinul unui ţăran sărac obsedat de pământ. Urmează, cu o ritmicitate de doi ani între ele, *Pădurea spânzuraţilor* (1922), *Adam şi Eva* (1925), *Ciuleandra* (1927), *Crăişorul* (1929). Construit tot pe tema obsesiei pământului este şi *Răscoala* (1932), roman amplu al destinului colectiv al ţăranului, cu scene tragice, ale represiunii şi ale violenţei, pe fondul marii revolte ţărăneşti din 1907. Romanul psihologic, încercat ca direcţie estetică prin *Ciuleandra*, este completat de romanul poliţist (*Amândoi*, 1940) şi de cel politic (*Gorila*, 1938). Toate aceste scrieri îşi poziţionează autorul printre cei mai importanţi scriitori români dintre cele două războaie mondiale. Este şi autor al unei comedii, *Plicul* (1923), care a avut succes de public; de un interes aparte s-au bucurat însă un detaliat şi întins în timp jurnal intim, o variată corespondenţă şi publicistica susţinută ani de zile în calitate de cronicar literar şi dramatic, toate editate postum. A fost membru al Academiei Române (1939).

Liviu Rebreanu

Récamier, Jeanne-Françoise-Julie -Adélaïde, doamna de ~ *născută* Jeanne-Françoise-Julie-Adélaïde Bernard *cunoscută ca* Madame de Récamier

(04.12.1777, Lyon, Franţa - 11.05.1849, Paris)

Celebră amfitrioană franceză. Fiică a unui bancher prosper, s-a căsătorit, la rândul ei, cu un bancher bogat; s-a impus în viaţa socială pariziană primind un mare număr de oaspeţi. Graţie farmecului şi inteligenţei sale, salonul său din Paris a devenit un punct de atracţie pentru cele mai importante personalităţi politice şi literare de la începutul sec. XIX, printre care şi foarte mulţi oponenţi ai lui Napoleon, motiv pentru care acesta a exilat-o, în 1805. După înfrângerea lui Napoleon în 1815, doamna de Récamier a revenit la Paris; René, viconte de Chateaubriand, a devenit amantul ei şi personajul principal al salonului. Prietena sa, Germaine de Staël, i-a realizat portretul literar în romanul *Corinne*.

recensământ

Înregistrări statistice ale oamenilor, caselor, firmelor sau ale altor elemente importante dintr-o ţară sau dintr-o regiune, într-un anumit moment. Primul recensământ al populaţiei din SUA s-a făcut în 1790, pentru a stabili numărul de reprezentare în Congres. În Anglia, Franţa şi Canada s-au făcut recensăminte în 1801, 1836 şi, respectiv, 1871. China a fost ultima mare ţară care a efectuat un recensământ, în 1953. Informaţiile pentru recensământ se obţin cu ajutorul unui chestionar fix, ce acoperă subiecte cum ar fi: domiciliul, sexul, vârsta, starea civilă, ocupaţia, cetăţenia, limba, etnia, religia şi educaţia. Din răspunsurile primite, demografii desprind datele referitoare la distribuţia populaţiei, componenţa familiei şi a gospodăriei, migraţia internă, forţa de muncă etc. *Vezi şi* demografie.

recesiune

Fază descendentă a ciclului afacerilor, caracterizată prin scăderea producţiei şi printr-un grad redus de ocupare a forţei de muncă, care, la rândul lor, determină scăderea veniturilor şi reducerea cheltuielilor gospodăreşti ale unei familii. Chiar dacă nu toate familiile sau întreprinderile sunt afectate de o descreştere efectivă a veniturilor, perspectivele lor devin nesigure, ceea ce le determină să reducă procesul investiţional şi de achiziţii. Consumatorii cumpără tot mai puţine bunuri de folosinţă îndelungată, iar producătorii nu mai sunt dispuşi să achiziţioneze utilaje şi echipamente, tinzând să consume din stoc, în loc să-şi reînnoiască activele. Această diminuare a cererii conduce la o diminuare corespunzătoare a producţiei realizate, contribuind astfel la agravarea situaţiei economice. Posibila trecere de la recesiune economică la depresiune profundă şi prelungită depinde de mai mulţi factori, printre care dimensiunile şi calitatea creditului obţinut anterior, în perioada de prosperitate economică, limitele permise de speculaţie la bursă,

capacitatea politicilor monetare și fiscale ale statului de a schimba direcția tendinței descrescătoare și surplusul existent de capacitate de producție.

recesivitate

Imposibilitate a uneia dintre genele pereche (alele), prezentă într-o celulă, de a se exprima în mod vizibil în organismul unui individ, din cauza influenței mai puternice sau a dominanței exercitate de gena-pereche care acționează în sens contrar. Aceeași trăsătură moștenită este afectată de ambele alele, dar prezența genei recesive nu poate fi identificată prin simpla observare a organismului; cu alte cuvinte, deși face parte din genotipul (totalitatea genelor) unui organism, existența caracterului recesiv nu este exprimată în fenotip (caracterele observabile). Termenul recesiv poate desemna caracterul organismului ale cărui alele dintr-o pereche de gene sunt în stare recesivă și, în același timp, descrie alela care poate fi mascată de o altă alelă responsabilă de transmiterea aceluiași caracter.

rechin

Denumire comună pentru cele peste 300 de specii de pești răpitori cartilaginoși (ordinul *Selachii*). Animal străvechi, rechinul s-a modificat foarte puțin de-a lungul a o sută de milioane de ani. Pielea sa este dură și de culoare gri-închis, cu solzi asemănători dinților. Majoritatea rechinilor au coadă musculară, asimetrică și îndreptată în sus; înotătoarele și botul sunt ascuțite. Au dinți ascuțiți, triunghiulari. Rechinii nu au vezică înotătoare, motiv pentru care trebuie să înoate permanent, ca să nu se scufunde. Majoritatea speciilor nasc pui vii. Câteva specii pot fi periculoase pentru oameni (de ex. marele-rechin-alb, rechinul-ciocan, rechinul-de-nisip, rechinul-tigru); rechinii mai mici, numiți și câini-de-mare, sunt pescuiți în scopuri comerciale. *Vezi și* rechin-taur; rechin-macrou; rechin-mako; rechin-coasă; rechin-balenă.

rechin-alb

Vezi marele rechin alb

rechin-balenă

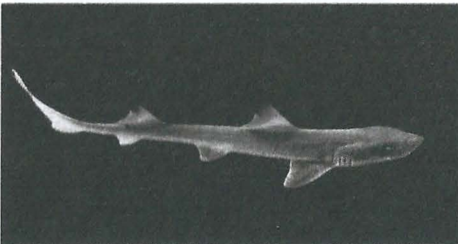
Specie (*Rhincodon typus*) de rechin uriaș, dar inofensiv, care se găsește pretutindeni, în mod deosebit la tropice. Este cel mai mare pește din prezent, adesea măsurând 9 m și putând atinge dublul acestei dimensiuni. Este de culoare gri sau maro, cu abdomenul mai deschis, și se remarcă prin petele mici și prin liniile înguste verticale, galbene sau albe. Are dinți mici și se hrănește cu plancton și pești mici. Este un animal greoi; înoată în general încet, aproape de suprafața apei, fiind câteodată lovit de vapoare.

rechin-ciocan

Denumire comună pentru rechinii puternici și rapizi din familia *Sphyrnidae*, care au cap lat, turtit, în formă de ciocan, cu ochii și nările situate la capetele proiecțiilor laterale. Sunt răspândiți în toate oceanele, în ape calde și temperate. Se hrănesc cu pești, pisici-de-mare, vulpi-de-mare și cu alți rechini. Unele specii sunt vânate pentru piele și ulei. Îndeosebi trei specii sunt periculoase pentru oameni: marele rechin-ciocan (cel mai mare de acest gen atinge dimensiuni de peste 4,5 m), rechinul-ciocan crenelat și rechinul-ciocan neted. Toate trei speciile au culoarea gri și se găsesc în apele tropicale.

rechin-de-nisip

Denumire comună pentru cele șase specii de rechini care trăiesc pe fundul apelor puțin adânci, din genul *Odontaspis* (familia *Odontaspididae*), ce pot fi întâlniți de-a lungul coastelor tropicale și temperate ale tuturor oceanelor. Au o lungime de 3–6 m, cu spate de culoare brun sau cenușie și culoare mai deschisă pe abdomen. Lacomi și, în general leneși, au dinți lungi, subțiri și ascuțiți și atacă pești și nevertebrate. Două specii, tigrul-de-nisip (*O. taurus*) din Atlantic și doica-cenușie (*O. arenarius*) din Australia, sunt considerate periculoase pentru om.

rechin-de-nisip (*Odontaspis*)

GRANT HEILMAN - EB INC.

rechin-diavol

Denumire comună pentru numeroasele genuri marine de rechini turtiți, cu corpul mai mult lat decât lung, răspândiți în apele calde și care formează familia *Mobulidae*. Din partea frontală a capului

se proiectează expansiuni ale înotătoarelor pectorale, asemănătoare coarnelor de diavol; acestea aspiră planctonul și pești mici. Coada lungă, asemănătoare unui bici, este prevăzută cu unul sau mai mulți țepi veninoși. Rechinii-diavol înoată aproape de suprafața apei, mișcându-și înotătoarele pectorale. Cea mai mare specie, puternicul, dar inofensivul diavol-gigant-de-Atlantic sau diavolul-de-mare-gigant (*Manta birostris*), are o lățime de peste 7 m; contrar legendelor, nu atacă scafandri.

rechin-doică

Denumire pentru specia din Atlantic (*Ginglymostoma cirratum*) din cele 25 de specii de rechin-covor din familia *Orectolobidae*. Galben-maroniu sau gri-maroniu, uneori cu pete negre, atinge o lungime de 4 m. Poate ataca înotătorii, mai ales atunci când este provocat, dar nu se înrudește cu periculosul rechin-doică cenușiu (*Odontaspis arenarius*), care este un rechin-de-nisip.

rechin-înger

Denumire comună pentru cele 10–12 specii de rechini (genul *Squatina*, familia *Squatinidae*) cu cap și corp turtite, având înotătoare pectorale și abdominale asemănătoare aripilor, ceea ce îl face să semene cu rechinii turtiți din ordinul *Batoidea*. Pedunculul caudal susține două înotătoare dorsale. În urma ochilor se deschide câte un spiracul larg. Ating o lungime de 2,5 m. Sunt răspândiți în apele calde din regiunile tropicale și temperate de pe platformele continentale. Rechinul-înger (*S. squatina*) este exploatat pentru consumul uman, în apele europene. Denumirea de pește-călugăr este folosită pentru specii neînrudite bentonice ale genului *Lophius*, cu guri enorme și filamente pescuitoare, momeli care se prelungesc de la nivelul capului.

rechin-macrou *sau* rechinul-scrumbiilor

Denumire comună pentru cele câteva specii de rechin (genul *Lamna*) de apă temperată din familia *Isuridae* care include și marele rechin alb și grupul rechinilor-mako. Rechinii-macrou, rapizi și activi, au coadă în formă de semilună și dinți subțiri. Au spatele albastru sau albastru-gri și burta de culoare mai deschisă și măsoară cca 3 m lungime. Se hrănesc cu pești precum hering, macrou și somon, uneori distrugând plasele pescarilor atunci când iau peștii prinși de aceștia. Se pescuiesc, fiind comestibili. Speciile comune includ rechinul-macrou-din-Atlantic sau rechinul-vivipar (*L. nasus*) și rechinul-macrou-din-Pacific sau rechinul-somon (*L. ditropis*).

rechin-mako

Denumire comună pentru cele câteva specii de rechini (genul *Isurus*) potențial periculoși din familia rechinului-macrou (*Isuridae*). În general sunt recunoscute două specii: *I. oxyrinchus*, din Atlantic, și *I. glaucus*, din oceanele Indian și Pacific. Rechinii-mako populează mările tropicale și temperate. Albaștri-cenușii, cu abdomen alb, măsoară cca 4 m în lungime și cântăresc cca 450 kg. Se hrănesc cu pești precum heringul, macroul și peștele-spadă. Pește căutat pentru pescuitul sportiv, mako este apreciat pentru calitățile sale combative și pentru spectaculoasele salturi repetate executate deasupra apei.

rechin-mako (*Isurus glaucus*)

PICTURĂ DE RICHARD ELLIS

rechin-taur *sau* rechin-pelerin

Rechin uriaș, leneș (din familia *Cetorhinidae*), numit astfel din cauza obiceiului său de a pluti sau de a înota lent, la suprafață. Este posibil să existe mai mult de o specie, trăind în regiunile nordice și temperate ale oceanelor Atlantic, Pacific și Indian. Lungimea sa maximă este 14 m; dintre pești, numai rechinul-balenă îl depășește. În ciuda mărimii sale, rechinul-taur se hrănește cu plancton. Este gri-cafeniu sau negricios, cu dinți mici și fante branhiale lungi. De regulă este inofensiv și este vânat sporadic pentru hrană și pentru uleiul din ficat.

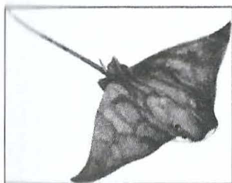
rechin-tigru

Rechin potențial periculos (*Galeocerdo cuvieri*, familia *Carcharhinidae*), întâlnit în toată lumea în oceanele cu apă caldă, de la linia țărmului până în larg. Lungimea sa maximă este de 5,5 m; rechinul-tigru gri are lobul superior al înotătoarei codale lung și ascuțit, iar dinții mari sunt scobiți adânc pe o parte. Acest rechin lacom

se hrănește cu pește, cu alți rechini, cu țestoase, moluște, păsări, cadavre și resturi, inclusiv cu cărbuni, conserve din cositor și resturi textile. Pielea lui este foarte apreciată, iar din ficat se obține un ulei special. *Vezi* și rechin-de-nisip.

rechin-turtit

Denumire comună pentru cele 300–350 de specii de pești cartilaginoși (ordinul *Batoidea*), în general marini, care se întâlnesc pe tot globul, clasificați drept torpile-de-mare, pești-fierăstrău, vulpi-de-mare și pisici-de-mare. Cei mai mulți trăiesc pe fundul mării și sunt înotători lenți. Fantele branhiale și gura sunt plasate pe partea ventrală a corpului care este aplatizat. Înotătoarele pectorale, asemănătoare cu aripile păsărilor, sunt situate pe părțile laterale ale capului. Toate speciile, cu excepția torpilelor-de-mare, au coada lungă și subțire, adesea prevăzută cu țepi veninoși, și tegument aspru, țepos. *Vezi* diavol-de-mare.

rechin-turtit (*Rhinoptera bonasus*)

RICHARD ELLIS

rechin-vulpe

Denumire generică pentru cele cinci specii (familia *Alopiidae*) de rechini cu coada lungă, în formă de seceră, care constituie aproape jumătate din lungimea lor totală. Sunt întâlniți în mările tropicale și temperate din toată lumea. Se hrănesc cu calmari și cu pești adunați în bancuri, atacând după ce-și încercuiesc și-și adună prada în grupuri mici. Uneori își folosesc coada pentru a-și surprinde prada sau pentru a o înspăimânta, prin lovirea apei. Nu sunt considerați periculoși pentru oameni. Rechinul-vulpe (*Alopias vulpinus*) este un pește mare, de culoare întunecată, a cărui lungime maximă este de 6 m.

reciclare *sau* recuperarea materialelor

Refolosire și revalorificare a materialelor deja utilizate. Principalele cauze pentru care se recurge la reciclare sunt costurile din ce în ce mai mari și lipsa crescândă a resurselor naturale (petrol, gaze naturale, cărbune, zăcăminte minerale și lemn), poluarea apei, poluarea aerului și poluarea solului cu deșeuri. Există două tipuri de reciclare: internă și externă. Reciclarea internă înseamnă refolosirea, în procesul de fabricație, a acelor materiale ce reprezintă deșeuri rezultate din procesul respectiv; este utilizată frecvent în industria metalelor (*vezi* fier vechi). Reciclarea externă este recuperarea materialelor din produsele deja întrebuințate și devenite inutilizabile: de ex. colectarea de maculatură (ziare și reviste vechi) pentru fabricarea hârtiei de tipărit sau a altor articole de papetărie.

recif de corali

Formațiuni existente în apele puțin adânci ale oceanelor, alcătuite din scheletul extern al coralilor. Scheletul este format din carbonat de calciu ($CaCO_3$) sau din piatră de calcar. Un recif se poate dezvolta până devine o insulă de corali sau poate lua una dintre cele patru forme principale: recifele franjurate constau într-o porțiune de recif plat în jurul unei insule obișnuite; recifele-barieră se pot găsi la depărtare de o milă sau mai mult față de țărm, separate de uscat printr-o lagună sau de un canal; atolii sunt recife circulare, fără o porțiune centrală de uscat; recifele-petic au forme neregulate. Peticele mai mici se găsesc în interiorul lagunelor dintre atoli; peticele mai mari apar ca părți izolate din celelalte trei categorii de recife, iar uneori sunt total separate de orice fel de recife.

Recife

Port maritim, 3 466 219 loc. (2001), inclusiv zona metropolitană, situat în NE Braziliei. Întemeiat de portughezi în prima jumătate a sec. XVI, a fost atacat și prădat de pirați britanici în 1595. A fost cucerit și ocupat de olandezi între 1630 și 1654. A fost numit Veneția Braziliei, deoarece este traversat de canale întretăiate de numeroase poduri. Situat la confluența a două râuri, Capibaribe și Beberibe, Recife este unul dintre cele mai mari porturi braziliene, dotat cu instalații moderne. Este un important centru cultural și de învățământ, găzduind câteva universități și teatre.

reciprocitate

Concept din comerțul internațional, care se referă la acordarea de concesii reciproce în ceea ce privește taxele vamale, restricțiile cantitative la import (contingente) sau alte restricții comerciale. Reciprocitatea nu presupune că acordarea de concesii s-ar extinde la celelalte state cu care părțile contractante au încheiat tratate comerciale. Acordurile de reciprocitate se pot încheia între state individuale sau între grupuri de state. Calitatea de membru al Organizației Mondiale a Comerțului exclude, într-o

anumită măsură, semnarea de tratate de reciprocitate, deoarece statele care fac parte din această organizaţie sunt obligate să le acorde clauza naţiunii celei mai favorizate tuturor celorlalte ţări membre.

recitativ

Stil de muzică pentru solist vocal şi acompaniament, care imită cadenţa şi intonaţia discursului vorbit. A apărut pe la 1600, ca o tentativă de a găsi modalitatea cea mai expresivă de a pune un text pe muzică, şi se credea că ar fi fost o artă stăpânită perfect de grecii antici. Crearea acestui stil a avut loc concomitent cu apariţia operei. Primele opere erau scrise, în cea mai mare parte, în recitativ. Stilul recitativ a început să fie deosebit treptat de stilul liric, de arie. Alternarea sistematică a recitativului cu aria a sfârşit prin a caracteriza atât opera, cât şi cantata; de asemenea, stilul recitativ a devenit esenţial pentru oratoriul dramatic. Are în continuare un rol fundamental în compoziţia operelor; prezenţa stilului recitativ (în contrast cu dialogul vorbit) reprezintă distincţia esenţială dintre operă şi musical sau alte genuri înrudite.

recoltă

În agricultură, plantă, sau produsul unei plante, care poate fi cultivată şi recoltată în cantităţi mari, pentru profit sau hrană. În funcţie de utilitate, recoltele se împart în şase categorii: recolte alimentare, pentru consumul uman (de ex. grâul, cartofii); recolte pentru furaj (de ex. ovăzul, lucerna); recolte fibroase, pentru fabricarea parâmelor şi a textilelor (de ex. bumbacul, cânepa); recolte uleioase, pentru consumul sau uzul industrial (de ex. sămânţa de bumbac, porumbul); recolte ornamentale, pentru peisaje (de ex. cornul, azaleea); şi recolte industriale sau secundare, pentru diferite întrebuinţări personale şi industriale (de ex. cauciucul, tutunul).

recombinare

În genetică, regrupare a genelor materne şi paterne în timpul formării celulelor sexuale (gameţi). În natură, aceasta decurge aleatoriu, ca eveniment normal în procesul meiozei. Recombinarea genetică acţionează în aşa fel încât să nu existe două celule-fiică identice şi nici să nu aibă o compoziţie genetică identică aceleia a celulelor parentale. Cercetările de laborator au contribuit enorm la înţelegerea mecanismelor genetice, dându-le oamenilor de ştiinţă posibilitatea de a descrie structura cromozomilor, de a identifica grupurile de linkage, de a depista cauzele anumitor erori genetice şi chiar de a manipula procesul de recombinare prin transplantarea genelor de pe un cromozom pe altul. *Vezi* şi inginerie genetică, biologie moleculară.

Reconstruction Finance Corporation (RFC) /Corporaţia Financiară pentru Reconstrucţie/

Agenţie guvernamentală din Statele Unite înfiinţată în 1932 cu scopul de a acorda credite companiilor feroviare, băncilor şi întreprinderilor. Preşedintele Herbert Hoover a pus bazele acestei agenţii căutând o soluţie pentru a contracara primele efecte ale Marii Depresiuni, prin acordarea unui ajutor instituţiilor aflate în situaţia de insolvabilitate financiară. Preşedintele Franklin Roosevelt a apelat frecvent la această agenţie pentru a duce la îndeplinire politica New Deal şi pentru a finanţa uzinele de armament în Al Doilea Război Mondial. După terminarea războiului, atribuţiile şi funcţiile Corporaţiei de Finanţare pentru Reconstrucţie au fost transferate treptat altor agenţii.

Reconstrucţie

(1865-1877)

Perioada imediat următoare Războiului Civil American, în care s-a încercat rezolvarea problemelor politice, sociale şi economice determinate de reincluderea în Uniune a celor 11 state confederate care se separaseră înainte de izbucnirea conflictului. Preşedintele Abraham Lincoln a propus reintegrarea acelor state în care cel puţin 10% din cetăţenii cu drept de vot s-au declarat loiali Uniunii. Republicanii radicali au protestat faţă de acest tratament indulgent, determinând votarea legii Wade-Davis. Preşedintele Andrew Johnson a continuat politica moderată a lui Lincoln, însă punerea în aplicare, în statele din Sud, a unor legi de segregaţionism rasial, denumite Codurile Negrilor, precum şi necesitatea unei legislaţii mai riguroase în Nord au avut ca efect adoptarea Legilor de reconstrucţie din 1867. Acestea instituiau circumscripţii militare în Sud şi obligau statele sudiste să recunoască al 14-lea şi al 15-lea Amendament al Constituţiei. Resentimentele populaţiei sudiste faţă de guvernarea impusă, exercitată în mare parte prin republicani oportunişti din Sud, porecliţi „secături", şi prin republicani veniţi din Nord, porecliţi „profitori", precum şi faţă de activitatea desfăşurată

de Biroul pentru Sclavii Eliberați, s-au materializat în apariția unor grupări teroriste, precum Ku Klux Klan și Cavalerii Cameliei Albe. Spre sfârșitul anilor 1870, democrații conservatori controlau din nou majoritatea guvernelor statale din Sud. Deși a fost adesea considerată o perioadă de proliferare a corupției, Reconstrucția a prilejuit inițierea mai multor reforme juridice și educaționale. Reconstrucția a provocat disensiuni districtuale cu privire la drepturile negrilor și dezvoltarea unei politici unipartite în Sud.

recrutare *sau* încorporare

Înscriere obligatorie pentru a efectua serviciul în cadrul forțelor armate ale unei țări. Datează cel puțin din timpul Regatului Vechi egiptean din sec. XXVII î.Hr. În general, nu toți bărbații sunt încorporați, recrutarea desfășurându-se pe baza criteriului selecției (serviciul militar este obligatoriu pentru toți bărbații apți din punct de vedere fizic între anumite vârste, deși câteva țări au recrutat și femei – în special Israelul, țară care din 1948 a avut nevoie atât de bărbați, cât și de femei în armată). În sec. XIX, sistemul din Prusia de constituire a unei mari armate în funcțiune prin intermediul recrutării a devenit un model pentru puterile europene aflate în competiție. În timpul Războiului Civil American, atât guvernul federal, cât și Confederația au instituit recrutarea obligatorie, dar SUA nu au mai folosit-o până la intrarea în Primul Război Mondial, în 1917. Ca și Anglia, America renunțase la recrutare la sfârșitul Primului Război Mondial, dar a revenit asupra acestei măsuri când Al Doilea Război Mondial era pe punctul de a izbucni. Marea Britanie a păstrat sistemul până în 1960, iar SUA până în 1973. *Vezi și* armata SUA.

recrutare forțată

Înrolare a bărbaților cu forța în armată sau în marină. Până la începutul sec. XIX, fenomenul era foarte răspândit în mai toate orașele-port, iar cei responsabili cu recrutarea adunau bărbații din hanurile de pe docuri, din bordeluri și din taverne. Adesea erau aleși vagabonzi și deținuți. Bărbații înrolați cu forța erau obligați să-și îndeplinească îndatoririle prin folosirea violenței și a altor metode de constrângere, fiind supuși unor reguli disciplinare foarte dure. La începutul sec. XIX, Marina Regală le-a interzis navelor din SUA să-i mai caute pe dezertorii britanici care fuseseră luați cu forța în armată. Aceștia au fost ulterior naturalizați cetățeni americani, aceasta fiind și una din cauzele care au dus la declanșarea Războiului din 1812. Înrolarea forțată a intrat în declin în sec. XIX, întrucât statele au adoptat metode sistematice de recrutare.

rect

Segment terminal al intestinului gros (*vezi* digestie) în care se colectează materiile fecale înainte de a fi evacuate. Are o lungime de 13–15 cm și este căptușit cu o mucoasă. Este separat de anus printr-un grup de mușchi; un alt grup de mușchi îl contractă pentru a elimina fecalele. Pereții rectului se dilată atunci când intră fecalele, ceea ce stimulează nevoia de a defeca.

recunoaștere optică a caracterelor (OCR)

Tehnică de scanare și comparație folosită pentru identificarea textului tipărit sau a datelor numerice. Nu este necesară retipărirea materialului deja existent pentru introducerea de noi date. Programul încearcă să identifice caracterele, comparând formele acestora cu cele stocate în fișierele calculatorului. Această tehnică este folosită pentru identificarea cuvintelor prin alăturarea literelor, din dorința de a reconstrui forma de prezentare originală a paginii. Se poate obține un grad ridicat de acuratețe, prin utilizarea scanărilor clare ale originalelor de calitate superioară, dar exactitatea scade direct proporțional cu calitatea originalului.

recunoașterea modelului

În știința computerelor, stabilire a unei identități în datele introduse, cum ar fi vorbirea, mai multe imagini sau un șir de text, prin recunoașterea și determinarea structurilor conținute și a relațiilor dintre ele. Diferite stadii în recunoașterea unei structuri pot include măsurarea obiectului pentru identificarea atributelor distincte, extragerea caracteristicilor pentru definirea atributelor definitorii și compararea cu structuri cunoscute pentru a determina o potrivire sau o nepotrivire. Recunoașterea unei structuri are aplicații extinse în astronomie, medicină, robotică și în perceperea de la depărtare a sateliților. *Vezi* recunoașterea vorbirii.

recunoașterea vorbirii *sau* recunoașterea vocii

Abilitate a unor sisteme ale computerului de a accepta la intrare un limbaj natural și de a acționa asupra sa ori de a-l transcrie în

limbaj scris. În prezent se încearcă crearea unor programe de recunoaștere automată a vorbirii (RAV), cu scopul transformării conținutului vorbirii în informație de bază pentru diferite aplicații lingvistice sau cognitive, cum ar fi traducerea în altă limbă. Aplicațiile practice includ sisteme de interogare a unei baze de date, sisteme de regăsire a informației, precum și sisteme de identificare și verificare a vocii, ca în telebanking. Recunoașterea vorbirii deschide perspective promițătoare pentru robotică, mai ales la crearea roboților care pot „auzi".

recviem

Compoziție muzicală scrisă pe textul slujbei religioase (misa) de pomenire a celor morți *(în latină, requiem,* a se odihni). Textul unui recviem se deosebește de textul tradițional al ordinariului prin omiterea din repertoriu a genurilor cu o notă mai veselă, păstrând doar piesele muzicale Kyrie, Sanctus și Agnus Dei, combinate cu alte segmente, printre care și *Ziua mâniei* (Dies Irae). Prima compoziție polifonică pe textul unei slujbe de recviem, păstrată până în zilele noastre, este cea compusă de Johann Ockeghem; recviemuri celebre au compus Wolfgang Amadeus Mozart, Hector Berlioz, Giuseppe Verdi, Gabriel Fauré, Johannes Brahms și Benjamin Britten.

Red River *în română* Râul Roșu

Râu în regiunea de S a SUA. Izvorăște din podișul înalt aflat în E statului New Mexico și curge spre SE, trecând prin statele Texas și Louisiana, până se varsă în râul Atchafalaya, la NV de orașul Baton Rouge. Are o lungime de 2 080 km și constituie linia de frontieră între statele Texas și Oklahoma, apoi între Texas și Arkansas. Pe cursul texan al acestui râu s-a purtat Războiul cu indienii de pe Red River (1874).

Red River of the North *în română* Râul Roșu din Nord

Râu din N SUA și S provinciei canadiene Manitoba. Curge spre N și formează linia de frontieră între statele Dakota de Nord și Minnesota, înainte de a pătrunde în Manitoba unde se varsă în lacul Winnipeg, după un parcurs de 877 km. După ce a fost explorat între 1732 și 1733 de călătorul francez Pierre Gaultier de Varennes et de la Vérendorye, Red River, denumit astfel după aluviunile de culoare brună-roșcată pe care le transportă, a fost folosit drept cale de transport fluvial între lacul Winnipeg și bazinul hidrografic al fluviului Mississippi. În 1811, în apropiere de lacul Winnipeg a fost întemeiată o colonie agricolă. În lunca fertilă a acestui râu se practică agricultura (culturi de cereale, cartofi, sfeclă de zahăr) și creșterea vitelor.

Red River, Războiul cu indienii de pe ~

(1874-1875)

Insurecție a războinicilor din triburile forțate să se retragă și să trăiască în rezervații (arapaho, cheyenne, comanche, kiowa și kataka). După instalarea definitivă a triburilor din SV Statelor Unite în rezervațiile din Oklahoma și Texas (1867), grupuri de războinici nemulțumiți obișnuiau să părăsească rezervația și să atace călătorii și coloniștii albi. În urma unui atac din 1874, au fost uciși 60 de cetățeni texani. Trupe federale conduse de William T. Sherman au fost trimise pentru a ține piept indienilor concentrați în valea Red River. Indienii au opus rezistență cu atâta îndârjire, încât abia după 14 bătălii încrâncenate au depus armele și s-au întors în rezervații.

Redford (Charles) Robert

(n. 18.08.1937, Santa Monica, California, SUA)

Actor și regizor american de film. A debutat pe Broadway în 1959, fiind foarte apreciat în producția *Desculț în parc* (Barefoot in the Park, 1963; ecranizat în 1967). Fermecătorul actor blond și-a început cariera în cinematografie pe la mijlocul anilor 1960, apărând alături de Paul Newman în peliculele de succes *Butch Cassidy și Sundance Kid* (1969) și *Cacealmaua* (The Sting, 1973) și fiind distribuit în rolurile principale din *Candidatul* (The Candidate, 1972), *Jeremiah Johnson* (1972), *The Natural* (1984), *Toți oamenii președintelui* (All the President's Men, 1976), *Departe de Africa* (Out of Africa, 1985) și *Propunere indecentă* (Indecent Proposal, 1993). A debutat în regie cu drama *Oameni obișnuiți* (Ordinary People, 1980, Premiul Oscar), continuând cu *Milagro, război și secetă* (The Milagro Beanfield War, 1988), *Cândva pe aici trecea un râu* (A River Runs Through It, 1992), *Quiz Show* (1994), *Îmblânzitorul de cai* (The Horse Whisperer, 1998) și *Legenda lui Bagger Vance* (The Legend of Bagger Vance, 2000). A primit un Oscar onorific în 2001. În 1980 a fondat Institutul Sundance, cu scopul de a sponsoriza producțiile tinerilor regizori, iar din anii 1990, festivalul de film găzduit de acest institut a devenit principalul mijloc de a prezenta publicului peliculele independente realizate în SUA.

Redgrave, Michael (Scudamore) *ulterior* Sir Michael

(20.03.1908, Bristol, Gloucestershire, Anglia - 21.03.1985, Denham, Buckinghamshire)

Actor britanic. A debutat în teatru în 1934 și a jucat la Old Vic și la Teatrul Național roluri în piese clasice de William Shakespeare, Henrik Ibsen, Anton Cehov, dar și în piese moderne, cum ar fi *Reuniune de familie* (Family Reunion, 1939) de T.S. Eliot și *Război cu Troia nu se face* (La Guerre de Troie n'aura pas lieu) de Jean Giraudoux. Renumit pentru rafinamentul trăsăturilor sale și pentru vocea expresivă, Redgrave și-a început cariera în cinematografie cu *Femeia dispărută* (The Lady Vanishes, 1938), continuând cu peliculele *În toiul nopții* (Dead of Night, 1945), *Din jale se întrupează Electra* (Mourning Becomes Electra, 1947) și *Suflete împietrite* (The Browning Version, 1951).

Redgrave, Vanessa

(n. 30.01.1937, Londra, Anglia)

Actriță britanică. Fiică a actorului Michael Redgrave, a debutat în teatru la Londra în 1958 și a fost foarte apreciată în rolul Rosalindei din piesa *Cum vă place* (As You Like It, 1961) de Shakespeare. Este considerată una dintre cele mai mari actrițe în viață și este elogiată de critici pentru prestațiile din filmele *Morgan!* (1966), *Blowup* (1966), *Camelot* (1967), *Isadora* (1968), *Maria, regina Scoției* (Mary, Queen of Scots, 1971) și *Julia* (1977, Premiul Oscar). Deși a fost acuzată și criticată pentru activismul său politic de stânga, militând în special pentru cauza palestinienilor, a fost în continuare apreciată pentru activitatea sa pe scenă și pe marele ecran. Printre ultimele sale filme se numără *Bostonienii* (The Bostonians, 1984), *Howards End* (1992) și *Doamna Dalloway* (Mrs. Dalloway, 1998).

Redi, Francesco

(19.02.1626, Arezzo, Italia - 01.03.1697, Pisa)

Medic și poet italian. Pe când era medic al ducilor de Toscana, Redi a demonstrat, în 1668, într-un experiment biologic controlat (printre primele de acest fel), că prezența larvelor în carnea putrezită nu poate fi explicată prin generație spontanee. Experimentul său a constat în introducerea mai multor feluri de carne într-un număr de vase, dintre care jumătate le-a lăsat neacoperite și jumătate le-a sigilat. A repetat apoi experimentul, înlocuind vasele sigilate cu vase acoperite cu tifon. Deși carnea din toate vasele a intrat în putrefacție, Redi a descoperit că numai în vasele în care au putut intra muștele carnea a fost infestată cu larve. Ca poet, Redi este cunoscut pentru lucrarea *Bacchus în Toscana* (Bacco in Toscana, 1685).

Redon, Odilon

(20.04.1840, Bordeaux, Franța - 06.07.1916, Paris)

Pictor, litograf și gravor francez. A studiat sub îndrumarea lui Jean-Léon Gérôme și a învățat arta litografiei de la Henri Fantin-Latour. A intrat în cercul pictorilor simboliști (*vezi* simbolism). Picturile sale în ulei și în pastel, în mare parte naturi statice cu flori, i-au câștigat admirația lui Henri Matisse, pentru talentul său de colorist. Litografiile și gravurile sale (aproape 200), care explorează teme fantastice, chiar macabre, anticipează suprarealismul și dadaismul.

Odilon Redon, *Autoportret*, 1904; colecție privată

ARHIVELE FOTOGRAFICE, PARIS

Redouté, Pierre-Joseph

(10.07.1759, Saint-Hubert, Luxembourg - 20.06.1840, Paris, Franța)

Pictor floral francez. Redouté a devenit unul dintre artiștii favoriți la curtea regilor Franței, aflându-se sub patronajul unor monarhi, începând de la Ludovic XVI și până la Ludovic-Filip. Gravurile sale delicate, pe teme botanice, au fost utilizate nu numai ca tablouri propriu-zise, ci și ca modele pentru imprimarea pe porțelan. Seria de gravuri *Les Liliacées* (1802–1815) cuprinde 500 de plăci metalice cu crini. Specialitatea lui Redouté o constituiau însă trandafirii; *Les Roses* (1817–1821) este considerată seria sa cea mai reușită, imaginile clasice ale acesteia fiind reproduse pe scară largă chiar și în prezent.

redox, reacție ~

Vezi oxidoreducere

Reed, Carol *ulterior* Sir Carol

(30.12.1906, Londra, Anglia - 25.04.1976, Londra)

Regizor britanic de film. A debutat în teatru, ca actor, în 1924, iar ca regizor în 1927, punând în scenă romanele polițiste semnate de Edgar Wallace. A început să

regizeze filme în 1935, fiind apreciat de critici pentru *Sub stele* (The Stars Look Down, 1939), *Trenul de noapte* (Night Train, 1940) și documentarul de război *Gloria adevărată* (True Glory, 1945). S-a remarcat prin talentul de a realiza thrillere pline de suspans. Printre cele mai mari succese ale sale se numără *Fugarul* (Odd Man Out, 1947), *Idolul prăbușit* (The Fallen Idol, 1948) și pelicula clasică *Al treilea om* (The Third Man, 1949). Printre filmele de la sfârșitul carierei se numără *Cheia* (The Key, 1958), *Omul nostru din Havana* (Our Man in Havana, 1959) și *Oliver!* (1968, Premiul Oscar).

Reed, John

(22.10.1887, Portland, Oregon, SUA - 19.10.1920, Moscova, Rusia)

Ziarist american. Provenind dintr-o familie bogată, a urmat cursurile Universității Harvard și a început să publice în ziarul *The Masses* în 1913. Ca reporter, a relatat despre cursul luptelor revoluționare din Mexic (1914) și a fost arestat de mai multe ori pentru instigare la grevă. A lucrat în calitate de corespondent pe front în timpul Primului Război Mondial și a devenit unul dintre prietenii apropiați ai lui Vladimir Ilici Lenin, fiind martor la desfășurarea Revoluției Ruse din 1917, pe care a prezentat-o în volumul *Zece zile care au zguduit lumea* (Ten Days That Shook the World, 1919). A fost numit președinte al Partidului Comunist al Muncii din SUA. În urma acuzațiilor de instigare la revoltă, a fugit în Uniunea Sovietică, unde a murit de tifos și a fost înmormântat lângă zidul Kremlinului.

Reed, Thomas B(rackett)

(18.10.1839, Portland, Maine, SUA - 07.12.1902, Washington DC)

Om politic american. A fost membru al adunării legislative din Maine și al Camerei Reprezentanților între 1877 și 1899. În calitate de președinte al Camerei (1889–1891, 1895–1899), a introdus o serie de modificări de procedură, intensificând controlul legislativ al partidului majoritar și conferind mai multă putere președintelui Camerei și comisiei de proceduri. Regulamentele Reed au fost atacate de adversarii săi politici, care l-au poreclit „Țarul Reed", pentru maniera energică în care le-a promovat spre aprobare. Zece ani mai târziu, puterea președintelui Camerei a fost redusă.

Reed, Walter

(13.09.1851, Belroi, Virginia, SUA - 22.11.1902, Washington DC)

Patolog și bacteriolog american. A absolvit medicina la Universitatea din Virginia, la numai 18 ani, și a intrat în Corpul Medical al Armatei în 1875. A studiat răspândirea febrei tifoide în taberele militare, în timpul Războiului hispano-american, și a fost numit ulterior custode al Muzeului de Medicină al Armatei din Washington DC. Convingerea că frigurile galbene se răspândeau prin intermediul lenjeriei de pat și al altor articole de acest gen a fost infirmată de Carlos Finlay, care în 1886 a formulat ipoteza că maladia era transmisă prin intermediul insectelor. Echipa lui Reed a exclus posibilitatea ca boala să fie cauzată de bacterii, descoperind tipare care confirmau teoria insectelor. Experimentele controlate au demonstrat transmiterea maladiei prin înțepăturile de țânțar și, în 1901, eforturile de a combate izbucnirea unei epidemii în Havana au fost încununate de succes, după 90 de zile.

Walter Reed

ARHIVA BETTMANN

referendum și inițiativă legislativă

Mecanisme electorale, prin intermediul cărora cetățenii cu drept de vot își pot exprima voința cu privire la politica de guvernământ sau la propuneri legislative. Referendumul opțional este inițiat atunci când un număr suficient de cetățeni cu drept de vot semnează o petiție prin care se solicită ca o lege care a trecut prin Parlament să fie ratificată de populație. Referendumul obligatoriu este prevăzut prin lege; cele două sunt diferite de referendumul voluntar, care este organizat de către organele legislative pentru a supune votului populației probleme de interes național sau pentru a consulta opinia publică. Inițiativa legislativă este utilizată pentru a solicita un vot popular privind un proiect de lege sau un amendament adus Constituției. Inițiativa legislativă directă este supusă direct votului populației, fiind prevăzut un număr minim de cetățeni cu drept de vot; inițiativele indirecte sunt supuse votului

organelor legislative. Din numărul total de referendumuri naționale organizate în lume, jumătate s-au desfășurat în Elveția. Referendumul este des organizat și la nivel local și în Statele Unite. La sfârșitul sec. XX, a fost utilizat în mod frecvent mai ales în Europa, pentru a hotărî politica asupra sistemului de vot, asupra tratatelor și a acordurilor de pace (de ex. Tratatul de la Maastricht), precum și asupra altor procese sociale. *Vezi* plebiscit.

reflector

Formă veche de iluminare teatrală. Becul cu calciu incandescent, inventat în 1816 de către Thomas Drummond, a fost pentru prima dată folosit în teatru în 1837, pentru ca până în anii 1860 să ajungă să fie folosit pe scară largă. Lumina fină, dar puternică era folosită ca lumină de prim-plan și ca elect de lumină solară sau selenară. Expresia „luminile rampei (reflectorului)" avea în vedere zona cea mai avantajoasă și dorită a spațiului scenei, partea frontală și centrală, care era iluminată de reflectoare. Metoda a fost înlocuită de iluminatul electric, spre sfârșitul sec. XIX.

reflex

În biologie, reacție automată și moștenită la acțiunea unui stimul, care presupune transmiterea unui impuls nervos de la o celulă nervoasă senzorială la un mușchi sau la o glandă, fără a trece prin nivelul conștiinței. Printre reflexele simple se numără suptul la sugari, înghițirea, clipitul, scărpinatul și reflexul rotulian. Majoritatea reflexelor constau în tipare complexe de acțiuni musculare coordonate în mod inconștient, care stau la baza comportamentului mult mai instinctiv al animalelor, de ex. mersul, statul în picioare, capacitatea pisicii de a cădea mereu în picioare și actele sexuale primare.

reflexie

Schimbare a direcției de propagare a unei unde la limita de separare dintre două medii diferite, prin care nu poate trece. Când întâlnește suprafața de separație dintre două medii, unda ricoșează (sau este reflectată) în același mod în care ricoșează o minge atunci când este aruncată în perete. Unghiul de incidență este unghiul dintre traiectoria undei și o perpendiculară pe suprafața de separație. Unghiul de reflexie este unghiul dintre perpendiculara pe suprafață și traiectoria undei reflectate. Razele reflectate se supun legii reflexiei, conform căreia unghiul de reflexie este egal cu unghiul de incidență. Reflectivitatea unui material este dată de raportul dintre energia razei incidente și cea a razei reflectate.

reflexie internă totală

Reflexie completă a unei raze de lumină într-un mediu precum apa sau sticla, dinspre suprafețele înconjurătoare înapoi în mediu. Aceasta se întâmplă când unghiul de incidență este mai mare decât un anumit unghi limită, numit unghi critic. În general, are loc la limita dintre două medii transparente, când o rază de lumină dintr-un mediu cu o refracție mai mare se apropie de alt mediu cu o refracție mai mică, la mai mult decât unghiul critic. La toate unghiurile mai mici decât cel critic au loc atât reflexia, cât și refracția. Reflexia internă totală provoacă curcubee, halouri atmosferice, strălucirea unui diamant și pista de lumină dintre fibrele optice.

Reforma *sau* Reforma protestantă

Rupere de Biserica Romano-Catolică și înființare a bisericilor protestante în sec. XVI. Deși au existat reformatori, cum ar fi Jan Hus și John Wycliffe, care au atacat abuzurile Bisericii Romano-Catolice încă din Evul Mediu târziu, se consideră că momentul de început al Reformei este 1517, când Martin Luther a afișat Cele Nouăzeci și Cinci de teze pe ușa bisericii din Wittenberg. Nu după mult timp, au apărut diferite denumiri protestante adoptate de reformatori mai radicali, cum ar fi Huldrych Zwingli și anabaptiștii. Jean Calvin a întemeiat o teocrație la Geneva, după ce s-a convertit la protestantism. Reforma s-a răspândit și în alte țări europene, devenind, la scurt timp, confesiunea dominantă în Europa de N. Spania și Italia au opus rezistență protestantismului și au devenit centre ale Contrareformei. În Anglia, unde Henric VIII a fondat Biserica Anglicană în 1534, cauzele reformei au fost mai curând politice decât religioase, motivate de refuzul papei de a accepta divorțul regelui. În Scoția, calvinistul John Knox a determinat fondarea Bisericii Prezbiteriene (*vezi* prezbiterianism).

Reforma *în spaniolă* La Reforma

Revoluție liberală politică și socială în Mexic (1854–1876), sub conducerea lui Benito Juarez. A început cu înlăturarea dictatorului Antonio Santa Anna și a continuat cu abolirea privilegiilor speciale acordate clerului și armatei, confiscarea

terenurilor bisericii, desființarea mănăstirilor, instituirea căsătoriei civile, adoptarea unei constituții federale liberale și subordonarea armatei controlului civil. Terenurile confiscate bisericii urmau să fie alocate cetățenilor fără proprietăți funciare, dar această politică s-a dovedit a fi, în cele din urmă, eșecul cel mai mare al Reformei, deoarece a dus în mod paradoxal la creșterea numărului marilor proprietari de pământuri, precum și a averilor acestora. Reforma a luat sfârșit în momentul în care Porfirio Díaz a preluat puterea, în 1876.

reforma deuteronomică

Reformă religioasă în Iudeea, în timpul domniei regelui Iosia (cca 640-609 î.Hr.). În condițiile în care puterea Asiriei asupra Israelului slăbea, Iosia a inițiat o campanie împotriva culturilor străine, îndepărtând altarele și idolii acestora din Templu. A declarat întoarcerea la legea mozaică, bazată pe *Cartea legilor* descoperită în Templul din Ierusalim (622 î.Hr.), despre care se credea a fi codul de legi din *Cartea Deuteronomului*. Sanctuarele rurale și lăcașele de cult al fertilității au fost distruse, iar venerarea lui Iahve (Dumnezeul Israelului) a fost concentrată la Ierusalim.

reformism *sau* iudaism reformat

Mișcare în cadrul iudaismului, inițiată în Statele Unite, în anii 1920. În viziunea adepților mișcării, iudaismul este perceput doar ca o cultură, un stil de viață, respingând tradiția unei divinități transcendente care a încheiat un legământ cu poporul ales și nerecunoscând statutul Bibliei de cuvânt al lui Dumnezeu. Principiile mișcării, în forma în care au fost formulate de Mordecai Menahem Kaplan, au ca suport credința că evreii pot duce un stil de viață și o cultură caracteristic evreiești fără a fi neapărat practicanți ai religiei iudaice. Există, în prezent, un număr de cca 60 000 de adepți.

refracție

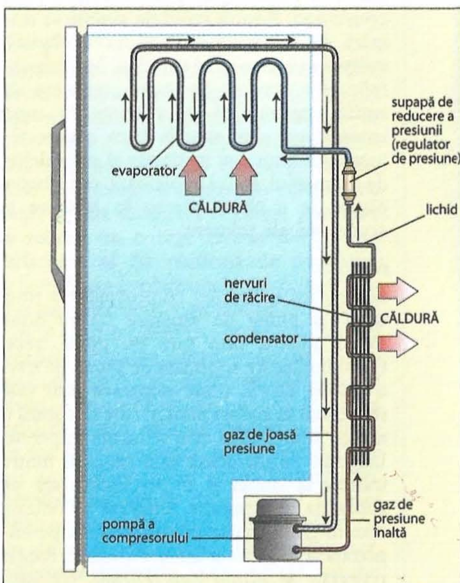
Schimbare a direcției de propagare a unei unde, la trecerea dintr-un mediu în altul. Undele, de ex. undele sonore sau undele luminoase, au viteze de propagare diferite, în funcție de mediul prin care trec. Atunci când o undă pătrunde în alt mediu la un unghi mai mic de 90°, modificarea vitezei survine mai repede la unul dintre cele două capete ale undei, provocând deformarea sau refracția undei. Atunci când valurile se apropie oblic de apele cu adâncime mică de la mal, are loc o deformare și o abatere a direcției de propagare a acestora, determinându-le să înainteze paralel cu linia țărmului. Fenomenul de refracție explică de ce imaginea unui creion introdus pe jumătate în apă și văzut de deasupra apare ca deformată. Refracția produce, de asemenea, iluzia optică a mirajului.

refrigerare

Proces de eliminare a căldurii dintr-un spațiu închis sau dintr-o substanță, cu scopul obținerii unei temperaturi scăzute. În țările industrializate și în regiunile prospere din țările în curs de dezvoltare, refrigerarea este utilizată pentru depozitarea alimentelor la temperaturi joase, ceea ce stopează acțiunea distructivă a bacteriilor, a fermenților și a mucegaiurilor. Majoritatea produselor perisabile pot fi congelate, ceea ce permite conservarea lor pentru o durată mai îndelungată, de luni și chiar ani, fără diminuări semnificative ale calităților nutritive sau ale aromei și fără modificări ale aspectului. *Vezi și* aer condiționat, sistem de răcire.

© MERRIAM-WEBSTER INC.

Componentele unei instalații frigorifice. O pompă compresoare realizează comprimarea gazului refrigerant, încălzindu-l și împingându-l în circuit. Gazul se răcește și se lichefiază în condensator, eliberând căldură în mediul exterior. Când lichidul trece prin supapa de expansiune, temperatura și presiunea acestuia coboară. Lichidul răcit trece apoi prin circuitul evaporatorului, unde căldura absorbită din compartimentul de refrigerare îl transformă în vapori. Gazul se întoarce la compresor, ciclul fiind reluat.

refugiat

Persoană strămutată, împotriva voinței sale, din țara de origine. Până spre sfârșitul sec. XIX, când s-au stabilit și închis granițele definitive, valurile de refugiați au fost de obicei absorbite de către țările vecine. Restricțiile privind imigrarea și numărul din ce în ce mai mare de refugiați au determinat necesitatea unor măsuri speciale, pentru a le veni în ajutor. În 1921, Fridtjof Nansen a creat un pașaport al Ligii Națiunilor, care să le permită refugiaților să treacă nestânjeniți frontierele statale. În acea perioadă, statutul de refugiat era acordat doar în cazul în care strămutarea din țara de origine era involuntară și se impunea solicitarea de azil în altă țară. În 1938, definiția statutului de refugiat a fost extinsă, incluzându-se fuga de persecuție pe motive de apartenență etnică, religie, naționalitate, afiliere sau opinie politică. Ulterior, au fost adăugate și alte criterii, precum părăsirea forțată a regiunii natale și stabilirea în alte zone din interiorul aceluiași stat. Statutul de refugiat ia sfârșit odată cu integrarea imigrantului în noua țară sau cu reîntoarcerea sa în țara de origine. La începutul sec. XXI existau cca 16 milioane de refugiați, dintre care aproape patru milioane de palestinieni, iar cea mai mare parte din rest se aflau în Asia (mai ales în Afghanistan) și Africa. Dar și conflictele din fosta Iugoslavie și din alte țări din Europa de după Războiul Rece au dus la o creștere semnificativă a numărului de refugiați. *Vezi și* Biroul Înaltului Comisariat ONU pentru Refugiați, Administrația ONU pentru Ajutor și Reconstrucție.

refulare

În teoria psihanalitică, proces de eliminare din domeniul conștientului a unor amintiri, idei sau afecte cu caracter neplăcut. Aceste conținuturi mentale dezagreabile, care presupun adesea dorințe cu substrat sexual ori violent sau amintiri dureroase din perioada copilăriei, sunt reprimate în inconștient. Se consideră că refularea cauzează stări de anxietate și simptome nevrotice, care iau naștere în momentul în care o dorință sau o pulsiune interzisă amenință să acceadă la mintea conștientă. Psihanaliza încearcă să recupereze aceste amintiri și afecte refulate, prin intermediul asociațiilor libere și prin analiza dorințelor cenzurate manifestate în vis. *Vezi și* inconștient.

regalitate de drept divin

Concept politico-religios care privește conducătorul ca pe o încarnare, o manifestare, un mediator sau agent al sacrului. În anumite societăți nealfabetizate, membrii îi consideră pe conducătorii sau pe șefii lor drept moștenitori ai puterii magice a comunității. Conducătorul își poate exercita această putere fie în bine, fie în rău, dar, de obicei, are sarcina de a influența vremea și fertilitatea pământului, pentru a asigura recolta necesară supraviețuirii. În alte societăți, în special cele din China antică, Orientul Mijlociu și America de Sud, conducătorul era identificat cu un anumit zeu sau era considerat el însuși un zeu; în Japonia, Perú (la incași), Mesopotamia și în lumea greco-romană, conducătorul era considerat fiul unui zeu. În ambele cazuri, conducătorul proteja comunitatea de dușmani, o hrănea și o ocrotea. O a treia formă de regat divin, practicată în Europa, este aceea a conducătorului ca mediator sau delegat al divinității. În această formă, amprenta sacrului nu o poartă conducătorul individual, ci instituția regalității.

Regatul Țărilor de Jos

Vezi Olanda

Regatul Unit *sau* Marea Britanie *denumire oficială* Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord

Regat insular din V Europei, în Atlanticul de Nord, care cuprinde Marea Britanie (Anglia, Scoția și Țara Galilor) și Irlanda de Nord. Suprafața: 242 910 kmp; 60 020 000 loc. (2002). Capitala: Londra. Populația este formată din englezi (grup etnic majoritar), scoțieni, irlandezi, galezi și imigranți și descendenți ai acestora din India, Indiile de Vest, Pakistan, Bangladesh și Africa. Limbi: engleza (oficială), dar și galeza și scoțiana. Religii: creștinism (protestantism [Biserica Angliei – instituționalizată; Biserica Scoției – națională], romano-catolicism, altele), islam, iudaism, hinduism, sikhism. Moneda: lira sterlină. Relieful este format din dealuri, câmpii, podișuri înalte și regiuni muntoase. Depozitele de minereu de fier și aramă, odinioară ramura centrală a economiei, au fost epuizate și sunt neproductive. Industria cărbunelui, în trecut o ramură importantă a economiei, a suferit un declin constant începând din anii 1950, agravat în anii 1980, odată cu închiderea minelor. Sunt, de asemenea, importante rezervele maritime de petrol și gaze naturale.

Principalele culturi sunt cele de orz, grâu, sfeclă de zahăr și cartofi. Printre ramurile principale ale industriei se numără industria automobilelor, a echipamentului aerospațial, a echipamentului electronic de procesare a datelor, a echipamentului pentru telecomunicații și industria petrochimică. Alte activități economice importante sunt pescuitul și industria tipografică. Este o monarhie constituțională cu două camere legislative; șeful statului este regele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Primii locuitori ai Britanniei din perioada preromană (*vezi* Stonehenge) au fost populații vorbitoare de limbi celtice, printre care populațiile britone din Țara Galilor, picții din Scoția și britonii din Britannia. În cca 500 î.Hr., Irlanda a fost ocupată de celți. Între 55 și 54 î.Hr., regiunea a fost invadată de Iulius Caesar, care a preluat controlul ei. Provincia romană Britannia, care a inclus Anglia și Țara Galilor de astăzi, a existat până în sec. V d.Hr. când a fost invadată de triburile germanice ale anglilor, saxonilor și iuților. Această invazie nu a avut o influență prea importantă asupra populațiilor celtice din Țara Galilor și Scoția. Creștinismul a început să se răspândească în sec. VI d.Hr. În sec. VIII–IX d.Hr., vikingii, mai ales danezii, au organizat raiduri pe coastele Britaniei. La sfârșitul sec. IX, Alfred cel Mare a respins o invazie daneză, ceea ce a contribuit la realizarea unificării Angliei sub conducerea lui Athelstan. Scoțienii au dobândit dominația în Scoția, care a fost în cele din urmă unificată sub Malcolm II (1005–1034). Anglia a fost cucerită de William de Normandia (*vezi* William I Cuceritorul) în 1066. Regii normanzi au fondat o guvernare centralizată puternică și un stat cu organizare feudală. Ulterior, limba franceză a conducătorilor s-a amestecat cu anglo-saxona populației, formând limba engleză. Începând cu sec. XI, Scoția a intrat sub influența coroanei engleze. La sfârșitul sec. XII, Irlanda a fost cucerită de Henric II. Fiii acestuia, Richard I și Ioan, au avut conflicte cu clerul și cu nobilimea, iar ulterior Ioan a fost obligat să acorde concesii nobililor prin Magna Carta (1215). Conceptul de comunitate s-a dezvoltat începând cu sec. XIII, punând bazele guvernării parlamentare. În timpul domniei lui Eduard I (1272–1307), dreptul scris al statelor s-a dezvoltat ca o completare a dreptului comun englez și a fost convocat primul Parlament. În

1314, Robert Bruce (*vezi* Robert I) a adus independența Scoției. Casa Tudor a devenit familia domnitoare în Anglia, după Războiul celor Două Roze (1455–1485). Henric VIII a fondat Biserica Anglicană și a încorporat Țara Galilor în Anglia. În timpul reginei Elisabeta I a început o perioadă de expansiune colonială; anul 1588 a însemnat înfrângerea Armadei spaniole. În 1603, Iacob VI de Scoția a ajuns pe tronul Angliei sub numele Iacob I și a stabilit o uniune personală între cele două regate. Războaiele civile engleze au izbucnit în 1642 între regaliști și adepții Parlamentului, sfârșindu-se cu execuția lui Carol I (1649). După 11 ani de domnie puritană sub Oliver Cromwell și fiul său (1649–1660), monarhia a fost restaurată sub Carol II în urma Revoluției Glorioase. Parlamentul a proclamat suzeranitatea comună a lui William III și a Mariei II, care au acceptat Declarația Drepturilor. În 1707, Anglia și Scoția au semnat Actul de Unire, formând Regatul Marii Britanii. La tronul englez a ajuns dinastia de Hanovra, în 1714, când George Ludovic, prinț elector de Hanovra, a devenit George I al Marii Britanii. În timpul lui George III, coloniile americane britanice și-au câștigat independența (1783). Acest eveniment a fost urmat de o perioadă de război cu Franța revoluționară și, mai târziu, cu imperiul lui Napoleon (1789–1815). În 1801, Marea Britanie s-a unit pe cale legislativă cu Irlanda, formând Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei. În Anglia a fost începută revoluția industrială de la sfârșitul sec. XVIII, iar regatul a rămas cea mai mare putere economică a lumii până la sfârșitul sec. XIX. În timpul reginei Victoria (1837–1901), expansiunea colonială a Marii Britanii a ajuns la apogeu, deși unele dominioane mai vechi, printre care Canada și Australia, și-au câștigat independența (1867 și 1901). Regatul Unit a intrat în Primul Război Mondial ca aliat al Franței și al Rusiei, în 1914. După război, în Irlanda au avut loc mișcări revoluționare, iar în 1921 Statului Liber Irlandez (*vezi* Irlanda) i s-a acordat statutul de dominion. Totuși, cele șase regiuni ale Ulsterului au rămas sub stăpânirea Regatului Unit, sub denumirea Irlanda de Nord. Regatul Unit a intrat în Al Doilea Război Mondial în 1939. În perioada postbelică, Statul Liber Irlandez a devenit Republica Irlanda și a părăsit Commonwealth. India și-a câștigat și ea independența față de Regatul Unit. În toată perioada postbelică, până

Suverani englezi

Regi de Wessex		Richard II (P)	1377-1399
Egbert (S)	802-839	Henric IV (P:L)	1399-1413
Aethelwulf (S)	839-856/857	Henric V (P:L)	1413-1422
Aethelbald (S)	855/856-860	Henric VI (P:L)	1422-1461
Aethelred (S)	865/866-871	Eduard IV (P:Y)	1461-1470
Alfred cel Mare (S)	871-899	Henric VI[2]	1470-1471
Eduard cel Bătrân (S)	899-924	Eduard IV[2]	1471-1483
Suverani ai Angliei		Eduard V (P:Y)	1483
Athelstan[1] (S)	925-939	Richard III (P:Y)	1483-1485
Edmund I (S)	939-946	Henric VII (T)	1483-1509
Eadred (S)	946-955	Henric VIII (T)	1509-1547
Eadwig (S)	955-959	Eduard VI (T)	1547-1553
Edgar (S)	959-975	Maria I (T)	1553-1558
Eduard Martirul (S)	975-978	Elisabeta I (T)	1558-1603
Ethelred II		**Suverani ai Marii Britanii**	
cel Nepregătit (S)	978-1013	**și Regatului Unit**	
Sweyn Forkbeard (D)	1013-1014	Iacob I (VI al Scoției) (St)	1603-1625
Ethelred II		Carol I (St)	1625-1649
cel Nepregătit (S)	1014-1016	**Commonwealth**	
Edmund II Ironside (S)	1016	Oliver Cromwell	1653-1658
Cnut (D)	1016-1035	Richard Cromwell	1658-1659
Harold I Harefoot (D)	1035-1040	Carol II (St)	1660-1685
Hardecnut (D)	1040-1042	Iacob II (St)	1685-1688
Eduard Confesorul (S)	1042-1066	William III și Maria II (O/St)	1689-1702[3]
Harold II (S)	1066	Ana (St)	1702-1714
William I Cuceritorul (N)	1066-1087	George I (H)	1714-1727
William II (N)	1087-1100	George II (H)	1727-1760
Henric I (N)	1100-1135	George III (H)	1760-1820
Ștefan (B)	1135-1154	George IV (H)	1820-1830
Henric II (P)	1154-1189	William IV (H)	1830-1837
Richard I (P)	1189-1199	Victoria (H)	1837-1901
Ioan (P)	1199-1216	Eduard VII (SCG)	1901-1910
Henric III (P)	1216-1272	George V (W)	1910-1936
Eduard I (P)	1272-1307	Eduard VIII (W)	1936[4]
Eduard II (P)	1307-1327	George VI (W)	1936-1952
Eduard III (P)	1327-1377	Elisabeta II (W)	1952-

Casa sau dinastia: S=Saxonă, D=Daneză, N=Normandă, B=Blois, P=Plantagenet, L=Lancaster, Y=York, T=Tudor, St=Stuart, O=Orania, H=Hanovra, SCG=Saxa-Coburg-Gotha, W=Windsor

[1] Athelstan a fost rege al regatului Wessex și primul rege al întregii Anglii

[2] reînscăunat

[3] William și Maria, soț și soție, au domnit împreună până la moartea Mariei, în 1694

[4] Eduard VIII a urmat la tron după moartea tatălui său, la 20 ianuarie 1936, dar a abdicat la 11 decembrie, înainte de a fi încoronat

în anii 1970, acesta a continuat să acorde independența coloniilor și dominioanelor sale de peste mări. Împreună cu forțele ONU, a participat la Războiul din Coreea (1950–1953). În 1956 a avut o intervenție militară în Egipt, în timpul crizei Suezului. În 1973 a intrat în Comunitatea Economică Europeană, o precursoare a Uniunii Europene. În 1982, a înfrânt Argentina în Războiul din insulele Falkland. Ca rezultat al tulburărilor sociale continue din Irlanda de Nord, s-a alăturat Irlandei în mai multe încercări de pacificare, având drept rezultat semnarea unui acord pentru înființarea unei adunări în Irlanda de Nord. În 1997, referendumurile desfășurate în Scoția și în Țara Galilor au aprobat transferarea puterii acestor state, dar, în ciuda acestui fapt, ambele au rămas membre ale Regatului Unit. În 1991, Regatul Unit s-a alăturat unei coaliții pentru a elibera Kuwaitul de sub dominația Irakului (*vezi* Primul Război din Golful Persic). În 2003, Regatul Unit

și Statele Unite au atacat Irakul și au răsturnat guvernul lui Saddam Hussein (*vezi* Al Doilea Război din Golful Persic). Atacul terorist cu bombe din Londra din iulie 2005 a făcut peste 50 de victime.

rege

Suveran al unei țări sau teritoriu, de rang mai înalt decât orice alt conducător, cu excepția împăratului. Echivalentul feminin al unui rege este regina. Unii regi au fost aleși, cum a fost cazul în Germania medievală, dar majoritatea moștenesc această poziție. Comunitatea poate atribui suveranului întreaga putere spirituală și politică sau puterea poate fi împărțită constituțional cu alte instituții guvernamentale. Unii regi sunt șefi ai statului, dar nu conduc guvernul. În trecut, unii regi erau considerați a fi de origine divină, reprezentanți ai lui Dumnezeu pe pământ; alții erau priviți ca zei propriu-ziși sau ca ființe supranaturale care deveneau zei după moarte (*vezi* regalitate de drept divin). Începând cu sec. XVII, puterea deținută de monarhi, în special cei din Europa de V, a fost în mare parte considerată ca venind de la popor. *Vezi și* monarhie constituțională, țar, han, monarhie, faraon.

Regele Bumbac /Cotton King/

Expresie folosită înaintea Războiului Civil American, simbolizând importanța economică a producției de bumbac din Sud. Conceptul a apărut inițial în cartea *Bumbacul este regele* (Cotton is King, 1855) și a fost preluat de politicienii sudiști, care credeau că puterea economică și politică a bumbacului le va aduce victoria, în cazul în care secesiunea ducea la izbucnirea războiului. Sudul aștepta sprijin din partea Marii Britanii, un esențial importator de bumbac, însă aceasta și-a dezvoltat alte surse de bumbac, în cadrul imperiului. Dependența Sudului de producția de bumbac a contribuit la poziția sa economică lipsită de importanță, după războiul civil.

régence

Stil francez în artele decorative, care s-a dezvoltat în perioada 1710–1730, când Filip II, duce de Orléans, era regent în Franța. Acest stil marchează tranziția de la mobilierul cu forme masive și rectangulare ale stilului Louis XIV la formele rococo ale stilului Louis XV. Ca reacție împotriva stilului pompos de la curtea lui Ludovic XIV, apartamentele somptuoase au fost înlocuite cu încăperi mai mici și mai intime, ce reflectau un stil mai rafinat de amenajare. Mobilierul régence, caracterizat prin contururi delicate, a înlocuit ornamentația sculptată și stufoasă a stilului precedent cu linii curbe și volute nereliefate, precum și cu motive florale, de obicei ramuri înflorite și buchete, în ancadramente de panglici plisate și pampoane. Furnirurile din lemn de nuc, de trandafir și mahon creează jocuri de tonalități rafinate. Monturile în alamă, cizelate în arabescuri, și marchetăria din carapace de țestoasă, pe fond de abanos, au fost adaptate la noul gust. În această perioadă au fost introduse comoda și biroul-secrétaire.

regency

Stil în artele decorative și în arhitectură, cultivat în Anglia în timpul regenței (1811–1820) și al domniei (1820–1830) regelui George IV. Artiștii decoratori ai epocii au împrumutat elemente structurale și ornamentale din Antichitatea greacă și romană, precum și motive egiptene, inspirate de campania din 1798 a lui Napoleon în Egipt. Se poate observa revenirea la preferința pentru motive și tehnici chinezești, manifestată în imitațiile executate din bambus și în piesele din lac japonez. Gustul prințului pentru mobilierul francez a readus în vogă marchetăria în alamă, realizată după moda franceză. Pentru decorarea pieselor de mobilier se folosea contrastul cromatic realizat de furnirurile prețioase, exotice, și erau preferate inserțiile de metal sau de mici picturi, în detrimentul ornamentațiilor sculptate.

Reger, (Johann Baptist Joseph) Max(imilian)

(19.03.1873, Brand, Bavaria, Germania - 11.05.1916, Leipzig)

Compozitor și organist german. Între 1890 și 1893 a studiat la Sondershansen și Wiesbaden și a predat pian, orgă și teorie muzicală. În 1901, în ciuda opoziției față de metodele sale tradiționale, devenise deja cunoscut în München ca pianist, compozitor și profesor. Ulterior, Reger a devenit un compozitor prolific de piese vocale și de lucrări pentru pian și mai ales pentru orgă. Muzica sa, o îmbinare subtilă de tradiție și progres, deseori predominant cromatică, a fost apreciată îndeosebi în Germania și mai puțin în alte țări.

reggae

Gen de muzică ușoară și stil de dans din Jamaica. A luat naștere pe la mijlocul

anilor 1960, fiind genul muzical preferat de populația săracă din Jamaica. Reflectă nemulțumirile sociale ale vremii și ideile mișcării rastafariene. Instrumentul principal din orchestrația reggae este chitara bas electrică, care ține ritmul la un volum ridicat al intensității, în jurul căreia un ansamblu de orgă, pian, tobe, chitară ritmică și chitară solo execută fraze scurte ostinato, cu accente regulate pe timpii neaccentuați ai măsurii. Reggae a devenit popular în Statele Unite ale Americii datorită filmului *The Harder They Come* (1973), cu solistul Jimmy Cliff în rolul principal, și în urma turneelor organizate de Bob Marley și The Wailers și de Toots (Hibbert) și The Maytals, a căror influență s-a făcut simțită în rândul muzicienilor rock anglo-saxoni.

Reggio di Calabria
în Antichitate **Rhegium**

Oraș, 179 384 loc. (2001), centru administrativ al provinciei cu același nume și fostă capitală a regiunii Calabria, în S Italiei, la strâmtoarea Messina. Inițial, la sfârșitul sec. VIII î.Hr., a fost întemeiată în acest loc o colonie grecească, aliată cu Atena în sec. V î.Hr. și cu Roma pe la 280 î.Hr. Din sec. V d.Hr. s-a aflat sub stăpânirea succesivă a vizigoților, a ostrogoților, a bizantinilor și a arabilor. Orașul a fost cucerit de normanzii conduși de Robert Guiscard (cca 1060) și inclus în Regatul celor Două Sicilii; fiind distrus în mod repetat de năvălirile sarazinilor și de cutremure, orașul a fost reconstruit de mai multe ori. În prezent, Reggio este port maritim și oraș turistic, iar pe plan comercial, centru de export de plante medicinale uscate și de uleiuri volatile utilizate în industria cosmetică și farmaceutică.

Reghin

Municipiu, 36 173 loc. (2002), situat în județul Mureș, România, în E Podișului Transilvaniei, pe râul Mureș. A fost atestat documentar în 1228 sub numele de Regun, iar în sec. XVI a fost un important centru meșteșugăresc și comercial, cu vestite târguri anuale. A fost ridicat în 1863 la rangul de oraș liber, iar în 1994 a devenit municipiu. Este un nod rutier, are un combinat de prelucrare a lemnului, o turnătorie de fontă și oțel. Printre punctele de atracție se găsesc numeroase biserici (sec. XIV–XIX), statuia Lupa Capitolina și colecția de ouă încondeiate Kalber Ladislau.

regie

Artă de a coordona și de a controla toate elementele unei puneri în scenă sau ale realizării unui film. Până la sfârșitul sec. XIX, regizorul de teatru era de obicei actorul principal din piesă sau actorul-director al companiei. Astăzi, regia combină elemente precum scenariul, actorii, decorurile, costumele și luminile, pentru a realiza o interpretare cât mai vie a ceea ce a scris dramaturgul. Regizorul trebuie să înțeleagă arta actorului și să fie în stare să îl ghideze. Regizorul alcătuiește și „imaginea scenică", aranjamentele schimbătoare ale actorilor și alte elemente care apar pe scenă. Regizorul de film combină responsabilitățile regizorului de teatru cu funcțiile tehnice ale cinematografiei, ale editării și înregistrării sunetului. *Vezi* sistemul actor-manager, teoria autorului.

regim

Reglare a consumului de alimente în scopul îmbunătățirii condiției fizice, în special pentru scăderea în greutate. Astfel, există regimuri fără grăsimi pentru scăderea în greutate, fără grăsimi saturate și fără colesterol pentru prevenirea sau sprijinirea tratamentului afecțiunilor coronariene sau regimuri bogate în carbohidrați și proteine, pentru întărirea mușchilor. Regimurile pentru slăbit se bazează pe reducerea în diferite proporții a consumului de calorii din grăsimi, carbohidrați sau proteine. Cele mai multe duc la slăbire, dar adesea greutatea este recâștigată în câțiva ani. Regimurile trebuie să includă o alimentație adecvată și sunt eficiente mai ales în combinație cu exercițiile fizice. Medicamentele pentru reducerea poftei de mâncare pot avea efecte secundare periculoase. Pierderea excesivă în greutate poate fi un semn al anorexiei nervoase.

regiment

Unitate a forțelor armate condusă de un colonel și împărțită în companii, batalioane sau escadroane. Unitățile de cavalerie franceze purtau numele de regimente încă din 1558. La începuturile sale, în organizarea militară americană, precum și în armatele europene din aceeași epocă, un regiment era format din zece companii. La începutul sec. XIX, Napoleon a împărțit regimentele armatei franceze în câte trei batalioane, iar în 1901, armata Statelor Unite a adoptat la rândul său, în cadrul infanteriei, sistemul cu regimente din trei batalioane.

Regina

Oraș, 178 225 loc. (2001), centrul administrativ al provinciei canadiene Saskatchewan. Este situat în partea central-sudică a provinciei, pe râul Wascana Creek. La început a fost o tabără pentru vânători, cunoscută sub numele de Pile O'Bones (*în engleză*, Mormanul de Oase) din cauza grămezilor de oase rămase în urma jupuirii și tranșării bizonilor. A fost sediul administrativ al Teritoriilor de Nord-Vest între 1882 și 1905, după care a devenit capitala provinciei Saskatchewan. Până în 1920 aici a funcționat sediul Poliției Călare Regale Canadiene. După Al Doilea Război Mondial, orașul s-a extins rapid, devenind un important centru industrial, de transport și de desfacere, deservind o zonă agricolă vastă. Resursele minerale și preriile fertile din regiune stau la baza unei economii axate pe petrol, gaze naturale, rafinarea carbonatului de potasiu și prelucrarea materiilor prime pentru industria alimentară.

Regiunea Lacurilor

Regiune muntoasă din comitatul Cumbria, în NV Angliei. Ocupând cam aceeași arie cu Parcul Național al Regiunii Lacurilor, cel mai mare din țară, se întinde pe o suprafață de 2 243 kmp. Cuprinde numeroase lacuri, precum Grasmere, Windermere (cel mai mare din Anglia) și Coniston Water, dar și cei mai înalți munți din Anglia, pe primul loc fiind vârful Scafell (978 m). Regiunea a fost sălașul mai multor poeți englezi, printre care William Wordsworth, Robert Southey și Samuel Taylor Coleridge, care i-au celebrat peisajul. A devenit parc național în 1951.

regresie

În statistică, procedeu de determinare a liniei drepte sau a curbei care reflectă cel mai fidel tendința generală a unui set de date. Prin regresia liniară se obține o dreaptă de regresie, astfel încât suma pătratelor distanțelor verticale între dreapta estimată și punctele corespunzătoare setului de date să fie minimă (*vezi* metoda celor mai mici pătrate). Alte modele de regresie se bazează pe funcții polinomiale sau pe funcții exponențiale de grad superior. De exemplu, regresia pătratică utilizează o funcție pătratică (funcție polinomială de gradul al doilea) pentru a obține o parabolă de regresie.

regula câtului

Regulă pentru găsirea derivatei raportului a două funcții. Dacă atât f, cât și g sunt diferențiabile, atunci la fel este și câtul $f(x)/g(x)$. Folosind o expresie abreviată, $(f/g)' = (gf' - fg')/g^2$.

regula limitării

Metodă parlamentară de limitare a dezbaterilor. Se referă mai ales la una dintre seriile de hotărâri aprobate de Congresul SUA, prin care petițiile legate de problema sclaviei erau amânate fără a fi discutate (1836–1840). A fost introdusă de membrii care susțineau sclavia, cu scopul de a întârzia discutarea petițiilor aboliționiste promovate de Societatea Americană Antisclavie. A fost desființată în 1844, datorită eforturilor lui John Quincy Adams și ale altora.

regula produsului

Regulă pentru găsirea derivatei produsului a două funcții. Dacă f și g sunt diferențiale, atunci $(fg)' = fg' + f'g$.

regulator de motor

În tehnologie, dispozitiv care menține automat viteza de rotație a unui motor între limite aproximativ constante, indiferent de sarcină. Un regulator de motor reglează viteza acestuia prin modificarea ratei la care motorul este alimentat cu combustibil. Aproape toate regulatoarele de motor acționează prin intermediul forței centrifuge și sunt alcătuite dintr-o pereche de greutăți care se rotesc în jurul unui ax acționat de motor. Componentele sale sunt reținute prin intermediul unor arcuri. Odată cu creșterea vitezei, forța elastică a arcurilor este depășită și greutățile se deplasează, deschizând valvele care alimentează motorul cu combustibil. James Watt a inventat un regulator de motor pentru reglarea motoarelor cu aburi. Dispozitivele moderne sunt utilizate pentru a regla alimentarea cu benzină a motoarelor cu ardere internă și alimentarea cu aburi, apă sau gaz a diverselor tipuri de turbine. *Vezi și* volant.

reguli cușer

În iudaism, ansamblu de interdicții privind consumarea unor anumite mâncăruri și de reguli de preparare a altora. Prin intermediul regulilor, se stabilește ce mâncare poate fi numită cușer. Cele mai multe informații despre tradiția cușer se regăsesc în Biblia ebraică, în cărțile *Leviticul, Deuteronomul, Facerea* și *Exodul*. Evreii care respectă regulile

cușer trebuie să mănânce numai pește cu solzi și înotătoare și carnea animalelor rumegătoare cu copite despicate. Scoicile și carnea de porc sunt interzise. Animalele și păsările trebuie să fie sacrificate în cadrul unui ritual anume, însoțit de o rugăciune. Carnea și lactatele trebuie păstrate separat și nu pot fi mâncate la aceeași masă sau din aceleași farfurii ori cu aceleași tacâmuri. Nu există nici o restricție în privința fructelor și a legumelor. În perioada sărbătorilor de Paște, pâinea și alte produse coapte trebuie preparate fără drojdie.

reguli exclusive

În legislația SUA, principiu conform căruia dovezile obținute de poliție prin violarea protecției garantate de constituție împotriva cercetării și sechestrării nejustificate nu pot fi folosite într-un proces împotriva unui acuzat penal. Curtea Supremă de Justiție a SUA a stabilit validitatea regulii în cazul Weeks vs. SUA (1914), în cazul Wolf vs. Colorado (1949) a limitat-o la nivelul curților judecătorești din state, această decizie fiind ulterior schimbată, în Mapp vs. Ohio (1961), unde se cerea ca regula să fie aplicată în mod general. Curtea a aprobat o abatere de la regulă, afirmând că se admit dovezile obținute „cu bună-credință", respectiv cu un mandat de percheziție, declarat ulterior ca fiind lipsit de valabilitate.

regurgitare

Expulzare puternică a conținutului stomacului pe gură, intervenind, de obicei, după starea de greață. Cauzele pot fi starea de rău, răul de mișcare, anumite medicamente, afecțiuni ale urechii interne și lovituri la cap. Voma poate apărea fără starea de greață (de ex. după efort extrem). Se presupune că doi centri nervoși din trunchiul cerebral sunt responsabili de această stare; ei inițiază și controlează o serie de contracții musculare care încep în intestinul subțire și continuă în stomac și esofag. Această reacție poate fi declanșată de o zonă chimioreceptoare, care, stimulată de diverse toxine și medicamente, încearcă să le elimine din organism. Reacția poate fi declanșată și de stimuli din diferite părți ale corpului, care sunt suprasolicitate sau nu funcționează normal. Voma severă poate cauza deshidratare, malnutriție sau ruperea peretelui esofagian. Voma cu sânge poate fi simptom al ulcerului sau al altor disfuncții ale tractului digestiv superior. *Vezi și* bulimie nervoasă.

Rehnquist, William H(ubbs)

(01.10.1924, Milwaukee, Wisconsin, SUA – 03.09.2005, Arlington, Virginia)

Jurist american care a fost președintele Curții de Justiție a SUA (1986–2005). A absolvit dreptul la Universitatea Stanford și a lucrat inițial ca grefier al judecătorului Robert Jackson de la Curtea Supremă, după care a profesat ca avocat în Phoenix, Arizona (1953–1969), unde s-a implicat activ în aripa conservatoare a Partidului Republican. În perioada în care a activat la Departamentul de Justiție (1969–1971), s-a opus legilor pentru drepturile civile și a pledat pentru sporirea puterilor poliției. Președintele Richard Nixon l-a propus pentru Curtea Supremă de Justiție, în 1972. În anii 1970 și 1980, Rehnquist a fost figura cea mai reprezentativă a blocului conservator minoritar din cadrul Curții, atitudinea sa precaută și opiniile profund conservatoare determinându-l pe președintele Ronald Reagan să-l numească președinte al Curții Supreme, în 1986. A imprimat activității acestei instanțe o orientare conservatoare, în timp ce, pe plan administrativ, a urmărit să reducă numărul de cazuri care ajungeau la Curtea Supremă, îmbunătățind eficiența acesteia. Susținut de ceilalți conservatori, a implicat Curtea în acțiuni de controlare a capacității Congresului de a extinde autoritatea federală și de restrângere a programelor acțiunii de afirmare. A prezidat Senatul Statelor Unite pe parcursul punerii sub acuzare a președintelui Bill Clinton (1999).

Reich, Al Treilea

Denumirea oficială a regimului instaurat de Partidul Național-Socialist în Germania, din ianuarie 1933 până în aprilie 1945. Denumirea reflectă concepția regimului expansionist al lui Adolf Hitler – despre care acesta credea că va dura o mie de ani – ca succesor presupus al Imperiului Romano-German (800–1806, Primul Reich) și al Imperiului German sub dinastia Hohenzollern (1871–1918, al Doilea Reich).

Reich, Steve *născut* Stephen Michael

(n. 03.10.1936, New York, SUA)

Compozitor american. Este licențiat în filozofie (Universitatea Cornell). A făcut și studii muzicale sub îndrumarea lui Darius Milhaud și Luciano Berio, după care și-a îndreptat interesul către muzica balineză și cea africană (în special instrumente de percuție din Ghana). Primele sale lucrări

explorau procesul prin care microstructurile repetitive evoluează prin defazări progresive ce se juxtapun (așa-numita „process music"). A fost, alături de Terry Riley (n. 1935) și Philip Glass, printre primii minimaliști importanți din anii 1970. Printre primele sale lucrări se numără *Drumming* (1971) și *Music for 18 Musicians* (1976); lucrările de mai târziu, cum ar fi *The Desert Music* (1983) și *Different Trains* (1988), prezintă un vocabular compozițional mult mai vast.

Reich, Wilhelm

(24.03.1897, Dobrzcynica, Galiția, Austro-Ungaria - 03.11.1957, Lewisburg, Pensylvania, SUA)

Psiholog austriac stabilit în Statele Unite ale Americii. A studiat la Institutul de Psihanaliză din Berlin, fiind admis în 1924 la facultate în cadrul Institutului de Psihanaliză din Viena. În lucrarea *Funcția orgasmului* (The Function of the Orgasm, 1927), Reich încearcă să demonstreze că incapacitatea de a atinge orgasmul poate duce la apariția nevrozelor, concluzie ce îl determină să predice o mai mare libertate sexuală și să susțină educația sexuală. Fiind adept al politicii radicale de stânga, a fost nevoit să părăsească Germania, pentru a se stabili până la urmă în Statele Unite, în 1939. După ce s-a îndepărtat de mișcarea psihanalitică în 1934, Reich a dezvoltat un sistem pseudoștiințific propriu, pe care l-a numit orgonomie. În viziunea sa, bolile mintale și bolile psihosomatice sunt rezultatul unei deficiențe de energie cosmică (măsurată în unități numite orgoni), pentru care propune o terapie care constă în plasarea bolnavului în „camera orgonică", cu pereții acoperiți de suprafețe reflectorizante. Din cauza teoriilor sale, la începutul anilor 1950 Reich a intrat în conflict cu autoritățile americane; a fost condamnat pentru sfidarea Curții și a murit în închisoare.

Reichstagului, incendierea ~

(27 februarie 1933)

Incendierea clădirii Parlamentului german (Reichstag) din Berlin. Acest incident a fost speculat de Adolf Hitler, care i-a acuzat pe adversarii săi, în special pe comuniști (în urma ipotezei că incendiul a fost provocat de un comunist olandez), instigând astfel opinia publică împotriva lor. Promulgarea de către Hitler a unui decret prin care se suspenda protecția constituțională a drepturilor cetățenești a marcat începutul dictaturii Partidului Național-Socialist. Una dintre ipotezele acceptate de o mare parte a cercetătorilor sugerează că incendiul a fost provocat chiar de naziști, în timp ce alții susțin că nu există nici o dovadă care să ateste complicitatea naziștilor. Incidentul rămâne în continuare subiect de discuții și investigații.

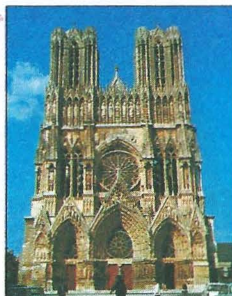
Reid, Thomas

(26.04.1710, Kincardineshire, Scoția - 07.10.1796, Glasgow)

Filozof scoțian. A fost pastor prezbiterian între 1737–1751. Studierea aprofundată a operei lui David Hume l-a convins că scepticismul acestuia era fals, deoarece nu era compatibil cu bunul-simț. În concepția lui Reid, atât comportamentul uman, cât și limbajul obișnuit furnizează dovezi covârșitoare care confirmă existența unei lumi materiale și a identității personale aflate în evoluție continuă. Printre lucrările sale reprezentative se numără *Investigație asupra minții umane* (An Inquiry into the Human Mind, 1764), *Eseuri asupra facultăților intelectuale ale omului* (Essays on the Intellectual Powers of Man, 1785) și *Eseuri asupra puterii de acțiune a omului* (Essays on the Active Power of Man, 1788).

Reims

Oraș, 183 837 loc. (2006), în NE Franței. Capitală străveche a tribului galic al remilor, a fost cucerit ulterior de romani. Aici a fost botezat regele franc Clovis, în sec. V d.Hr.; în amintirea acestui eveniment, majoritatea regilor francezi de mai târziu au fost încoronați la Reims. Orașul a fost distrus, în mare parte, în timpul celor două războaie mondiale, și a fost scena capitulării necondiționate a Germaniei în mai 1945. Este un centru important de producere a vinului, renumit mai ales pentru șampania locală. Altă industrie dezvoltată în acest oraș este producția de componente și echipamente pentru construcția de automobile și aeronave. Catedrala Notre-Dame, ce datează din sec. XIII, este una dintre cele mai frumoase catedrale gotice din Franța.

Catedrala Notre-Dame, Reims, Franța

PAUL ALMASY

Reiner, Carl

(n. 20.03.1922, Bronx, New York, SUA)

Actor, scenarist, regizor și producător american. Și-a început cariera în teatru, după care a jucat, alături de Sid Caesar, în serialul de comedie pentru televiziune *Spectacolul spectacolelor* (Your Show of Shows, 1950–1954). Este creatorul și producătorul serialului *The Dick Van Dyke Show* (1961–1966), pentru care a fost distins cu mai multe premii Emmy. Romanul său *Intră râzând* (Enter Laughing, 1958) a fost adaptat pentru scenă (1963) și a fost și ecranizat (1967). A regizat comedii precum *Unde e tata* (Where's Poppa, 1970), *Of, Doamne!* (Oh, God!, 1977) și *Instinct fatal* (Fatal Instinct, 1993). Fiul său, Rob Reiner (n. 1945), a jucat în mai multe seriale de televiziune, inclusiv *Toți ai casei* (All in the Family, 1971–1978), și a devenit un apreciat regizor.

Reiner, Fritz

(19.12.1888, Budapesta, Austro-Ungaria – 15.11.1963, New York, SUA)

Dirijor austro-ungar stabilit în Statele Unite. După ce a studiat pianul sub îndrumarea lui Béla Bartók, a dirijat spectacole de operă la Budapesta (1911–1914) și la Dresda (1914–1922). A emigrat în Statele Unite ale Americii în 1922, unde a dirijat orchestrele din Cincinnati (1922–1931) și Pittsburgh (1938–1948). Între 1953 și 1962 a condus Orchestra Simfonică din Chicago, care a fost pentru prima oară recunoscută internațional sub conducerea sa. Reiner a fost și profesor de dirijat la Institutul Curtis (Leonard Bernstein a fost unul dintre studenții săi). Fiind un dirijor extrem de exigent și riguros, Reiner le-a inspirat dăruire instrumentiștilor săi.

Reinhardt, Ad(olf Frederick)

(24.12.1913, Buffalo, New York, SUA – 30.08.1967, New York)

Pictor american. A absolvit Universitatea Columbia, după care a făcut studii de artă. A abordat mai multe stiluri abstracte, între 1930 și 1940, dar, începând cu deceniul următor, lucrările sale s-au limitat la picturi monocrome, care includeau pătrate și forme dreptunghiulare, plasate simetric pe un fundal pictat într-o culoare similară, suprimând elemente vizuale cum ar fi desenul, linia, tușa, textura, lumina. Și-a justificat stilul ca pe o căutare conștientă a unei arte care să fie complet separată de existența cotidiană. A exercitat o influență importantă asupra minimalismului din anii 1960, mai mult în calitate de polemist decât în calitate de pictor.

Reinhardt, Django
născut Jean-Baptiste Reinhardt

(24.12.1910, Liberchies, Belgia – 16.05.1953, Fontainebleau, Franța)

Chitarist francez, primul mare solist de jazz din Europa. Țigan de origine, a învățat să cânte la chitară de la o vârstă fragedă, ulterior fiind nevoit să-și adapteze tehnica pentru a compensa pierderea a două degete, în urma unui incendiu petrecut în 1928, în rulota în care locuia. În 1934 a format, împreună cu violonistul de jazz Stéphane Grappelli (1908–1997), Cvintetul de la Hot Club, din Franța. De asemenea, în 1946 a efectuat turnee în Statele Unite ale Americii, alături de Duke Ellington. Unul dintre primii mari soliști de jazz la chitară, Reinhardt a rămas o personalitate unică și legendară, grație tehnicii sale neconvenționale și combinației originale de swing și muzică țigănească tradițională.

Django Reinhardt, 1947

PRIN AMABILITATEA REVISTEI DOWN-BEAT

Reinhardt, Max *născut* Max Goldmann

(09.09.1873, Baden, lângă Viena, Austria – 31.10.1943, New York, SUA)

Regizor german de teatru. După ce a studiat teatrul la Viena și actoria la Salzburg, a intrat, în 1894, în compania lui Otto Brahm, din Berlin. A montat primul său spectacol în 1902, iar din 1903 a devenit directorul unui mic teatru. În 1905 regizase deja peste 40 de piese, devenind faimos pentru creativitatea cu care a pus în scenă *Visul unei nopți de vară*. A cumpărat Deutsches Theater din Berlin și l-a renovat, dotându-l cu inovațiile de ultimă oră în materie de decoruri și lumini. Renumit pentru teatralismul extravagant și pentru efectele vizuale senzaționale caracteristice producțiilor sale, Reinhardt s-a bucurat de aprecierea publicului și a criticilor, pentru punerea în scenă a spectacolului religios *Miracolul* (1911). A fost cofondatorul Festivalului de la Salzburg, în 1920, unde a montat drama religioasă *Jedermann* (adaptare după miracolul *Fiecare om*), în piața catedralei. A plecat definitiv din Germania în 1933 și s-a stabilit în Statele

Unite. A influențat semnificativ teatrul sec. XX și a contribuit la sporirea autorității regizorului în crearea unui spectacol.

reionant

Stil gotic francez (sec. XIII), reprezentând apogeul arhitecturii gotice. În această perioadă, arhitecții dau prioritate mai degrabă ornamentării decât dimensiunii edificiilor, elementele decorative emblematice fiind fleșele, mulurile și, în special, ferestrele tăiate treflat în zid. Denumirea stilului provine de la rozetă, fereastră realizată în formă radială. Printre particularitățile stilului se mai pot menționa îngustarea stâlpilor de susținere, lărgirea ferestrelor și fuzionarea triforiului cu arcada superioară, înlocuind, astfel, zidul plin cu un dublu format din ferestre imense cu un câmp divizat cu ajutorul mulurilor, în care sunt incrustate vitralii. Catedrala din Amiens (1220–1270) este considerată una dintre primele realizări ale acestei faze a arhitecturii gotice, alături de multe altele, precum catedrala Notre-Dame din Paris, biserica Saint-Urbain din Troyes (construită în 1262) și splendida Sainte-Chapelle din Paris (sfințită în 1248), capela palatului lui Ludovic IX. *Vezi* catedrală.

reionism

Mișcare artistică inițiată în Rusia, în 1912–1913, de către Mihail Larionov (1881–1964) și soția sa, Natalia Gonciarova (1881–1962), reprezentând primul pas spre dezvoltarea artei abstracte în Rusia. Reionismul pretinde că este o sinteză a cubismului, futurismului și orfismului și, în opinia lui Larionov, „se interesează de formele spațiale obținute prin intersectarea razelor reflectate de diverse obiecte". Mișcarea a încetat după 1914, când inițiatorii acesteia au părăsit țara, pentru a se stabili la Paris.

reîncarnare *sau* transmigrația sufletelor *sau* metempsihoză

Doctrină a renașterii sufletului într-o nouă existență sau într-un șir de existențe succesive, în trupuri omenești, animale sau vegetale. Credința în reîncarnare este specifică religiilor orientale, în special hinduismului, jainismului, budismului și sikh. Toate aceste religii au un principiu comun: conceptul de karma, credința potrivit căreia acțiunile vieții prezente au repercusiuni asupra existenței următoare. În hinduism, individul se poate elibera din ciclul de nașteri și renașteri doar prin atingerea unei stări de iluminare. La fel se întâmplă și în budism, unde disciplina și meditația au darul de a-l ajuta pe aspirant să atingă nirvana și să scape din lanțul infinit de reîncarnări. Maniheismul și gnosticismul au acceptat conceptul de reîncarnare, așa cum au procedat și mișcările spirituale moderne, precum teozofia.

relativism

Concepție care pretinde că adevărul afirmațiilor despre un subiect dat nu se poate stabili după o metodă universal valabilă, ci este variabil în funcție de persoana sau de societatea care analizează afirmațiile respective ori de circumstanțele în care se fac acele afirmații. *Vezi* relativism etic.

relativism etic

Curent filozofic potrivit căruia corectitudinea și incorectitudinea unei acțiuni sau binele și răul nu sunt concepte absolute, ci variabile și relative, în funcție de persoană, de circumstanțe și de situația socială. Fără a pretinde că incorectitudinea sau corectitudinea depinde de împrejurări sau că opiniile oamenilor despre bine și rău variază în funcție de condiția lor socială, relativismul etic susține (într-una dintre formele sale cele mai răspândite) că binele nu ține decât de ceea ce individul sau societatea consideră că reprezintă binele. Întrucât concepțiile oamenilor variază în timp și spațiu, conceptul de „bine" este și el relativ. Dacă principiile morale variabile și conflictuale pot fi simultan valide, nu există nici o modalitate obiectivă de a argumenta că un principiu este valabil cu privire la toți oamenii din toate societățile. Această concluzie este respinsă deopotrivă de consecvențialiști (*vezi* consecvențialism) și de deontologi (*vezi* etică deontologică).

relativitate

Teorie în fizică potrivit căreia măsurătorile de lungime și timp variază în funcție de starea de mișcare a observatorilor care le efectuează. În fizica clasică, exista prezumția că toți observatorii obțin măsurători identice privind spațiul și timpul, indiferent de poziția lor în univers. Conform teoriei relativității, lucrurile sunt diferite: măsurătorile depind de mișcarea relativă atât a observatorului, cât și a obiectului observat. Există două teorii distincte ale relativității, ambele propuse de Albert Einstein. Teoria restrânsă a relativității (1905) s-a dezvoltat din acceptarea de către Einstein a postulatului că viteza

luminii este aceeași în toate sistemele de referință, indiferent de mișcarea relativă a acestora. Teoria restrânsă a relativității operează cu sisteme de referință neaccelerate și se referă cu predilecție la fenomene electrice și magnetice și la propagarea acestora în spațiu și timp. Teoria generală a relativității (1916) a fost elaborată în special pentru a soluționa problema gravitației și operează cu sisteme de referință accelerate. Ambele teorii au marcat profund istoria fizicii moderne. *Vezi și* principiul echivalenței, spațiu-timp.

relație

În logică, o relație *R* este definită ca un set ordonat de perechi, tripleți, cvadrupli etc. Un set de perechi ordonate se numește relație cu doi termeni (sau diadică); un set de tripleți ordonați este o relație cu trei termeni (sau triadică) și așa mai departe. În general, o relație este un set de *n* elemente. Proprietățile cele mai importante ale relațiilor sunt: simetria, tranzitivitatea și reflexivitatea. Fie o relație *R* cu doi termeni (diadică). Spunem că *R* este simetrică atunci când *R* este valabilă între *x* și *y*, *R* este valabilă și între *y* și *x* (simbolizată astfel: $(\forall x)\ (\forall y)\ [Rxy \supset Ryx]$); un exemplu de relație simetrică este „*x* este paralel cu *y*". *R* este tranzitivă dacă, atunci când *R* este valabilă între *x* și *y* și între *y* și *z*, *R* este, de asemenea, valabilă și între *x* și *z* (simbolizată astfel: $(\forall x)\ (\forall y)\ (\forall z)\ [(Rxy \wedge Ryz) \supset Rxz]$); un exemplu de relație tranzitivă este „*x* este mai mare ca *y*". *R* este reflexivă dacă *R* este întotdeauna valabilă între un element și sine însuși (simbolizată astfel: $(\forall x)\ Rxx$); un exemplu de relație reflexivă este „*x* este la fel de înalt ca *y*", deoarece *x* este întotdeauna cel puțin la fel de înalt ca sine însuși.

relație de echivalență

Concept matematic care reprezintă o generalizare a ideii de egalitate între elementele unei mulțimi. Toate relațiile de echivalență (de ex. cele simbolizate de semnul egal) respectă trei condiții: reflexivitatea (fiecare număr este egal cu el însuși), simetria (elementul A are aceeași relație cu elementul B pe care elementul B o are cu A) și tranzitivitatea (*vezi* legea tranzitivității). Congruența triunghiurilor reprezintă o relație de echivalență în geometrie. Se consideră că elementele unei mulțimi sunt în aceeași clasă de echivalență dacă au o relație de echivalență.

relații industriale și organizatorice *sau* relații organizatorice

Studiu al comportamentului uman la locul de muncă, care pune accentul pe influența pe care astfel de relații o au asupra productivității unui colectiv. În economia clasică, muncitorii sunt considerați instrumente de producție, care se supun legii cererii și ofertei. Specialiștii au început să studieze relațiile de serviciu abia la sfârșitul anilor 1920, când Elton Mayo (1880–1949) a studiat productivitatea în cadrul companiei Western Electric. Observând că numai simpla selectare a muncitorilor participanți la studiu a determinat o creștere a randamentului acestora (efectul Hawthorne), Mayo a devenit primul specialist care a demonstrat că muncitorii reacționează la stimuli psihosociali. Printre aspectele relațiilor umane la locul de muncă se numără managementul resurselor umane, care implică dezvoltarea fișelor de post și a structurilor organizatorice, recrutarea, pregătirea și supravegherea angajaților, negocierea clauzelor de angajare, planificarea resurselor pentru viitor și studierea tipurilor de manageriat.

relații internaționale

Studiu al relațiilor interstatale și al relațiilor pe care statele le au cu diferite organizații internaționale și cu anumite entități subnaționale (de ex. instituții birocratice sau partide politice). Acest domeniu de studiu se înrudește cu alte discipline academice, precum științele politice, geografia, istoria, economia, dreptul, sociologia, psihologia și filozofia. Cercetarea relațiilor internaționale a fost inițiată la începutul sec. XX în Occident și mai ales în SUA, în contextul creșterii puterii și a influenței acestei țări. Studiul relațiilor internaționale a fost întotdeauna puternic marcat de anumite considerații normative, de pildă de obiectivul reducerii conflictelor armate și al creșterii cooperării internaționale. La începutul sec. XXI, cercetarea se axa pe probleme ca terorismul, conflictele religioase și etnice, apariția entităților substatale și nestatale, răspândirea armelor de distrugere în masă și eforturile de a contracara proliferarea nucleară și dezvoltarea instituțiilor internaționale.

relații publice

Aspect al comunicării care implică promovarea unei imagini dorite, a unei persoane sau a unui grup de persoane, pentru a atrage atenția publică. Conceptul a fost creat în

SUA, la începutul sec. XX, printre pionierii săi numărându-se Ivy Ledbetter Lee și Edward L. Bernays. Ulterior, agențiile guvernamentale din Anglia și SUA au început să angajeze agenți de publicitate pentru a-și sprijini propriile programe și politici, firmele de relații publice dezvoltându-se intens după Al Doilea Război Mondial. Clienții pot fi, de ex. politicieni, interpreți, autori și grupuri sau corporații de afaceri, agenții guvernamentale, organizații de caritate și grupuri religioase. Publicul țintă poate fi restrâns, precum fanii muzicii alternative cu vârste cuprinse între 21 și 30 de ani, sau poate fi reprezentat de lumea întreagă. Funcțiile unui agent de relații publice includ generarea unei publicități favorabile și cunoașterea tipului de comunicare ce are cele mai multe șanse de a fi tipărită sau difuzată. Sarcina devine complexă datorită diversității mijloacelor existente: pe lângă ziare, reviste, radio și televiziune, mai există publicații ale asociațiilor profesioniste, listele de poștă directă, evenimente promoționale la fața locului și așa mai departe. Constă, în principiu, în optimizarea știrilor bune și anticiparea celor rele; dacă apar probleme, agentul trebuie să evalueze situația, să organizeze lucrul astfel încât să minimalizeze pierderile și să prezinte informațiile pentru mass-media.

relee clandestine /Underground Railroad/

Sistem secret în Nordul SUA prin care sclavii erau ajutați să fugă. Denumirea vine de la necesitatea de a păstra secretul privind aceste operațiuni și de la termenii din domeniul căilor ferate utilizați în sistem. Rute variate, în 14 state, numite linii, prevedeau puncte de oprire sigure (stații) pentru călăuze (conductori) și încărcătura acestora (marfă) în drumul lor spre N, uneori spre Canada. Sistemul a luat naștere ca metodă de sfidare a Legilor privind sclavii fugari și a fost activ mai ales între 1830 și 1860. Rețeaua a fost utilizată de un număr de sclavi estimat între 40 000–100 000. Ajutorul era furnizat mai ales de sclavii eliberați, ca Harriet Tubman, de filantropi, de conducătorii religioși și de aboliționiști. Existența sa a întărit sprijinul pentru cauza antisclavagistă și i-a convins pe sudiști că Nordul se va opune întotdeauna sclaviei.

relief

(*în italiană, rilievare*, a ridica)

Tip de sculptură în care figurile se profilează de pe suprafața de fundal, care este de obicei o suprafață plană. Basoreliefurile (reliefuri joase, puțin înalte), în care figurile ies puțin în relief, apăreau frecvent pe zidurile edificiilor de piatră din Egiptul antic, din Asiria și din alte regiuni ale Orientului Mijlociu. Altoreliefurile, în care formele se profilează cu jumătate sau chiar mai mult din circumferința lor naturală, au fost create pentru prima oară de grecii antici. Sculptorii renascentiști italieni combinau în mod ingenios basorelieful cu altorelieful pentru a crea compoziții cu extraordinare efecte de iluzie optică (de ex. porțile de bronz ale baptisteriului din Florența, modelate de Lorenzo Ghiberti). Sculptorii baroci au dus aceste experimente mai departe, adesea la o scară mai mare (de ex. *Întâlnirea dintre Attila și papa Leon* de Alessandro Algardi, 1646–1653). Posibilitățile dramatice oferite de concepția renascentistă asupra reliefului au fost preluate mai târziu într-un mod remarcabil de François Rude (*La Marseillaise*, 1833–1836) și Auguste Rodin (*Porțile Infernului*).

Atena jelind, semirelief, sec. V î.Hr.; Muzeul Acropole, Atena

ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

religie

Relație a ființelor umane cu Dumnezeu, cu un grup de divinități sau cu orice este sacru ori, în unele cazuri, doar supranatural. Dovezile arheologice sugerează existența credințelor religioase încă de la apariția primelor comunități umane. Credințele religioase sunt împărtășite de membrii unei comunități și exprimă cultura și valorile comunității respective prin mit, prin doctrină și prin ritual. Venerarea este, probabil, forma cea mai elementară a unei religii, dar conduita morală, dreapta credință și participarea la instituțiile religioase constituie și ele elemente ale vieții religioase. Religiile încearcă să ofere un răspuns la întrebări esențiale, proprii condiției umane (De ce există suferință în lume? De ce există răul în lume? Ce se întâmplă cu noi când murim?), prin intermediul raportului omului cu sacrul, cu supranaturalul sau (de ex. în cazul budismului) prin intermediul perceperii adevăratei esențe a realității. În

termeni generali, se poate spune că anumite religii (de ex. iudaismul, creștinismul și islamul) sunt îndreptate spre exterior, în timp ce altele (de ex. jainismul, budismul) sunt îndreptate spre interior.

religie civilă

Sistem de atitudini, credințe, ritualuri și simboluri cvasireligioase care îi leagă pe membrii unei comunități politice. După cum a fost formulat pentru prima dată de Jean-Jacques Rousseau, conceptul se referea la virtuțile necesare cetățenilor pentru a sluji statul în mod adecvat. Conceptul a fost preluat ulterior de sociologul american Robert N. Bellah (n. 1927), care a descoperit la americani un simț dezvoltat al așa-numitului concept de „excepționalism" și respectul deosebit pentru elementele seculare cum ar fi drapelul național, Constituția, părinții întemeietori ai SUA, calendarul anual al sărbătorilor și conceptele de individualism și încredere în propriile puteri. O altă formă de religie civilă este confucianismul, conform căruia o națiune este subordonată unei legi morale.

religie preistorică

Practici religioase și credințe ale popoarelor preistorice, deduse din descoperirile arheologice. Cele mai vechi morminte care atestă credința în viața de după moarte datează din 50 000–30 000 î.Hr. Cadavrele erau îngropate împreună cu unelte din piatră sau cu părți din animale, această practică sugerând încercarea de a îmblânzi moartea sau de a-i pregăti pe cei morți pentru lumea de dincolo. Paleoliticul mijlociu oferă primele dovezi referitoare la jertfirea animalelor, care simbolizau probabil ofrande pentru cei morți, pentru o forță superioară sau pentru fertilitatea animalelor. Au fost găsite, de asemenea, dovezi despre sacrificii umane preistorice, de obicei femei și copii. Începând cu Epoca Bronzului erau aruncate arme și bijuterii în izvoare, în fântâni și în alte locuri cu apă, în semn de sacrificiu (aceste ofrande erau aduse, probabil, pentru capturile de război). Din Paleoliticul târziu, urșii au avut un rol important în religia preistorică, fiind văzuți, probabil, ca spirite protectoare și asociați cu puteri magice. Se practicau, de asemenea, rituri de fertilitate, existența acestora fiind dovedită de prezența unor reprezentări de femei corpolente, cu sâni și forme proeminente, cunoscute ca Venus preistorice.

religie vedică *sau* vedism

Religie antică a Indiei, contemporană cu compunerea Vedelor și precursoare a hinduismului. Religie a unor popoare de limbă indo-europeană venite în India în cca 1500 î.Hr. din regiunea unde astăzi se află Iranul, era un sistem politeist în care zeitatea principală era Indra. Implica venerarea a numeroase zeități masculine care aveau legătură cu cerul și cu fenomenele naturale. În centrul ceremoniilor se aflau sacrificiul animalelor și folosirea ritualului sama pentru a atinge starea de transă. Aceste ceremonii, la început simple, au devenit din ce în ce mai complexe, până când numai brahmanii pregătiți au putut să le îndeplinească în mod corect. Din vedism s-au dezvoltat conceptele filozofice *atman* și *brahman*. Răspândirea (sec. VIII–V î.Hr.) conceptelor înrudite de reîncarnare, karma și eliberare din ciclul renașterilor prin meditație, mai mult decât prin sacrificiu, a marcat sfârșitul perioadei vedice și apariția hinduismului. Ceremonia de inițiere hindusă, *upanayana*, constituie o supraviețuire a tradiției vedice.

religii ale misterelor

Culte religioase secrete din Antichitatea greco-romană. Derivate din ceremonii tribale primitive, misterele au atins maximul de popularitate în Grecia în primele trei secole d.Hr. Membrii sectelor se întâlneau în secret și luau parte la dansuri și la ceremonii, mai ales în cadrul unor ritualuri inițiatice. Cel mai cunoscut era cultul Demetrei, din care au luat naștere misterele eleusine și misterele din Andania. Cultul lui Dionysos era marcat de serbări cu vin, coruri de muzicieni, orgii și spectacole de mimă. Cultul orfic, care avea la bază scrieri sacre atribuite lui Orfeu, cerea, dimpotrivă, castitate și post, fără carne și vin. Mai existau și alte culte ale misterelor, asociate cu Attis, Isis și Iupiter Dolichenus.

Remagen

Oraș, 16 134 loc. (2002), în V Germaniei, situat pe malul stâng al Rinului, la SE de Bonn. La început, aici a existat o fortificație romană, ale cărei ruine pot fi văzute și astăzi. În Al Doilea Război Mondial, forțele aliate au forțat traversarea Rinului (1945), pentru prima oară în istoria acestui război, pe podul de cale ferată din Remagen.

Remak, Robert

(26.07.1815, Posen, Rusia - 29.08.1865, Kissingen, Bavaria)

Embriolog și neurolog german. A descoperit și a denumit cele trei straturi care se dezvoltă în embrion, în primele săptămâni de viață: ectoderm, mezoderm și endoderm. De asemenea, a identificat fibrele amielinice (fibre nervoase fără teacă de mielină), numite și fibrele lui Remak, precum și ganglionii lui Remak (neuroni localizați în inimă), și a fost printre primii care au experimentat electroterapia în bolile nervoase. Datorită prestigiului dobândit, a obținut un post de profesor la Universitatea din Berlin, în ciuda legii prusace care interzicea evreilor să predea în instituții de învățământ.

Remarque, Erich Maria
născut **Erich Paul Kramer**

(22.06.1898, Osnabrück, Germania - 25.09.1970, Locarno, Elveția)

Romancier german stabilit în Statele Unite și ulterior în Elveția. Mobilizat în armata germană la vârsta de 18 ani, a luptat în Primul Război Mondial și a fost rănit de mai multe ori. Este cunoscut îndeosebi pentru romanul *Nimic nou pe frontul de vest* (Im Westen nicht neues, 1929), o prezentare realistă și dureros de sinceră a rutinei de zi cu zi a soldaților obișnuiți, care rămâne probabil romanul cel mai reprezentativ și mai cunoscut despre Primul Război Mondial. A plecat în Statele Unite în 1939, dar după Al Doilea Război Mondial s-a stabilit în Elveția. Alte romane semnate de Remarque sunt *Drumul înapoi* (Der Weg zurück, 1931), *Arcul de triumf* (Arc de Triomphe, 1946; ecranizat în 1948) și *Obeliscul negru* (Der schwartze Obelisk, 1956).

Rembrandt Harmenszoon van Rijn
inițial scris **Rembrant**

(15.07.1606, Leida, Olanda - 04.10.1669, Amsterdam)

Pictor și gravor olandez, unul dintre cei mai mari povestitori din istoria artei, posesor al unei excepționale abilități de a reda oamenii în diferite stări de spirit și ipostaze dramatice. Rembrandt este, de asemenea, un pictor al luminii și al umbrei și adeptul unui realism intransigent care i-a făcut pe unii critici de artă să afirme că prefera urâțenia frumuseții.

La începutul carierei, Rembrandt a pictat pentru o vreme numai portrete. Cu timpul, deși a continuat să picteze - și să graveze în acvaforte și, ocazional, să deseneze - portrete pe tot parcursul vieții, a făcut-o tot mai puțin frecvent. Cam o zecime dintre picturile și gravurile sale sunt studii ale propriului chip și autoportrete mai oficiale, fapt care a dat naștere la numeroase speculații.

Nucleul operei lui Rembrandt constă însă din scene biblice și - în mult mai mică măsură - istorice, mitologice și alegorice, pictate, gravate cu acid ori schițate în creion și cerneală sau cretă. Din perspectiva întregii cariere, schimbările produse de-a lungul timpului în stilul artistic al lui Rembrandt sunt remarcabile. Modul în care rezolvă problemele de compoziție și redarea spațiului și a luminii - de exemplu, felul cum abordează contururile, formele, culorile, pensulația sau (în desene și gravuri) tratamentul liniilor și al tonurilor - se transformă treptat (și uneori abrupt), chiar și în interiorul unei singure lucrări. Tabloul cunoscut drept *Rondul de noapte* (1640–1642) reprezintă în mod clar un punct de cotitură în evoluția sa artistică. Aceste schimbări nu sunt rezultatul unei evoluții involuntare: ele fac dovada căutării conștiente a unor noi tehnici picturale și narative, uneori parcă în dialog cu marii săi predecesori.

Rembrandt a devenit repede prețuit de amatorii de artă olandezi și de cumpărătorii de artă pentru picturile și gravurile sale cu subiect istoric, ca și pentru portrete și autoportrete. Gravurile neobișnuite în acvaforte l-au făcut celebru pe plan internațional încă din timpul vieții, iar desenele - de fapt exerciții sau studii pentru alte opere - au intrat și ele în colecțiile private ale vremii.

Mitul care a luat amploare după moartea sa ne spune că Rembrandt a murit sărac și neînțeles. E adevărat că, spre sfârșitul vieții lui, realismul fusese înlocuit de clasicism și nu mai era la modă în Olanda. Dar reputația sa internațională în rândul cunoscătorilor și al colecționarilor n-a făcut decât să crească. Anumiți artiști din Germania și Veneția secolului XVIII i-au copiat chiar stilul. A fost venerat în epoca romantică și considerat un precursor al romantismului; de atunci, este socotit una dintre cele mai mari personalități din istoria artei. În Olanda, reputația sa a cunoscut o creștere spectaculoasă și Rembrandt a devenit un simbol atât al măreției, cât și al spiritului olandez.

Copilăria și tinerețea

Rembrandt era al patrulea dintre cei șase copii ajunși la maturitate ai unei familii

care avusese zece odrasle. Spre deosebire de mulți pictori ai vremii, nu avea părinți artiști sau meșteșugari; tatăl său, Harmen Gerritszoon van Rijn (1568–1630), era morar. Mama, Neeltgen Willemsdochter van Zuytbrouck (1568–1640), provenea dintr-o familie de brutari.

Prenumele Rembrandt era – și este încă – extrem de rar. Este înrudit cu prenume olandeze mai frecvente precum Remmert, Gerbrand sau Ijsbrand. Numele cu care Rembrandt și-a semnat creațiile a evoluat semnificativ. În tinerețe a folosit numai monograma RH (Rembrant Harmenszoon, *în olandeză*, fiul lui Harmen); începând din 1626–1627, se semna RHL; iar în 1632, RHL van Rijn (litera L vine probabil de la *Leidensis*, „din Leida", orașul său natal). La vârsta de 26 de ani a început să-și înscrie pe pânze numai prenumele, Rembrant (terminat în -t); de la începutul lui 1633 și până la moarte și-a scris numele Rembrandt și astfel și-a semnat și lucrările. O teorie afirmă că a început să-și folosească doar prenumele drept semnătură pentru că se considera egalul marilor artiști ai sec. XV și XVI – după cum știm, Michelangelo (Michelangelo Buonarroti), Tițian (Tiziano Vecellio) și Rafael (Raffaelo Sanzio) au fost de asemenea cunoscuți după prenume.

Ca majoritatea copiilor din Olanda vremii sale, Rembrandt a mers la școala elementară (cca 1612–1616), după care, între cca 1616 și 1620, a fost înscris la Școala Latină din Leida, unde se predau în primul rând studii biblice și literatură clasică. Atenția care se acorda în această instituție dezvoltării capacităților oratorice poate să-i fi stimulat talentul de a-și „pune în scenă" personajele din tablourile, gravurile și desenele pe teme istorice. Nu se știe precis dacă Rembrandt și-a încheiat studiile la Școala Latină. Primul său biograf, Jan Janszoon Orlers (1570–1646), i-a publicat o scurtă biografie laudativă, de jumătate de pagină, în lucrarea *Beschrijvinge der stadt Leyden* (Descrierea orașului Leida, 1641). Orlers afirmă acolo că Rembrandt a fost retras de la școală înainte de încheierea studiilor și, la cererea sa, a fost trimis să-și facă ucenicia ca pictor. Faptul că, pe 20 mai 1620, figurează pe listele de studenți de la Universitatea din Leida nu contrazice în mod necesar această afirmație. Fie din motive legate de impozite, fie pur și simplu pentru că frecventaseră Școala Latină, se întâmpla destul de des ca băieții din Leida să fie înmatriculați ca studenți fără să trebuiască să asiste la cursuri. Educația intelectuală a lui Rembrandt și orice fel de influență pe care aceasta ar fi putut-o avea asupra operei sale rămân deci teme de speculație.

Din cca 1620 până în 1624–1625, Rembrandt a fost ucenic de pictor. Așa cum se obișnuia destul de des în vremea aceea, el a avut doi maeștri unul după altul. Primul a fost pictorul din Leida Jacob van Swanenburgh (1571–1638), la care, după spusele lui Orlers, Rembrandt a ucenicit trei ani. Van Swanenburgh trebuie să-l fi învățat deprinderile de bază și să-i fi împărtășit cunoștințele necesare profesiei. Era specialist în reprezentări de edificii și în scene din iad și de pe lumea cealaltă, care pretindeau talent în redarea focului și a reflexiilor sale asupra obiectelor înconjurătoare. În vremea lui Rembrandt, acest talent era considerat o abilitate aparte, pretențioasă. E foarte posibil ca expunerea timpurie a lui Rembrandt la acest gen de probleme picturale să stea la baza interesului său de o viață față de reprezentarea luminii.

Cel de al doilea profesor al lui Rembrandt, Pieter Lastman (1583–1633), locuia în Amsterdam. După Orlers, Rembrandt a rămas în atelierul lui șase luni. Lucrul cu Lastman, bine-cunoscut la vremea respectivă ca autor de scene istorice, l-a ajutat probabil să acumuleze cunoștințele și abilitățile necesare picturii de acest gen. Tablourile cu subiect istoric presupuneau plasarea a diferite personaje biblice, istorice, mitologice sau alegorice într-un cadru complex. În ierarhia diferitelor genuri din sec. XVII, pictura istorică ocupa poziția cea mai înaltă, pentru că pretindea stăpânirea completă a tuturor elementelor compoziției, de la peisaje la arhitectură, de la natura moartă la drapaj, de la animale la, mai presus de toate, corpul omenesc, într-o mare varietate de posturi, expresii și costumații. Unul dintre biografii lui Rembrandt, Arnold Houbraken (1660–1719), menționează un al treilea profesor al lui Rembrandt, Jakob Pynas (cca 1585–1650), tot pictor de tablouri istorice din Amsterdam. (În 1718, Houbraken a publicat cea mai consistentă dintre biografiile și caracterizările artistice timpurii ale lui Rembrandt, deși presărată cu anecdote fictive.)

Cu argumente stilistice se poate specula și asupra influenței pe care ar fi putut-o avea asupra lui Rembrandt, în perioada de ucenicie a acestuia, Jan

Lievens (1607–1674). Cu un an mai tânăr decât Rembrandt și fost copil-minune al picturii, Lievens era deja un artist în toată puterea cuvântului pe vremea când Rembrandt se hotăra să devină pictor. Deși cu certitudine știm numai că Rembrandt și Lievens au lucrat împreună timp de câțiva ani după ce Rembrandt s-a întors la Leida, în jurul lui 1625, după ucenicia în atelierul lui Lastman, e posibil ca relația dintre cei doi tineri originari din același oraș să fi început mai devreme. Din păcate, nici unul dintre studiile de început ale lui Rembrandt nu a ajuns până la noi.

Perioada de la Leida (1625–1631)

În cursul lui 1625, Rembrandt s-a instalat în Leida ca pictor independent. Următorii șase ani au pus bazele multora dintre operele și preocupările sale ulterioare. Primele tablouri împrumută mult de la Lastman. În câteva cazuri se poate chiar spune că Rembrandt a „demontat" câteva compoziții viu colorate ale lui Lastman și le-a reasamblat în moduri noi. (Mai târziu, dar într-o manieră mai puțin drastică, ucenicii lui Rembrandt însuși vor produce variații pe temele operelor lui.) Pentru un pictor aspirant, aceasta era una dintre metodele tipice de formare a unui stil personal sub îndrumarea unui maestru. Dat fiind însă faptul că Rembrandt a pictat variațiile după Lastman după ce s-a întors la Leida ca tânăr pictor independent, se poate presupune că încerca de fapt să rivalizeze cu maestrul, alegând aceleași subiecte, dar reformulându-le complet.

La Leida, Rembrandt a produs în cea mai mare parte tablouri istorice de mici dimensiuni și *trony* (personaje simbolice, singure, în costume istorice, orientale sau imaginare, semnificând bătrânețea, pietatea, vitejia în luptă, Orientul, vremelnicia lucrurilor etc.). *Trony* nu erau portrete, deși anumite persoane trebuie să fi pozat pentru ele (între alții, Rembrandt însuși, în oglindă). Tot în această perioadă e posibil ca Rembrandt să fi împărțit atelierul cu Lievens, care, ca și el, își făcuse ultima ucenicie la Lastman – deși cu șase ani mai devreme. Cei doi tineri pictori au experimentat cu consistența vopselei, folosindu-se de variațiile în suprafața acesteia pentru a reprezenta diferite materiale. E foarte posibil ca Lievens să fi avut în acești ani o influență mai puternică asupra lui Rembrandt decât ar fi putut avea Rembrandt asupra lui. Faptul că, în jurul lui 1630, amândoi au pictat de mai multe ori același subiect (de pildă, *Învierea lui Lazăr*) ar putea sugera că erau în competiție unul cu altul.

În 1628 sau 1629 Rembrandt a încheiat tabloul *Iuda pocăindu-se* și a pictat, printre altele, *Artistul în atelierul său*. După câteva schimbări stilistice surprinzător de rapide, artistul a atins un prim apogeu al evoluției sale artistice la sfârșitul anilor 1620.

Tablourile pe care le-a creat la scurt timp după plecarea de la Lastman au încă o aparență de panoptic, cu personaje iluminate uniform, colorate, acționând într-un spațiu clar organizat. Schimbarea revoluționară care a avut loc în stilul lui Rembrandt între cca 1627 și 1629 se referă la rolul luminii în compoziție. Concentrând lumina și exagerând diminuarea intensității ei pe măsură ce se depărta de sursă, Rembrandt a creat ceea ce poate fi numit, grosso modo, „efectul de reflector". Pentru a da însă impresia unei lumini convingătoare, el a trebuit – asemeni lui Caravaggio, marele său precursor italian în acest domeniu – să compenseze prin spații largi lăsate în umbră.

În 1628, îndeosebi în *Petru și Pavel*, Rembrandt a conceput o metodă prin care elementele luminate sunt în majoritate îngrămădite într-o singură zonă a tabloului, astfel încât, pentru a separa diferitele forme, este necesară mai puțină umbră. Utilizând nuanțe deschise de galben, albastru, roz, verde și alte culori, el a generat un sistem de *bevriende kleuren* („culori înrudite"). Secțiunea luminată a tabloului este înconjurată de seturi coerente de tonuri mai închise, care ocupă prim-planul și fundalul și mai ales colțurile și marginile lucrării. Rembrandt a obținut astfel nu doar o intensitate concentrată, aproape ca un tunel, a luminii, ci și o mare unitate a compoziției. Aceasta permite privitorului să recepteze imaginea dintr-odată, înainte să se concentreze asupra detaliilor.

Pentru a obține acest rezultat, Rembrandt a trebuit să sacrifice culorile puternice, saturate, fiindcă ele ar fi împiedicat producerea efectului dorit. A trebuit, de asemenea, să sacrifice varii amănunte, pentru a menține unitatea tonală a tabloului. Putem presupune că aceste dileme picturale au dus cu timpul la o criză artistică manifestată pe deplin în timpul lucrului la *Rondul de noapte*, conceput de fapt ca o scenă în lumina zilei.

Și alte preocupări din perioada de la Leida, precum gravura în acvaforte și predarea picturii, se vor dovedi importante pentru întreaga carieră artistică a lui Rembrandt.

Gravura

În jurul lui 1628, Rembrandt a făcut primele gravuri în acvaforte. Spre deosebire de desen, gravura nu este un companion natural al picturii, așa încât decizia sa de a aborda acest domeniu însemna asumarea unei direcții noi și semnificative în carieră. Rembrandt și-a datorat mare parte din celebritatea internațională din timpul vieții stampelor larg răspândite pe care le-a făcut după cele cca 300 de acvaforte realizate pe parcursul carierei.

Analiza gravurilor timpurii în acvaforte ale lui Rembrandt creează impresia că artistul a învățat meserie practic singur. În timp ce contemporanii lui adoptau maniera obișnuită, aproape stilizată, de a aplica linii și hașuri, specifică mult mai frecventelor – la vremea respectivă – gravuri în cupru, Rembrandt a folosit aproape din start o tehnică mult mai liberă, care la prima vedere pare necontrolată, aproape nervoasă. Prin intermediul ei însă, artistul a reușit să creeze imagini care, în parte, seamănă cu niște schițe, dar care pot fi, de asemenea, descrise drept picturale. Calitatea picturală a gravurilor sale se datorează în mare parte jocului extraordinar de sugestiv de lumini și umbre și senzației convingătoare de spațiu specific, de atmosferă, pe care o generează diferitele sale metode de hașurare.

Încă din sec. XVIII specialiștii au descris și au cercetat în amănunțime gravurile lui Rembrandt, în general în beneficiul colecționarilor. De o mare atenție s-au bucurat diferitele stadii – așa-numite „stări" – prin care au trecut gravurile în acvaforte ale lui Rembrandt, ca și varietatea remarcabilă a hârtiei pe care erau imprimate imaginile. Această varietate stă la baza opiniei generale că Rembrandt a realizat singur stampe după gravurile sale. Prin 1990, filigranele din hârtie au fost analizate cu raze X; această tehnică a făcut posibilă reconstituirea mai multor tiraje de stampe și, ca atare, obținerea unor informații suplimentare despre practica de atelier a lui Rembrandt.

Rembrandt ca profesor

Din 1628 până în 1663, Rembrandt a avut elevi. Gerrit Dou (1613–1675), cunoscut ulterior ca autor de tablouri de gen și portrete meticulos executate, a fost probabil primul. De-a lungul anilor, faima lui Rembrandt a atras numeroși tineri – unii de peste hotare – foarte doritori să lucreze cu el după ce se inițiaseră deja în pictură. Se pare că Rembrandt nu a luat niciodată începători. Mari talente precum Govaert Flinck, Carel Fabritius sau Aert de Gelder s-au numărat printre ucenicii săi. Istoricii de artă știu de existența elevilor lui Rembrandt în mare parte datorită unor întâmplări norocoase, întrucât registrele oficiale ale ucenicilor pictorilor s-au pierdut, atât în Leida, cât și în Amsterdam. Este posibilă numai o estimare foarte aproximativă a numărului de învățăcei. De-a lungul întregii cariere de profesor (între cca 1628 și cca 1663), Rembrandt trebuie să fi avut cel puțin 50 de elevi, poate mult mai mulți. Artistul german Joachim von Sandrart (1606–1688), aflat la Amsterdam între 1637 și cca 1645, face referire la „nenumărați ucenici" care studiau și lucrau cu Rembrandt.

Părinții unui elev trebuiau să-i plătească lui Rembrandt o taxă anuală de instruire de 100 de guldeni, sumă substanțială, mai ales pentru că maestrul, contrar obiceiului, nu oferea casă și masă ucenicilor. După spusele lui von Sandrart, această taxă, împreună cu banii proveniți din vânzarea lucrărilor elevilor, rotunjea frumușel veniturile lui Rembrandt. Este probabil că o parte dintre învățăcei – între ei Isack Jouderville (1613–înainte de 1648), un orfan din Leida – rămâneau o vreme ca ajutoare (calfe) în atelierul maestrului. Elevii învățau, conform practicilor din sec. XVII, copiind lucrările lui Rembrandt și, ulterior, pictând sau desenând variații mai mult sau mai puțin libere pe tema acestora. Un pasaj din biografia lui Houbraken, coroborat de un document de arhivă din 1658, afirmă că ucenicii lucrau într-un pod, în spații separate prin paravane din pânză de cort sau din hârtie.

Prima perioadă la Amsterdam (1631–1635/1636)

În 1631, Rembrandt a început o relație de afaceri cu Hendrick Uylenburgh (1584 sau 1589–cca 1660), negustor de tablouri din Amsterdam și proprietar al unui atelier încăpător unde se realizau tablouri, restaurări și copii, între altele. Probabil, Rembrandt plănuise deja – sau a fost îndemnat de Uylenburgh – să plece din Leida, pe atunci în declin, și să se mute la Amsterdam, centru cultural înfloritor la vremea respectivă.

Instalarea într-un alt oraș și intrarea într-o nouă ghildă – lucru esențial, pentru că, în principiu, numai apartenența la ea dădea dreptul oficial de a vinde produse în orașul respectiv – nu erau însă chestiuni simple. Se știe din arhivele ghildelor din mai multe orașe că un pictor care dorea să-și schimbe reședința trebuia să lucreze un an sau doi în atelierul unui meșter local înainte să poată fi admis în ghildă. Acesta ar putea fi motivul pentru care Rembrandt s-a mutat în atelierul lui Uylenburgh și, timp de cca patru ani, a lucrat pentru el, probabil ca șef de atelier.

Ca dată a mutării lui Rembrandt la Amsterdam, anul 1631 este controversat. Unii specialiști susțin că, timp de câțiva ani, Rembrandt a făcut naveta între Leida și Amsterdam. Cele două orașe erau separate pe atunci de Haarlemmeer (un lac întins, drenat între timp), traversat de curse regulate. Se știe însă cu certitudine că Rembrandt a devenit membru al Ghildei Sfântului Luca abia în 1634, anul în care s-a căsătorit cu nepoata lui Uylenburgh, Saskia van Uylenburgh (1612–1642).

Portretele

Între 1631 și 1635, în atelierul lui Uylenburgh, Rembrandt a produs un număr substanțial de portrete (foarte adesea în duet) și o serie de portrete de grup, precum *Lecția de anatomie a doctorului Nicolaes Tulp* (1632). Rembrandt trebuie să fi cucerit rapid piața portretelor din Amsterdam. Ajutat, în parte, de experiența de pictor de tablouri istorice, el reușea să creeze portrete mult mai vii decât cele produse de portretiștii specializați care dominaseră viața artistică din Amsterdam înainte de venirea sa. Limitând numărul detaliilor și folosind contururi simple, dar dinamice, Rembrandt evita distragerea atenției privitorului. Îndruma ochiul în primul rând către chipul celui înfățișat și către mișcarea pe care o imprima corpului. Era, de asemenea, extraordinar de priceput în redarea aspectului pielii omenești.

Însă capacitatea lui Rembrandt de a reproduce fidel modelul este îndoielnică. Constantijn Huygens, diplomat, intelectual și cunoscător de artă olandez care vorbește despre Rembrandt într-o autobiografie a tinereții sale, a compus o epigramă în latină pe marginea portretului unuia dintre prietenii săi, pictat de Rembrandt în 1632. Huygens satirizează foarte șugubăț lipsa de asemănare a imaginii cu omul în carne și oase. Compararea autoportretelor lui Rembrandt între ele ne sporește îndoielile, căci diferențele de fizionomie sunt considerabile. Atunci când este posibil să comparăm vreun portret făcut de Rembrandt cu portrete ale aceluiași model pictate de alți artiști, avem impresia că imaginea creată de Rembrandt este cea mai puțin exactă. Așa par să stea lucrurile, de pildă, în cazul faimosului predicator arminian Johannes Wtenbogaert (1577 1644), care a fost portretizat și de Michiel Janszoon van Miereveld și Jacob Adriaenszoon Backer.

Analiza stilistică dovedește că Rembrandt a beneficiat într-o măsură sau alta de ajutorul altora în pictarea portretelor, așa cum era obiceiul în multe ateliere. De exemplu, ședința de portret a lui Wtenbogaert cu Rembrandt este înregistrată într-un document scris; întors în Olanda pentru câteva săptămâni, predicatorul și-a însemnat în jurnal că pe 13 aprilie 1633 i-a pozat lui Rembrandt – o singură dată. Anumite părți ale portretului său, precum mâinile, au fost în mod clar pictate de un ajutor al maestrului, fără îndoială după ce modelul plecase din atelier.

Rembrandt și religia

În anii petrecuți în atelierul lui Uylenburgh, Rembrandt a pictat, de asemenea, tablouri pe teme istorice, în general scene biblice. Un număr de grisaille-uri erau menite, se pare, ca modele pentru o serie ambițioasă de gravuri care ar fi trebuit să reprezinte *Patimile* (neterminată). Faptul că Rembrandt a reprezentat atât de multe episoade biblice, bazate pe o lectură strictă a Vechiului și Noului Testament, a dat întotdeauna naștere la speculații legate de natura credinței sale religioase și de cultul căruia îi aparținea.

De fapt, nu se știe dacă Rembrandt a aparținut vreunei comunități religioase, iar dacă da, căreia. Filippo Baldinucci, abate și cunoscător de artă italian, afirma în 1686 că Rembrandt era anabaptist. Dar Rembrandt n-ar fi putut face parte din comunitatea anabaptistă (așa cum era cazul lui Uylenburgh, de pildă) întrucât și-a botezat copiii încă din pruncie (practică repudiată de anabaptiști). Nici în alte privințe, de exemplu în modul de a se îmbrăca, Rembrandt nu corespundea profilului acestei secte protestante. Pentru că tatăl lui ținuse de Biserica Reformată, în timp ce mama sa fusese și rămăsese romano-catolică, e foarte posibil ca fiul

să fi fost unul dintre acei creștini care evitau în mod intenționat apartenența la orice congregație. La vremea respectivă, practicarea pe față a ritualurilor catolice era interzisă și, în perioada petrecută de Rembrandt la Leida, existase o rivalitate crâncenă între comunitățile arminiană și antiarminiană (în chestiunea doctrinei calviniste a predestinării). Rembrandt a preferat poate să nu ia partea nimănui.

Într-un autoportret din 1661, pictorul s-a înfățișat ca Sfântul Pavel. Faptul poate fi eventual înțeles ca un semn că se considera unul dintre cei care se opuneau în mod programatic antagonismelor religioase: în Epistola către Corinteni, Sf. Pavel avertizează împotriva tendințelor sectare în rândul creștinilor timpurii (Corinteni 1, 3:4–8 și 21–22). S-a emis, de asemenea, ipoteza că Rembrandt ar fi fost de părere că distanța dintre evrei și creștini trebuia micșorată. Colaborarea sa apropiată și poate chiar prietenia cu luminatul rabin Manasseh ben Israel, propovăduitor neobosit al apropierii dintre evrei și creștini, poate fi un indiciu în acest sens. Un altul ar putea fi faptul că Rembrandt a pictat cu evidentă simpatie numeroși evrei și personaje din Vechiul Testament.

Rembrandt și Rubens

La începutul carierei la Amsterdam, Rembrandt trebuie să fi simțit adesea influența copleșitoare a lui Peter Paul Rubens. Multă vreme, cercetătorii operei lui au tins să vorbească despre influența lui Rubens de fiecare dată când încercau să explice elementele rubensiene din pictura lui Rembrandt. Dar poate mai potrivit este să considerăm că Rembrandt își măsura forțele cu Rubens – așa cum se poate deduce, de pildă, din comparația *Coborârii de pe Cruce* a lui Rembrandt (1632–1633) cu stampa după gravura omonimă a lui Rubens pe care el a folosit-o în mod cert în procesul de creație. Rembrandt a transformat fundamental patosul eroic al lui Rubens într-un realism plin de forță, care trezește în privitor un sentiment profund de empatie față de suferința lui Hristos.

După toate probabilitățile, Rembrandt l-a luat însă pe Rubens drept model al propriilor ambiții artistice. Seria neterminată a *Patimilor*, pentru care Rembrandt a făcut diverse schițe în ulei ce urmau să fie transpuse în gravuri de meșteri profesioniști, este un exemplu, pentru că reproduce grandoarea diverselor proiecte ale lui Rubens. La începutul șederii în Amsterdam, Rembrandt a creat, de asemenea, o serie de tablouri istorice și alegorice cu personaje în mărime naturală, mărturii ale unei ambiții care amintește de Rubens. Există indicii că Rembrandt a pictat asemenea opere din proprie inițiativă. De fapt, s-ar putea ca ele să fi slujit drept lucrări demonstrative. Rembrandt contrastează aici puternic cu Rubens, care și-a produs alegoriile și tablourile istorice cu personaje în mărime naturală în cadrul unui atelier bine organizat, pentru diferite curți și biserici europene.

Documentele scrise ne spun că Rembrandt i-a oferit lui Constantijn Huygens – la vremea respectivă secretar al prințului Frederik Hendrik (1584–1647), suveranul olandez – un tablou masiv, drept cadou pentru că Huygens făcuse pe intermediarul între pictor și curtea princiară. Date fiind dimensiunile menționate în acte, tabloul respectiv trebuie să fi fost *Orbirea lui Samson* sau *Danae*, ambele datând din 1636 în forma lor originală. Se pare că Huygens nu a acceptat cadoul.

Din nefericire, spre deosebire de Rubens, Rembrandt a primit o singură comandă substanțială din partea unui suveran. Huygens văzuse capodopera lui Rembrandt de la Leida, *Iuda pocăindu-se*, din 1628–1629, și îi admirase foarte mult calitățile narative. Începând cam din 1630, el l-a îndemnat pe prinț să cumpere mai multe tablouri de Rembrandt. Aceste achiziții au continuat până în 1646, grosul lor constituindu-l șapte scene din viața lui Hristos, tablouri care urmau să alcătuiască o serie de *Patimi*. Legăturile cu curtea princiară au rămas sporadice însă. Dacă e să presupunem că Rembrandt avusese ambiția să devină pictor de curte (rol pe care avea să-l preia Gerard van Honthorst din atelierul său de la Utrecht), suntem siliți să conchidem că a eșuat. Mai mult, în timp ce lucrările executate de Rubens pentru diferite curți europene erau în general tablouri mari, cu personaje în mărime naturală, seria de *Patimi* pictată de Rembrandt pentru Frederik Hendrik consta din tablouri de mici dimensiuni, populate de personaje miniaturale.

E posibil ca o parte dintre tablourile istorice ale lui Rembrandt să fi fost cumpărate însă de clienții cărora el le făcuse portretul. În liste care menționează portrete de Rembrandt apar uneori înșirate și denumiri de picturi istorice. Poate că unii

dintre cei care-i pozau profitau de ocazie ca să cumpere și vreunul dintre tablourile cu subiect istoric.

A doua perioadă de la Amsterdam (1635–1642)

La sfârșitul lui 1635, Rembrandt a părăsit casa lui Uylenburgh și s-a mutat singur cu familia. În 1639, după o perioadă de trai și lucru în locuințe închiriate, el a cumpărat o casă mare, construită în 1606–1607, alăturată celei în care își începuse cariera cu Uylenburgh, plătind mai puțin de o treime din prețul integral. Datoria rămasă neplătită avea ulterior să-i cauzeze multe probleme. Rembrandt a trăit și a lucrat în această casă timp de aproape 20 de ani. (Din 1906, ea a devenit Muzeul Memorial Rembrandt.)

Perioada din jurul lui 1640 trebuie să fi fost pentru Rembrandt apogeul carierei. Faima i s-a răspândit repede. Un englez care călătorea prin Olanda în 1640 nota în jurnalul său: „Cât despre arta picturii și dragostea acestui neam (olandezii) pentru picturi, cred că nimic altceva nu o dovedește mai bine decât faptul că în țara aceasta au existat numeroși oameni care au excelat în această meserie, unii în prezent, precum este Rembrandt".

În 1641, Orlers nota că Rembrandt era „atât de talentat, încât a devenit de atunci unul dintre cei mai apreciați pictori ai secolului."

În perioada respectivă apăruse în societate un interes vădit și în creștere față de artă și artiști, manifestat de un public desemnat pe atunci drept *Liefhebbers van de Schilderkonst* („iubitori ai artei picturii"). Principalul scop al unui amator de artă era să înțeleagă picturile în așa fel încât să fie capabil să le discute cu alți cunoscători și, preferabil, și cu artiștii înșiși. Atât pictorii, cât și iubitorii de artă din vremea lui Rembrandt se inspirau din relația specială care existase între Alexandru cel Mare și pictorul său de curte, Apelles (descrisă de Pliniu cel Bătrân), și din privilegiile aproape egale de care Tițian se bucurase la curtea împăratului Carol V. Admirația și identificarea cu aceste mari modele din trecut erau valabile atât în privința relației mutual benefice dintre părți, cât și a importanței pe care și unii, și alții o acordau interesului față de pictură și cunoștințelor despre această artă – un amestec de istorie și teorie a artei și de detalii tehnice. Vizitele în atelierele pictorilor au devenit populare. Textele scrise de artiști pentru amatorii de artă și unele dintre textele scrise chiar de aceștia din urmă dau impresia că o vizită în atelierul unui pictor viza în primul rând „miracolul" creării unei iluzii a realității pe o suprafață plană, mijloacele picturale și tehnice folosite pentru a da naștere acestei iluzii și numeroasele aspecte ale realității care urma să fie înfățișate - de pildă, gruparea firească a personajelor într-un tablou, proporțiile figurilor și expresivitatea pozițiilor și a gesturilor, jocul luminii și al reflexelor ei, redarea naturală a drapajelor, folosirea culorilor etc.

Fenomenul existenței iubitorilor de artă și al vizitelor lor în studiouri ne poate ajuta să înțelegem un alt fenomen, cel al autoportretelor lui Rembrandt. Cea mai mare parte a activității lui Rembrandt în fața oglinzii este tradițional considerată o căutare profund personală a „eului". Conform ultimelor teorii însă, aceste lucrări trebuie văzute, pe de o parte, ca portrete ale unui *uomo famoso* („om faimos") și, pe de altă parte, ca ipostaze ale motivului acestei faime: stilul unic al lui Rembrandt și tehnica sa excepțională în pictură și gravură.

Într-o serie de autoportrete, Rembrandt poartă diferite costume istorice, identificate ca aluzii la predecesori celebri. De pildă, costumul nord-european de sec. XVI pe care îl poartă în faimosul *Autoportret* din 1640 face trimitere probabil la Albrecht Dürer, un alt pictor și gravor celebru, pe care Rembrandt îl admira mult și încerca să-l imite.

Acest autoportret aparține unei categorii de tablouri care ar putea fi numite lucrări *trompe l'oeil*. Privitorul are pentru o clipă senzația că se află în același spațiu cu personajele tabloului, uitând că privește o suprafață plană și savurând apoi plăcerea acestei false impresii. Printre tablourile lui Rembrandt din perioada 1639–1642 există și naturi moarte cu păsări sacrificate, portrete și portrete de grup care folosesc tehnici de *trompe l'oeil*. O parte dintre elevii săi din această perioadă, între care Samuel van Hoogstraten, Fabritius și ucenicul său german Christoph Paudiss (1630–1666), au continuat să exploreze în cariera lor procedeele *trompe l'oeil*.

Rondul de noapte

Artistul care l-a interesat însă cel mai mult pe Rembrandt în a doua jumătate a anilor 1630 a fost Leonardo da Vinci, în particular în *Cina cea de taină* (1495–1498),

pe care Rembrandt o cunoștea dintr-o reproducere. Din mai multe schițe făcute de Rembrandt (1635) după fresca lui Leonardo este evident că îl preocupa în primul rând problema simetriei/asimetriei în gruparea personajelor. *Nunta lui Samson* (1638) poate fi considerată încercarea lui Rembrandt de a-l depăși pe Leonardo în rezolvarea acestei probleme compoziționale și de a obține o scenă mult mai plină de viață decât reușise artistul italian.

În 1640–1642, Rembrandt trebuie să fi lucrat cel mai mult la un mare portret de grup înfățișându-i pe membrii unui detașament de miliție din Amsterdam. Într-un album de familie care a aparținut căpitanului acestui detașament, lucrarea este descrisă drept: „căpitanul... dă ordin locotenentului său... să-și scoată oamenii". Asta înseamnă că toate cele 34 de personaje din tablou – de fapt, doar 18 membri ai miliției din cei cca o sută care deciseseră să-și facă portretul, plus 16 figuranți pe care Rembrandt i-a adăugat pentru a sugera un grup mare de oameni – sunt înfățișate exact înainte ca detașamentul să se adune în formație pentru o paradă.

Prin felul cum a pictat această scenă, care avea să capete mai târziu denumirea de *Rondul de noapte*, Rembrandt a revoluționat formula portretului de grup, în efortul său constant de a crea scene cât mai pline de viață. În cuvintele lui van Hoogstraten, fostul său elev: „Rembrandt a făcut ca portretele care îi fuseseră comandate să slujească imaginii de ansamblu".

După van Hoogstraten, *Rondul de noapte* a fost conceput de Rembrandt ca o unitate *(eenwezich)*. Dată fiind starea actuală a tabloului, care a fost tăiat pe margini pe toate laturile, cel mai mult în stânga, intențiile lui Rembrandt în această privință sunt greu de deslușit. Ca urmare a tăieturilor, figurile căpitanului și a locotenentului său s-au mutat în centru și în prim-planul imediat. O copie a picturii, realizată de Gerrit Lundens (1622–după 1677) la scurt timp după finalizarea ei, ne arată că, inițial, compoziția era mult mai dinamică și mai coerentă decât pare în prezent.

Starea actuală a tabloului pune în evidență și problema sa principală, care este în același timp și trăsătura lui cea mai surprinzătoare. Două personaje intens luminate domină compoziția: fata de la mijloc și locotenentul din prim-plan. Amândouă sunt îmbrăcate în haine galbene, care accentuează efectul de lumină. Din cauza acestui dublu efect „de reflector", tonurile picturii par atenuate în ansamblu. Tabloul face o impresie întunecată, care fără îndoială a contribuit la porecla de *Rond de noapte*. Van Hoogstraten, care elogiase unitatea în compoziție a *Rondului de noapte*, își critica fostul maestru în cartea sa despre arta picturii: „Aș fi preferat ca el (Rembrandt) să fi pus mai multă lumină în el". Observațiile lui van Hoogstraten despre subordonarea portretelor concepției generale a tabloului și despre lipsa luminii au contribuit la nașterea mitului că *Rondul de noapte* a fost respins și că Rembrandt a căzut de atunci în dizgrația publicului.

A treia perioadă de la Amsterdam (1643–1658)

În deceniul de după 1642, producția artistică a lui Rembrandt a suferit mai multe modificări. Numărul de tablouri pictate s-a diminuat drastic, iar puținele lucrări realizate variază sensibil ca subiect, stil și dimensiuni. Mai mult, Rembrandt n-a mai pictat nici un portret, fapt care poate fi interpretat în două moduri: fie în această perioadă n-a mai primit nici o comandă, fie n-a acceptat el însuși nici una. A inițiat însă o serie de gravuri foarte ambițioase, precum portretul (1647) prietenului său Jan Six și îndeosebi *Cei o sută de meșteșugari*, o acvaforte mare (neterminată) cu episoade din capitolul 19 al Evangheliei după Matei.

Sărăcia producției lui Rembrandt în perioada 1643–1652 este una dintre enigmele carierei lui. Speculațiile referitoare la ce s-a întâmplat după încheierea *Rondului de noapte* au contribuit la apariția „mitului Rembrandt", conform căruia, după 1642, Rembrandt a ajuns în bună măsură un artist neînțeles și ignorat și, ca urmare, a întâmpinat dificultăți financiare tot mai mari, murind până la urmă în sărăcie. În același timp, conform acestui mit, arta lui a devenit mai profundă. Rembrandt de după 1642 a devenit „adevăratul" Rembrandt, reunit cu sinele său autentic și un exemplu clasic de geniu neînțeles. Așa cum susține istoricul de artă Jan Emmens în cartea *Rembrandt și regulile artei*, acest mit se bazează în bună măsură pe un model biografic care poate fi numit „modelul Saul/Pavel", conform căruia viața cuiva suferă o schimbare bruscă și radicală ca rezultat al unei crize sau conversii.

Multă vreme s-a considerat că moartea soției lui Rembrandt, Saskia, și presupusa

respingere a *Rondului de noapte* de către cei care îl comandaseră au fost principalele evenimente care au dus la presupusa schimbare în viața lui Rembrandt de după 1642. Dar cercetările moderne au pus sub semnul întrebării ideea unei crize, nu în ultimul rând pentru că există insuficiente dovezi că *Rondul de noapte* nu ar fi fost acceptat. Tabloul a fost plătit și expus în locul pentru care fusese pictat. Ca atare, n-ar fi putut să fie respins. Cât despre cealaltă cauză a presupusei răsturnări de situație din viața lui Rembrandt, nu se știe nimic despre sentimentele lui Rembrandt la moartea Saskiei și a celor trei copii pe care îi avuseseră, deși acestea și alte aspecte ale vieții private au fost romanțate pe larg în literatura de specialitate mai veche. Trebuie să luăm de asemenea în considerare omniprezența morților premature în sec. XVII. Moartea în timpul nașterii sau după aceasta era o soartă comună multor femei, iar valurile de ciumă au devastat Europa de mai multe ori în cursul acestui secol, făcând numeroase victime în Amsterdam.

Mitul „geniului insuficient apreciat" își trage seva mai ales din criticile la adresa artei lui Rembrandt exprimate după moartea sa de unii dintre colegii de breaslă, în general mai tineri. La prima vedere, un număr semnificativ de texte din sec. XVII par să-l înfățișeze pe Rembrandt într-o lumină nefavorabilă. Se spunea că este un eretic în domeniul picturii sau un artist care, folosind tehnica impasto (strat de vopsea groasă aplicată în anumite locuri), picta cu „băligar".

Asemenea critici trebuie înțelese în contextul consolidării clasicismului importat din Franța, care provocase o schimbare radicală de gust în cursul celei de a doua jumătăți a vieții lui Rembrandt. Realismul drastic al pictorului era incompatibil cu universalismul și idealismul curentului clasicizant. De exemplu, von Sandrart, scriind în 1675, îl judeca pe Rembrandt după criteriile noii ideologii: „Aderând la practica pe care [Rembrandt] o adoptase, era gata să nesocotească regulile artei noastre, ale anatomiei, ale proporțiilor umane și ale perspectivei, pronunțându-se împotriva folosirii sculpturilor antice, împotriva desenului lui Rafael și a educației sistematice a tinerilor artiști, precum și împotriva academiilor, atât de importante în profesia noastră, afirmând că trebuie să ne bazăm numai pe natură și să nu urmăm nici o altă regulă."

Totuși, aceste critici nu însemnau că geniul său era subapreciat; din contră, așa cum spune Emmens: „Criticile aduse lui Rembrandt de către cei care scriu în anii 1670 dovedesc fără putință de tăgadă că el era încă figura dominantă a unei generații mai vechi, deja depășite, de pictori olandezi. Acesta este motivul pentru care grosul atacurilor critice, care ar fi putut foarte bine fi îndreptate către orice alt pictor din generația sa, cade asupra lui Rembrandt."

Remarcile negative ale criticilor lui Rembrandt au fost de fapt aproape întotdeauna contrabalansate de cele mai generoase elogii. Excepționalul artist și autor de scrieri despre artă Gérard de Lairesse (1640–1711), care îl cunoștea pe Rembrandt din tinerețe și căruia acesta i-a făcut portretul în 1665, mărturisea în 1707: „Nu vreau să neg că, odată, am avut o slăbiciune aparte pentru maniera sa; dar la vremea aceea abia dacă începusem să înțeleg regulile infailibile ale artei". Laudele care urmează explică de ce era admirat Rembrandt: „Tot ce pot face arta și pensula îi era la îndemână și a fost cel mai mare pictor al timpului său și este încă nedepășit. Pentru că, se spune, a existat vreodată un alt pictor care, prin mijlocirea culorilor, să fi ajuns mai aproape de natură prin frumusețea luminii sale, prin armonia fermecătoare, prin ideile sale unice, neobișnuite (legate de tehnica narativă) și așa mai departe?"

Dar, dacă toate criticile la adresa lui Rembrandt au devenit dominante abia în anii 1670, cum ar putea fi atunci explicată scăderea bruscă a numărului de lucrări între 1643 și 1652? Nu e imposibil ca, după ce a pictat *Rondul de noapte*, Rembrandt să fi ajuns la conștiința faptului că a extins poate prea mult posibilitățile limbajului pictural pe care îl dezvoltase pe parcursul celor două decenii anterioare. E ca și cum ar fi ajuns într-un impas în chestiunea efectului său „de reflector". E oare posibil ca, de fapt, criza lui Rembrandt să fi fost una artistică? Această versiune pare confirmată de aparentele sale eforturi de a ieși la liman.

Marea variație stilistică din puținele tablouri datând din deceniul de după 1642 poate fi înțeleasă ca un semn al faptului că Rembrandt era în căutare. O scenă cu Sfânta Familie (1645) este una dintre cele mai surprinzătoare încercări ale artistului de a obține o funcționare diferită a luminii în tablourile sale. El a introdus aici trei surse de lumină și a folosit din abundență lumină reflectată de pe o suprafață pe

alta. A introdus, de asemenea, culori tari, anume rochia de un roșu intens a Mariei. Culoarea, pe care până la acel moment Rembrandt o sacrificase tot mai mult în favoarea luminii, se întoarce – în general, sub forma unui roșu puternic – în centrul câtorva dintre imaginile sale, precum *Binecuvântarea lui Iacob* și, mai târziu, în așa-numita *Mireasă evreică*. Compozițiile – adesea diagonale în lucrările sale timpurii, conform logicii luminii concentrate – sunt acum mai frontale.

După ce a creat câteva imagini extrem de detaliate, precum *Iisus și femeia adulteră* (1644) și *Cina la Emmaus* (1648), Rembrandt pare să fi încercat să găsească ieșire din criza artistică într-un stil asemănător cu cel al unui Tițian târziu, stil eficient numai atunci când tabloul este văzut de la o anumită distanță. Contribuția lui Rembrandt la maniera tițianescă de a picta a fost folosirea deliberată a impasto-ului, care crea o suprafață de reflectare a luminii în secțiunile mai deschise la culoare din prim-planul tabloului. Eforturile sale de a rafina noua metodă au început în cca 1645 și au dat roade după 1650. Acest an marchează începutul a ceea ce este numit de regulă „stilul târziu" al lui Rembrandt.

Stilul târziu al lui Rembrandt

Cea mai vizibilă trăsătură a stilului târziu al lui Rembrandt este pensulația în general mai lată. Trăsăturile individuale de penel rămân uneori vizibile, deși varietatea lor calitativă este extraordinară. Caracteristic este, de asemenea, faptul că, indiferent de grosimea ei, pensulația pare mult mai aleatorie decât înainte. Referindu-se în mod special la stilul târziu al lui Rembrandt, Sir Joshua Reynolds observa, în a douăsprezecea dintre cele *Cincisprezece prelegeri despre artă*: „Operele create într-o manieră întâmplătoare vor avea același aer lipsit de constrângere ca și operele naturii ale căror combinații par să țină de întâmplare".

Această libertate a mâinii care pictează nu duce însă la un simplism gratuit. Însușirea misterioasă a operelor târzii ale lui Rembrandt este impresia pe care o lasă că intensitatea observației și execuția picturală par să se fi maturizat în comparație cu opera sa anterioară. Dar, dacă pensulația este mai vivace, personajele din lucrările târzii ale lui Rembrandt sunt caracterizate de o remarcabilă imobilitate. În tablourile sale timpurii, fiecare gest, fiecare mișcare a trupului era pătrunsă de *naetuereelste beweechgelickheit* („cea mai firească vioiciune"), slujind creării unei „drame" convingătoare. În lucrările târzii, în ciuda absenței aproape complete a gesturilor, privitorul simte că imaginea nu este înghețată, ci potențial dinamică. E foarte posibil ca personajele să pară vii datorită dinamismului execuției, ca și estompării formelor, rezultată din tratamentul „relativ" al contururilor. Nu încape îndoială că pensulația însuflețită din tablouri și energia cu care sunt trasate liniile în gravuri și desene contribuie la senzația unei continui stări de tranziție pe care o dau operele târzii ale lui Rembrandt.

În toate, lumina joacă un rol nou, diferit de cel din lucrările timpurii. De la începutul carierei, una dintre preocupările principale ale lui Rembrandt a fost crearea unei ierarhii a intensității luminii într-un tablou. În lucrările din anii 1650 și 1660, această organizare pare să capete un aer magic. Dacă în operele timpurii predomină lumina puternică locală, în cele târzii spațiul pare să fie impregnat de o lumină care învăluie personajele. Un exemplu este modul aparent ilogic în care radiază lumina din bustul lui Homer în tabloul lui Aristotel din 1653. Același fenomen este evident în cazul siluetei lui Iacov din *Binecuvântarea lui Iacov* (1656) sau în *Conspirația batavilor* (1661). Lumina care se reflectă în spațiul din jurul anumitor personaje pare să funcționeze ca o aură misterioasă.

Probleme domestice

O serie de evenimente în viața domestică a lui Rembrandt în anii 1640 par să trimită la o criză de altă natură. Există un mare număr de documente referitoare la căsătoria cu Saskia, nașterea copiilor și moartea soției, ca și la tensiunile dintre familia Saskiei și Rembrandt în chestiunea moștenirii rămase după ea. La fel, o cantitate considerabil de materiale de arhivă dă seamă de problemele legale pe care Rembrandt le-a avut cu o femeie pe nume Geertje Dirckx (1610/15–cca 1656), care, după moartea Saskiei, a avut grijă de singurul fiu rămas în viață al lui Rembrandt, Titus (1641–1668). Rembrandt trebuie să fi avut o relație cu Dirckx, care a devenit menajera sa. În 1649, Dirckx afirma că Rembrandt i-a promis să se însoare cu ea. În același an, situația a atins un moment de criză atunci când femeia a amanetat o parte dintre bijuteriile care reprezentau moștenirea lăsată de Saskia lui Titus și pe care ea pretindea că le-ar fi primit cadou

de la Rembrandt. În 1650, Rembrandt a aranjat ca Dirckx să fie închisă în Casa de corecție *(Spinhuis)* de la Gouda, unde a rămas până în 1655.

În 1649, Hendrickje Stoffels (1626–1663), o tânără din Breedevoort, în partea de est a provinciei Gelderland, i-a urmat lui Dirckx, mai întâi ca menajeră, apoi ca tovarășă de viață a lui Rembrandt. Problemele legate de moștenirea lui Titus l-au împiedicat pe acesta să se însoare cu tânăra Stoffels, care i-a făcut un copil și a trăit cu el ca soție ilegitimă din 1649 până la moartea ei în 1663.

În ciuda crizei artistice din anii 1640, cu siguranță faima lui Rembrandt nu apusese. Între 1652 și 1663, el i-a vândut câteva tablouri nobilului Don Antonio Ruffo din Messina, Sicilia. Din corespondența legată de aceste comenzi este limpede că arta lui Rembrandt, îndeosebi gravurile lui, era foarte prețuită în Italia. Cum Ruffo trebuie să fi cumpărat primul dintre aceste tablouri, pe faimosul *Aristotel cu un bust al lui Homer*, fără să-i cunoască subiectul, cu siguranță faima lui Rembrandt a fost ceea ce l-a atras în primul rând. În cartea sa despre pictură, van Hoogstraten vorbește despre „cumpărătorii de nume“, fenomen care se pare că s-a dezvoltat în paralel cu înmulțirea iubitorilor de artă. După ce Ruffo a aflat subiectul tabloului, a mai comandat un *Alexandru cel Mare* (1662; distrus într-un incendiu) ca pandant și un *Homer dictând scribilor săi* (1662–1663), care, deși serios deteriorat – probabil în același incendiu –, se păstrează astăzi în Mauritshuis din Haga.

În ciuda celebrității sale, în prima jumătate a anilor 1650 Rembrandt a avut tot mai multe probleme financiare, provocate în bună măsură de proasta gestiune a propriei averi. Neglijase să-și plătească datoria pe casa cumpărată în 1639, iar din 1642 nu mai primise comenzi de portrete. În plus, calculele arată că sumele pe care le-a cheltuit pe obiectele din colecția sa până în 1656, anul când a dat faliment, ar fi fost mai mult decât suficiente pentru a plăti împrumutul luat la cumpărarea casei.

Rembrandt colecționar

E posibil ca, încă din perioada de la Leida, Rembrandt să fi început să adune ceea ce avea să devină o extrem de bogată și de variată colecție personală. Din 1628, tablourile lui etalează obiecte etnografice și exotice redate cu meticulozitate. Acesta a fost poate momentul când Rembrandt a început să colecționeze atât obiecte naturale (de pildă, cochilii sau corali), cât și altele făcute de mâna omului (medalii, mulaje după busturi de filozofi greci și împărați romani, arme și instrumente muzicale dintr-o varietate de culturi). Colecția conținea, de asemenea, numeroase stampe și tablouri ale altor artiști sau făcute după operele lor și, printre altele, un număr de miniaturi mogule. Dimensiunile și diversitatea colecției ne sunt cunoscute din inventarul întregii averi a lui Rembrandt realizat în 1656, când, împreună cu casa, toate obiectele strânse de-a lungul anilor au trebuit scoase la licitație, într-un efort zadarnic de a satisface cerințele creditorilor. (O reconstituire a colecției lui Rembrandt, așa cum era ea probabil în 1650 și aranjată așa cum o ținea Rembrandt în *kunstkamer* („sala de artă“), poate fi văzută în Muzeul Memorial Rembrandt din Amsterdam.)

Semnificația funcțională a acestei colecții pentru Rembrandt nu este încă pe deplin clară. Era doar o varietate de accesorii de atelier sau o acumulare de obiecte prețioase pentru negustorie? (Se știe că Rembrandt a fost și negustor de artă.) Sau era oare o colecție enciclopedică de soiul celor care i-ar fi permis fiului unui morar umil să se transforme în cercurile înalte într-un gentleman iubitor de antichități? Cât despre gravuri și tablouri, acestea ar fi putut fi sursa considerabilelor cunoștințe de istoria artei ale lui Rembrandt, care din când în când se fac simțite în lucrările sale. Este greu să ne eliberăm de impresia că, pentru Rembrandt, colecționarea de obiecte trebuie să fi fost practic o manie. După ce și-a vândut casa și s-a mutat într-o locuință mult mai mică, închiriată, artistul a început să cumpere din nou. La vremea morții sale, două camere din casă erau deja ocupate de obiectele noii colecții.

Dar a fost Rembrandt ruinat financiar numai de mania sa de colecționar și de proasta administrare a datoriei contractate pentru casă? Contextul istoric ne oferă încă un indiciu cu privire la falimentul său: el s-a produs într-o vreme când mulți alți artiști au intrat în insolvență și când și alte tipuri de afaceri au ajuns să aibă probleme financiare. Se dovedește că acest val de falimente a coincis sau a urmat primului Război anglo-olandez (1652–1654), când blocada coastei olandeze a dat o lovitură decisivă comerțului țării cu Orientul. Există dovezi că exact producătorii de

mărfuri de lux – și tablourile scumpe ale lui Rembrandt pot fi cu siguranță incluse în această categorie – au suferit cel mai mult de pe urma stării de fapt. Criza financiară generală cauzată de blocadă i-a determinat pe creditori să-și ceară datoriile. Documentele ajunse până la noi sugerează că efectul războiului a fost de fapt responsabil de sărăcirea lui Rembrandt.

A patra perioadă de la Amsterdam (1658–1669)

În 1658, după ce și-a vândut casa, Rembrandt a închiriat o locuință pe Rozengracht. Din 1660 datează un contract între Rembrandt, fiul său Titus și Hendrickje Stoffels, menit să-l protejeze pe artist de creditori și să-i permită continuarea lucrului. Contractul prevedea ca Rembrandt să „ofere ajutor și asistență" celorlalte două părți și apoi stipula ca „(Rembrandt) să locuiască împreună cu ei, primind adăpost gratuit, și să fie exceptat de la cheltuielile domestice și de la chirie, cu condiția să-i ajute pe parteneri în toată măsura posibilităților sale și să promoveze afacerea". De fapt, Rembrandt lucra acum în slujba fiului său și a soției sale ilegitime, căci contractul spune mai departe: „Pentru că i s-a oferit cu ceva timp în urmă *cessio bonorum* (cedarea bunurilor), motivul pentru care a renunțat la tot și trebuie susținut."

Asta nu înseamnă însă că pictorul a fost împins la marginea societății, nici măcar după ce atât Titus, cât și Henrickje au murit. Concluzia lui Emmens, menționată mai devreme, că bătrânul Rembrandt era considerat încă „figura dominantă" a vremii sale este confirmată de câteva documente interesante. De exemplu, pe 29 decembrie 1667, Rembrandt a primit vizita prințului Cosimo de Medici, viitorul mare duce al Toscanei. În jurnalul de călătorie al prințului, el este numit *pittore famoso* (*în italiană*, pictor faimos). Numai doi alți pictori vizitați de Cosimo sunt numiți *famoso*, Gerrit Dou și Frans van Mieris. Cosimo a cumpărat probabil unul dintre autoportretele târzii ale lui Rembrandt în vara lui 1669, în timpul unei a doua vizite pe care se crede că i-a făcut-o. Aceste vizite indică în mod cert faptul că pictorul a fost prețuit până la moarte. O dovadă în plus este descoperirea printre hârtiile iubitorului de artă german Gabriel Bucelinus a unei liste cu „numele celor mai distinși pictori europeni", în care este menționat și Rembrandt. Surprinzător este nu numai faptul că Bucelinus i-a înregistrat numele ca „distins pictor", ci și că Rembrandt este singurul de pe această listă de 166 de persoane la numele căruia Bucelinus adaugă *nostrae aetatis miraculum* (*în latină*, miracol al timpurilor noastre).

Și totuși, există o discrepanță de neînțeles între asemenea dovezi ale notorietății lui Rembrandt și faptul că el nu a fost niciodată ales prim candidat pentru o comandă prestigioasă. Un exemplu semnificativ este mausoleul din palatul Huis ten Bosch din Haga, care urma să fie ridicat în sala centrală, cunoscută drept Oranjezaal. Pentru această sală octogonală a fost conceput un mare ansamblu de picturi descriind viața și izbânzile fostului suveran olandez, prințul Frederik Hendrik, care murise în 1647. Planurile arhitecturale, extrem de ambițioase, au fost elaborate de Amalia von Solms, văduva sa, de Huygens, secretarul său, și de pictorul și arhitectul Jacob van Campen. Cei mai buni pictori ai vremii din Țările de Jos au fost invitați să realizeze lucrări pentru acest ansamblu pictural. Rembrandt nu s-a numărat printre ei; în extrem de bine păstrata Oranjezaal nu există nici o lucrare făcută de mâna lui, deși Lievens, prietenul său din tinerețe, are aici un tablou.

Un exemplu similar este primăria din Amsterdam, clădire nou ridicată pe atunci, devenită astăzi Palatul Regal, care a fost decorată extensiv. Edificiul urma să conțină un mare număr de picturi istorice executate de diferiți maeștri. Rembrandt nu a fost invitat să lucreze, dar fostul său elev Flinck a primit cea mai prestigioasă comandă: i s-a cerut să picteze o serie de tablouri istorice monumentale pentru lunetele din Sala Centrală. Flinck a murit însă înainte să poată încheia prima lucrare din această serie. Abia atunci Rembrandt a fost invitat, ca înlocuitor al lui Flinck, să realizeze una dintre aceste lucrări, *Conspirația batavilor*. Se pare că tabloul nu a fost până la urmă primit.

Faptul că amândouă aceste proiecte, Oranjezaal și primăria din Amsterdam, pot fi numite clasice ca stil explică probabil absența lucrărilor lui Rembrandt. Rembrandt nu se potrivea cu noua modă și se pare că nici nu dorea să-și adapteze stilul cerințelor ei. E adevărat că uriașa *Conspirație a batavilor* a fost montată pentru scurt timp în sala centrală, dar ulterior a fost scoasă de acolo. Documentele ajunse până la noi menționează că Rembrandt pretinsese o plată pentru schimbările pe care trebuia să

le aducă picturii. Tabloul nu a revenit însă la locul său. La un moment dat, ulterior, el a fost redus, poate de însuși Rembrandt, la dimensiuni mai ușor de mânuit.

E posibil ca aceasta să fi fost una dintre situațiile în care Rembrandt s-a dovedit un om încăpățânat, cu o voință inflexibilă. E foarte posibil ca el să-și fi câștigat reputația de om care nu se supune dorințelor patronilor săi. Baldinucci, vorbind în numele unui elev danez al lui Rembrandt, Eberhard Keil, notează „lipsa de conformare față de reguli" a lui Rembrandt și subliniază faptul că „unicitatea sa în modul de a picta corespundea modului său de viață". Baldinucci continuă: „Era un *umorista* (om capricios) de prim rang și disprețuia pe oricine. Când lucra, nu l-ar fi primit în atelier nici pe cel mai mare monarh al lumii; un rege ar fi trebuit să vină din nou și din nou, până când el își termina lucrul". Aceste afirmații ar putea fi exagerate, dar și alte documente atestă că ele trebuie să fi conținut un sâmbure de adevăr. Baldinucci remarcă mai departe că „Rembrandt se asocia cu oameni sub statutul său social; fața lui urâtă, de plebeu, se potrivea cu îmbrăcămintea murdară și neîngrijită, pentru că avea obiceiul să-și șteargă pensulele de haine când lucra și să facă alte lucruri de acest gen". Caracterizarea lui Baldinucci trebuie însă atenuată de mărturiile contemporanilor artistului, precum Huygens și von Sandrart, din paginile cărora Rembrandt apare ca o persoană atât de intens devotată muncii sale, încât ignora orice i-ar fi distras atenția, inclusiv convențiile sociale.

Și totuși, bătrânul Rembrandt încă primea comenzi, în mare parte de portrete, printre ele un portret de grup al câtorva oficiali ai ghildei țesătorilor din Amsterdam, *Reprezentanții ghildei țesătorilor* (1662), un portret al unei familii anonime (mijlocul anilor 1660) și dublul *portrait historié Isaac și Rebecca* (1667), mai cunoscut sub denumirea de *Mireasa evreică* (*portrait historié* este termenul pentru un portret în care modelul este reprezentat într-un rol istoric, cu o costumație adecvată). Cu puțin timp înainte de a muri, Rembrandt pregătea plăcile de cupru pentru o gravură a *Patimilor* comandată de iubitorul de artă din Amsterdam Dirck Cattenburgh (1616–1704). N-a reușit s-o termine.

Rembrandt a murit la vârsta de 63 de ani și a fost înmormântat în cimitirul Westerkerk din Amsterdam. Cauza morții sale este necunoscută.

Moștenirea lui Rembrandt

Rembrandt este renumit pentru extraordinara sa capacitate de a reda chipul omenesc și emoțiile sale. Era, de asemenea, neobișnuit de talentat ca artist; modul în care mânuia creionul sau creta, acul de gravură sau pensula trădează o mare sensibilitate și spontaneitate, iar operele sale dau impresia de libertate și creativitate. Rembrandt a reflectat asupra unor elemente pur picturale – posibilitățile compoziției; rolul tonurilor și al culorii în crearea spațiului picturii, a luminii, umbrelor și reflexiilor lor; și varierea proprietăților vopselei pentru a obține efecte specifice – și a experimentat în acest domeniu cu o inteligență ascuțită și originală.

O altă latură a geniului lui Rembrandt este atenția intensă și plină de afecțiune cu care observa lumea din jur. În felul cum redă copiii și femeile sau animalele și peisajele, Rembrandt dovedește o înțelegere profundă a detaliilor semnificative, dar, pe de altă parte, el își redă impresiile cu o extraordinară libertate și economie de mijloace. Această dublă calitate l-a făcut un exemplu pentru artiști ulteriori și, în anumite privințe, unul dintre primii artiști „moderni".

Rembrandt a fost un inovator al tehnicii în toate trei mediile pe care le-a folosit. De la picturile sale istorice timpurii, pline de culoare, la operele târzii, radioase, este clar că s-a aflat într-o continuă căutare a unor noi moduri de expresie stilistică și că aparține acelei categorii puțin numeroase de artiști a căror evoluție nu a încetat niciodată. Devenirea ca artist a culminat cu remarcabilul său stil târziu, considerat de obicei încununarea artei lui. În acest sens, el poate fi comparat cu pictori precum Tițian sau Goya ori cu compozitori precum Beethoven și Verdi.

Cercetări și atribuiri de lucrări

Paradoxal, stilul în continuă schimbare al lui Rembrandt, care pare atât de personal, a fost imitat cu fidelitate de ucenici în toate fazele sale. Aceasta era practica de atelier a vremii sale. Însă, deoarece atât de mulți tineri artiști voiau să exerseze în atelierul lui Rembrandt, această practică – prin care elevii săi produceau picturi și gravuri comerciale în stilul lui Rembrandt – a determinat ulterior o mare confuzie (încă nerezolvată) în chestiunea autenticității multora dintre lucrările care i-au fost atribuite tradițional.

Rembrandt Research Project a cercetat exhaustiv autenticitatea tablourilor atribuite lui Rembrandt. Dintre picturile ajunse până la noi, însă, multe au suferit ravagiile timpului. Unele s-au înnegrit, altele și-au schimbat formatul, iar altele au fost curățate și restaurate prea drastic. Un lucru e sigur însă: numărul falsurilor este neglijabil, pentru că foarte multe lucrări ale școlii sale au putut fi cu ușurință – și uneori cu rea intenție – ridicate la gradul de „autentice" sau au fost multă vreme nerecunoscute ca lucrări ale școlii sale datorită asemănării lor cu o imagine (coruptă) a stilului personal al lui Rembrandt.

Multe dintre problemele de atribuire tipice pentru tablourile lui Rembrandt continuă să îi preocupe pe specialiștii care îi studiază desenele. La acestea se adaugă faptul că multe dintre desenele lui s-au pierdut.

Chestiunea autenticității s-a pus și în legătură cu gravurile lui Rembrandt, deși în mai mică măsură decât în cazul tablourilor și al desenelor. Stampele postume de pe plăcile de cupru ale lui Rembrandt, care au continuat să fie imprimate până mult după începutul sec. XIX, și apariția facsimilelor fotografiate au cauzat, și încă provoacă, multă confuzie. În jur de 80 de plăci rămase până azi sunt recunoscute de specialiști ca fiind create de Rembrandt.

În trecut, erudiții au făcut mari eforturi pentru a găsi metode cu ajutorul cărora să limpezească problemele de atribuire și cele legate de practicile artistice ale lui Rembrandt. Această situație a fost cauzată în parte de faptul că foarte puține dintre lucrările lui Rembrandt sunt atestate în scris suficient încât să nu existe nici un dubiu asupra autenticității lor. Ca atare, fundamentul pe care ne putem baza în reconstituirea operei sale este foarte îngust. Mai mult, afirmațiile scrise ale lui Rembrandt despre materii relevante din punct de vedere artistic și biografic sunt extrem de rare. Numai câteva scrisori (de afaceri) scrise de mâna sa au supraviețuit timpului și acestea arareori vorbesc despre chestiuni artistice. Din cauza sărăciei de mărturii contemporane, experții au fost multă vreme siliți să opereze numai cu speculații în problema autenticității operelor.

Cercetările asupra operei lui Rembrandt au făcut un pas înainte în ultimele decenii ale sec. XX, când lucrările lui Rembrandt și ale școlii sale au început să fie supuse unor metode foarte tehnice de investigație. Aceste analize au furnizat informații despre tehnica artistului și, indirect, despre ce însemnau pentru el arta și predarea ei. Corelând asemenea informații cu tratatele relevante ale vremii (îndeosebi cartea despre arta picturii scrisă de fostul elev al lui Rembrandt, van Hoogstraten, și publicată în 1678), a devenit posibil să reconstituim elemente ale fundalului teoretic al artei și al terminologiei care trebuie să fi modelat ideile și practicile lui Rembrandt. Un mare număr de rapoarte notariale și alte documente legale, financiare și legate de afacerile familiei au fost scoase la lumină și continuă să fie descoperite, la fel cum un număr în creștere de materiale de arhivă oferă informații despre deținătorii timpurii ai operelor lui Rembrandt. Ca urmare, studiile rembrandtiene continuă să evolueze în sec. XXI. Ele vor lăsa întotdeauna loc la noi interpretări, pe măsură ce perspectivele istorice continuă să se schimbe.

remi

Tip de joc de cărți. Variantele obișnuite fac din acest joc de cărți unul dintre cele mai cunoscute și cele mai răspândite din lume. Regula principală la remi este formarea unor seturi de trei sau patru cărți de același fel (de ex. patru optari, trei șesari) sau suite de trei sau mai multe cărți de același semn (6-5-4-3 de caro, de ex.). Canasta este un tip diferit de remi, în care suitele nu sunt permise. *Vezi și* gin rummy.

Remington, Eliphalet

(28.10.1793, Suffield, Connecticut, SUA - 12.08.1861, Ilion, New York)

Inventator și producător american de arme de foc. Fiu al unui fierar, și-a petrecut copilăria la ferma tatălui său din apropiere de Utica, New York, unde și-a construit prima pușcă cu cremene (1816). În 1828 a construit o mare fabrică de armament pe teritoriul actual al localității Ilion, New York. Împreună cu fiul său, Philo, a perfecționat tehnicile de fabricare a armelor, prin metoda cu impulsuri de reflexie pentru eliminarea defectelor țevilor, precum și prima pușcă din oțel turnat, cu țeavă ghintuită, fabricată în Statele Unite. În 1847 a livrat Marinei americane primele puști cu încărcare prin partea din spate a armei. Compania pe care a înființat-o, Remington Arms Co., a continuat să producă arme mici pentru guvernul american, în timpul Războiului de Secesiune și al celor două războaie mondiale.

Remington, Frederic

(04.10.1861, Canton, New York, SUA - 26.12.1909, lângă Ridgefield, Connecticut)

Pictor, ilustrator, sculptor și corespondent de război american. A studiat la Universitatea Yale și la Liga Studenților de la Arte din New York. A călătorit foarte mult și s-a specializat în reprezentarea aspectelor caracteristice vieții de prerie și a indienilor, cowboy-lor, soldaților, cailor etc. Opera sa este remarcabilă prin surprinderea mișcării și prin precizia detaliului. Remington a fost, de asemenea, corespondent de război în conflictul hispano-american (1898). S-au făcut numeroase reproduceri după gravurile sale și ilustrații pentru ziare, care i-au adus faimă și bogăție.

remora *sau* cicar

Denumire comună pentru cele 8–10 specii de pește marin parazit (familia *Echenidae*), cunoscut pentru faptul că se fixează de corpul rechinilor sau al altor animale marine, sau chiar de navele maritime, fiind transportate de acestea. Peștii remora se prind de suprafața corpului gazdei cu ajutorul unui disc plat, de formă ovală, de fapt o ventuză, dispusă la extremitatea capului. Au lungimi cuprinse între 30 și 90 cm, sunt de formă alungită și de culoare cenușie-închis. Trăiesc în apele calde ale mărilor și oceanelor. Se hrănesc cu resturile și cu paraziții externi ai animalelor gazdă.

remora (pește-pilot) (*Echeneis naucrates*) și gazda sa, un rechin-leopard

DOUGLAS FAULKNER

ren

Denumire comună pentru cele câteva specii de cerb arctic, genul *Rangifer* (familia *Cervidae*), cu precădere speciile europene, dintre care o parte sunt domesticite. Speciile din America sunt numite, de obicei, caribu. Renii crescuți în turme de populația sami (laponi) sunt folosiți ca animale de tracțiune sau de povară, constituind și surse importante de carne și lapte. Din pielea de ren se fabrică corturi, încălțăminte și articole de îmbrăcăminte. În Siberia, renii sunt folosiți ca animale de povară și de călărie.

ren *sau* jen

Virtute esențială în confucianism, tradusă de obicei prin „omenie" sau „mărinimie". Inițial, termenul semnifica mărinimia regilor față de supuși. Confucius a echivalat „ren" cu virtutea desăvârșită, iar Mencius l-a desemnat drept trăsătura distinctivă a omenirii. În neoconfucianism, „ren" era considerat o calitate morală dăruită de divinitatea însăși.

Renan, (Joseph-) Ernest

(28.02.1823, Tréguier, Franța - 02.10.1892, Paris)

Filozof, istoric și cercetător al religiei francez. Cu toate că s-a pregătit pentru a deveni preot, a abandonat religia catolică în 1845, simțind că învățăturile acesteia erau incompatibile cu descoperirile criticismului istoric, deși a păstrat în continuare o rămășiță de credință cvasicreștină în Dumnezeu. Între cele cinci volume ale operei sale *Istoria originilor creștinismului* (Histoire des origines du christianisme, 1863–1880) este inclusă și *Viața lui Iisus* (Vie de Jésus, 1863), lucrare care încearcă să reconstituie sufletul lui Iisus, văzut ca o persoană umană în întregime. Cartea a fost atacată virulent de Biserică, dar a avut mare succes la public. Între lucrările de mai târziu se numără *Istoria poporului lui Israel* (Histoire du peuple d'Israël, 1888–1896).

Joseph-Ernest Renan, pictură în ulei de Léon Bonnat, 1892; Muzeul Renan, Tréguier, Franța

ARHIVELE FOTOGRAFICE

Renania *în germană* Rheinland

Regiune din Germania, situată la V de fluviul Rin, ce include landurile Saarland și Renania Palatină și porțiuni din Baden-Wüttemberg, Hesse și Renania de Nord–Westfalia. Principalul oraș este Köln. În timpul sec. XIX, a devenit regiunea cea mai prosperă din Germania. După Primul Război Mondial, trupele aliate au ocupat porțiuni din această regiune, de-a lungul graniței cu Franța, care au fost obiectul a numeroase crize și controverse pe parcursul anilor 1920. În 1936, Adolf Hitler a ordonat trupelor germane să intre în zona demilitarizată a bazinului Rinului; slabele obiecțiuni ridicate de Aliați au favorizat anexarea ulterioară a Regiunii Sudete de către Hitler.

Renaștere

Mișcare culturală europeană, dezvoltată în Evul Mediu târziu. Renașterea a resuscitat

interesul pentru învățăturile și valorile clasice în Italia și ulterior în restul Europei Centrale și de V, începând de la sfârșitul sec. XIII până la începutul sec. XVII. Atrași de valorile și de elocința retorică a scriitorilor antici, personalități ca Petrarca, Giovanni Boccaccio și Lorenzo Valla au respins scolastica medievală în favoarea formelor filozofice și literare centrate pe ființa umană. În Europa de N, Desiderius Erasmus cultiva umanismul creștin, iar scriitori ca François Rabelais și William Shakespeare au creat lucrări care subliniau complexitatea naturii umane. Influențați de Grecia și de Roma antică, pictorii și sculptorii renascentiști s-au inspirat din lumea vizibilă și au redat-o în operele lor conform principiilor matematice ale echilibrului, armoniei și perspectivei. Noua estetică a fost exprimată în operele artiștilor italieni Leonardo da Vinci, Sandro Botticelli, Rafael, Tițian și Michelangelo, iar orașul italian Florența a devenit centrul artei renascentiste. Termenul a fost folosit și pentru a face referire la renașterea culturală din Anglia secolului VIII d.Hr., din regatele france în sec. IX și din Europa sec. XII. *Vezi și* arhitectură renascentistă.

renga

Gen de poezie japoneză, în lanț, în care strofele poemului sunt compuse alternativ de către doi sau de mai mulți poeți. La origini, era vorba de un poem tradițional din cinci versuri, compus de două persoane. Era un stil apreciat încă din Antichitate, până și în zonele rurale, fiind practicat inițial ca un joc sau pentru amuzament. Evoluția genului a atins apogeul în sec. XV, fiind preluat și de poeții de curte, care au elaborat coduri și reguli pentru a i se recunoaște statutul de artă. Un exemplu de renga este poezia melancolică *Minase sagin hyakuin* (1488), scrisă de Lio Sogi, Shohaku și Socho. Ulterior, tristihul inițial (*hokku*) dintr-o renga a evoluat la forma de haiku.

Reni, Guido

(04.11.1575, Bologna, Statele Papale - 18.08.1642, Bologna)

Pictor italian. A intrat ucenic la pictorul flamand Denis Calvaert, la vârsta de zece ani, și a fost ulterior influențat de naturalismul inedit al familiei Carracci, pictori din Bologna sa natală, de frescele lui Rafael și de sculptura antică greco-romană. A executat, la comandă, mai multe lucrări la Roma, printre care celebra frescă de plafon *Aurora* (1613–1614). În picturile cu subiecte religioase și mitologice, Reni a temperat exuberanța și complexitatea barocă prin sobrietate clasică, emoții calde și tonalități delicate. A fost considerat un pictor de mare valoare, până când a fost discreditat de John Ruskin, în sec. XIX; statutul său de mare pictor al sec. XVII a fost restabilit ulterior.

Renner, Karl

(14.12.1870, Unter-Tannowitz, Boemia, Austro-Ungaria - 31.12.1950, Doebling, Austria)

Cancelar (1918–1920, 1945) și președinte (1945–1950) al Austriei. Jurist de profesie, membru în Reichsrat (camera legislativă inferioară) din 1907, Renner a fost primul cancelar al noii republici a Austriei în 1918, dar nu a reușit să păstreze întreg teritoriul, în urma Primului Război Mondial. În anii 1920 s-a aflat în fruntea aripii de dreapta a Partidului Social-Democrat și în 1938 s-a pronunțat în favoarea alipirii *(Anschluss)* Austriei la Germania. În 1945 a făcut eforturi pentru reinstituirea guvernului austriac și a fost ales președinte al republicii. A scris numeroase lucrări despre guvernare și legislație.

Rennes

Oraș, 209 613 loc. (2006), situat în V Franței, la confluența râurilor Ille și Vilaine. S-a aflat sub ocupație romană, iar în Evul Mediu a fost capitala Bretaniei și rivala orașului Nantes. Între 1561–1675 aici a fost reședința Parlamentului Bretaniei. A fost distrus aproape în totalitate de un incendiu în 1720, după care a fost reconstruit. A fost bombardat și parțial distrus în Al Doilea Război Mondial. În prezent este oraș industrial și comercial, specializat în producerea de echipamente pentru căile ferate, în automobile și industria chimică. Este, de asemenea, centrul cultural al Bretaniei.

Rennie, John

(07.06.1761, Phantassie, East Lothian, Scoția - 04.10.1821, Londra, Anglia)

Inginer de construcții civile scoțian. A construit trei poduri peste fluviul Tamisa, la Londra: podul Waterloo (între timp înlocuit), vechiul pod Southwark (1814–1819) și podul New London (finalizat în 1831 și, între timp, înlocuit). A participat la amplul proiect de asanare a mlaștinilor și turbăriilor din comitatul Lincolnshire; a construit docurile London și East India de pe Tamisa; a adus îmbunătățiri șantierelor navale din Plymouth, Portsmouth, Chatham și Sheerness; a

început lucrările la digul uriaș care protejează strâmtoarea Plymouth.

Reno

Oraș, 180 480 loc. (2002), în V statului Nevada, SUA. Este situat pe râul Truckee, în apropiere de frontiera cu statul California, lângă lacul Tahoe, la poalele munților Sierra Nevada. Până în 1900 a fost un simplu punct de distribuție, însă a câștigat reputația de centru specializat în divorțuri și căsătorii, după ce mai multe personaje cunoscute au obținut un divorț rapid ori s-au căsătorit foarte repede în acest oraș, aflat în jurisdicția liberală a statului Nevada. Reno este, de asemenea, un popular centru de vacanță, deschis tot timpul anului. După legalizarea jocurilor de noroc în Nevada în 1931, Reno a început să atragă un număr mare de turiști, datorită cazinourilor sale.

Renoir (Pierre-) Auguste

(25.02.1841, Limoges, Franța - 02.12.1919, Cagnes)

Pictor francez. În 1844, tatăl său, care era croitor în Limoges, s-a mutat împreună cu familia sa numeroasă la Paris. La 13 ani, Renoir s-a angajat la fabrica de porțelan ca decorator, seara studiind pictura. A legat o prietenie strânsă cu un coleg de atelier, Claude Monet, și a devenit unul dintre membrii de frunte ai grupului de impresioniști din Paris. Creațiile de început sunt instantanee tipice pentru impresionism, reprezentând natura și realitatea în culori strălucitoare și efecte de lumină. Folosind tușe mici, pline de culoare, Renoir evocă vibrația atmosferei, efectul strălucitor al frunzișului și mai ales luminozitatea pielii femeii tinere în aer liber. Datorită fascinației sale pentru silueta umană, s-a remarcat între ceilalți pictori, mai interesați de peisaj. Printre primele sale capodopere se numără *Moara de la Galette* (Le Moulin de la Galette, 1876) și *Dejunul vâslașilor* (Le déjeuner des canotiers, 1881). În urma unei vizite în Italia (1881–1882), face cunoștință cu operele lui Rafael și cu forța expresivă a liniilor și a culorilor aplicate uniform, și, începând cu mijlocul anilor 1880, Renoir se îndepărtează de impresionism pentru a practica o tehnică mai disciplinată și mai formală. În lucrări precum *Femei la scăldat* (Les Baigneuses, 1884–1887), pune accentul pe volum, pe formă și pe contururi. În creațiile de la sfârșitul carierei, se distanțează de regulile stricte ale clasicismului și pictează naturi moarte în culori vii, portrete, nuduri și peisaje din S Franței, unde s-a stabilit din 1907. Din 1912 a fost imobilizat într-un scaun cu rotile, suferind de reumatism deformant; cu toate acestea, nu a încetat să picteze, adesea cu pensula legată de mână. Regizorul Jean Renoir a fost fiul său.

Renoir, Jean

(15.09.1894, Paris, Franța - 12.02.1979, Los Angeles, California, SUA)

Regizor francez de film. Fiul lui Auguste Renoir, și-a descoperit pasiunea pentru cinema în timp ce se afla în convalescență, în urma rănilor suferite în timpul Primului Război Mondial. Primul film pe care l-a realizat a fost *Fiica apei* (La fille de l'eau, 1924). Filmele sale, atât cele mute, cât și cele sonore, sunt marcate de un simț plastic profund și de admirația față de imprevizibilitatea caracterului uman. A fost coscenarist la multe dintre filmele pe care le-a realizat, cum ar fi *Boudu salvat de la înec* (Boudu sauvé des eaux, 1932), *Doamna Bovary* (Madame Bovary, 1934), *Crima domnului Lange* (Le Crime de Monsieur Lange, 1936) și *Bestia umană* (La bête humaine, 1938), precum și cele două capodopere ale sale, *Marea iluzie* (La Grande Illusion, 1937) și *Regula jocului* (La Règle du jeu, 1939). Între 1940 și 1951 a locuit în Statele Unite, unde a realizat *Sudistul* (The Southerner, 1945), *Jurnalul unei cameriste* (The Diary of a Chambermaid, 1946) și *Râul* (The River, 1951). În 1975 a fost distins cu un Premiu Oscar special, pentru întreaga carieră.

Jean Renoir
GLOBE PHOTOS

Renta, Oscar de la

(n. 22.07.1932, Santo Domingo, Republica Dominicană)

Creator de modă american de origine dominicană. După studii efectuate la Santo Domingo și Madrid, a devenit designer-șef pentru Cristobal Balenciaga, la Madrid. În 1962 s-a mutat la New York și și-a fondat propria companie producătoare de confecții pentru femei. În 1973 a înființat casa de modă Oscar de la Renta Couture și și-a diversificat produsele, incluzând țesături, îmbrăcăminte pentru bărbați și parfumuri. În anii 1970 a folosit tema țigănească și tema rusească

pentru a introduce o imagine etnică; mai târziu, a creat rochii de seară romantice din tafta, șifon, catifea, brocart și blană. Între 1993 și 2002 a creat îmbrăcăminte de lux pentru casa lui Pierre Balmain.

rentă

În limbajul comun, plată efectuată în schimbul dreptului de folosire a proprietății altuia. În economia clasică, renta reprezenta venitul obținut din teren cultivat sau viabilizat, după scăderea costurilor de producție. În limbajul economiei moderne, renta reprezintă diferența între profitul total adus de un factor de producție (pământ, muncă, capital) și prețul său de vânzare, suma minimă necesară pentru a obține dreptul de utilizare sau pentru a beneficia de serviciile acestuia. Renta plus costul de oportunitate formează venitul total cheltuit pentru o resursă de producție. Efortul depus de un deținător de resurse, în vederea obținerii unei rente de monopol, este denumit căutarea rentei.

reovirus

Virus al cărui efect patogen se exercită deopotrivă asupra animalelor și plantelor. Are formă sferoidală și un miez central format din acid ribonucleic (ARN). Printre genurile cele mai cunoscute se numără *Orthoreovirus*, *Orbivirus*, *Rotavirus* și *Phytoreovirus*. Primele trei infectează animalele; ultimul gen poate distruge culturile de orez, porumb etc.

reparații de război *sau* despăgubiri de război

Compensație în bani sau mărfuri plătită de un stat învins în război. După Primul Război Mondial, Aliații au obligat Germania la plata unor despăgubiri de război prin Tratatul de la Versailles. Suma inițială de 33 de miliarde de dolari a fost ulterior redusă prin planurile Dawes și Young și, după 1933, anulată. În anii 1920, ultranaționaliștii germani au supralicitat resentimentele poporului german față de despăgubirile de război, pentru a crea instabilitate politică.

repartizarea veniturilor

Convenție de finanțare prin care o entitate guvernamentală alocă o cotă din veniturile obținute din impozite unei alte entități guvernamentale. De exemplu, anumite regiuni sau state dintr-o federație își pot împărți veniturile cu administrațiile locale sau guvernele federale ori naționale își pot împărți veniturile cu alte regiuni sau state. Formulele conform cărora se repartizează veniturile sunt stabilite prin lege, fiind menite să limiteze controlul pe care îl poate exercita entitatea furnizoare de capital asupra beneficiarului, precizând dacă și beneficiarul trebuie să contribuie cu o valoare egală de fonduri. Există câteva state care au recurs la diverse tipuri de repartizare a veniturilor, printre care Canada, India și Elveția. Din 1972 până în 1986, Statele Unite au implementat un program de repartizare a veniturilor, potrivit căruia administrațiile locale și guvernele statale primeau fonduri federale pe care le puteau cheltui cum credeau de cuviință.

Repin, Ilia (Efimovici)

(05.08.1844, Cuguiev, Rusia - 29.09.1930, Kuokkala, Finlanda)

Pictor rus. După ce a studiat cu un pictor de icoane din provincie și ulterior la Academia de Arte Frumoase din Sankt Petersburg, a călătorit în Franța și în Italia cu o bursă de studiu. Întors în Rusia, a început să picteze subiecte din istoria poporului rus. În 1873 a devenit renumit pe plan internațional datorită tabloului *Edecarii de pe Volga*, o imagine tristă și impresionantă, care a devenit modelul de inspirație al realismului socialist sovietic. Printre picturile sale cele mai cunoscute figurează *Ivan cel Groaznic și fiul său, Ivan* (1895), care îl înfățișează pe țarul Ivan ucigându-și fiul. Repin a fost, de asemenea, apreciat ca un portretist viguros, realizând portretele unor personalități ale epocii (Lev Tolstoi și Modest Musorgski). În 1894 a fost numit profesor de pictură istorică la Academia din Sankt Petersburg.

represie

Mecanism metabolic de control, prin care o moleculă de proteină, numită represor, împiedică sinteza unei enzime, legându-se de ADN-ul care controlează sinteza acesteia și blocându-i astfel acțiunea. Deși acest proces a fost studiat în special la microorganisme, se presupune că se desfășoară în mod similar și în organisme superioare. *Vezi* inhibiție.

reprezentare

În drept, calitate de a fi calificat pentru a prezenta o chestiune de drept în fața unui tribunal, generată de faptul că o anume persoană are interes să obțină un anumit rezultat. Instanțele judecătorești au stabilit că un reclamant care a suferit sau este amenințat de o vătămare (fizică,

economică sau altele) trebuie reprezentat. Un reclamant care nu poate demonstra o asemenea vătămare nu beneficiază de legea reprezentării și, de aceea, nu va putea aduce cazul în instanță.

reprezentare

Metodă sau procedură în politică prin care o circumscripție electorală beneficiază de dreptul de a lua parte la elaborarea legislației și a politicii de guvernare, prin intermediul deputaților pe care i-a ales. Rațiunea de a exista a guvernului reprezentativ este dată de faptul că în țările moderne mari populația nu se poate întruni, așa cum se întâmpla în piețele Atenei antice democrate. Pentru ca poporul să participe la guvernare, cetățenii trebuie să selecteze din rândurile lor un număr mic de reprezentanți, care să acționeze în numele lor. Partidele politice servesc drept intermediari între cetățeni și reprezentanții lor, printr-o formulare sistematizată a cerințelor primilor. Există controverse cu privire la rolul adevărat al reprezentanților; în timp ce unele teorii susțin că aceștia ar trebui să acționeze ca delegați care îndeplinesc instrucțiunile publicului larg, altele susțin că aceștia ar trebui să fie agenți liberi care să acționeze conform capacităților și modului lor de înțelegere. *Vezi și* reprezentare proporțională.

reprezentare conformă

În matematică, transformare a unui grafic în alt grafic, în așa fel încât unghiul de intersecție dintre două linii drepte sau curbe, oricare ar fi acestea, să rămână neschimbat. Exemplul cel mai cunoscut este harta lui Mercator, o reprezentare bidimensională a suprafeței Pământului, care păstrează punctele cardinale. Alte reprezentări conforme, numite uneori și proiecții ortomorfe, păstrează unghiurile, dar nu și formele.

reprezentare proporțională

Sistem electoral în care numărul de locuri deținute de un partid politic în legislatură este proporțional cu numărul voturilor obținute. A fost inventat în Europa, la mijlocul sec. XIX, pentru a garanta grupurilor minoritare o mai bună reprezentare față de cât era posibil prin sistemul votului majoritar. Susținătorii sistemului consideră că acesta reflectă mai corect decizia opiniei publice; oponenții lui susțin că prezența mai multor partide într-o legislatură are ca rezultat un guvern mai slab și mai instabil. Există două metode pentru distribuirea locurilor: metoda voturilor singulare (vot uninominal) ce pot fi transferate, prin care alegătorii așază candidații în ordinea preferințelor, și sistemul cu liste, prin care alegătorii votează lista de candidați a unui partid, nu candidații individuali.

reprezentaționism

Teorie a cunoașterii potrivit căreia conștiința nu percepe obiectele materiale propriu-zise, exterioare ei, ci doar reprezentările lor în intelect. Astfel, este pusă la îndoială valabilitatea cunoașterii umane, deoarece în vederea cunoașterii este necesar să se stabilească o corespondență între obiectele exterioare și imaginile lor reflectate în conștiință. Doctrina, care este încă răspândită în unele cercuri filozofice, își are originile în cartezianism, în empirismul lui John Locke și David Hume și în idealismul lui Immanuel Kant.

reproducere

Proces de multiplicare a organismelor, prin care se asigură perpetuarea speciei. Există două forme fundamentale de reproducere: asexuată și sexuată. Reproducerea asexuată (de ex. diviziune, formare de spori, regenerare și reproducere vegetativă) duce la apariția unui descendent care este identic, din punct de vedere genetic, cu propriul părinte. Reproducerea sexuată are drept rezultat un nou individ prin unirea celulelor sexuale (gameți) care aparțin celor doi părinți. Gameții iau naștere în urma meiozei. Unirea gameților are ca rezultat formarea unui zigot, celula de bază a noului organism. Reproducerea sexuată asigură unicitatea genetică a fiecărui urmaș (cu excepția cazurilor de descendenți multipli rezultați din diviziunea unui singur zigot). Majoritatea animalelor (inclusiv toate vertebratele) se reproduc sexuat.

reptilă

Denumire generică pentru cele aproximativ 8 700 de specii de vertebrate ectoterme din clasa *Reptilia*, cu respirație pulmonară, fecundare internă, tegument cornificat, protejat de solzi. Majoritatea reptilelor au membre scurte (sau sunt lipsite de membre), cozi lungi și depun ouă. Printre speciile de reptile actuale se numără reptilele cu solzi (șerpi și șopârle; ordinul *Squamata*), crocodilii (*Crocodylia*), țestoase (*Testudines*) și reptila unică hateria (*Sphenodontida*). Fiind animale poikiloterme (cu sânge rece), reptilele nu trăiesc în zonele cu climă

rece, iar în regiunile cu ierni aspre hibernează. Lungimea lor variază între cca 3 cm (Geko) și 9 m (pitonul); țestoasa-pieloasă, cea mai mare din lume, are o greutate de cca 680 kg. Printre speciile de reptile dispărute se numără dinozaurii, pterozaurii și ihtiozaurii, reptile asemănătoare delfinilor.

Republica Arabă Unită

Vezi Egipt

Republica Centrafricană

în franceză **République Centrafricaine**
anterior **Ubangi-Shari**

Stat din Africa Centrală, 3 577 000 loc. (2001). Suprafața: 622 374 kmp. Capitala: Bangui. Populația este constituită din grupuri etnice eterogene, populațiile banda, baya (gbaya), mandija și ngbaka constituind mai bine de două treimi. Limbi: franceza, sangho (ambele oficiale), zande. Religii: creștinism (mai ales confesiuni independente, dar și catolicism și protestantism), islam, credințe tradiționale. Moneda: francul CFA. Țara este înconjurată în întregime de uscat, alcătuită dintr-un podiș cu altitudinea medie de cca 670 m. Jumătatea de N este reprezentată de o savană, udată de afluenții râului Chari. Jumătatea de S este acoperită, în cea mai mare parte, de păduri. Țara are o economie în curs de dezvoltare, cu structură mixtă, de stat și privată, cu agricultura ca principal component. Republică cu un singur corp legislativ, șeful statului este președintele, asistat de prim-ministru. Deși teritoriul său este locuit din timpuri vechi, s-au păstrat puține vestigii. Timp de secole, înainte de venirea europenilor, aici se făcea comerț cu sclavi. Francezii au explorat și revendicat teritoriul Africii Centrale, iar în 1889 și-au stabilit o garnizoană la Bangui. Ulterior au împărțit teritoriul în mai multe colonii, una dintre ele fiind Ubangi–Shari, viitoarea Republică Centrafricană; a devenit apoi parte a Africii Ecuatoriale Franceze. Republică autonomă în cadrul comunității franceze în 1958, și-a obținut independența în 1960. În 1966, armata a răsturnat guvernul civil, instalându-l pe Jean-Bédel Bokassa care, în 1976, a schimbat denumirea țării în Imperiul Centrafrican. A fost înlăturat de la conducere în 1979, iar armata a redobândit puterea în anii 1980. Alegerile din 1993 au dus la instaurarea unui guvern civil, care a încercat să facă față instabilității politice și economice care a persistat și în sec. XXI. Guvernul a fost răsturnat în 2003 printr-o lovitură de stat, ce a dus la promulgarea unei noi constituții în 2004. În 2005 a fost instaurat un guvern ales în mod democratic.

Republica Cisalpină

Fostă republică în N Italiei. Creată de Napoleon în 1797 în teritoriile ocupate, era situată în valea fluviului Pad și includea teritoriile din jurul orașelor Milano și Bologna. A fost încorporată regatului Italiei în 1805.

Republican

Râu în centrul Statelor Unite ale Americii. Izvorăște în E statului Colorado și are un parcurs de 679 km. Curge spre NE și E prin S statului Nebraska, apoi spre SE în timp ce traversează centrul și NE statului

Kansas. Se unește cu râul Smoky Hill în apropiere de Junction City, formând râul Kansas. Râul Republican este inclus în planul de ameliorare a solului și de regularizare și control al cursurilor de apă din bazinul hidrografic al fluviului Mississippi.

republican radical

Membru al Partidului Republican din anii 1860, susținător al emancipării sclavilor și al dreptății rasiale. Susținătorii zeloși din Congres ai abolirii sclaviei au făcut presiuni asupra președintelui Abraham Lincoln să includă emanciparea ca scop al războiului. S-au opus mai târziu procesului de Reconstrucție blândă a Sudului, sub control prezidențial, și au contraatacat aspru Legea Wade-Davis. După moartea lui Lincoln, radicalii l-au susținut pe președintele Andrew Johnson, dar curând au cerut în Congres controlul Reconstrucției. Tentativa lui Johnson de a distruge puterea politică a radicalilor i-a determinat să înainteze Legea duratei unei funcții; atacarea actului de către președinte a dus la apariția procedurilor de punere sub acuzare. Dintre conducătorii republicani radicali făceau parte Henry Winter Davis (1817–1865), Thaddeus Stevens, Charles Sumner și Benjamin Butler. Influența acestora s-a diminuat treptat, pe măsură ce a crescut controlul albilor asupra statelor sudiste, în anii 1870.

republică

Formă de guvernare în care un stat este condus de reprezentanți aleși de masele populare. Inițial, termenul se referea la o formă de guvernare în care conducătorul este ales periodic prin Constituție. Se poate face distincție, de asemenea, între republică și democrația directă, însă democrațiile reprezentative sunt, în general, republici.

Republică, A Doua

(1848-1852)

Republică franceză instaurată după Revoluția de la 1848 (după modelul republicii inițiale, din timpul Revoluției Franceze). Speranțele republicanilor de a instaura un regim democratic durabil au fost însă înșelate. În 1848, Ludovic-Napoléon (ulterior Napoleon III) a fost ales președinte, iar în adunarea legislativă a fost aleasă o majoritate monarhistă. Aceasta a adoptat măsuri conservatoare, ce au îngrădit dreptul la vot și libertatea presei și au acordat bisericii control sporit asupra învățământului. În 1851, când a înțeles că puterea lui și viitoarea sa realegere erau limitate de acțiunile legislativului, Ludovic-Napoléon a organizat o lovitură de stat. O nouă constituție a redus puterile corpului legislativ, iar plebiscitul care a aprobat schimbările a fost însoțit de petiții de inspirație oficială, care cereau restaurația imperiului. În 1852, Ludovic-Napoléon a fost proclamat împărat și a luat naștere Al Doilea Imperiu.

Republică, A Treia

Formă de guvernământ în Franța, din perioada 1870–1940. După căderea celui de Al Doilea Imperiu și înăbușirea Comunei din Paris, au fost adoptate noile legi constituționale din 1875, care puneau temelia unui regim bazat pe parlamentarism. Cu excepția câtorva guverne care au căzut după puțin timp de la instalare, a Treia Republică a reprezentat o perioadă de stabilitate socială (în afara momentului afacerii Dreyfuss), în care s-a intensificat industrializarea și s-au pus bazele unui serviciu civil profesionist. Republica a intrat în colaps în 1940, când Germania a cucerit Franța. Președinții celei de a Treia Republici au fost: Adolphe Thiers (1871–1873), Maurice de Mac-Mahon (1873–1879), Jules Grévy (1879–1887), Sadi Carnot (1887–1894), Félix Faure (1895–1899), Émile Loubet (1899–1906), Armand Fallières (1906–1913), Raymond Poincaré (1913–1920), Alexandre Millerand (1920–1924), Gaston Doumergue (1924–1931) și Albert Lebrun (1932–1940). Alte personalități politice din această perioadă sunt Léon Blum, Georges Boulanger, Aristide Briand, Georges Clemenceau, Édouard Daladier, Jules Ferry, Léon Gambetta, Édouard Herriot, Jean Jaurès, Pierre Laval, Philippe Pétain și Paul Reynaud.

Republică, A Patra

Formă de guvernare a Franței, din 1946 până în 1958. Președintele interimar de după război, Charles de Gaulle, a demisionat în 1946, crezând că sprijinul opiniei publice îl va readuce la putere, iar el își va putea impune ideile constituționale. Adunarea Constituantă l-a ales, în locul lui, pe socialistul Félix Gouin și a propus două variante ale Constituției. Acestea au constituit obiectul unui referendum în 1946, iar revizuirea a fost aprobată la limită. Ca structură, A Patra Republică era foarte asemănătoare cu a Treia Republică. Camera inferioară a parlamentului, rebotezată Adunarea Națională, era centrul

puterii. S-au succedat mai multe cabinete de coaliție, instabile, iar absența unei majorități clare a dus la lipsa unor acțiuni coerente. Printre liderii politici se numărau Georges Bidault, Pierre Mendes-France, René Pleven și Robert Schuman.

Republică, A Cincea

Formă de guvernare a Franței, din 1959 și până în prezent. Conform prevederilor Constituției structurate de Charles de Gaulle cu ajutorul lui Michel Debré, puterea executivă a fost sporită în detrimentul prerogativelor Adunării Naționale. A luat ființă în 1959, după alegerea lui Charles de Gaulle ca președinte, avându-l pe Debré în funcția de premier. În 1962, Charles de Gaulle a forțat introducerea unui amendament constituțional, potrivit căruia președintele era ales prin vot popular direct. În 1965, el a devenit primul președinte de după 1848 ales prin vot popular. Succesorii săi au fost Georges Pompidou (1969–1974), Valery Giscard d'Estaing (1974–1981), François Mitterrand (1981–1995), Jacques Chirac (1995–2007) și Nicolas Sarkozy (2007–).

Resnais, Alain

(n. 03.06.1922, Vannes, Franța)

Regizor francez de film. După ce a urmat cursurile școlii de film IDHEC din Franța, a realizat câteva scurtmetraje despre artele vizuale (*Van Gogh*, 1948) și documentare, cum ar fi *Noapte și ceață* (Nuit et brouillard, 1956). Primul său film de lungmetraj, *Hiroshima dragostea mea* (Hiroshima mon amour, 1959), a stârnit senzație datorită alternării liniei temporale între trecut și prezent, fiind considerat una dintre primele și cele mai reușite manifestări ale curentului Noul Val. A continuat să exploreze temele complexe ale timpului și memoriei în *Anul trecut la Marienbad* (L'Année dernière à Marienbad, 1961). Printre filmele sale ulterioare se numără *Muriel* (1963), *Stavisky* (1974), *Unchiul din America* (Mon Oncle d'Amérique, 1980), *Dragoste până la moarte* (L'Amour à mort, 1984), *Vreau să merg acasă* (1989), *Smoking/No Smoking* (1993).

Alain Resnais

PRIN AMABILITATEA FRENCH FILM OFFICE, NEW YORK

Respighi, Ottorino

(09.07.1879, Bologna, Italia - 18.04.1936, Roma)

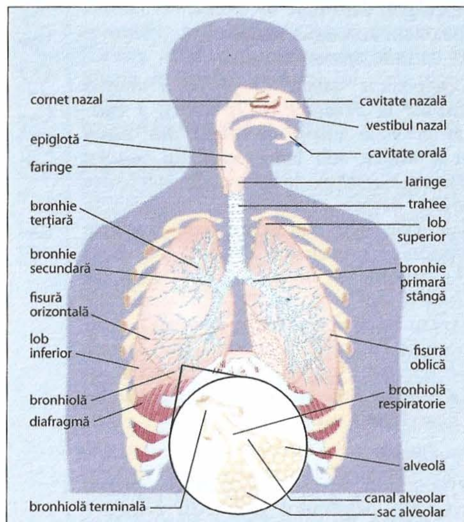
Compozitor italian. După ce a studiat muzica la Bologna (1891–1901), a cântat la violă într-o orchestră din Rusia și a studiat sub îndrumarea lui Nikolai Rimski-Korsakov, de la care a învățat foarte multe despre orchestrație. Compozițiile sale cele mai cunoscute sunt poemele simfonice evocatoare *Fântânile din Roma* (Le fontane di Roma, 1916) și *Pinii din Roma* (I pini di Roma, 1924). Pasiunii sale pentru muzica veche i se datorează compozițiile *Păsările* (Gli uccelli, 1927), bazată pe operele lui Jean-Philippe Rameau, și *La boutique fantasque*, bazată pe operele lui Gioacchino Rossini.

respirație

Proces prin care aerul este inhalat pentru reținerea oxigenului și evacuat pentru a elimina dioxidul de carbon. Cantitatea de aer ventilat în inspirația și expirația normală (volumul de aer respirator curent) reprezintă cca 1/8 din cantitatea de aer introdus prin inspirația forțată, după ce plămânii au fost goliți de aer prin expirația forțată (capacitatea vitală a plămânilor). Mișcările mușchilor respiratori (diafragma și mușchii toracici) sunt reglate și comandate de centrii nervoși situați în creier. Sângele transportat prin circulația pulmonară preia dioxidul de carbon de la țesuturi pentru a fi eliminat și absoarbe oxigenul din aerul intrat în alveolele pulmonare, cu scopul de a-l transporta la inimă, de acolo urmând a fi distribuit în restul organismului. Deoarece organismul nu acumulează aproape deloc oxigen, întreruperea respirației – datorată asfixierii, înecului sau paraliziei mușchilor toracici – pentru o perioadă mai lungă de câteva minute poate fi fatală. Bolile care afectează respirația sunt alergiile, astmul, bronșita, emfizemul, pneumonia și tuberculoza. *Vezi și* aparat respirator, terapie respiratorie. (Vezi planșa la pagina următoare.)

respirație artificială

Respirație indusă, prin diverse tehnici, unei persoane care nu mai poate respira singură sau are dificultăți respiratorii. Regula de bază este menținerea căii de acces a aerului deschisă și provocarea inspirației și expirației. Nu include și compresii ale toracelui pentru a menține circulația (*vezi* resuscitare cardiopulmonară). Metoda imediată de

Aerul exterior pătrunde prin nări în cavitatea nazală. În drumul de la nări la faringe, el este încălzit şi umezit de mucoasa care căptuşeşte fosele nazale. Porţiunea iniţială a fiecărei fose nazale se numeşte vestibul nazal. Acesta este căptuşit cu un tegument prevăzut cu numeroşi peri (vibrize) care au rol de filtru pentru aerul inspirat. Fosele nazale comunică direct sau indirect cu nişte cavităţi neregulate săpate în oasele vecine, numite sinusuri, care produc mucus. Laringele face legătură între faringe şi trahee. Epiglota, un cartilaj fibros, situat deasupra intrării în laringe, separă calea alimentară de cea respiratorie, nepermiţând alimentelor să pătrundă în laringe în timpul deglutiţiei Traheea se bifurcă în două bronhii principale (stângă şi dreaptă) care transportă aerul la fiecare din cei doi plămâni. La rândul lor, bronhiile se ramifică în ramuri din ce în ce mai înguste, bronhiile secundare şi terţiare, cele mai înguste canale având la capete alveolele pulmonare, nişte cămăruţe cu pereţii foarte subţiri, care sunt dispuse în ciorchini (saci alveolari). Schimbul de gaze se face între alveole şi capilarele înconjurătoare. Oxigenul din aerul alveolar trece în sânge, iar dioxidul de carbon din capilarul pulmonar trece în alveola pulmonară, fiind eliminat odată cu aerul expirat. Pe feţele costale ale plămânilor există nişte şanţuri profunde, scizuri, care împart plămânii în lobi. Plămânul drept are două scizuri, una oblică şi alta orizontală, care determină trei lobi: superior, mijlociu şi inferior. Plămânul stâng are numai o scizură, scizura oblică, fiind împărţit în doi lobi: superior şi inferior. Mişcarea executată de diafragmă şi de cuşca toracică provoacă dilatarea şi contractarea plămânilor în timpul respiraţiei.

© MERRIAM-WEBSTER INC.

salvare a persoanei este respiraţia gură la gură, în care salvatorul respiră în gura victimei, cu pauze, pentru a permite expiraţia.

responsabilitate redusă *sau* capacitate redusă

În domeniul juridic, doctrină conform căreia un acuzat este absolvit de o parte din răspunderea pentru un delict dacă suferă de o anomalie mentală care îi afectează parţial discernământul când comite sau este implicat în comiterea unui presupus delict. Această teorie oferă posibilitatea unei apărări în cazul în care boala mentală sau anomalia nu este atât de gravă încât să excludă complet responsabilitatea penală. Adesea este invocată ca apărare în cazurile unor crime care necesită dovedirea unei anumite stări mentale (de ex. premeditarea). Dacă este recunoscută responsabilitatea redusă a acuzatului, este negat unul dintre elementele crimei de care este acuzat acesta, iar acuzatul poate fi condamnat doar pentru un delict mai mic, care nu include elementul implicat. Deşi este recunoscută ca o modalitate de apărare în Marea Britanie, cele mai multe ţări recunosc doar bolile mentale sau anormale suficient de avansate încât să susţină invocarea nebuniei.

Ressu, Camil

(28.01.1880, Galaţi, România - 01.04.1962, Bucureşti)

Pictor român; profesor universitar la Bucureşti, membru al Academiei Române. A fost creatorul unui stil pictural personal, în care elementele tradiţionale se îmbină cu tehnici şi procedee ale picturii moderne. A excelat ca portretist (*Tudor Arghezi, Ştefan Luchian, Autoportret*), peisaje şi compoziţii (*Cafeneaua Oteteleşanu, Cosaşi odihnindu-se, Înmormântare la ţară*).

restaurant

Local unde se servesc clienţilor, în schimbul unei sume de bani, băuturi şi feluri de mâncare. Deşi este o practică veche de secole întregi, când hanurile şi cârciumile îi ospătau pe călători cu mâncare, se consideră că primul restaurant modern în care oaspeţii puteau comanda dintr-un meniu diversificat ar fi aparţinut lui A. Boulanger, care a deschis în 1765, la Paris, un local în care se serveau supe. Firma de deasupra uşii menţiona că localul se ocupa cu comercializarea de „fortifiante" sau „restaurante", referindu-se la supele şi fierturile preparate acolo. În 1804, în Paris existau deja peste cinci sute de restaurante, iar Franţa a devenit în scurt timp renumită pe plan internaţional pentru bucătăria specifică. Alte tipuri de restaurante europene tradiţionale sunt: „trattoria" italiană, birt unde se servesc specialităţi din bucătăria locală; „Weinstube" în Germania, restaurant cu atmosferă neconvenţională şi cu o selecţie variată de vinuri; „tapas" din Spania, care serveşte o mare varietate de aperitive; „pubul" britanic (*vezi* public house). Dintre restaurantele asiatice, cele mai cunoscute sunt „sushi-bar" şi ceainăriile din Japonia, unde se servesc feluri de mâncare din bucătăria ceremonială Kaiseki, şi micile restaurante chinezeşti care servesc feluri de mâncare pe bază de tăieţei. Majoritatea

inovațiilor în materie de restaurante care au apărut în Statele Unite au mizat pe promptitudine. Bufetul de tip „cafeteria" a apărut în San Francisco, în timpul febrei aurului, din 1849; cafeteria este un bufet cu autoservire, felurile de mâncare fiind dispuse pe tejghele și în vitrine, la libera alegere a clientului. Tot Statele Unite au inventat restaurantele fast-food, cum ar fi White Castle (înființat în 1921) și McDonald's (*vezi* Ray Kroc), cu lanțuri de localuri ce oferă un meniu limitat.

Restaurație

Reinstaurare a monarhiei în Anglia, în 1660. A marcat readucerea pe tron a regelui Carol II (1660–1685) după perioada Commonwealthului lui Oliver Cromwell. Episcopii și-au recăpătat drepturile în Parlament, fapt ce a instaurat o perioadă de convenționalism anglican foarte strict. Perioada Restaurației, care cuprinde și domnia regelui Iacob II (1685–1688), a fost marcată de expansiunea comerțului cu coloniile, de războaiele navale anglo-olandeze și de o renaștere a teatrului și literaturii.

Reston, James (Barrett)

(03.11.1909, Clydebank, Dumbartonshire, Scoția - 06.12.1995, Washington DC, SUA)

Ziarist american de origine scoțiană. S-a stabilit împreună cu familia în Statele Unite la vârsta de zece ani. A lucrat ca ziarist sportiv, după care a intrat în redacția cotidianului *New York Times,* în 1939, unde a deținut consecutiv mai multe funcții: reporter, cronicar afiliat la o agenție națională de presă, șef al biroului regional de la Washington (1953–1964), redactor-șef adjunct (1968–1969) și vicepreședinte (1969–1974), până la pensionare, în 1989. Fiind unul dintre cei mai influenți ziariști din Statele Unite, s-a aflat printre foarte puținii care s-au bucurat de acces direct la președinții americani și la alți lideri politici ai lumii și printre primii care au descoperit și au făcut publice știri de importanță majoră. A câștigat două Premii Pulitzer (1945, 1957), a contribuit la crearea (în 1970) a primei pagini Op-Ed (pagina opusă paginii cu editorialul, ce conține un forum al editorialiștilor) și a recrutat și instruit mulți alți tineri ziariști talentați.

restricționarea afacerilor

Împiedicare a liberei concurențe în afaceri, produsă de anumite circumstanțe sau practici, cum ar fi prețurile fixe sau crearea unui monopol. Statele Unite au o lungă tradiție în menținerea concurenței între agenții economici prin intermediul legilor antitrust, dintre care cea mai cunoscută este Legea Sherman din 1890 care declara ilegale „orice contract, combinație... sau înțelegere secretă ce vizează limitarea libertății afacerilor sau a comerțului".

resurse de apă

Rezervă de ape naturale (în stare gazoasă, lichidă sau solidă) care se găsește pe Pământ și este folosită de oameni. Aceste resurse includ apele oceanelor, râurilor, fluviilor și lacurilor, apa freatică și apele subterane, ghețarii și zăpezile eterne. Creșterea continuă a consumului de apă a dus la sporirea atenției față de cantitatea și calitatea resurselor de apă.

resurse naturale

În economie, resursă care include pământul folosit în producție. În economia clasică, cei trei factori ai producției sunt pământul, munca și capitalul. Pământul a fost considerat „darul originar și inepuizabil al naturii". În economia modernă, este definit în termeni largi, pentru a cuprinde totalitatea lucrurilor oferite de natură, inclusiv minereuri, produse forestiere, resurse terestre și acvatice. Deși multe dintre acestea sunt resurse care se pot înnoi, nimeni nu le mai consideră inepuizabile. Plata pentru folosirea pământului se numește rentă. Ca și definiția pământului, definiția rentei a fost lărgită cu timpul, pentru a include plata pentru orice resursă de producție cu o cantitate relativ fixă.

resuscitare cardiopulmonară

Procedură de urgență menită să restabilească respirația și circulația sângelui în cazul unei persoane în stare de inconștiență. O persoană instruită să acorde primul ajutor degajează căile respiratorii și confirmă absența respirației și a pulsului. Resuscitarea constă în alternarea respirației gură la gură (*vezi* respirație artificială) cu apăsări repetate pe piept, în zona inimii, pentru a face sângele să circule.

Reșița

Municipiu, 92 837 loc. (2001), în SV României, reședința județului Caraș-Severin, situat la poalele Munților Semenic, pe râul Bârzava. Localitatea a fost menționată în 1673 cu numele de Reszinitza. S-a dezvoltat ca un centru industrial după 1769, iar în 1968 a devenit municipiu. Este nod rutier și un important și vechi centru

siderurgic al României, datorită exploatărilor de huilă și producției de fontă, oțel și laminate. Mai produce și utilaje destinate transportului feroviar. Printre monumente se află catedrala Sf. Ioan Botezătorul (sec. XIX), clădirea Cazinoului german (sec. XIX), muzeul locomotivelor cu aburi.

retard mental

Capacitate intelectuală sub medie, ce apare la naștere sau din fragedă copilărie și se manifestă prin dezvoltare intelectuală anormală, dificultăți de învățare și probleme de adaptare socială. Cea mai cunoscută metodă de identificare este testul standard de inteligență. Subiecții cu IQ între 53 și 70 sunt, de obicei, clasificați ca ușor retardați și au nevoie de educație specială pentru a-și însuși cunoștințe și deprinderi prevocaționale. Cei cu coeficientul de inteligență între 36 și 52 sunt mediu retardați și au capacitatea de a dobândi diferite deprinderi funcționale și de a realiza activități semispecializate, dar sub supraveghere. Cei cu simptome severe (IQ 21–35) și profunde (sub 21) au nevoie de supraveghere permanentă sau îndelungată. Retardul mental poate fi provocat de afecțiuni genetice (cum este sindromul Down), boli infecțioase (cum este meningita), boli metabolice, intoxicarea cu plumb sau alți agenți toxici, radiații, traumatisme craniene și malnutriție.

Retezat

Munți în V Carpaților Meridionali, în România, constituiți din mai multe creste alpine aliniate pe două șiruri aproape paralele, orientate E-V. Cele două aliniamente sunt legate printr-o creastă ascuțită de 2,5 km lungime. Altitudinea maximă de 2 509 m se înregistrează la vârful Peleaga. Aici se află cele mai multe și evidente urme ale glaciației din Carpații românești (peste 80 de lacuri glaciare). Este și un important nod orohidrografic. În partea centrală a Munților Retezat se află Parcul Național Retezat, înființat în 1935 (54 400 ha).

reticul endoplasmatic (RE)

Sistem foarte complex de membrane, din interiorul citoplasmei unei celule eucariote (*vezi* eucariotă), ce joacă un rol important în sinteza proteinelor și a lipidelor. Reticulul endoplasmatic constituie, de obicei, peste jumătate din membrana celulei și este unită cu membrana exterioară a învelișului nucleului (*vezi* nucleu). Reticulul endoplasmatic are două tipuri distincte: RE rugos sau RER (numit astfel datorită ribozomilor atașați lui, care sintetizează proteine) și RE neted (SER), care nu este asociat cu ribozomii și, în special, transferă produse de la RER, formând canale de transport. SER mai este implicat și în sinteza lipidelor și în detoxifierea unor substanțe chimice nocive.

retină

Strat de țesut care conține prelungiri nervoase, ce acoperă 2/3 din partea posterioară a globului ocular. Razele luminoase pe care cristalinul, lentila ochiului, le reunește într-un focar pe retină reprezintă stimulul specific al celulelor senzoriale sensibile la lumină sau receptorii vizuali. Aceste celule sunt de două tipuri: bastonașe, care sunt sensibile la intensități de lumină reduse, și conuri, care asigură acuitatea vizuală și perceperea culorilor. Pigmenții acestor celule senzoriale trec printr-o serie de transformări chimice care produc impulsurile nervoase. Conexiunile complexe între neuronii retinieni le asamblează într-un mesaj vizual, care este apoi transmis prin nervul optic la centrii vizuali din creier. Afecțiunile la nivelul retinei și al maculei, situată în centrul retinei, pot conduce la scăderea vederii și pot chiar produce orbirea. *Vezi* dezlipire de retină.

retorică

Artă de a vorbi și de a scrie convingător. Presupune studiul principiilor și regulilor compoziției, formulate de învățații din Antichitate, și poate, de asemenea, implica studiul tehnicii de a scrie și de a vorbi ca instrument de comunicare și convingere. Retorica clasică s-a dezvoltat probabil concomitent cu democrația din Siracusa în sec. V î.Hr., când proprietarii deposedați de pământ au fost nevoiți să-și pledeze cauza în fața concetățenilor. Unii vorbitori mai vicleni au recurs la ajutorul profesorilor de oratorie, care erau numiți retori. Această modalitate de întrebuințare a limbajului a trezit și interesul unor filozofi precum Platon și Aristotel, deoarece argumentațiile oratorice puneau sub semnul întrebării relațiile între limbă, adevăr și moralitate. Romanii au identificat mai multe aspecte ale procesului de elaborare a unui discurs, clasificare ce a devenit, cu timpul, din ce în ce mai bine structurată. Erudiții și poeții Renașterii au studiat cu mare atenție retorica, aceasta devenind un subiect de interes pentru umanism. În toate perioadele și locurile în care retorica a fost importantă, abilitățile necesare pentru o comunicare

eficientă au fost ascultatul și cititul, împreună cu vorbitul și scrisul.

retragere

În arhitectură, formă specifică pentru construcțiile înalte, astfel încât secțiunea devine mai mică pe măsură ce înălțimea crește, pentru a nu umbri străzile sau clădirile din jur, ca o respectare a codului de construcție a clădirilor, fără de care multe dintre străzile orașului New York ar fi într-o umbră permanentă. În anii 1920, arhitecții au pus în valoare aceste clădiri prin mijloace decorative - mozaicuri, motive chinezești, maya sau grecești, blocuri cubice; arhitecții de mai târziu nu le-au mai scos în evidență. Clădirile tip zgârie-nori cu pereți de sticlă în stil internațional au fost construite după un tipic fără retrageri intermitente, iar pentru a respecta cerințele de zonare s-a recurs la construirea, la parter, a unei retrageri uriașe, cu secțiune mai mare decât restul clădirii, formând o piață. Sec. XXI a cunoscut o revenire a retragerilor decorative.

retriever

Rase canine de vânătoare, mai precis pentru aportul vânatului. Câinii din aceste rase au o blană bogată și rezistentă la apă, sunt înzestrați cu un miros foarte fin și au mușcătura „delicată", astfel încât nu deteriorează vânatul aportat. Au o înălțime de 55–62 cm și o greutate de 25–34 kg. Rasa retriever-auriu are o blană de culoare crem-aurie, mai lungă în jurul gâtului, membrelor și cozii. Rasa retriever-Labrador are blana scurtă, de culoare neagră sau maro. Ambele rase sunt folosite și ca însoțitori pentru orbi, dar sunt la fel de apreciate și ca animale de companie. Alte rase de retriever sunt retriever-Chesapeake-Bay, retriever-cu-păr-drept și retriever-cu-păr-ondulat.

retriever-auriu (golden-retriever)

SALLY ANNE THOMPSON

retrovirus

Virus la care, spre deosebire de majoritatea celorlalte organisme celulare și virusuri, amprenta genetică este înscrisă în structura ARN-ului. Retrovirusurile sunt responsabile de producerea unor tumori maligne și infecții virale la animale, dar cauzează, de asemenea, cel puțin un tip de cancer la om. Retrovirusul HIV provoacă la om boala cunoscută sub numele de SIDA. Termenul retrovirus face referire la particularitatea de a utiliza ARN-ul pentru a sintetiza ADN-ul, contrariul procesului normal de transcriere genetică. Acest proces favorizează pătrunderea și fixarea definitivă a materialului genetic viral în genele celulei infectate.

Retton, Mary Lou

(n. 24.01.1968, Farmont, Virginia de Vest, SUA)

Gimnastă americană. A început să ia lecții de dans și de gimnastică la vârsta de patru ani. La Jocurile Olimpice din 1984, a primit note maxime la cele două probe finale la care a participat și a triumfat la concursul de individual compus, devenind prima gimnastă americană care a câștigat individual o medalie de aur la Jocurile Olimpice. Stilul său, caracterizat de viteză, precizie și forță, a avut meritul de a revoluționa gimnastica feminină. Retton a fost prima gimnastă acceptată în Muzeul Celebrităților Olimpice din Statele Unite (1985).

rețea

În radiodifuziune, companie de radio sau de televiziune care produce programe pentru difuzarea la filiale. *Vezi* ABC, CBS, CNN, NBC, PBS.

rețea cristalină

Configurație tridimensională a unor puncte legate prin niște linii, ce descrie aranjamentul atomilor dintr-un cristal. Fiecare punct reprezintă unul sau mai mulți atomi din cristalul real. Rețeaua este împărțită într-un număr de blocuri identice sau de celule care se repetă în toate direcțiile pentru a forma un model geometric. Rețelele sunt caracterizate în funcție de simetriile lor dominante: izometrice, triunghiulare, hexagonale, tetragonale, ortorombice, cu o singură axă oblică și cu trei axe oblice inegale. Compușii care au rețea cristalină sunt clorura de sodiu (sarea de bucătărie), clorura de cesiu și azotatul de bor. *Vezi* fizica solidelor.

rețea de computere

Două sau mai multe computere și echipamente periferice (de ex. imprimante) care sunt conectate unul la celălalt, cu scopul de a schimba date pe cale electronică. Cele două tipuri de rețele de bază sunt rețelele locale (LAN) și rețelele extinse (WAN). Rețelele extinse conectează computerele legate în rețele mai mici la rețele mai mari, din arii geografice extinse, de pe continente

diferite. Comunicațiile pot avea loc prin cablu, fibre optice sau sateliți, dar majoritatea utilizatorilor de computere accesează rețeaua cu ajutorul unui modem, folosind liniile telefonice. Cea mai mare rețea este internetul. În anii 1990 a fost introdus www, care a devenit cel mai popular mod de a accesa alte site-uri de pe internet.

rețea locală /local area network (LAN)/

Rețea de comunicații alcătuită din mai multe computere amplasate în aceeași zonă, cum ar fi o clădire sau un complex de clădiri ale unei companii. Utilizatorii individuali pot accesa date sau fișiere într-un LAN, ca și cum datele sau fișierele ar fi stocate în computerele respective; un computer central folosit în acest scop se numește server. Imprimante cu laser și alte echipamente periferice pot fi conectate la un LAN, pentru folosirea în comun. Cablurile coaxiale și fibrele optice sunt liniile de comunicație uzuale pentru LAN, deoarece asigură transmisia rapidă a datelor și sunt ușor de instalat. *Vezi și* rețea de computere.

rețea neuronală

Tip de rețea paralelă în care elementele de calcul sunt modelate pe tiparul rețelei de neuroni care alcătuiesc sistemul nervos la animale. Acest model, ce avea drept scop să simuleze modul în care creierul procesează informația, permite computerului să „învețe“ până la un anumit nivel. O rețea neuronală constă, de obicei, dintr-un număr de procesoare interconectate sau noduri. Fiecare se ocupă de o sferă alocată de cunoaștere și are câteva intrări și o ieșire către rețea. Pe baza datelor pe care le primește, un nod poate să „învețe“ despre relațiile dintre seturi de date, folosind uneori principiile logicii vagi. De exemplu, un program de table poate stoca și sorta rezultatele mișcărilor dintr-un joc; în jocul următor, poate folosi o mișcare bazată pe rezultatele înregistrate și poate sorta din nou rezultatul înregistrat, dacă mișcarea nu are succes. Rețelele neuronale au fost folosite în recunoașterea modelelor, în analiza vorbirii, în extragerea petrolului, în prognoza vremii și modelarea gândirii și a conștiinței.

Reuchlin, Johannes

(22.02.1455, Pforzheim, Württemberg - 06.06.1522, Bad Liebnzell)

Umanist german. După ce și-a obținut diploma în drept în 1481, în intervalul 1480–1512 a deținut mai multe funcții în magistratură și justiție, în landul Württemberg și în capitala acestuia, Stuttgart. Fiind considerat al doilea ca importanță între umaniștii germani, după Desiderius Erasmus, Reuchlin a fost unul dintre pionierii studiului științific al limbii grecești clasice și a tradus un număr mare de texte clasice. Gramatica și lexiconul său *Despre noțiunile fundamentale ale limbii ebraice* (De Rudimentis Hebraicis, 1506) au revoluționat studiile ebraice și au contribuit la progresul cercetărilor asupra Vechiului Testament. S-a opus intențiilor călugărilor dominicani de a distruge toate exemplarele de literatură ebraică, aceasta fiind una dintre controversele majore care au precedat începutul Reformei; în 1516, o comisie papală l-a achitat de acuzația de erezie. A fost unchiul lui Philipp Melanchthon.

reumatism cardio-articular *sau* infecție reumatică

Afecțiune generalizată, ai cărei agenți patogeni sunt anumite tipuri de streptococi. Apare, de obicei, la copii și la tineri. Simptomele pot fi ușoare sau severe. Pot apărea simptome ca febră, dureri articulare și inflamații la câteva zile sau săptămâni după declanșarea unei infecții cu streptococi, care afectează, de obicei, gâtul (*vezi* faringită). Alte simptome caracteristice sunt: noduli subcutanați și erupții pe piele, coree, dureri abdominale, sângerare a nasului și pierdere în greutate. Inflamarea inimii, însoțită de creșterea ritmului cardiac, murmur cardiac și dilatarea sau lărgirea inimii, poate provoca leziuni ale valvelor, ducând la scurtarea drastică a duratei de viață. După vindecare, pacienții rămân predispuși la atacuri viitoare ale bolii. Administrarea penicilinei imediat după diagnosticare poate preveni declanșarea bolii. În caz contrar, salicilații sau steroizii pot contribui la agravarea simptomelor.

Réunion

Insulă și departament francez de peste mări, face parte din arhipelagul Insulelor Mascarene din V Oceanului Indian. Situată la 684 km E de Madagascar, are o lungime de cca 65 km și o lățime de 50 km. Suprafața totală: 2 512 kmp; 780 000 loc. (2005). Centrul administrativ: Saint-Denis. Relieful constă, în mare parte, din munți accidentați, traversați de torenți. Cea mai mare parte a populației este de origine mixtă (creoli), în care ramura africană este predominantă. Insula a fost colonizată în sec. XVII de

către francezi, care au adus sclavi din Africa de E pentru a munci pe plantațiile de cafea și de trestie de zahăr. A fost colonie franceză până în 1946, când și-a schimbat statutul în departament francez de peste mări. Economia se bazează aproape exclusiv pe exportul de zahăr, dar și pe alte produse: carne și produse lactate, rom, melasă, tutun, esență de mușcate și vanilie.

Reuter, Paul Julius
ulterior **Freiherr (Baron) von Reuter**
născut **Israel Beer Josaphat**

(21.07.1816, Kanel, circumscripția Hesse - 25.02.1899, Nisa, Franța)

Fondatorul german al agenției de presă Reuters. A fost funcționar de bancă și apoi asociat într-un mic grup de presă, înainte de a lansa la Paris un serviciu de știri, în 1849, utilizând telegrafia electrică și porumbeii călători, pentru a transmite știrile în rețeaua pe care o crease. Din 1851 s-a stabilit în Anglia și a deschis un birou de telegrafie care deservea bănci, agenții de bursă și diverse companii importante. A continuat să-și extindă constant serviciul de știri economice, iar în 1858 un prim ziar a apelat la serviciile lui. Apariția cablurilor submarine i-a dat șansa să-și extindă serviciile și pe alte continente.

Reuters

Agenție de știri britanică. Înființată în 1851 de Paul Julius Reuter, se ocupa inițial cu furnizarea informațiilor financiare și comerciale, dar a început să deservească și un număr din ce în ce mai mare de clienți din sectorul presei, după ce publicația londoneză *Morning Advertiser* s-a abonat la serviciile sale, în 1858. După o perioadă de concurență acerbă, Reuters și alte două agenții rivale au căzut de acord să-și împartă teritoriile, obținând astfel un monopol pe serviciile de presă mondiale, timp de mulți ani. Compania a rămas în proprietate privată până în 1925, când și-a schimbat structura într-o cooperativă în care erau implicate mai multe grupuri de presă din Marea Britanie, Asia și Australia. La sfârșitul sec. XX, Reuters era deja lider mondial în domeniul furnizării de informații despre lumea afacerilor și piața financiară. În 1984 a devenit o companie publică sub denumirea Reuters Group PLC.

Reuther, Walter (Philip)

(01.09.1907, Wheeling, Virginia de Vest, SUA - 09.05.1970, Pellston, Michigan)

Lider sindical american. A devenit ucenic la vârsta de 16 ani, pentru a învăța meseriile de matrițer și de lăcătuș. A efectuat o călătorie în jurul lumii în anii 1930, în urma căreia a dobândit o aversiune puternică față de comunism, lucrând doi ani într-o fabrică de automobile din Uniunea Sovietică. A devenit lider sindical local în Detroit și a contribuit la organizarea grevelor brațelor încrucișate, în timpul cărora a fost supus unor atacuri fizice brutale. Aceste greve au transformat organizația sindicală Uniunea Muncitorilor din Industria de Automobile într-o adevărată putere de decizie în industria respectivă. În calitate de președinte, din 1946 și până la moarte, Reuther s-a dovedit a fi un negociator abil în ceea ce privește salariile echitabile și numărul de ore lucrătoare pe zi. În 1952 a devenit președintele coaliției Congresul Organizațiilor Industriale și în 1955 a fost unul dintre arhitecții fuzionării AFL-CIO. A fost adjunctul lui George Meany la conducerea executivă a AFL-CIO, însă conflictele repetate dintre ei, cauzate parțial de faptul că Reuther apăra cu înflăcărare drepturile civile și se opunea Războiului din Vietnam, au condus la desprinderea Uniunii Automobiliștilor din coaliția AFL-CIO, în 1968. Uniunea Automobiliștilor a format ulterior o alianță cu Uniunea Șoferilor de Camion, care s-a dovedit de scurtă durată. A murit într-un accident de avion.

revelație

Transmitere a cunoașterii de către divinitate (sau divinități) ființelor umane. În religiile monoteiste occidentale (iudaism, creștinism și islam), revelația reprezintă fundamentul cunoașterii religioase. Oamenii pot accede la cunoașterea lui Dumnezeu și a voinței sale, deoarece Dumnezeu a ales să li se facă cunoscut. Divinitatea poate comunica cu supușii săi aleși prin vise, viziuni sau manifestări fizice și îi poate inspira pe profeți, care ulterior îi propovăduiesc mesajul oamenilor de rând. Voința sa poate fi, de asemenea, tradusă direct în scrierile sacre, în special prin Legile lui Dumnezeu cuprinse în acestea (de ex. Cele zece porunci) sau prin cărțile sfinte (de ex. Biblia și Coranul). Alte religii pun accentul pe revelația cosmică, în care toate aspectele realității au darul de a revela esența unei forțe divine unice și omniprezente (de ex. Brahma în religia vedică).

Revels, Hiram R(hoades)

(01.09.1822, Fayetteville, Carolina de Nord, SUA - 16.01.1901, Aberdeen, Mississippi)

Cleric și om politic american. S-a născut într-o familie de negri liberi și a plecat

în Indiana și Illinois pentru a beneficia de educația de care nu avea parte în Sud. După ce a fost hirotonisit, a obținut un post de pastor și apoi a devenit director al unei școli pentru copii de culoare din Baltimore. În timpul Războiului de Secesiune a contribuit la organizarea unor regimente de voluntari de culoare, în cadrul armatei unioniste. După terminarea războiului, s-a stabilit la Natchez, Mississippi, și în 1869 a fost ales în Senatul statului Mississippi. În 1870 a fost numit în Senatul Statelor Unite, pentru a duce la capăt mandatul neterminat al lui Jefferson Davis, devenind astfel primul senator de culoare ales în Senat. Ulterior, a fost rectorul colegiului Alcorn, A & M (1871–1874, 1876–1883).

revenire

Tratament termic aplicat metalelor, aliajelor sau altor materiale, care constă în încălzirea acestora la temperaturi prestabilite, menținerea lor la această temperatură pentru o perioadă de timp, urmată de revenirea treptată la temperatura mediului ambiant, cu scopul de a le crește ductibilitatea și rezistența. Procesul de revenire este repetat în timpul prelucrării pieselor metalice, pentru a se recupera maleabilitatea pierdută în timpul prelucrării mecanice, dacă sunt necesare operații de prelucrare la rece (metalul este atât de întărit după prima operație, încât acest tip de prelucrare ar provoca ruperea sa – *vezi* durificare). Revenirea completă este aplicată pentru a ușura prelucrarea pieselor utilizate în industria producătoare de mașini-unelte. Totodată, este realizată și pentru eliminarea tensiunii interne a pieselor de metal sau a sticlăriei. Procedeul este aplicat la parametri diferiți de temperatură, în funcție de materialul prelucrat și de proprietățile dorite; oțelul este menținut un interval de câteva ore la o temperatură de cca 680°C, apoi este lăsat să se răcească vreme de câteva ore. *Vezi* tratament termic, soluție solidă.

Revere, Paul

(01.01.1735, Boston, Massachusetts – 10.05.1818, Boston, SUA)

Patriot american. A devenit argintar și gravor, la fel ca tatăl său. Apărător înflăcărat al cauzei coloniștilor, a luat parte la faimosul incident numit Partida de ceai din Boston. Fiind principalul mesager călare al Comitetului de Siguranță Publică din Boston, a stabilit o modalitate de semnalizare a apropierii trupelor britanice prin amplasarea unor felinare în clopotnița bisericii Old North din Boston: „Unu dacă vin pe uscat și două dacă vin pe mare". Pe 18 aprilie 1775 a pornit călare către Lexington pentru a-i preveni pe coloniști că trupele britanice se îndreaptă în marș către ei și pentru a-i avertiza pe Samuel Adams și John Hancock să se refugieze. Deși a fost oprit de o patrulă britanică, a reușit să-i avertizeze pe conducătorii coloniștilor. Astfel, datorită lui, soldații din trupele coloniștilor au fost pregătiți pentru Bătălia de la Lexington și pentru Revoluția Americană. Fapta sa a fost slăvită într-o celebră poezie scrisă de Henry W. Longfellow (1863). În timpul revoluției, Revere a construit un atelier unde se fabrica praf de pușcă. După terminarea războiului, a descoperit o metodă de laminare a foilor de cupru și a înființat o fabrică de laminare care producea cuirase pentru nave, de ex. *USS Constitution*. A continuat să creeze vase, tacâmuri și ustensile din argint, păstrate în prezent ca piese de muzeu.

Revillagigedo

Grup de insule din Oceanul Pacific în apropiere de coasta Mexicului, la cca 500 km la S de golful California și la 600 km V de Mexic. Cu o suprafață totală de 830 kmp, grupul este constituit din numeroase insule vulcanice. Cea mai mare dintre ele, Socorro, se ridică la o înălțime de 1 130 m. Insulele sunt bogate în sulf, pește și guano și se află sub administrația statului Colima din Mexic.

Revista Fundațiilor Regale

Publicație de literatură, artă și cultură generală apărută lunar la București, România, între 1934 și 1947, finanțată din fondurile Casei Regale. Pornind cu un program relativ colectiv, printr-o rubricație variată în interiorul unor secțiuni stabile și distincte – beletristică (proză, poezie, teatru), studii, articole și eseuri cu profil general, completate de materiale diverse – a reușit să-și definească cu autoritate un profil enciclopedic: economie politică, filozofie, sociologie, drept, lingvistică, psihologie, arte frumoase. Unicul criteriu de selecționare a materialelor a fost consecvent cel estetic, în paginile ei putând să apară orice creație de valoare, indiferent cărui curent i s-ar fi afiliat. Astfel se explică faptul că încă de la primele numere a polarizat cu autoritate aproape toate forțele intelectuale ale deceniilor patru și cinci din sec. XX și că a rezonat cu cele mai importante evenimente social-politice dintr-o epocă

zbuciumată din istoria țării: dictatura regală, guvernul Antonescu, participarea la Al Doilea Război Mondial, abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare. Cele câteva schimbări în componența redacțională și în conducere prin care a trecut, datorate unor împrejurări exterioare, i-au menționat pe eseistul Paul Zarifopol, pe romancierul și dramaturgul Camil Petrescu, pe istoricul literar Dumitru Caracostea, pe lingvistul Al. Rosetti. Titulari de rubrici sau colaboratori stabili au fost cele mai importante nume ale culturii naționale, care prin contribuțiile lor au făcut din revistă o publicație de nivel european: Tudor Arghezi, Șerban Cioculescu, Ion Barbu, George Bacovia, Petru Comarnescu, Liviu Rebreanu, Vladimir Streinu, Eugen Lovinescu, Lucian Blaga, Al. Busuioceanu, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Al. Ciorănescu, Mihail Sebastian, Perpessicius, Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Octavian Goga.

revistă *sau* publicație periodică

Colecție tipărită de texte (eseuri, articole, povestiri, poezii), deseori ilustrată, produsă la intervale regulate. Revistele moderne sunt urmașele primelor pamflete, foi și almanahuri tipărite. Una dintre primele reviste a fost publicația germană *Erbauliche Monats-Unterredungen* (Discuții intelectuale lunare), apărută între 1663 și 1668. La începutul sec. XVIII, Joseph Addison și Richard Steele au scos unele dintre cele mai importante reviste *The Tatler* și *The Spectator*; alte publicații au apărut la jumătatea aceluiași secol. În sec. XIX se înființaseră deja revistele destinate unui grup de cititori mai puțin cultivați, precum săptămânalele pentru femei, ediții religioase și misionare și revista ilustrată. Unul dintre marile beneficii aduse acestei industrii la sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX a fost introducerea reclamelor, ca mijloc de susținere financiară. Alte schimbări importante le-au constituit introducerea unui număr mai mare de ilustrații și specializarea revistelor pe diferite domenii. Odată cu era computerelor, revistele au devenit accesibile și pe internet.

revivalism

Redeșteptare și revalorificare a credinței și a valorilor creștine. Se presupune că fervoarea spirituală a predicilor revivaliste, caracteristice în general predicatorilor charismatici care efectuau turnee și predicau în fața unui public numeros, ar fi avut un efect benefic asupra celor care se abătuseră de la calea cea dreaptă. Mai multe secte protestante au cunoscut perioade de revivalism, în diferite epoci, începând cu sec. XVII, multe dintre ele luând naștere tocmai datorită acestor reorientări, de exemplu metodismul. Printre tezele caracteristice acestuia se numără o interpretare mai strictă a Bibliei, respingerea cercetărilor literare și istorice asupra Bibliei, accentul pe experiența convertirii și îndemnul la o viață evlavioasă. Revivalismul poate fi interpretat ca un curent premergător al fundamentalismului creștin din sec. XX. *Vezi și* Marea Deșteptare, Dwight Moody.

revocare

Hotărâre judecătorească emisă de o instanță superioară, pentru reexaminarea unei acțiuni examinate anterior de un organ judecătoresc inferior. Hotărârea judecătorească de revocare a fost inițial practicată la curtea Angliei, introdusă de către rege sau regină și adresată judecătorilor unei instanțe inferioare; mai târziu, s-a extins și la curțile de echitate (cancelarii). În SUA, revocarea este folosită mai ales pentru revizuirea cazurilor Curții de Apel de către Curtea Supremă. Pentru emiterea unei hotărâri de revocare la Curtea Supremă, cel puțin patru judecători trebuie să fie de acord cu audierea cazului.

revolta ciompilor

(1378)

Răscoală a țesătorilor și a altor meșteșugari din Florența, care a adus la putere un guvern democratic. O luptă între facțiunile conducătoare a provocat revolta condusă de ciompi (dărăcitorii de lână). Răzvrătiții au cerut o politică fiscală mai echitabilă și dreptul de a forma bresle pentru cei care nu erau constituiți în astfel de organizații. Au preluat repede puterea, dar înrăutățirea condițiilor economice și eforturile combinate ale breslelor deja constituite au dus la înlăturarea lor.

revolta împotriva recrutării din 1863

Patru zile de violențe în New York, în timpul cărora s-a protestat față de nedreptățile comise cu ocazia înrolării în Războiul Civil American. Legea permitea răscumpărarea recruților din serviciul militar pentru suma de 300 $, o sumă pe care relativ puțini bărbați și-o puteau permite. Când s-au format primele liste, pe 11 iulie, mulțimi de muncitori irlandezi sau de altă origine au ieșit pe străzi, incendiind sediul centrului de recrutare și alte clădiri și atacând

persoanele de culoare, de teamă că acestea le-ar fi putut lua slujbele. Au murit aproape o sută de oameni (majoritatea protestatari).

Revolta sociilor *sau* Revolta aliaţilor *sau* Războiul social

(90–89 î.Hr.)

Revoltă provocată de aliaţii italici ai Romei antice (*în latină, socii,* aliaţi). Deşi aliaţii din Italia centrală şi de S au ajutat Roma în războaiele ei, le-au fost negate privilegiile de cetăţeni ai Romei. Populaţiile din zona colinară centrală a Italiei – marşii din N şi samniţii din S – au organizat o confederaţie şi au declanşat o revoltă pentru dobândirea independenţei, învingând armatele romane în N şi S. După ce Roma le-a acordat cetăţenie celor care nu au participat la revoltă şi celor care au depus imediat armele, interesul italicilor pentru luptă a scăzut. Sylla i-a învins pe rebelii slăbiţi din S, ulterior fiind dată o lege pentru unificarea regiunii italice la S de râul Pad.

Revolta steagului cu urs

Scurtă rebeliune a coloniştilor americani din California împotriva autorităţilor mexicane, din 1846. În iunie, un grup restrâns a ocupat Sonoma, o aşezare la N de San Francisco, şi a declarat independenţa acesteia, arborând un steag cu imaginea unui urs grizzly. Căpitanul John C. Fremont i-a oferit curând sprijinul, fiind ales conducătorul „republicii". În iulie, forţele SUA au cucerit San Francisco şi Sonoma, alipind şi California la SUA. Steagul cu urs a devenit, ulterior, drapelul statului.

Revolta whisky-ului

(1794)

Protest american împotriva taxei pe băuturi alcoolice. Fermierii din V Pennsylvaniei s-au revoltat împotriva taxei pentru whisky-ul distilat local şi au atacat colectorii federali de taxe. După ce 500 de oameni înarmaţi au dat foc casei inspectorului regional de taxe, preşedintele George Washington a trimis 13 000 de soldaţi federali la faţa locului. Revolta a fost înăbuşită rapid, fără luptă. Incidentul a impus autoritatea legii federale în interiorul statelor şi a întărit ideea unui guvern central puternic promovată de federalişti.

Revoluţia Americană

Cele 13 colonii americane s-au ridicat împotriva conducătorilor britanici în 1775. Războiul a început pe 19 aprilie, când soldaţii englezi au tras în minutemen, la Lexington, în Massachusetts. Luptele au luat sfârşit prin capitularea trupelor britanice la Yorktown, pe 19 octombrie 1781. În 1783, Marea Britanie a semnat tratatul prin care recunoştea independenţa coloniilor.

Căliţi de greutăţile vieţii într-o lume sălbatică şi nouă, coloniştii americani au devenit tot mai puternici, începând să creadă cu tărie în drepturile şi libertăţile indivizilor. Ei s-au revoltat deoarece englezii se amestecau în comerţul şi industria lor, cereau taxe prea mari şi au trimis şi trupe pentru a-i obliga să se supună. Iniţial, americanii au luptat numai pentru drepturile lor, dar după un an, războiul s-a transformat într-unul pentru independenţa totală. Războiul a devenit cunoscut ca Revoluţia Americană; se mai numeşte şi Războiul Revoluţionar sau Războiul de independenţă.

Dezvoltarea americanilor

Coloniştii americani au început să ia încă de timpuriu parte la guvernare. Fiecare colonie şi-a ales o adunare. Pelerinii au redactat Acordul Mayflower înainte chiar să construiască prima cabană de buşteni, în 1620. Acesta era un set de reguli de guvernare a coloniei.

Mulţi colonişti au venit în America pentru a putea avea libertate religioasă. Două colonii – Rhode Island şi Maryland – ofereau o libertate religioasă aproape totală. În plus, coloniştii credeau cu putere în foloasele educaţiei. Colegiul Harvard a fost fondat în 1636, la numai 16 ani de la debarcarea pelerinilor. În 1647, Massachusetts a cerut ca oraşele sale să ofere forme de învăţământ primar. Protestele împotriva nedreptăţilor făcute de englezi, tipărite în articole, broşuri şi cărţi, puteau fi citite de aproape toţi americanii.

Pământul era gratis sau foarte ieftin. În sălbăticia regiunilor de frontieră, dacă un om îşi construia o colibă şi defrişa un teren pentru agricultură, atunci devenea proprietar. Chiar şi un servitor putea să aibă o fermă, după ce se elibera de la stăpân. Cherestea se găsea din plin, iar în unele porturi se construiau corăbii. Navele americane călătoreau spre porturi străine, făcând negoţ cu bunurile americane. Existau şi mori pentru măcinarea grânelor, ţesătorii, pielării şi ateliere în care se prelucra metalul. Americanii erau inventivi, munceau din greu şi se îmbogăţeau.

Toate cele treisprezece colonii aveau de ce să se plângă de ţara-mamă. Însă,

în același timp, fiecare colonie le invidia pe celelalte. Conducătorii vizionari din Anglia și America au încercat să-i convingă pe coloniști să acționeze unitar în problemele comune, dar fără succes. Unul dintre eforturile lor s-a concretizat în Congresul din Albany, care s-a ținut în orașul Albany, din New York, în 1754, în ajunul Războiului francez și indian. În ciuda pericolului care amenința toate coloniile, numai șapte dintre ele au trimis reprezentanți pentru a discuta despre o acțiune concertată în ce privește războiul și guvernarea coloniilor. Benjamin Franklin a schițat câteva propuneri, însă acestea nu au fost niciodată puse în aplicare.

Rezultatele Războiului francez și indian

Tratatul din 1763 a pus capăt acestui război, întinzând stăpânirea Angliei asupra Canadei și a pământului dintre Munții Apalași și fluviul Mississippi. Costurile guvernării acestei imense regiuni s-au mutat astfel brusc de la Franța la Marea Britanie. Însă englezii erau deja împovărați de o datorie națională imensă, iar impozitele pe care le plăteau nu fuseseră niciodată atât de mari. În opinia miniștrilor britanici, Anglia făcuse mari sacrificii pentru a scoate Franța din Canada. Motivul principal fusese avantajul național; însă printre alte consecințe se număra și aceea că de acum încolo cele treisprezece colonii puteau să trăiască în pace. George Grenville, prim-ministrul englez din 1763, nu înțelegea perspectiva coloniștilor, nici nu concepea că ei aveau vreun drept politic. Începuse doar să caute căi pentru a face coloniile și mai profitabile pentru Anglia, cu costuri cât mai mici.

Coloniștii se duceau în număr mare către valea râului Ohio, iar speculanții de terenuri făceau tot soiul de combinații pentru a deschide regiunea cucerită cu atâtea sacrificii de la francezi. Toate aceste acțiuni confirmau cele mai mari temeri ale indienilor. Pământul, animalele cu blană, toată viața indienilor aveau să fie înghițite de înaintarea de neoprit a europenilor. Negustorii de blănuri îi amețeau pe indieni cu rom și îi înșelau la vânzarea de blănuri. Agenții francezi călătoreau în sus și-n jos pe râurile din vest, îndârjind triburile împotriva englezilor și promițându-le că o uriașă armată franceză era în marș, pentru a recuceri pământurile pierdute pentru indieni și francezi. Astfel, nemulțumirea indienilor a devenit tot mai mare. În acest context s-a ridicat o mare căpetenie, Pontiac, care a unit triburile în 1763 și le-a condus într-o serie de raiduri distrugătoare pe frontiera care tot avansa.

Pentru a-i liniști pe indieni, Anglia a dat Proclamația din 1763, prin care le interzicea coloniștilor să cumpere pământuri dincolo de o linie care trecea prin izvoarele apelor ce se vărsau în Atlantic. După cât se pare, intenția Angliei era să-i favorizeze pe indieni și pe negustorii de blănuri. Dar făcea asta în dauna pionierilor, a speculanților de terenuri și a coloniei al cărei statut dădea dreptul oamenilor să pună stăpânire pe o regiune din interior ce se extindea spre vest, către Mississippi.

Dar așezările aflate la est de „Linia proclamației" nu trebuiau neglijate. Pentru a le apăra, Anglia a hotărât ca o mare armată să staționeze la frontieră. Erau oare coloniile obligate să contribuie la costurile acestei protecții? Anglia a decretat că da – prin plata impozitelor impuse de Parlament.

Legile zahărului, timbrului și încartiruirii

Comerțul era o sursă de venituri. Vechea Lege a melasei, care nu aducea mari venituri, fusese modificată în 1764, iar coloniștii erau acum obligați să plătească taxe de import pentru produse străine precum melasă, zahăr, vin etc. Lucrul cel mai important era că aceste măsuri fuseseră adoptate pentru a descuraja contrabanda. Administratorii financiari făceau rost de ordine scrise care le permiteau să caute în case bunuri de contrabandă, iar James Otis a devenit celebru prin atacul său înflăcărat împotriva acestor ordine (*vezi* Otis, James).

Cum nou-votata Lege a zahărului nu aducea venituri prea mari, i-a fost adăugată în 1764 Legea timbrului. Această măsură punea un impozit direct pe toate ziarele tipărite în colonii și pe majoritatea documentelor comerciale și legale folosite în afaceri. Cei care le promulgaseră își dădeau seama că aceste două legi ale venitului nu aveau să aducă nici măcar jumătate din banii de care avea nevoie armata. O altă măsură – Legea încartiruirii – cerea ca fiecare colonie să participe la cheltuielile de întreținere ale trupelor britanice atunci când erau staționate ori se deplasau în interiorul granițelor sale. Legea monedei, din 1764, a mărit numărul impozitelor pe care le aveau de plătit coloniștii. Această lege era menită să-i facă pe coloniști să plătească, într-un timp foarte scurt, toată datoria națională pe care o creaseră purtând Războiul francez și indian.

Protestul împotriva Legii timbrului

Opoziția față de Legea timbrului s-a răspândit în toate adunările coloniale, în special în cea din Virginia (*vezi* Henry, Patrick). A ajuns la apogeu în Congresul Legii timbrului din 1765, la care s-a afirmat că, fiind supuși britanici, coloniștii nu puteau fi impozitați fără permisiunea lor. Alarmați de refuzul orașelor coloniale de a mai cumpăra bunuri cât timp legea era în funcțiune, negustorii englezi au cerut Parlamentului să o retragă. Între timp, lui Grenville îi urmase lordul Charles Rockingham, un ministru ceva mai binevoitor față de coloniști. Legea timbrului a fost retrasă în 1766, însă, în același timp, Parlamentul a declarat că avea putere deplină să stabilească impozite pentru colonii, oricând și în ce fel ar fi considerat că e mai bine.

Problema impozitării

În timpul controverselor provocate de Legea timbrului, Daniel Dulany, un avocat din Maryland, a scris că, deși Parlamentul putea să stabilească impozite externe pe comerțul coloniilor, nu avea căderea să le impună să colecteze impozite interne direct de la locuitori. Această distincție a devenit foarte populară în acel moment. Pe când Charles Townsend era cancelar al Trezoreriei, el a elaborat celebra lege a veniturilor, în concordanță cu felul în care erau privite coloniile. Se puneau astfel taxe pe aliajele tipografice, vopselele, hârtia și ceaiul importate în colonii. Banii strânși aveau să fie folosiți pentru a-i plăti pe funcționarii oficiali britanici din America. Nu prevăzuse nimeni opoziția față de aceste taxe.

Însă coloniștii s-au opus cu tărie. Purtătorul lor de cuvânt a devenit John Dickinson din Pennsylvania. În *Scrisorile unui fermier din Pennsylvania* (Letters of a Farmer in Pennsylvania), el a făcut încă o diferență, între taxele având ca scop reglarea comerțului și cele ce urmăreau creșterea veniturilor. Dacă scopul era să promoveze comerțul imperial, impozitul era justificabil. Dar dacă Anglia colecta impozite numai ca să obțină venituri, atunci însemna că drepturile coloniilor la autoguvernare aveau să dispară curând. Acestea și le menținuseră până atunci numai datorită puterii lor de a reține salariile guvernatorilor britanici. Dacă Anglia urma să le plătească din astfel de impozite stabilite de Parlament, atunci guvernatorul avea să domine adunarea.

Ceaiul și „Partida de ceai"

În 1770, un nou prim-ministru, lordul North, considerând că nu era un lucru înțelept ca Anglia să limiteze vânzarea propriilor bunuri pe piețele din exterior, a abrogat majoritatea impozitelor impuse de Townsend. Dar, la cererea regelui George III, taxa pe ceai a fost menținută, pentru a evidenția dreptul Angliei de a impozita coloniile. Negustorii americani au acceptat compromisul și coloniile s-au liniștit repede. Taxa respectivă era eludată prin contrabandă: pentru aproape 90% din ceaiul importat de colonii, impozitul mult urât nu era plătit după 1770.

Apoi, în 1773, prin Parlament a trecut o altă lege, care a reaprins toată discordia. Măsura respectivă îi permitea Companiei Britanice a Indiilor de Est să trimită ceai în colonii fără să plătească nici unul dintre impozitele pe export colectate în Anglia. Compania, aflată în pragul falimentului, avea pe stoc imense cantități de ceai nevândut, iar astfel putea să vândă acest ceai în colonii mai ieftin decât puteau să o facă negustorii locali, nevoiți să plătească taxe mari. De aceea, Compania nu avea nimic împotrivă să plătească taxa Townsend, de trei pence la o liră, când ceaiul ei ar fi ajuns în America.

În colonii, acest ceai ieftin era considerat o mită dată poporului ca să accepte impozitul britanic. Negustorii din toate coloniile erau îngrijorați. În cazul în care Compania Britanică a Indiilor de Est ar fi ajuns să aibă monopolul pe vânzarea acestui articol, ar fi putut să primească și alte privilegii și să-i priveze astfel pe comercianții locali de aproape tot comerțul colonial. Navelor companiei nu li s-a permis să acosteze la New York și Philadelphia. Între timp, în Boston, un grup de cetățeni deghizați în indieni au aruncat în mare o cantitate de ceai în valoare de 15 000 de lire sterline. Incidentul, cunoscut ulterior ca Partida de ceai din Boston, a dus la cea mai gravă criză de dinaintea războiului revoluționar, fiind primul act de rezistență care s-a materializat prin distrugerea unei mari cantități de bunuri private. Și, cum Compania Indiilor de Est punea în aplicare o lege britanică, lordul North și George III au considerat că opoziția colonilor nu trebuia să rămână nepedepsită.

Cele cinci „Legi intolerabile"

Parlamentul a replicat Partidei de cei din Boston prin cele cinci legi „punitive",

„coercitive" sau „intolerabile" din 1774. Prima dintre ele închidea portul Boston până când Compania Indiilor de Est avea să fie despăgubită pentru ceaiul pierdut. Cum comerțul era sufletul Bostonului, această lege i-a lovit puternic pe toți locuitorii orașului, atât bogați, cât și săraci. A doua lege modifica statutul Massachusettsului din 1691, ridicând multe dintre privilegiile foarte prețuite ale autoguvernării de care provincia se bucurase timp îndelungat. A treia măsură prevedea că oficialii britanici acuzați de infracțiuni într-o colonie puteau fi duși în Anglia pentru judecată. A patra îi permitea guvernatorului din Massachusetts să încartiruiască soldați în cârciumi și clădiri nelocuite. Scopul celei de a cincea legi nu era de a pedepsi coloniile. Ea extindea granițele provinciei Québec până la râul Ohio și le acorda romano-catolicilor din regiune atât libertatea religioasă, cât și protecția dublă a legilor Franței și Angliei.

Acceptarea „legilor intolerabile" de către coloniști ar fi însemnat să renunțe la aproape toate pretențiile lor la dreptul de autoguvernare. De-acum încolo, nici coloniștii, nici Anglia nu mai puteau da înapoi, fără ca acest lucru să reprezinte o capitulare totală.

Bătrâna Anglie și „Noile Anglii"

De ce a apărut ruptura finală? De fapt, încă de la momnetul inițial al colonizării, Anglia și America începuseră să se separe. În 1774, Anglia era încă o aristocrație, condusă de bărbați născuți și crescuți să ocupe un statut înalt în viață. Ei se mișcau într-un mediu de înaltă cultură și rafinament. Oamenii simpli, care erau lipsiți de posibilități, acceptau o poziție de dependență, considerând că munca grea, respectul față de superiori și supunerea față de conducători sunt soarta lor în viață.

Însă în America lucrurile mergeau în altă direcție. Tonul societății era în mod esențial democratic. Nu existau nobili și nici funcții ereditare. Manierele erau mai necioplite, iar societatea în ansamblu dădea dovadă de o simplitate rustică. Sălbăticia care îi atrăgea pe cei cu spiritul independent și condițiile aspre de la frontieră dezvoltaseră încrederea și respectul față de sine. Americanilor nu le plăcea să privească în sus către superiorii lor, nici conducătorii lor nu erau separați de mulțime prin privilegii precum nașterea sau bogăția moștenită. Ocaziile favorabile din Noua Anglie îi făcuseră pe oameni întreprinzători, energici și agresivi. Existau puține constrângeri, doar câteva obiceiuri și chiar și mai puține ranguri sociale. Aceste două societăți nu aveau, prin urmare, prea multe în comun. Convenția, eticheta și formalitățile ghidau aristocrația engleză. Conducătorii săi priveau cu dispreț la manierele necioplite ale americanilor – îmbrăcămintea și vorbirea barbare, modul gălăgios de a fi, lipsa de educație și dorințele de independență și autoguvernare. Cei mai mulți strămoși ai americanilor aparținuseră clasei de jos, care încă nu avea drepturi politice sau influență în Anglia. Ce farmec aveau pădurile Americii, de transformaseră acești oameni umili în egali ai celor puțini aleși care trăiau pe pământul bogat al Angliei?

La fel de mare era și prăpastia care îi separa pe coloniști de Anglia, în ce privește viziunile lor politice. Pe la 1750, oamenii de stat britanici considerau că Parlamentul deținea autoritate totală supra coloniilor. Putea să le pună impozite, să le facă legi și chiar să le abolească adunările pe care le alegeau.

Toate acestea erau negate de liderii patrioți ai Americii. Ei afirmau că Parlamentul nu era de capul său. El trebuia să respecte anumite drepturi naturale ale omului; oricare dintre legile sale care încerca să le știrbească independența supușilor britanici era automat lovită de nulitate. Regele, nu Parlamentul, era veriga care lega în mod real coloniile de Anglia. Acestea fuseseră întemeiate sub auspiciile lui, iar guvernările coloniale erau întemeiate pe carte pe care putuse să le dea numai el. Aceste carte erau considerate contracte între rege și primii coloniști, dându-le acestora și descendenților lor dreptul la viață, la libertate și la prosperitate. Dacă Anglia încerca să le retragă aceste drepturi, atunci contractul original avea să fie rupt, iar americanii eliberați de datoria de supunere față de rege.

Impozitare fără reprezentare

În primul rând, printre aceste drepturi se afla cel exprimat astfel: „proprietatea unui supus nu îi poate fi luată fără consimțământul său". Coloniștii considerau că nu sunt reprezentați în Parlament; de aceea, nu-și dădeau consimțământul la impozitele care li se puneau. Pe de altă parte, conducătorii englezi susțineau că membrii Parlamentului încercau să se preocupe de interesul întregul imperiu. Ei spuneau că și coloniștii erau reprezentați la fel de mult ca tot restul englezilor, care nu

aveau dreptul de vot în țara-mamă. Însă americanii, care nu se simțeau reprezentați în Parlament, replicau că numai o adunare locală, aleasă prin vot, putea să le impună taxe. De fapt, conducătorii revoluționari au ajuns să pună pe picior de egalitate aceste adunări cu Parlamentul. Acesta nu ar fi trebuit să aibă asupra lor decât atâta putere cât și ele asupra lui. Această viziune însemna că, în mod virtual, coloniile erau deja state independente, legate mai degrabă sentimental de Anglia, dar nesubordonate ei. Pe la 1750, regele nu putea face mai nimic fără aprobarea Parlamentului. Astfel, americanii, care susțineau că îi sunt supuși doar lui, recunoșteau numai o autoritate formală.

Reaua guvernare și exploatarea

Defectele guvernării britanice au contribuit și ele la ruptura finală. Anglia lăsase mult timp în voia lor coloniile, impunându-le doar puține constrângeri. Nu exista nici un birou colonial central, care să le supravegheze; autoritatea executivă engleză era divizată între câteva ministere și comisii care nu acționau cu rapiditate sau la unison. Camera de Comerț, care știa mai multe despre colonii decât orice alt organism, nu avea nici puterea de a da decizii, nici de a impune decrete. Politicienii erau dedulciți la corupție, iar agenții trimiși în America erau uneori politicieni care luau mită și erau prea incompetenți pentru problemele de acasă. Distanța lucra și ea împotriva Angliei. „Oceanul e mare și trec luni între ordinele date și executarea lor", scria Edmund Burke. În ajunul Revoluției, Anglia era condusă de facțiuni de partid care se schimbau cu repeziciune și nu mențineau o direcție constantă.

George III, care a urcat pe tron în 1760, s-a străduit să limiteze puterea din ce în ce mai mare a Parlamentului și să preia el însuși controlul asupra afacerilor engleze. Legile sale arbitrare au stârnit o opoziție puternică în Anglia, care îi considera pe coloniști tovarăși de suferință în lupta îndelungată dintre libertate și tiranie. Consilii divizate în țară, corupție și ineficiență în guvernare, autoritate divizată la vârf, schimbări bruște de linie politică, măsuri anunțate cu surle și trâmbițe, dar impuse cu timiditate – toate acestea au compromis pretențiile Angliei asupra coloniilor. Și, când americanii opuneau rezistență, de obicei câștigau.

Coloniile ca sursă a profiturilor engleze

Anglia tratase întotdeauna coloniile ca surse de profit pentru sine, considerându-le niște apendice și dându-și interesul să le folosească resursele pentru propriul profit. De exemplu, încerca să-i împiedice pe tăietorii de lemne din pădurile din Noua Anglie să taie copacii din care se puteau face catarge pentru corăbiile Marinei Regale. După 1763, și-a propus să controleze acordarea de pământuri în vest, astfel încât să obțină avantaje din ea. Cum pământul era principala sursă de venituri pentru coloniști, ei nu puteau să profite la maximum dacă roadele sale nu erau accesibile în mod liber întregului popor.

De asemenea, Anglia controla comerțul imperiului, pentru a-și mări propria bogăție. În concordanță cu „teoria mercantilă" a Angliei, coloniile trebuiau să producă bunuri care nu puteau fi produse în Anglia și să le schimbe în porturile engleze pe bunuri englezești. Pe cât de mult posibil, profiturile din comerțul american trebuiau să ajungă în Anglia, pentru plata datoriilor coloniale. Adunările nu aveau voie să facă nimic pentru a restricționa vânzarea mărfurilor britanice în America, nici coloniștii nu puteau produce bunurile pe care le putea furniza Anglia. Aceste principii fuseseră implementate printr-o serie de Legi ale comerțului care limitau foarte mult oportunitățile economice ale coloniilor.

Între timp, coloniștii erau tot mai nemulțumiți de această condiție. Bunurile agricole pe care le vindeau peste granițe nu aduceau destule venituri, ca să poată cumpăra toate mărfurile de care aveau nevoie. Așa că au ajuns să facă datorii la negustorii britanici, având adesea sentimentul că sunt exploatați de creditorii lor. Fiindu-le refuzat dreptul de a dezvolta industrii locale, ei produceau un surplus tot mai mare de bunuri agricole, care inundaseră piețele existente și micșorau peste tot prețul lor de vânzare. Situația putea fi remediată prin reducerea surplusului agricol în favoarea dezvoltării industriilor locale și prin angajarea în comerțul liber cu restul lumii. O mare parte din bogăția Americii era dirijată către atelierele, armatorii și comercianții britanici. În cazul în care coloniștii americani ar fi putut să îndeplinească serviciile furnizate până atunci de Anglia, ei ar fi devenit mai bogați, datoriile li s-ar fi micșorat și ar fi fost în stare să stea pe propriile picioare, din punct de vedere economic.

Cât timp coloniile fuseseră slab populate și subdezvoltate, locuitorii lor înțeleseseră că beneficiile pe care le aveau de la Anglia depășeau pierderile pe care le antrenau restricțiile patriei-mamă. Însă, în 1775, poporul american aproape că devenise adult. Numărul populației depășise 2,5 milioane de oameni, iar bogăția din ce în ce mai mare putea să susțină noi investiții, lucru cu care Anglia nu era de acord.

Venise un timp în care se părea că americanii pot să facă mai mult pentru ei decât făcuse Anglia până atunci. Libertatea le promitea o mărire a bogăției care ar fi putut să contrabalanseze costul apărării granițelor, al menținerii unei flote și al asigurării privilegiilor comerciale pentru produsele lor în străinătate, în cadrul unui comerț liber cu alte state decât Anglia.

Pregătirea revoluției

Pentru a acționa la unison și a rezista măsurilor impuse de Marea Britanie, coloniștii au pus la cale o organizare revoluționară eficientă. Din punct de vedere structural, era asemănătoare cu o piramidă. La bază se aflau comitetele de corespondență. Primul dintre ele fusese fondat în orașele din Noua Anglie datorită influenței lui Samuel Adams și la sugestia Bostonului. În alte părți, comitete de corespondență fuseseră în general fondate în comitate. Ele le permiteau oamenilor din fiecare localitate să acționeze împreună și să comunice cu coloniștii din locuri îndepărtate. Când s-a produs ruptura de Anglia, aceste comitete și altele asemănătoare s-au însărcinat să lucreze ca un guvern local (*vezi* Adams, Samuel; Lee, Richard Henry).

Următorul strat al piramidei era format de congresele provinciale. Unele dintre ele erau adunările anterioare, care se reuneau ca o sfidare la adresa guvernanților englezi. Altele erau corpuri neautorizate compuse din delegați selectați de comitetele orășenești sau ale comitatelor. Când autoritatea Angliei a fost respinsă, aceste congrese erau pregătite să elaboreze legi și să furnizeze soldați și arme pentru a purta războiul.

În vârful piramidei se afla Congresul Continental. Majoritatea delegaților care au participat la prima sa întrunire, la Philadelphia, în 1774, erau membri ai comitetelor de corespondență locale, iar mulți dintre ei fuseseră aleși de congresele provinciale. Ei l-au ales președinte pe Peyton Randolph, un avocat din Virginia. Congresul a denunțat impozitele parlamentare și cele cinci „legi intolerabile". S-a semnat o Asociație Continentală, al cărei scop era să distrugă tot comerțul cu Anglia, dacă aceasta nu ceda. Congresul s-a pregătit să întărească această înțelegere cu ajutorul comitetelor locale. Singura autoritate pe care o avea Congresul venea chiar de la popor. De aceea, Anglia nu considera că actele acestuia sunt legale. Când Congresul a încercat să oblige pe toată lumea să urmeze un anumit curs, el a funcționat ca un guvern de facto. Conducătorii coloniali s-au împărțit atunci în două tabere: patrioții, care voiau să accepte Congresul drept ghid, și loialiștii, care îndemnau la supunere față de decretele Parlamentului.

Conciliere sau forță

În tot acest timp, în aer pluteau tot soiul de planuri de conciliere. Lordul North a sugerat că Anglia nu avea să impoziteze coloniile dacă ele vor furniza un venit permanent, pentru a-i susține pe oficialii britanici din colonii. Edmund Burke voia ca toți coloniștii să-și voteze singuri impozitele și guvernele. William Pitt (devenit Lord Chatham) dorea să revoce „legile intolerabile" și să promită că impozitele nu vor fi impuse de Parlament decât cu consimțământul adunărilor americane. La primul Congres Continental, Joseph Galloway din Pennsylvania a propus să se pună bazele unei legislaturi americane, subordonate Parlamentului, care să aibă drept de veto față de toate legile britanice referitoare la interesele generale ale coloniilor. Unii lideri erau în favoarea ideii reprezentării americanilor în Parlament, iar câțiva englezi erau pregătiți să le dea coloniilor independența. Dar toate aceste planuri au eșuat, iar problema avea să fie rezolvată prin forță.

Trupele britanice au fost trimise către Boston, centrul mișcării de rezistență, încă din 1768. Pe 5 martie 1770, fricțiunile dintre englezi și oamenii din oraș s-au transformat în violențe, ducând la Masacrul din Boston, când soldații au tras în mulțime, omorând cinci bărbați și rănind mulți alții.

Impunerea cu forța a „legilor intolerabile" de către un guvernator militar și soldați a aprins în popor scânteia revoltei. În celebra noapte de 18 aprilie 1775, Paul Revere și William Dawes au călărit prin țară, răspândind vestea că „tunicile roșii" engleze se îndreptau către Lexington, ca să-i prindă pe Samuel Adams și John

Hancock, și spre Concord, ca să pună mâna pe proviziile de război ale patrioților. Fermierii s-au așezat în linie de bătaie la Lexington, pe drumul către Boston, și acolo s-a dat bătălia care a marcat începutul războiului (*vezi* Hancock, John; Bătăliile de la Lexington și Concord; Revere, Paul).

Războiul: handicapul americanilor

Cinci ani și jumătate s-au scurs până s-a reinstaurat pacea. De ce a durat războiul atât de mult? Inițial, americanii nu au avut o armată unificată. Primele forțe erau miliții coloniale, conduse de lideri locali, care nu erau obișnuiți să primească ordine de la un superior. Nici soldații simpli nu erau încântați să-i asculte pe ofițeri. Nu exista un sistem centralizat de încartiruire, de plată sau de hrănire a trupelor, iar proviziile de praf de pușcă și haine erau improprii. Atunci când s-a format o armată regulată, recrutările pe termen scurt cereau să fie una nouă și probabil că din ea nu au făcut niciodată parte mai mult de 10% dintre americanii care puteau satisface serviciul militar. În plus, statele au fost continuu zguduite de lupte partinice. Cam o treime din populație a rămas credincioasă regelui. Uneori serveau în armata britanică, îi aprovizionau pe corsarii care jefuiau navele de comerț americane și jefuiau gospodăriile fermierilor patrioți.

Ca represalii, statele au confiscat averea loialiștilor, numiți și tory, au izgonit mii dintre ei din casele lor și au declarat că orice persoană care se înrolează în armata engleă este un trădător și merită moartea. Profitori fără scrupule le vindeau provizii forțelor regale, în timp ce armata americană avea nevoie disperată de ele. Această lipsă de unitate pe teren propriu și necesitatea de a învinge doi dușmani în același timp au slăbit eforturile patrioților și a dus la amânarea victoriei finale.

Greșeli și invidii

Revoluția era o întreprindere nouă și ciudată, care impunea ca 13 state invidioase fiecare pe drepturile celorlalte să acționeze la unison. Uneori, Sudul se considera neglijat de Congres, iar alteori statele se abțineau să dea ajutoare, fiecare temându-se să nu poarte o povară mai grea decât ar fi trebuit. În acele timpuri de criză, când lucrurile mergeau prost, oamenii nu se puteau pune de acord asupra unei rezolvări unice și nici nu-și puteau urma liderii fără să-i critice. De aceea au fost făcute multe greșeli, înainte să fie descoperite metodele corecte și să se remarce conducătorii cei mai buni.

În plus, apăruseră și invidii personale. Benedict Arnold fusese însărcinat cu apărarea fortului West Point, care fusese puternic fortificat de generalul polonez Tadeusz Kościuszko (*vezi* Arnold, Benedict; Tadeusz Kościuszko). Dar, cum Arnold avea impresia că nu primise destulă recunoaștere pentru serviciile făcute cauzei patrioților, a complotat pentru a da acest punct strategic pe mâna britanicilor în 1780.

Incompetența generalului Charles Lee le-a cauzat americanilor două dezastre costisitoare. Pe când Washington trecea prin greutăți inimaginabile în Valley Forge în 1777-1778, o intrigă din Congres, cunoscută sub numele de cabala Conway, urmărea să-l pună pe generalul Horatio Gates în locul său, în funcția de comandant suprem.

De fapt, patrioții se confruntau cu o sarcină incredibil de grea. Trebuiau să improvizeze în același timp o armată și un nou guvern, să facă față unor situații cu totul noi care apăreau zilnic, să găsească lideri de încredere și să facă în așa fel încât toate cele 13 state să coopereze pentru cauza comună. Și toate acestea trebuiau făcute cu pregătiri minime, într-o perioadă în care amenințarea înfrângerii și represaliile pentru rebeliune și trădare aruncau o umbră întunecată peste toată țara.

Problema finanțelor

În plus, Congresul Continental nu avea dreptul să strângă impozite. Când le cerea bani statelor, cele care nu erau în pericol iminent nu răspundeau la cerere. La început, din afară a venit un ajutor insignifiant, căci mulți dintre cei mai bogați oameni din America erau loialiști; iar patrioții nu puteau să-și însușească averile poporului pentru război, căci astfel ar fi stârnit o furtună de nemulțumiri. Toate aceste condiții au obligat Congresul să emită o cantitate imensă de bani de hârtie, sau bilete de credit. Celor care le dețineau li se promitea să li se plătească în viitor o anumită sumă de bani. Congresul a folosit aceste bilete pentru a cumpăra provizii și a-i plăti pe soldați. Fiecare stat trebuia să aducă bani pentru a-i oferi Congresului posibilitatea să le dea argint proprietarilor biletelor. Însă acest lucru nu s-a întâmplat și nu fost creat nici un fond monetar pentru ca biletele să-și păstreze valoarea.

Pe măsură ce banii de hârtie treceau din mână în mână, valoarea lor în argint devenea din ce în ce mai mică, iar pierderea se întindea pe o perioadă mai mare de timp și era suportată de tot poporul. Astfel, dacă cineva primea un dolar de hârtie când ar fi putut cumpăra 90 de cenți în argint sau bunuri și dacă valoarea sa reală scădea la 85 de cenți când îl folosea din nou, atunci pierdea cinci cenți în tranzacție. Când acești bani continentali și-au pierdut valoarea, Congresul a apelat la state pentru cote de hrană pentru armată, dar metoda aceasta s-a dovedit foarte risipitoare. O mare sumă de bani a fost împrumutată de la persoane particulare, care au primit în schimb titluri de rentă ale Statelor Unite.

În primii ani de război, când Congresul încă nu-și formase o marină, Anglia controla fără probleme mările. Puternica sa flotă îi permitea să instituie blocada asupra unei mari părți a coastei și să lovească unde voia, capturând porturile americane aproape după cum dorea. Datorită bogăției sale, resurselor industriale și experienței militare, avea trupe bine echipate - unele provenite din Hesse, închiriate în Germania - sub comanda unor ofițeri căliți. Avantajul Angliei asupra coloniilor era atât de mare și ea era atât de puternică, încât, inițial, celelalte state ale Europei au ezitat să ajute Congresul.

Avantajele americanilor

Dar, pe termen lung, americanii au fost ajutați de factori mai puternici. Ei cunoșteau terenurile pe care aveau să se dea luptele mai bine decât britanicii și erau obișnuiți cu condițiile grele de viață pe care le implica războiul. Colonistul tipic se simțea ca la el acasă cu o pușcă în mână. Pagubele produse de tunicile roșii îi înfuriau pe oameni și le înflăcărau spiritul de luptă. Soldații britanici nu aveau un interes real în război, în schimb americanii își apărau căminele și modul de viață. Acționând în defensivă, puteau să-și permită să aștepte până când Anglia avea să facă o mișcare, iar apoi să-și adune forțele acolo unde pericolul era mai mare.

În cazul în care coloniștii ar fi fost înfrânți, întreaga țară avea să fie cucerită. Comunitățile lor erau unități autarhice mari, care nu puteau fi zdrobite de capturarea unui singur oraș ori a unui drum important. Aceasta însemna că Anglia trebuia să întreprindă o serie de campanii, iar dificultățile de a târî o armată pe drumuri mlăștinoase erau imense. În plus, Anglia nu putea să ocupe toate regiunile în același timp. Când se concentra pe statele din zona de mijloc de la Atlantic, trebuia să neglijeze Noua Anglie și Sudul. Nu putea să încartiruiască soldați în fiecare sat, iar când trupele se retrăgeau, oamenii puneau iar mâna pe arme. Într-o perioadă în care o armată putea să înainteze doar câțiva kilometri pe zi, era o sarcină supraomenească să supună așezări izolate, care se întindeau din Maine până în Georgia și pe 480 km în interior. Iar faptul că trebuia să aducă trupe și provizii de peste ocean făcea și mai dificilă această sarcină.

Ajutorul străin

Totuși, americanii n-ar fi învins dacă n-ar fi avut parte de ajutor din Europa. Speranța de a primi un astfel de ajutor a fost un motiv important pentru care Congresul a adoptat Declarația de Independență în 1776, căci statele europene nu au vrut să se implice atâta timp cât coloniile încă îl recunoșteau pe regele Angliei (*vezi* Declarația de Independență). Agenții trimiși în secret în Franța au reușit să facă rost de haine și de muschete. Mulți francezi - conduși de marchizul de Lafayette - s-au înrolat voluntari în armata americană (*vezi* Lafayette). Marea victorie de la Saratoga din 1777, care s-a datorat prafului de pușcă primit din Franța, se pare că a asigurat triumful final al cauzei americane.

De-acum, Franța recunoștea independența Statelor Unite și s-a aliat deschis cu Congresul. Ministrul de externe francez, inteligentul, dar lipsitul de scrupule Charles Vergennes, îl convinsese pe regele Ludovic XVI că Anglia avea să facă pace cu coloniile și se va uni cu ele pentru a cuceri Indiile de Vest Franceze. Noua alianță a dat ocazia Congresului să împrumute o sumă imensă de bani de la Franța. Au fost trimise trupe franceze să ia parte la război și au luptat până la capăt la Yorktown. Navele franceze au blocat forțele generalului Charles Cornwallis în Yorktown și i-au grăbit capitularea. Franța a convins și Spania să declare război Angliei în 1779.

Americanii au primit ajutor și din alte părți. Friedrich Wilhelm, baron von Steuben, un nobil german care servise în armata lui Frederic cel Mare, i-a învățat pe ofițerii americani arta războiului și i-a ajutat să-i facă pe soldați să lupte mai bine (*vezi* Steuben, Friedrich Wilhelm). Pentru produsele americane a fost găsită o

piață de desfacere pe o insulă olandeză din Indiile de Vest. De acolo se puteau obține și provizii pentru armată.

Puterea pe care o deținea Anglia pe mare a obligat Rusia, Prusia, Danemarca, Suedia, Olanda și Imperiul German să formeze o ligă de neutralitate armată în 1780. Aceste state au afirmau că bunurile pe care le transportau pe mare națiunile neutre nu puteau fi capturate în timp de război. Olandezii au transportat în siguranță atât de multe mărfuri, încât Anglia le-a declarat război în 1780, pentru a putea să le ia drepturile ce decurgeau din neutralitate. Atunci Congresul a putut să împrumute fonduri suplimentare din Anglia.

Acțiunile pe mare

Statele Unite nu erau total lipsite de putere pe mare. Navele de comerț au fost repede înarmate pentru război, iar Congresul a strâns fonduri pentru construirea unei flote.

Între timp, negustorilor li s-au dat scrisori de împuternicire, prin care li se permitea să captureze vasele britanice. Acești corsari au cucerit atât de multe nave, încât rata asigurărilor pentru transportul pe mare a crescut enorm, iar negustorii englezi au început să-și dea seama de avantajele unei păci cât mai rapide.

Vasele de război americane, comandate de Esek Hopkins, John Paul Jones și John Barry, s-au dovedit la fel de bune ca fregatele engleze, iar în 1779 chiar și coasta Angliei a simțit înțepătura contactului direct cu războiul american (*vezi* Jones, John Paul; Barry, John).

Conducătorii americani

Necesitățile timpului au impus un grup neobișnuit de conducători. În calitate de comandant suprem al armatei, George Washington a menținut vie cauza americană, insuflând speranță prin curajul, răbdarea și hotărârea de care a dat dovadă în cele mai negre ceasuri ale înfrângerii (*vezi* Washington, George). Lui Benjamin Franklin i se datorează mult din ajutorul pe care l-a oferit Franța (*vezi* Franklin, Benjamin). Ca agent al Congresului, el a devenit idolul Parisului, folosindu-și toată arta diplomației pentru a câștiga bunăvoința tuturor claselor sociale. Robert Morris a luat asupra lui sarcina de a strânge bani pentru război (*vezi* Morris, Robert). Alții, precum John Adams și Thomas Jefferson, s-au străduit să aplaneze discordia din Congres și au întărit poporul, ca să nu se lase pradă disperării (*vezi* Adams, John; Jefferson, Thomas). Americanii, luați ca întreg, erau un popor dur, rezistent, în stare să îndure privațiuni și greutăți. Rar s-a întâmplat ca o țară cu o populație atât de mică, așa cum era în cele 13 state, să producă atât de mulți conducători de primă mână într-o singură generație, cum a fost cazul coloniilor americane.

Partidul whig din Anglia

Mai era ceva ce-i favoriza pe americani: Anglia însăși nu era unită. Dorind să fie un adevărat conducător, George III s-a așezat în fruntea partidului tory, încercând să pună regele deasupra Parlamentului (*vezi* George, rege al Angliei, Scoției și Irlandei). Adversarii săi, din partidul whig, considerau că el e pe cale să distrugă libertățile poporului englez. Purtările sale arbitrare au dus la apariția unei mișcări reformiste care cerea extinderea dreptului la vot și renunțarea la criticile sufocante făcute de rege. Un grup whig, având-ul în frunte pe lordul Rockingham, era de părere că nu puteau fi înfrânți coloniștii și dorea să le fie dată libertatea. Alții erau în favoarea unui compromis. Nici măcar lordul North nu agrea războiul, însă când a încercat să-și dea demisia, George III a amenințat că va abdica. Atunci, lordul North a rămas, acționând împotriva convingerilor sale, mai bune, pentru a-l mulțumi pe încăpățânatul rege.

Între timp, tory au întărit rezistența americanilor, prin faptul că i-au tratat ca pe niște rebeli demni de ură. Mai mult, părerile economice erau pe cale să se schimbe – de exemplu, Adam Smith, în *Avuția națiunilor* (1776), argumentase că, de fapt, comerțul unor state libere în America avea să fie la fel de profitabil pentru Anglia ca și comerțul din colonii. Îngrijorat de înfrângerile din 1781 și de răzmerițele din Irlanda și India, în 1782 Parlamentul i-a cerut regelui să pună capăt războiului.

Desfășurarea războiului pe uscat

În aprilie 1775, când britanicii s-au retras din Concord la Boston, milițiile formate de fermieri din Noua Anglie au început imediat să asedieze orașul. Al doilea Congres Continental, întrunit la Philadelphia în 1775, a preluat sarcina purtării războiului și l-a numit pe Washington comandant suprem. Înainte ca el să ajungă la Boston, cei din Noua Anglie făcuseră o încercare îndrăzneață de a păstra Bunker Hill, înainte de bombardarea trupelor și a flotei britanice din oraș. Obligați să se retragă,

căci nu mai aveau praf de pușcă, americanii făcuseră o demonstrație de curaj și îndemânare care le lăsase puțin loc de jubilare englezilor (*vezi* Bătălia de la Bunker Hill). Milițiile din Noua Anglie, întărite curând de trupe continentale, au asediat orașul până când comandantul britanic, lordul Howe, și-a deplasat armata către Nova Scotia, în martie 1776. Însă alte orașe din Noua Anglie au suferit din cauza raidurilor britanicilor în timpul războiului.

Ofensivele americane din nord

În timp ce Washington îl ținea sub control pe Howe, americanii au preluat ofensiva asupra vestului și nordului. În mai 1775, Ethan Aleen, ducându-și trupele numite Green Mountain Boys și însoțit de generalul Arnold, a cucerit fortul Ticonderoga, aflat pe lacul Champlain (*vezi* Allen, Ethan). Generalii Philip Shuyler și Richard Montgomery, cu 1 200 de oameni, au făcut joncțiunea cu Allen la fortul Ticonderoga. Pe 30 august ei au pornit către nord, spre Montréal. În septembrie, Montgomery a asediat garnizoanele ce apărau Montréalul, Fort Chambly și Fort St. Johns. Pe primul l-a cucerit în octombrie, iar Fort Saint Johns, în care se aflau patru sute de oameni, a căzut la începutul lui noiembrie. Pe 13 noiembrie, trupele au pătruns în Montréal fără alte lupte.

Cam în același timp, generalul Arnold, împreună cu o mie de voluntari, a mărșăluit spre NV, prin pustietățile din Maine, către Québec. Montgomery a ajuns la St. Lawrence cu 450 de oameni, pentru a contribui la atacarea Québecului. O încercare de a ataca orașul, pe 31 decembrie, a fost sortită eșecului. Montgomery a fost ucis la începutul luptei, americanii pierzându-și aproape o treime dintre oameni. După acest moment, ei s-au retras pentru iarnă. În primăvara lui 1776, întăririle au mărit numărul soldaților americani cu aproape o mie de oameni. Ei au asediat Québecul în aprilie și mai, dar s-au retras când au aflat că generalul John Burgoyne înainta către ei pe fluviul Saint Lawrence, în fruntea a zece mii de soldați.

Englezii au recucerit Montréalul și au trimis trupe în sud, către lacul Champlain. Arnold a construit o mică flotă de bărci pentru a opri înaintarea englezilor. Deși înfrânți, pe 11 octombrie, americanii au produs pagube considerabile în bătălia de pe insula Valcour. Apoi Arnold s-a retras la Crown Point și la fortul Ticonderoga, unde a zădărnicit eforturile englezilor de a face joncțiunea la New York. Englezii au eșuat în prima lor încercare de a izola regiunea Noii Anglii de celelalte state.

New York și Hudson

În iulie și august 1776, armata lui Howe a adunat o forță de 32 000 de oameni pe Staten Island, în portul New York. În New York City și Long Island, Washington abia dacă avea 20 000 de oameni, prost înarmați, ca să se opună britanicilor. Howe a trimis 20 000 de oameni pe canalul strâmt dintre Staten Island și Long Island. Pe 27 august, această armată i-a înfrânt pe americani pe culmile Brooklyn. Victorioși, englezii i-au urmărit pe americani de-a lungul East River, spre Manhattan. Washington s-a menținut un timp pe înălțimile Harlemului, dar apoi s-a retras la White Plains. Acolo, pe 28 octombrie, forțele superioare ale lui Howe i-au respins armata.

Două forturi americane, Washington pe malul estic și Lee pe țărmul din Jersey, încercau să oprească o eventuală înaintare britanică spre Hudson. Dar au căzut rapid, sub atacurile englezilor, care aveau acum controlul asupra întregului New York City. Astfel, Howe a putut să folosească portul New York drept centru al invaziei britanice.

În ultimele săptămâni ale lui 1776, Washington s-a retras, iar rămășițele armatei sale cu greu mai numărau trei mii de oameni. Însă, în timpul retragerii, oamenii lui învățaseră să fie cu adevărat soldați. Pe fluviul Delaware, Washington a strâns toate bărcile disponibile și a trecut în Pennsylvania.

Victoriile americane de la Trenton și Princeton

În noaptea de Crăciun, pe când trupele din Hesse sărbătoreau, Washington și-a trecut trupele epuizate peste Delaware, iar în dimineața următoare a atacat. Colonelul Johann Rall a fost ucis și aproape o mie de soldați au fost luați prizonieri. Apoi Washington s-a întors pe malul dinspre Pennsylvania.

După câteva zile, el a traversat iar fluviul, la Trenton. Aici, puținele sale forțe au fost suplimentate cu 3 600 de oameni. Generalul Cornwallis a înaintat ca să dea bătălia. Însă el își împărțise trupele, iar Washington a mărșăluit rapid către Princeton. Pe 3 ianuarie 1777, el s-a aruncat pe neașteptate asupra englezilor rămași acolo, după care s-a retras la cantonamen-

tul de iarnă din Morristown, în timp ce Cornwallis s-a retras către New Brunswick.

Victoria din nord

Strategia britanică pentru campania din 1777 a fost ca Burgoyne să meargă spre sud, iar Howe spre nord, ca să facă joncțiunea pe Hudson. Această mișcare ar fi izolat statele din Noua Anglie. În iarna 1776–1777, Burgoyne și-a adunat forțele. În iunie, forțele diversioniste de 1 600 de oameni ale colonelului Barry St. Leger, formate din indieni și soldați englezi, au navigat în sus pe St. Lawrence, către lacul Ontario. Din Oswego, de pe țărmul dinspre New York, St. Leger a lovit către est, spre Fort Schuyler. Planul englezilor fusese ca St. Leger să-și croiască drum spre valea râului Mohawk, pentru a se întâlni cu Burgoyne la Albany. Aproape în același timp în care St. Leger făcea această mișcare, Burgoyne, cu armata principală, de peste 7 500 de oameni, s-a îndreptat spre sud, înconjurând fortul Ticonderoga. Americanii din front au străpuns liniile britanice și s-au refugiat la confluența Hudsonului cu râul Mohawk.

St. Leger a fost înfrânt la Oriskany. Americanii au întărit iar Fort Schuyter. St. Leger a renunțat să mai urmeze partea sa din planul britanic și s-a retras la Montréal. Pe 16 august, o facțiune din armata lui Burgoyne, pusă pe jaf, a fost dusă de trupele neregulate americane către Bennington, în Vermont. Burgoyne, lipsit de provizii și întăriri, a trecut fluviul Hudson, în căutarea unei poziții mai sigure. Aici a pierdut două bătălii, la Freeman's Farm, în fața unei armate americane de 17 000 de oameni, conduși de generalul Gates. Pe 17 octombrie 1777, Burgoyne, împreună cu cei 5 800 de oameni care-i rămăseseră, a capitulat la Saratoga. A doua încercare a englezilor de a rupe în două statul eșuase.

Americanii pierd Philadelphia

În vara lui 1777, în loc să meargă către nord, pentru a se întâlni cu forțele de asalt ale lui Burgoyne, care veneau către sud, așa cum prevedea planul englez, Howe a hotărât să ia capitala americană, Philadelphia. El a navigat spre sud de la New York, către golful Chesapeake, și a acostat în Maryland. Armata lui Washington, de la Brandywine Creek, se afla între el și Philadelphia. Pe 11 septembrie, Howe a făcut o breșă ascuțită în frontul lui lui Washington de pe râul Brandywine. Însă principala armată engleză a făcut o mișcare de încercuire către nord, flancându-i pe americani. Numai întunericul l-a salvat pe Washington de o înfrângere totală. El s-a retras la Chester, în Pennsylvania. Peste câteva zile, americanii au fost iar înfrânți, la Paoli, în Pennsylvania, când un detașament condus de generalul „Anthony cel nebun" Wayne a fost surprins de englezi (*vezi* Wayne, Anthony). Câteva sute de americani au fost uciși, într-un atac la baionetă al britanicilor. Congresul american a fugit de la Philadelphia la New York, în Pennsylvania, iar Howe a pătruns în Philadelphia fără să întâmpine opoziție, la sfârșitul lui septembrie.

La Germantown, pe 4 octombrie, americanii păreau că vor învinge, până când trupele britanice au opus o împotrivire hotărâtă în casa Chew. Englezilor le-au venit întăriri din Philadelphia, iar casa asediată a rezistat și mica armată a lui Washington s-a retras. Americanii și-au stabilit cantonamentul de iarnă în Valley Forge.

Iarna cea grea din Valley Forge

Iarna petrecută de cei 11 000 de soldați din armata continentală la Valley Forge a fost cea mai neagră dn timpul Revoluției Americane. Oamenii lui Washington nu aveau nici mâncare, nici adăposturi potrivite, iar Congresul nu putea să le amelioreze starea. Sute de cai au murit de foame. Oamenii se băgau singuri în jug ca să tragă carele grele cu provizii până la tovarășii lor. Dar mâncarea era mereu insuficientă. Aproape trei mii de oameni nu aveau încălțăminte și-și înfășurau picioarele în cârpe. Adăposturile constau în colibe sau în corturi de indieni făcute din crengi încrucișate. Mulți au murit, iar două mii dintre ei au dezertat în acea iarnă. Însă la această armată slăbită, în zdrențe, a venit baronul von Steuben, un militar german care servise în armata prusacă în calitate de expert militar, sub Frederic cel Mare. El i-a inițiat pe soldații americani și pe ofițeri în știința militară.

Franța se aliază cu americanii

La Philadelphia, sir Henri Clinton l-a înlocuit pe Howe la comanda armatei engleze. În primăvara lui 1778, el a aflat că Franța se aliase cu americanii. Clinton se temea că o flotă franceză ar putea să intre pe Delaware și să-i rupă legătura cu New York. La mijlocul lui iunie și-a pus armata în marș către New York.

Pe 28 iunie, generalul Charles Lee, adjunctul lui Washington, s-a retras, după o scurtă confruntare cu englezii care

mărşăluiau la Monmouth Courthouse (acum Freehold, New Jersey). Washington îi ordonase să atace în forţă. Armata principală, condusă de Washington, şi-a făcut apariţia pe când Lee se retrăgea. Washington l-a mustrat aspru pe Lee şi i-a adunat pe americani pentru atac. Bătălia a continuat toată ziua, însă fără un rezultat decisiv. La adăpostul nopţii, englezii s-au retras.

Trupele britanice s-au stabilit la New York, iar Washington şi-a ridicat tabăra la White Plains. Francezii au trimis o flotă, soldaţi şi provizii în America. În următorii doi ani, nu s-au mai dat lupte importante în coloniile centrale şi din nord. Un atac combinat al francezilor şi americanilor asupra Newportului a eşuat. În 1779, Wayne i-a înfrânt pe englezi la Stony Point. Însă teatrul unde au avut loc confruntările decisive s-a deplasat către sud.

Bătăliile din sud

Trupele britanice încercaseră să cucerească oraşul Charleston, din Carolina de Sud, în iunie 1776, dar au fost respinse de generalul William Moultrie. În decembrie 1778, o armată engleză a navigat dinspre New York, cucerind oraşul Savannah, din Georgia, iar acest stat a rămas în mâinile lor aproape tot restul războiului. În septembrie şi octombrie 1779, generalul Benjamin Lincoln i-a asediat pe britanici la Savannah, ajutat şi de o flotă franceză. Însă oraşul nu a căzut. Generalul Casimir Pulaski, un voluntar polonez, a fost rănit de moarte la Savannah (*vezi* Pulaski, Casimir).

Clinton şi Cornwallis au plecat de la New York, navigând spre sud, şi şi-au concentrat forţele la Savannah. În mai 1780 au atacat Charleston, pe care Lincoln îl apăra cu cinci mii de soldaţi. Oraşul a căzut la al doilea atac al trupelor britanice.

Generalul Gates a mărşăluit în grabă cu peste trei mii de americani către Carolina de Nord, înfruntându-i pe cei 2 300 de soldaţi ai lui Cornwallis la Camden. Bătălia a avut loc pe 16 august, iar Gates a fost învins. El s-a retras către Carolina de Nord, abandonându-l în mâinile englezilor pe generalul Johann de Kalb, care era rănit. Acesta a murit după câteva zile.

Pe 7 octombrie 1780, un grup de colonişti de la frontieră, conduşi de Isaac Shelby şi John Sevier, au surprins o trupă de o mie de soldaţi englezi, aflaţi într-un raid, pe o culme de pe Kings Mountain, din Carolina de Sud. Supravieţuitorii englezi au fugit în dezordine. Forţele britanice erau continuu hărţuite de astfel de raiduri-surpriză, conduse de comandanţi precum Andrew Pickens, Francis Marion şi Thomas Sumter.

În decembrie 1780, generalul Nathanael Greene a luat comanda armatelor americane din sud (*vezi* Greene, Nathanael). El şi-a împărţit trupele şi a continuat războiul de hărţuială cu Cornwallis. L-a trimis pe generalul Daniel Morgan, cu aproape 950 de oameni, la Cowpens, în Carolina de Sud. Colonelul britanic Banastre Tarleton l-a atacat acolo pe Morgan, pe 17 ianuarie 1781. Morgan l-a învins, obţinând o victorie strălucită.

Cornwallis, în fruntea corpului principal de armată al britanicilor, s-a deplasat către nord. Forţele lui Morgan şi Greene s-au retras din faţa înaintării englezilor, până când au ajuns la Guilford Courthouse, în New York. Americanii aveau cam 4 500 de soldaţi, iar englezii, 2 200. Bătălia a avut loc pe 15 martie. Americanii au obţinut o victorie strategică, iar Cornwallis, care avea cinci sute de morţi şi răniţi, s-a retras la Wilmington, în New York. Greene a mărşăluit prin Carolina de Sus şi s-a ciocnit cu britanicii la Hobkirk's Hill şi la Eutaw Springs.

Cornwallis a primit întăriri şi în aprilie şi-a dus armata către nord. Lafayette se afla la Richmond, în Virginia, în fruntea a trei mii de soldaţi americani. Cu întăririle primite, armata lui Cornwallis avea un număr dublu de oameni. El a plănuit să-l prindă în capcană pe Lafayette şi să-l înfrângă. Acesta s-a retras rapid către nord-vest, cu Cornwallis pe urmele lui. Dar tânărul francez era mult mai viclean decât generalul britanic. Wayne, cu o mie de oameni, a întărit trupele lui Lafayette, iar lui Cornwallis i s-a făcut teamă să nu fie el însuşi prins în capcană. Prin urmare, a luat-o către est, ca să fie cât mai aproape de flota britanică. Lafayette l-a urmărit. La Williamsburg, Cornwallis s-a întors şi l-a atacat, iar Lafayette s-a retras. Apoi englezul s-a îndreptat către Yorktown, ridicând în grabă nişte structuri de apărare. Lafayette s-a întors la Williamsburg, ţinându-l pe Cornwallis în şah la Yorktown, şi i-a cerut ajutorul lui Washington, care se afla încă în faţa New Yorkului. Washington, generalul Jean Rochambeau, comandantul forţelor franceze de uscat din America, şi amiralul François de Grasse, comandantul flotei franceze, s-au grăbit să profite de această ocazie.

Pe 30 august, flota de 24 de nave a lui de Grasse a ajuns în fața orașului Yorktown. Cornwallis era acum prins între dușmanii de pe uscat și cei de pe mare. O flotă engleză de 19 vase a dat greș în încercarea de a-l salva. În septembrie, Rochambeau și Washington au făcut și ei joncțiunea cu Lafayette. Forțele lor numărau în total 16 000 de oameni. Washington a luat comanda și a început să închidă capcana. Însă până la urmă nu s-a dat nici o luptă. Pe 19 octombrie, Cornwallis, împreună cei 7 247 de soldați ai săi, i s-a predat lui Washington, punând astfel capăt războiului.

Negocierile de pace

În timpul războiului, Anglia încercase de două ori să-i recâștige pe americani, făcându-le oferte de pace. În 1778, lordul North și Parlamentul merseseră atât de departe, încât promiseseră să cedeze în toate punctele disputei. Dar era prea târziu. După ce Congresul declarase independența, purtătorii lui de cuvânt s-au menținut pe poziții, afirmând că Statele Unite sunt și trebuie să rămână o națiune separată. După victoria de la Yorktown, lordul North și-a dat demisia și a fost înlocuit de un nou prim-ministru, care era în favoarea independenței americanilor.

Congresul a numit cinci reprezentanți – John Adams, John Jay, Franklin, Jefferson și Henry Laurens – care să negocieze un tratat de pace. Conferința a avut loc în Franța. Jefferson nu a participat la ea, iar Laurens a ajuns în Europa cu numai două zile înainte de semnarea tratatului preliminar. Împuterniciții fuseseră instruiți să nu încheie pacea fără cunoștința și consimțământul Franței, căci Tratatul de alianță franco-american din 1778 impunea acțiuni concertate pentru încheierea războiului.

Problema teritoriilor din vest

O mare parte din continentul nord-american, aflată între Munții Apalași și Mississippi, punea probleme ce trebuiau negociate. Anglia voia să aibă aceste teritorii și înălțase forturi pe Mississippi la Cahokia și la Kaskaskia, iar pe Wabash la Vincennes. La nord, avea Detroitul. Spania deținea deja malul de vest al fluviului Mississippi și voia să-și extindă autoritatea asupra întregii văi Mississippi. Franța, care nu prea voia să vadă apărând o Americă foarte puternică, înclina să fie de partea Spaniei. Statele Unite revendicau însă cu putere regiunea. Încă dinainte, dar și în timpul Revoluției Americane, se stabiliseră așezări americane în Kentucky și Tennessee. Virginia considera așezările din Kentucky ca unul dintre comitatele sale, iar Carolina de Nord avea aceeași viziune în ce privea așezările din Tennessee.

Aceste pământuri fuseseră obținute pentru Statele Unite în 1778-1779, de către George Rogers Clark (*vezi* Clark, Charles Rogers). Clark, un virginian în vârstă de 25 de ani, îi convinsese pe Patrick Henry, guvernatorul Virginiei, să autorizeze o expediție. În timpul verii lui 1778, Clark a cucerit forturile britanice de la Vincennes, Cahokia și Kaskaskia, negociind tratate cu indienii.

În miezul iernii, Clark a aflat că guvernatorul britanic din Detroit mărșăluise către sud, recucerind Vincennes. Deși cei 290 km dintre Kaskaskia și Vincennes erau acoperiți cu zăpadă și gheață, Clark a adunat câțiva oameni și a pornit către est. Pe 23 februarie 1779, el și cei 130 de oameni ai săi au înconjurat fortul britanic, deschizând focul. A doua zi, englezii s-au predat.

Tratatul de pace

Temându-se, nu fără temei, că Spania și Franța ar fi fost gata să trădeze Statele Unite, Adams și Jay au obținut mai multe voturi decât Franklin, au hotărât să ignore alianța cu Franța și au negociat un tratat preliminar de pace cu Anglia. Prin acest tratat, semnat la Paris pe 30 noiembrie 1782, americanii își asigurau independența și teritoriile aflate la vest de Mississippi. Congresul recomandase ca statele să le ofere recompense loialiștilor pentru proprietățile confiscate în timpul războiului. Nu au fost date legi care să împiedice plata datoriilor pe care americanii le aveau față de negustorii britanici. Granița de nord avea să se afle pe linia Marilor Lacuri, iar cetățenii din Statele Unite și Marea Britanie aveau să aibă dreptul de a folosi fluviul Mississippi. Franța a acceptat acest tratat, care avea să devină definitiv pe 3 septembrie 1783, prin Tratatul de la Paris. În aceeași zi, s-a încheiat și pacea între Anglia și dușmanii ei din Europa.

Revoluția Americană a fost o mișcare socială foarte puternică, având ca scop democrația și egalitatea. Mulți loialiști au părăsit cele 13 state, stabilindu-se în Canada, unde au întărit voința canadienilor de a se ține departe de Statele Unite. Mari întinderi de pământ trecuseră din proprietatea regelui

la proprietarii coloniști (în Pennsylvania și Maryland) și de la loialiști în mâinile noilor guverne statale. Împărțite în mici parcele, aceste terenuri au fost vândute la prețuri modice sau oferite soldaților patrioți.

Pentru încă un secol, Statele Unite aveau să fie o națiune de mici fermieri, trăind din roadele muncii lor și nerecunoscând o stăpânire a guvernului. Piedicile care barau calea către vest fuseseră înlăturate și o mare de coloniști s-au îndreptat către terenurile de dincolo de munți. Se puseseră bazele guvernelor statale și începuse primul experiment de unire națională.

revoluția comercială

Dezvoltare a comerțului european, resimțită încă de la sfârșitul Evului Mediu. Se datorează călătoriilor de explorare întreprinse de Anglia, Spania și alte țări în Africa, Asia și în Lumea Nouă. Printre caracteristicile asociate acesteia se numără intensificarea comerțului maritim, apariția companiilor de închiriere, acceptarea principiilor mercantilismului, crearea unei economii bazate pe schimbul de bani, specializarea economică sporită și fondarea unor instituții noi, cum ar fi băncile naționale, bursa și viitoarele piețe. Revoluția comercială a stat la baza revoluției industriale.

revoluția culturală *denumire oficială* Marea Revoluție Culturală Proletară

(1966-1976)

Revoltă inițiată de Mao Zedong pentru a reînnoi spiritul revoluției chineze. Mao s-a temut că stratificarea socială urbană s-ar transforma într-o societate tradițional-elitistă și a crezut că programele instituite pentru corectarea nereușitului Mare Salt Înainte vor demonstra lipsa de implicare a colegilor. El a organizat tineretul de la oraș în grupuri numite Gărzi Roșii, a închis școlile și a încurajat Gărzile Roșii să atace toate valorile tradiționale și „chestiunile burgheze". Foarte curând, aceste gărzi s-au destrămat, apărând mai multe grupuri rivale, pline de zel, iar în 1968 Mao a trimis milioane de membri de partid în zonele rurale ale țării, instaurând astfel ordinea în orașe. În cadrul guvernului, o coaliție a asociaților lui Mao a luptat împotriva unor elemente mai moderate, dintre care mulți, inclusiv Liu Shaoqi și Lin Biao, au fost excluși din partid, atacați verbal, abuzați fizic, iar în cele din urmă au murit. Din 1973 până la moartea lui Mao, în 1976, puterea politică a trecut când la Banda celor Patru, grupare maoistă, când la moderații conduși de Zhou Enlai și Deng Xiaoping. După moartea lui Mao, Revoluția Culturală s-a încheiat. Până la acea dată, aproape trei milioane de membri de partid și nenumărați cetățeni așteptau să fie reabilitați. După moartea lui Mao, Revoluția Culturală a fost repudiată în China. *Vezi* Jiang Qing.

Revoluția din 1688

Vezi Revoluția glorioasă

Revoluția din Februarie

(1848)

Revoltă în Franța, care a avut ca efect răsturnarea Monarhiei din Iulie și a grăbit declanșarea Revoluției din 1848. Între 1840 și 1849 s-a dezvoltat gândirea socialistă prin teoriile lui Charles Fourier, Pierre-Joseph Proudhon etc., care au alimentat nemulțumirea muncitorilor din zonele urbane. Recesiunea economică majoră dintre 1846 și 1847 a accentuat neliniștea socială, potențată și de domnia arbitrară a regelui Ludovic-Filip. O campanie a opoziției a necesitat intervenția poliției, dar mulțimi de studenți și muncitori au ieșit în stradă și s-au confruntat cu forțele de ordine. Regele a încercat să-i liniștească pe manifestanți, dar, după ce armata a ucis 40 de persoane, a ales să abdice decât să dea naștere unui război civil.

Revoluția din Iulie

(1830)

Insurecție în urma căreia Ludovic-Filip a ajuns pe tronul Franței. Evenimentele au fost precipitate la 26 iulie de decizia lui Carol X de a promulga ordonanțele restrictive, contrare spiritului Cartei din 1814. Demonstrațiile au fost urmate de trei zile de lupte (27–29 iulie), de abdicarea lui Carol și de alegerea lui Ludovic-Filip ca rege. Burghezia a asigurat ascendența politică și socială ce urma să caracterizeze Monarhia din Iulie.

Revoluția Franceză *numită și* Revoluția de la 1789

Mișcare revoluționară care a zguduit Franța între 1787 și 1799, atingând un prim punct culminant în 1789. De aici vine denumirea convențională de Revoluția de la 1789, care trimite la sfârșitul așa-numitului Ancien Régime în Franța și distinge evenimentele de atunci de revoluțiile franceze ulterioare din 1830 și 1848.

Deși istoricii nu au căzut de acord asupra cauzelor revoluției, explicațiile lor fac

în mod obișnuit referire la următoarele elemente: 1) elita tot mai prosperă a cetățenilor înstăriți, dar fără titluri nobiliare – negustori, fabricanți și liber-profesioniști, adesea numiți colectiv „burghezie" –, produsă de avântul economic din sec. XVIII, era ofensată de excluderea ei de la putere și din pozițiile de prestigiu; 2) țăranii deveniseră tot mai conștienți și mai nemulțumiți de situația lor și erau tot mai puțin dispuși să suporte un sistem de privilegii feudale anacronic și împovărător; 3) filozofii care propovăduiau reformele sociale și politice fuseseră citiți în Franța mai mult decât în orice altă țară; 4) participarea franceză la Revoluția Americană a coloniilor americane adusese guvernul aproape de faliment; 5) recoltele proaste din cea mai mare parte a țării în 1788, survenite pe fondul unei lungi perioade de dificultăți economice, au agitat și mai mult spiritele.

Revolta aristocraților, 1787–1789

Mișcarea revoluționară a prins formă atunci când, în februarie 1787, controlorul general al finanțelor, Charles-Alexandre de Calonne, a convocat o adunare de „notabilități" (prelați, mari aristocrați și câțiva reprezentanți ai burgheziei) pentru a propune reforme menite să elimine deficitul bugetar prin creșterea impozitării claselor privilegiate. Adunarea a refuzat să-și asume responsabilitatea pentru reforme și a sugerat convocarea Stărilor Generale, care reprezentau clerul, nobilimea și starea a treia (oamenii de rând) și care nu se mai întruniseră din 1614. Încercările succesorilor lui Calonne de a impune reforme fiscale, în ciuda împotrivirii claselor privilegiate, au dus la așa-numita revoltă a „corpurilor aristocratice", îndeosebi a parlamentelor (cele mai importante curți de justiție), ale căror puteri au fost restrânse prin edictul din mai 1788. În primăvara și în vara lui 1788 s-au produs tulburări sociale în Paris, Grenoble, Dijon, Toulouse, Pau și Rennes. Regele Ludovic XVI a trebuit să cedeze; numindu-l din nou ministru de finanțe pe reformistul Jacques Necker, el a promis să convoace Stările Generale pe 5 mai 1789. A acordat, de asemenea, libertate presei, așa încât Franța a fost inundată de pamflete pe tema reconstrucției statului. Alegerile pentru Stările Generale, desfășurate între ianuarie și aprilie 1789, au coincis cu noi mișcări sociale, pentru că recolta din 1788 fusese proastă. Practic nimeni nu a fost exclus de la vot, iar electorii au alcătuit *cahiers de doléances* (*în franceză*, caiete de doleanțe) în care și-au enumerat nemulțumirile și speranțele. Au fost aleși 600 de deputați pentru starea a treia, 300 pentru nobilime și 300 pentru cler.

Evenimentele anului 1789

Statele Generale s-au întrunit la Versailles pe 5 mai 1789, intrând imediat într-o dispută asupra unei chestiuni fundamentale: aveau să adopte votul individual, caz în care starea a treia ar fi fost în avantaj, sau votul în funcție de avere, care ar fi favorizat cele două ordine privilegiate? În cele din urmă, pe 17 iunie, disputele violente legate de acest subiect i-au determinat pe deputații stării a treia să se constituie în Adunarea Națională și să amenințe că, dacă va fi necesar, își vor desfășura activitatea fără concursul celorlalte două ordine. Ei au fost susținuți de numeroși preoți de țară, aflați în număr mult mai mare printre deputații Bisericii decât membrii superiori ai clerului, de obârșie aristocratică. Atunci când, pe 20 iunie, reprezentanții regelui au încuiat sala în care se întruneau Stările Generale, împiedicându-i pe deputații Adunării Naționale să intre, aceștia au ocupat terenul de *jeu de paume* al regelui și au jurat să nu se despartă până când nu dădeau Franței o nouă constituție. Regele a cedat, deși fără voie, și i-a îndemnat pe nobili și restul clerului să se alăture Adunării. Pe 9 iulie, aceasta și-a luat numele oficial de Adunarea Națională Constituantă. În acest timp însă, regele a început să strângă trupe pentru a o dizolva.

Cele două luni de amânări, într-o vreme când problema asigurării necesarului de alimente devenise stringentă, au înfuriat orașele și provinciile franceze. Zvonurile despre un „complot aristocratic" pus la cale de rege și de clasele privilegiate pentru a răsturna starea a treia au provocat Marea Teamă din iulie 1789, când țăranii au fost cuprinși de panică. Comasarea de trupe în jurul Parisului și destituirea lui Necker au provocat o insurecție în capitală. Pe 14 iulie 1789, mulțimea pariziană a ocupat Bastilia, un simbol al despotismului regal. Regele a trebuit din nou să cedeze; coborând în oraș și purtând o cocardă tricoloră, el a arătat că recunoaște suveranitatea poporului.

În provincii, Marea Teamă din iulie i-a făcut pe țărani să se răscoale împotriva stăpânilor. Nobilimea și burghezia s-au speriat. Adunarea Națională Constituantă nu avea decât o soluție pentru a ține țărănimea sub control: în noaptea de 4 august 1789,

ea a decretat abolirea regimului de privilegii feudale și a dijmei. Apoi, pe 26 august, a adoptat Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului, proclamând ca drepturi fundamentale libertatea și egalitatea persoanelor, inviolabilitatea proprietății și dreptul indivizilor de a se opune opresiunii.

Decretele din 4 august și Declarația Drepturilor Omului au fost atât de revoluționare încât regele a refuzat să le amendeze. Parizienii s-au răsculat din nou și, pe 5 octombrie, au mărșăluit către Versailles, aducând a doua zi familia regală, împreună cu toată curtea, înapoi la Paris. Adunarea Națională Constituantă, care își desfășurase activitatea în afara orașului, i-a urmat și a continuat să lucreze în capitală la o nouă constituție.

Populația Franței a devenit parte activă a noii culturi politice născute de revoluție. Zeci de ziare necenzurate îi țineau pe cetățeni la curent cu ultimele evenimente, iar cluburile politice le permiteau să-și exprime părerile. Ceremonii publice precum „plantarea“ unor „copaci ai libertății“ în sate ori Sărbătoarea Federației, organizată în 1790 la Paris în ziua primei aniversări a cuceririi Bastiliei, au fost modalități simbolice de celebrare a noii ordini sociale.

Noul regim

Adunarea Națională Constituantă a abolit total sistemul feudal, a eliminat vechile „ordine“, a instituit egalitatea civilă între cetățeni (cel puțin în Franța metropolitană, căci în colonii sclavia s-a menținut) și a acordat drept de vot la mai bine de jumătate din populația adultă de sex masculin, deși numai o mică parte dintre alegători puteau deveni deputați. Decizia de a naționaliza pământurile Bisericii Romano-Catolice în Franța pentru a plăti datoriile publice a dus la o vastă redistribuire a puterii. Burghezia și marii fermieri au fost beneficiarii principali ai acestui proces, dar și unii țărani angajați pe moșii au putut să cumpere pământ. După ce a privat-o de resurse, Adunarea a decis să reorganizeze Biserica, adoptând Constituția civilă a clerului, care a fost respinsă de papă și de mulți preoți francezi. Schisma astfel apărută a accentuat violența controverselor legate de destinul Bisericii.

Adunarea Națională Constituantă a anulat, de asemenea, complicatul sistem administrativ al Vechiului Regim și l-a înlocuit cu unul rațional, bazat pe împărțirea Franței în departamente,

Ultimii prizonieri așteaptă execuția în timpul regimului Teroarei, 1794, gravură nedatată

PHOTOS.COM/JUPITERIMAGES

districte, cantoane și comune, gospodărite de adunări alese prin vot. Principiile de administrare a justiției au fost de asemenea schimbate radical, iar sistemul a fost adaptat noilor diviziuni administrative. Semnificativ este, de exemplu, faptul că judecătorii urmau să fie aleși.

Adunarea Națională Constituantă a încercat să instituie un regim monarhic în care puterile legislativă și executivă să fie împărțite între rege și o adunare reprezentativă. Un asemenea regim ar fi putut probabil să funcționeze dacă regele ar fi fost cu adevărat dispus să guverneze cot la cot cu noile autorități. Ludovic XVI era însă o fire slabă și oscilantă, fiind foarte influențat de consilierii săi aristocrați. Pe 20–21 iunie 1791, el a încercat să fugă din țară, dar a fost oprit la Varennes și adus înapoi la Paris.

Contrarevoluția, regicidul și Teroarea

Evenimentele din Franța au dat noi speranțe revoluționarilor înfrânți cu câțiva ani înainte în Provinciile Unite (azi Olanda), Belgia și Elveția. La fel, toți cei însetați de schimbări în Anglia, Irlanda, statele germane, în ținuturile Austriei sau Italiei priveau cu simpatie către Revoluția Franceză.

O serie de contrarevoluționari francezi – nobili, fețe bisericești și unii burghezi – au abandonat lupta în țara lor și au emigrat. Ca *émigrés* (*în franceză*, emigranți), mulți au format grupuri armate în apropierea frontierei nord-estice a Franței și au cerut ajutorul conducătorilor Europei. Aceștia au fost inițial indiferenți față de revoluție, dar au început să se nelinișească atunci când Adunarea Națională Constituantă a proclamat un principiu revoluționar al legii internaționale – dreptul la autodeterminare

al popoarelor. În virtutea acestuia, pe 13 septembrie 1791, teritoriul papal de la Avignon a redevenit parte a Franței. Încă de la începutul anului 1792, atât radicalii, nerăbdători să disemineze principiile revoluției, cât și regele, care spera că un război fie îi va întări autoritatea, fie va permite armatelor străine să-l salveze, propovăduiau o politică externă agresivă. Pe 20 aprilie 1792, Franța a declarat război Austriei.

În prima fază a războiului (aprilie–septembrie 1792), Franța a suferit înfrângeri: în iulie, Prusia s-a alăturat Austriei, iar armata austro-prusacă a traversat granița franceză și a avansat rapid către Paris. Crezând că au fost trădați de rege și de nobili, revoluționarii parizieni s-au răsculat din nou pe 10 august 1792, au ocupat palatul Tuileries în care locuia Ludovic XVI și au închis familia regală în turnul castelului Temple. La începutul lui septembrie, mulțimea a luat cu asalt închisorile și i-a masacrat pe nobilii și clericii întemnițați. Între timp, armata franceză atrăgea tot mai mulți voluntari, căci revoluția trezise naționalismul populației. Cu un ultim efort, francezii au oprit înaintarea prusacilor pe 20 septembrie 1792, la Valmy. În aceeași zi s-a întrunit o nouă adunare legislativă, Convenția Națională, care a proclamat a doua zi abolirea monarhiei și instituirea republicii.

În a doua fază a războiului (septembrie 1792–aprilie 1793), revoluționarii i-au silit pe dușmani să se retragă. Armata franceză a ocupat Belgia, ținutul Rinului, Savoia și comitatul Nisa. Între timp, Convenția Națională se divizase în girondini, care voiau să instaureze în Franța o republică burgheză și să răspândească revoluția pe tot cuprinsul Europei, și montagnarzi, care, sub conducerea lui Robespierre, voiau să acorde claselor de jos o pondere mai mare în viața economică și socială a țării. În ciuda opoziției girodinilor, Ludovic XVI a fost judecat de către Convenție, condamnat la moarte pentru trădare și executat pe 21 ianuarie 1793; regina Maria Antoaneta a fost ghilotinată nouă luni mai târziu.

În primăvara lui 1793, războiul a intrat într-o a treia fază, caracterizată de noi înfrângeri ale francezilor. Austria, Prusia și Anglia au format o alianță (numită ulterior Prima Coaliție) la care au aderat majoritatea conducătorilor de stat din Europa. Franța a pierdut Belgia și ținutul Rinului, iar armatele invadatoare au amenințat din nou Parisul. Așa cum se întâmplase și în 1792, aceste răsturnări de situație au întărit poziția extremiștilor. Capii girondini au fost expulzați din Convenție și montagnarzii, care beneficiau de sprijinul sanculoților parizieni (muncitori, meșteșugari și proprietari de prăvălii), au preluat puterea, pe care au păstrat-o până pe 9 Termidor, anul II al noului calendar republican francez (27 iulie 1794). Montagnarzii erau burghezi liberali, ca și girondinii, dar, sub presiunea sanculoților și pentru a satisface cerințele de apărare a țării, au adoptat o politică economică și socială radicală. Au introdus un maximum (control guvernamental al prețurilor), au instituit impozite pentru cei bogați, au organizat forme de asistență socială pentru debili și săraci, au declarat învățământul gratuit și obligatoriu și au ordonat confiscarea și vânzarea la mezat a proprietăților nobilimii émigré. Aceste măsuri excepționale au provocat reacții violente: Războiul din Vendeea, răscoala „federalistă" din Normandia și Provence, revoltele din Lyon și Bordeaux și răscoala șuanilor în Bretagne. Opoziția a fost însă redusă la tăcere prin instaurarea Terorii (19 Fructidor, anul I – 9 Termidor, anul II [5 septembrie 1793 – 27 iulie 1794]), care a dus la arestarea a cel puțin 300 000 de suspecți, dintre care 17 000 au fost condamnați la moarte și executați. Și mai mulți au murit în închisori sau au fost uciși fără nici o judecată. În același timp, guvernul revoluționar mobiliza o armată de peste un milion de oameni.

Cu ajutorul ei, războiul a intrat în a patra fază (începând din primăvara anului 1794). Victoria zdrobitoare asupra austriecilor la Fleurus pe 8 Mesidor, anul II (26 iunie 1794) a permis Franței să ocupe din nou Belgia. Ea a făcut de fapt ca Teroarea și

PHOTOS.COM/JUPITERIMAGES

Căderea Bastiliei, 14 iulie 1789, gravură colorată, nedatată

restricțiile economice și sociale impuse anterior să devină inutile. „Incoruptibilul" Robespierre, care fusese un susținător înfocat al restricțiilor, a fost înlăturat de la putere pe 9 Termidor, anul II (27 iulie 1794) și executat a doua zi. Curând după căderea sa, maximumul a fost abolit, legile de natură socială au încetat să fie aplicate, iar încercările de a instaura egalitatea economică au fost abandonate. A început astfel reacțiunea. Convenția Națională a început să dezbată o nouă constituție, iar, între timp, în vestul și sud-estul țării a izbucnit așa-numita „Teroare albă". Regaliștii au încercat chiar să preia puterea în Paris, dar au fost zdrobiți de tânărul general Napoleon Bonaparte pe 13 Vendemiar, anul IV (5 octombrie 1795). Câteva zile mai târziu, Convenția Națională s-a dispersat.

Directoratul și expansiunea revoluției

Constituția anului III, aprobată de Convenția Națională, atribuise puterea executivă în stat unui Directorat format din cinci membri, iar puterea legislativă la două camere, Consiliul Bătrânilor și Consiliul celor Cinci Sute (ambele formând Corpurile Legislative). Acest regim de republică burgheză s-ar fi putut stabiliza dacă războiul nu ar fi perpetuat lupta dintre revoluționari și contrarevoluționari în toată Europa. Mai mult, războiul a intensificat conflictele existente între Directorat și consiliile legislative din Franța și a provocat adesea altele noi. Disensiunile au fost rezolvate prin lovituri de stat, în special cea din 18 Fructidor, anul V (4 septembrie 1797), care i-a îndepărtat pe regaliști din Directorat și din consilii, și cea din 18 Brumar, anul VIII (9 noiembrie 1799), când Bonaparte a desființat Directoratul și a preluat conducerea Franței ca „prim- consul".

După victoria de la Fleurus, înaintarea armatelor franceze în Europa a continuat. Ținutul Rinului și Olanda au fost ocupate, iar în 1795, Olanda, Toscana, Prusia și Spania au solicitat începerea negocierilor de pace. Când armata franceză condusă de Bonaparte a intrat în Italia (1796), Sardinia a capitulat rapid. Austria a fost ultima care a cedat (prin Tratatul de la Campo Formio din 1797). Majoritatea țărilor ocupate de francezi au fost organizate ca „republici surori", cu instituții modelate după cele ale Franței revoluționare.

Instaurarea păcii pe continentul european nu a oprit însă expansiunea revoluției. Majoritatea membrilor Directoratului moșteniseră năzuința girondină de a răspândi revoluția în toată Europa și au răspuns apelurilor iacobinilor de peste hotare. Astfel, în 1798 și 1799, trupele franceze au intrat în Elveția, în Statele Papale și Napoli și au întemeiat Republica Helvetică, Republica Romană și Republica Parthenopeană. Anglia a rămas însă în stare de război cu Franța. Neputând să invadeze insula, Directoratul, la cererea lui Bonaparte, a decis să-i amenințe pe englezi în India, ocupând Egiptul. Un corp expediționar condus de Bonaparte a ocupat cu ușurință Malta și Egiptul, dar escadra care-l transportase a fost zdrobită de flota lui Horatio Nelson în Bătălia Nilului din 14 Termidor, anul VI (1 august 1798). Dezastrul francez a încurajat formarea unei A Doua Coaliții de puteri alarmate de înaintarea revoluției. Această alianță, formată din Austria, Rusia, Turcia și Anglia, a repurtat numeroase victorii în primăvara și vara lui 1799 și a silit armatele franceze să se retragă la frontierele țării. Ca urmare, Bonaparte s-a întors în Franța pentru a-și valorifica uriașul prestigiu și a profita de faptul că guvernul își pierduse credibilitatea din cauza înfrângerilor militare. Lovitura sa de stat din 18 Brumar a răsturnat Directoratul de la putere și a instituit Consulatul. Deși a proclamat sfârșitul revoluției, Bonaparte însuși avea să o răspândească în forme noi în toată Europa.

Revoluția Glorioasă *sau* Revoluția nesângeroasă *sau* Revoluția de la 1688

În istoria Angliei, evenimentele dintre 1688 și 1689, care au avut drept consecință detronarea lui Iacob II și urcarea pe tron a fiicei sale, Maria II, și a soțului acesteia, William III. Preferința declarată a lui Iacob pentru romano-catolicism, faptul că a anulat drepturile legale ale disidenților, precum și posibilitatea ca tronul să fie moștenit de un urmaș catolic au reprezentat punctul culminant al nemulțumirilor, motiv pentru care câțiva nobili englezi l-au îndemnat pe protestantul Wilhelm de Orania să vină cu o armată pentru a pune capăt stării de tensiune. Susținătorii lui Iacob s-au întors împotriva lui, iar acesta a fugit în Franța. Parlamentul Convenției le-a cerut Mariei și lui William să domnească împreună și a elaborat Declarația Drepturilor.

revoluția industrială

Proces de trecere de la o economie agrară și meșteșugărească la una dominată de

industrie și construcția de mașini. A început în Anglia, în sec. XVIII. Inovațiile tehnologice au inclus folosirea fierului și a oțelului, noi surse de energie, inventarea unor mașini care au dus la creșterea producției (de ex. mașina cu aburi și mașina de tors), dezvoltarea fabricilor și progrese semnificative în domeniul transporturilor și al telecomunicațiilor (cum ar fi calea ferată și telegraful). Între 1760 și 1830, revoluția industrială a fost localizată aproape exclusiv în Marea Britanie. Apoi s-a răspândit în Belgia și Franța. Celelalte națiuni s-au adaptat mai lent, dar, odată ce Germania, SUA și Japonia au dobândit forță industrială, ele au depășit avansul inițial al englezilor. În țările din Europa de E, revoluția industrială s-a încheiat abia în prima jumătate a sec. XX, iar în țări precum China și India ea a ajuns abia pe la mijlocul veacului trecut. Industrializarea a produs schimbări în economie, politică și în organizarea societății, între care o mai largă distribuție a averilor și dezvoltarea comerțului internațional; schimbări politice ca rezultat al deplasărilor de putere economică; schimbări sociale fundamentale, precum nașterea mișcărilor muncitorești, apariția și dezvoltarea ierarhiilor manageriale pentru supravegherea diviziunii muncii și crearea unor noi tipare de autoritate; lupta împotriva unor efecte colaterale precum poluarea industrială și aglomerarea orașelor.

Revoluția Mexicană

(1910-1920)

Mișcare de durată ce a început cu răsturnarea lui Porfirio Díaz, a cărui politică elitistă și oligarhică stârnise nemulțumiri pe scară largă. Francisco Madero, Pancho Villa, Pascual Orozco și Emiliano Zapata și-au adunat susținători și, în 1911, Madero era proclamat președinte. Însă reformele lui lente i-au îndepărtat pe foștii lui prieteni și dușmani deopotrivă. A fost înlăturat de generalul Victoriano Huerta, a cărui dictatură despotică și marcată de alcoolism a căzut în mâinile lui Villa, Álvaro Obregón și Venustiano Carranza. Carranza s-a autoproclamat președinte în 1914, în ciuda protestelor lui Villa, rămânând la putere, chiar și după alte vărsări de sânge. A asistat la redactarea constituției liberale din 1917, dar nu s-a ocupat de aplicarea măsurilor principale; în 1920 a fost ucis în timpul unei revolte, când încerca să fugă. Astfel că perioada revoluționară a luat sfârșit odată cu alegerea președintelui reformist Álvaro Obregón, deși au mai fost ciocniri sporadice până în 1934, când și-a început mandatul Làzaro Càrdenas.

Revoluția Promotorilor

(1932)

Lovitură de stat fără vărsare de sânge care a pus capăt monarhiei absolutiste în Siam (Thailanda) și a inițiat Perioada Constituțională. Lovitura a fost condusă de „promotori", un grup din care făceau parte membri ai elitei thailandeze, intelectuali de seamă și ofițeri de armată în rezervă. Prima lor constituție, Constituția temporară, a transferat puterea de la rege către promotori. Constituția permanentă sau decembristă a reabilitat parțial prestigiul și demnitatea regală și a introdus unele reforme liberale de tip occidental. Nici una dintre constituțiile thailandeze ulterioare nu a limitat în mod eficient puterea politică și nu a oferit metode de rezolvare a luptelor electorale.

Revoluția puritană

Vezi Războiul civil englez

revoluția verde

Creștere importantă a producției de cereale comestibile (în special grâu și orez). S-a resimțit începând cu mijlocul sec. XX și se datorează, în mare parte, introducerii în țările în curs de dezvoltare a unor varietăți noi de plante, cu productivitate mai mare. Primele mari succese s-au înregistrat în Mexic și în subcontinentul indian. Noile varietăți de plante necesită folosirea unor mari cantități de îngrășăminte chimice și pesticide, pentru a da un randament sporit, ceea ce ridică semne de întrebare referitor la costul și potențialul efect nociv asupra mediului și a organismului. Deși au folosit noile varietăți ale unor soiuri cunoscute, fermierii mai săraci, care nu și-au permis să achiziționeze îngrășăminte și pesticide, au obținut recolte mai slabe decât atunci când foloseau vechile varietăți, care erau mai bine adaptate la condițiile locale și aveau o anumită rezistență la boli și dăunători. *Vezi și* Norman Borlaug.

revoluție

Schimbare fundamentală, rapidă și adesea ireversibilă, în ordinea stabilită. În sens politic, revoluția reprezintă o schimbare radicală în forma de guvernământ, care se săvârșește de obicei prin violență și care poate avea repercusiuni și în sistemul

economic, în structura socială și în valorile culturale. În Antichitate, grecii erau de părere că revoluția este posibilă numai după dezmembrarea societății; una dintre ipotezele îmbrățișate afirma că un sistem bine închegat de valori, la care aderă toată lumea, ar constitui un mecanism de apărare împotriva revoluțiilor. În Evul Mediu s-a pus accentul pe găsirea unor mijloace de combatere a revoluției și de a sufoca schimbarea socială. Odată cu apariția umanismului renascentist și a credinței că schimbările de guvernare pot fi uneori atât necesare, cât și benefice, revoluția a căpătat și conotații pozitive. John Milton vedea în revoluție un instrument de dobândire a libertății, Immanuel Kant o considera o forță de progres a omenirii, iar Georg Wilhelm Friedrich Hegel socotea că revoluția ar fi împlinirea destinului omului. Filozofia lui Hegel a avut, la rândul ei, o influență asupra gândirii lui Karl Marx. *Vezi și* lovitură de stat.

revoluție agricolă

Transformare treptată a sistemului tradițional agricol, care a început în Anglia, în sec. XVIII. Printre aspectele acestei transformări complexe, care nu s-a încheiat înainte de sec. XIX, s-au numărat redistribuirea pământurilor, pentru a face fermele mai compacte, și o investiție crescută în îmbunătățirile tehnologice, cum ar fi utilaje noi, o mai bună asanare, metode științifice de creștere a plantelor și experimentarea de recolte noi, precum și testarea rotației recoltelor. Revoluția agricolă a precedat revoluția industrială.

revoluțiile din 1848

Succesiune de revoluții republicane împotriva monarhiilor din Europa. Au debutat în Sicilia, de acolo răspândindu-se în Franța, în statele germane și italiene, în Imperiul Austro-Ungar. În Franța, revoluția a avut ca rezultat instaurarea celei de A Doua Republici, iar în Europa Centrală, nutrirea speranței în reforme politice liberale și unificare națională. Cu toate acestea, armatele loiale monarhiilor le-au restabilit autoritatea, ceea ce a dus la revocarea reformelor promise. Revoltele au fost reprimate și, în cele din urmă, au eșuat, incidentele fiind urmate de un sentiment generalizat de deziluzie în rândul liberalilor.

revolver

Pistol cu cilindru (butoi) rotativ și cu tragere repetitivă. Câteva dintre primele versiuni erau construite cu mai multe țevi, dar, încă din sec. XVII, s-a început fabricarea de pistoale cu camera cartușului rotativă, care încărcau cartușele într-o singură țeavă. Cu toate acestea, primul revolver practic a fost proiectat abia în 1835, când Samuel Colt și-a patentat modelul pe care l-a creat. Lui i se datorează modelul standard, caracterizat printr-un cilindru cu camere multiple, care se fixează succesiv în poziție în spatele țevii și prin care cartușele sunt trase, forțate de presiunea trăgaciului. La primul model Colt, cu acțiune simplă, cocoșul ridicat manual acționa rotirea cilindrului. Nu după mult timp, au fost inventate și revolverele cu acțiune dublă, în care cocoșul era ridicat și cilindrul se rotea atunci când se apăsa pe trăgaci; tot atunci au fost inventate și cartușele de metal.

Rexroth, Kenneth

(22.12.1905, South Bend, Indiana, SUA - 06.06.1982, Santa Barbara, California)

Pictor, eseist, poet și traducător american. Și-a petrecut cea mai mare parte din tinerețe călătorind în V Statelor Unite, organizând diverse reuniuni sindicale, unde ținea discursuri. Primele sale poezii sunt experimentale, fiind influențate de suprarealism; creațiile de mai târziu au fost apreciate pentru forma concentrată, pentru exprimarea spirituală și pentru pasiunea umanistă. A fost unul dintre primii apărători ai mișcării beat. A scris, de asemenea, eseuri, incluse în volumele *Eseuri* (Essays, 1962), *Cu ochii și urechile* (With Eye and Ear, 1970), dar a făcut și numeroase traduceri din poezia japoneză, chineză, greacă, latină și spaniolă.

Rey

Vezi Rhagae

Reye, sindromul ~

Boală neurologică acută, la copii, declanșată în urma unor boli precum gripa, varicela sau alte infecții virale. În perioada de convalescență a pacientului apar simptome ca vărsături, letargie, stări de confuzie, urmate, după numai câteva zile sau chiar ore, de somnolență, dezorientare, convulsii, stop respirator și comă. În cazurile cele mai grave, poate provoca degenerescența grasă a ficatului și edemul cerebral, care poate fi fatal. Nu există o terapie specifică, dar prin tratarea dezechilibrelor se poate atinge o rată de supraviețuire de 70% (deși unii bolnavi rămân cu leziuni pe creier). Incidența

acestei boli la copii scade dacă se aplică un tratament concomitent cu aspirină și alți derivați ai acidului salicilic, în timpul unei boli virale. Boala poate fi indusă și de intoxicația cu aflatoxină și warfarin.

Reykjavik

Oraș, 116 446 loc. (2006), 191 431 în zona metropolitană, capitala Islandei, în partea de SE a golfului Faxa. Legenda spune că ar fi fost întemeiat în 874 d.Hr. de către vikingul Ingólfur Arnarson. Până la începutul sec. XX, era un mic sat de pescari, administrat și populat în cea mai mare parte de danezi. În 1918, a devenit capitala Islandei autonome, aflată însă sub autoritatea regelui Danemarcii, iar din 1944, capitala Republicii Islanda. În Al Doilea Război Mondial aici a funcționat o bază militară navală și aeriană a trupelor americane. În 1986, este locul în care au avut loc discuții referitoare la controlul înarmării între Statele Unite și URSS. Reykjavik este centrul comercial, cultural și industrial al insulei (aici se concentrează jumătate din industria națională), precum și cel mai important port de pescuit.

Reymont, Wladislaw (Stanislaw) *născut* Wladislaw Stanislaw Rejment

(07.05.1867, Kobiele Wielkie, Polonia, Imperiul Rus - 05.12.1925, Varșovia, Polonia)

Romancier polonez. Nu a terminat școala și a lucrat în tinerețe ca băiat de prăvălie, ca frate mirean într-o mănăstire, ca funcționar superior la căile ferate și ca actor. Nuvelele și romanele sale sunt scrise într-un stil naturalist și realist, asemănător cu reportajul, caracterizat prin fraze scurte. Cea mai bună creație a sa, *Țăranii* (Chłopi, 1904–1909), este o cronică în patru volume a vieții unor țărani pe parcursul unui an, scrisă într-un dialect țărănesc. Romanul a fost tradus în mai multe limbi, iar Reymont a fost distins cu Premiul Nobel, în 1924.

Reynaud, Paul

(15.10.1878, Barcelonnette, Franța - 21.09.1966, Paris)

Om politic și prim-ministru francez. După ce a luptat în Primul Război Mondial, a devenit membru în Camera Deputaților (1919–1924, 1928–1940) și a deținut mai multe funcții în cabinet (1930–1932). În calitate de ministru de finanțe (1938–1940) și de prim-ministru (1940), i-a îndemnat pe francezi să opună rezistență Germaniei naziste. După invazia germană, Reynaud a preferat să demisioneze decât să încheie un armistițiu; a fost arestat și ținut în captivitate între 1940 și 1945. După ce a revenit în Camera Deputaților (1946–1962), a contribuit la elaborarea Constituției celei de A Cincea Republici.

Reynolds, Joshua *ulterior* Sir Joshua

(16.07.1723, Plympton, Devon, Anglia - 23.02.1792, Londra)

Pictor portretist britanic. Fiu al unui cleric și învățător, a intrat ucenic la un portretist londonez, în 1740. Portretul de grup de mari dimensiuni *Familia Eliot* (The Eliot Family, cca 1746), trădează influența lui Anthonis Van Dyck. Impresiile acumulate în cei doi ani petrecuți în Italia (1750–1752), în special la Veneția, au avut o influență notabilă asupra artei sale. În 1753 a deschis un studio de portrete în Londra și a avut un succes imediat. Primele sale portrete londoneze au revigorat portretistica engleză. După 1760, Antichitatea greco-romană fiind tot mai în vogă, stilul său a devenit din ce în ce mai clasic și conștient asumat. În 1768 a devenit primul președinte al Academiei Regale. Atât prin arta, cât și prin teoriile sale, Reynolds a orientat evoluția picturii britanice de la compozițiile anecdotice caracteristice începutului sec. XVIII către retorica formală a picturii academice din restul Europei. Prelegerile sale, *Discursuri rostite la Academia Regală* (Discourses Delivered at the Royal Academy, 1796–1790), care pledează pentru o pregătire academică riguroasă și pentru studierea vechilor maeștri, sunt considerate printre cele mai importante scrieri de critică de artă ale vremii.

Reynolds, numărul ~

În mecanica fluidelor, număr care indică dacă un fluid (lichid sau gaz) are o curgere uniformă (curgere laminară) sau relativ uniformă, cu mici abateri dezordonate (curgere turbulentă; *vezi* turbulență). Numărul Reynolds, prescurtat N_{RE} sau Re, este un număr fără dimensiuni. Este definit ca mărimea curgerii și înseamnă diametrul conductei (D) înmulțit cu viteza medie a curgerii (v), înmulțit cu densitatea masică a fluidului (ρ), împărțit la vâscozitatea absolută (μ). Osborne Reynolds a demonstrat, în 1883, că trecerea de la regimul laminar la cel turbionar în interiorul unei conducte se produce atunci când valoarea numărului Reynolds depășește 2 100.

Reynolds, Osborne

(23.08.1842, Belfast, Irlanda - 21.02.1912, Watchet, Somerset, Anglia)

Inginer și fizician britanic. A absolvit Universitatea din Cambridge și a devenit primul profesor de inginerie la Universitatea din Manchester (1868). Cunoscut mai ales datorită cercetărilor din hidraulică și hidrodinamică, Reynolds a formulat legea rezistenței în canale paralele (1883), teoria lubrifierii (1886) și cadrul matematic standard, utilizat în cercetările asupra turbulenței (1889). A studiat mecanica valurilor și mișcările de maree din râuri și a adus contribuții fundamentale la stabilirea conceptului de viteză de grup. Forțele Reynolds, prezente în fluidele cu mișcare turbulentă, precum și numărul Reynolds îi poartă numele.

Rezervația de Vest

Teritoriu situat în NE statului Ohio, SUA, localizat pe malul de S al lacului Erie; a făcut parte din teritoriile de V ale statului Connecticut care nu au fost cedate Congresului din 1786. Are o suprafață de 1 417 500 de hectare; o parte a fost vândută imigranților din Connecticut, între 1786 și 1800. În 1800 a fost cedat statului Ohio, iar mai târziu a fost împărțit în câteva regiuni.

rezervă de aur

Fond de lingouri sau monede de aur deținute de un guvern sau de o bancă. În trecut, băncile acumulau rezerve de aur pentru a-și putea îndeplini angajamentul de a face plățile în aur către depozitarii lor. Băncile comerciale primeau depozite care trebuiau returnate în aur, la cerere, și emiteau obligațiuni plătibile în aur, tot la cerere. Majoritatea rezervelor de aur au ajuns în cele din urmă la băncile centrale, care au preluat funcția de a tipări moneda de hârtie. Rezervele de aur au fost mutate din nou în anii 1930, când multe guverne au cerut băncilor lor centrale să predea cea mai mare parte a aurului pe care îl dețineau trezoreriilor naționale. În SUA, Legea rezervei de aur din 1934 cerea băncilor federale să predea toate lingourile și monedele de aur vistieriei SUA, care a plasat majoritatea rezervelor la Fort Knox.

rezervă monetară

Lichidități deținute de persoane și de bănci. Rezerva monetară include monede, valută și depozite (conturi curente). Unii economiști consideră depozitele de economii drept componente ale rezervei monetare, deoarece asemenea depozite pot fi administrate prin acțiune guvernamentală și sunt aproape tot atât de lichide ca valuta și conturile curente. Alți economiști sunt de părere că depozitele din băncile de ajutor reciproc, asociațiile de economii și împrumuturi și uniunile de credit ar trebui incluse în rezerva monetară. Băncile centrale reglează rezerva monetară pentru a stabiliza economia națională. *Vezi și* politică monetară.

rezervor de gaz

În geologie, zonă de depozitare creată pe cale naturală, de obicei o formațiune de roci care captează și reține gazele naturale. Depozitul stâncos trebuie să fie permeabil și poros pentru a conține gazul și trebuie să fie înconjurat de roci impermeabile, ce formează un sigiliu eficient care să prevină scurgerea gazelor. De obicei, rocile care alcătuiesc aceste rezervoare sunt sedimentare, cum ar fi nisipurile, gresia, arcosa, calcarul fisurat și dolomitele. În SUA și în alte țări, rezervoarele artificiale de gaze sunt înființate pe locul unor câmpuri petrolifere sau de gaze naturale exploatate, în special în vecinătatea domurilor de sare și a bazinelor sedimentare, pentru a depozita gaze folosite ulterior.

rezistența materialelor

Disciplină a ingineriei care studiază capacitatea unui material de a rezista la forțe mecanice atunci când este folosit. Rezistența unui material într-o aplicație dată depinde de mai mulți factori, printre care rezistența la întindere, deformare și rupere, fiind adesea influențată de forma proiectată.

rezistență

Opoziție a unui material sau circuit electric la trecerea curentului electric. Reprezintă proprietatea unui circuit de a transforma energia electrică în energie termică, atunci când se opune trecerii curentului. Legea lui Ohm stabilește relațiile între rezistența R, tensiunea electromotoare sau tensiunea V și curentul I. Rezistența unui conductor electric crește, în general, direct proporțional cu creșterea temperaturii, proprietate care este utilizată în dispozitive cum ar fi becurile electrice și radiatoarele. Unitatea de măsură a rezistenței electrice este ohmul (Ω); un ohm este egal cu un volt (*vezi* forță electromotoare) pe un amper.

Rezistență *sau* Rezistența antifascistă

Mișcare organizată în grupuri clandestine, în statele europene ocupate de Germania, care se opunea ocupației naziste în Al Doilea Război Mondial. Mișcarea de rezistență era compusă atât din civili care organizau în secret diverse activități împotriva ocupației, cât și din grupuri armate de partizani și luptători de gherilă. Activitățile Rezistenței erau foarte variate: de la a-i ajuta să fugă pe evrei și pe aviatorii Forțelor Aliate căzuți în teritoriul inamic, până la organizarea de sabotaje, atacarea patrulelor germane și transmiterea de informații secrete Aliaților. Grupările Rezistenței nu acționau întotdeauna solidar; în unele țări existau grupări rivale, divizate pe criteriul orientării comuniste sau necomuniste. Cu toate acestea, în Franța a existat gruparea clandestină Consiliul Național al Rezistenței, care coordona toate grupurile franceze. Aceasta i-a sprijinit pe Aliați în campania din Normandia și a fost implicată în insurecția din august 1944, care a contribuit la eliberarea Parisului. De asemenea, și alte grupări de rezistență din țările Europei de N au inițiat acțiuni militare, pentru a sprijini forțele aliate între 1944 și 1945.

rezistență la întindere

Raport dintre sarcina maximă pe care o poate suporta un material, fără să se rupă când este întins, și suprafața originală a secțiunii materialului. Când forțe mai mici decât rezistența sunt îndepărtate, materialul își reia complet sau parțial forma și mărimea inițiale. Dacă forța se apropie de valoarea rezistenței, materialul devenit maleabil formează o zonă îngustă, comprimată, ușor de rupt. Rezistența se măsoară în unități de forță pe unitate de suprafață. *Vezi și* deformare și curgere.

rezistență la medicamente

Proprietate a unui organism infecțios de a respinge terapia medicamentoasă. În orice populație de organisme infecțioase există agenți care se opun acțiunii unui medicament, ca urmare a unei mutații pe care au suferit-o. Medicamentul ucide microbii nerezistenți, astfel că agenții infecțioși devin liberi să se înmulțească, formând o specie rezistentă. Această situație este posibilă în cazul unei administrări incorecte a medicamentului (de ex. un tratament incomplet cu antibiotice sau omiterea unei doze anti-HIV) sau a unei prescripții necorespunzătoare (de ex. un antibiotic administrat în cazul unei viroze). Factorii de rezistență pot fi, de asemenea, transferați între specii care infectează același organism. Prescrierea exagerată de antibiotice la oameni și adăugarea de antibiotice în hrana animalelor au accelerat evoluția unor specii rezistente de bacterii, făcând ca lupta împotriva organismelor infecțioase să devină din ce în ce mai dificilă.

rezistență pasivă

Vezi nesupunere civilă, satyagraha

rezistivitate

Rezistență electrică a unui conductor care are secțiunea transversală și lungimea egale cu unitatea. Rezistivitatea unui conductor depinde de compoziția materialului și de temperatura acestuia. Fiind o proprietate specifică pentru fiecare material, rezistivitatea este utilă pentru compararea diverselor materiale, în funcție de capacitatea acestora de a conduce curentul electric. Rezistivitatea unui conductor metalic crește odată cu creșterea temperaturii, în timp ce rezistivitatea unui semiconductor descrește.

Rezoluția ONU 242

Rezoluție a Consiliului de Securitate ONU care a pus capăt Războiului de Șase Zile din 1967. Israelienii au sprijinit această rezoluție pentru că, prin ea, li se cerea statelor arabe să accepte dreptul Israelului de „a trăi în pace în interiorul unor granițe sigure și recunoscute la nivel internațional, în afara amenințărilor sau actelor de forță". Toate statele arabe au acceptat-o ulterior (Egiptul și Iordania au acceptat rezoluția de la început) datorită clauzei prin care i se cerea Israelului să se retragă din teritoriile cucerite în 1967. Organizația pentru Eliberarea Palestinei a respins rezoluția pentru că nu făcea referire explicită la palestinieni. Deși niciodată implementată total, a constituit baza eforturilor diplomatice de a pune capăt conflictelor arabo-israeliene până la acordurile de la Camp David și a rămas un punct de referință important în orice rezoluție negociată, referitoare la aceste conflicte.

rezonanță

În fizică, răspuns selectiv apărut într-un corp sau sistem care oscilează la unison cu o oscilație aplicată din exterior. Rezonanța acustică este oscilația de o anumită frecvență indusă într-o coardă, care produce

o notă de aceeași frecvență în spațiul din vecinătate, în general în cutia de rezonanță a unui instrument, de exemplu chitara, sau în cavitatea bucală sau nazală, atunci când vorbim sau când cântăm. Rezonanța mecanică, precum cea indusă de vânt sau de marșul în cadență al unei trupe de militari pe un pod, poate genera oscilații cu o amplitudine atât de mare, încât să provoace, în cel mai grav caz, prăbușirea podului. Rezonanța în circuitele electrice sensibile la frecvențele oscilațiilor permite ca unele dispozitive de telecomunicație să recepționeze semnalele cu o anumită frecvență și să le respingă pe cele care au alte frecvențe. Rezonanța magnetică are loc atunci când electronii sau nucleele atomice reacționează la aplicarea câmpurilor magnetice, prin emiterea sau absorbția de radiații electromagnetice. *Vezi* rezonanță magnetică nucleară.

rezonanță electronică de spin (RES) *sau* rezonanță electronică paramagnetică (REP)

Tehnică de analiză spectroscopică (*vezi* spectroscopie) folosită la identificarea substanțelor paramagnetice (*vezi* paramagnetism) și la investigarea naturii formării de legături din interiorul moleculelor, prin identificarea electronilor nepereche și a modului lor de interacționare cu ceea ce se află în imediata lor vecinătate. Electronii nepereche, datorită spinului lor, se comportă ca niște magneți mici și pot fi aliniați într-un câmp magnetic aplicat; energia aplicată prin radiații de microunde este absorbită atunci când frecvența acesteia coincide cu cea a precesiei magneților-electroni din eșantion. Graficul sau spectrul radiațiilor, absorbit pe măsură ce câmpul se schimbă, oferă informații utile în chimie, biologie și medicină.

rezonanță electronică paramagnetică

Vezi rezonanță electronică de spin

rezonanță magnetică

Absorbție ori eliberare a radiației electromagnetice prin electroni sau nuclee atomice, ca răspuns la aplicarea de câmpuri magnetice. Principiile rezonanței magnetice sunt folosite în studiul proprietăților atomice și nucleare ale materiei; două tehnici obișnuite de laborator sunt rezonanța magnetică nucleară și rezonanța electronică de spin. În medicină, scanarea cu rezonanță magnetică este folosită pentru a produce imagini ale țesutului uman.

rezonanță magnetică nucleară (RMN)

Absorbție selectivă a undelor radio de frecvență foarte înaltă de către anumite nuclee atomice așezate într-un câmp magnetic puternic și imobil. Nucleele care au cel puțin un proton sau un neutron nepereche se comportă ca niște magneți mici. Când într-un câmp magnetic puternic sunt așezate asemenea nuclee, acestea se ordonează. Când frecvența naturală a magneților nucleari ordonați corespunde cu frecvența unei unde radio exterioare slabe, care lovește materialul din care fac parte nucleele, energia rezultată în urma ciocnirii este absorbită de către nuclee, la o frecvență numită frecvență de rezonanță. RMN este folosită în studierea structurii moleculare a diferitelor substanțe solide sau lichide. Rezonanța magnetică de reflexie sau RMR este, de fapt, o versiune a RMN, folosită în medicină pentru a putea vedea țesuturile moi ale corpului omenesc fără riscuri, printr-o tehnică neinvazivă.

rhabdovirus

Virus care provoacă rabia și stomatita veziculoasă virală (o boală acută care afectează bovinele și caii și se manifestă prin apariția unor pustule în interiorul cavității bucale și în jurul gurii; este similară cu febra aftoasă). Particula virală, asemănătoare ca formă unui glonț, este învelită într-o membrană alcătuită din lipide și conține ARN.

Rhagae *sau* Ragae *în persană* Rey

Oraș din Antichitate, în Media, odinioară unul dintre cele mai importante din Iran; ruinele orașului se află în actuala localitate Rey, din apropiere de Teheran. Prima așezare atestată acolo datează din mileniul III î.Hr. Sub dinastia Sassanizilor (sec. III–VII d.Hr.), a fost un important centru al zoroastrismului. A fost cucerit de musulmani în 641 d.Hr. A crescut ca importanță până în sec. XII, după care și-a pierdut din autoritate din cauza conflictelor religioase. În 1220 a fost devastat de mongoli, iar populația orașului a fost masacrată. Rhagae era renumit pentru ceramica sa și pentru mătăsurile imprimate. Către anul 765 d.Hr. aici s-a născut Harun ar-Rașid, califul devenit celebru prin *O mie și una de nopți*. Din vechiul oraș nu mai supraviețuiesc decât două turnuri.

Rhazes

Vezi Al-Razi

Rhea

Zeiță greacă din generația Titanilor. Fiică a lui Uranus și a Geei, s-a căsătorit cu fratele ei, Cronos, care i-a devorat toți copiii, cu excepția lui Zeus, pe care Rhea l-a ținut ascuns. Ulterior, Zeus l-a învins pe Cronos și și-a scos frații și surorile din pântecele tatălui lor.

Rhee, Syngman

(26.03.1875, Whang-hae, Coreea – 19.07.1965, Honolulu, Hawaii, SUA)

Primul președinte al Republicii Coreea (Coreea de Sud). A fost primul coreean care și-a luat doctoratul în filozofie la o universitate din Statele Unite (la Princeton), după care s-a întors în țara natală în 1910, anul în care Japonia a anexat Coreea. Neputându-și ascunde sentimentele de ostilitate față de ocupația japoneză, în 1912 a plecat din nou în Statele Unite. Pe parcursul celor 30 de ani care au urmat a militat pentru independența Coreei. În 1919 a fost ales președintele unui guvern provizoriu în exil. Fiind singurul lider coreean cunoscut în Statele Unite, Rhee a fost ajutat să se întoarcă în Coreea înaintea adversarilor săi politici, după terminarea celui de Al Doilea Război Mondial. În 1948 a fost ales președinte al Republicii Coreea. A rămas în această funcție până în 1960, când a fost forțat să-și dea demisia, ca urmare a protestelor față de politica sa autoritară (printre altele, a scos în afara legii Partidul Progresist, de opoziție). A murit în exil în Hawaii.

rhesus

Specie de macac (*Macaca mulatta*) de culoarea nisipului, răspândită în pădurile din regiunile sudice și sud-estice ale Asiei. Această specie de macac are lungimea de 43–64 cm, fără coada stufoasă, care are 20–30 cm, greutatea unui individ fiind cuprinsă între 4,5 și 11 kg. Se hrănesc cu fructe, semințe, rădăcini, ierburi și insecte. Sunt considerate animale sacre în unele regiuni din India. În captivitate își păstrează vigoarea și sunt extrem de inteligente și de energice, astfel că pot fi animale de casă foarte agreabile când sunt tinere; pot deveni irascibile la vârsta adultă. Au fost utilizate frecvent în cercetările medicale. Determinarea factorului Rh (de la rhesus) din sângele uman presupune o reacție cu sângele acestei specii de maimuțe. *Vezi și* sistemul grupelor sangvine Rh.

YLLA–RAPHO/PHOTO RESEARCHERS

macaci-rhesus (*Macaca mulatta*)

Rhiannon

Corespondentă galeză a zeiței cailor, Epona, de la gali sau a zeiței Macha de la irlandezi. Este menționată în *Mabinogion*, unde își face apariția călare pe un armăsar alb, misterios, și îl întâlnește pe regele Pwyll, a cărui soție va deveni. A fost acuzată pe nedrept de uciderea fiului său nou-născut, ca atare a fost pedepsită să poarte oameni în spate la fel ca un cal, până ce a fost dezvinovățită în urma întoarcerii fiului ei.

Rhode Island *denumire oficială* Rhode Island and Providence Plantations

Stat din NE Statelor Unite ale Americii. Este cel mai mic stat american și unul dintre statele din New England. Suprafața: 3 139 kmp; 1 048 319 loc. (2000) Centrul administrativ: Providence. Este situat pe țărmul Oceanului Atlantic. Se învecinează cu Massachusetts la N și E și cu Connecticut la V. Strâmtoarea Rhode Island, aflată în S statului, este punctul principal al industriei de pescuit. Primii locuitori ai regiunii au fost indienii narragansett. Prima așezare de europeni a fost întemeiată în 1636 de către Roger Williams și discipolii săi, care fuseseră expulzați din statul Massachusetts; în 1663, regele Carol II i-a dat lui Williams un act ce atesta existența orașului. Statul Rhode Island nu s-a aliat niciodată în mod oficial cu coloniile din New England în Războiul Regelui Filip, dar a suferit pagube importante în urma acestuia, multe așezări fiind incendiate. Rhode Island s-a aflat în linia întâi în lupta împotriva legilor privind taxele vamale impuse de britanici, care au determinat izbucnirea Revoluției Americane. A fost unul dintre primele 13 state care au format uniunea statelor din America și al treisprezecelea stat care a ratificat Constituția, în 1790, numai după ce a fost inclusă în textul legii și Declarația Drepturilor Omului. Primul document de atestare a statului a rămas în vigoare până când Revolta lui Dorr (*vezi* Thomas Wilson Dorr) din 1842 a avut ca rezultat extinderea sufragiului. Fabrica de textile și de prelucrare a bumbacului construită de Samuel Slater în Pawtucket, în 1790, a inițiat revoluția industrială în Statele Unite. Economia acestui stat se bazează pe

producerea de bunuri precum obiecte de argint și bijuterii, textile și îmbrăcăminte, aparate electrice și electrocasnice.

Rhode Island, Şcoala de design din ~

Unul dintre cele mai importante colegii de arte frumoase din Statele Unite ale Americii, situat în Providence, Rhode Island. A fost fondată în 1877, dar nu a oferit programe de învățământ la nivel universitar decât începând cu 1932. Programa colegiului combină pregătirea în artele vocaționale cu o programă de arte liberale, oferind diplome de licență și de master în artele frumoase, design și în alte domenii. Muzeul de artă al universității dispune de o colecție cuprinzătoare de lucrări din pictura și arta decorativă americană.

Rhodes, Alexandre de

(15.03.1591, Avignon, Franța - 05.05.1660, Esfahan, Iran)

Misionar francez, primul francez care a ajuns în Vietnam. A pus bazele unei misiuni iezuite în Indochina în 1619, iar mai târziu a estimat că a convertit la catolicism 6 700 de vietnamezi. Fiind excomunicat în 1630, a predat filozofia în Macao timp de zece ani, reîntorcându-se ulterior în Vietnam, dar a fost excomunicat din nou în 1646. Inspirat de ideile lui Rhodes, Vaticanul a sponsorizat un program misionar vietnamez în 1658, însă Rhodes a fost trimis în Iran (Persia), unde a murit. A scris un dicționar vietnamez-latin-portughez și a îmbunătățit scrierea romanică Quoc-ngu (scriere inventată de primii misionari) care a ajutat la transmiterea doctrinelor creștine către poporul vietnamez și a scăzut rata locală a analfabetismului.

Rhodes, bursa ~

Bursă de studii la Universitatea Oxford. Programul a fost înființat în 1902 prin testamentul lui Cecil Rhodes. Până în 1976, candidații trebuiau să fie bărbați necăsătoriți, rezidenți ai unei țări din Commonwealth, din Statele Unite sau din Africa de Sud. Începând cu 1976 au fost acceptate și femei. De asemenea, în fiecare an sunt admiși doi candidați din Germania. Bursele, foarte competitive, sunt de obicei acordate pentru doi ani.

Rhodes, Cecil (John)

(05.07.1853, Bishop's Stortford, Hertfordshire, Anglia - 26.03.1902, Muizenberg, Colonia Cape)

Bancher, om de stat și inițiator al extinderii Imperiului Colonial Britanic în Africa de Sud. Rhodes a crescut în mediul rural, iar în 1871 a fost trimis să-și ajute fratele în afaceri, în Africa de Sud, ocupându-se în scurt timp de extracția de diamante. A pus bazele companiei De Beers Consolidated Mines (1888), iar în 1891 compania sa însuma 90% din extracția de diamante din întreaga lume. Deoarece dorea să se extindă spre N și visa să construiască o cale ferată de la Cape Town la Cairo, a convins Marea Britanie să stabilească un protectorat în Bechuanaland (1884), intrând în conflict cu președintele de origine bură Paul Kruger. A obținut concesii privind mineritul de la regele Lobengula (1889), dar mai târziu l-a răsturnat, în urma unei acțiuni militare (1893). La cererea sa, Marea Britanie a înființat British South Africa Co. (1889), condusă de Rhodes. A extins controlul companiei sale asupra a două provincii din N care au fost numite după numele său – Rhodesia de Sud (acum Zimbabwe) și Rhodesia de Nord (acum Zambia). Interesul său pentru Transvaal, teritoriu bogat în pietre prețioase, l-a determinat să comploteze împotriva lui Kruger (1895), dar planul său a fost dejucat de Leander Starr Jameson, iar Rhodes a fost obligat să demisioneze din funcția de prim-ministru al Coloniei Capului și din cea de director general al British South Africa Co. Ultimii săi ani au fost marcați de dezamăgire și scandal, rezultat al complotului Prințesei Radziwill. Cea mai mare parte din averea sa a fost destinată, prin testament, acordării burselor Rhodes.

Rhodesia

Regiune din S Africii Centrale, împărțită în prezent în Zimbabwe la S și Zambia la N. Numită după administratorul colonial britanic Cecil Rhodes, a fost administrată de către British South Africa Co. în sec. XIX și exploatată mai ales pentru zăcămintele sale de aur, cupru și cărbune. În 1911, a fost împărțită în Rhodesia de Nord și Rhodesia de Sud; Rhodesia de Sud a devenit colonie britanică de sine stătătoare (1923), iar Rhodesia de Nord a devenit protectorat britanic (1924). S-au unit cu Nyasaland, formând Federația Rhodesia și Nysaland (1953–1963). *Vezi* Malawi.

Rhodesia

Vezi Zimbabwe

Rhodesia de Nord

Vezi Zambia

Rhys, Jean
născută **Ella Gwendolen Rees William**

(24.08.1890, Roseau, Dominica, Insulele Windward, Indiile de Vest - 14.05.1979, Exeter, Devon, Anglia)

Romancieră de origine dominicano-britanică. Rhys a părăsit Indiile de Vest și a ajuns la Londra, unde a studiat actoria, la vârsta de 16 ani. Mai târziu s-a mutat la Paris, unde Ford Madox Ford a încurajat-o să scrie. Nuvelele și romanele despre lumea boemă a Europei anilor 1920 și 1930, inclusiv *Bună dimineața la miezul nopții* (Good Morning Midnight, 1839) i-au adus notorietatea. După ce s-a stabilit în Cornwall, nu a mai publicat nimic timp de trei decenii, după care a scris *Întinsa Mare a Sargaselor* (Wide Sargasso Sea, 1966), un roman memorabil despre prima soție, din Indiile de Vest, a domnului Rochester din cartea Charlottei Brontë (*vezi* surorile Brontë) *Jane Eyre,* precum și două colecții de povestiri.

rhythm and blues (R&B)

Denumire comună pentru multe stiluri de muzică înrudite, cântate în Statele Unite de către artiști de culoare. Diferitele stiluri au fost inspirate de un amestec de influențe europene cu ritmuri de jazz și inflexiuni tonale, în special sincope și acorduri de blues. Au luat naștere din muzica blues din Sudul american rural, care îmbina cântece de muncă cu melodii de mare sensibilitate, fiind mult influențate de gospel. S-au remarcat trei forme principale. Prima apărută, numită „race" (*în engleză*, rasă), a fost stilul formațiilor „jump", care puneau accent pe ritmuri alerte, solo-uri (în special la saxofon) și voce în manieră blues. O a doua formă, deseori numită „Chicago blues", exemplificată de artiști precum Muddy Waters, era de obicei cântată de o formație mică de instrumente electrice. Cea de-a treia formă importantă era în special vocală, cu acorduri de gospel, deseori acompaniată de orchestră. La jumătatea anilor 1950, termenul rhythm and blues a fost adoptat de industria muzicală pentru muzica destinată publicului de culoare; odată cu dispariția treptată a barierelor rasiale, stilul Chicago blues a căpătat valoare tradițională, în timp ce stilul gospel s-a transformat în soul, având un mare succes. Rhythm and blues a fost predecesorul muzicii rock.

Ribalta, Francisco

(1565, Castellón de la Plana, Spania - 12.01.1628, Valencia)

Pictor spaniol. Primele sale lucrări sunt în stil manierist. După ce s-a stabilit la Valencia în 1598, și-a dezvoltat un stil mai întunecat și mai naturalist (de ex. decorațiunea de altar *Santiago,* 1603), sub influența lui Caravaggio. După 1612, a atins originalitatea și măreția în tablouri precum *Hristos îmbrățișându-l pe Sfântul Bernard* (Cristo abrazando a San Bernardo). Lucrările din ultima sa perioadă de creație, marcate de forme puternic conturate, de compoziția simplă și lumina naturală, anticipează opera lui Diego Velázquez, Francisco Zurbarán și José de Ribera.

Ribaut, Jean

(1520, Dieppe, Franța - 12.10.1565, Florida)

Colonizator și ofițer de marină francez. A servit în flota franceză sub comanda lui Gaspard II de Coligny, care, în 1562, l-a însărcinat cu fondarea unei colonii franceze hughenote în Florida. A debarcat la gura râului St. Johns (Florida), apoi a navigat spre N pentru a pune bazele coloniei Charlesfort (în prezent Carolina de Sud). S-a întors în Franța, apoi a fost trimis din nou în Florida (1565) pentru a întări colonia franceză Fort Carolina, de pe râul St. Johns. Pretențiile Spaniei asupra acestei regiuni au condus la atacarea și distrugerea coloniei de către Pedro Menendez de Avilés, care a masacrat populația franceză, inclusiv pe Ribaut.

Ribbentrop, Joachim von

(30.04.1893, Wesel, Germania - 16.10.1946, Nürnberg)

Diplomat german și ministru de externe sub regimul nazist. După ce a luptat în Primul Război Mondial, a devenit negustor de vinuri. L-a cunoscut pe Adolf Hitler în 1932 și a devenit principalul său consilier pe probleme externe. A negociat acordul maritim anglo-german și a lucrat ca ambasador în Marea Britanie (1936–1938), convingându-l pe Hitler că Marea Britanie nu putea să ajute Polonia în mod eficient. În calitate de ministru de externe (1938–1945), a negociat Pactul de oțel cu Italia, Pactul de neagresiune germano-sovietic și Pactul Tripartit cu Japonia și Italia. Influența sa a scăzut în Al Doilea Război Mondial, după care, fiind judecat în procesele de la Nürnberg, a fost spânzurat.

Ribble

Râu în NV Angliei. Are o lungime de 120 km. Izvorăște din North Yorkshire și curge spre S și spre V prin Lancashire, în Marea Irlandei, printr-un estuar ce se formează în zona Preston. Canalul către Marea Irlandei a fost îndreptat, pentru a crea o cale de navigație către Preston.

Ribera, José de *sau* Jusepe de Ribera

(botezat la 17.02.1591, Játiva, Spania - 02.09.1652, Napoli)

Pictor și tipograf spaniol. Deși născut în Spania, unde se presupune că și-a făcut ucenicia sub îndrumarea lui Francisco Ribalta, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Napoli (pe atunci posesiune spaniolă). Majoritatea lucrărilor sale au subiecte religioase. Luminile și umbrele dramatice și detaliul grotesc subliniază suferința mentală și fizică a penitenților sau a sfinților martiri, de exemplu în *Martiriul Sfântului Bartolomeu* (cca 1630). În lucrările din ultima sa perioadă de creație, liniile sunt mai moi, culorile sunt mai bogate, și sugerează o compasiune puternică pentru semeni, cum ar fi în *Băiatul cu un picior diform* (1642). Gravurile sale sunt printre cele mai frumoase realizate în Italia și Spania, în perioada barocă.

riboflavină *sau* vitamina B_2

Compus organic de culoare galbenă, solubil în apă, care se găsește din abundență în zer și în albușul de ou. Are o structură chimică complexă, formată din trei inele de atomi de carbon și azot. Poate fi sintetizată de plantele verzi și de majoritatea microorganismelor; animalele trebuie să și-o asigure prin hrană. Se prezintă sub forma combinată a unor coenzime cu funcții în metabolismul glucidelor și al aminoacizilor. Sindromul similar cu pelagra este considerat a fi rezultatul unei carențe de riboflavină.

riboză

Monozaharid cu cinci atomi de carbon ce se găsește în ARN. (În ADN, monozaharidul similar este deoxiriboza.) O moleculă de monozaharid combinată cu adenină, guanină, citozină sau uracil formează o nucleosidă; adăugând o grupare fosfat, se formează o nucleotidă. Riboza unei astfel de nucleotide se unește cu fosfatul următoarei nucleotide pentru a forma structura ARN-ului. Riboza fosfatată este o componentă a diverselor coenzime și este folosită de către microorganisme pentru a sintetiza histidina.

ribozom

Organit la nivelul căruia se sintetizează proteina, existent într-un mare număr de celule vii. Aceste organite se prezintă atât ca particule libere în interiorul celulelor, cât și ca particule lipite de membranele reticulului endoplasmatic, la eucariote. Sunt formate din proteine (40%) și ARN (60%). Ribozomii conțin mare parte din ARN-ul celular. Proteinele nou-formate pe ribozomi se desprind și migrează către anumite părți ale celulei, unde sunt utilizate.

Ricardo, David

(18/19.04.1772, Londra, Anglia - 11.09.1823, Gatcombe Park, Gloucestershire)

Economist britanic. Fiu al unui evreu danez, și-a urmat tatăl la bursa din Londra, unde a făcut avere, după care a studiat economia politică. A fost influențat de ideile lui Adam Smith. Scrierile sale susțineau standardul unui schimb la valoarea metalului și au avut un impact considerabil. În lucrarea sa principală, *Principiile economiei politice și ale impozitării* (The Principles of Political Economy and Taxation, 1817), a examinat fluctuația salariilor și determinarea valorii, afirmând că valorile interne ale mărfurilor au fost în mare măsură determinate de munca necesară pentru producerea lor. A afirmat că încercările de a îmbunătăți adevăratul venit al muncitorilor sunt inutile și că salariile au tendința de a se stabiliza la nivelul de subzistență. Deși multe din ideile sale sunt depășite, a fost o figură importantă în dezvoltarea economiei clasice și este considerat primul care a sistematizat teoria economiei.

Ricci, Matteo

(06.10.1552, Macerata, Statele Papale - 11.05.1610, China)

Misionar iezuit italian care a introdus creștinismul în China. Provenit dintr-o familie nobilă, a fost educat de iezuiți, în al căror ordin a intrat după ce a studiat dreptul la Roma. S-a oferit voluntar pentru muncă misionară peste ocean, a ajuns în Goa în 1578 și a plecat spre China în 1582. Teritoriul Chinei era închis străinilor la vremea aceea, dar Ricci a reușit să intre datorită dorinței sale de a-și însuși limba și cultura chineză. În 1597 a fost numit conducător al activităților iezuite în China. În 1599 s-a stabilit în Nanjing, unde a studiat astronomia și geografia. În 1601

a fost, în cele din urmă, admis la Beijing, unde a predicat Biblia, a predat științe și a tradus în chineză lucrări creștine.

Riccio, David *născut* **Davide Rizzio**

(1533, Pancalieri, lângă Torino, Piemonte - 09.03.1566, Edinburgh, Scoția)

Secretarul reginei Maria Stuart. Fiu al unui muzician, l-a însoțit pe ambasadorul ducelui de Savoia în Scoția și a intrat în slujba reginei ca muzician (1561). A devenit consilierul ei intim și a ajutat-o să pună la cale căsătoria cu lordul Darnley (1565). Neagreat din cauza aroganței sale, Riccio a fost o piedică în calea planurilor nobililor scoțieni de a o îndepărta pe Maria Stuart. În timp ce participa la o cină în palatul reginei, a fost capturat de nobili înarmați, între care se afla și lordul Ruthven, și a fost înjunghiat.

Rice, Jerry (Lee)

(n. 13.10.1962, Starkville, Mississippi, SUA)

Jucător de fotbal american. A câștigat premii All-America de la Universitatea de stat din Mississippi Valley. Ca fundaș la primire al echipei San Francisco 49ers (1985–2000), a participat la trei campionate de Super Bowl (1988, 1989 și 1994). Înalt de 1,90 m, Rice a fost mai masiv decât ceilalți fundași din acea perioadă și și-a folosit înălțimea și forța pentru a-i depăși pe apărători, fiind în același timp și un alergător de excepție. Și-a încheiat cariera în 2005 cu recorduri ale Ligii Naționale la eseuri (207), primiri (1 549), alergări (25 038 m) și alergări combinate (25 750 m).

Rich, Adrienne

(n. 16.05.1929, Baltimore, Maryland, SUA)

Poetă, savantă și critic american. A studiat la Radcliffe College; poeziile sale au fost alese pentru publicare în seriile *Tinerii Poeți din Yale* (Yale Younger Poets); volumul care a rezultat, *O lume schimbată* (A Change of World, 1951), a dat dovadă de măiestrie în ceea ce privește forma poetică. Lucrările ulterioare indică o transformare de la o poezie bine meșteșugită, dar imitativă, la un stil foarte personal și puternic. Atașamentul său față de mișcarea feministă și față de o estetică lesbiană/feministă a avut o puternică influență asupra lucrărilor ulterioare. Printre volumele sale de poezie se află *Scufundarea în epavă* (Diving Into the Wreck, 1973, Premiul Național al Cărții) și *Visul unui limbaj comun* (The Dream of A Common Language 1978). Cartea sa de nonficțiune *Născut din femeie* (Of Woman Born 1976, Premiul Național al Cărții) a avut un foarte mare număr de cititori.

Rich, Buddy *născut* **Bernard Rich**

(30.06./30.09.1917, Brooklyn, New York, SUA - 02.04.1987, Los Angeles, California)

Lider de formație muzicală și unul dintre cei mai energici și uimitori toboșari americani de jazz. A fost un copil-minune în spectacole de vodevil, cunoscut drept „Baby Traps". A cântat cu majoritatea formațiilor mari de swing, mai ales Artie Shaw (1939) și Tommy Dorsey (1939–1942, 1944–1946), după care a pus bazele propriei orchestre. În formație mică, a lucrat pe parcursul anilor 1950 cu mulți dintre cei mai importanți muzicieni de jazz, în concerte și înregistrări. Claritatea și viteza cu care cânta la tobe au făcut din el o figură legendară.

Richard I
cunoscut ca **Richard Inimă-de-Leu**

(08.09.1157, Oxford, Anglia - 06.04.1199, Châlus, Ducatul de Aquitania)

Duce de Aquitania (1168–1199) și de Poitiers (1172–1199) și rege al Angliei, duce de Normandia și conte de Anjou (1189–1199). A moștenit Aquitania de la mama sa, Alienor de Aquitania. Refuzându-i-se autoritatea aici, s-a revoltat împotriva tatălui său, Henric II (1173–1174), iar apoi s-a aliat cu Filip II al Franței într-o campanie împotriva lui Henric (1189), care s-a dovedit victorioasă. Încoronat rege al Angliei la moartea lui Henric II, Richard s-a îmbarcat pentru a treia cruciadă (1190), oprindu-se în Sicilia pentru a-l numi rege pe Tancred și cucerind apoi Ciprul. A obținut victorii pe Pământul Sfânt, dar, după ce a eșuat în încercarea de a cuceri Ierusalimul, a semnat un armistițiu (1192) cu Saladin. În călătoria spre casă, Richard a fost prins de Leopold al Austriei și predat regelui Henric VI al Germaniei, care l-a ținut închis până când i s-a plătit o răscumpărare (1194). Richard s-a întors în Anglia și a cerut înapoi tronul de la fratele său Ioan Fără de Țară, apoi și-a petrecut restul vieții în Normandia, luptând împotriva lui Filip II.

Richard II

(06.01.1367, Bordeaux, Franța - 02.1400, Pontefract, Yorkshire, Anglia)

Rege al Angliei (1377–1399). Nepot al lui Eduard III, a moștenit tronul din copilărie, guvernul fiind de fapt condus de unchiul său, John de Gaunt, și de alți nobili. Moartea Neagră a creat probleme economice, conducând la răscoala

țăranilor (1381), pe care Richard a oprit-o cu promisiuni mincinoase. Dușmanii săi din rândul nobililor i-au limitat puterea regală (1386–1389), dar ulterior el s-a răzbunat pe aceștia. L-a exilat pe fiul lui John de Gaunt, Henric, și i-a confiscat vastele teritorii din Lancaster. În timp ce Richard era într-o vizită în Irlanda, Henric a invadat Anglia (1399) și a preluat puterea sub numele de Henric IV. Richard a fost forțat să abdice, ulterior fiind închis și executat, în februarie 1400.

Richard III

(02.10.1452, Castelul Fotheringhay, Northamptonshire, Anglia - 22.08.1485, Bosworth, Leicestershire)

Ultimul rege al Angliei provenit din casa de York. A fost numit duce de Gloucester în 1461, după ce fratele său, Eduard de York, l-a detronat pe regele din casa de Lancaster, Henric VI, și s-a încoronat sub numele de Eduard IV. Richard și Eduard au fost izgoniți în 1470, dar s-au întors și i-au învins pe lancasterieni în 1471. La moartea lui Eduard (1483), Richard a devenit protectorul fiului acestuia, regele Eduard V, în vârstă de numai 12 ani, dar a uzurpat tronul și i-a închis pe Eduard și pe fratele său mai mic în Turnul Londrei, unde au fost asasinați. Henry Tudor (mai târziu Henric VII) a ridicat o armată împotriva lui Richard, care a fost învins și omorât în Bătălia de la Bosworth Field. Scrierile cronicarilor din epoca tudoriană și piesa lui William Shakespeare *Richard III* l-au prezentat pe Richard ca pe un monstru, acestea fiind caricaturizări motivate de nevoia noii dinastii de a-și denigra predecesorul.

Richard, (Joseph Henri) Maurice

(04.08.1921, Montréal, Québec, Canada - 27.05.2000, Montréal)

Jucător canadian de hochei pe gheață. A jucat pe poziția de extremă dreaptă pentru Montréal Canadiens (1942–1960). A fost primul jucător din Liga Națională de Hochei care a înscris 50 de goluri într-un sezon normal (de 50 de jocuri) (1943–1944). Porecla lui, „Racheta", îi sublinia viteza și jocul agresiv, fiind recunoscut în mod deosebit pentru modalitatea de a înscrie și pentru temperamentul său violent.

Richards, (Isaac) Vivian (Alexander)

(n. 07.03.1952, St. John's, Antigua)

Jucător profesionist de cricket din America Centrală insulară. Născut într-o familie de sportivi, Richards a apărut în primul său meci de probă în 1974, în echipa West Indies, jucând contra Indiei, dar a ieșit în prim-plan cu un scor de 192 în jocul contra Indiei, în al doilea joc de probă din același an. În 1976, Richards a înregistrat un nou record, 1 710 ture. Cea de-a 56-a bilă (100 de puncte înscrise din 56 de bile jucate), în 1985, este un record în cricketul de probă. Richards a jucat un rol esențial la obținerea victoriilor pentru America Centrală insulară la Campionatul Mondial. A fost căpitan al echipei West Indies în 50 de meciuri cu 27 de victorii și deține recordul de a nu fi pierdut nici o serie în calitate de căpitan. I s-a înmânat Premiul Wisden pentru Jucătorul de Cricket al Anului, în 1977, fiind, de asemenea, unul dintre cei cinci jucători de cricket selecționați de Wisden pentru Premiul Jucătorul de Cricket al Secolului, în 2000. A început să antreneze echipa West Indies în momentul retragerii ca jucător, în 1991.

Richards, I(vor) A(rmstrong)

(26.02.1893, Sandbach, Cheshire, Anglia - 07.09.1979, Cambridge, Cambridgeshire)

Critic și poet englez. Conferențiar la Cambridge, Richards a scris lucrări importante, printre care *Principiile criticii literare* (Principles of Literary Criticism, 1924), în care a prezentat o nouă modalitate de a citi poezia, care a dus la noua critică. În calitate de cercetător în psihologie, a conchis că poezia joacă un rol terapeutic, coordonând diferitele impulsuri umane într-un întreg estetic. În anii 1930 și-a petrecut timpul construind Basic English, un sistem lingvistic format din 850 de cuvinte de bază, considerând că acest sistem va promova înțelegerea pe plan internațional a limbii engleze. A predat la Universitatea Harvard, începând din 1944.

Richardson, Dorothy M(iller)

(17.05.1873, Abingdon, Berkshire, Anglia - 17.06.1957, Beckenham, Kent)

Scriitoare engleză. De la vârsta de 17 ani a început să predea, să facă muncă de birou și jurnalism. A lucrat aproape toată viața la seria de romane *Pelerinaj* (Pilgrimage), însumând 13 volume, care încep cu *Acoperișuri ascuțite* (Pointed Roofs, 1915). Ultimul volum, *Lumina lunii în martie* (March Moonlight), a fost publicat la zece ani după moartea sa. Această poveste autobiografică a evoluției conștiinței unei femei a fost o lucrare de pionierat în tehnica fluxului conștiinței din literatura narativă.

Richardson, Henry Handel *născută* **Ethel Florence Lindesay Richardson**
(03.01.1870, Melbourne, Australia - 20.03.1946, Fairlight, Sussex, Anglia)

Romancieră engleză de origine australiană. În 1888 a părăsit Australia pentru a studia muzică în Germania, petrecându-și restul vieții în străinătate și stabilindu-se în Anglia, în 1904, împreună cu soțul său, J.G. Robertson. *Maurice Guest* (1908), primul ei roman antiromantic, povestește iubirea tragică a unui student la muzică. Capodopera sa, *Averile lui Richard Mahony* (The Fortunes of Richard Mahony, 3 volume, 1917–1929), combinând descrierea vieții unui imigrant australian și a muncii acestuia în minele de aur, cu un puternic studiu de personaj, este considerată încununarea beletristicii moderne australiene din acea vreme.

Richardson, Henry Hobson
(29.09.1838, Priestley Plantation, Louisiana, SUA - 27.04.1886, Brookline, Massachusetts)

Arhitect american. A studiat la Universitatea Harvard din Cambridge, Massachusetts, și la Școala de Arte Frumoase din Paris. Schițele sale pentru bisericile Boston's Brattle Square (1870–1872) și Trinity (1872–1877) i-au adus reputație pe plan național. A proiectat case, biblioteci, stații de tren din suburbii, localuri pentru învățământ, structuri comerciale și civice. În locul proporțiilor verticale înguste și al trăsăturilor gotice folosite de către contemporanii săi, a preferat liniile orizontale, siluetele simple și detalii de inspirație romană sau bizantină la scară mare. Biblioteca Crane Memorial din Quincy, Massachusetts (1880–1882), cu baza de granit, ferestrele cu lucarne, acoperișul cu țiglă, intrarea boltită, rămâne una dintre cele mai reușite lucrări ale sale din perioada matură. Stilul său de inspirație romanică a căpătat o integritate rareori atinsă de imitatorii săi, iar funcționalismul designului său a prevestit apariția lucrărilor lui Louis Sullivan.

Richardson, John
(04.10.1796, probabil la Fort George, Canada Superioară - 12.05.1852, New York, SUA)

Scriitor canadian. Experiența sa în armata britanică din Războiul din 1812 și ulterior în străinătate i-a oferit material pentru câteva dintre lucrările sale. Fiind primul romancier canadian care a scris în engleză, s-a impus cu cel de-al treilea roman, singurul care a rezistat, *Wacousta* (1832), o povestire gotică despre răscoala indienilor condusă de Pontiac. Lucrările sale de nonficțiune includ *Memoriile maiorului Richardson* (Personal Memoirs of Major Richardson, 1838) și *Războiul din 1812* (War of 1812, 1842).

Richardson, Samuel
(botezat la 19.08.1689, Mackworth, lângă Derby, Derbyshire, Anglia - 04.07.1761, Parson's Green, lângă Londra)

Romancier englez. S-a mutat împreună cu familia la Londra, pe când avea zece ani, a fost ucenic la un atelier de tipografie, după care și-a deschis propria afacere, în 1721. Prosper în scurt timp, în anii 1730 a început să editeze și să scrie pamflete; în final, a pus în aplicare ideea de a scrie o carte folosind o serie de scrisori pe marginea unui singur subiect. Romanele sale cele mai importante sunt romanul epistolar *Pamela* (1740), despre o servitoare care evită seducția și este recompensată prin căsătorie; capodopera sa *Clarissa* (7 volume, 1747–1748), o tragedie cu naratori multipli ce se dezvoltă într-un sugestiv joc de voci diferite. *Istoria lui Sir Charles Grandison* (The History of Sir Charles Grandison, 1753–1754), ce combină dialogul moralizator cu un sfârșit comic, a influențat scriitorii care i-au urmat, mai ales pe Jane Austen.

Richardson, Sir Ralph (David)
(19.12.1902, Cheltenham, Gloucestershire, Anglia - 10.10.1983, Londra)

Actor britanic. Și-a început cariera la vârsta de 18 ani și s-a impus în anii 1930 și 1940 la teatrul Old Vic, în roluri precum Peer Gynt, Petrucchio, Falstaff și Volpone, fiind repede considerat unul dintre cei mai buni actori din timpul său. A debutat în cinematografie în 1933 și a devenit faimos pentru personajele pe care le-a jucat, în general inteligente și manierate, iar ulterior bătrâni excentrici. Printre numeroasele filme în care a jucat se numără *Fugarul* (The Fugitive, 1939), *Idolul căzut* (The Fallen Idol, 1948), *Moștenitoarea* (The Heiress, 1949), *Lungul drum al zilei către noapte* (Long's Day Journey into Night, 1962), *Doctor Jivago* (Doctor Zhivago, 1965), *David Copperfield* (1970) și *Greystoke* (1984).

Richardson, Tony *născut* **Cecil Antonio**
(05.06.1928, Shipley, Yorkshire, Anglia - 14.11.1991, Los Angeles, California, SUA)

Regizor britanic. A avut succes cu piesa lui John Osborne *Privește înapoi cu mânie* (Look Back în Anger, 1956), montată la compania teatrală English Stage Co., unde a pus în

scenă atât piese clasice, cât și piese scrise de Eugène Ionesco și de Samuel Beckett. Producțiile sale experimentale au stimulat renașterea vitalității creative pe scenele britanice în anii 1950. A regizat *Cabotinul* (The Entertainer, 1958) și *Gustul mierii* (A Taste of Honey, 1960) pe Broadway. Împreună cu Osborne a pus bazele unei companii cinematografice (1958) care a realizat versiuni ecranizate ale dramelor lui Osborne, precum și *Singurătatea alergătorului de cursă lungă* (The Loneliness of the Long Distance Runner, 1962) și *Tom Jones* (1963, Premiul Oscar). Filmele din ultima perioadă includ *Atacul cavaleriei ușoare* (The Charge of the Light Brigade, 1968), *Ned Kelly* (1970) și *Blue Sky* (1993). A fost căsătorit cu Vanessa Redgrave; fiicele lor, Miranda și Joely Richardson, sunt, ambele, actrițe de cinema.

Richelieu

Râu în S Québecului, Canada. Are o lungime de 338 km și curge din lacul Champlain spre N, unindu-se cu fluviul St. Lawrence la Sorel. Explorat în 1609 de Samuel de Champlain, a fost exploatat de coloniștii francezi și englezi pe timp de război și apoi de către negustori și pescari. Un canal permite vaselor de apă mică să navigheze între Montréal și New York pe fluviul St. Lawrence, lacul Richelieu, lacul Champlain și fluviul Hudson.

Richelieu, Cardinal și Duce de ~ *născut* Armand-Jean du Plessis

(09.09.1585, Richelieu, Poitou, Franța - 04.12.1642, Paris)

Om de stat francez și prim-ministru al regelui Ludovic XIII. Născut într-o familie de mici nobili, a fost uns preot în 1607 și a devenit episcop de Luçon. Fiind primul episcop din Franța care a implementat reformele decretate de Conciliul de la Trento, a făcut ordine într-o dioceză ruinată de războaiele religioase. În 1614 a fost ales deputat al clerului în Stările Generale, unde s-a impus pentru forța în materie de conciliere. A devenit sfătuitorul Mariei de Médici în 1616, iar mai târziu consilier al fiului acesteia, Ludovic XIII. Numit cardinal în 1622 și prim-ministru în 1624, a avut o influență dominantă în politicile adoptate de Franța. A consolidat absolutismul regal în Franța, suprimând puterea politică a hughenoților și reducând influența nobililor. În politica externă, a încercat să slăbească controlul Habsburgilor asupra Europei și a implicat Franța în Războiul de Treizeci de Ani. Viclean și inteligent, a întărit puterea dinastiei de Bourbon și a impus în Franța un guvern obedient. De asemenea, a fondat Academia Franceză și a reconstruit Sorbona.

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Cardinalul de Richelieu, portret de Philippe de Champaigne; Muzeul Luvru, Paris

richettsia

Bacterie care formează familia *Rickettsiaceae* (denumite după Howard Ricketts). Are formă de bastonaș sau sferică, cele mai multe specii fiind gram-negative (*vezi* colorație Gram). Sunt paraziți naturali ai unor artropode; pot cauza boli grave la oameni și la animale, cărora le sunt de obicei transmise prin înțepătura unor anumite artropode purtătoare. Din cauză că unele specii pot supraviețui chiar în condiții de mare uscăciune, richettsiile pot fi transmise și atunci când materiile fecale ale artropodelor sunt inhalate sau când pătrund prin zgârieturile pielii. Tifosul și febra bubonică din Munții Stâncoși sunt infecții cu astfel de bacterii. Tratamentul cel mai eficace presupune administrarea îndelungată de antibiotice cu spectru larg de acțiune.

Richler, Mordecai

(27.01.1931, Montréal, Québec, Canada - 03.07.2001, Montréal)

Romancier canadian. A crescut într-un cartier de muncitori evrei care se regăsește în multe dintre romanele sale. Între 1951 și 1952 a locuit la Paris, unde a fost influențat de existențialism; ulterior s-a stabilit în Anglia. *Ucenicia lui Duddy Kravitz* (The Apprenticeship of Duddy Kravitz, 1959) este povestea licențioasă a unui băiat evreu din Montréal care devine un om de afaceri. Romanele din ultima perioadă de creație includ *Joshua atunci și acum* (Joshua Then and Now, 1980) și *Solomon Gursky a fost aici* (Solomon Gursky Was Here, 1989). De asemenea, a scris numeroase eseuri umoristice, scenarii și cărți pentru copii cu personajul Jacob Two-Two.

Richmond

Oraș, 197 790 loc. (2000), centrul administrativ al statului Virginia, SUA. Se află în partea central-estică a statului pe râul James. Fondat ca punct comercial

în 1637 și transformat în oraș în 1742, a devenit capitala statului în 1779, jucând un rol important în Revoluția Americană. În timpul Războiului Civil American a fost capitala Confederației. A fost ocupat de generalul Ulysses S. Grant în 1865 și o mare parte din cartierul de afaceri a ars. Astăzi este o importantă piață a tutunului, centru comercial și guvernamental. Printre universități se numără University of Richmond (fondată în 1830) și Virginia Commonwealth University (1838).

Richter, Conrad (Michael)

(13.10.1890, Pine Grove, Pensylvania, SUA - 30.10.1968, Pottsville, Pensylvania)

Prozator american. Și-a început cariera ca editor și reporter și a fondat o revistă pentru adolescenți înainte de a se stabili în New Mexico, în 1928. Fascinat de istoria Statelor Unite ale Americii, și-a dedicat mulți ani cercetării vieții de la frontiera americană. Este cunoscut pentru romanul *Marea de iarbă* (The Sea of Grass, 1936), povestea întemeierii sud-vestului american, și pentru trilogia despre viața pionierilor, *Copacii* (The Trees, 1940), *Câmpiile* (The Fields, 1946) și *Orașul* (The Town, 1950, Premiul Pulitzer). *Apele lui Cronos* (The Waters of Kronos, 1960, Premiul Național al Cărții) este un roman autobiografic.

Richter, Curt Paul

(20.02.1894, Denver, Colorado, SUA - 21.12.1988, Baltimore, Maryland)

Biolog american. A obținut doctoratul în filozofie la Universitatea Johns Hopkins. A introdus conceptul de ceas biologic într-o lucrare din 1927 despre ciclurile interne la animale (*vezi* ritm biologic). A emis teoria conform căreia descoperirea focului le-a schimbat oamenilor obiceiurile, ceea ce a dus la schimbări de structură ale creierului, sporindu-le capacitatea de învățare și de comunicare. A descoperit legăturile între comportament și biochimie care guvernează somnul, stresul și rezistența la boli.

Richter, scara ~

Etalon larg folosit pentru măsurarea magnitudinii unui cutremur, introdus în 1935 de seismologii americani Beno Gutenberg (1889–1960) și Charles F. Richter (1900–1985). Scara este logaritmică, astfel încât fiecare creștere cu o unitate reprezintă de zece ori creșterea în magnitudine (amplitudinea undelor seismice). Magnitudinea este ulterior transformată în energia descărcată. Cutremurele care sunt de intensitate mai mică decât cele alese inițial pentru a defini magnitudinea zero sunt măsurate folosind valori negative. Deși scara nu are, teoretic, o limită superioară, cele mai puternice cutremure nu au depășit valoarea 9. Scara magnitudinii de moment, folosită din 1993, este mai exactă pentru cutremurele mari; aceasta ia în considerație mărimea alunecărilor pe falii, mărimea suprafeței afectate și natura rocilor faliate.

Richter, Sviatoslav (Teofilovici)

(20.03.1915, Jitomir, Ucraina, Imperiul Rus - 01.08.1997, Moscova, Rusia)

Pianist rus. A devenit acompaniator la Opera din Odessa, la vârsta de 15 ani, și a început să dirijeze tot aici, la 18 ani. În 1949, la doi ani după absolvirea Conservatorului din Moscova, talentul său i-a adus Premiul Stalin. A făcut turnee prin Europa, China, Japonia și Statele Unite, devenind legendar pentru tehnica puternică și pentru energia debordantă din interpretările sale solo. Foarte prețuit ca acompaniator și ca interpret al muzicii de cameră, a făcut înregistrări celebre în trio cu Mstislav Rostropovici și David Oistrah.

Richthofen, Manfred, Freiherr (Baron) von ~ *cunoscut ca* Baronul Roșu

(02.05.1892, Breslau, Germania - 21.04.1918, Vaux-sur-Somme, Franța)

Strălucit militar german din Primul Război Mondial. Născut într-o familie faimoasă și bogată, și-a început cariera militară în 1912, ca ofițer de cavalerie. În 1915 s-a transferat în aviație, iar în 1916 a preluat comanda unei escadrile de vânătoare, care a fost poreclită „Circul zburător al lui Richthofen" din cauza aparatelor vopsite în purpuriu. A fost numit asul aviației germane și se consideră că a doborât 80 de avioane inamice, înainte ca el însuși să fie doborât, la vârsta de 25 ani.

Manfred, Freiherr (baron) von Richthofen

PICTORIAL PARADE

Ricimer *născut* Flavius Ricimer

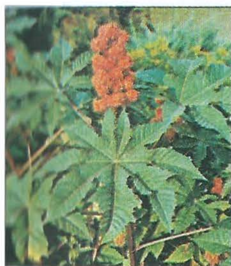
(m. 18.08.472 d.Hr.)

General roman. Fiu al unei prințese vizigote și al unui șef de trib germanic,

a obţinut un loc important în armata romană, dar nu a avut acces la tronul imperial din cauză că era barbar; în schimb, i-a învestit pe alţii la cârma imperiului. I-a învins pe vandali în Sicilia, l-a detronat pe împăratul Avitus, înlocuindu-l cu Majorian (457 d.Hr.), care l-a ridicat la rangul de consul. În 461 d.Hr., Ricimer l-a detronat şi l-a executat pe Majorian, numindu-l pe Libius Severus împărat al părţii de Apus. Împăratul din partea de Răsărit l-a numit ulterior pe Anthemius conducător în Apus, dar Ricimer l-a promovat pe Olybrius (472 d.Hr.) şi l-a ucis pe Anthemius.

ricin

Plantă erbacee mare (*Ricinus communis*) din familia *Euforbiaceae*, originară probabil din Africa şi naturalizată la tropice. Este cultivată în scopuri comerciale, pentru uleiul obţinut din seminţe care este folosit în industrie şi farmacie, dar şi ca plantă ornamentală, datorită frunzelor sale uriaşe, foarte frumoase, asemenea evantaiului. Ciorchinii de fructe spinoase, răsuciţi, de un roşu-auriu, sunt atractivi, dar adesea sunt îndepărtaţi înainte să se coacă, din cauza otrăvii concentrate în seminţele pătate, asemănătoare fasolei. Există sute de forme naturale şi multe varietăţi horticole ale acestei specii.

ricin (*Ricinus communis*)

KENNETH ŞI BRENDA FORMANEK/EB INC.

Rickenbacker, Eddie
născut **Edward Vernon**

(08.10.1890, Columbus, Ohio, SUA - 23.07.1973, Zürich, Elveţia)

As al aviaţiei americane, în Primul Război Mondial, şi industriaş. În 1917, când SUA au intrat în război, era unul dintre cei mai buni piloţi de curse. S-a înrolat în armată ca şofer şi în curând a devenit pilot de luptă. Pentru doborârea a 26 de avioane inamice, în Primul Război Mondial, i s-a acordat Medalia de Onoare. Mai târziu a fondat şi a condus propria companie de automobile, iar din 1932 a devenit director executiv al câtorva linii aeriene. Ca preşedinte la Easter Airlines Inc. din 1938 până în 1959, a contribuit la dezvoltarea acestei asociaţii într-o corporaţie importantă.

Ricketts, Howard T(aylor)

(09.02.1871, Findlay, Ohio, SUA - 03.05.1910, Ciudad de México, Mexic)

Patolog american. A obţinut diploma medicală la Universitatea Northwestern. A descoperit bacteria numită *Rickettsia*, care provoacă febra bubonică din Munţii Stâncoşi şi tifosul. În 1906 a demonstrat că prima boală poate fi transmisă de muşcătura unui anumit tip de căpuşă şi a identificat o bacterie în sângele animalelor infestate, în căpuşe şi în ouăle acestora. A descoperit că în Mexic tifosul era transmis de un păduche şi a găsit o bacterie asemănătoare în sângele victimei şi în păduchi. A inoculat boala unor maimuţe care au devenit imune. A murit de tifos, în acelaşi an.

Rickey, Branch (Wesley)

(20.12.1881, Stockdale, Ohio, SUA - 09.12.1965, Columbia, Missouri)

Manager american de baseball. A început să joace baseball profesionist când era student la Universitatea Ohio Wesleyan. În 1917 a început o lungă colaborare cu echipa St. Louis Cardinals (preşedinte 1917–1919; manager de teren, 1919–1925; manager general, 1925–1942). În 1919 a conceput un sistem de antrenament pentru tinerii jucători. Ulterior a devenit preşedinte şi manager general al echipei Brooklyn Dodgers (1943–1950). În 1945 a înfrânt un vechi tabu, angajând primii doi jucători negri în liga principală de baseball.

Rickover, Hyman G(eorge)

(27.01.1900, Makov, Rusia - 08.07.1986, Arlington, Virginia, SUA)

Inginer naval american. Familia sa a emigrat în Statele Unite în 1906. A crescut în Chicago, iar după ce şi-a luat licenţa la Academia Navală Americană, a lucrat pe submarine şi alte nave, apoi a condus departamentul electric al Biroului Naval al Marinei, în Al Doilea Război Mondial. Din 1947 a condus programul de propulsie nucleară al marinei; echipa sa a pus la punct primul submarin atomic, USS *Nautilus*, lansat în 1954. A condus lucrările de cercetare vizând dezvoltarea reactorului pentru Comisia de Energie Atomică şi a contribuit la dezvoltarea primei uzine nucleare americane pentru uz civil, la Shippingport, Pensylvania (1956–1957). Promovat la gradul de amiral în 1973, s-a remarcat prin opiniile sale sincere şi prin pledoaria pentru dezvoltarea energiei nucleare.

Ride, Sally (Kristen)

(n. 26.05.1951, Encino, California, SUA)

Astronaut american. A obținut doctoratul în fizică la Universitatea Stanford în 1977 și a intrat în NASA în același an. În 1983 a făcut parte din a șaptea misiune spațială la bordul navetei *Challenger*, în calitate de inginer de zbor, devenind astfel prima femeie americană și a treia femeie pe plan internațional (după rusoaicele Valentina Tereșkova, în 1963, și Svetlana Savițkaia, în 1982) care a zburat în spațiu. Ulterior a devenit director al Institutului Spațial californian din UC-San Diego. Din 1999 a lucrat la proiecte dezvoltate pe internet ce au ca temă spațiul cosmic și a continuat să încurajeze tinerele să studieze științele și matematica.

ridgeback-rhodesian

Rasă de ogar sud-african cu o coamă îngustă de păr, care crește de-a lungul spatelui în răspăr. Coama este moștenită de la un câine de vânătoare local pe jumătate sălbatic, care a fost încrucișat cu rase de câini europeni. Puternic, activ și foarte rezistent, are fir de păr scurt, urechi lungi și blană lucioasă. Are o înălțime de 61–69 cm și cântărește 30–34 kg. Este un paznic și un vânător priceput (mai ales de lei) și un bun câine de companie.

ridgeback-rhodesian

WALTER CHANDOHA

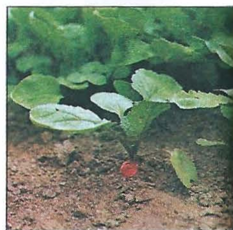
Ridgeway, Matthew B(unker)

(03.03.1895, Fort Monroe, Virginia, SUA - 26.07.1993, Fox Chapel, lângă Pittsburgh, Pensylvania)

Ofițer în armata americană. A absolvit școala militară West Point și a deținut poziții administrative până în Al Doilea Război Mondial. În 1942 a condus divizia de parașutiști în invazia Siciliei (1943), primul atac parașutat din istoria militară americană. Și-a condus trupele în campania din Normandia și a comandat operațiuni de desant în Europa. În Războiul din Coreea, a comandat Armata VIII și forțele Națiunilor Unite, realizând o contraofensivă. Avansat la gradul de general, i-a urmat lui Douglas McArthur în calitate de comandant al Alianței în Extremul Orient (1951). Ulterior a devenit comandant suprem al forțelor NATO (1952) și șef de stat-major (1953–1955).

ridiche

Plantă anuală sau bienală (*Raphanus sativus*) din familia *Cruciferae*, probabil de origine orientală, cultivată pentru rădăcina ei mare și suculentă. Are puține calorii, este mare ca volum, are un gust iute și este de obicei mâncată crudă. Partea comestibilă a rădăcinii variază mult ca formă, la fel ca și culorile (de la alb la roz, purpuriu și negru). Ridichile pot cântări doar câteva sute de grame (varietățile din SUA și Europa) sau, în cazul ridichii-japoneze, mai mult de 1 kg.

ridiche (*Raphanus sativus*, varietatea *radicula*)

INGMAR HOLMASEN

Riefenstahl, Leni *născută* Berta Helene Amalie Riefenstahl

(22.08.1902, Berlin, Germania - 08.09.2003, Pöcking)

Regizoare germană de film și fotografă. În anii 1920 era dansatoare și actriță în filme care preamăreau natura. După ce a fondat o casă de producție, a produs și a jucat în filmul de factură mistică *Lumina albastră* (Das blaue Licht, 1932). Pentru Adolf Hitler, a regizat filmul de propagandă *Triumful voinței* (Triumph des Willens, 1935), un documentar care elogia adunările de la Nürnberg din 1934. A fost apreciată pentru măiestria tehnică din *Olympia* (1938), documentarul său despre Jocurile Olimpice din Berlin, din 1936. Trimisă la închisoare după Al Doilea Război Mondial, a fost până la urmă disculpată de acuzația de complicitate la crimele naziste, dar nu și-a mai reluat cariera cinematografică, ulterior lucrând în principal ca fotograf.

Riel, Louis

(23.10.1844, St. Boniface, Assiniboia, Canada - 16.11.1885, Regina, districtul Assinibois, Canada)

Conducător canadian al metișilor din Canada de Vest. În 1869 a condus o răscoală împotriva expansiunii canadiene în V, care s-a finalizat cu fondarea provinciei Manitoba (1870). Ostilitățile intermitente au continuat mulți ani după aceasta, iar Riel a fost scos în afara legii. În 1885 a condus o revoltă a metișilor din Saskatchewan care a fost înăbușită de canadieni. Riel

a fost găsit vinovat de trădare și a fost spânzurat. Moartea sa a provocat conflicte etnice în Québec și Ontario și a marcat începutul mișcării naționaliste.

Riemann, (Georg Friedrich) Bernhard

(17.09.1826, Breselenz, Hanovra - 20.07.1866, Selasca, Italia)

Matematician german. A studiat la universitățile din Berlin și Göttingen, iar ulterior a predat în special la Göttingen. În lucrarea sa de disertație (1851) a studiat teoria funcției. S-a convins că teoria matematică putea face legătura între magnetism, lumină, gravitație și electricitate și a sugerat teorii ale spațiului în care spațiul din jurul încărcărilor electrice poate fi descris matematic. În paralel cu dezvoltarea temelor matematice unificatoare în legile fizice, a creat geometria riemanniană (sau geometrie eliptică), care s-a dovedit esențială pentru modelul spațiu-timp din teoria relativității a lui Albert Einstein. Suprafețele Riemann, integralele Riemann sau curbele Riemann, printre alte concepte, au contribuit la înțelegerea curbelor și suprafețelor, precum și a calculului. Împreună cu Carl Friedrich Gauss, Riemann a făcut ca Universitatea din Göttingen să devină lider mondial în cercetarea matematică. Lucrările sale au jucat un rol important în geometrie și în analiza matematică.

Riemenschneider, Tilman

(cca 1460, Heilgenstadt sau Osterode, domeniul Ordinului Teutonilor - 07.07.1531, Würzburg)

Sculptor german. Fiu al unui meșter în fabricarea monedelor, s-a stabilit la Würzburg în 1483 și a deschis un atelier profitabil. A fost consilier local (1504–1520) și burgmeister (1520–1525), dar din cauza simpatiei manifestate față de Războiul Țărănesc a fost încarcerat temporar. Sculptura sa în lemn și piatră, caracterizată prin draperii cu falduri pronunțate și fluide, cuprinde morminte monumentale și altare, precum și statui și reliefuri independente, care au făcut din el unul dintre maeștrii artei gotice târzii, în Germania.

Riesener, Jean-Henri

(04.07.1734, Gladbeck, Münster - 06.01.1806, Paris, Franța)

Ebenist francez. Fiu al unui aprod de tribunal din Köln, a lucrat la un atelier în Paris și l-a preluat când meșterul său a decedat. În 1774 a devenit ebenist regal și furnizorul permanent de mobilă al Mariei-Antoaneta. Lemnul său preferat a fost mahonul; ocazional a folosit lac și sidef pentru a înfrumuseța suprafețele. Mobila sa exemplifică stilul Louis XVI.

Casetă pentru bijuterii, fixată pe suport, furniruită cu mahon, chiparos și lemn de sequoia, concepută de Jean-Henri Riesener, cca 1780; Muzeul Victoria și Albert, Londra

MUZEUL VICTORIA & ALBERT, LONDRA

Riesman, David

(22.09.1909, Philadelphia, Pensylvania, SUA - 10.05.2002, Binghamton, New York)

Sociolog american. A predat la universitățile din Buffalo și din Chicago, după care s-a întors la Harvard, în calitate de profesor (1958–1980). A studiat în special trăsăturile sociale ale clasei de mijloc din mediul urban și s-a remarcat prin lucrarea *Mulțimea solitară* (The Lonely Crowd, 1950), al cărei titlu a devenit o sintagmă simbolică pentru alienarea individului în societatea urbană modernă.

Rietveld, Gerrit (Thomas)

(24.06.1888, Utrecht, Olanda - 25.06.1964, Utrecht)

Arhitect olandez și designer de mobilier. A fost ucenic în atelierul de mobilă al tatălui său (1899–1906), apoi a studiat arhitectura la Utrecht. În 1918 a creat faimosul fotoliu roșu și albastru care, accentuând geometria și culorile primare, a devenit un simbol al grupului De Stijl. Capodopera sa este casa Schroeder din Utrecht (1924), remarcabilă pentru jocul de unghiuri drepte, planuri și linii.

rif

Populație musulmană berberă care locuiește în regiunea El-Rif din N Marocului. Economia lor este bazată pe agricultură, creșterea animalelor și pescuit. Vorbesc un dialect berber, dar folosesc și araba și spaniola. Prin tradiție, nu recunosc guvernul central și au avut multe tentative de răscoale și de răsturnări de guvern. Sub conducerea lui Abd El-Krim, au declarat o republică independentă, de scurtă durată, Republica Rif (1919–1926), desființată cu forța de către o alianță franco-spaniolă.

Rig Veda *sau* Rg Veda

Cea mai veche scriere religioasă din lume și cea mai importantă dintre Vede, terminată în sec. XII î.Hr. Formată din mai mult de o mie de imnuri către *deva* (zei), reflectă un politeism ce se preocupă în general de îmbunarea divinităților asociate cu cerul și atmosfera. Se referă la ritualuri precum căsătoria și înmormântarea, care diferă foarte puțin de cele practicate astăzi în hinduism. Este sursa unei părți însemnate din filozofia indiană, studierea acesteia fiind considerată esențială pentru înțelegerea Indiei.

Riga

Oraș, 764 328 loc. (2000), capitala Letoniei. Este situat pe ambele maluri ale fluviului Dvina de Vest, deasupra gurilor acestuia, la vărsarea în golful Riga. A fost întemeiat drept centru comercial în 1201, pe locul unei foste așezări livoniene, și a intrat în Liga Hanseatică în 1282. În Evul Mediu s-a aflat sub stăpânirea cavalerilor teutoni; a fost deseori atacat de către polonezi și ruși în sec. XVI; a fost ocupat de suedezi în 1621. Aceștia i-au acordat dreptul la autoguvernare, dar l-au cedat Rusiei în 1721. A fost capitala Letoniei independente între 1918–1940, apoi a fost încorporat în URSS. A devenit din nou capitala Letoniei în 1991. Este un important port baltic și centru administrativ, cultural și industrial. Ruinele sale medievale includ o biserică din sec. XIII și un castel din sec. XIV.

Riga

Mare golf din Marea Baltică, între Letonia și Estonia; acoperă cca 18 000 kmp. Este acoperit cu gheață din decembrie până în aprilie și are o adâncime maximă de 54 m. Coastele sunt, în general, joase și nisipoase; câteva fluvii importante, printre care Dvina de Vest, se varsă aici în mare. De-a lungul țărmului sunt câteva porturi și stațiuni, printre care și Riga.

Riga, Tratatul de la ~

Tratat între Polonia și Rusia (1921), semnat la Riga, Letonia, care a pus capăt Războiului ruso-polonez (1919–1920) și a stabilit granița comună. A oferit Poloniei părți din Bielorusia și Ucraina și a durat până la Al Doilea Război Mondial, după care un alt tratat a stabilit noi granițe.

Riis, Jacob A(ugust)

(03.05.1849, Ribe, Danemarca - 26.05.1914, Barre, Massachusetts, SUA)

Ziarist și reformator american de origine daneză. A emigrat în Statele Unite la vârsta de 21 de ani și a devenit reporter la secțiunea „poliție" pentru periodicele *New York Tribune* (1877–1888) și *New York Evening Sun* (1888–1899). A făcut publice condițiile deplorabile de viață din mahalalele din cartierul newyorkez Lower East Side, fotografiind camerele și holurile locuințelor. Și-a adunat descoperirile în *Cum trăiește cealaltă jumătate* (How The Other Half Lives, 1890), o carte care a răscolit conștiința națiunii și a grăbit adoptarea primei legi a statului privind îmbunătățirea locuințelor.

Rikken Seiyukai

Partid politic japonez dominant, de la începuturile sale, în 1900, și până în 1940. Fondat de către Ito Hirobumi, a susținut inițial creșterea participării Parlamentului la guvernare. A fost susținut de clasa proprietarilor de pământ și de către zaibatsu și a fost în general mai conservator decât principalul său rival, Partidul Democrat (Minseito).

Riley, James Whitcomb

(07.10.1849, Greenfield, Indiana, SUA - 22.07.1916, Indianapolis, Indiana)

Poet american. A intrat în contact cu populația din mediul rural din Indiana cu ocazia primelor sale slujbe. Versurile pe care le-a trimis spre publicare către *Indianapolis Daily Journal*, intenționat scrise în dialectul hoosier al fermierilor, i-au asigurat faima de „poet al oamenilor de rând". Cele mai cunoscute poezii sunt *Când îngheață bostanul* (When the Frost is on the Punkin) și *Zdrențărosul* (The Raggedy Man). Printre numeroasele sale volume de versuri se numără *Vechea bulboană* (The Old Swimmin' Hole, 1883), *Naiuri la Zekesbury* (Pipes o'Pan at Zekesbury, 1888) și *Cei de acasă* (Home Folks, 1900).

Rilke, Rainer Maria
născut René Maria Rilke

(04.12.1875, Praga, Boemia, Austro-Ungaria - 29.12.1926, Valmont, Elveția)

Poet austro-german. A avut o copilărie nefericită și a primit o educație nesistematică și mai târziu a hoinărit prin Europa. Călătoriile sale în Rusia i-au inspirat prima lucrare serioasă, ciclul poetic *Cartea orelor* (Das Stundenbuch, 1905). Timp de doisprezece ani, începând cu 1902, centrul său geografic a fost Parisul, unde s-a documentat pentru o carte despre Auguste Rodin și și-a dezvoltat un nou stil de poezie lirică, încercând să capteze esența plastică a obiectului fizic; rezultatul a fost volumul

Poezii noi (Neue Gedichte, 1907–1908) și replica sa în proză *Însemnările lui Malte Laurids Brigge* (Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge, 1910). După 13 ani în care a scris foarte puțin, din cauza blocajului și a unei depresii, în 1922 a reușit să finalizeze cele zece poezii incluse în *Elegiile duineze* (Duineser Elegien, 1923), o meditație profundă asupra paradoxurilor existenței umane și una dintre capodoperele poetice ale secolului. În mod neașteptat și cu o rapiditate uimitoare, a compus apoi *Sonete către Orfeu* (Sonette an Orpheus, 1923), un ciclu superb, din 55 de poezii, inspirat de moartea unei fetițe, care continuă meditația asupra morții și asupra transcendenței din opera *Elegii* (Elegien). Cele două lucrări i-au adus celebritatea mondială.

rimă

Tip de ecou realizat prin alăturarea a două sau mai multe cuvinte ce conțin silabe finale cu sunet asemănător. Rima este folosită în poezie (și câteodată în proză) pentru a produce sonorități plăcute, pentru a unifica și delimita strofele poeziei. Rima de final (adică rima utilizată la sfârșitul unui vers, consonantă cu sfârșitul unui alt vers) este cea mai frecventă, iar rima internă (care apare înainte de sfârșitul versului) este frecvent folosită ca ornament. Tipurile de rimă adevărată (și nu de asonanță) includ rima masculină, în care cele două cuvinte se termină cu aceeași combinație vocală-consoană; rima feminină (sau rima dublă), în care rimează două silabe; și rima trisilabică, în care rimează trei silabe.

Rimbaud, (Jean-Nicolas-) Arthur

(20.10.1854, Charleville, Franța - 10.11.1891, Marsilia)

Poet și aventurier francez. Fiu al unui căpitan din armata franceză, a început la vârsta de 16 ani să scrie poezii violente, blasfematoare și a formulat o doctrină estetică prin care susținea că poetul trebuie să devină un vizionar, trebuie să-și înfrângă reținerile și controlul asupra personalității, devenind astfel un instrument pentru vocea spiritului. A fost invitat la Paris de către Paul Verlaine, cu care a început o relație homosexuală și o viață de excese, dezordonată. *Corabia beată* (Le Bateau ivre, 1871), probabil cea mai bună poezie a sa, etalează o uimitoare virtuozitate verbală și o selecție îndrăzneață de imagini și metafore. În *Iluminări* (Les Illuminations, 1872–1874), o colecție de poeme în proză, a încercat să distrugă distincția dintre realitate și halucinație. *Un anotimp în infern* (Une saison en enfer, 1873), în care alternează pasaje în proză cu versuri năucitoare, a însemnat renunțarea la poezie, la vârsta de 19 ani. După o despărțire, Verlaine l-a împușcat pe Rimbaud, rănindu-l; ulterior, ultima lor întâlnire s-a încheiat cu o ceartă violentă. Rimbaud a abandonat literatura și, din 1875, a început să hoinărească ca negustor și comerciant, în special în Ethiopia; a murit după ce i-a fost amputat piciorul, la vârsta de 37 de ani. Forța dionisiacă a versurilor sale și eliberarea limbajului de constrângerile formei au influențat în foarte mare măsură simbolismul și poezia sec. XX.

Arthur Rimbaud, pictură în ulei de Henri Fantin-Latour, 1872; Muzeul Luvru, Paris

GIRAUDON/ART RESOURCE, NEW YORK

Rimski-Korsakov, Nikolai (Andreevici)

(18.03.1844, Tihvin, lângă Novgorod, Rusia - 21.06.1908, Liubensk)

Compozitor rus. În timp ce studia la Colegiul de Marină din Sankt Petersburg, a cunoscut alți compozitori; Mili Balakirev i-a acordat o atenție deosebită și, din 1867, a fost inclus în grupul compozitorilor naționaliști cunoscuți sub denumirea de Cei Cinci. La întoarcerea din prima croazieră în calitate de ofițer-student, în 1865, a finalizat prima sa simfonie. În 1873 a obținut postul de inspector și dirijor al fanfarelor navale. Ca editor și director al unei întreprinderi ce avea ca scop publicarea muzicii compozitorilor ruși, a editat mai multe opere postume ale lui Alexandr Borodin și ale lui Modest Musorgski. A scris multe opere pline de culoare, foarte admirate în Rusia, printre care *Sadko* (1896), *Mozart și Salieri* (1897), *Legenda orașului nevăzut Kitej* (Skazanie o nevidimom grade Kiteje i deve Fevronii, 1905) și *Cocoșul de Aur* (Zolotoi Petușok, 1908); alte lucrări includ trei simfonii, suita *Șeherezada* (1888) și uvertura *Marele Paște rusesc* (Svetlîi prazdnik). Toate lucrările sale se disting printr-o orchestrație deosebită. Printre numeroșii săi studenți se numără Alexandr Glazunov, Serghei Prokofiev și Igor Stravinski.

Rin *în germană* Rhein

Fluviu în V Europei. Izvorăște din Alpii elvețieni și curge spre N, apoi spre V,

traversând V Germaniei, și se varsă în Marea Nordului, după ce a trecut prin regiunea de deltă din Olanda. Are o lungime de 1 319 km, dintre care 870 km sunt navigabili. O serie de canale realizează legătura între acest fluviu și bazinele hidrografice ale Ronului, Marnei și Dunării. A devenit cale de transport fluvial internațional din 1815 (*vezi* Congresul de la Viena). A jucat un rol esențial în istoria și în legendele germanilor. În Al Doilea Război Mondial, cursul Rinului a constituit o puternică linie de apărare. Printre orașele importante de pe malurile Rinului se numără Basel, Mannheim, Koblenz, Köln, Duisburg și Rotterdam.

Ringgold, Faith

(n. 08.10.1930, New York, New York, SUA)

Pictoriță, scriitoare și activistă politică americană. A predat desenul în școli din New York, în anii 1950. În 1963 a început seria de picturi *Poporul american* care trata mișcarea pentru drepturile cetățenilor dintr-o perspectivă feminină. În anii 1970 a început să promoveze activ arta feministă și integrarea rasială în lumea artistică newyorkeză. Faimoasele sale „pături cu povești", inspirate de tapiseria tibetană, ilustrează povestiri din istoria afro-americanilor. A adaptat una dintre lucrările sale, *Plaja de smoală* (Tar Beach), într-o carte pentru copii, continuând să publice și altele.

Ringling, frații ~

Familie de proprietari americani de circ. După ce cinci dintre cei șapte frați au format o trupă de cântece și dansuri (1882), au început să adauge numere de circ la spectacol. În 1884 au înființat primul lor circ, în orașul natal, Baraboo, din Wisconsin, și au făcut un turneu în caravană în V SUA. În 1890 au început să circule pe calea ferată. Au achiziționat circuri mai mici începând cu 1900, iar în 1907 au cumpărat Circul Barnum & Bailey, formând astfel cel mai important circ din Statele Unite ale Americii. Directorii săi au fost Charles Ringling (1863–1926), iar apoi John Ringling (1866–1936). Acesta a achiziționat, în 1929, Corporația Americană de Circ, ceea ce a însemnat aducerea a 11 circuri mari sub conducerea lui Ringling. Frații Ringling și Circul Barnum & Bailey există și în prezent, deși din 1967 controlul a fost preluat de alte persoane.

John Ringling

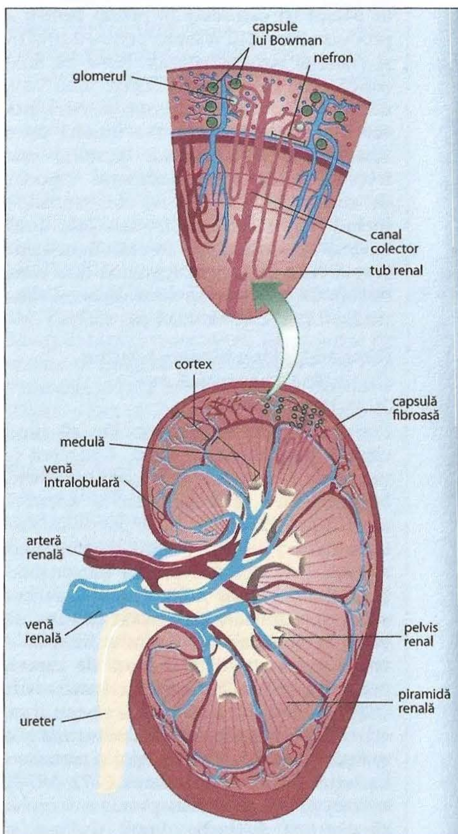
KEYSTONE—EB INC.

rinichi

Organ pereche care menține echilibrul de apă și elimină substanțele metabolice nefolositoare din organism. Rinichii umani

© MERRIAM-WEBSTER INC.

Secțiune transversală printr-un rinichi. La exterior, rinichiul este învelit într-o capsulă fibroasă sub care se află parenchimul renal. Parenchimul renal prezintă două zone: zona corticală (cortexul renal), dispusă la periferie, și zona medulară, dispusă central. Sângele pătrunde prin artera renală care se ramifică în vase mai mici, fiecare terminându-se într-un ghem de capilare (glomerul). Nefronul este alcătuit din două porțiuni: corpusculul renal Malpighi (format din capsula Bowman și glomerulul vascular) și tubul renal (urinar) propriu-zis. Ultrafiltrarea glomerulară a plasmei sangvine se desfășoară la nivelul corpusculului renal, prin trecerea din glomerulul vascular în cavitatea capsulei Bowman a componentelor plasmei sangvine, cu excepția proteinelor. Zona medulară (tubulară) este împărțită în arii triunghiulare (pe secțiune) corespunzătoare piramizilor renale (Malpighi), care prezintă striații longitudinale reprezentând canale colectoare pentru urina neabsorbită în sânge. Apa este îndepărtată apoi din urină pe măsură ce trece prin canalele colectoare în pelvisul renal (bazinet), cavitate în formă de pâlnie, care conduce spre ureter.

sunt organe în formă de boabe de fasole, măsurând în jur de 10 cm lungime, situați în partea inferioară a spatelui. Ei filtrează întreaga cantitate de apă din sânge (cca 4,5 l) la fiecare 45 de minute. Glucoza, mineralele și apa necesare organismului sunt returnate sângelui prin reabsorbție. Lichidul și substanțele nefolositoare rămase trec în canalele colectoare, curgând în ureter și în vezică sub formă de urină. Fiecare rinichi are peste un milion de unități funcționale (nefroni) implicate în procesul filtrării și al reabsorbției. De asemenea, rinichiul secretă renină, o enzimă implicată în reglarea presiunii sângelui. Printre boli se numără insuficiența renală, pietre la rinichi și nefrita. *Vezi și* aparat urinar.

rinocer

Denumire comună pentru cele cinci specii de imparicopitate (cu trei degete) care trăiesc în Africa și în Asia (familia *Rhinocerotidae*). Este unul dintre cele mai mari animale terestre (rinocerul-alb este al doilea ca mărime, după elefant). Poate fi recunoscut cu ușurință după cele 1–2 coarne - excrescențe de cheratină, o proteină fibroasă caracteristică părului - plasate pe partea superioară a botului. Toate speciile au tegument gros, aproape în totalitate lipsit de păr, care, la cele trei specii asiatice, formează pliuri asemănătoare cu niște plăci, în regiunea umerilor și a coapselor. Rinocerii pot ajunge la 2,5–4,3 m lungime și la 1,5–2 m înălțime; exemplarele adulte cântăresc între 3 și 5 tone. Majoritatea rinocerilor sunt locuitori solitari ai savanelor deschise, ai zonelor de tufișuri sau ai zonelor mlăștinoase, dar rinocerul-de-Sumatra se întâlnește în pădurea ecuatorială. Rinocerul-negru-african se hrănește cu plante suculente, rinocerul-alb și marele rinocer-indian pasc pe pășuni cu ierburi puțin înalte, iar rinocerii-de-Sumatra și rinocerii-de-Java rod tufișuri și bambus. În a doua jumătate a sec. XX, rinocerii au fost vânați aproape până la exterminare, în special pentru corn, valorificat în Asia ca afrodiziac. Rinocerul-alb din Africa nu mai este periclitat, dar populațiile celorlalte patru specii însumează doar câteva mii de exemplare, dintre care cele mai multe trăiesc în rezervații.

Rinocer-negru-african (*Diceros bicornis*)

CAMERA PRESS/PICTORIAL PARADE

rinovirus

Grup de picornavirusuri care provoacă virozele respiratorii și banala răceală. Virusul ajunge în căile respiratorii superioare prin intermediul picăturilor de apă existente în aer. Deoarece există un număr foarte mare de virusuri care cauzează răceli, este aproape imposibil să se realizeze vaccinuri împotriva lor. *Vezi* adenovirus.

Rinului, Confederația ~

(1806-1813)

Uniune a tuturor statelor germane, cu excepția Austriei și a Prusiei, sub protecția lui Napoleon. Interesul principal al lui Napoleon pentru această confederație, care le-a permis francezilor să unifice și să domine țara, a funcționat ca o contrapondere pentru Austria și Prusia. Confederația a fost desființată după căderea lui Napoleon, dar consolidarea pe care a realizat-o a contribuit la mișcarea pentru unificarea Germaniei.

Rio, Tratatul de la ~ *denumire oficială* Convenția asupra Biodiversității

Acord internațional având drept scop conservarea mediului înconjurător, semnat la summitul mondial pe probleme de ecologie din 1992. Negocierile au început în 1988, sub auspiciile Programului ONU pentru protecția și conservarea mediului înconjurător. Scopurile sale sunt conservarea biodiversității planetei și utilizarea rațională a resurselor acesteia. La începutul sec. XXI acordul a obținut deja semnăturile a peste 185 de state.

Rio de Janeiro

Oraș și port, 11 121 300 loc. (2002) inclusiv zona metropolitană, situat în SE Braziliei. Așezarea a fost fondată de către portughezi la începutul sec. XVI și a devenit importantă în sec. XVIII ca debușeu pentru exporturile de minerale extrase din minele de aur și de diamante. Este situat într-unul dintre cele mai mari golfuri din lume și este renumit pentru peisajul său; a fost capitala Braziliei din 1822 până în 1960, când capitala națională a fost mutată la Brasília. Este cel de-al doilea centru de prelucrare după São Paulo. Printre industriile cele mai importante se numără metalurgia și industria alimentară. Cunoscut pentru străzile sale largi, pentru

clădirile, plajele (*vezi* Copacabana), parcurile și grădinile publice, este un centru turistic foarte important.

Rio de la Plata

Estuar între fluviul Paraná și râul Uruguay, între statele Uruguay și Argentina. Având o lungime de cca 290 km și o lățime maximă de 219 km la gura de vărsare, se îngustează treptat spre NV pe măsură ce se apropie de Buenos Aires. Descoperit de spanioli în 1516, a fost explorat de Ferdinand Magellan în 1520 și de Sebastian Cabot între 1527 și 1529. Prima așezare permanentă în zonă a fost la Asunción, în 1537.

Rio de la Plata, Viceregatul ~

Ultimul dintre cele patru teritorii conduse de viceregi, create de Spania în scopul de a guverna coloniile din Lumea Nouă. Constituit în 1776, ca urmare a descentralizării puterii în Imperiul Spaniol, cuprindea o arie administrată anterior de către viceregele din Perú și includea Argentina, Uruguay, Paraguay și Bolivia de astăzi. Viceregii care s-au succedat la tron au apărat acest teritoriu, nepermițând anexarea lui de către Portugalia și Marea Britanie, și au contribuit la transformarea orașului Buenos Aires într-un avanpost înfloritor al Imperiului Spaniol. Carnea sărată provenită de la fermele de vite, exportată pentru a asigura cererea de carne ieftină destinată sclavilor, a adus coloniei o bogăție nemaiîntâlnită. În 1810, creolii au creat o juntă provizorie și l-au exilat pe vicerege. *Vezi* Noua Granadă, Noua Spanie.

Rio de Oro

Regiune din S Saharei Occidentale. Orașul principal, Dakhla (numit anterior Villa Cisneros), are un mic port și se bazează pe import pentru a se alimenta cu apă potabilă. Golful îngust al Oceanului Atlantic din dreptul orașului Dakla a fost numit Rio de Oro (*în spaniolă*, râul de aur) de portughezi datorită practicării comerțului cu pulbere de aur din Africa de V. Regiunea s-a aflat sub dominație spaniolă din anii 1880 până în 1976. În 1979 a fost luată în stăpânire de Maroc. Locuitorii indigeni sunt berberi musulmani și, în mare măsură, nomazi.

Rio Grande *în spaniolă* Rio Bravo

Unul dintre cele mai lungi fluvii din America de Nord, are o lungime de 3 000 km de la izvorul din Munții Stâncoși, din SV statului Colorado, SUA, până la golful Mexic. Trece prin Munții San Juan și își continuă traseul spre S, apoi spre SE, marcând întreaga graniță dintre Texas și Mexic. Primele așezări europene au apărut de-a lungul cursului inferior al fluviului în sec. XVI, dar multe dintre așezările indienilor pueblo din New Mexico au fost constituite înaintea cuceririi spaniole. În perioada de dominație spaniolă, cursul mediu și cel superior se numeau Rio del Norte, iar cursul inferior se numea Rio Bravo. Este o sursă importantă pentru irigații. La granița dintre SUA și Mexic este marginea Parcului Național Big Bend din Texas.

riolit

Rocă magmatică, echivalentul vulcanic al granitului, a cărui compoziție chimică este similară. Riolitele se cunosc în toată lumea și pot proveni din toate erele geologice; se găsesc mai ales pe continente sau pe marginile acestora, dar au fost întâlnite în cantități mici și în insule izolate.

Rio Negro

Râu în centrul statului Uruguay. Izvorăște în regiunea muntoasă a Braziliei. Curge spre SV, unde un baraj formează lacul de acumulare Rincón del Bonete, cel mai mare lac artificial din America de Sud, cu o suprafață de 10 400 kmp. Se unește cu fluviul Uruguay la Soriano. Deși are o lungime de 800 km, este navigabil doar pe o porțiune de 72 km în amonte de gura de vărsare.

Rio Negro *sau* Rio Guainía

Râu în NV Americii de Sud. Un afluent major al fluviului Amazon, izvorăște din pădurea tropicală din estul Columbiei, unde este cunoscut sub denumirea Guainía, și formează o secțiune a graniței dintre Columbia și Venezuela. Traversează Brazilia și se varsă în Amazon la Manaus. Are o lungime de cca 2 250 km și este o rută principală de transport. Numele acestuia vine de la culoarea sa neagră ca abanosul, care este cauzată de descompunerea materiei organice și de conținutul scăzut de aluviuni.

Riopelle, Jean-Paul

(07.10.1923, Montréal, Québec, Canada – 12.03.2002, Ile-aux-Grues, lângă Québec)

Pictor și sculptor canadian. S-a stabilit la Paris în 1947 și, împreună cu Paul-Émile Borduas, s-a alăturat grupului de pictori canadieni cunoscuți sub numele Les Automatistes, care practicau automatismul. Picturile lirice abstracte, de la începutul carierei, au făcut loc, mai târziu, unui

stil impasto de concentrație și expresie mai puternică; este renumit pentru utilizarea unor materiale variate (incluzând acuarela, cerneala, uleiuri, creionul și creta); a creat, de asemenea, mari colaje murale. A dobândit recunoașterea internațională cu imensul triptic *Pavana* (1954). Este cel mai important pictor abstract canadian al generației sale.

Ripken, Cal(vin Edwin), Jr.

(n. 24.08.1960, Havre de Grace, Maryland, SUA)

Jucător american de baseball. S-a născut într-o familie de jucători de baseball; atât tatăl, cât și fratele său erau profesioniști. A jucat în echipa Baltimore Orioles din 1981. În 1990 a stabilit recorduri într-un singur sezon pentru cel mai mare număr de mingi prinse (996) și pentru cele mai puține greșeli făcute în apărare (3), iar în 1993 a depășit recordul de lovituri la poartă. În 1995 a depășit recordul mondial de lungă durată la meciuri jucate consecutiv (2 130), stabilit anterior de către Lou Gehrig, ajungând să joace până la urmă 2 632 de meciuri înainte de a-și lua o zi liberă, în 1998. S-a retras la sfârșitul sezonului 2001.

Ripley, George

(03.10.1802, Greenfield, Massachusetts, SUA - 04.07.1880, New York, New York)

Ziarist și reformator american. A devenit preot unitarian după absolvirea Institutului Teologic Harvard. A fost membru al Clubului Transcendentalist și redactor al propriei reviste literare, *The Dial*; în 1841 a fondat gruparea de scriitori utopici Ferma Brook, fiind directorul și promotorul principal al acesteia. Când gruparea și-a încetat existența, în 1847, a început să scrie la *New York Tribune,* pentru a-și achita datoriile. Situația sa financiară nu s-a consolidat decât în momentul în care a publicat *The Cyclopedia* (1862), o carte de referință, de mare succes.

RISC /Reduced Instruction Set Computer/

(computer cu set redus de instrucțiuni)

Sistem de operare care utilizează un număr limitat de instrucțiuni. RISC a fost introdus în microprocesoare pe scară largă începând cu anii 1980. Sistemul de operare tradițional CISC (Complex Instruction Set Computer - procesor cu set complex de instrucțiune) utilizează multe instrucțiuni care execută operații lungi și complexe. Fiecare instrucțiune RISC se execută mult mai repede decât o instrucțiune CISC, iar majoritatea sarcinilor computaționale pot fi procesate mai rapid. Multe seturi de instrucțiuni combină atributele CISC și RISC.

Risorgimento

(în *italiană*, renaștere națională)

Mișcare pentru unitatea națională în Italia, în sec. XIX. Reformele inițiate de Franța în statele italiene care îi aparțineau în perioada lui Napoleon au continuat și după ce în acestea au revenit foștii conducători în 1815 și au reprezentat un stimul pentru mișcare. Grupări secrete, cum ar fi Italia Tânără, au susținut unitatea italiană, iar lideri precum Camillo Cavour, care a înființat ziarul *Il Risorgimento* (1847), Giuseppe de Garibaldi și Giuseppe Mazzini au cerut reforme liberale și o Italie unită. După eșecul revoluțiilor din 1848, conducerea a fost preluată de Cavour și de susținătorii săi din Piemonte, care au format o alianță cu Franța împotriva Austriei (1859). Unificarea aproape în întregime a Italiei, în 1861, urmată de anexarea Veneției (1866) și a Romei papale (1870), a marcat sfârșitul mișcării Risorgimento.

ritalină

Formă slabă de amfetamină utilizată în tratamentul sindromului deficitului de atenție (ADHD), sub numele generic de fenolat de metil. Ritalina, luată ca medicament, este de asemenea eficientă în tratamentul altor afecțiuni, cum ar fi narcolepsia. Deși acest medicament acționează ca stimulent pentru majoritatea oamenilor, pe cei cu ADHD ritalina îi calmează și îi ajută să se concentreze. Nu se cunoaște modul de acțiune al ritalinei, dar se crede că medicamentul reduce simptomele prin creșterea cantității și a activității unui neurotransmițător din creier.

ritm circadian

Ciclu inerent de cca 24 de ore, ce pare să controleze sau să inițieze diferite procese biologice, cum ar fi somnul, starea de veghe, activitatea digestivă și cea hormonală. Semnalul natural al tiparului circadian este trecerea de la întuneric la lumină. Se consideră că mecanismul de control pentru aceste procese ciclice din organismul uman este hipotalamusul. Orice modificare în ciclul circadian (cum ar fi decalajul orar și alte stări asociate cu o călătorie) necesită o anumită perioadă de adaptare.

ritm şi metru

Două aspecte ale organizării timpului în muzică. Ritmul reprezintă plasarea sunetelor muzicale în timp. Metrul, la fel ca metrul poetic, este de obicei o combinaţie regulată de timpi accentuaţi şi neaccentuaţi şi oferă contextul în care ritmul poate fi înţeles. Pe partiturile muzicale occidentale, metrul este precizat printr-o indicaţie de timp - în care numărul mai mic semnifică unitatea de bază sau unitatea secundară de bătaie (de exemplu, 8 indică faptul că optimea reprezintă timpul pe secundă), iar numărul mare indică numărul de timpi dintr-o măsură la începutul unei piese sau mişcări - şi prin barele verticale care împart piesa în măsuri.

Ritsos, Yannis

(01.05.1909, Monemvasia, Grecia - 11.11.1990, Atena)

Poet grec. A intrat în Partidul Comunist Grec în 1934, anul în care i-a apărut primul volum de poezii, *Tractoare* (Trakter). În acesta şi într-un al doilea volum a combinat filozofia socialistă cu imagini ale propriei suferinţe. Cel de-al treilea volum, *Procesiune funebră* (Epitaphios, 1936), a oferit textul pentru imnul partidului grec de stânga. A luptat de pe poziţia de comunist în timpul ocupaţiei naziste şi al războiului civil din Grecia şi a petrecut patru ani în lagărele de prizonieri. Fiind arestat şi exilat în 1967, i s-a interzis să mai publice până în 1972. În ciuda obstacolelor, a scris, în total, 117 cărţi, inclusiv piese de teatru şi eseuri.

Rittenhouse, David

(08.04.1732, Germantown, Pennsylvania - 26.06.1796, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Astronom şi inventator american. A fost ceasornicar, dar a construit şi instrumente matematice şi, se presupune, primul telescop din Statele Unite. În 1769, urmărind planeta Venus în trecere prin faţa Soarelui, a observat că aceasta are atmosferă. Rittenhouse a fost guvernator al Băncii Naţionale din Pennsylvania (1777–1789), primul director al Monetăriei din Philadelphia (1792–1795) şi preşedinte al Societăţii Americane de Filozofie (1791–1796).

ritual de împerechere

Activitate a animalelor care are drept consecinţe împerecherea şi reproducerea. Curtarea poate însemna pur şi simplu câţiva stimuli chimici, vizuali sau auditivi ori poate fi o succesiune complexă de acţiuni realizate de doi sau mai mulţi indivizi, folosind diferite moduri de comunicare. Femelele anumitor specii de insecte folosesc feromonii pentru a atrage masculii de la distanţă. Ţestoasele-pictate se curtează prin atingere, iar cântecul broaştelor poate fi auzit în nopţile de primăvară, în aproape toată lumea. Anumite specii de păsări au unele ritualuri foarte complexe de curtare. Curtarea este importantă ca mecanism de izolare care împiedică încrucişarea speciilor diferite şi ritualurile de curtare elaborate ajută la întărirea legăturilor dintre parteneri, care durează pe parcursul creşterii puilor sau chiar mai mult. *Vezi* comportament de afişare.

rituri de trecere

Diferite tipuri de ceremonii existente în orice societate, care marchează trecerea unui individ dintr-o stare socială sau religioasă în alta. Termenul a fost creat de antropologul francez Arnold van Gennep (1873–1957), în 1909. Majoritatea acestor rituri se află în strânsă legătură cu stadiile biologice ale vieţii - naşterea, maturitatea, reproducerea şi moartea. Alte rituri sărbătoresc schimbări culturale, cum ar fi iniţierea într-o anumită societate. În societatea modernă, absolvirea şcolii este un rit de trecere. Oamenii de ştiinţă interpretează, adeseori, aceste rituri de trecere ca mecanisme prin care societatea se confruntă cu schimbările fără a periclita echilibrul necesar ordinii sociale. *Vezi şi* societate secretă.

Rivadavia, Bernardino

(20.05.1780, Buenos Aires, Argentina - 02.09.1845, Cádiz, Spania)

Primul preşedinte al Republicii Argentina (1826–1827). În 1810 a participat la mişcarea de independenţă faţă de Spania şi a ajuns să conducă triumviratul revoluţionar, în 1811. A desfiinţat tribunalele spaniole, a abolit cenzura şi a pus capăt comerţului cu sclavi. Fiind ales preşedinte al Provinciilor Unite în 1826, a continuat reformele, dar nu a reuşit să scoată ţara dintr-un război inutil cu Brazilia şi a fost în permanent conflict cu caudillos din provincii. Neizbutind să obţină acordul pentru o constituţie centralizată, şi-a dat demisia. Iniţiativele sale culturale, care au inclus fondarea Universităţii din Buenos Aires, se numără printre cele mai mari realizări ale sale. Ultima parte a vieţii şi-a petrecut-o în exil.

Rivera, Diego
(08.12.1886, Guanajuato, Mexic – 25.11.1957, Ciudad de México)

Pictor muralist mexican. După ce a studiat în Ciudad de México și în Spania, s-a stabilit la Paris între 1909 și 1919. S-a dedicat cubismului până în 1917, când a abandonat acest curent în favoarea unei exprimări vizuale prin forme simplificate și îndrăznețe zone de culoare. Reîntors în Mexic în 1921, a căutat să creeze un nou gen de artă națională pe teme revoluționare, sub influența Revoluției Mexicane. A realizat multe picturi murale în instituții publice, dintre care cea mai remarcabilă se află în Palatul Național (1929–1957). Între 1930 și 1934 a lucrat în Statele Unite. Pictura sa murală pentru Centrul Rockefeller din New York a stârnit un val de controverse și a fost în final distrusă, deoarece conținea figura lui Vladimir Ilici Lenin; mai târziu, artistul a reprodus-o la Palatul Artelor Frumoase din Mexico. Alături de José Clemente Orozco și David Alfaro Siqueiros, a reușit o renaștere a frescei, fapt ce a devenit ulterior cea mai semnificativă contribuție a Mexicului la arta sec. XX. Picturile sale murale, didactice și de mari dimensiuni, conțin scene din istoria, cultura și industria Mexicului, înfățișând într-o manieră simplificată indieni, țărani, conchistadori și muncitori din fabrici, în spații aglomerate, lipsite de profunzime. A fost căsătorit de două ori cu pictorița Frida Kahlo.

Rivers, Joan
(n. 1937, Brooklyn, New York, SUA)

Comediană americană. A absolvit Colegiul Barnard. Și-a început cariera în trupa de comedie Second City din Chicago, împreună cu care a jucat în cabarete și la televiziune. A creat serialul de televiziune *Soți și soții* (Husbands and Wives, 1976–1977). Celebră datorită vocii sale stridente și glumelor sale cu iz de bârfă, l-a secondat pe Johnny Carson ca gazdă permanentă a show-ului de televiziune *Spectacolul de astă seară* (The Tonight Show, 1983–1986), a moderat emisiunea de scurtă durată *Spectacolul nocturn cu Joan Rivers* (The Late Show Starring Joan Rivers, 1986–1987) și un talk-show diurn, apărând la televiziune și în anii 1990.

Rivers, Larry
născut **Yitzroch Loiza Grossberg**
(17.08.1923, New York, New York, SUA – 14.08.2002, Southampton, New York)

Pictor american asociat cu expresionismul abstract și cu pop-art. A studiat la Școala Juilliard din New York și a fost saxofonist de jazz profesionist, după care s-a îndreptat către pictură și a studiat cu Hans Hofmann. Operele sale de început se caracterizează prin utilizarea frecventă de imagini complexe, fragmentare și multiple; probabil cea mai cunoscută lucrare este *Dublu portret al lui Berdie* (Double Portrait of Berdie, 1955), de un realism crud. Începând cu anii 1960 a introdus în opera sa imagini publicitare, precum și elemente de colaj, construcție și sculptură; un exemplu de combinație elaborată este *Istoria Revoluției Ruse* (The History of the Russian Revolution, 1965).

Riverside
Oraș, 255 166 loc. (2000), situat în California de Sud, SUA, pe râul Santa Ana. Alături de San Bernardino și Ontario, formează un complex metropolitan la E de Los Angeles. Întemeiat în anii 1870, a fost declarat oraș în 1883 și a devenit o regiune cu tradiție în cultivarea citricelor. Economia sa include, în prezent, activități industriale și culturale.

Riviera
Regiune de coastă la Marea Mediterană care formează granița de SE a Franței și de NE a Italiei. Se întinde de la Cannes, Franța, până la La Spezia, Italia. Riviera italiană se împarte în Riviera di Ponente, la V de Genova, și Riviera di Levante, la E de Genova. Riviera franceză se mai numește și Coasta de Azur. Celebră pentru peisajele și clima plăcută, regiunea este unul dintre cele mai populare centre turistice din Europa. Datorită iernilor blânde, aici cresc multe plante, iar florile se cultivă în afara sezonului, pentru export pe piețele nordice. *Vezi* Nisa, Monte Carlo.

Riyadh
Oraș, 4 087 152 loc. (2004), capitala Arabiei Saudite, situat în partea de E a țării. Numit capitală în 1824, în perioada dinastiei Saudite, a fost considerat astfel până în 1881, când familia Rashid a preluat controlul asupra regiunii. În 1902, Ibn Saud a revenit la putere, iar orașul a devenit centrul luptei pentru cucerirea peninsulei Arabia. Când Arabia Saudită s-a proclamat regat în 1932, Riyadh a devenit capitala acestuia. Descoperirea unor rezerve imense de petrol în anii 1930 a transformat vechiul oraș provincial în centru al tehnologiei avansate, cu arhitectură modernă și autostrăzi. Vechile ziduri de incintă au fost demolate în anii 1950, pentru a face loc

expansiunii rapide a orașului. Pe lângă rolul său administrativ, este centrul comercial, cultural și de transport al regatului.

Rizal (y Alonso), José *născut* Jose Protasio Rizal Mercado y Alonso Realonda

(19.06.1861, Calamba, Filipine - 30.12.1896, Manila)

Fizician și om de litere filipinez. Încă din tinerețe, Rizal s-a dedicat reformării legislației spaniole din țara sa natală. A locuit în Europa între 1882 și 1892, unde a publicat romane care prezentau nedreptățile din perioada dominației spaniole, și a devenit conducătorul mișcării de propagandă, care publica articole și poezie de orientare reformistă. S-a întors în Filipine pentru a fonda o societate reformistă nonviolentă; a fost deportat în Mindanao, unde a petrecut patru ani. În urma revoltei societății naționaliste secrete Katipunan, din 1896, spaniolii l-au arestat și l-au executat, deși nu avea nici o legătură cu grupul și nu luase parte la insurecție. Martiriul său i-a convins pe filipinezi că nu există alternativă la independența față de Spania.

rizom

La plante, tulpină subterană orizontală din care se formează tulpinile verticale de deasupra solului și rădăcinile subterane ale noii plante. Rizomul este un organ care servește la înmulțirea vegetativă (asexuată) și permite plantelor să supraviețuiască sub pământ în cursul anotimpurilor reci. La unele plante (de ex. nuferii, multe varietăți de ferigă și ierburile de pădure), rizomul reprezintă singura tulpină a plantei. În asemenea cazuri, sunt vizibile numai frunzele și florile plantei.

Rîbinsk, lacul de acumulare ~

Lac situat pe cursul superior al fluviului Volga, în NV Rusiei. A fost creat prin construirea a două baraje pe Volga și, respectiv, pe afluentul acesteia, Șeksna. Proiectul, încheiat în 1947, a dat naștere unui lac cu o suprafață de 4 580 kmp, cel mai mare lac de acumulare din lume la data respectivă. Rîbinsk reglează cursul Volgăi, furnizează energie electrică Moscovei și altor orașe și face parte din canalul navigabil Volga–Marea Baltică.

Rîkov, Aleksei (Ivanovici)

(25.02.1881, Saratov, Rusia - 14.03.1938, Moscova, URSS)

Om de stat sovietic. A participat la activitățile revoluționare bolșevice încă de la 18 ani; a fost ales mai târziu conducător de partid, iar după moartea lui Vladimir Ilici Lenin a devenit președintele Consiliului Comisarilor Poporului (1924–1929). Adept înflăcărat al Noii Politici Economice, a fost sprijinit și de Iosif Stalin în lupta împotriva economiștilor radicali (care îi erau totodată potrivnici lui Stalin): Lev Troțki, Grigori I. Zinoviev și Lev Kamenev. Când Stalin a adoptat, ulterior, ideile radicale ale rivalilor săi, Rîkov a fost înlăturat din funcțiile sale și obligat să se dezică de opiniile „Opoziției de dreapta" (1929). În 1936 i s-a înscenat participarea la câteva conspirații, a fost judecat într-unul dintre procesele de epurare politică ale lui Stalin și executat pentru trădare.

RKO Radio Pictures, Inc.

Studio american de film. A fost creat în 1928 sub denumirea Radio-Keith-Orpheum, după ce Corporația Americană de Radio (RCA Corp.) a achiziționat lanțul de teatre Keith-Albee-Orpheum și o firmă de producție. În anii 1930, RKO s-a remarcat prin producerea unei serii de filme muzicale cu Fred Astaire și Ginger Rogers și a primelor filme ale actriței Katharine Hepburn, precum și a unor filme ca *Cimarron* (1931), *Informatorul* (The Informer, 1935) și *Cetățeanul Kane* (Citizen Kane, 1941). A fost cumpărat de către Howard R. Hughes în 1948; dezinteresul acestuia a dăunat companiei, care și-a încetat producția în 1953 și a fost vândută unei alte firme, Desilu Productions (1957). După numeroase restructurări, a continuat să existe sub numele de RKO General, administrând posturi de radio și de televiziune și săli de cinema.

Roach, Hal *născut* Harold Eugene

(14.01.1892, Elmira, New York, SUA - 02.11.1992, Bel Air, California)

Producător american de film. A fost căutător de aur înainte de a deveni actor la Hollywood (1912). S-a împrietenit cu Harold Lloyd și a regizat și produs filmul *Nebuni pur și simplu* (Just Nuts, 1915), apoi a creat studioul Hal Roach (1919) și a continuat să producă alte comedii, în care juca Lloyd, cum ar fi *Siguranța la urmă* (Safety Last, 1923). În anii 1920 și 1930 a produs mii de comedioare de scurtmetraj, câștigând premii Oscar pentru *Tonomatul* (The Music Box, 1932) și *Plictisit de școală* (Bored of Education, 1936). Pe lângă producția filmelor cu Will Rogers și scurtmetrajele din seria *Gașca noastră* (Our

Gang), Hal Roach a fost primul care i-a pus pe Stan și Bran să joace împreună, într-un film din 1927. A produs și alte filme, printre care *Lasă-i să râdă* (Leave 'em Laughing, 1928) și *Drumul spre Vest* (Way Out West, 1937), precum și alte succese asemănătoare, cum ar fi *Topper* (1937) și *Oameni și șoareci* (Of Mice and Men, 1939). Împreună cu Mack Sennett, este creatorul haosului inspirat, în stilul comic hollywoodian de început.

Roach, Max(well)

(n. 10.01.1924, New Land, Carolina de Nord, SUA)

Șef de formație și compozitor, precum și unul dintre cei mai importanți percuționiști din jazzul modern. A cântat alături de mulți dintre cei mai importanți artiști de bebop de la mijlocul anilor 1940, printre care se numără Dizzy Gillespie și Charlie Parker. A creat un stil ușor și flexibil de a ține ritmul cu talgerele în locul tobei bas, adaptând rolul bateriei la cerințele muzicii noi și explorând noi posibilități de a face percuție în recitalurile solo. În 1954 a format un cvintet cu trompetistul Clifford Brown și a fost în continuare șef de formație după moartea lui Brown, în 1956.

Roanoke

Oraș, 94 911 loc. (2002), situat în partea de V a statului Virginia, SUA. Este situat pe râul Roanoke, la capătul de S al văii Shenandoah. Întemeiat în 1740, s-a dezvoltat după 1882, când a devenit nod de cale ferată și piață de desfacere a cărbunelui din statele Virginia și Virginia de Vest. Numit în 1874 Big Lick, a fost redenumit Roanoke (1882) fie după termenul indian ce desemnează scoicile folosite drept bani, fie după o mlaștină sărată din apropiere. În prezent, printre ramurile industriale specifice se numără producția de articole de metal și oțel, de confecții, chimicale și mobilă.

Roanoke

Insulă în largul coastei statului Carolina de Nord, SUA. Situată la intrarea de S în brațul Albemarle, are o lungime de cca 19 km și o lățime de 5 km. Aici s-a întemeiat prima colonie engleză din America de Nord; primii coloniști, conduși de Walter Raleigh, au rămas aici timp de doar zece luni, în 1585. Al doilea grup a ajuns pe insulă în 1587 și imediat după aceea s-a născut Virginia Dare, primul copil englez născut în America. În 1590, la sosirea unei corăbii cu provizii, toți coloniștii, inclusiv Virginia, dispăruseră, fără să se afle vreodată ce s-a întâmplat cu ei. În 1862, în timpul Războiului Civil American, insula a fost cucerită de forțele unioniste sub comanda generalului Ambrose E. Burnside. În prezent, este stațiune și zonă rezidențială.

Roanoke

Râu în S Virginiei și NE Carolinei de Nord, SUA. Format prin confluența unor afluenți în Virginia de Vest, curge spre SE pe o lungime de 612 km până la brațul Albemarle, pe coasta atlantică a statului Carolina de Nord. Chiar la N de granița dintre statele Virginia și Carolina de Nord, se unește cu râul Dan, afluentul său principal. Este navigabil de la gura sa de vărsare până la Weldon, în Carolina de Nord, pentru vase de mici dimensiuni.

roată

Cadru circular dintr-un material tare, care se poate roti în jurul unui ax. Roțile pot fi masive, parțial masive sau cu spițe. Cea mai veche roată cunoscută a fost un disc din lemn având un cadru format din două scânduri încrucișate. În Mesopotamia, către 3500 î.Hr., a apărut roata olarului. Roata cu spițe a apărut la carele din Asia Mică pe la 2000 î.Hr. Dezvoltarea ulterioară include utilizarea butucului din fier care se învârte pe un ax uns cu grăsime. Este probabil cea mai importantă invenție din istoria umanității, jucând un rol esențial în dezvoltarea civilizațiilor, și a rămas esențială în producerea energiei, pentru transport, industria manufacturieră și în nenumărate alte aplicații.

Roată, Ion *cunoscut ca* Moș Ion Roată

(1806, Rotilești, Vrancea, Moldova, România - 1882, /?/)

Țăran român ales deputat din partea țăranilor clăcași în Divanul ad-hoc din Moldova (1857). A devenit cunoscut mai ales prin povestirile lui Ion Creangă *Moș Ion Roată și Unirea* și *Moș Ion Roată și Cuza-Vodă*.

roată cu clichet

Dispozitiv mecanic care transmite o mișcare intermitentă sau prin care un ax se rotește numai într-o direcție. Roata cu clichet reversibilă este destinată cheilor tubulare și se folosește la strângerea sau la slăbirea șuruburilor dintr-o poziție în care o rotație completă a mânerului cheii ar fi imposibilă. Se utilizează, de asemenea, pentru a bloca bara cricului după fiecare ridicare succesivă.

roată de tors

Mașină primitivă cu ajutorul căreia fibra textilă era transformată în ață sau fire toarse ce serveau la fabricarea pânzei, țesută în războiul de țesut. Este posibil ca roata de tors să fi fost inventată în India. Originea sa nu se cunoaște cu certitudine. A ajuns în Europa, din Orientul Mijlociu, în Evul Mediu. Perfecționarea gherghefului în Anglia, în sec. XVIII, a dus la o criză a firelor, crescând cererea pentru mașina de tors. Ca urmare, o serie de invenții au transformat roata de tors într-o componentă mecanizată, alimentată cu energie, a revoluției industriale.

roată dințată

Componentă a unui mecanism, alcătuită dintr-o roată cu zimți atașată unui ax rotitor. Roțile dințate acționează în perechi, zimții uneia angrenând zimții celei de-a doua, pentru a transmite și modifica mișcarea de rotație și torsiunea. Pentru ca mișcarea să aibă un ritm constant, suprafețele dințate de contact trebuie să fie modelate după un profil specific. Partea mai mică a perechii este numită de obicei pinion. Dacă pinionul este situat pe axul conducător, sistemul acționează pentru a reduce viteza și pentru a mări cuplul; dacă pinionul se află pe axul roților din spate, sistemul acționează pentru a mări viteza și a reduce cuplul.

Rob Roy *născut* Robert MacGregor

(botezat la 07.03.1671, Buchanan, Stirlingshire, Scoția - 28.12.1734, Balquhidder, Perthshire)

Tâlhar din munții Scoției, nepot al șefului clanului MacGregor. Se presupune că s-a ocupat cu furtul de vite și cu șantajul. După ce au fost introduse acțiuni penale împotriva clanului MacGregor (1693), și-a schimbat numele de familie în Campbell și semna frecvent cu numele Rob Roy (tâlharul cel roșu), datorită părului său roșcat. A devenit brigand după ruinarea financiară din 1712 și cerea taxă în schimbul protecției împotriva hoților. A fost arestat în 1722 și achitat în 1727. A fost reprezentat într-o manieră fermecătoare în romanul *Rob Roy* al scriitorului Walter Scott.

Robbe-Grillet, Alain

(18.08.1922, Brest, Franța - 18.02.2008, Caen)

Scriitor francez. De profesie statistician și agronom, a devenit scriitor și totodată teoreticianul de frunte al Noului Roman, antiromanul francez, apărut în anii 1950. Structura romanelor sale este lipsită de elemente convenționale cum ar fi prezentarea cronologică a subiectului, fiind alcătuite în general din imagini recurente și din fragmente repetate de dialog. Din opera sa fac parte romanele de ficțiune *Gumele* (Les Gommes, 1953), *Gelozie* (La Jalousie, 1957) și *Djinn* (1981), eseul *Către un nou roman* (Pour un nouveau roman, 1963) și autobiografia *Oglinda care revine* (La miroir qui revient, 1984). Este, de asemenea, scenarist și regizor de film; cea mai cunoscută creație a sa în acest domeniu este scenariul filmului *Anul trecut la Marienbad* (L'Année dernière à Marienbad, 1961).

Robbins, Jerome
născut Jerome Rabinowitz

(11.10.1918, New York, New York, SUA - 29.07.1998, New York)

Dansator, coregraf și regizor american. În 1940 a intrat în trupa Ballet Theatre (numit mai târziu American Ballet Theatre). Primul său succes coregrafic a fost *Imaginează-ți că ești liber* (Fancy Free) de Leonard Bernstein, care a devenit ulterior musicalul *În oraș* (On the Town, 1944). A intrat în trupa New York City Ballet în 1948 și a fost regizor asociat (1950–1959), realizând multe spectacole pentru această companie. Pentru Broadway a lucrat la spectacole muzicale de succes precum *Regele și eu* (The King and I, 1951, ecranizat în 1956), *Poveste din Cartierul de Vest* (West Side Story, 1957, ecranizat în 1961), *Țigan* (Gipsy, 1959, film de televiziune în 1993) și *Scripcarul pe acoperiș* (Fiddler on the Roof, 1964). S-a întors la New York City Ballet ca maestru de balet și coregraf rezident (1969–1983), apoi coregizor cu Peter Martins, până la retragerea sa, în 1990. Coregrafia sa se remarca printr-un amestec de dans modern, academic și popular, într-o varietate de stiluri americane.

Jerome Robbins în *Imaginează-ți că ești liber* (Fancy Free), 1944

FRED FEHL

Robert I *cunoscut ca* Robert Bruce

(11.07.1274, /?/ - 07.06.1329, Cardross, Dumbartonshire, Scoția)

Rege al Scoției (1306–1329). Deși provenea dintr-o familie de origine anglo-normandă și deținea teritorii atât în Anglia, cât și

în Scoția, s-a aliat cu scoțienii împotriva Angliei și l-a susținut pe rebelul William Wallace. A fost încoronat rege al Scoției în 1306, după ce și-a înjunghiat mortal un rival, într-un duel. Înfrânt de două ori de Eduard I (1306), a devenit fugar, ascunzându-se pe o insulă îndepărtată, în largul coastei irlandeze. Peste un an, Robert s-a întors în Scoția, câștigându-și susținători, iar în 1314 l-a învins pe Eduard II în Bătălia de la Bannockburn. În final, Eduard III l-a recunoscut ca rege și a confirmat independența Scoției în 1328.

Robert II

(02.03.1316, /?/ -
19.04.1390, Dundonald, Ayrshire, Scoția)

Rege al Scoției (1371–1390). Nepot al lui Robert I, l-a înlocuit la tron pe unchiul său, David II, în timpul perioadelor de exil și de închisoare dictate de către englezi și a preluat tronul în 1371, la moartea lui David, fiind primul rege din familia Stuart și fondatorul dinastiei Stuart. Domnia acestuia s-a dovedit dezastruoasă; nu a jucat un rol important în politică și în armată, neparticipând activ într-un nou război cu Anglia (1378–1388). Succesiunea la tron, după moartea sa, a fost disputată de către numeroșii săi copii (legitimi și nelegitimi) și de către descendenții acestora.

Robert II *cunoscut ca* Robert Curthose

(cca 1054, /?/ - 02.1134, Cardiff, Țara Galilor)

Duce de Normandia (1087–1106). Fiul cel mare al lui William I, a fost numit moștenitor la tron, dar s-a răzvrătit de două ori (cca 1077, cca 1082). Robert a fost exilat în Italia, dar s-a întors ca duce la moartea tatălui său. I-a încredințat Normandia fratelui său William II și a plecat în prima cruciadă, în care s-a luptat eroic și a ajutat la cucerirea Ierusalimului (1099). A condus fără succes o invazie în Anglia, după ce Henric I a devenit rege (1100); după aceea, Henric a invadat Normandia (1105–1106) și l-a luat prizonier pe Robert, care și-a petrecut restul vieții în închisoare.

Robert III
născut John Steward, Conte de Carnick

(cca 1337, /?/ -
04.04.1406, Rothesay, Bute, Scoția)

Rege al Scoției (1390–1406). După ce a domnit în numele tatălui său, Robert II, între 1384 și 1388, și-a asumat dreptul la tron odată cu moartea acestuia. Suferind de pe urma unui accident de călărie din 1388, nu a fost niciodată conducătorul adevărat al Scoției. Fratele său, Robert, conte de Fife și mai târziu duce de Albany, este cel care a guvernat țara în ultima parte a vieții lui Robert II și apoi de-a lungul domniei lui Robert III, exceptând trei ani în timpul cărora l-a înlocuit fiul cel mare al lui Robert III, David, duce de Rothesay. Celălalt fiu al lui Robert III a devenit Iacob I.

Robert Guiscard

(cca 1015, Normandia - 17.07.1085,
lângă Cephalonia, Grecia, Imperiul Bizantin)

Aventurier normand și duce de Apulia (1059–1085). Provenit dintr-o familie de cavaleri normanzi, s-a alăturat fratelui și tatălui său vitreg, în S Italiei, luptând împotriva bizantinilor, a lombarzilor și a papei (1053) și cucerind Apulia. S-a aliat apoi cu papa (1059), înțelegându-se cu acesta să lupte împotriva bizantinilor și să-i izgonească pe arabi din Sicilia. Fratele său, Roger (ulterior Roger I), l-a ajutat să cucerească Sicilia și Calabria, iar în 1796 Robert a ajuns stăpân în Salerno, pe care l-a făcut capitala ducatului său. În 1793 a încercat fără succes să se urce pe tronul Imperiului Bizantin, dar s-a întors în Italia pentru a-l apăra pe papa Grigore VII de dușmani.

Robert-Houdin, Jean-Eugène
născut Jean-Eugène Robert

(06.12.1805, Blois, Franța -
13.06.1871, St. Gervais, lângă Blois)

Magician francez, considerat părintele prestidigitației. De meserie ceasornicar, a devenit magician la Palais-Royal (1845–1855), dând reprezentații pe o scenă goală, îmbrăcat în costum de seară în locul costumului tradițional de vrăjitor. Pentru a-și crea numerele, folosea obiecte din cele mai obișnuite, apoi dădea explicații plauzibile cu privire la detaliile tehnice implicate. A fost primul magician care a utilizat electricitatea și a dezvăluit secretele magicienilor care își atribuiau reprezentațiile puterilor supranaturale. În 1856 a fost trimis în Algeria de guvernul francez, pentru a contracara influența dervișilor care încurajau răzvrătirea împotriva forțelor franceze, prin copierea numerelor de vrăjitorie ale acestora.

Roberts, Sir Charles G(eorge) D(ouglas)

(10.01.1860, Douglas, New Brunswick,
Canada - 26.11.1943, Toronto, Ontario)

Poet canadian. Inițial a fost profesor și redactor, devenind apoi ziarist la New York; a locuit în Londra și ulterior s-a stabilit

în Toronto. Cele mai cunoscute poezii ale sale sunt pasteluri despre peisajele și despre viața rurală din regiunile sale natale, New Brunswick și Nova Scotia. A publicat 12 volume de versuri, printre care *În tonalități diverse* (In Divers Tones, 1887) și *Timpul hoinar* (The Vagrant of Time, 1927). Operele sale în proză includ nuvele ce dovedesc cunoașterea pădurilor canadiene, printre care *Enigmele Pământului* (Earth's Enigmas, 1896) și *Vulpea roșie* (Red Fox, 1905). A fost primul scriitor care a exprimat sentimentul național, după formarea Confederației din 1867.

Roberts, Oral

(24.01.1918, lângă Ada, Oklahoma, SUA - 15.12.2009, Newport Beach, California)

Evanghelist american. Fiu de predicator penticostal, s-a convertit la evanghelism în 1935. Și-a petrecut 12 ani ca pastor în câteva orașe din S și a întemeiat propria organizație, Biserica Sfințeniei Penticostale. A absolvit Colegiul Baptist din Oklahoma (1943–1945), devenind preot metodist. Pretinzând că poate comunica direct cu Dumnezeu, spre sfârșitul anilor 1940 a început să predice vindecarea prin credință, în diferite regiuni. Asociația Evanghelică Oral Roberts, din Tulsa, a devenit organizația-mamă care a prilejuit alte inițiative, printre care o editură, iar Roberts a devenit celebru datorită vieții sale de lux. Începând cu anii 1950, a atins cote mari de audiență datorită radioului și televiziunii. În 1963 a fondat, în Tulsa, Universitatea Oral Roberts, iar la începutul sec. XXI a continuat să colaboreze cu universitatea, având funcția de președinte.

Roberts, Richard

(22.04.1789, Carreghova, Montgomeryshire, Țara Galilor - 16.03.1864, Manchester, Anglia)

Inventator britanic. A fost pietrar în Țara Galilor, s-a angajat la Henry Maudslay, iar apoi și-a deschis propria fabrică de mașini-unelte. A fost unul dintre inventatorii rabotezei pentru metale și a adus îmbunătățiri importante strungului. Inventarea fusului automat a reprezentat un pas important în industria textilă. A inventat un strung cu bolțuri și a construit mașini de rindeluit, locomotive cu piese interșanjabile, mașini automate pentru găurirea foilor de metal și primul contor de gaz. Deși se spunea despre el că perfecționează tot ce atinge, nu a fost un om de afaceri iscusit și a murit în sărăcie.

Robertson, Pat
născut Marion Gordon Robertson

(n. 23.03.1930, Lexington, Virginia, SUA)

Evanghelist american. A urmat universitățile Washington și Lee, a fost în infanteria marină și a obținut licența în drept la Universitatea Yale. După ce s-a convertit religios, a studiat la Seminarul Teologic din New York și, în 1959, a devenit preot baptist sudic. În 1960 a înființat primul post de televiziune creștin din țară, la Portsmouth, în statul Virginia, construind ulterior o întreagă rețea creștină de difuziune (Rețeaua Creștină). Cea mai importantă emisiune a sa a fost talk-show-ul *The 700 Club*. În 1988 a făcut campanie pentru candidatul republican la președinție. În 1989 a fondat Coaliția Creștină, o organizație politică conservatoare care a devenit foarte populară în Statele Unite.

Roberval, Jean-François de la Rocque, Lord ~

(1500, Carcassonne, Franța - 1560/1561, Paris)

Colonizator francez în Canada. Curtean al lui Francisc I, a fost numit locotenent general al teritoriului nord-american descoperit anterior de Jacques Cartier și trimis să colonizeze regiunea. În 1542 a ajuns la fostul comandament al lui Cartier, de la Cap Rouge, situat lângă Québecul de astăzi. Cartier ar fi trebuit să-i fie ghid, dar plecase de acolo în 1541. După o iarnă grea, Roberval nu a reușit să întemeieze o colonie și s-a întors în Franța. Bogățiile minerale pe care le-a adus cu el s-au dovedit a fi pirită și mică.

Robeson, Canalul ~

Partea cea mai nordică a canalului maritim care leagă golful Baffin de Oceanul Arctic. Situat între insula Ellesmere și NV Groenlandei, se întinde spre N pe o lungime de 80 km, de la Bazinul Hall spre Marea Lincoln. Pe perioade scurte, în timpul verii, canalul este deschis navigației.

Robeson, Paul (Bustill)

(09.04.1898, Princeton, New Jersey, SUA - 23.01.1976, Philadelphia, Pennsylvania)

Cântăreț, actor și activist american, fiu al unui fost sclav devenit predicator și al unei quakere; a urmat Universitatea Rutgers, unde a fost cel mai bun jucător de fotbal american. A absolvit ca șef de promoție; a continuat să studieze, obținând licența în drept la Universitatea Columbia. Din

cauza lipsei de posturi pentru populația de culoare, în domeniul dreptului, s-a îndreptat spre teatru, intrând într-un grup în care era și Eugene O'Neill, și a jucat în piesele de teatru ale acestuia, *Toți copiii lui Dumnezeu au aripi* (All God's Chillun Got Wings, 1924) și *Împăratul Jones* (The Emperor Jones, 1924; ecranizat 1933), repurtând un succes enorm la New York și la Londra. Vocea sa superbă de bas-bariton i-a adus faima internațională odată cu interpretarea cântecului *Ol' Man River* în spectacolul *Teatrul plutitor* (Show Boat, 1928). A fost foarte apreciat la Londra (1930) și pe Broadway (1943) pentru rolul principal din *Othello*. A vizitat Uniunea Sovietică în 1934 și s-a implicat în politica de extremă stânga, în timp ce își continua cu succes meseria de actor. În 1950 i s-a confiscat pașaportul deoarece refuzase să-și renege apartenența la Partidul Comunist. Foarte hărțuit și ostracizat, Robeson a părăsit Statele Unite, trăind în Europa și călătorind în țările blocului comunist, dar s-a întors în SUA în 1963, din cauza sănătății sale șubrede.

Robespierre, Maximilien (François-Marie-Isidore) de

(06.05.1758, Arras, Franța - 28.07.1794, Paris)

Revoluționar francez. Avocat de succes în Arras (1781–1789), a fost ales în Adunarea Națională (1789), unde și-a câștigat reputația de susținător radical al drepturilor individuale. A devenit unul dintre conducătorii montagnarzilor în Convenția Națională. După ce a cerut moartea regelui Ludovic XVI, în calitatea de șef al iacobinilor (*vezi* iacobini) și al Comitetului pentru Siguranța Publică (1793), a instaurat Teroarea, perioadă în care, ca dictator virtual al Franței, a dispus executarea unor foști prieteni, precum Georges Danton. În ciuda susținerii anterioare din partea locuitorilor Parisului, care îl numiseră „Incoruptibilul", și-a pierdut autoritatea absolută și a fost arestat și ghilotinat în timpul Reacțiunii thermidoriene. Considerat adesea un dictator sângeros, a fost ulterior apreciat pentru idealurile sale privind egalitatea socială și asigurarea unui loc de muncă pentru toți oamenii.

Robin Hood

Haiduc englez legendar. Erou de baladă începând cu sec. XIV, Robin Hood a fost înfățișat ca un rebel care jefuia și omora nobili și înalți slujbași și împărțea prada săracilor. Trata femeile și oamenii simpli cu politețe și ignora legile silvice care restrângeau drepturile de vânătoare. Cel mai mare dușman al său era șeriful din Nottingham. Baladele au apărut într-o perioadă de tulburări în lumea satului, care a culminat cu Răscoala țăranilor din 1381. Nu există nici o mărturie care să ateste că Robin Hood a existat cu adevărat, deși baladele de mai târziu îl plasează în perioada domniei regelui Ioan Fără de Țară. În baladele și în povestirile postmedievale, este un nobil care s-a refugiat în pădurea Sherwood după pierderea pământurilor sale. Printre camarazii săi se numărau Micul John și călugărul Tuck; iubita sa era lady Marian.

Robinson, Bill *născut* Luther *cunoscut ca* Bojangles

(25.05.1878, Richmond, Virginia, SUA - 25.11.1949, New York, New York)

Dansator de step american. Încă din copilărie, și-a dezvoltat o tehnică uimitoare de step și a devenit primul om de culoare care a jucat în vodeviluri alături de albi și, mai târziu, în spectacolele lui Florenz Ziegfeld (*Ziegfeld Follies*). Este cunoscut mai ales pentru rolurile din filme, printre care patru cu Shirley Temple și un film exclusiv cu actori de culoare, *Vreme furtunoasă* (Stormy Weather, 1943). Coregrafia sa de balet și step a fost copiată de alți dansatori, dar a rămas neegalat pentru inventivitatea cu care a creat noi pași, mai ales celebrul „dans al scării". Era celebru și pentru abilitatea de a alerga cu spatele. *Vezi* și step.

Robinson, Edward G. *născut* Emmanuel Goldenberg

(12.12.1893, București, România - 26.01.1973, Hollywood, California, SUA)

Actor american de film, de origine română. A crescut în partea de E a orașului New York și a câștigat o bursă de studii la Academia Americană de Artă Dramatică. A fost în special actor de teatru până la apariția filmului sonor, câștigându-și celebritatea cu rolul de șef al unei bande de gangsteri în *Micul Cezar* (Little Caesar, 1931). Scund și îndesat, cu trăsături dure și cu o voce aspră, Robinson s-a mulțumit să joace roluri de dur și roluri de compoziție. Printre filmele sale ulterioare se numără *Coasta Barbară* (Barbary Coast, 1935), *Dublă despăgubire* (Double Indemnity, 1944), *Femeia din vitrină* (The Woman in the Window, 1944), *Strada stacojie* (Scarlet Street, 1945), *Toți fiii mei* (All

My Sons, 1948), *Key Largo* (1948) și *Puștiul din Cincinnati* (The Cincinnati Kid, 1965). În 1973 i s-a acordat postum un Premiu Oscar onorific.

Robinson, Edwin Arlington

(22.12.1869, Head Tide, Maine, SUA - 06.04.1935, New York, New York)

Poet american. A urmat, o perioadă scurtă, cursurile Universității Harvard, apoi a îndurat ani de sărăcie și de anonimat până când versurile sale au început să atragă atenția. Este celebru datorită poeziilor sale dramatice scurte, despre locuitorii unui mic sat din New England, în special despre tragediile și eșecurile lor, printre care *Richard Cory* și *Miniver Cheevy*. Volumele sale de poezii includ *Copiii nopții* (The Children of the Night, 1897), *Omul împotriva cerului* (The Man Against the Sky, 1916) și *Poeme* (Collected Poems, 1921, Premiul Pulitzer). De asemenea, a scris poeme narative lungi, printre care *Merlin* (1917), *Lancelot* (1920), *Omul care a murit de două ori* (The Man Who Died Twice, 1924, Premiul Pulitzer), *Tristram* (1927, Premiul Pulitzer) și *Amaranth* (1934).

Robinson, Frank

(n. 31.08.1935, Beaumont, Texas, SUA)

Jucător american de baseball și primul manager de culoare în Prima Ligă. A jucat în special în echipele Cincinnati Reds (1956–1965) și Baltimore Orioles (1966–1971). În 1966 a câștigat tripla coroană, fiind primul la totalul de puncte (49), la numărul de lovituri înscrise (122) și la media de lovituri înscrise (31,6). Ulterior a devenit managerul echipelor Cleveland Indians (1975–1977), San Francisco Giants (1981–1984), Baltimore Orioles (1988–1991) și Montréal Expos (din 2002).

Robinson, Henry Peach

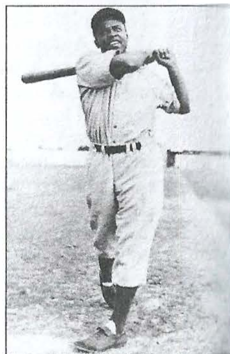
(09.07.1830, Ludlow, Shropshire, Anglia - 21.02.1901, Tunbridge Wells)

Fotograf britanic. Deoarece se plictisise să realizeze portrete, s-a îndreptat spre fotografiile „de mare artă“ care imitau picturile anecdotice populare în acea perioadă și pe care le crea lipind părți din mai multe negative (imprimare combinată). *Stingerea din viață* (Fading Away, 1858), care înfățișează moartea liniștită a unei tinere, înconjurată de familia îndurerată, combină în mod inspirat cinci negative diferite. A folosit modele costumate pentru a fotografia în studioul său scene bucolice. Cartea sa *Efectul pictural în fotografie* (Pictorial Effect in Photography, 1869) a fost timp de decenii cea mai importantă carte în engleză despre arta fotografică.

Robinson, Jackie *născut* **Jack Roosevelt**

(31.01.1919, Cairo, Georgia, SUA - 24.10.1972, Stamford, Connecticut)

Jucător de baseball american, primul jucător de culoare din Prima Ligă. A ajuns să exceleze în mai multe sporturi la Colegiul Pasadena și la UCLA, înainte de a părăsi școala pentru a-și întreține familia. A participat la Al Doilea Război Mondial, având rangul de sublocotenent. A jucat baseball în echipa Kansas City Monarchs din Ligile negrilor, înainte de a fi primit de către Branch Rickey într-o echipă de juniori a clubului Brooklyn Dodgers (1945–1946). Trecând în liga profesionistă în 1947, a înfruntat cu o extraordinară demnitate dezacordul inițial al celorlalți față de prezența sa în echipă. Aceștia au fost rapid reduși la tăcere de succesul lui. A fost ales jucătorul anului. În 1949 a câștigat campionatul de baseball cu o medie de 34,2 de puncte și a fost votat drept cel mai valoros jucător al ligii. S-a retras din echipa Dodgers în 1956, cu o medie de lovituri înscrise de 31,1 pe parcursul întregii cariere. În ultimii ani de viață a susținut intens cauza drepturilor civile pentru americanii de culoare.

Jackie Robinson, 1946

UPI

Robinson, James Harvey

(29.06.1863, Bloomington, Illinois, SUA - 16.02.1936, New York, New York)

Istoric american. Și-a luat doctoratul la Universitatea din Freiburg și s-a întors în Statele Unite pentru a preda istorie europeană, în special la Universitatea Columbia (1895–1919). În *Istoria nouă* (The New History, 1912) a pledat pentru utilizarea științelor sociale în cercetarea istorică și a afirmat un punct de vedere controversat, acela că studierea trecutului ar trebui să servească în primul rând la îmbunătățirea prezentului. Alte opere ale sale includ *Concepția în formare* (The Mind in the Making, 1921) și câteva manuale importante, printre care *Dezvoltarea Europei*

moderne (The Development of Modern Europe, 1907–1908; în colaborare cu Charles Beard).

Robinson, Joan (Violet) *născută* Joan (Violet) Maurice

(31.10.1903, Camberley, Surrey, Anglia - 05.08.1983, Cambridge, Cambridgeshire)

Economistă britanică. A fost profesoară la Universitatea din Cambridge (1931–1971); a contribuit la dezvoltarea teoriei keynesiene, consolidându-și reputația, în 1933, cu *Economia competiției neloiale* (The Economics of Imperfect Competition), în care a analizat distribuirea și repartiția, tratând în special conceptul de exploatare (*vezi* competiție monopolistă). În anii 1940 a început să includă în opera sa aspecte ale marxismului. Opiniile sale neortodoxe și simpatia față de sistemele necapitaliste - printre care cel din China, despre care a scris trei cărți - au implicat-o în controverse de-a lungul carierei.

Robinson, Mary *născută* Mary Bourke

(n. 21.05.1944, Ballina, comitatul Mayo, Irlanda)

Politician irlandez, prima femeie președinte al Irlandei (1990–1997). Și-a luat licența în drept la Universitatea din Dublin, unde a devenit profesoară de drept (1969–1975). A fost membră a Senatului irlandez între 1969 și 1989, din partea Partidului Laburist. În 1990 a candidat la președinție din partea Partidului Laburist, susținută și de Partidul Ecologist și de cel al muncitorilor, devenind prima femeie președinte din Irlanda, mobilizând un electorat liberal și coalizându-l cu electoratul conservator care se opunea partidului Fianna Fáil. În 1997 și-a părăsit funcția, cu câteva luni înainte de exprirarea mandatului, fiind numită înalt comisar ONU pentru drepturile omului.

Robinson, Smokey *născut* William

(n. 19.02.1940, Detroit, Michigan, SUA)

Cântăreț și compozitor american. Și-a format un grup încă din anii de liceu. Sub numele Miracles, aceștia au scos pe piață primul lor single, produs de Berry Gordy, Jr., care, imediat după aceea, a creat marca Motown. Primul lor hit Motown, *Shop Around* (1961), a fost urmat de *You Really Got a Hold on Me, I Second That Emotion* și *The Tracks of My Tears*; de asemenea, Robinson a compus hituri Motown, precum *My Girl*, interpretat de grupul Temptations, și *My Guy*, în interpretarea lui Mary Wells. A devenit președintele studiourilor Motown în 1972, când deja își începuse cariera solo. În 1987 a fost inclus în Rock and Roll Hall of Fame din New York.

Robinson, Sugar Ray *născut* Walker Smith, Jr.

(03.05.1921, Detroit, Michigan, SUA - 12.04.1989, Culver City, California)

Boxer american. A început să boxeze la New York în perioada liceului și a câștigat în toate cele 89 de întâlniri avute la amatori. A fost campion mondial de șase ori, o dată (1946–1951) la categoria semiușoară (67 kg) și de cinci ori (1951–1960) la categoria mijlocie (73 kg). Din 201 de meciuri profesioniste, a terminat 109 prin knock-out. A suferit doar 19 înfrângeri, cele mai multe dintre ele când depășise vârsta de 40 de ani. Și-a câștigat fani în toată lumea, datorită aptitudinilor sale remarcabile și personalității sale sclipitoare, și este considerat de unii cel mai bun boxer din toate timpurile.

robot

Aparat cu operare automată, care înlocuiește efortul uman, deși nu seamănă neapărat cu o ființă umană sau modul său de funcționare nu este asemănător cu cel uman. Termenul provine din piesa de teatru *R.U.R.* scrisă de Karel Čapek (1920). Inovațiile importante din microelectronică și din informatică, începând cu anii 1960, au condus la progrese semnificative în robotică. În prezent sunt utilizați roboți performanți în industria construcțiilor de automobile și de avioane, iar firmele de electronică folosesc roboți în combinație cu alte instrumente computerizate pentru a sorta sau a testa produsele finite.

robotică

Proiectare, construire și utilizare de mașini (roboți) pentru munci executate prin tradiție de către ființele umane. Roboții sunt utilizați pe scară largă în industrii precum cea a construcțiilor de automobile, pentru a executa sarcini simple, repetitive, și în industrii în care munca implică un grad ridicat de risc pentru oameni. Multe aspecte ale roboticii se leagă de inteligența artificială; roboții pot fi înzestrați cu echivalentul simțurilor umane, cum ar fi simțul vizual, tactil și capacitatea de a simți temperatura. Unii dintre ei sunt chiar capabili să ia decizii simple, iar cercetările curente în robotică se concentrează pe construirea de roboți

cu un anumit grad de autonomie, ceea ce le va permite mobilitatea și luarea de decizii într-un mediu nestructurat. Roboții industriali din prezent nu seamănă cu ființele umane; un robot care imită forma umană se numește android.

Roca, capul ~

Promontoriu în Portugalia și cel mai vestic punct al Europei continentale. Este situat pe coasta atlantică, la NV de Lisabona. Cunoscut de către romani sub numele de Promontorium Magnum, capul este o stâncă îngustă de granit, de 144 m înălțime, reprezentând capătul vestic al Munților Sintra.

rocaille

(*în franceză*, lucrătură în piatră)

În arhitectură și în artele decorative occidentale, stil din sec. XVIII care cultivă motive stilizate în detaliu, imitând scoici, stânci, flori, ferigi și spirale. Desemnând inițial decorațiile fanteziste din grotele artificiale, rocaille a ajuns să fie sinonim cu stilul Louis XV. Cel mai adesea se regăsește în piese mici de mobilă și în articole personale precum tabacherele. Stilul rococo îmbină stilurile rocaille și baroc.

rocă

În geologie, agregat natural coeziv de minerale. Cele trei clase principale de roci – magmatice, sedimentare și metamorfice – sunt separate pe baza proceselor în urma cărora s-au format. Aceste trei clase se împart mai departe în funcție de diferite alte criterii, în special chimice, mineralogice și de textură (*vezi* roci acide și bazice, rocă cristalină, rocă extruzivă). *Vezi* și rocă felsică; rocă intruzivă; rocă mafică.

rocă cristalină

Rocă alcătuită în întregime din minerale cristalizate, fără materie sticloasă (materie fără cristale vizibile). Rocile magmatice intruzive (*vezi* rocă intruzivă) sunt aproape întotdeauna cristaline; rocile magmatice extruzive (*vezi* rocă extruzivă) pot fi, parțial sau în întregime, sticloase. Rocile metamorfice sunt întotdeauna, în întregime, cristaline și se numesc șisturi cristaline sau gnaise. Rocile sedimentare pot fi cristaline, precum calcarele care precipită direct din soluție; termenul nu este aplicat în general sedimentelor clastice (alcătuite din fragmente de rocă preexistentă), deși în mare parte sunt formate prin acumularea de materiale cristaline.

rocă extruzivă

Rocă provenită din magma care erupe și se consolidează la suprafața pământului. De obicei, rocile extruzive se disting de rocile intruzive pe baza texturii lor și a compoziției minerale. Curgerile de lavă și piroclastitele (fragmente de material vulcanic) sunt extruzive; în general sunt sticloase (de ex. obsidianul) sau fin cristalizate (de ex. bazaltele și felsitele).

rocă felsică

Rocă magmatică alcătuită din minerale deschise la culoare, bogate în siliciu și aluminiu, ca feldspații și cuarțul. Aceste minerale conferă rocii felsice o culoare deschisă (alb, gri-deschis). Prezența unor cantități reduse de minerale închise la culoare, bogate în magneziu și fier, produce mici variații de culoare a rocii. Rocile felsice tipice sunt granitul și riolitul.

rocă intruzivă

Rocă magmatică formată prin pătrunderea forțată și solidificarea treptată a magmei în rocile de adâncime din scoarța terestră, deși ulterior poate fi expusă la suprafață ca urmare a procesului de eroziune. Intruziunile magmatice dau naștere unei mari varietăți de roci. *Vezi și* rocă extruzivă.

rocă mafică

Rocă magmatică în care predomină silicații de tip piroxen, amfibol, olivină și mică. Aceste minerale conțin cantități considerabile de magneziu și fier, prezența lor determinând culoarea întunecată a rocii mafice. Contrastează, de obicei, cu roca felsică. Printre rocile mafice obișnuite se numără bazaltul și gabroul.

rocă magmatică

Tip de rocă cristalină sau sticloasă, necristalină, formată prin răcirea și solidificarea materiei telurice topite (magma). Rocile magmatice reprezintă una dintre cele trei mari clase de roci, celelalte fiind rocile metamorfice și sedimentare. Deși compoziția lor este foarte variată, cele mai multe roci magmatice sunt formate din cuarț, feldspat, piroxen, amfibol, mică, olivină, nefelin, leucit și apatit. Pot fi roci intruzive sau roci extruzive.

rocă metamorfică

Rocă rezultată prin transformarea rocilor preexistente, ca răspuns la modificarea condițiilor geologice: variații de temperatură, presiune și deformare mecanică. Rocile

preexistente pot fi magmatice, sedimentare sau alte roci metamorfice. Structura și mineralogia lor reflectă tipul specific de metamorfism care a produs roca și compoziția rocii de origine. Rocile metamorfice se clasifică după tipul de facies, combinații mineralogice predictibile asociate cu anumite condiții de temperatură și presiune (*vezi*, de ex., faciesul granulitic).

rocă sedimentară

Rocă formată la suprafața pământului sau aproape de aceasta, prin acumularea și litificarea (consolidarea) fragmentelor de roci preexistente sau prin precipitarea din soluții la temperaturi normale ale suprafeței terestre. Rocile sedimentare se pot forma numai acolo unde sedimentele sunt depozitate suficient de mult timp pentru a fi compactate și cimentate. Sunt cele mai comune roci expuse pe suprafața pământului, dar sunt numai un constituent minor al întregii scoarțe terestre. Caracteristica lor definitorie este aceea că sunt stratificate. Fiecare strat are trăsături ce reflectă condițiile din timpul acumulării, natura materialului sursă (și, adesea, organismele prezente) și modul de transport. *Vezi* și facies sedimentar.

rocă silicioasă *sau* silicolit

Rocă sedimentară alcătuită integral sau aproape integral din dioxid de siliciu (SiO_2). Se dezvoltă sub formă de strate sau noduli. Rocile silicioase stratificate pot fi de origine organică sau chimică (precipitare). Rocile silicioase nodulare pot fi produse prin transformarea rocilor sedimentare preexistente. În acest proces, silicea inițial distribuită omogen în toată roca se dizolvă și reprecipită, formând noduli (concrețiuni).

Rochambeau, Conte de ~ *născut* Jean-Baptiste-Donatien de Vimeur

(01.07.1725, Vendôme, Franța - 10.05.1807, Thoré)

Ofițer în armata franceză. A luptat în Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei și a devenit general de brigadă în 1761. A fost desemnat să conducă o armată de 6 000 de francezi care s-a alăturat Armatei Continentale în Revoluția Americană (1780). După ce a așteptat inutil susținerea navală din partea Franței, în 1781 și-a unit forțele cu George Washington la White Plains, statul New York. Au mărșăluit împreună spre Yorktown, unde au asediat trupele britanice și le-au forțat să se predea. S-a întors în Franța în 1783, unde a comandat Armata Nordului în Revoluția Franceză și a fost avansat la gradul de mareșal al Franței.

Roche, (Eamonn) Kevin

(n. 14.06.1922, Dublin, Irlanda)

Arhitect american de origine irlandeză. După ce a studiat cu Ludwig Mies van der Rohe, a devenit principalul asociat al lui Eero Saarinen. După moartea acestuia, în 1961, Roche și John Dinkeloo (1918–1981) au terminat proiectele sale, printre care s-au aflat și terminalul Aeroportului International Dulles (1962) și Arcul de Triumf din St. Louis (1965). Cei doi și-au făcut propria firmă în 1966. Stilul lor, deși similar cu al lui Saarinen, conține forme geometrice mai simple. Printre lucrările lor celebre se numără sediul Fundației Ford din New York (1968), sediul companiei General Foods din Rye, în statul New York (1977), și sediul mondial al firmei Bouygues de la marginea Parisului (1983). În 1982 lui Roche i s-a decernat Premiul Pritzker pentru arhitectură.

Roche, limită ~

Distanța minimă la care un satelit poate gravita în jurul corpului primar fără a fi distrus de către forța gravitațională. Dacă satelitul și corpul primar au o compoziție asemănătoare, limita teoretică este de cca 2,5 ori mărimea razei corpului mai mare. Inelele lui Saturn se află în interiorul limitei Roche pentru Saturn și pot fi mici fragmente provenite dintr-un satelit distrus. Limita a fost calculată pentru prima dată de Édouard Roche (1820–1853), în 1850.

Roche, Mazo de la

(15.01.1879, Newmarket, Ontario, Canada - 12.07.1961, Toronto)

Scriitoare canadiană. Este cunoscută mai ales pentru o serie de romane despre familia Whiteoak din Jalna, un domeniu din Ontario, statul său natal. Aceste cronici de familie, mai populare în SUA și în Europa decât în Canada, au inspirat un film, *Jalna* (1935), și o piesă de teatru, *Whiteoaks* (1936). A scris, de asemenea, povești pentru copii, cărți de călătorie, teatru și o autobiografie.

Rochester

Oraș și port, 219 773 loc. (2000), în NV statului New York, SUA. Întemeiat în 1811 și declarat oraș în 1834, a înflorit datorită construirii canalului Erie și a căilor ferate. A fost orașul natal al lui Margaret și

Kate Fox, spiritiste care au atras atenția lumii întregi în anii 1840 cu ședințele lor cunoscute sub numele „ciocăniturile din Rochester". Frederick Douglas și-a publicat aici în 1847 ziarul de orientare antisclavagistă, iar orașul a fost punctul terminus al releelor clandestine. Susan B. Anthony a locuit aici între 1866 și 1906. În anii 1890, George Eastman a inventat aici aparatura fotografică; industria orașului încă mai produce aparate foto și materiale fotografice. Este centru cultural și de învățământ, locul unde se află Universitatea Rochester, Școala de Muzică Eastman și Institutul de Tehnologie Rochester.

Rochester, John Wilmot, Al doilea duce de ~

(10.04.1647, Ditchley Manor House, Oxfordshire, Anglia – 26.07.1680, Woodstock, Oxfordshire)

Poet englez și om de spirit. A fost un depravat celebru în perioada Restaurației, cel mai bun poet de curte și unul dintre cei mai originali și mai virulenți satirici englezi. *Satiră împotriva omenirii* (A Satyr Against Mankind, 1675) este o denunțare violentă a raționalismului și a optimismului, care subliniază contrastul dintre perfidia umană și înțelepciunea animalelor, iar *Istoria Insipizilor* (History of Insipids, 1676) este o critică devastatoare la adresa guvernului condus de Carol II. În 1680 s-a îmbolnăvit, s-a convertit religios și s-a dezis de trecutul său, ordonând ca toate scrierile sale „profane și desfrânate" să fie arse. Singura sa operă dramatică este *Valentinian* (1685).

rochița-rândunicii *sau* volbură

Plantă erbacee înrudită cu genurile *Convolvulus* și *Calystegia*, care crește repede și face flori sub formă de pâlnie. Volbura mare sau cupa-vacii (*Calystegia sepium*), originară din Eurasia și America de Nord, este o plantă perenă, cu tulpină agățătoare, întâlnită pe gardurile vii, în păduri și pe marginea drumurilor. Rochița-rândunicii-de-plajă (*Calystegia soldanella*) poate fi întâlnită în Europa, pe plajele nisipoase și de pietrișuri. Câteva specii de *Convolvulus* sunt larg răspândite și ușor de reperat. Rochița-rândunicii-de-câmp (*C. arvensis*), plantă perenă, este originară din Europa, însă e răspândită și în America de Nord, crescând mai ales de-a lungul șoselelor ca plantă târâtoare sau încolăcită în jurul tulpinii plantelor de cultură. Scamonee este denumirea unui purgativ obținut din rizomii de *C. scammonia*, o plantă perenă târâtoare, provenind din V Asiei. Uleiul din lemn de trandafir este obținut din anumite specii de *Convolvulus*.

roci acide și bazice

Categorii de roci magmatice separate pe baza conținutului lor de dioxid de siliciu, acesta fiind de obicei cel mai abundent component chimic al rocilor. Rocile sunt descrise ca acide, intermediare, bazice și ultrabazice, în ordinea descreșterii conținutului de SiO_2, deoarece înainte se credea că acesta este prezent în magme sub formă de acid silicic. În utilizarea lor modernă, termenii nu se referă la aciditate în sensul chimic. În general, gradarea de la acid la bazic corespunde unei intensificări a culorii rocii (de ex. de la deschis la închis).

roci bazice

Vezi roci acide și bazice

Rock

Râu din partea central-nordică a Statelor Unite. Izvorăște din SE statului Wisconsin, curge de-a lungul părții de NV a statului Illinois și se varsă în fluviul Mississippi, la Rock Island, Illinois; are o lungime de 480 km. Luncile de-a lungul cursului inferior sunt inundate în perioada de primăvară și trebuie protejate prin diguri.

rock *sau* rock and roll

Stil muzical apărut în SUA pe la mijlocul anilor 1950 și care a devenit una dintre formele dominante ale muzicii pop în lumea întreagă. Deși rockul a folosit o gamă largă de instrumente, elementele sale de bază erau unul sau mai mulți vocaliști, chitare electrice cu sistem puternic de amplificare (incluzând chitara bas, chitara ritmică și chitara solo) și tobe. A debutat ca un stil simplu, bazat pe ritmuri puternic marcate, dansabile, melodii și acorduri simple și versuri care reflectau preocupările publicului – primii fiori ai dragostei, problemele adolescenței și automobilele. Rădăcinile sale se trag mai ales din stilul rhythm and blues (R&B) și din muzica country; la începutul anilor 1950, când disc-jockey-ul Alan Freed (1921–1965) a început să promoveze stilul rhythm and blues, care până atunci fusese interpretat doar pentru publicul de culoare, nici R&B și nici muzica country nu făceau parte din curentul dominant. Succesul spectacolelor sale a dus la popularizarea termenului rock

and roll. Muzica foarte ritmată, senzuală a lui Chuck Berry, Bill Haley, a formației Comets și în mod special a lui Elvis Presley din anii 1955–1956 a atins o coardă sensibilă în noul public postbelic format din adolescenți. În anii 1960, multiple influențe s-au conjugat pentru a scoate rockul din schema domoală și monotonă în care decăzuse. În Anglia, unde procesul de emancipare a rockului s-a desfășurat lent, formațiile Beatles și Rolling Stones au păstrat prospețimea anilor de debut, înregistrând succese uriașe în SUA, unde apăruse o nouă generație care nu cunoștea muzica noilor staruri. În același timp, Bob Dylan, Joni Mitchell, the Byrds și alți interpreți americani au dezvoltat folk-rockul, o combinație de versuri și balade tradiționale din muzica folk și rock, iar tinerii muzicieni au început să exploreze teme sociale și politice. Interpreți ca Grateful Dead, Jim Morrison de la trupa Doors și Frank Zappa de la Mothers of Invention au combinat versurile fanteziste cu virtuozitatea instrumentală, prezentând pasaje lungi de improvizație solo. Janis Joplin și Jimmy Hendrix au câștigat un număr mare de admiratori îmbinând tonurile exotice cu stilul rhythm and blues. Începutul anilor 1970 a fost marcat de nașterea unor cântăreți-compozitori precum Paul Simon, Neil Young, Elton John, David Bowie și Bruce Springsteen, iar rockul a început să ia și alte forme: jazz-rock, heavy-metal și punk-rock. În anii 1980, rockul cu influențe disco interpretat de Madonna, Michael Jackson și Prince a fost contrabalansat de muzica post-punk new wave a unor cântăreți ca Laurie Anderson, Talking Heads (conduși de David Byrne) și Eurythmics, toți ilustrând muzica și cu videoclipuri. În anii 1990, rockul încorporase deja elemente de muzică grunge, rap, techno și de alte tipuri.

Rockefeller, Centrul ~

Complex de 14 zgârie-nori, situat în mijlocul unui spațiu deschis întins, pe o suprafață de cinci hectare, construit între 1929 și 1940, în centrul Manhattanului. Complexul a fost proiectat de o echipă de arhitecți conduși de Henry Hofmeister, H.W. Corbett, Raymond Hood și Wallace K. Harrison. În arhitectură au fost integrate placaje din lemn, picturi murale, mozaicuri, sculpturi, feronerie și alte elemente artistice înrudite. Radio City Music Hall (1932) se remarcă prin interiorul în stil Art Deco.

Rockefeller, David

(n. 12.06.1915, New York, New York, SUA)

Bancher și filantrop american. A fost nepotul lui John D. Rockefeller și fratele lui Nelson Rockefeller. După ce a obținut doctoratul în economie la Universitatea din Chicago (1940) și a luptat în Al Doilea Război Mondial (1942–1945), s-a angajat în 1946 la Banca Națională Chase din New York. În 1952 a devenit vicepreședinte al acesteia; în 1955 a realizat fuzionarea cu Banca Manhattan Co., care a fost numită Banca Chase Manhattan, unde a fost președinte al consiliului de administrație în perioada 1969–1981. S-a axat pe tranzacțiile internaționale și a ajuns o figură cunoscută în rândul miniștrilor și șefilor de state ai multor țări din lume.

Rockefeller, Fundația ~

Organizație filantropică din SUA, înființată de John D. Rockefeller în 1913 și menită să aline suferința umană peste tot în lume. John D. Rockefeller a fost asistat în administrarea acesteia de către fiul său, John D. Rockefeller, Jr. Fundația finanțează cercetările în domeniul medical și al educației. De asemenea, asigură burse și programe de colaborare în domeniul științelor sociale, al științelor agricole și în domeniul cercetărilor asupra mediului înconjurător, precum și în dezvoltarea democrației și a acțiunilor internaționale de binefacere.

Rockefeller, John D(avison)

(08.07.1839, Richford, New York, SUA - 23.05.1937, Ormond Beach, Florida)

Industriaș și filantrop american. În 1853 s-a mutat în Cleveland împreună cu familia. În 1859 a deschis o agenție comercială care se ocupa de fân, grăunțe, carne și alte produse. În 1863 a construit o rafinărie de petrol care, în scurt timp, a devenit cea mai mare din zonă. Împreună cu câțiva asociați, a pus în 1870 bazele corporației Standard Oil Co. (Ohio). I-a cumpărat pe concurenții săi pentru a putea controla afacerile rafinăriilor de petrol din Cleveland (1872) și din SUA (1882). A plasat capitalul companiei și al asociaților săi în alte state, sub stricta supraveghere a unui consiliu de administratori, înființând astfel primul mare trust american. Ca urmare a măsurilor antitrust, Rockefeller a recurs mai târziu la transformarea trustului într-un holding. În anii 1890 și-a concentrat atenția asupra

acțiunilor de binefacere. A înființat în 1892 Universitatea din Chicago, în 1901 Institutul Rockefeller pentru cercetări în domeniul medicinei (devenit mai târziu Universitatea Rockefeller), iar în 1913 Fundația Rockefeller. A donat peste 500 de milioane în timpul vieții, acțiunile sale filantropice continuând prin donațiile făcute de fiul său, John D. Rockeffeller, Jr. (1874–1960), și de către alți descendenți.

Rockefeller, Nelson (Aldrich)

(08.07.1908, Bar Harbor, Maine, SUA - 26.01.1979, New York, New York)

Politician american. A fost nepotul lui John D. Rockeffeller; a lucrat pentru mai multe companii ale familiei, inclusiv pentru Creole Petroleum din Venezuela (1935–1940). A devenit coordonatorul afacerilor interamericane la Departamentul de Stat al SUA (1940–1944), asistent al secretarului de stat (1944–1945) și subsecretar al Departamentului pentru Sănătate, Educație și Protecție Socială (1935–1955). În calitate de guvernator al statului New York (1959–1973), a supravegheat dezvoltarea sistemului fiscal, cultural și de învățământ al statului. A concurat la desemnarea candidatului republican la președinția SUA în 1964 și 1968. A îndeplinit funcția de vicepreședinte al SUA (1974–1977) în timpul mandatului lui Gerald Ford. Fervent susținător al artelor, a înființat Muzeul de Artă Primitivă (care mai târziu a fost încorporat în Muzeul Metropolitan de Artă).

Rockford

Oraș, 150 111 loc. (2000), situat în N statului Illinois, SUA, pe râul Rock. Al doilea oraș ca mărime din acest stat, a fost fondat de oameni veniți din New England în 1834. Numit inițial Midway, numele său a fost schimbat datorită vadului peste râu, și a devenit oraș în 1852. Forța hidraulică asigurată de un baraj construit în 1844 a dus la dezvoltarea lui ca important centru industrial în mijlocul unei zone agricole. Este cunoscut pentru producția de mașini-le-unelte, uneltele agricole și mobilă.

Rockingham, Al doilea marchiz de ~ *născut* Charles Watson-Wentworth

(13.05.1730, /?/ - 01.07.1782, Londra, Anglia)

Om politic britanic. Între 1751 și 1762 a slujit ca șambelan pentru George II și apoi pentru George III, care l-a numit prim-ministru în 1765. A obținut abrogarea nepopularei Legi a timbrului, dar a fost de acord cu aplicarea Actului declarativ. Cabinetul său s-a desființat în 1766 în urma unor disensiuni interne. Împreună cu Edmund Burke, a condus opoziția parlamentară față de miniștrii aflați la putere și a pledat pentru independența coloniilor americane. Într-o a doua perioadă, scurtă, de ministeriat (1782), a început negocierile de pace cu SUA și a obținut independența legislativă pentru Parlamentul irlandez.

Rockne, Knute (Kenneth)

(04.03.1888, Voss, Norvegia - 31.03.1931, Districtul Chase, Kansas, SUA)

Antrenor de fotbal american. În 1893 a emigrat împreună cu familia la Chicago. A jucat ca mijlocaș și ca fundaș în echipa de fotbal de la Notre Dame, realizând împreună cu fundașul Gus Dorias o combinație de pase care a stabilit pasele în față drept tactică ofensivă foarte importantă. În 1919 a fost numit antrenor principal al echipei Notre Dame. În timpul celor 13 sezoane cât s-a aflat la conducerea echipei, „Irlandezii luptători" au câștigat 105 jocuri, au pierdut 12 și au făcut cinci meciuri egale. A antrenat jucători renumiți, precum George Gipp „The Gipper", și pe componenții echipei Four Horsemen (Cei patru călăreți), iar personalitatea sa a captivat imaginația publicului.

Rockwell, Norman

(03.02.1894, New York, New York, SUA - 08.11.1978, Stockbridge, Massachusetts)

Grafician american. A studiat la Liga Studențească de Arte, iar primul angajament ca liber-profesionist l-a primit la vârsta de 17 ani. Între 1916 și 1963 a realizat 317 coperte pentru revista *The Saturday Evening Post*. Majoritatea lucrărilor sale prezintă cu umor micile orașe și viața de familie. În Al Doilea Război Mondial, Biroul de Informare despre Război distribuia reproduceri ale lucrării sale *Patru Libertăți* (Four Freedoms). Deși iubit de public, lucrările lui Rockwell au fost deseori criticate de specialiștii în domeniu. La sfârșitul carierei a abordat subiecte mai serioase (de ex. o serie de lucrări despre rasism, pentru revista *Look*) și a început să i se acorde mai multă atenție. În anii 1990, activitatea sa a fost din ce în ce mai apreciată.

rococo *sau* stil rococo *sau* baroc târziu

Stil în ornamentații interioare, arte decorative, pictură, arhitectură și sculptură, apărut

la Paris în prima jumătate a sec. XVIII. Termenul rococo provine din cuvântul *rocaille* (*în franceză,* pietriș) și se referă la tencuiala acoperită cu scoici, folosită la ornamentarea grotelor artificiale. Apărut ca reacție împotriva barocului greoi care devenise stilul oficial al domniei lui Ludovic XIV, rococoul era ușor, elegant și cu ornamentații elaborate. Mai mulți decoratori, pictori și gravori – printre care Pierre Le Pantre, Juste-Aurère Meissonier, Jean Berain și Nicolas Pineau – au dezvoltat un stil de decorare mai ușor și mai intim pentru reședințele nobililor din Paris, stil care s-a răspândit ulterior în întreaga Franță cu ajutorul gravurilor. Pereții, tavanele și modelele în relief sunt caracterizate de curbe și contracurbe care se împletesc în formă de C sau de S, în formă de scoică și în alte forme naturale. Motivele chinezești erau, de asemenea, utilizate (*vezi* chinoiserie). Pictura se caracterizează prin reprezentări senine ale unor teme mitologice și galante, realizate în tușe delicate și culori senzuale; printre adepții de seamă ai genului se numără Antoine Watteau, François Boucher și Jean-Honoré Fragonard. Stilul rococo s-a răspândit peste tot în Franța și în alte țări, mai ales în Germania și în Austria. Printre cele mai frumoase exemple din Germania se numără biserica Vierzehnheiligen, lângă Lichtenfels, în Bavaria, concepută de Balthasar Neumann. În Italia, stilul rococo este reprezentat mai ales în Veneția, prin picturi decorative de mari dimensiuni ale lui Giovanni Battista Tiepolo.

Rodcenko, Aleksandr (Mihailovici)

(05.12.1891, Sankt Petersburg, Rusia – 03.12.1956, Moscova, URSS)

Pictor, sculptor, designer și fotograf rus. A adoptat la început un stil abstract, geometric, folosind rigla și compasul. Seria de picturi geometrice negru-pe-negru (1918) a apărut ca replică la lucrarea *Alb pe Alb* a lui Kazimir Malevici. În 1919, influențat de Vladimir Tatlin, a conceput creații tridimensionale suspendate, care erau de fapt mobile. Ca șef al unei ramuri a constructivismului ce încerca să producă lucrări care să redea viața cotidiană a muncitorilor, a renunțat la șevalet și s-a apucat de fotografie, design de mobilă, ilustrație de carte și scenografie. Inovațiile sale în domeniul iluminării fotografice l-au influențat pe Serghei Eisenstein. A revenit la pictură în anii 1930.

Roddenberry, Gene

nume complet **Eugen Wesley Roddenberry**
(19.08.1921, El Paso, Texas, SUA – 24.10.1991, Santa Monica, California)

Producător american de televiziune și de film. A fost pilot (1945–1949) și polițist (1949–1953) înainte să devină scenarist pentru seriale de televiziune, precum *Dragnet* și *Dr. Kildare*. A fost cel care a avut ideea serialului *Star Trek* și care l-a produs din 1966 până în 1969; redifuzat apoi, acest serial a dus la apariția unui adevărat cult în rândul fanilor, denumiți *trekkies*. A produs șase filme *Star Trek*, iar din 1987 a produs serialul de televiziune *Star Trek: Generația următoare* (Star Trek: The Next Generation).

rodeo

Sport ce presupune o serie de probe de concurs derivate din abilitățile cowboy-lor nord-americani. De obicei competițiile de rodeo îmbină concursuri de călărie și prezentarea de cai sălbatici, prinderea vițeilor cu lasoul, lupte cu juncanii și reprezentații de călărie pe tauri. Rodeo s-a dezvoltat de la competițiile cu caracter neoficial organizate de cowboy și se desfășoară de pe la mijlocul sec. XIX. Orașul Denver este recunoscut ca fiind locul unde au apărut pentru prima dată, în 1887, spectacole de rodeo la care se intra contra cost. Cel mai vechi spectacol anual dintre cele care mai există și în prezent este cel de la Cheyenne, Wyoming (datând din 1897). Întrecerea de rodeo de la Calgary se ține anual în Alberta, Canada, din 1923. În concursurile de prindere a viteilor cu lasoul și de luptă cu juncanii, concurentul încearcă să doboare animalul la pământ în cel mai scurt timp posibil. În concursurile de călărie, concurenții încearcă să reziste în șa cât mai mult, primind puncte pentru stil, control și alte elemente.

Rodgers, Jimmie *născut* James Charles

(08.09.1897, Meridian, Mississippi, SUA – 26.05.1933, New York, New York)

Cântăreț și chitarist american de muzică country. A abandonat școala la vârsta de 14 ani pentru a lucra la căile ferate și s-a făcut cunoscut de-a lungul carierei sale ca „Singing Brakeman“ (Frânarul care cântă). Cât timp a lucrat la căile ferate, a învățat să cânte la chitară și la banjo, a deprins câteva tehnici blues de la colegii săi negri și, în cele din urmă, și-a creat o linie melodică proprie – un amestec de

muzică tradițională, blues, hobo, cântece ale cowboy-lor și ceea ce a ajuns marca proprie, „blue yodel" (*în engleză*, iodler albastru). În 1924, tuberculoza l-a împiedicat să mai lucreze la căile ferate; în schimb, a început să dea spectacole și, în scurt timp, a devenit unul dintre cei mai buni artiști, primul star solo al muzicii country. Cele peste 110 înregistrări includ *Blue Yodel No. 1* și *Mississippi River Blues*. A murit la 35 de ani. A fost unul dintre primii trei artiști introduși în Country Music Hall of Fame.

Rodgers, Richard

(28.06.1902, New York, New York, SUA - 30.12.1979)

Compozitor american. A studiat la Universitatea Columbia, unde l-a cunoscut pe viitorul său colaborator, Lorenz Hart; apoi a studiat compoziția la Institutul de Artă Muzicală. Primul său succes în colaborare cu Hart, care a scris versurile, a fost un spectacol de revistă, *The Garrick Gaieties* (1925). Comedia *În vârful picioarelor* (On Your Toes, 1936) și baletul pe muzică de jazz *Masacru pe Tenth Avenue* (Slaughter on Tenth Avenue) au făcut ca dansul cult să fie admis ca parte integrantă din comedia muzicală. Printre alte realizări ale tandemului se numără *Fete sub arme* (Babes in Arms, 1937), *Băieții din Siracusa* (The Boys from Syracuse, 1938) și *Amicul Joey* (Pal Joey, 1940), care a fost repusă în scenă în 1952, cu un succes imens. După moartea lui Hart, Rodgers a colaborat cu Oscar Hammerstein. Opereta lor *Oklahoma!* (1943, Premiul Pulitzer) s-a bucurat de un număr de reprezentații fără precedent pe Broadway (2 248); în cei 17 ani de parteneriat au produs operete de succes precum *South Pacific* (1949), *Regele și eu* (The King and I, 1951) și *Sunetul muzicii* (The Sound of Music, 1959) și au dobândit statutul de cea mai importantă echipă din istoria musicalului american.

rodiană, legea maritimă ~

Reguli de comerț și navigație din perioada Imperiului Bizantin. Bazată pe un statut din Codul lui Iustinian și pe vechi legi maritime din Rodos, legea maritimă rodiană punea accent pe răspunderea pentru încărcătura pierdută sau vătămată. Legea împărțea costul pierderilor între posesorul navei, proprietarii încărcăturii și pasageri, fiind astfel o formă de asigurare împotriva furtunii și a pirateriei. A fost valabilă din sec. VII d.Hr. până în sec. XII.

rodie

Fruct comestibil al rodiului (*Punica granatum*), un arbust din Asia care, alături de câteva specii mai puțin cunoscute din insula Socotra, formează familia *Punicaceae*. Originar din Iran și intens cultivat în bazinul mediteraneean și în India, rodiul crește și în zonele calde ale Lumii Noi. Fructul de mărimea unei portocale, cu șase fețe vag delimitate, are coaja fină ca o pieliță, galbenă-cafenie, spre roșie. Este împărțit în cămăruțe care conțin multe bobițe subțiri, transparente, de pulpă roșiatică, suculentă în care se află câte o sământă ascuțită, lunguiață. Fructul se consumă proaspăt, iar din sucul său se prepară siropul de rodii folosit ca aromă și la prepararea lichiorurilor. Înălțimea arbustului este de 5–7 m, are frunze eliptice, de culoare verde-deschis și flori portocalii-roșii, foarte frumoase. În Orient, rodiile, strugurii și smochinele au fost fructe foarte apreciate încă din Antichitate. Rodiile sunt menționate în Biblie, în mitologia greacă și de către profetul Mahomed.

Rodin (François-) Auguste (René)

(12.11.1840, Paris, Franța - 17.11.1917, Meudon)

Sculptor francez de personaje somptuoase în bronz și marmură, considerat de unii critici de artă drept cel mai mare portretist din istoria sculpturii. Lucrarea sa *Poarta infernului*, care i-a fost comandată în 1880 pentru viitorul Muzeu de Arte Decorative din Paris, a rămas neterminată la moartea sa, dar a dat naștere la două dintre cele mai renumite creații ale lui Rodin: *Gânditorul* (1880) și *Sărutul* (1886). Printre sculpturile sale se numără portrete monumentale ale lui Victor Hugo și Honoré de Balzac.

Începuturile

Rodin s-a născut într-o familie săracă. La vârsta de 13 ani a intrat la o școală de pictură, unde a învățat să deseneze și să modeleze în lut, iar la 17 ani a încercat să intre la Școala de Arte Frumoase, dar a căzut de trei ori la examenul de admitere. În anul următor (1858), a decis să-și câștige traiul făcând decorațiuni în piatră. Traumatizat de moartea surorii sale Marie în 1862, Rodin s-a gândit o vreme să se călugărească; dar, în 1864, tânărul sculptor a întâlnit-o pe Rose Beuret, o croitoreasă care i-a devenit tovarășă de viață, deși Rodin nu s-a căsătorit cu ea decât cu câteva săptămâni înainte de moartea ei, în februarie 1917.

Rodin începuse să lucreze cu sculptorul A.-E. Carrier-Belleuse când, în 1864, prima sa lucrare trimisă la Salonul Oficial, *Bărbatul cu nasul spart*, a fost respinsă. Lucrările sale timpurii independente includ, de asemenea, câteva studii de portret ale lui Beuret. În 1871, Rodin a plecat la Bruxelles cu Carrier-Belleuse pentru a executa împreună decorațiuni destinate unor monumente publice. Respins de maestrul său, Rodin și-a găsit de lucru pe post de colaborator la executarea unor bronzuri decorative și Beuret l-a urmat la Bruxelles.

În 1875, la vârsta de 35 de ani, Rodin nu-și formase încă un stil personal din pricina presiunii muncii de decorator. Italia a fost cea care i-a stimulat geniul. Rodin a vizitat Genova, Florența, Roma, Napoli și Veneția înainte să se întoarcă la Bruxelles. Inspirat de Michelangelo și Donatello, s-a eliberat de stilul academic al creațiilor sale de până atunci. Sub influența maeștrilor italieni, Rodin a modelat sculptura *Învinsul*, prima sa operă originală, expresie plină de suferință a unei energii înfrânte care năzuiește să renască. Lucrarea a provocat scandal în cercurile artistice din Bruxelles și din nou la Salonul din Paris, unde a fost expusă în 1877 sub titlul *Vârsta de bronz*. Realismul lucrării contrasta atât de puternic cu statuile create de contemporanii lui Rodin, încât sculptorul a fost acuzat că făcuse mulajul unei ființe vii.

În 1877, Rodin s-a întors la Paris, iar în 1879 fostul său maestru, Carrier-Belleuse, acum director al fabricii de porțelanuri de la Sèvres, i-a cerut modele. A fost respins în diferite competiții pentru monumente care urmau să fie ridicate la Londra sau la Paris, dar, în cele din urmă, a primit comanda să execute o statuie pentru primăria din Paris. În paralel, Rodin explora posibilitățile stilului personal în *Sfântul Ioan Botezătorul* (1878). Succesul acestei sculpturi și cel al *Vârstei de bronz* la Saloanele din Paris și Bruxelles în 1880 i-au adus notorietatea la vârsta de 40 de ani.

Afirmarea stilului propriu

La o vârstă la care majoritatea artiștilor creaseră deja un mare număr de lucrări, Rodin abia începea să-și afirme stilul personal. Statul francez i-a comandat o poartă de bronz pentru viitorul Muzeu de Arte Decorative, acordându-i două ateliere și un avans care i-a asigurat securitatea financiară.

Această poartă de bronz avea să fie marele efort artistic al vieții lui Rodin. Deși ar fi trebuit predată în 1884, ea era încă neterminată la moartea sa în 1917. Subiectul a fost inspirat de *Divina comedie* a lui Dante, și ulterior opera a căpătat denumirea de *Poarta infernului*. Inițial, Rodin a conceput o lucrare similară cu *Porțile paradisului*, create de sculptorul italian de sec. XV Lorenzo Ghiberti pentru baptisteriul din Florența. Și-a schimbat însă semnificativ planurile în urma unei vizite la Londra în 1881, la invitația pictorului Alphonse Legros, în cursul căreia Rodin a văzut numeroase picturi prerafaelite și desene inspirate de Dante, în primul rând imaginile halucinante ale lui William Blake. Noua sa viziune avea să dezvăluie un univers de forme convulsionate, torturate de dragoste, suferință și moarte. *Poarta* neterminată au reprezentat cadrul din care Rodin a desprins personaje și grupuri independente, printre care faimosul său *Gânditor*, conceput inițial ca un portret așezat al lui Dante pentru partea de sus a porții.

În 1884, sculptorul a acceptat comanda unui monument în orașul Calais în memoria sacrificiului de sine al burghezilor care se oferiseră ostatici regelui Eduard II al Angliei în 1347 pentru a încheia asediul de un an de zile asupra orașului devastat de foamete. Rodin a finalizat *Burghezii din Calais* după doi ani, dar monumentul a fost inaugurat abia în 1895. În 1913, o replică în bronz a fost amplasată în grădina Parlamentului londonez pentru a comemora intervenția reginei Angliei, care își silise soțul, pe regele Eduard, să se arate îndurător față de eroi.

În timp ce gloria artistică îi sporea, viața personală a lui Rodin era zbuciumată de numeroasele relații amoroase în care îl arunca senzualitatea sa nestăpânită. Prin 1885, Rodin a devenit iubitul uneia dintre studentele sale, Camille Claudel, talentata soră a poetului Paul Claudel. A fost o relație tumultuoasă, presărată cu certuri, dar care a durat până în 1898, când nebunia în care s-a cufundat Camille i-a pus capăt. Cei doi au împărtășit o afecțiune profundă, care i-a purtat prin toată Franța. În timpul acestor ani pasionați, Rodin a executat numeroase sculpturi de cupluri înlănțuite de dorință. Cel mai senzual dintre ele este *Sărutul*, considerat uneori capodopera sa. Concepută inițial ca imaginea lui Paolo Malatesta și a Francescăi da Rimini pen-

tru *Poarta infernului*, sculptura a provocat numeroase scandaluri.

Dispute și victorii

În ciuda succesului, Rodin a intrat adeseori în conflict cu Institutul Francez, cu Academia Națională de Arte, cu publicul, ba chiar și cu Parlamentul. A consacrat un întreg deceniu execuției a patru monumente închinate pictorului peisagist Claude Lorrain, președintelui argentinian Domingo Sarmiento și scriitorilor Victor Hugo și Honoré de Balzac. Fiecare dintre ele a fost criticat. La Nancy, în Franța, statuia lui Lorrain a provocat revoltă. Același lucru s-a întâmplat și cu monumentul lui Sarmiento din Buenos Aires. Statuile dedicate lui Hugo și Balzac au stârnit conflicte și mai grave.

În 1886, Rodin a primit comandă să execute monumentul lui Victor Hugo pentru Panteon, edificiul unde sunt înmormântați marii oameni ai Franței. Nuditatea personajului central a provocat un asemenea șoc, încât Rodin a trebuit să abandoneze proiectul. Abia în 1909 un alt Victor Hugo, tot gol, dar șezând, a fost instalat în galeria din Palais Royal, deși fusese conceput pentru grădinile Luxembourg. În 1891, Rodin a primit din partea Societății Literaților comanda unui portret al lui Balzac. A făcut cercetări îndelungate și asidue pentru a traduce cele câteva portrete ale lui Balzac într-o imagine sculpturală. Găsindu-l pe croitorul lui, a obținut măsurile exacte ale scriitorului. După numeroase reflecții și experimente menite a găsi o postură potrivită, Rodin l-a conceput până la urmă pe Balzac parțial drapat. Silueta concis conturată amintea de un menhir, o piatră de altar preistorică, prefigurând astfel simplitatea artei moderne. Întârzierile în execuție și aspectul final al lucrării au provocat un litigiu cu Societatea Literaților, iar expunerea sculpturii în cadrul Salonului Societății Naționale de Arte Frumoase din 1898 a generat o dezbatere violentă, în care sculptorul a fost apărat de Georges Clemenceau, viitorul premier al Franței. În cele din urmă, Rodin a returnat banii primiți și și-a luat înapoi statuia. Monumentul, turnat în bronz, nu a fost inaugurat decât în 1939, într-o intersecție din cartierul Montmartre din Paris.

La Expoziția Universală din 1900 de la Paris, un pavilion întreg expunea 150 de sculpturi și numeroase desene ale lui Rodin, mărturie a reputației sale internaționale. După încheierea expoziției, sculptorul și-a transportat lucrările pe o proprietate pe care o cumpărase în 1896 la Meudon. Reședința sa de aici a devenit un vast atelier, unde Rodin a angajat o armată de ajutoare, plus un nesfârșit șir de „favorite“ care treceau drept elevele sale. Devenise deja mai puțin sculptor și mai mult antreprenor al sculpturii. Executa el însuși numai modelele, numeroase de altfel, căutând o formă care să-l mulțumească. Pentru turnarea în bronz folosea specialiști, dar delega ajutoarelor sale șlefuirea marmurei, executată sub îndrumarea sa, dar nu de către el. Administrarea acestei întreprinderi cu adevărat industriale cădea în sarcina unei serii de secretari personali printre care, pentru scurtă vreme, s-a numărat și poetul austriac Rainer Maria Rilke.

După 1900, renumele internațional al lui Rodin i-a adus numeroase comenzi de busturi din Statele Unite, Germania, Austria, Anglia și Franța. Sculptorul era foarte apreciat în Anglia, unde avea numeroși prieteni și unde se ducea adeseori. În 1902, Rodin a fost purtat în triumf de studenți la un banchet dat în onoarea sa la Londra. În 1907 a participat la inaugurarea monumentului pe care îl dedicase poetului William Henley la Westminster și, împreună cu compozitorul Camille Saint-Saëns și scriitorul american Mark Twain, a primit titlul de doctor honoris causa din partea Universității Oxford. În mai 1908, regele Eduard VII al Angliei i-a vizitat atelierul din Meudon.

În aceeași lună, Rodin a închiriat un etaj într-una dintre cele mai frumoase clădiri de sec. XVIII din Paris, palatul Biron, înconjurat de o imensă grădină. Ulterior, sculptorul a ocupat întreaga clădire, în urma unei înțelegeri cu statul francez, prin care acesta din urmă era de acord să cumpere și să păstreze clădirea ca muzeu Rodin dacă artistul dona statului toate lucrările sale. Negocierile au fost periclitate de intrigile ultimei dintre marile favorite ale sculptorului, o americancă devenită ducesă de Choseuil. Ele au continuat însă grație lui Judith Claudel, care a devenit cronicarul lui Rodin și s-a îngrijit ca tratativele să fie încununate de succes, și ultimei sale secretare, Marcelle Tirel, care l-a apărat de lăcomia tuturor femeilor avide care tindeau să profite de pe urma lui. Cumpărarea proprietății și

donarea bunurilor lui Rodin au fost în sfârșit finalizate în 1916. Muzeul este astăzi o organizație autonomă, care se finanțează din vânzările de sculpturi realizate după mulajele de ghips rămase de la Rodin. În ziua înmormântării artistului, la Westminster Abbey din Londra s-a celebrat o slujbă solemnă în memoria sa.

Pe lângă sculpturi, Rodin a realizat ilustrații pentru cărți, gravuri în *point-séche* și nenumărate desene de nuduri, în general feminine. Avea de asemenea veleități literare și, cu ajutorul câtorva prieteni, a produs mai multe scrieri. Era îndrăgostit de arta Evului Mediu și printre operele sale majore se numără volumul *Les Cathédrales de France* (Catedralele din Franța, 1914).

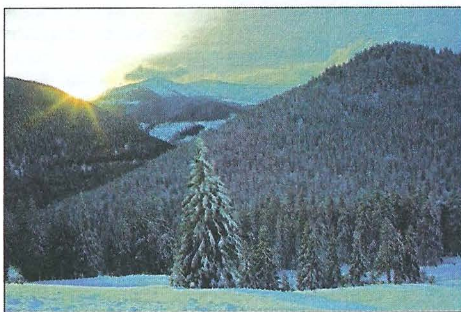
Concluzii

La începutul sec. XX, Rodin era celebru în toată lumea și a fost multă vreme considerat un Michelangelo modern, un titan al sculpturii, o încarnare a forței inspirației de geniu. Chiar și senzualitatea sa prodigioasă era scuzată ca semn al naturii sale olimpiene. Aproape un secol mai târziu, opiniile critice au devenit mai puțin uniforme, atrăgând atenția asupra unor elemente din opera sa care-i trădează experiența timpurie de sculptor decorator și lipsa unei discipline formale. Totuși, Rodin a exercitat o influență enormă asupra sculpturii, iar numeroșii lui elevi din diferite țări au contribuit la răspândirea stilului său. Înrâurirea lui s-a făcut simțită cu precădere asupra unor sculptori francezi ulteriori precum Charles Despiau, Aristide Maillol sau Antoine Bourdelle.

Majoritatea marilor muzee dețin copii ale operelor sale, iar în Paris, Philadelphia și Tokyo îi sunt dedicate muzee speciale. Rodin a redat sculpturii occidentale ceea ce a reprezentat dintotdeauna forța ei primară, cunoașterea și înfățișarea grandioasă a corpului uman. Portretele pe care le-a realizat unor mari oameni, precum George Bernard Shaw sau Nijinski, sunt lucrări de o excepțională ținută artistică.

Rodna

Masiv muntos în partea de N a Carpaților Orientali, în România. Cel mai înalt masiv din Carpații Orientali, are o altitudine maximă de 2 303 m la vârful Pietrosu. Creasta principală, orientată pe direcția V-E, are lungimea de 52 km. Este alcătuit predominant din șisturi și calcare cristaline, cu un relief puternic fragmentat, de diverse tipuri (glaciar, carstic, structural).

Munții Rodnei

FOTO MIHAI POTÂRNICHE

Aici se află o rezervație naturală complexă, înființată în 1932, cu o suprafață de 900 ha.

Rodney, Caesar

(07.10.1728, Dover, Delaware, SUA - 26.06.1784, Dover, Delaware)

Lider revoluționar american. A fost delegat la Congresul pentru Legea timbrului (1765) și la Congresul Continental (1774–1776, 1777–1778). A dat votul decisiv în cadrul delegației Delaware care a hotărât atitudinea Congresului în favoarea independenței. Semnatar al Declarației de Independență, a devenit comandantul armatei din Delaware (1777) și a fost „președinte“ al statului Delaware (1778–1781).

rodocrozit

Mineral din grupul carbonaților – carbonat de mangan ($MnCo_3$) –, sursă de mangan pentru aliajele de feromangan folosite în producția de oțel. Se găsește în zăcăminte filoniene formate la temperaturi moderate, în depozite metamorfice de temperatură înaltă și în depozite sedimentare.

rododendron

Denumire comună pentru cele 800 de specii de plante lemnoase care formează genul *Rhododendron* din familia *Ericaceae*, remarcabile prin frumusețea florilor și prin linia elegantă a frunzișului. Cresc în special în zona temperată nordică, mai ales în Asia de S și Malaysia. Unele specii sunt perene, altele își schimbă frunzele în fiecare an. Unele sunt plante mici, altele sunt arbori înalți. Florile, de obicei tubulare sau în formă de pâlnie, au o mare varietate de culori: alb, galben, roz, purpuriu, vișiniu și albastru. *Vezi și* azalee.

rodonit

Silicat de mangan, $MnSiO_3$, mineral care se găsește în multe zăcăminte de mangan,

rodonit din Pajsberg, Suedia
MUZEUL ÎN AER LIBER DE ISTORIE NATURALĂ, CHICAGO; FOTO JOHN H. GERARD

deseori împreună cu rodocrozit. Silicatul de mangan, cu conținuturi mici de fier și calciu, se găsește în Munții Ural, în Suedia, Australia, în statele California, New Jersey din SUA și în alte părți. Rodonitul este sursa primară a unor depozite importante de oxizi de mangan, cum ar fi zăcămintele de mangan din India. Rodonitul pur, cu granulație fină și culoare roz, este o piatră prețioasă și ornamentală.

Rodopi

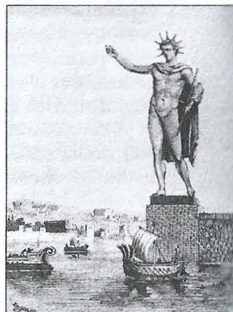
Lanț muntos în Peninsula Balcanică, SE Europei. Întinzându-se la SE din Bulgaria până în Macedonia și Grecia, lanțul este traversat de afluenți ai fluviului Marița. Formează o barieră climatică importantă, protejând depresiunile de pe litoralul Mării Egee de vânturile reci din N. Munții au constituit un refugiu pentru populațiile slave în timpul stăpânirii turcești (sec. XV–XIX), păstrându-se astfel vechile tradiții și obiceiuri. Lacurile, văile și pădurile întinse sunt baza industriei turistice.

rodopsină

Pigment purpuriu organic sensibil la lumină aflat în retină, care ajută ochiul să vadă în alb și negru la lumină de intensitate scăzută. Este formată din opsină, o proteină legată de retinal, o moleculă combinată formată din vitamina A. Fotonii de lumină care intră în ochi sunt absorbiți de retinal și determină schimbarea configurației acestuia, demarând o serie de evenimente biochimice care culminează cu trimiterea de impulsuri prin nervul optic spre creier. La lumină puternică, pentru a proteja celulele-bastonaș de suprastimulare, rodopsina se rupe în retinal și opsină, ambele fără culoare; la lumină slabă sau la întuneric, acest proces se desfășoară în sens invers (adaptare la întuneric), iar rodopsina purpurie se reface. Compuși similari, sensibili la lumină, alcătuiți din retinal și alte proteine ale opsinei sunt pigmenți din celulele-conuri ale retinei care sunt răspunzătoare de vederea colorată, la lumină puternică.

Rodos

Insulă, 53 709 loc. (2001), aparținând Greciei, cea mai mare din grupul dodecanesian, situată la E în Marea Egee; cel mai important oraș al său se află în N insulei. Primii locuitori au fost dorienii, către anul 1000 î.Hr. În perioada antică, a aparținut alternativ Atenei, Spartei, Persiei. În cca 225 î.Hr., un cutremur devastator a distrus Colosul din Rodos, una dintre cele șapte minuni ale lumii. În perioada medievală a fost ocupată de bizantini, de sarazini și de cavalerii ioaniți (*vezi* cavaleri de Malta). Cavalerii au transformat insula într-o fortăreață și au stăpânit-o timp de două secole, până în 1523, când puterea a fost preluată de către turci. În 1912 a intrat în stăpânirea Italiei, iar în 1947 a fost înapoiată Greciei printr-un tratat. Industria turismului, activă pe întreg parcursul anului, aduce prosperitate insulei.

Colosul din Rodos, construcție care a durat cca 12 ani (292–280 î.Hr.); reconstituire în xilogravură de Sidney Barclay, cca 1875
HISTORICAL PICTURES SERVICE, CHICAGO

Rodos, Colosul din ~

Statuie de bronz uriașă reprezentându-l pe Helios, zeul Soarelui, având o înălțime ce depășea 30 m, care domina portul orașului Rodos din Grecia. Operă a lui Chares din Lindos, statuia comemora eliberarea orașului Rodos din asediul lui Demetrios Poliorcetes (305–304 î.Hr.). Considerat una din cele șapte minuni ale lumii, s-a prăbușit la cutremurul din 225 î.Hr. Colosul căzut a fost lăsat în acel loc până în 653 d.Hr., când a fost dezmembrat de arabii migratori care au vândut bronzul pentru prelucrare.

Rodrigo, Joaquin

(22.11.1901, Sagunto, Spania – 06.07.1999, Madrid)

Compozitor spaniol. Deși orb de la trei ani, a studiat muzica de la o vârstă fragedă. Cunoscut mai ales pentru lucrarea *Concierto de Aranjuez* pentru chitară și orchestră (1939), Rodrigo a scris foarte variate piese muzicale, inclusiv concerte pentru pian și orchestră sau harpă și orchestră, chitară solo și pian, un balet, o operă și aproximativ 60 de cântece.

Roe vs. Wade

Decizie a Curții Supreme a SUA (1973), prin care s-a stabilit dreptul femeilor de a recurge la avort fără a fi împiedicate de administrație. O lege texană care interzicea

avortul a fost contestată în instanță de o tânără însărcinată și necăsătorită (având pseudonimul Jane Roe), iar Curtea a decis în favoarea ei, ajungând la concluzia că statul i-a violat dreptul la intimitate. Harry Blackmun a formulat declarația majorității de șapte membri ai Curții, susținând că drepturile legitime ale statului de a se preocupa de protejarea vieții cresc pe măsură ce sarcina avansează. Acceptând ca statul să poată interzice avortul în al treilea trimestru de sarcină, el susținea că o femeie are dreptul, în urma unui consult medical, să facă avortul când dorește în timpul primului trimestru de sarcină și să facă avortul într-o clinică de specialitate în timpul celui de-al doilea trimestru. Decizia Roe, poate cea mai controversată din istoria Curții Supreme, rămâne o problemă centrală în lupta pentru dreptul la avort.

Roebling, John Augustus

(12.06.1806, Mühlhausen, Prusia - 22.07.1869, Brooklyn Heights, New York, SUA)

Inginer american de origine germană în domeniul lucrărilor publice, pionier în proiectarea podurilor suspendate. În 1831 a emigrat în SUA. Lucrarea sa cea mai cunoscută este podul Brooklyn din New York. În anii 1850–1860, Roebling împreună cu fiul său, Washington (1837–1926), a construit patru poduri suspendate: două la Pittsburg, unul la cascada Niagara (1855) și unul în Cincinnati (1866). Atunci când i s-a acceptat proiectul pentru un pod care să facă legătura între Brooklyn și Manhattan, Roebling a fost numit inginer-șef. A murit din cauza unei răni suferite la începutul lucrărilor. Washington a terminat proiectul în 1883; fiind el însuși imobilizat începând cu 1872, din cauza hipotensiunii, terminarea proiectului a depins în mare măsură de soția sa, Emily Warren Roebling.

Roentgen, Abraham

(1711, Mühlheim, Köln - 1793, Neuwied?, Trier)

Designer de mobilă și ebenist german. În 1750 a deschis un atelier în Neuwied, aproape de Köln. Mobila în stil rococo pe care o producea aici era de o calitate excepțională și de cele mai multe ori incrustată cu ornamente din fildeș și din alte materiale semiprețioase. O mare parte din lucrările sale au fost create pentru diverse curți germane. Fiul său, David Roentgen (1743–1807), care a preluat conducerea firmei în 1772, a fost numit ebenist al reginei Maria-Antoaneta a Franței. Atelierul familiei Roentgen a fost probabil cea mai de succes firmă de mobilă din sec. XVIII.

Roentgen, Wilhelm Conrad

Vezi Röntgen, Wilhelm Conrad

Roethke, Theodore

(25.05.1908, Saginaw, Michigan, SUA - 01.08.1963, Bainbridge Island, Washington)

Poet american. A studiat la Universitatea din Michigan și la Harvard. A predat la mai multe colegii și universități, în special la Universitatea din Washington (1947–1963). Versurile sale, caracterizate prin introspecție și lirism intens, sunt reunite în volume precum *Casa deschisă* (Open House, 1941), *Deșteptarea* (The Waking, 1953, Premiul Pulitzer), *Cuvinte în vânt* (Words for the Wind, 1957, Premiul Bellingen, Premiul Național al Cărții) și *Pământul îndepărtat* (The Far Field, 1964). Cariera sa a fost întreruptă de spitalizări cauzate de stările sale maniaco-depresive.

Roger I *cunoscut ca* Roger Guiscard

(1031, Normandia, Franța - 22.06.1101, Mileto, Calabria)

Conte de Sicilia (1072–1101). Fiind cavaler normand, s-a dus în Italia (1057) pentru a-l ajuta pe fratele său, Robert Guiscard, să obțină Calabria de la bizantini (1060). Împreună au lansat o campanie de eliberare a Siciliei de sub musulmani (1061). După ce au cucerit Palermo (1072), lui Roger i s-au acordat drepturi limitate de guvernare a Siciliei și a Calabriei. După moartea lui Robert, Roger a dobândit drepturi depline de guvernare și a creat un guvern centralizat eficient.

Roger II

(22.12.1095, /?/ - 26.02.1154, Palermo)

Mare conte de Sicilia (1105–1130) și rege al Siciliei (1130–1154). Fiu al lui Roger I, a fost un conducător capabil și energic, care a anexat regatului său principalele teritorii ale Calabriei (1122) și Apuliei (1127). A fost încoronat rege de către antipapa Anaclet II și, în 1139, l-a forțat pe Inocențiu II să-l recunoască. A format o flotă puternică, dar a refuzat să participe la cea de-a doua cruciadă, preferând, în calitate de conducător al unei populații formate în mare parte din arabi, să dea dovadă de toleranță față de musulmani. A promulgat un cod legislativ (1140), iar curtea sa a reprezentat un centru intelectual atât pentru învățații occidentali, cât și pentru cei arabi.

Rogers, Carl R(ansom)
(08.01.1902, Oak Park, Illinois, SUA - 04.02.1987, La Jolla, California)

Psiholog american. A predat la Colegiul Pedagogic din cadrul Universității Columbia (a obținut doctoratul în 1931) și a condus o agenție pentru copii în New York, înainte de a preda în diverse universități. În 1963, a contribuit la înființarea unui institut pentru studiul persoanei în La Jolla, California. Este cunoscut drept inițiatorul psihoterapiei nondirective, axată pe client, și a contribuit la punerea bazelor psihologiei umaniste. Printre scrierile sale se numără *Consiliere și psihoterapie* (Counseling and Psychotherapy, 1942), *Terapia orientată către pacient* (Client-Centered Therapy, 1951), *Psihoterapia și schimbarea personalității* (Psychotherapy and Personality Change, 1954) și *Despre devenirea individuală* (On Becoming a Person, 1961).

Rogers, Fred *supranumit* **Mr. Rogers**
(20.03.1928, La Trobe, Pennsylvania, SUA - 27.02.2003, Pittsburgh, Pennsylvania)

Moderator și producător de televiziune american. A realizat pentru televiziunea publică locală spectacolul *Colțul copiilor* (Children's Corner, 1954–1961) și, mai târziu, a creat un program similar, *Domnul Rogers* (Mister Rogers), pentru televiziunea canadiană (1936–1964). În 1968 l-a transformat în *Vecinii domnului Rogers* (Mister Rogers' Neighborhood). Cunoscut pentru amabilitatea sa și pentru dorința de a instrui, Rogers a fost hirotonisit preot prezbiterian în 1962. A recurs la păpuși, muzică și invitați pentru a-și familiariza telespectatorii cu diverse teme și sentimente. Spectacolul său, programul pentru copii cu cea mai îndelungată perioadă de transmisie în SUA, i-a adus multe premii. În 2002 i s-a decernat Medalia Prezidențială a Libertății, cea mai înaltă distincție civilă americană.

Rogers, Ginger
născută **Virginia Katherine McMath**
(16.07.1911, Independence, Missouri, SUA - 25.04.1995, Rancho Mirage, California)

Actriță de film americană. Și-a început cariera ca dansatoare de vodevil și a debutat pe Broadway în 1929. După ce a fost vedeta spectacolului *Girl Crazy* (Nebun după femei, 1930–1931), a plecat la Hollywood. Cu primul ei rol alături de Fred Astaire, în *Zbor la Rio* (Flying Down to Rio, 1933), a avut un asemenea succes, încât cei doi au continuat să fie parteneri în alte nouă filme, inclusiv în *Divorțul vesel* (The Gay Divorcee, 1934), *Jobenul* (Top Hat, 1935) și în *Swing Time* (1936). A jucat, de asemenea, în drama *Kitty Foyle* (1940, Premiul Oscar) și în comedii ușoare cum ar fi *Tom, Dick și Harry* (Tom, Dick and Harry, 1941) și *Majurul și minora* (The Major and the Minor, 1942).

Rogers, Robert
(07.11.1731, Methuen, Massachusetts - 18.05.1795, Londra, Anglia)

Om al frontierei americane. S-a răzvrătit și a condus o miliție pe care a numit-o Roger's Rangers (*în engleză,* soldații lui Rogers), care a devenit faimoasă în timpul Războiului francez și indian și în Războiul lui Pontiac. A condus prima expediție engleză pe fluviul Mississippi și în regiunea Marilor Lacuri (1766), dar nu a reușit să ajungă la Oceanul Pacific, ținta expediției sale. În timpul Revoluției Americane a fost socotit spion loialist; trimis la închisoare de George Washington, a evadat pentru a organiza trupele Queen's Rangers (*în engleză,* soldații reginei), pe care le-a condus în operațiuni desfășurate în apropierea orașului New York. Fiind învins în 1780, a fugit în Anglia.

Rogers, Roy
născut **Leonard Franklin Slye**
(05.11.1911/1912, Cincinnati, Ohio, SUA - 06.07.1998, Apple Valley, California)

Actor și cântăreț american. În copilărie a început să cânte din voce, la chitară și să danseze cadriluri. A apărut la rodeo și în spectacole cu numeroase grupuri, înainte de a înființa grupul vocal Sons of the Pioneers. A jucat în filme western alături de Gene Autry, pe care l-a înlocuit ca rege al cowboy-lor când acesta a plecat la război. Printre filmele sale se numără *Ciulinii* (Tumbling Tumbleweeds, 1935), *Valea Râului Roșu* (Red River Valley, 1941) și *Trandafirul galben din Texas* (Yellow Rose of Texas, 1944). În câteva dintre aceste filme a jucat alături de soția sa, Dale Evans; de obicei, își călărea propriul cal, faimosul Trigger. A fost vedeta emisiunilor radiofonice *The Roy Rogers Show* (1954–1955), precum și a serialelor de televiziune cu același nume (1951–1957).

Rogers, Will(iam) Penn Adair
(04.11.1879, Teritoriul Indian, SUA, lângă Claremore, azi Oklahoma - 15.08.1935, lângă Point Barrow, Alaska)

Umorist și actor american. Crescut pe Teritoriul Indian, și-a demonstrat

Will Rogers

îndemânarea în mânuirea lasoului în cadrul unor spectacole despre Vestul Sălbatic și în vodeviluri, introducând uneori în replicile sale umorul rural. A fost popular în New York începând din 1905, având rolul principal în piesa lui Florenz Ziegfeld, *Petrecerea de la miezul nopții* (Midnight Frolic, 1915). Remarcat pentru criticile sale amabile, dar în același timp acide, a scris o rubrică în ziarul *New York Times*, din 1922, și câteva romane. A avut prestații actoricești la radio și în filme precum *State Fair* (1933) și *Steamboat Round the Bend* (1935). Moartea sa în Alaska, în urma prăbușirii avionului în care se afla împreună cu aviatorul Wiley Post (1899–1935), a fost deplânsă de multă lume.

Roget, Peter Mark

(18.01.1779, Londra, Anglia - 12.09.1869, West Malvern, Worcestershire)

Fizician și filolog englez. În 1814 a inventat o riglă logaritmică pentru calcularea rădăcinilor și a puterii numerelor. A contribuit esențial la înființarea Universității din Londra (1828). Este renumit pentru lucrarea *Tezaurul cuvintelor și expresiilor englezești* (Thesaurus of English Words and Phrases, 1852), o clasificare a sinonimelor și a echivalentelor verbale, realizată după retragerea la pensie. A fost membru (începând cu 1815) și secretar (începând cu 1827) al Societății Regale.

rogoz

Plantă anuală sau perenă, care formează genul *Scirpus*, în special *S. lacustris*, din familia *Ciperaceae*, care au spice solitare sau grupate în ciorchini. Rogozul crește în medii umede, inclusiv în heleștee, mlaștini și în lacuri. Tulpina lui este folosită adesea pentru a împleti preșuri tari, coșuri și scaune. Rogozul poate acționa și ca filtru, absorbind metalele otrăvitoare și microorganismele toxice, contribuind astfel la reducerea poluării apei. În Marea Britanie, termenul este folosit cu referire la una dintre cele două specii de papură (*Typha latifolia*, adică papura-cu-frunză-lată, și *T. augustifolia*, adică papura-cu-frunză-îngustă).

Rohan, Henri, Duce de ~

(1579, castelul Blain, Bretagne, Franța - 13.04.1638, Königsfeld, Elveția)

Șef hughenot francez. La 16 ani s-a înrolat în armata lui Henric IV, care în 1603 i-a conferit rangul de pair al Franței. După moartea lui Henric, Rohan a condus revolta hughenoților împotriva guvernării Mariei de Medici (1615–1616) și a devenit cel mai de seamă general hughenot în timpul războaielor civile din 1620. În lucrarea sa foarte apreciată *Memorii* (Mémoires), a relatat evenimentele din războiul de la La Rochelle (1627–1629). A plecat apoi la Veneția. După ce s-a întors în Franța (1635), a condus cu succes o expediție franceză împotriva Habsburgilor din Lombardia. În 1637 a plecat în Suedia, unde a murit în timpul Războiului de Treizeci de Ani, fiind răpus în Bătălia de la Rheinfelden.

Rohan, Louis-René-Edouard, Prinț de ~

(25.09.1734, Paris, Franța - 17.02.1803, Ettenheim, Baden)

Cleric francez. Cardinal și episcop de Strasbourg (1779–1801), a petrecut o perioadă îndelungată la curtea Franței. A fost implicat în Afacerea colierului de diamante (1785) – a dorit să-i cumpere Mariei-Antoaneta un colier, fără a avea acordul ei, dar a fost înșelat. Judecat pentru fraudă, a fost achitat, dar decăzut din drepturi și exilat de la curte. A devenit martirul dușmanilor reginei și al celor care criticau absolutismul regal.

Röhm, Ernst

(28.11.1887, München, Germania - 01.07.1934, München, închisoarea Stadelheim)

HEINRICH HOFFMANN, MÜNCHEN

Ernst Röhm, 1933

Comandant german al SA. A fost ridicat la rangul de maior în timpul Primului Război Mondial. A contribuit la înființarea Partidului Național-Socialist. Fiind susținător al lui Adolf Hitler, a pus la dispoziția acestuia formațiile sale înarmate (devenite mai târziu SA). După o scurtă perioadă petrecută la

închisoare pentru rolul pe care l-a jucat în Puciul de la München (1923), Röhm a plecat în Bolivia ca instructor militar (1925–1930), apoi a fost rechemat de Hitler pentru a reorganiza și a comanda gruparea SA. Ambiția lui Röhm ca SA să înlocuiască ori să încorporeze armata obișnuită a fost dezaprobată de Hitler și de consilierii săi. Sub pretextul că el și SA se pregăteau să-l înlăture pe Hitler, Röhm a fost ucis în Noaptea Cuțitelor Lungi.

Rohmer, Eric
născut **Jean-Marie Maurice Scherer**

(04.04.1920, Nancy, Franța - 11.01.2010, Paris)

Regizor francez de film. După ce a fost profesor, a făcut parte, în 1950, din grupul ce a fondat *La Gazette du Cinéma*, iar mai târziu, din redacția influentei reviste *Cahiers du Cinéma*, susținătoarea curentului noul val. A regizat mai multe filme de scurtmetraj, iar apoi seria care includea filmele de succes *O noapte cu Maud* (Ma nuit chez Maud, 1968), *Genunchiul lui Claire* (Le Genou de Claire, 1970) și *Dragostea de după-amiază* (L'Amour l'après-midi, 1972), studii sensibile despre dragostea romantică. Printre ultimele sale filme se numără și *Marchiza de O* (La Marquise d'O, 1976), *Lună plină la Paris* (Les Nuits de la pleine lune, 1984) și *Poveste de toamnă* (Conte d'automne, 1999), *Agent triplu* (2004).

Roh Moo Hyun

(06.08.1946, Gimhae, lângă Pusan, Coreea, azi Coreea de Sud - 23.05.2009, Pusan)

Președinte al Coreei de Sud (2003–2008). Provenind dintr-o familie săracă, nu a putut urma cursuri universitare, dar a susținut examenul de licență în drept în 1975, devenind ulterior un foarte bun avocat pentru drepturile omului. A fost membru al Adunării Naționale (1988–1992), precum și membru al cabinetului președintelui Kim Dae Jung (1998–2002). Roh, care a încurajat negocierile cu Coreea de Nord, criticând politica SUA față de peninsula Coreea, a câștigat alegerile prezidențiale. În martie 2004, Roh a fost pus sub acuzare pentru violarea legilor electorale, conducere proastă a economiei, precum și pentru primire de donații ilegale în timpul campaniei electorale. Obligat să se retragă temporar, a fost reinstalat în funcția prezidențială în mai 2004, după ce Curtea Constituțională a respins acuzațiile. Deoarece legea electorală sud-coreeană nu-i mai permitea să candideze din nou, Roh și-a încheiat mandatul în 2008.

roi de galaxii

Grupare de galaxii, menținută prin forțe gravitaționale, care conține de la sute până la zeci de mii de galaxii. Roiurile mari de galaxii emit adesea raze X intense, produse de gazele intergalactice încălzite până la temperaturi de zeci de milioane de grade. De asemenea, interacțiunea galaxiilor – atât între ele, cât și cu gazele din interiorul roiurilor de galaxii –, poate goli galaxiile de propriile gaze interstelare. Calea Lactee aparține Grupului Local, care se află la marginea roiului de galaxii Virgo.

roi deschis *sau* roi galactic

Nume dat unui grup de stele aparținând populației I (*vezi* populația I și II), care au o origine comună și sunt unite de o forță gravitațională reciprocă (a nu se confunda cu roiul de galaxii). Stelele din roiurile deschise sunt mai risipite decât cele din roiurile globulare. Toate roiurile deschise cunoscute conțin de la zece la o mie de stele sau chiar mai multe (cca jumătate dintre ele conțin mai puțin de o sută de stele) și au un diametru cuprins între 5 și 75 de ani-lumină. Peste o mie de roiuri deschise au fost descoperite în galaxia Calea Lactee. Exemplele cele mai cunoscute sunt Pleiadele și Hyadele.

roi galactic

Vezi roi deschis

roi globular

Grup mare de stele din populația a II-a (*vezi* populația I și II), strâns grupate într-o formă simetrică, ușor sferică. În galaxia Calea Lactee au fost identificate cca o sută de astfel de formațiuni. Roiurile globulare conțin mult mai multe stele (zece mii – un milion) decât roiurile deschise și pot avea un diametru de câteva sute de ani-lumină. Deoarece se află foarte departe de sistemul solar, majoritatea nu se pot vedea cu ochiul liber. Omega Centauri și alte câteva sunt vizibile fără telescop, sub forma unor pete de lumină încețoșate.

Rojas Pinilla, Gustavo

(12.03.1900, Tunja, Columbia - 17.01.1975, Bogotá)

Soldat și dictator columbian (1953–1975). A urcat toate treptele ierarhiei militare și a smuls puterea de la regimul brutal instaurat de Laureano Gómez (1889–1965).

Deși a promis pace, dreptate și libertate, a guvernat prin decrete, reducând la tăcere presa de opoziție, instigând la violență împotriva protestanților și delapidând fondurile guvernului. A fost exilat și pus sub interdicție, dar a revenit, a format un partid de opoziție și a candidat la președinție. În 1970 a fost învins în alegeri cu o diferență mică de voturi și a pretins că acestea au fost fraudate. Adepții săi s-au revoltat și s-a declarat legea marțială. Fiica sa a încercat să ajungă președinte în 1974, dar a fost învinsă.

Rokitansky, Karl, Freiherr (Baron) von ~

(19.02.1804, Königgrätz, Imperiul Austriac - 23.07.1878, Viena)

Patolog austriac. L-a inspirat pe Ignaz Semmelweis să studieze medicina și a susținut eforturile acestuia de a eradica febra puerperală prin proceduri antiseptice. A fost primul care a detectat prezența bacteriilor în endocardia malignă și care a descris spondilolistezisul (deplasare a unei vertebre peste alta). A stabilit diferența între pneumoniile ce încep din lobii plămânului și cele care se produc chiar în bronhiole, a realizat un studiu fundamental despre atrofierea galbenă acută a ficatului și a stabilit micropatologia emfizemului. *Tratatul de anatomie patologică* (Wegbereiter der Pathologischen Anatomie, 3 vol., 1842–1846) a ridicat patologia la statutul de știință. În timpul carierei sale a efectuat peste 30 000 de autopsii.

Rokossovski, Constantin (Constantinovici)

(21.12.1896, Velikie Luki, Rusia - 03.08.1968, Moscova, URSS)

Ofițer în armata rusă. S-a înrolat în Armata Roșie în 1917 și a avansat în grad. Închis în 1938, în timpul epurărilor staliniste, a fost eliberat în 1941, când Germania a invadat Uniunea Sovietică. În Al Doilea Război Mondial a devenit mareșal, cunoscut în special în Bătălia de la Stalingrad. După război, a fost numit ministru al apărării în Polonia sub dominație sovietică (1949–1956) și ministru adjunct al apărării în Uniunea Sovietică (1956–1962).

Rolfe, John

(botezat la 06.05.1585, Norfolk, Anglia - 1622?, Virginia)

Demnitar colonial englez. În 1610 a ajuns în Virginia, unde experimentele sale legate de cultivarea tutunului au constituit prima recoltă pentru export și au pus bazele economiei acestei colonii. S-a căsătorit în 1614 cu Pocahontas, care l-a ajutat să întrețină relații pașnice cu triburile băștinașe. În 1617, cei doi, împreună cu copilul lor, au plecat spre Anglia. Au fost primiți cu entuziasm. După puțin timp, Pocahontas s-a îmbolnăvit și a murit. Rolfe s-a întors în Virginia și a fost desemnat membru al consiliului coloniei. Se pare că a fost ucis într-un masacru.

Rolland, Romain

(29.01.1866, Clamecy, Franța - 30.12.1944, Vézelay)

Romancier, dramaturg și eseist francez. La 14 ani a plecat la studii la Paris, unde a descoperit o societate în dezordine spirituală. Viața și scrierile sale au început să reflecte preocuparea sa pentru evenimentele majore de ordin social, politic și spiritual. Începând din 1910 a predat istoria muzicii la Sorbona. Romanul său cel mai cunoscut este *Jean-Christophe* (1904–1912), roman în zece volume, al cărui protagonist este construit având ca modele pe Ludwig van Beethoven și pe el însuși. În broșura *Deasupra învălmășelii* (Au-dessus de la mêlée, 1915) cerea Franței și Germaniei să respecte adevărul și umanitatea, în timpul Primului Război Mondial. În anii 1920 s-a orientat spre interpretarea filozofiei mistice a Asiei, în special a Indiei, în lucrări ca *Mahatma Gandhi* (1924). A scris multe alte biografii importante, inclusiv cea a lui Beethoven (1910). A primit Premiul Nobel pentru literatură în 1915.

Rolle, Richard (de Hampole)

(cca 1300, Thornton, Yorkshire, Anglia - 29.09.1394, Hampole, Yorkshire)

Mistic englez. A părăsit Universitatea Oxford fără nici o diplomă, fiind nemulțumit de obiectele de studiu, și a devenit sihastru. Scriind în dialectul local de dragul cititoarelor sale, a exaltat viața contemplativă și a accentuat o uniune mistică entuziastă cu Dumnezeu. Spre sfârșitul vieții, este posibil să fi fost îndrumătorul spiritual al călugărițelor din Hampole.

Rolle, teorema lui ~

Caz special al teoremelor valorii medii în calculul diferențial. Teorema afirmă că dacă o curbă continuă trece prin axa X de două ori într-un interval dat și are o tangentă unică în fiecare punct al intervalului, atunci undeva între cele două puncte de intersectare ea are o tangentă paralelă cu axa X.

Rolling Stones

Grup muzical britanic. Membrii echipei inițiale au fost Mick Jagger (n. 1943), Keith Richards (n. 1943), Brian Jones (1944–1969), Bill Wyman (n. 1936) și Charlie Watts (n. 1941). Grupul a fost înființat în 1962, când Jagger, Richards și Jones, care cântaseră sporadic într-o formație de blues, l-au recrutat pe Wyman și și-au înființat propria formație. Watts s-a alăturat celorlalți în 1963. Jagger era vocalistul principal, în timp ce Jones și Richard cântau la chitară, Wyman la bas, iar Watts la tobe. În alegerea numelui trupei s-au inspirat dintr-o melodie a lui Muddy Waters. În 1966, o serie de cântece extraordinare aduseseră grupul pe locul al doilea ca popularitate, întrecuți fiind doar de formația Beatles. Jagger și Richards au scris majoritatea cântecelor, caracterizate printr-un ritm antrenant, versuri satirice și acide, un acompaniament instrumental simplu, dar expresiv. Formația a atins punctul culminant al popularității sale cu albume precum *Beggar's Banquet* (1968) și *Exile on Main Street* (1972). Jones a fost înlocuit de Mick Taylor (n. 1948), care la rândul său a fost înlocuit de Ron Wood (n. 1947) în 1976. Au continuat să cânte mult timp după ce alte formații clasice de rock din anii 1960 se destrămaseră.

Rollins, Sonny *născut* Theodore Walter

(n. 07.09.1930, New York, SUA)

Saxofonist și compozitor american, având influență marcantă în domeniul saxofonului tenor și unul dintre cei mai talentați improvizatori de jazz. A fost inspirat de Coleman Hawkins și de Charlie Parker și a cântat alături de mulți artiști, spre sfârșitul anilor 1940, inclusiv cu Miles Davis. Membru al cvintetului Clifford-Brown-Max Roach între 1955 și 1957, a lucrat după aceea ca șef al propriilor formații. Tonul robust și dexteritatea tehnică se combină cu rezistența atletică, pentru a susține evoluția logică a pasajelor sale solo.

Rollo

(cca 860 d.Hr., /?/ - cca 932 d.Hr., /?/)

Pirat scandinav care a întemeiat ducatul Normandiei. După o lungă serie de jafuri în Scoția, Anglia, Flandra, Franța și în expediții piraterești, a ocupat o serie de teritorii de-a lungul fluviului Sena, pe care le-a folosit ca sursă de aprovizionare (cca 911 d.Hr.). S-a luptat cu Carol III al Franței, care i-a cedat o parte din Neustria, regiune ce a fost numită mai târziu Normandia, în semn de recunoștință pentru promisiunea făcută de Rollo că va înceta jafurile.

Rolls-Royce PLC

Producător britanic de motoare de avioane și de sisteme de propulsie și alimentare, iar pentru o mare parte a sec. XX, producător de automobile de lux. În 1906, Charles S. Rolls, pionier în motociclism și în aviație, împreună cu Henry Royce, inginer și producător de automobile, au fondat compania Rolls-Royce Ltd. Vehiculele elegante, fără cusur, produse de firmă, includ modelul Silver Ghost (introdus pe piață în 1906 ca modelul „40/50 cp"), o serie de Phantoms (1952), Silver Dawn (1949), Silver Cloud (1955), Silver Shadow (1965) și Silver Seraph (1998). În 1931, Rolls-Royce a achiziționat Bentley Motors Ltd., un alt producător de mașini de lux. Rolls-Royce a mai dezvoltat și o serie remarcabilă de motoare cu pistoane și motoare cu reacție pentru aparate de zbor, începând cu modelul Eagle (1914); în cele din urmă, operațiunile cu turbine și motoare au reprezentat cea mai mare parte din vânzări. Din cauza unui contract cu preț fix, încheiat cu Lockheed Aircraft (*vezi* Lockheed Martin Corp.), pentru a produce un motor pentru avionul cu reacție L-1011 TriStar, firma Rolls-Royce a ajuns la faliment, în 1971. A fost divizată în două companii: departamentul motoare cu reacție a fost preluat de guvernul britanic și privatizat mai târziu sub numele de Rolls-Royce PLC, în timp ce departamentul operațiuni automobile a fost restructurat în Rolls-Royce Motor Holdings Ltd. și privatizat. Acesta din urmă a fost achiziționat în 1980 de către Vickers Ltd., care l-a vândut la rândul său companiei Volkswagen AG în 1998, ca parte a unui nou acord prin care BMW AG urma să preia, în 2003, operațiunile de producere a mașinilor cu marca Rolls-Royce, în timp ce Volkswagen păstra linia Bentley.

Rølvaag, Ole (Edvart)

(22.04.1876, insula Dönna, Helgeland, Norvegia - 05.11.1931, Northfield, Minnesota, SUA)

Romancier și pedagog american de origine norvegiană. A emigrat în SUA în 1896 și și-a petrecut cea mai mare parte din viață la Colegiul St. Olaf (Northfield, Minnesota), predând limba și literatura norvegiană și istoria imigrației norvegiene. Lucrările sale, scrise în norvegiană, se remarcă prin portretele realiste ale coloniștilor norvegieni stabiliți în preria din Dakota și prin prezentarea

confruntării dintre culturile autohtone și cele transplantate în SUA. Lucrarea sa cea mai cunoscută, *Uriași pe Pământ* (Giants in the Earth, 1927), reprezintă traducerea a două dintre romanele sale.

ROM /Read-Only Memory/

(memorie ROM)

Formă de memorie a computerului care nu pierde conținutul fișierelor atunci când sursa de alimentare este întreruptă și care nu poate fi rescrisă odată ce a fost prelucrată sau scrisă. În general, este folosită pentru programele concepute pentru utilizări repetate, fără modificări, cum ar fi pornirea unui computer personal; ROM este folosit pentru a stoca programul utilizat de unitatea centrală a computerului. *Vezi și* CD-ROM.

rom

Băutură alcoolică distilată obținută din produse de procesare a trestiei-de-zahăr, în principal din melasă. Prima sa mențiune documentară datează din cca 1650, în Barbados. Romul a jucat un rol în comerțul cu sclavi: sclavii din Africa erau vânduți în America, în schimbul melasei care era transformată ulterior în rom. Această băutură era exportată în Africa și dată la schimb pentru sclavi. Marinarii englezi au primit rații regulate de rom, din sec. XVIII până în anii 1970. Sunt comercializate două categorii principale. Romul mai slab, din Puerto Rico și Cuba, se prepară cu drojdie de cultură și este distilat într-un dispozitiv de operare continuă, înainte de a fi amestecat și de a atinge vârsta de unul până la patru ani. Romul mai tare și mai închis la culoare, din Jamaica, se prepară cu spori de drojdie din aer și este distilat în recipiente simple, înainte de a fi amestecat și de a atinge vârsta de cinci–șapte ani. Romul se bea ca atare sau în amestecuri, dar se folosește și în sosurile pentru desert și în alte mâncăruri.

Roma

Oraș, 2 459 776 loc. (2001), capitala Italiei. Este situat în partea centrală a țării, pe fluviul Tibru. Roma istorică, întinsă pe cele șapte coline, a fost locuită încă din Epoca Bronzului (cca 1500 î.Hr.), iar cetatea a fost politic unificată pe la începutul sec. VI î.Hr. A devenit capitala Imperiului Roman (*vezi* republica romană și Imperiul Roman). Romanii au cucerit treptat Peninsula Italică (*vezi* etrusci), și-au extins dominația în tot bazinul Mării Mediterane (*vezi* războaiele punice), lărgindu-și imperiul până în Europa continentală. Sub conducerea lui Pompei și a lui Iulius Caesar, influența Romei s-a extins până în Siria, Ierusalim, Cipru și Gallia. După Bătălia de la Actium, toate teritoriile romane au fost controlate de Octavianus (Augustus), primul împărat roman. Fiind capitală imperială, Roma avea să devină locul unor clădiri publice splendide, palate, temple, băi publice, teatre și stadioane. A atins punctul culminant al măreției și al populației antice la sfârșitul primului secol și începutul sec. II d.Hr. A rămas capitala Imperiului Roman până când împăratul Constantin cel Mare a creat încă una la Constantinopol (în prezent Istanbul), în 330 d.Hr. Până la sfârșitul sec. VI, protecția orașului a fost în mâinile Bisericii Catolice care a obținut controlul total abia în sec. XV. Orașul a înflorit în timpul Renașterii și a fost capitala Statelor Papale și al papalității. În 1870 a devenit capitala Italiei unite. A fost transformată într-o capitală modernă în anii 1920–1930, fiind centrul administrativ, cultural și de transport al Italiei. *Vezi și* Vatican.

Roma, Tratatele de la ~

Două tratate internaționale semnate la Roma, în 1957, de către Belgia, Franța, Germania de Vest, Italia, Luxemburg și Olanda. Unul a pus bazele Comunității Economice Europene, iar celălalt a creat Comunitatea Europeană pentru Energie Atomică.

Roma–Berlin, Axa ~

Coaliție formată în 1936 între Italia și Germania. Pe 25 octombrie 1936 s-a ajuns la un acord întocmit de ministrul de externe al Italiei, Galeazzo Ciano, indicând astfel neoficial legătura dintre cele două țări fasciste. A luat formă oficială prin Pactul de Oțel din 1939. În denumirea Puterile Axei a fost ulterior inclusă și Japonia.

Romains, Jules

născut **Louis-Henri-Jean Farigoule**

(26.08.1885, Saint-Julien-Chapteuil, Franța - 14.08.1972, Paris)

Romancier, dramaturg și poet francez. A fost profesor de filozofie; a devenit cunoscut mai întâi ca poet și fondator (cca 1908–1911), împreună cu Georges Chenevière, al curentului literar numit unanimism, care îmbina încrederea în solidaritatea universală și conceptul psihologic de conștiință de grup. Cea mai cunoscută lucrare a sa este comedia *Knock* (1923), o

satiră la adresa medicilor. Opera sa de căpătâi, *Oameni de bună-credință* (Les Hommes de bonne volonté, 27 vol., 1932–1946), este un roman-fluviu care încearcă să reconstituie atmosfera societății franceze între 1908 și 1933 și să ilustreze importanța acordată de mișcarea unanimistă vieții în colectivitate.

Roman

Municipiu, 80 823 loc. (2001), în județul Neamț, România, situat în culoarul Siretului, pe malul stâng al râului Moldova. Întemeiat de Roman I, a fost atestat documentar în 1392. Din 1410 a devenit sediul unei episcopii. Distrus în mare parte în 1467, a fost refăcut ulterior de Ștefan cel Mare, iar în sec. XVII a devenit reședință domnească. A cunoscut o dezvoltare accentuată în a doua jumătate a sec. XIX, iar în 1968 a devenit municipiu. Este nod rutier. Principalele activități industriale sunt exploatările de gaze naturale, o întreprindere de țevi din oțel, o fabrică de mobilă, o fabrică de zahăr. Ca monumente se pot enumera ruinele cetății (sec. XV–XVII), catedrala Cuvioasa Parascheva (sec. XV, ctitorie a lui Petru Rareș), casa vornicului Grigore Done etc.

roman

Operă narativă de ficțiune în proză, de mărime considerabilă și cu un anumit grad de complexitate care tratează în mod imaginar experiența umană într-o succesiune de evenimente legate între ele, implicând existența unui grup de persoane într-un anumit context. Genul cuprinde o varietate largă de stiluri și tipuri, printre care romanul picaresc, romanul epistolar, romanul gotic, romanul romantic, cel realist și cel istoric. Deși precursorii romanului au apărut într-un număr mare de locuri, printre care Roma clasică, se crede că romanul european a început odată cu *Don Quijote* al lui Miguel de Cervantes. Romanul s-a consacrat ca formă literară în Anglia în sec. XVIII, prin operele lui Daniel Defoe, Samuel Richardson și Henry Fielding. Elementele tipice ale unui roman convențional sunt intriga, personajul, cronotopul, metoda narativă și punctul de vedere, scopul și mitul sau simbolul. Aceste elemente au fost supuse experimentărilor încă de la apariția romanului. *Vezi și* antiroman, nuvelă, povestire.

roman cavaleresc

Specie literară apărută la curțile aristocratice din Franța, la jumătatea sec. XII, care a cunoscut apogeul în Franța și Germania între jumătatea sec. XII și jumătatea sec. XIII, prin operele unor maeștri ai genului cum ar fi Chrétien de Troyes și Gottfried von Strassburg. Subiectul principal al unui astfel de roman îl constituie aventura cavalerească (*vezi* cavalerie), care se îmbină cu povești de iubire sau alegorii religioase. Majoritatea romanelor cavalerești sunt inspirate din istoria și din legendele clasice, legendele regelui Arthur, aventurile lui Carol cel Mare și ale cavalerilor săi. Sunt scrise în franceza veche și se caracterizează printr-o înclinație către exotic, către locuri depărtate și către miraculos. În secolele următoare, ecouri ale speciei și-au mai făcut simțită prezența în perioada romantismului din sec. XVIII–XIX.

roman cu cheie *în franceză* **roman à clef**

Roman care are calitatea extraliterară de a portretiza persoane ușor de identificat, ascunse într-o mai mică sau mai mare măsură sub masca unor personaje fictive. Tradiția își are originile în Franța sec. XVII, când membrii saloanelor literare aristocratice includeau în romanele lor istorice portrete ale unor persoane foarte cunoscute de la curtea lui Ludovic XIV. Un exemplu mai aproape de prezent îl reprezintă romanul *Prăjituri și bere* (Cakes and Ale, 1930) de Somerset Maugham, despre care se spune că îi portretizează pe Thomas Hardy și pe Hugh Walpole. Un tip mai răspândit de roman cu cheie este cel în care personajele deghizate sunt ușor de recunoscut doar de către un cerc de intimi, așa cum este cazul în *Mandarinii* (Les Mandarins, 1954) de Simone de Beauvoir.

roman, dreptul ~

Legi ale republicii romane și Imperiului Roman. Legile romane au influențat dezvoltarea dreptului în majoritatea civilizațiilor occidentale. Dreptul roman era centrat pe probleme de succesiune (sau de moștenire), angajamente (inclusiv contracte), proprietate (inclusiv sclavi) și persoane. Majoritatea legilor erau votate de adunări dominate de familiile patriciene, dar și deciziile magistraților erau importante. Mai târziu, împărații au început să ignore aceste procedee și să emită propriile decrete. Interpretările juriștilor au căpătat la rândul lor statut de lege. Cu toate că s-au făcut eforturi considerabile pentru a comasa și a simplifica legile existente (începând cu Legea celor douăsprezece table), eforturile depuse de Iustinian I au

fost, pe departe, cele mai fructuoase. Codul de legi adoptat de el a înlocuit toate legile romane anterioare și a devenit moștenirea juridică a Imperiului Roman (*vezi* Codul lui Iustinian). Procedurile legale romane stau la baza procedurilor moderne în țările care se conduc după codul civil. La începuturile republicii, reclamantul trebuia să-l cheme pe acuzat în fața tribunalului sau să-l aducă cu forța. Apoi un magistrat hotăra dacă respectivul caz trebuia expus unui judecător sau unui cetățean de vază. Judecătorul asculta pledoariile avocaților și punea întrebări martorilor; lua decizia, dar nu avea putere de executare a acesteia. Mai târziu, tot în vremea republicii, magistraților și tribunalelor li s-a acordat mult mai multă putere: citațiile erau emise de tribunal, procesul avea loc doar în fața unui magistrat, iar tribunalul era însărcinat cu executarea sentinței.

roman epistolar

Roman conceput sub forma unei serii de epistole, scrise de unul sau mai multe personaje. Această formă de narațiune îi permite autorului să prezinte direct gândurile personajelor, fără întreruperi, să dramatizeze evenimentele relatate și să le interpreteze din mai multe puncte de vedere. A fost una dintre primele strategii narative ce s-au dezvoltat. Acest tip de roman a avut ca precedent poemul-ciclu al lui Aphra Behn, *Scrisorile de iubire ale unui gentleman către sora sa* (Love-Letters Between a Nobleman and His Sister, 1683). Un exemplu ilustrativ de roman epistolar este *Pamela* (1740) de Samuel Richardson. Printre alți scriitori de roman epistolar se numără Tobias Smollett, cu *Humphry Clinker* (1771), și Choderlos de Laclos, cu *Legături primejdioase* (Les Liaisons dangereuses, 1782). Genul s-a bucurat de popularitate până în sec. XIX. Folosirea punctului de vedere subiectiv anticipează romanul psihologic modern.

roman gotic

Specie literară europeană romantică, pseudomedievală, caracterizată printr-o atmosferă apăsătoare, dominată de mister și de groază. Acțiunea se petrece adesea în castele sau mănăstiri cu pasaje subterane, încăperi întunecate și culoare secrete. Intriga aduce în prim-plan stafiile și abordează teme precum nebunia, furia, superstițiile și dorința de răzbunare. Moda acestui tip de roman a fost lansată de *Castelul din Otranto* (Castle of Otranto, 1765) de Horace Walpole, pentru a atinge apogeul în anii 1790. Romanele *Misterele din Udolpho* (The Mysteries of Udolpho, 1794) și *Italianul* (The Italian, 1797) scrise de Ann Radcliffe sunt printre cele mai reușite exemplificări ale acestui gen. Romanul *Călugărul* (The Monk, 1796) al lui Matthew Gregory Lewis a introdus elemente noi și mai înfricoșătoare. Influențe gotice apar și în *Frankenstein* (1818) de Mary Shelley și în *Dracula* (1892), romanul lui Bram Stoker, precum și în operele multor scriitori importanți, întâlnindu-se și în prezent în literatura de larg consum.

roman picaresc

Formă timpurie de roman, de obicei narat la persoana I, care prezintă întâmplările unui aventurier din clasa de jos. În efortul său de a supraviețui, eroul călătorește din loc în loc și intră în contact cu diverse categorii sociale. Termenul provine din limba spaniolă, unde termenul *pícaro* desemnează chiar acest gen de aventurier. Apărut în Spania, romanul picaresc s-a inspirat din *Guzmán de Alfarache* (1599), de Mateo Alemán. A fost preluat și de alte literaturi europene. A intrat în declin la mijlocul sec. XVIII, din cauza dezvoltării romanului realist. Datorită trăsăturilor satirice, elementele picarești au îmbogățit multe romane ulterioare, precum *Suflete moarte* (Mertvîe duși, 1842) de Nikolai Gogol, *Huckleberry Finn* (1884) de Mark Twain și *Confesiunea escrocului Felix Krull* (Bekenntnisse des Mochstaplers Felix Krull, 1954) de Thomas Mann.

roman polițist

Tip de literatură de masă care prezintă investigarea pas cu pas și elucidarea unui delict, de obicei o crimă. Prima nuvelă polițistă a fost *Crimele din rue Morgue* (The Murders in Rue Morgue, 1841), de Edgar Allan Poe. Genul s-a extins repede, ajungând la dimensiunile romanului. Sherlock Holmes, primul personaj-detectiv foarte cunoscut, a apărut pentru prima dată în cartea lui Arthur Conan Doyle, *Un studiu în roșu* (A Study in Scarlet, 1887). Anii 1930 au fost epoca de aur a romanului polițist, reprezentată de cărțile lui Dashiell Hamett. Apariția tirajelor de masă la sfârșitul anilor 1930 a dat posibilitatea publicului să aibă un larg acces la romanele polițiste; mulți detectivi fictivi celebri au fost creați de către G.K. Chesterton, Agatha Christie,

Dorothy Sayers, Raymond Chandler, Mickey Spillane și Georges Simenon. Dintre scriitorii contemporani, P.D. James și Dick Francis se numără printre cei cu cel mai mare succes la public.

romană, mitologia ~

Tradiții orale și literare ale Romei antice privind zeii, eroii, natura și originea cosmosului. Majoritatea noțiunilor ce aveau să devină mitologie romană au fost împrumutate din mitologia greacă, având în vedere că zeii greci erau asociați cu dublul lor roman. La fel ca în mitologia greacă, eroii legendari ai Romei (cum ar fi Romulus și Remus, Eneas) aveau statut de semizei. *Vezi și* religia romană.

Zei și zeițe din mitologia romană

Apollo	zeul luminii solare, al muzicii, poeziei și al profeților
Aurora	zeița zorilor
Bacchus	zeul vinului
Bellona	zeița războiului
Ceres	zeița agriculturii
Cupidon	zeul iubirii
Diana	zeița fertilității, a vânătorii și a lunii
Dis sau Orchus	zeul lumii subpământene
Faunus	zeul pășunilor, al pădurilor și al animalelor
Flora	zeița florilor
Ianus	zeul intrărilor (al porților și ușilor)
Iupiter	zeul suprem, zeul cerului și al vremii
Iunona	zeița căsătoriei și a femeilor
Libitina	zeița funeraliilor
Maia	zeița creșterii și a sporului
Marte	zeul războiului
Mercur	mesagerul zeilor și zeul comerțului
Minerva	zeița înțelepciunii, a artelor și meșteșugurilor
Mithra	zeul luminii
Neptun	zeul mării
Ops	zeița belșugului
Pales	zeița turmelor și a păstorilor
Pomona	zeița fructelor și a livezilor
Proserpina	zeița lumii subpământene
Saturn	zeul semănăturilor și al recoltelor
Venus	zeița frumuseții și a iubirii
Vertumnus	zeul anotimpurilor
Vesta	zeița focului din vatră
Vulcan	zeul focului

romană, problema ~

Dispută între Biserică și stat, în Italia. În momentul unificării Italiei, în 1870, papalitatea a protestat împotriva ocupării Romei și a Statelor Papale de către statul italian. Conflictul a luat sfârșit în 1929, prin semnarea Tratatului de la Laterano prin care a fost creată Cetatea Vaticanului, rezolvându-se astfel conflictul.

romană, religia ~

Credințe religioase ale romanilor, din Antichitate până la acceptarea oficială a creștinismului, în sec. IV d.Hr. Romanii credeau că lumea este condusă de zei; în consecință, scopul religiei lor era să se asigure de ajutorul și bunăvoința divină. Rugăciunile și sacrificiile erau ritualurile obișnuite pentru a-i îmbuna pe zei. De cele mai multe ori, acestea aveau loc în temple ridicate în cinstea unei anumite divinități și erau oficiate de preoți (*vezi* flamin). Marele preot, conducătorul religiei romane, era cunoscut sub numele de pontifex maximus; dintre celelalte categorii de preoți, augurii merită o atenție deosebită. Aceștia recurgeau la divinație, pentru a afla dacă zeii își dădeau acordul pentru o acțiune sau alta. Primii zei romani au fost Iupiter, zeul cerului, Marte, zeul războiului, și Quirinus; printre primii zei romani importanți se numără și Ianus și Vesta. Multe alte zeități au fost împrumutate din religia greacă sau asociate zeilor greci, iar legendele cuprinse în mitologia romană erau deseori luate direct din mitologia greacă. Sanctuarele familiale erau înălțate în cinstea înaintașilor sau a protectorilor divini, larii și penații. În perioada Imperiului Roman, împărații erau ridicați la rangul de divinitate după moarte și erau venerați.

Romană, Republica ~ și Imperiul Roman

Stat din Antichitate care, odinioară, domina partea de V a Europei. Cetatea Romei a fost centrul puterii, de la fondarea republicii (509 î.Hr.) și instaurarea imperiului (27 î.Hr.) până la căderea Imperiului Roman de Apus (sec. V d.Hr.). Conducerea republicii era alcătuită din doi consuli, senat și magistrați, care, la început, erau exclusiv patricieni, și două adunări populare plebeene: adunarea militară a centurionilor și adunarea civilă a triburilor. Un cod scris, Legea celor douăsprezece table (451 î.Hr.), a devenit baza dreptului roman privat. Până la sfârșitul sec. III î.Hr., întreaga Italie făcea parte din teritoriul roman; în ultimele zile ale republicii, acesta cuprindea cea mai mare parte a Europei Occidentale, Africa de N și Orientul Apropiat, toate organizate în provincii. După o perioadă de război civil, Iulius Caesar a preluat puterea, cu statut de dictator. Asasinarea acestuia (44 î.Hr.) a generat un conflict între triumviri – Marcus Antonius, Marcus Aemilius Lepidus și Octavianus – încheiat cu victoria lui Octavianus (31 î.Hr.) și proclamarea lui ca *imperator*, sub numele de Augustus (27 î.Hr.–14 d.Hr.). Forma de guvernare, principatul, era o combinație de republică și monarhie. În 395 d.Hr., imperiul a fost împărțit în două: partea de apus și partea de răsărit. Partea de apus era supusă atacurilor repetate ale

barbarilor, Roma fiind devastată de vizigoți în 410 d.Hr., iar în 476 d.Hr. întregul Imperiu Roman de Apus fiind cucerit de triburile germanice. După prăbușirea lui, partea de răsărit a continuat să existe pe toată perioada Evului Mediu sub numele de Imperiul Bizantin.

Împărații Romei*

Augustus	27 î.Hr.-14 d.Hr.	Carus	282-283 d.Hr.
Tiberius	14-37 d.Hr.	Carinus	283-285 d.Hr.
Caligula	37-41 d.Hr.	Numerian	283-284 d.Hr.
Claudius	41-54 d.Hr.	Constantin I	312-337 d.Hr.
Nero	54-68 d.Hr.	Constantin II	337-340 d.Hr.
Galba	68-69 d.Hr.	Constans I	337-350 d.Hr.
Otho	69 d.Hr.	Constantius II	337-361 d.Hr.
Vitellius	69 d.Hr.	Maxentius	350-353 d.Hr.
Vespasian	69-79 d.Hr.	Iulian	361-363 d.Hr.
Titus	79-81 d.Hr.	Iovian	363-364 d.Hr.
Domițian	81-96 d.Hr.	Theodosius I	379-395 d.Hr.
Nerva	96-98 d.Hr.	**Doar Imperiul de Răsărit**	
Traian	98-117 d.Hr.	Diocleţian	284-305 d.Hr.
Hadrian	117-138 d.Hr.	Galerius	305-311 d.Hr.
Antoninus Pius	138-161 d.Hr.	Licinius	308-324 d.Hr.
Marcus Aurelius	161-180 d.Hr.	Valens	364-378 d.Hr.
Lucius Verus	161-169 d.Hr.	Procopius	365-366 d.Hr.
Commodus	177-192 d.Hr.	Arcadius	395-408 d.Hr.
Pertinax	193 d.Hr.	Theodosius II	408-450 d.Hr.
Didius Iulianus	193 d.Hr.	Marcian	450-457 d.Hr.
Septimius Severus	193-211 d.Hr.	Leo I	457-474 d.Hr.
Caracalla	198-217 d.Hr.	Leo II	474 d.Hr.
Geta	209-212 d.Hr.	Zeno	474-491 d.Hr.
Macrinus	217-218 d.Hr.	**Doar Imperiul de Apus**	
Elagabalus	218-222 d.Hr.	Maximian	286-305 d.Hr.
Severus Alexander	222-235 d.Hr.	??	306-308 d.Hr.
Maximin	235-238 d.Hr.	Constantius I Chlorus	305-306 d.Hr.
Gordian I	238 d.Hr.	Severus	306-307 d.Hr.
Gordian II	238 d.Hr.	Maxenţiu	306-312 d.Hr.
Maximus	238 d.Hr.	Valentinian I	364-375 d.Hr.
Balbinus	238 d.Hr.	Graţian	375-383 d.Hr.
Gordian III	238-244 d.Hr.	Valentinian II	375-392 d.Hr.
Filip	244-249 d.Hr.	Honorius	395-423 d.Hr.
Decius	249-251 d.Hr.	Constantius III	421 d.Hr.
Hostilian	251 d.Hr.	Valentinian III	425-455 d.Hr.
Gallus	251-253 d.Hr.	Petronius Maximus	455 d.Hr.
Aemilian	253 d.Hr.	Avitus	455-456 d.Hr.
Valerian	253-260 d.Hr.	Majorian	457-461 d.Hr.
Gallienus	253-268 d.Hr.	Libius Severus	461-467 d.Hr.
Claudius II Gothicus	268-270 d.Hr.	Anthemius	467-472 d.Hr.
Quintillus	269-270 d.Hr.	Olybrius	472 d.Hr.
Aurelian	270-275 d.Hr.	Glycerius	473-474 d.Hr.
Tacitus	275-276 d.Hr.	Iulius Nepos	474-475 d.Hr.
Florian	276 d.Hr.	Romulus Augustulus	475-476 d.Hr.
Probus	276-282 d.Hr.		

* Pentru împărații răsăriteni după căderea Romei, *vezi* Imperiul Bizantin

romane, caractere ~

Tip de litere folosit mai ales în tipografia occidentală. Tipul de caracter roman, ilustrat prin forme simple, fără înflorituri, a fost folosit de tipografi în sec. XV ca alternativă la literele îngroșate și ascuțite (caractere gotice). Modelele pentru noul tip de caractere, mai ușor de gravat și de citit, au fost găsite în scriptorii, unde, probabil la îndemnul cărturarilor umaniști, scribii experimentau scrierea cu acest tip de caractere, despre care se credea că fusese folosit în Roma antică. În prezent, istoricii estimează că originile acestei scrieri pot fi găsite în caracterele create de Alcuin, în sec. IX d.Hr., pentru decretele lui Carol cel Mare. În decurs de un secol, scrierea de tip roman a înlocuit toate celelalte tipuri de caractere, în întreaga Europă; singura excepție a fost Germania, unde tipul gotic a continuat să fie preponderent până în sec. XX.

romane, cifre ~

Sistem de reprezentare a numerelor, inventat de vechii romani. Numerele sunt formate din combinații ale simbolurilor I, V, X, L, C, D și M reprezentând respectiv 1, 5, 10, 50, 100, 500 și 1 000 din sistemul cifrelor arabe. Un simbol așezat după un altul de valoare mai mare sau egală îi mărește valoarea, de exemplu: II = 2, iar LX = 60. Un simbol așezat înaintea altuia de valoare mai mare îi micșorează valoarea, de ex.: IV = 4; XL = 40. O bară deasupra simbolului indică faptul că valoarea acestuia trebuie înmulțită cu 1 000.

1	I	8	VIII	40	XL	900	CM
2	II	9	IX	50	L	1 000	M
3	III	10	X	60	LX	5 000	$\overline{V}$
4	IV	11	XI	90	XC	10 000	$\overline{X}$
5	V	19	XIX	100	C	50 000	$\overline{L}$
6	VI	20	XX	200	CC	100 000	$\overline{C}$
7	VII	30	XXX	500	D	500 000	$\overline{D}$

Romanescu, Aristizza

(24.12.1854, Craiova, România - 04.06.1918, Iași)

Actriță română, profesoară la Conservatorul din București. Membră a trupei lui Matei Millo la începutul carierei, a strălucit ulterior pe scenele teatrelor naționale din Iași și din București în roluri din repertoriul clasic românesc (Vasile Alecsandri, Ion Luca Caragiale) și universal (Molière, Shakespeare), trasând profilul tradițional al unor personaje celebre. A jucat și în *Independența României* (1911–1912), primul film românesc.

Aristizza Romanescu

romani, limba ~

Limbă indo-ariană a romilor (*vezi* țigani), vorbită în mai multe țări ale lumii, cu cea mai mare concentrare de vorbitori în Europa de E. Se crede că limba romani s-a desprins dintre limbile indiene nordice către anul 1000 d.Hr. Dialectele sale, care includ multe cuvinte împrumutate din limbile vorbite în teritoriile unde au trăit romii, sunt clasificate în funcție de limbile care

le-au influențat: greacă, română, maghiară, cehă, slovacă, germană, polonă, rusă, finlandeză, scandinavă, italiană, sârbo-croată, galeză și spaniolă. Limba romani nu are tradiție scrisă, dar are o bogată tradiție orală. În sec. XX în Europa de E au fost publicate câteva colecții de poezii și povești populare în romani.

romanică, arhitectură ~

Curent în arhitectura europeană, de pe la mijlocul sec. XI până la apariția arhitecturii gotice. Este o îmbinare de elemente de tip roman, carolingian, ottonian, bizantin cu elemente germanice locale, fiind rezultatul răspândirii monahismului în sec. X-XI. Trebuiau construite biserici mai spațioase pentru a putea primi atât numărul mare de călugări și de preoți, cât și pelerinii veniți la moaștele sfinților. Pentru a preveni incendiile, construcțiile din lemn au început să fie înlocuite cu arcade de piatră. Bisericile în stil roman se caracterizau prin arce la ferestre, uși și arcade; bolți uniform concave sau în cruce pentru a susține acoperișul navei; stâlpi și pereți masivi, puține ferestre pentru a putea rezista presiunii exterioare a bolților; strane laterale prevăzute cu galerii deasupra; un turn impozant la încrucișarea naosului cu transeptul; turnuri de mai mică dimensiune în partea de V a bisericii. Bisericile franceze s-au dezvoltat, în general, după modelul inițial de bazilică creștină, care avea capele radiale pentru a putea primi mai mulți preoți, coridoare acoperite în jurul absidei sanctuarului pentru pelerini și transepturi mari între altar și navă.

romanică, arta ~

Sculptură și pictură ce au atins apogeul în Europa Occidentală în cca 1075–1125, o îmbinare de elemente din arta romană, carolingiană, ottoniană și bizantină cu elemente germanice locale. Răspândirea monahismului în sec. X–XI a dat un impuls nou artei sculpturii monumentale, după aproape 600 de ani de somnolență. Sculptura în relief evoca scene biblice și doctrina religioasă pe capitelurile coloanelor și în jurul ușilor masive ale bisericilor. Obiecte reale erau spontan transformate în imagini vizionare a căror putere rezida în modelul liniar abstract și în distorsionările expresive. Stilizarea liniară se manifestă și în cazul majusculelor și al ornamentațiilor de pe marginile manuscriselor miniate. Arta romanică se ocupa de valori transcendentale, în contrast evident cu naturalismul și umanismul clasicismului care i-a precedat și cu arta gotică ce i-a urmat. Pereții interiori ai bisericilor erau acoperiți de picturi monumentale care imitau stilul sculpturilor. Atât sculptura, cât și pictura ilustrau o gamă vastă de teme, inclusiv lucrări teologice ce reflectau reînvierea pasiunii pentru studiu. *Vezi și* arhitectură romanică.

romanice, limbi ~

Familie de limbi derivate din latină, având cca 920 de milioane de vorbitori. Cele mai importante limbi romanice – franceza, spaniola, portugheza, italiana și româna – sunt limbi naționale. Franceza este probabil cea mai importantă pe plan internațional, dar spaniola, limbă oficială în 19 țări de pe continentul american și în Spania, are cei mai mulți vorbitori. Printre limbile vorbite pe teritorii restrânse se numără catalana, occitana, sarda și retoromana. Limbile romanice și-au început existența ca dialecte ale latinei vulgare, care se răspândise în Italia, Peninsula Iberică, Gallia și în Balcani în timpul ocupației romane, și apoi a evoluat spre limbi separate între sec. V–IX d.Hr. Mai târziu, legăturile coloniale și comerciale au ajutat la răspândirea lor în cele două Americi, în Africa și în Asia.

romano-catolicism *sau* catolicism

Cea mai mare confesiune a creștinismului din lume, având cca un miliard de membri. Biserica Romano-Catolică a avut o influență decisivă asupra dezvoltării civilizației occidentale și este cea care a ajutat la răspândirea creștinismului în numeroase regiuni ale lumii. Se consideră singura moștenitoare legitimă a cultului lui Iisus, datorită unei neîntrerupte succesiuni de conducători care a început cu Sfântul Apostol Petru și continuă până în prezent. Papa este considerat interpretul de netăgăduit al revelației divine. Organizarea bisericii este strict ierarhică. Papa numește și conduce cardinalii, al căror număr a crescut foarte mult la sfârșitul sec. XX, ajungând la 182 în timpul lui Ioan Paul II. Fiecare dintre cei 500 de arhiepiscopi ai bisericii conduce o arhidioceză. Acestea sunt la rândul lor împărțite în cca 1 800 de dioceze, fiecare dioceză fiind condusă de un episcop. Diocezele cuprind mai multe parohii, fiecăreia corespunzându-i o biserică și un preot. Doar bărbații pot deveni preoți, însă femeile care doresc să intre în

rândurile bisericii pot deveni călugărițe. Acestea sunt organizate în ordine și mănăstiri. Principala formă de ritual religios este liturghia (misa), care celebrează sfânta taină a euharistiei. Din punctul de vedere al doctrinei religioase, romano-catolicismul se diferențiază de protestantism prin felul în care sunt concepute sursele revelației și căile grației divine. La fel ca ortodoxismul, romano-catolicismul susține că atât Biblia, cât și tradiția bisericească stau la baza credinței creștine și a organizării Bisericii. Sfintele taine sunt în număr de șapte (botezul, penitența, euharistia, căsătoria, hirotonisirea, confirmarea și miruirea bolnavilor); acestora li se adaugă rugăciuni, mai ales slujbe de euharistie și rugăciuni către sfinți. Conciliul Vatican II (1962–1965) a promovat rolul laicității în cadrul Bisericii, aprobând folosirea limbilor locale în timpul liturghiei, și a făcut eforturi pentru îmbunătățirea relațiilor cu alte religii. Papa Ioan Paul II a militat activ pentru îmbunătățirea acestor relații, mai ales cu iudaismul, și s-a bucurat de popularitate, în ciuda numeroaselor controverse. Deși a avut de înfruntat numeroase probleme, Biserica a rămas una dintre instituțiile religioase cele mai mari și mai importante din lume la începutul noului mileniu.

Romanovici, Daniel
cunoscut ca **Daniel din Galiția**
(1201, /?/ - 1264, /?/)

Conducător al Galiției și al Volîniei, unul dintre cei mai puternici prinți din Europa Est-Centrală. A moștenit cele două principate (situate în prezent în Polonia și în Ucraina) la vârsta de patru ani, însă pretendenții la tron l-au împiedicat să conducă. Într-un final, a câștigat controlul asupra Volîniei, în 1221, și asupra Galiției, în 1238. Daniel și-a extins teritoriul, dar invaziile mongole (1240–1241) l-au obligat să recunoască domnia hanului. A condus o rebeliune împotriva mongolilor (1256) și aproape a reușit să-i alunge din Volînia, dar o altă forță mongolă a reușit să supună principatul, în 1260.

Romanovilor, dinastia ~

Țari ai Rusiei, din 1613 până în 1917. Numele vine de la Roman Iuriev (m. 1543), a cărui fiică, Anastasia Romanova, a fost prima soție a lui Ivan IV cel Groaznic. Nepoții ei și-au însușit numele Romanov și astfel dinastia a început cu alegerea ca țar a lui Mihail Romanov, în 1613. A fost succedat de fiul său Aleksei (1645–1676), urmat de fiul lui Alexei, Feodor III, împreună cu Ivan IV și Petru I. În 1722, când Petru a devenit conducător unic, a decretat dreptul monarhului de a-și alege succesorul, dar a fost incapabil să aplice legea; astfel, coroana a trecut la soția lui, Ecaterina I, apoi la nepotul său, Petru II, și la fiica lui Ivan V, Anna. Linia descendentă s-a întors la fiica lui Petru, Elisabeta (1741–1762), la nepotul ei, Petru III, și la soția acestuia, Ecaterina II cea Mare și la fiul lor, Pavel I. Pavel a stabilit definitiv ordinea succesorală și a fost urmat de fiii săi, Aleksandru I (1801–1825) și Nicolae I (1825–1855). Nicolae a fost urmat de fiul său Aleksandru II, de nepotul Aleksandru III și de strănepotul Nicolae II (1894–1917), ultimul reprezentant al monarhiei rusești.

romantism

Mișcare literară, artistică și filozofică apărută în Europa în sec. XVIII și care a durat până spre jumătatea sec. XIX. Preocuparea intensă pentru conștiința individuală a fost atât continuare, cât și reacție împotriva Iluminismului. Romantismul a accentuat individualul, subiectivul, iraționalul, imaginarul, personalul, spontanul, emoționalul, vizionarul și transcendentalul. Printre caracteristicile romantismului se numără aprecierea frumuseților naturii, exaltarea generală a emoției în detrimentul rațiunii și a simțurilor în detrimentul intelectului; întoarcerea la sine, sondarea personalității umane, preocuparea pentru condiția de geniu, erou și caracter excepțional; viziunea nouă asupra artistului văzut ca un creator extrem de individual; accentul pe imaginație, ca o poartă către experiență transcendentală și adevăr spiritual; interesul deosebit pentru cultura populară, pentru originile etnice și naționale și pentru epoca medievală; predilecția pentru exotic, îndepărtat, misterios, straniu, ocult, groaznic și chiar satanic. *Vezi și* clasicism și transcendentalism.

Romanul trandafirului
în franceză **Roman de la Rose**

Unul dintre cele mai cunoscute romane franceze din Evul Mediu târziu. Conceput după modelul lui *Ars amandi* de Ovidiu, s-a păstrat în mai mult de 300 de manuscrise. Primele 4 058 de versuri au fost scrise pe la 1230, de către Guillaume de Lorris; acestea reprezintă o alegorie inspirată de tradițiile dragostei curtenești. În cca 1280, Jean de Meung a scris restul versurilor până la 21 000 și a inclus multă informație

enciclopedică, precum și opinii despre probleme contemporane, poemul devenind astfel faimos. *Romanul trandafirului* a fost tradus în engleză de Geoffrey Chaucer și a constituit una dintre cele mai puternice influențe literare asupra operei acestuia.

Romanus I Lecapenus

(cca 872 d.Hr., /?/ - cca 948, /?/)

Împărat bizantin (920–944). A fost amiralul flotei bizantine pe Dunăre înainte de a fi desemnat să împartă tronul cu ginerele său, Constantin VII. Și-a exercitat toată puterea conferită de tronul împărătesc, până în 944 d.Hr. Domnia lui a fost curmată de fiii săi, care l-au constrâns să se călugărească.

Romanus III Argyrus

(968 d.Hr. - 11.04.1034)

Împărat bizantin (1028–1034). Era un nobil bizantin, constrâns de împăratul Constantin VIII, care era pe moarte, să se căsătorească cu fiica acestuia, Zoe, și să devină succesorul lui. Roman s-a dovedit inapt pentru judecarea chestiunilor militare și financiare, iar eforturile sale de a respinge invadatorii musulmani au fost fără succes. Se presupune că ar fi fost otrăvit de soția sa.

Romanus IV Diogenes

(m. 1072)

Împărat bizantin (1067–1071). Membru al aristocrației militare, în 1067 s-a căsătorit cu văduva împăratului Constantin X Ducas. A condus expediții militare împotriva turcilor selgiucizi, care l-au învins și l-au capturat în Bătălia de la Manzikert (1071). În timpul prizonieratului, fiul său, Constantin, a fost încoronat ca Mihail VII Ducas. Când Romanus a fost eliberat, noul împărat l-a orbit și l-a exilat pe o insulă din Marea Marmara.

română, limba ~

Limbă romanică, vorbită în special în România și în Republica Moldova. Termenul „română" este de obicei identificat cu daco-româna, unul dintre cele patru dialecte romanice de bază din Balcani. Alte dialecte sunt aromâna (macedoromâna), vorbit în comunități răspândite în Grecia, Macedonia, Albania și Bulgaria, meglenoromâna, pe cale de dispariție, vorbit în N Greciei, și istroromâna, vorbit în peninsula croată Istria. Cel mai vechi text cursiv în română datează din 1521. Fonologia, gramatica și vocabularul limbii române reflectă izolarea relativă de celelalte limbi romanice și contactul strâns cu limbile slave. Scrisă în alfabetul chirilic până în secolul XIX, limba română folosește acum alfabetul latin.

română, Revoluția ~

(1848)

Mișcare de reformare politică și socială, care a marcat revenirea principatelor române la valorile și tradițiile europene. Revoluția din Țările Române se încadrează în procesul revoluționar european. Specificul viețuirii românilor în trei formațiuni politice distincte, asemenea italienilor și germanilor, a făcut să existe și unele trăsături cu caracter particular pentru fiecare provincie, determinate, în special, de natura regimului politic și de raporturile cu marile imperii vecine. Expresie a tendinței de modernizare a societății românești, Revoluția de la 1848 a avut cauze sociale și politice multiple. Dar principalele revendicări ale revoluționarilor români au fost aceleași, mai ales că ei s-au și consultat și sprijinit reciproc. Deși a fost o mișcare revoluționară care a cuprins, cu grade diferite de intensitate, întreg spațiul românesc, din cauza divizării teritoriilor românești și a influențelor exercitate de imperiile vecine, revoluția nu a izbucnit în același moment, cu toate că revoluționarii români au dezbătut și au preconizat sincronizarea acțiunilor care urmau să se desfășoare. Dezideratele politice și sociale afirmau nevoia de democratizare a societății românești. Caracterul modern al revoluției rezultă din modalitatea de conducere și din practica politică, din conținutul principalelor documente programatice; regimul politic constituțional, regimul reprezentativ, responsabilitatea ministerială, extinderea dreptului de vot, lărgirea drepturilor și libertăților cetățenești au fost expresia programului liberal al pașoptiștilor. Un element specific al revoluției române îl reprezintă organizarea marilor adunări populare cu caracter plebiscitar, unde au fost prezentate documentele programatice: Petițiunea-Proclamațiune (Adunarea Populară de la hotelul Petersburg din Iași, 27 martie), Petiția Națională (Marea Adunare Națională de la Blaj, 4 mai), Proclamația de la Islaz (Adunarea de la Islaz, 9 iunie). Împrejurările internaționale complexe, situația geopolitică, particularitățile juridice ale Transilvaniei și ale celor două principate au impus anumite limite programelor revoluționare și un anumit curs al desfășurării evenimentelor. Manifestările revoluționare au cunoscut forme diverse, de la mai moderata exprimare

a doleanțelor, în limitele legalității politice (Moldova) și demersurile diplomatice făcute în capitale europene (la Constantinopol și Paris pentru evitarea intervenției armate a Rusiei și a Imperiului Otoman, la Viena pentru recunoașterea drepturilor politice ale românilor din Transilvania) și până la organizarea de adunări populare, de guverne provizorii și apărarea cauzei revoluționare cu arma în mâini (așa cum s-a întâmplat la București, unde o unitate de pompieri a ripostat pătrunderii trupelor străine, sau în Transilvania, unde Avram Iancu a organizat o rezistență militară în munți). Deși, în final, intervenția trupelor străine, presiunile diplomatice externe sau constrângerile de ordin juridic au pus capăt activității revoluționare, tendințele democratice, ideile revoluționare programatice au devenit o prezență constantă și au stat la baza tuturor înfăptuirilor istoriei României moderne.

română, Revoluția ~

(1989)

Succesiune de evenimente și manifestări cu caracter revoluționar, anticomunist, pe fundalul politic internațional care a dus la prăbușirea Cortinei de Fier și la înscrierea treptata a fostelor țări socialiste pe traiectoria democrației de tip occidental. Programul de perestroika lansat de Mihail Gorbaciov în URSS, în anii 1980, a condus la capitularea partidelor comuniste și la tranziții pașnice către sisteme politice democratice în majoritatea celorlalte țări comuniste. În Polonia, influența crescândă a Solidarității a condus la intensificarea și răspândirea idealurilor anticomuniste în întreaga Europă Centrală și de E, alegerile libere de aici aducând la putere forțe democratice și învingând partidul comunist; în Cehoslovacia avusese loc Revoluția de Catifea care dusese în mod pașnic la pierderea monopolului de către partidul comunist și revenirea la democrație, iar reunificarea Germaniei (*vezi* Germania) era pe cale să se înfăptuiască, odată cu prăbușirea Zidului Berlinului, simbolul Cortinei de Fier. În România, aflată de 24 de ani sub conducerea dictatorială a lui Nicolae Ceaușescu și în pragul colapsului, rezultat al politicilor economice dezastruoase, nemulțumirile populației atinseseră un punct critic. Începute în Timișoara (16 decembrie), ca demonstrații pașnice de susținere a pastorului maghiar reformat Laszlo Tökés, hărțuit de forțele de securitate, manifestările și-au schimbat repede caracterul, odată cu inițierea de măsuri represive luate împotriva manifestanților (în 17 decembrie forțele de ordine au deschis focul asupra maselor de manifestanți, au avut loc lupte de stradă și au apărut primele victime), devenind manifestații contra regimului Ceaușescu și răspândindu-se apoi în toată țara. La cererea acestuia, în București s-a organizat o manifestație populară (21 decembrie) care trebuia să susțină măsurile represive luate împotriva a ceea ce el numise „dușmanii revoluției socialiste" și „elemente huliganice", și care s-a întors împotriva dictatorului. Manifestările au cuprins tot centrul orașului și, violent reprimate de către forțe militare, au dus la confruntări sângeroase de stradă (21–22 decembrie). Sub presiunea străzii, Nicolae și Elena Ceaușescu au fugit din București în 22 decembrie, la bordul unui elicopter. Situația a rămas confuză, menținută de conflicte sporadice de stradă și de zvonurile legate de existența unor unități pregătite special în lupta antitero și care rămăseseră loiale liderului comunist. Trei zile mai târziu, Nicolae Ceaușescu și Elena Ceaușescu au fost prinși, judecați în cadrul unui proces sumar, de un tribunal militar ad-hoc, condamnați și executați prin împușcare de către un pluton militar. După acest moment au încetat și focurile de armă în toată țara. În zilele imediat următoare, puterea a fost preluată de Frontul Salvării Naționale – un organism revoluționar-democratic, condus de Ion Iliescu –, s-a declarat abolirea sistemului monopartidic comunist, democratizarea vieții politice românești și organizarea de alegeri libere. Pe scena politică au reapărut partidele istorice (Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc), despre care se crezuse că au fost definitiv distruse în anii 1950 ai regimului comunist. Perioada următoare (ianuarie–iunie 1990) nu a fost lipsită de convulsii sociale și politice, dar primele alegeri libere (1990) de după Al Doilea Război Mondial și votarea Constituției democratice (1991) au readus România în rândul statelor democratice. Deși o parte dintre momentele revoluției rămân obscure și suspectate de a face dovada existenței unei lovituri de stat, rezultatul incontestabil a fost democratizarea vieții politice, dezmembrarea economiei centralizate, inițierea unui sistem economic pe baze concurențiale și reconstrucția societății civile pe principiile dialogului social.

România

Stat în partea de SE a Europei Centrale, la N de Peninsula Balcanică. Suprafața: 238 391 kmp; 22 303 522 loc. (2006). Capitala: București. Se învecinează la E cu Republica Moldova și Marea Neagră, la S cu Bulgaria și Serbia, la V cu Ungaria, la N cu Ucraina. Majoritatea populației este formată din români (89,5%), dar există și 19 minorități etnice (principalele fiind maghiari, germani, rromi). Limba: româna (oficială). Religie: creștinism (majoritar ortodoxism, în cadrul Bisericii autocefale al cărei șef este patriarhul României), dar și greco-catolicism, romano-catolicism, protestantism etc. Moneda națională: leu (RON). Este republică semiprezidențială, condusă de un președinte cu un mandat de cinci ani; șeful guvernului este prim-ministrul, iar sistemul parlamentar este bicameral. Țara cuprinde toate formele de relief: Munții Carpați, munți vulcanici de încrețire, formați din Carpații Orientali, Carpații Meridionali (cu vârful Moldoveanu, cel mai înalt din țară, 2 544 m) și Carpații Occidentali; dealurile subcarpatice; Podișul Transilvaniei, a cărui formare datează din Cuaternar, Podișul Moldovei, Podișul Dobrogei și Podișul Getic; Câmpia Română și Câmpia de Vest. Granița de S este formată de fluviul Dunărea, al doilea fluviu ca lungime al Europei, care pe teritoriul românesc include două sectoare, Dunărea de Mijloc și Dunărea de Jos, ambele navigabile, 1 075 km dintr-un total de 2 860 km, și delta prin care se varsă în Marea Neagră. Cele mai mari bazine hidrografice sunt cele ale râurilor Tisa, Someș, Crișuri, Mureș, Olt, Argeș, Jiu, Ialomița, Siret și Prut. Datorită varietății de formațiuni geografice și a regimului climateric temperat, fauna și flora sunt deosebit de bogate și reprezentative.

Istorie

„Triunghi al munților și pătrat al apelor", așa a fost denumit teritoriul românesc, caracterizat printr-un echilibru al reliefului pe care îl au puține țări europene.

Aparținând sud-estului european – format din Peninsula Balcanică și spațiul carpato-danubiano-pontic, România este așezată la întâlnirea paralelei 45° lat. N cu meridianul 25° long. E. Ca suprafață și ca populație, România ocupă locul 12 și respectiv 9 pe continent; o treime din cursul celui de al doilea cel mai important fluviu european, Dunărea, traversează România, în timp ce litoralul Mării Negre este de 247 km. Istoria spațiului românesc debutează cu antropogeneza, cu apariția lui *Homo sapiens* în Paleolitic, bine documentat prin descoperiri din zona Oltului și Argeșului, ca și în Moldova (Ripiceni, Valea Lupului) și în Transilvania (Ohaba, Ponor, Cioclovina). Urmează o splendidă pagină de istorie neolitică (mijlocul mileniului VI–mijlocul mileniului III î.Hr.) ilustrată de culturile diferitelor arii regionale Criș-Starcevo, Hamangia, Boian, Gumelnița, Cucuteni,

Sfinxul din Bucegi (Munții Bucegi), aflat la 2 216 m altitudine, măsoară 8 m înălțime și 12 m lățime

Burebista; statuie la Orăştie

cu aşezări întemeiate pe structuri gentilice şi, economic, pe cultivarea primitivă a plantelor. Epoca de tranziţie spre vârsta metalelor, marcată şi de migraţia indo-europeană (cca 2000 î.Hr.), aduce noutăţi precum păstoritul şi domesticitul calului. În Epoca Bronzului (1800–800 î.Hr.) înregistrăm culturile regionale Glina, Monteoru, Wittenberg, Otomani, Gârla Mare, pentru ca în Epoca Fierului (800 î.Hr.–200 d.Hr., cu cele două faze clasice, Hallstatt şi La Tène) să se înregistreze afirmarea impetuoasă a civilizaţiei geto-dacilor, parte a vastei familii indo-europene a tracilor din Europa de Sud-Est. Către aceeaşi epocă pătrund pe coasta vestică a Mării Negre coloniştii, marinarii şi neguţătorii din Milet, care întemeiază oraşele Histria şi Tomis, şi din Megara, care fondează Callatis, aducând aici forme de viaţă politică, socială şi culturală specifice cetăţilor din Mediterana. Confruntată cu neamurile nomade de origini iraniene ale sciţilor, cu Imperiul Persan al lui Darius I, această lume carpato-pontică s-a afirmat acum în istoria euro-asiatică, în acest context apărând şi cunoscuta apreciere a „părintelui istoriei", Herodot, potrivit căreia geţii erau „cei mai viteji şi mai drepţi dintre traci". În secolul I î.Hr. lumea geto-dacă este unificată de creatorul statului centralizat dac, Burebista (70–44 î.Hr.), care stăpânea din Carpaţi până la ţărmul Mării Negre şi până la Dunărea de Mijloc (în urma victoriei asupra celţilor) şi care a intrat în conflict cu puterea romană din Peninsula Balcanică. Urmaşul său cel mai important a fost Decebal (87–106). Între timp, Dobrogea devenise provincia romană Moesia (15). Înfruntarea dacilor cu romanii care doreau acapararea provinciilor acestora pentru bogăţiile lor minerale (în primul rând aurul atât de necesar finanţelor romane) – în acest scop ei au sacrificat politica tradiţională de nedepăşire a limesului natural, în cazul de faţă Dunărea – a avut loc succesiv, în primăvara 101–toamna 102, când are loc primul război dacic, şi vara 105–vara 106, când se desfăşoară al doilea război dacic, încheiat prin căderea capitalei Sarmisegetuza şi cu sinuciderea lui Decebal. Urmează crearea provinciei imperiale Dacia, în frunte cu un „legatus Augusti", un trimis al împăratului învingător Traian, precum şi o perioadă de profundă romanizare a autohtonilor, cu stăpânirea zonei carpatice (106–271 d.Hr.), care, în timpul împăratului Hadrian (123–124 d.Hr.), va fi organizată în Dacia Superior, Dacia Inferior şi Dacia Porolissensis, în timp ce posesiunile danubiano-pontice sunt cuprinse în provincia Moesia Inferior; în 167–169 are loc o reorganizare administrativă în trei provincii: Dacia Apulensis, Dacia Porolissensis şi Dacia Malvensis. Se creează oraşe cu rang de *coloniae* (Ulpia Traiana, Napoca, Apulum) şi *municipia* (Drobeta, Romula, Potaissa, Ampelum), se construiesc edificii laice şi religioase după standarde romane, cu multe realizări excepţionale precum Tropaeum Traiani,

Poarta Praetoria; castrul roman Porolissum

monumentul triumfal de la Adamclisi în Dobrogea romană, sau podul de la Drobeta, în Oltenia romană, conceput de Apolodor din Damasc, autorul forului lui Traian din Roma, unde se află şi Columna lui Traian cu vestitele basoreliefuri istorice narând războaiele daco-romane. În 271 legiunile împăratului Aurelian părăsesc ceea ce numim, prin consens, „Dacia Traiană", începând ceea ce se numeşte îndeobşte „epoca migraţiei popoarelor". Este vremea în care, pentru câteva secole, Dobrogea va rămâne în cuprinsul Imperiului Roman şi Romano-Bizantin sub numele de Scythia Minor (apoi provincie, „themă", a imperiului bizantin în secolele X–XIII), în timp ce fosta Dacia este traversată de populaţii germanice (vizigoţi, ostrogoţi, gepizi), asiatice (huni, avari, protobulgari, maghiari) şi slave, ceea ce a condus la prăbuşirea definitivă a limesului dunărean

Hora de la Frumușica; cultura Cucuteni

la începutul secolului VII și la invadarea Peninsulei Balcanice, centrul noului imperiu al Bizanțului. Epoca secolelor VIII–X este considerată, îndeobște, perioada în care populația daco-romană – singura sedentară și vechi creștină din acest spațiu – devine populație românească, iar limba latină provincială, cu adaosurile slave, devine o limbă neoromanică, limba română.

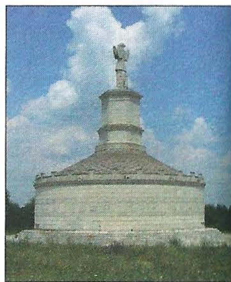
Secolele X–XI sunt cele pentru care izvoare scrise precum *Gesta Hungarorum* sau *Legenda Sf. Gerardus* menționează primele „ducate" locale din Transilvania și Banat ale lui Gelu, Menumorut, Glad și Ahtum, în epoca cuceririi maghiare a acestor teritorii. Organizarea Ardealului ca provincie a regatului arpadian a făcut progrese în sec. XII: în 1111 este menționat un „principe al Transilvaniei", iar regele Geza II a început colonizarea populației germane din Occident, așa numiții *flandrenses* și apoi *saxones*, adică sași. După un scurt episod al colonizării cavalerilor teutoni în Țara Bârsei (1211–1225), se vor dezvolta aici, într-un spațiu unde românii („walati") sunt majoritari, primele așezări urbane – Sibiu, Brașov, Sighișoara, Sebeș, Mediaș, Bistrița, Cluj –, puternic afectate de invazia mongolă din 1241–1242, și în aceeași vreme, dincolo de Carpați, în Oltenia și Muntenia, „diploma ioaniților" din 1247 va menționa voievozi și cneji ai românilor precum Litovoi, Seneslau, Ioan și Farcaș.

Sinuciderea lui Decebal; detaliu de pe Columna lui Traian

Sfârșitul dinastiei arpadiene și începutul celei angevine în Ungaria (1308) vor face ca rânduielile feudale occidentale, catolicizarea și persecutarea ortodocșilor din Transilvania și Banat să cunoască o mare amploare, acesta fiind momentul din care, practic, populația românească intracarpatică începe să-și piardă toate drepturile de populație majoritară, situație în care s-a aflat până târziu, la începutul epocii moderne.

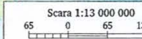
În secolul XIV are loc întemeierea celor două state românești extracarpatice, Țara Românească și Moldova. Prima cunoaște domnia fondatoare a lui Basarab I (1324–1351/1352, învingător al regelui angevin al Ungariei, Carol Robert, la Posada, noiembrie 1330), apoi pe aceea a lui Nicolae Alexandru (1351/1352–1364) în vremea căruia trece de la Vicina doljeană la Curtea de Argeș mitropolitul bizantin Iachint – care devine primul ierarh al bisericii muntene – și pe cea a lui Vladislav I (1364–1376/1377), în vremea căruia se creează mitropolia de Severin.

Tropaeum Traiani, monument ridicat în cinstea împăratului roman Traian, la Adamclisi, între 106–109 d.Hr.

În Moldova are loc înscăunarea voievodului maramureșean Bogdan 1363/1365–1367/ 1368). Domniile care au creat instituții și tradiții în cele două voievodate au fost cele ale lui Petru Mușat (1375–1391) și Alexandru cel Bun (1400–1432) în Moldova – în vremea celui din urmă fiind creată mitropolia de la Suceava în frunte cu Iosif – și Mircea cel Bătrân (1386–1418) în Țara Românească, devenit și „despot" al Dobrogei, participant la cruciada antiotomană de la Nicopole (1396) și arbitru al crizei dinastice din Imperiul Otoman la începutul secolului XV.

Un moment aparte al istoriei românilor a fost a doua jumătate a acestui veac XV, cel al cruciadei antiotomane în fruntea căreia s-au aflat voievodul Transilvaniei Iancu de Hunedoara (1441–1448), Vlad Țepeș, domnul Țării Românești (1448, 1456–1462, 1476–477) și Ștefan cel Mare al Moldovei (1457–1504). Victoriile românești asupra oștilor musulmane, culminând cu aceea din 10 ianuarie 1475 de la Podul Înalt, au făcut posibilă obținerea unui statut de autonomie românească și păstrarea dinastiilor

Spațiul românesc în sec. XII–XIII

și a statului ca atare. Sistemul juridic otoman rânduia acest statut sub numele de „Casa Păcii" *(dar-ūl-ahd)* – similar celui pe care îl avea Ragaza în Balcani –, într-o vreme în care deveneau provincii turcești, între 1393 și 1541, Bulgaria, Serbia, Bosnia, Albania, Muntenegru, Ungaria, pentru a nu mai vorbi de ținuturile grecești.

Secolul XVI a fost cel al unor remarcabile domnii culturale. În timpul lui Radu cel Mare (1499–1508), călugărul Macarie aduce de la Cetinje tiparul slavon în Țara Românească, imprimându-se în 1508 *Liturghierul*, în 1510 *Octoihul*, în 1512 *Evangheliarul*, pregătindu-se astfel momentul marcat de diaconul Coresi din Brașov, între 1557 și 1583 – nu fără legături cu luteranismul Reformei din Ardeal –, creatorul tiparului în limba română. Domnia munteană a lui Neagoe Basarab (1512–1521) va fi ilustrată de cultivarea de către „noul Basarab" a tradiției medievale a „întemeierii de țară" și de o ideologie princiară mărturisită de către *Învățăturile* sale către fiul și urmașul Teodosie. În Moldova, cele două domnii ale lui Petru Rareș (1527–1538; 1541–1546), apoi cele ale lui Alexandru Lăpușneanu (1552–1561; 1564–1568) vor cultiva, de asemenea, tradiția medievală de care acea epocă se despărțise deja, momentul fiind marcat de activitatea cronicărească a unor Macarie, Eftimie și Azarie.

Domniile voievozilor din ramura Mihneștilor cârmuitori în ambele țări române extracarpatice – cazul lui Alexandru II Mircea (1568–1574; 1574–1577) la București, cel al fratelui său Petru Șchiopul (1574–1577; 1578–1579; 1582–1591) la Iași, cele ale urmașilor lor Mihnea Turcitul și Radu Mihnea – au pregătit climatul cârmuirilor neamului Movilă – Ieremia în Moldova (1595–1606), Simion în

Ştefan cel Mare, domnitor al Moldovei; frescă de la Putna

Muntenia (1601–1602) şi mai ales, efemera, dar decisiva domnie unificatoare a lui Mihai Viteazul (1593–1601), învingătorul turcilor la Călugăreni (august 1595), cel care într-un act din 6 iulie 1601 era numit „domn al Ţării Româneşti şi Ardealului şi a toată Ţara Moldovei".

Secolul XVII a fost cel al unui regim nobiliar şi al unor autentice atitudini monarhice, împletind tradiţionalismul dinastic, preluarea „modelului" voievodal cu înnoirile europene. Împrejurarea a fost evidentă în domniile unor Vasile Lupu (1634–1653) şi Gheorghe Duca (1665–1666; 1668–1672; 1678–1683) în Moldova, Matei Basarab (1632–1654), Şerban Cantacuzino (1678–1688) şi, mai ales, Constantin Brâncoveanu în Ţara Românească (1688–1714) – domnul creator de stil cultural, ucis la Stambul cu o parte a familiei sale –, în timp ce Transilvania cunoştea cârmuirile unor principi protestanţi de neam maghiar, legaţi de Occident, precum Gabriel Bethlen (1613–1629), cei doi Gheorghe Rákoczi (1631–1648; 1648–1660), Mihail Apafi (1661–1690), prefaţând momentul Diplomei Leopoldine din 1691, prin care principatul Ardealului devenea parte a Imperiului Habsburgic, condus de guvernatori imperiali.

Veacul XVIII a fost cel al domniilor fanariote, cu domni greci sau grecizaţi din familiile Mavrocordat, Ghica, Racoviţă, Calimachi, Moruzi, Ipsilanti, Mavrogheni, Şuţu, Hangerli, trimişi de Poartă în ţările române, după domnia brâncovenească şi după aceea a lui Dimitrie Cantemir în Moldova (1710–1711). Ele sunt inaugurate de Nicolae Mavrocordat în 1711, în Moldova, şi în 1716, în Ţara Românească.

Moldova în timpul lui Ştefan cel Mare

Mihai Viteazul: unirea din 1600

Epoca a fost marcată de opera reformatoare a lui Constantin Mavrocordat (1741, 1746, 1749), și, mai ales, de frecventele războaie ruso-austro-turce, soldate și cu modificări ale statutului politic al unor ținuturi românești: așa au fost războiul din 1736–1739, încheiat cu Pacea de la Belgrad, în urma căreia stăpânirea austriacă a Olteniei, începută în 1718, încetează; războiul din 1768–1774 încheiat cu Tratatul de la Kuciuk-Kainargi, care limitează monopolul otoman în principatele române (în 1775–1777 o parte a Moldovei de nord, așa numita Bucovină, va fi anexată la Austria); războiul din 1787–1791; cel din 1806–1812, terminat cu Pacea de la București prin care Moldova dintre Prut și Nistru, așa-numita Basarabie, devine gubernie rusească. Domniile fanariote se încheie în 1821, când are loc mișcarea revoluționară a lui Tudor Vladimirescu, după care încep așa-numitele „domnii pământene" din 1822–1828 (Grigore IV Ghica în Muntenia, Ioniță Sandu Sturdza în Moldova). În același secol XVIII, în Transilvania – unde avusese loc „unirea" ortodocșilor cu Roma în 1697 – se înregistrează opera culturală a episcopului unit Inochentie Micu cu începere din 1729, iar în 1791 petiția *Supplex Libellus Valachorum* semnată, între alții, de Samuel Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai, prin care se cereau pentru români drepturi egale cu celelate „națiuni din Ardeal" (tot aici are loc, în 1784–1785, răscoala țărănească

Oastea lui Mihai Viteazul; tablou de Gheorghe Tattarescu

A.I. Cuza

condusă de Horea, Cloşca şi Crişan).

Războiul ruso-turc început în 1828 şi încheiat în septembrie 1829 prin Tratatul de la Adrianopol – prin care Moldova şi Muntenia aveau autonomie administrativă, libertate a comerţului, drept de navigaţie pe Dunăre şi domni numiţi pe viaţă – a condus la ocupaţia rusească a principatelor din 1829–1834 când se elaborează, sub conducerea generalului Pavel Dimitrievici Kiseleff, aşa-numitele „Regulamente Organice", constituţii care dau instituţii moderne românilor. Ca urmare a acestor prevederi încep domniile „regulamentare" reprezentate de Alexandru Ghica (1834– 1842) şi Gheorghe Bibescu (1842–1848) în Muntenia şi de Mihail Sturdza (1834– 1849) în Moldova.

Revoluţia de la 1848 va eşua în Moldova (martie), dar a condus în Transilvania la Adunarea de la Blaj (mai), iar în Ţara Românească la adunarea de la Islaz (iunie) care va adopta o proclamaţie revoluţionară ce cuprindea, între altele, emanciparea şi împroprietărirea ţăranilor clăcaşi, desfiinţarea privilegiilor, numirea domnului pe 5 ani, drepturi politice pentru toţi locuitorii ţării; se va forma la Bucureşti un guvern revoluţionar cu Nicolae Golescu, Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu; Bibescu- vodă abdică, dar trupele otomane vor înnăbuşi revoluţia munteană (septembrie). În acelaşi timp, în Transilvania şi Ungaria, revoluţia este învinsă prin intervenţia trupelor ruseşti chemate în acest scop de Austria (vara 1849).

Conflictul european care s-a numit Războiul Crimeii (1853–1856), în care Rusia a înfruntat din nou Turcia, dar şi unele puteri occidentale, avea să conducă la Congresul de pace de la Paris (februarie–martie 1856) care va înlătura protectoratul rusesc asupra principatelor române; acestea intră sub garanţia statelor europene care decid convocarea de adunări (divanuri) ad-hoc pentru revizuirea Regulamentelor Organice. Aceste adunări

Unirea principatelor, 1859

se desfășoară în 1857, iar Conferința de la Paris (mai–august 1858) a celor șapte puteri europene (Franța, Anglia, Austria, Prusia, Rusia, Turcia, Sardinia) decide numele de Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești, cu domni, guverne și adunări separate. Răspunsul politic românesc – deosebit de original – a fost dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, în fiecare din cele două principate, la 5 și 24 ianuarie 1859, ceea ce, practic, va realiza prima unire statală („Unirea cea mică“), cu o cârmuire comună care va anunța la 11 decembrie 1861: „Unirea este îndeplinită, naționalitatea română este întemeiată“. La 24 ianuarie 1862 Bucureștiul devine capitala țării, unde va ființa din 1864 o universitate – cea de la Iași fusese creată în 1860 –, în decembrie 1863 are loc secularizarea averilor mânăstirești, la 14 aprilie 1864 se promulgă legea rurală care împroprietărea țărănimea, un rol major având în această direcție guvernul condus de Mihail Kogălniceanu.

Abdicarea forțată a lui Cuza la 11 februarie 1866 a făcut posibilă recurgerea la un domnitor străin – așa cum se făcuse anterior în Grecia și cum avea să se facă în Bulgaria – în persoana prințului Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, cel care va conduce țara la obținerea independenței de stat în 1877 – proclamată de același Kogălniceanu la 9 mai cu cuvintele „Suntem independenți, suntem națiune de sine stătătoare“ –, iar la 14 martie 1881 la transformarea ei în Regatul României. Carol I (1866–septembrie 1914), cu o lungă și rodnică domnie modernizatoare, va fi urmat ca rege de nepotul său de frate Ferdinand (septembrie 1914–iulie 1927); acestuia îi va succede un rege minor tutelat de o regență, nepotul său de fiu, Mihai (iulie 1927–iunie 1930), urmat de tatăl lui, Carol II (iulie 1930–septembrie 1940), el revenind pe tron la 6 septembrie 1940 și domnind până la abdicarea forțată din 30 decembrie 1947, când se proclamă Republica Populară Română (devenită la 21 august 1965 Republica Socialistă România și, în decembrie 1989, România).

Carol I, regele României

Dacă în Transilvania, devenită parte a monarhiei austro-ungare odată cu instaurarea dualismului (1867), populația românească se va manifesta prin „mișcarea memorandistă“ – numele vine de la Memorandumul de la 1892 către împăratul Franz Joseph pentru obținerea de drepturi politice, semnat de Ion Rațiu, Vasile Lucaciu, Gheorghe Pop de Băsești, și alți fruntași cărora li se va intenta un răsunător proces –, în Regatul României anul 1907 va marca o puternică răscoală țărănească având urmări în reforme ce se vor face după mai bine de un deceniu. Intrată în zodia conflictelor locale și globale, România, care și-a păstrat neutralitatea în Primul Război Balcanic (vara 1913), obținând de la Bulgaria sudul Dobrogei și va fi din nou neutră în prima fază a Primului Război Mondial (vara 1914–vara 1916), va intra în luptă alături de Antantă și, după un debut entuziast, dincolo de pasurile carpatice în Transilvania, va fi silită să-și retragă trupele și administrația în Moldova. În pofida victoriilor militare românești din vara 1917 (Mărăști, Mărășești, Oituz) împotriva trupelor Puterilor Centrale, România va trebui să accepte, în primăvara 1918, înrobitorul Tratat de la București.

Biserica Densuș

Evenimentele europene ale anului 1918 – și ca urmare a Revoluției Ruse de la finele anului precedent – vor schimba radical balanța de forțe în favoarea aliaților României. În martie 1918, Sfatul Țării de la Chișinău proclamă unirea cu România. În octombrie 1918, același lucru îl fac românii din Bucovina, pentru ca la 1 decembrie 1918 locuitorii Transilvaniei

Marea Unire din 1918: constituirea statului național unitar român

și Banatului să decidă la Alba Iulia unirea acestor români și a teritoriilor locuite de ei cu România. Prin aceste acțiuni, ce vor fi consfințite de tratatele de la Saint Germain-en-Laye și Trianon, se va crea ceea ce numim îndeobște „România Mare“, regatul României cuprinzând acum și Transilvania, Banatul, Bucovina și Basarabia. Cu reformele decisive și modernizatoare din 1918 – vot universal și reformă agrară –, România devine un factor de stabilitate și echilibru în această parte de continent, participând în 1921–1938 la Mica Antantă (cu Iugoslavia și Cehoslovacia) și, în 1921–1938, la Antanta Balcanică (cu Iugoslavia, Albania, Grecia, Turcia). Epoca interbelică va fi, în ciuda crizei economice, cea în care economia românească atinge apogeul din 1938, după cum viața sa relativ dramatică – dominată de lideri precum Ion I.C. Brătianu, Iuliu Maniu – va rămâne o paradigmă, în ciuda derapărilor naționalist-xenofobe ce și-au avut culminația în mișcarea legionară apropiată Germaniei naziste (și care în 1937 semna un pact de neagresiune cu partide democratice).

În februarie 1938, regele Carol II instaurează dictatura personală și face să se voteze o nouă constituție (în locul celei din 1923), dar pierderile teritoriale severe din 1940 – Ungaria ne răpea Ardealul de nord, Bulgaria anexa Cadrilaterul, după ce Uniunea Sovietică ne luase Basarabia – vor grăbi abdicarea suveranului, instalarea lui Ion Antonescu drept „conducător“ (după modelul hitlerist și mussolinian) și proclamarea României ca „stat național legionar“ (el va exista până la rebeliunea legionară din ianuarie 1941, cu masacrele sale evreiești, când Antonescu va reacționa cu duritate, guvernarea sa autoritară fiind întărită odată cu intrarea României în războiul Germaniei contra Uniunii Sovietice, în iunie 1941).

Trecând prin dictaturi succesive – regală, legionară, antonesciană –, România va fi „pregătită“ pentru intrarea într-o nouă dictatură, cea a „proletariatului“, în fapt dictatura comunistă. Rolul minusculului, dar activului partid comunist, care alături de regele Mihai și de partidele „istorice“ (țărănesc, liberal, social-democrat), a participat la actul din 23 august

1944 de întoarcere a armelor împotriva Germaniei, va spori cu sprijinul Uniunii Sovietice, forță de ocupație și de impunere a unui guvern prosovietic condus de Petru Groza. Măsurile radicale ale acestuia (reforma agrară din 1945, naționalizarea industriei din 1948) vor grăbi instaurarea noului regim socialist. Forța conducătoare din țară devine Partidul Comunist Român, care, în 1948, se transformă în Partidul Muncitoresc Român, redevenit Partid Comunist în 1965. Conducerea țării va fi reprezentată de președintele Prezidiului Marii Adunări Naționale în perioada 1948–1961 (C.I. Parhon, Gheorghe Maurer), de președintele Consiliului de Stat în perioada 1961–1971 (Gheorghe Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica, Nicolae Ceaușescu), de președintele Republicii Socialiste România care, din 1974, a fost Nicolae Ceaușescu. După Revoluția din 1989 – soldată cu executarea lui Ceaușescu –, prin alegeri cu adevărat democratice (1990, 1992, 1996, 2000, 2004) România va fi condusă, succesiv, de Ion Iliescu, Emil Constantinescu, din nou Ion Iliescu și de Traian Băsescu.

După ce, din 1955, România a fost membră a Tratatului de la Varșovia, în 2004 țara noastră a devenit membră a NATO, iar din 2007 membră a Uniunii Europene.

Odată cu această integrare – ca și în cazul mai vechi al Greciei sau cel mai recent al Bulgariei – valorile ortodoxiei pătrund în Uniunea Europeană, fiind vorba de o specificitate anume: este vorba de singura ortodoxie latină și de singura latinitate ortodoxă din lume, într-o țară în care unitatea etnică, dar și confesională și lingvistică făcea ca la o populație de 21 584 000 locuitori (locul 7 în Uniunea Europeană), 89,5% din populație să fie românească, 91% să mânuiască limba română, iar ortodoxia deține un procent de 86,8%. Pe linia unei tradiții creștine latine, grecești, slavone și românești, ilustrate rând pe rând de creștinismul Scythiei Mici care l-a dat pe Dionisie Exiguus, creatorul calendarului creștin, de mitropoliile de la Curtea de Argeș (1359) și de la Suceava (1401), de mănăstirile de la Vodița, Cozia, Tismana, Bistrița, Moldovița, Neamț, Putna, Dragomirna, Prislop, Râmeț, Sâmbăta, a unor personalități spirituale precum Nicodim, Grigore Roșca, Anastasie Crimca, Varlaam, Dosoftei, Paisie Velicicovschi, ortodoxia și-a dobândit locul eminent în viața spirituală a României, câștigându-și în 1885 autocefalia și în 1925 rangul patriarhal.

Alături de aceste valori spirituale trebuie amintite cele ale romano-catolicismului (4,7% din populație), ilustrate fie de prepozitura de Sibiu, creată pentru coloniștii germani, fie de episcopia de Alba Iulia; cele ale lumii reformate (3,5%) din sec. XVI. Luteranismul lui Johann Honterus, calvinismul lui Gaspar Heltai, unitarismul lui Francisc David au avut un rol remarcabil. Greco-catolicismul (0,9%), început de pe la 1700, și-a avut locul și în crearea conștiinței romanității noastre, la fel cum tradițiile musulmanilor turco-tătari (0,3%) reprezintă tradiția unor legături poetice și culturale între două lumi ale spațiului euroasiatic. Aceasta este ceea ce am numit o Europă în miniatură.

Artele vizuale

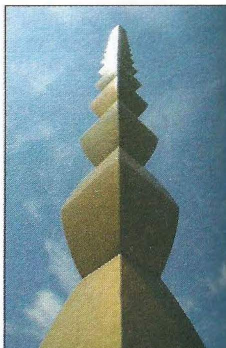
Alinierea ținuturilor carpato-dunărene în aria antropogenezei – o demonstrează uneltele paleolitice așa-numite „de prund", de pe țalea Dârjovului (Olt) – are o valoare simbolică pentru integrarea spațiului românesc în istoria universală. În același sens, cu mai bine de cinci milenii în urmă avea loc aci primul fenomen cultural de amploare, în epoca premergătoare mișcărilor continentale indoeuropene: este momentul de zenit al artei neolitice a ceramicii de la răsărit de Carpați, în cultura așa-numită Cucuteni, un capitol de excepție al străvechii arte europene. El făcea parte dintr-un complex arheologico-cultural mai vast, cuprinzând un areal ce mergea din Transilvania de Sud-Est până în Ucraina și era caracterizat prin pictarea policromă a vaselor și obiectelor – inclusiv a celor de cult – descoperite mai ales în Moldova (Izvoare, Frumușica,

Car cu boi, tablou de Nicolae Grigorescu

Traian, Trușești). Este vorba de vase elegante – cupe, cratere, fructiere –, cu o cromatică armonioasă (alb, roșu, negru) așternută înainte de ardere, dispusă în linii ondulate, spiralice și benzi meandrice.

În aria Cucuteni, ca și în întreaga artă a neoliticului de la Carpați și Dunărea de Jos, reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe le-a fost rezervat domeniul modelării în lut, os sau piatră a idolilor legați de practici magice, culminând cu statuetele celebre din cultura Hamangia, găsite la Cernavodă, *Gânditorul* și perechea sa feminină, imagini esențializate cu valoare rituală. Bogata civilizație getică a mileniului I î.Hr. ne oferă urmele unei „arte princiare" din sec. V și IV cu ecouri ale Greciei clasice și elenistice, dar și ale Persiei ahemenide, precum „sabia emblemă" cu decor zoomorf de la Medgidia, cnemidele, casca și vasele de argint de la Agighiol, casca de aur de la Coțofenești, rythronul de argint de la Poroina-Mehedinți. În cadrul civilizației dacice, în munții din sud-vestul Transilvaniei, cei atât de bogați în minereuri, s-a constituit un centru militar reprezentat printr-o arhitectură „regală" în vremea unor cârmuitori precum Burebista și Decebal. Ajungeau aici tehnici constructive din aria cetăților grecești ale Dobrogei (Histria, Tomis, Callatis), dar persistau și tradiții ale protoistoriei conducând la sobra și severa arhitectură de *opus dacicum* de la Grădiștea Muscelului, Blidaru, Piatra Roșie și Costești, cu bastioane, turnuri, sanctuare concepute grandios într-un decor natural de mare și gravă frumusețe. Epoca numită „a migrației popoarelor" este cea în care pământul românesc a fost traversat de neamuri creatoare ale unei arte strălucitoare a metalelor – podoabe și vase de aur și argint, decorate adesea cu pietre prețioase și semiprețioase – ce a stat la începuturile unei întregi orientări din care s-a născut o parte a artei medievale europene, cu origini în tehnica asiatică și germanică a „cloisone-ului": tezaurele de la Pietricica, Șimleul Silvaniei, Apahida, Someșeni – de sec. IV–V, cel de la Sânicolaul Mare din sec. X, cu motivele lor venite din arta de stepă sau din aceea romano-bizantină se numără printre acestea.

Coloana Infinitului la Târgu Jiu, de Constantin Brâncuși

Universitatea din Iași – prima universitate din România

Odată cu crearea statelor medievale românești, sinteza Orientului bizantin cu Occidentul romanicului și goticului a condus la apariția unei arte medievale originale cu ctitorii cneziale (Densuș, Sântămărie, Orlea, Strei), episcopale (catedrala Sf. Mihail din Alba Iulia) orășenești (bisericile gotice din Sibiu, Sebeș, Sighișoara, Mediaș, Brașov, Cluj) sau voievodale, acestea din urmă începând cu ctitoriile Mușatinilor și Basarabilor de la Rădăuți și Curtea de Argeș sau Cozia, unde arhitecturile și frescele reprezintă tocmai amintita sinteză a artei paleologe și a celei a „goticului internațional". În sec. XIV și XVI, arta Moldovei sub Ștefan cel Mare și Petru Rareș, ca și cea a Țării Românești sub Radu cel Mare și Neagoe Basarab alătură ctitorii de calm și elegant rafinament al alternării pietrei, cărămizii și discurilor smălțuite policrome de la Neamț sau Piatra, de la Borzești și Pătrăuți, celor lucrate din piatră de talie Dealu și, din nou Curtea de Argeș, cu nu puține ecouri de artă islamică, frescelor exterioare de la Humor și Moldovița, Probota și Rașca, Sucevița și Voroneț cu o iconografie ce insera istoria mai veche și mai nouă a lumii creștine

La rândul său, veacul XVII avea să indice apariția formelor baroce în Moldova epocii lui Vasile Lupu (bisericile ieșene Trei Ierarhi și Golia), în Țara Românească a Cantacuzinilor și a domniei lui Constantin Brâncoveanu, în arhitectură, sculptură, decorația în stuc și pictură a unor palate și biserici (Potlogi, Mogoșoaia, Hurezi, București cu bisericile de la Fundeni, Colțea și Crețulescu), în formele unui „baroc ortodox post-bizantin". În aceeași vreme, Transilvania și Banatul, care intraseră în sistemul politic habsburgic,

cunoșteau diseminarea formelor de baroc imperial austriac în Oradea, Timișoara, Blaj și biserica iezuiților din Sibiu. Arta modernă românească a sec. XIX, orientată mai ales către Franța de la romantism la impresionism, avea să fie reprezentată de Theodor Aman, creatorul învățământului artistic național (1864), de Ion Andreescu, poate cel mai expresiv pictor al românilor, grav, meditativ, adânc, poet al peisajului, de Nicolae Grigorescu, peisagist și portretist remarcabil, creator al unor viguroase desene- reportaj din timpul Războiului de Independență de la 1877.

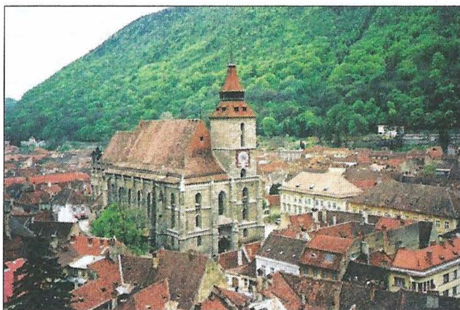
Secolul XX a fost inaugurat prin opera lui Ștefan Luchian, artist al unei adânci umanități și al unor subtile armonii cromatice vădite în portrete, naturi moarte și peisaje. Urmașii săi, în consens cu marile orientări stilistice europene, au fost Gheorghe Pătrașcu, pictor al unei materii dense și bogate, Theodor Pallady, subtil și rafinat pictor de naturi moarte, artistul creator de universuri magic-fabuloase și suprarealiste care a fost Victor Brauner, energicul și sobrul Camil Ressu, severul Dumitru Ghiață, Ion Țuculescu cu viziuni de cromatic și sesizant expresionism, clasicul și nobilul Henri Catargi, cultivatul Corneliu Baba și marele colorist care a fost Alexandru Ciucurencu, cu ecouri în opera contemporană, atât de diversă, a unor Octav Grigu, Ion Gheorghiu, Horia Bernea.

Încununarea mondială a artei românești rămâne opera celui care a fost socotit „cel mai mare sculptor al epocii moderne" - Constantin Brâncuși. Transfigurând mitologiile spațiului său de baștină în *Cumințenia pământului* sau în *Păsările măiestre* și gândind înnoitor acea „cale a eroilor" ridicată în 1937 în Gorjul nașterii sale, la Târgu Jiu, Brâncuși a creat arhetipuri ce domină până astăzi viziunea sculptorilor noștri.

Cât despre arhitectura modernă a veacului XX - urmând unui eclectism mai curând provincial al edificilor de secol XIX din orașele extracarpatice și celor de Sezession din Ardeal și Banat -, ea debutează prin stilul „neoromânesc", istorist al lui Ion Mincu și al lui Petre Antonescu, spre a continua cu valoroasele experiențe interbelice de arhitectură industrială, rezidențială și oficială ale unor Horia Creangă, Duiliu Marcu și Octav Doicescu.

Alte orizonturi culturale

Fără a face ierarhizări, se poate spune că nici un domeniu al civilizației românești nu a atins cota de celebritate universală a artelor vizuale din spațiul carpato-dunărean, din preistorie până în secolul XX. Nu mai puțin cultura scrisă - literatura cu formele sale lirice, epice, dramaturgice - sau aceea muzicală au avut nu numai o evoluție continuă, ci și câteva momente de altitudine europeană (sigur, cele două cazuri cele mai notabile îi privesc pe poetul național Mihai Eminescu, ultimul mare romantic european, și pe istoricul național Nicolae Iorga, ultimul „renascentist" al culturii europene moderne, în același timp cei doi piloni pe care se sprijină spiritualitatea românească din toate timpurile).

Biserica Neagră din Brașov

Constituirea Junimii la Iași, în 1863, avându-l ca mentor pe Titu Maiorescu, criticul formelor fără fond, mai apoi a Societății Literare Române în 1866 la București - devenită, în 1867, Societatea Academică Română și, în 1879, Academia Română - au fost momente cruciale pentru constituirea spiritului critic și științific românesc. Rezultatul imediat al unor asemenea cristalizări va fi, într-a doua parte a sec. XIX, apariția acelei clasice triade a românilor, poetul Mihail Eminescu, amintitul poet național, dramaturgul național Ion Luca Caragiale și povestitorul Ion Creangă, puncte de reper pentru întreaga literatură de mai târziu. O literatură ce a evoluat organic pe linia unei modernități sincrone cu Europa, de la Alexandru Macedonski la Tudor Arghezi, de la Ion Barbu la Marin Sorescu (în același spațiu stilistic modern, chiar dacă într-o altă expresie artistică, s-a născut cândva și o operă muzicală precum Oedip a lui George Enescu), dar și pe aceea a unei specificități epice naționale, de la Liviu Rebreanu și Mihail Sadoveanu la Petru Dumitriu și Marin Preda.

Un specific al culturii române este acela de a fi oferit și altor culturi europene personalități care au avut, în acest fel, o dublă, ba chiar și o triplă apartenență: de la Petru Movilă, ajuns mitropolit al Kievului și creator al culturii baroce ucrainiene, la Dimitrie Cantemir, prinț moldav și rus, ajuns academician berlinez, aparținând literaturii și istoriografiei române, dar și culturii moscovite și muzicologiei turcești, la Mircea Eliade, scriitor român, istoric al religiilor, activ în spațiul francez și american, sau la Eugen Ionescu, academician parizian și autor de piese celebre scrise în limba lui Voltaire. Toate aceste exemple sunt grăitoare pentru teza enunțată, ce completează cazul Tristan Tzara, creatorul dadaismului, Marta Bibescu, Panait Istrati sau Benjamin Fondane, revendicați de literele franceze, sau Paul Celan aparținând și de cultura germană.

Nu mai puțin un capitol de civilizație românească este încercarea de a defini, modern și obiectiv, românitatea. Încercările de psihologie etnică, pe alocuri prea globale, poate, ale lui Mihai Ralea din *Fenomenul românesc* – sub semnul tutelar al filozofului și arheologului Vasile Pârvan – și căutările lui Dan Botta, prin „ideea tracică" se rânduiau în cuprinsul unui deceniu interbelic din secolul trecut, în același vast și profund demers de căutare a „sufletului național", unde estetica de expresie majoră stătea alături de năzuința închegării unor sinteze durabile. Un demers care cuprindea, deopotrivă, *Sufletul național*, cartea lui Camil Petrescu, și unele capitole ale lui P.P. Negulescu din *Geneza formelor culturii, Pagini despre sufletul românesc* ale lui Constantin Noica și *Psihologia poporului român* scrisă de Constantin Rădulescu Motru, în fine – și poate înaintea tuturor –, acel vestit eseu de morfologie a culturii care a fost *Spațiul mioritic* al lui Lucian Blaga sau capitolul final „Specificul național" din mult celebra *Istorie a literaturii române* a lui George Călinescu.

Pelicani în delta Dunării

Se poate afirma astăzi cu argumente ale istoriei și limbii, ale credințelor și ale instituțiilor că, pentru romanitatea carpato-balcanică, dialectica întâlnirilor perpetue ale lumii de arhaitate folclorică și de creație culturală epică din jurul arcului carpatic, cu lumea colorată, mozaicată etnic, de mari deschideri, din spațiul Dunării și al Mării Negre constituie una dintre cele mai notabile permanențe ale civilizației românești.

Este cunoscută în cultura română modernă încercarea unor critici întru distingerea unor particularități regionale ale civilizației autohtone, a unor spiritualități diferite, reprezentative pentru una sau alta dintre provinciile istorice, cu ecouri în atitudinea politică, morală, estetică, în „criticismul" moldovenesc – junimist cu aporturile sale transilvane și în „liberalismul" muntenesc pașoptist, așa cum au fost cele consemnate la mijlocul anilor 1920 de către Eugen Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne*, după ce în primul deceniu al secolului trecut Garabet Ibrăileanu, cu al său *Spirit critic în cultura românească*, iar la sfârșitul sec. XIX nu puține pagini de publicistică eminesciană marcaseră, lucid sau pasionat, unele trăsături culturale și psihologice antiromâne, diferite după orizontul geografic, în câmpul culturii românești.

Palatul Parlamentului, București

România literară

Nume a trei periodice românești publicate în perioade diferite. Prima a fost o revistă științifică și literară editată la Iași (1 ianuarie–1 decembrie 1855) sub conducerea lui Vasile Alecsandri. Printre colaboratorii ei s-au numărat Costantin Negruzzi, Alexandru Donici, Grigore Alexandrescu, Dimitrie Bolintineanu, Alexandru I. Odobescu. A urmat revista de informație literară, artistică și culturală editată la București (20.02.1932–06.01.1934) sub direcția lui Liviu Rebreanu. Revista săptămânală de literatură și artă, editată la București de Uniunea Scriitorilor din

România, a început să apară în 1969, ca o continuare a revistei *Gazeta literară* (1954–1968); din 1990, *România literară* este editată de fundația cu același nume.

Romberg, Sigmund

(29.07.1887, Nagykanizsa, Austro-Ungaria - 09.11.1951, New York, SUA)

Compozitor american de origine maghiară. A studiat ingineria și compoziția la Viena, devenind un abil violonist și organist. În 1909 a plecat la New York, unde a dirijat orchestra unui restaurant și a cântat la pian prin cafenele. Angajat în echipa de compozitori a impresarului Jacob Schubert (*vezi* frații Schubert), Romberg a scris lucrări pentru cca 40 de spectacole muzicale. Prima sa operetă notabilă, *Maytime* (1917), a fost urmată, în anii 1920, de *Blossom Time* (1921), *The Student Prince* (1924), *The Desert Song* (1926) și *The New Moon* (1928). Ultimul lui succes a fost *Up in Central Park* (1945). În total a scris aproape 80 de spectacole pentru scenă.

Romei, marşul asupra ~

(octombrie 1922)

Revoltă care l-a adus la putere, în Italia, pe Benito Mussolini. Nemulțumirile sociale le-au oferit liderilor Partidului Fascist ocazia de a prelua controlul în guvernul Italiei. Fiind susținuți de detașamentele armate Cămășile Negre, aceștia au planificat un marș către Roma și l-au forțat pe regele Victor Emanuel III să-l cheme pe Mussolini pentru a forma un nou guvern. Regele nu a fost dispus să folosească armata italiană pentru a apăra Roma, iar guvernul a capitulat. Marșul asupra Romei s-a transformat într-o paradă ce a demonstrat susținerea lui Mussolini ca nou prim-ministru din partea Partidului Național-Socialist.

Rommel, Erwin (Johannes Eugen)

(15.11.1891, Heidenheim an der Brentz, Württemberg, Germania - 14.10.1944, Herrlingen, lângă Ulm)

Comandant german în Al Doilea Război Mondial. A fost profesor la academii militare; a scris celebrul manual *Infanteria atacă* (Infanterie greift an, 1937). A comandat divizia Panzer (divizie de tancuri) în invazia Franței (1940), apoi a condus trupele Africa Korps, obținând victorii imediate împotriva Aliaților, în campaniile din Africa de N. Era supranumit „Vulpea deșertului", datorită cutezătoarelor sale atacuri-surpriză, și a fost avansat la gradul de feldmareșal. În 1942 i s-a ordonat să atace Cairo și canalul Suez, în pofida cererii sale de a-și retrage trupele extenuate. După înfrângerea în luptele de la El Alamein și retragerea în Tunisia, s-a întors în Germania, iar în 1944 i s-a încredințat apărarea coastei de NV a Franței. Sugestiile sale tactice au fost ignorate, iar când s-a declanșat campania din Normandia, s-a convins că războiul nu putea fi câștigat. Implicat în Complotul din Iulie, când s-a încercat uciderea lui Adolf Hitler, i s-a ordonat să se otrăvească, astfel încât Hitler să evite judecarea admiratului „feldmareșal al poporului".

Erwin Rommel, 1941

DEPARTAMENTUL FOTO AL EDITURII ULLSTEIN, BERLIN

Romney, George

(15.12.1734, Dalton-in-Furness, Lancashire, Anglia - 15.11.1802, Kendal, Westmorland)

Pictor portretist englez. A fost fiul unui dulgher din Lancashire; și-a început cariera călătorind prin țările nordice și pictând portrete pentru doar câțiva șilingi. În 1762 s-a stabilit ca portretist în Londra, câștigând rapid încrederea mecenaților. Succesul său a fost întreținut de asemănarea măgulitoare cu subiectul; a evitat să sugereze o anumită stare sau sensibilitate celor care pozau. Îndrăgostit nebunește de Emma Hart (ulterior Lady Hamilton) (1781–1782), a pictat peste 50 de tablouri având-o drept subiect. În lucrările sale, linia domină mai mult decât culoarea, iar ritmurile fluide, precum și atitudinea relaxată a modelului, aidoma sculpturilor clasice romane, susțin expresia calmă a stilului său.

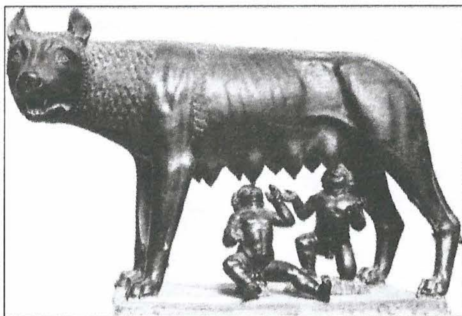
George Romney, *Autoportret*, pictură în ulei, 1782; Galeria Națională de Portrete, Londra

GALERIA NAȚIONALĂ DE PORTRETE, LONDRA

Romulus și Remus

Frați gemeni, fondatorii legendari ai Romei. Erau fiii lui Marte, mama lor fiind Rhea Silvia, fecioară vestală și prințesă în Alba Longa. Nou-născuți, au

fost aruncați în fluviul Tibru de către unchiul lor, Amulius, care se temea că aceștia i-ar putea lua tronul. Au fost alăptați de o lupoaică și crescuți de un păstor; gemenii l-au detronat ulterior pe Amulius, l-au reinstaurat pe bunicul lor, Numitor, pe tron și au întemeiat o cetate pe locul unde au fost salvați din râu. Când Romulus a construit un zid de incintă, Remus a sărit peste acesta și a fost omorât de fratele său. Cetatea a fost numită după Romulus, care a condus-o până la dispariția sa într-o furtună. Crezând că devenise o zeitate, romanii l-au venerat, identificându-l cu Quirinus.

Romulus și Remus împreună cu mama-lupoaică, bronz; Muzeul Nou din Palatul Conservatorilor, Roma

ALINARI/ART RESOURCE, NEW YORK

Ron *în franceză* Rhône

Fluviu în Elveția și Franța. Cale de acces istorică din S Europei și singurul fluviu important de pe continent care se varsă direct în Marea Mediterană. Are o lungime de 813 km, din care cca 485 km navigabili. Are caracteristici alpine, iar cursul i-a fost modelat de sistemele muntoase din împrejurimi. Izvorăște în Alpii elvețieni, traversează lacul Geneva, apoi intră în Franța prin Munții Jura. Curge spre S, trecând prin Lyon, Avignon, Tarascon, până la Arles, și se varsă în Mediterana la V de orașul Marsilia.

Roncesvalles, Bătălia de la ~ *sau* Bătălia de la Roncevaux

(15 august 778 d.Hr.)

Atac al bascilor asupra armatei lui Carol cel Mare, într-o trecătoare din Munții Pirinei, din Spania de N. A avut loc când Carol cel Mare se întorcea spre Aquitania, după o campanie împotriva musulmanilor din Spania, iar ariergarda lui a fost prinsă în ambuscadă și masacrată de soldații basci. Bătălia este descrisă în *Cântecul lui Roland* (Chanson de Roland), poem datând din sec. XI, în care atacanții sunt mauri, iar ariergarda este condusă de nepotul lui Carol cel Mare, Roland.

Rondane, Parcul Național ~

Parc în partea central-sudică a Norvegiei. Înființat ca parc național în 1970, are o suprafață de 572 kmp de regiune muntoasă. Rondeslottet este cel mai înalt vârf, având 2 178 m. Vegetația este rară, iar printre puținii copaci se numără mesteacănul pitic și coniferele.

rondel

Formă fixă de poezie din lirica franceză a sec. XIV–XV, ulterior adoptată de mulți poeți englezi. Rondelul are doar două rime (nepermițând repetiția cuvintelor în rimă), 13 sau 15 versuri de câte opt sau zece silabe împărțite în trei strofe. Primul vers al primei strofe servește drept refren pentru a doua și a treia strofă.

rondo

Formă muzicală caracterizată prin expunerea inițială a unei melodii și prin reluarea periodică a acesteia, alternându-i o materie muzicală contrastantă. Este derivat din rondoul francez în stil baroc, cântat la pianină, în cazul căruia un refren de opt sau 16 măsuri este cântat în alternanță cu o succesiune de cuplete (episoade), astfel încât să formeze o structură în lanț cu lungime variabilă, influențat apoi de rondourile vocale din *opera buffa*. Majoritatea rondourilor sunt formate fie din cinci părți (abaca), fie din șapte părți (abacaba). Rondoul a fost foarte popular la sfârșitul sec. XVIII și în sec. XIX, înviorând mai ales finalul sonatelor, cvartetelor, simfoniilor și al concertelor.

Rondon Cândido (Mariano da Silva)

(05.05.1865, Mimoso, lângă Cuiabá, Mato Grosso, Brazilia - 19.01.1958, Rio de Janeiro)

Explorator brazilian și protector al indienilor. Ca tânăr soldat a fost trimis să extindă liniile telegrafice în ținuturi îndepărtate ale Braziliei. Între 1913 și 1914, împreună cu viitorul președinte al Statelor Unite, Theodore Roosevelt, a explorat un afluent al râului Madeira, intrând în contact direct cu triburile indiene din interior. Îngrozit de maltratările acestora de către străini, a contribuit la crearea unei agenții guvernamentale pentru protecția lor. Statul

Rondônia, creat în 1982, din fostul teritoriu Guaporé, îi poartă numele.

ronin

Samurai japonez fără stăpân. Deoarece samuraii aveau mijloacele de trai asigurate de stăpânii lor în schimbul serviciilor, un samurai fără stăpân era, în principiu, un vagabond. Roninii puteau fi antisociali; la începutul shogunatului Tokugawa (începutul sec. XVII), aceștia au condus fără succes revolte împotriva shogunatului. Cei mai faimoși ronini au fost cei 47 ale căror acțiuni au fost omagiate în piesa kabuki *Chusingura*. Răzbunând moartea stăpânului lor prin sfidarea ordinului shogun care interzicea vendeta, cei 47 de samurai ronin, care au fost forțați ulterior să-și facă seppuku, au ajuns să fie văzuți ca întruchipări ale idealurilor înscrise în bushido, codul războinicului.

Ronsard, Pierre de

(11.09.1524, La Possonnière, lângă Couture, Franța - 27.12.1585, Saint-Cosme, lângă Tours)

Poet francez. Provenit dintr-o familie de nobili mărunți, Ronsard s-a îndreptat către cultura clasică și literatură după ce a rămas parțial surd în urma unei boli. A fost un important poet al Pleiadei, o mișcare literară care folosea modele clasice și italiene pentru a cultiva limba franceză ca mijloc de exprimare literară. A fost recunoscut încă din viață ca prinț al poeților; printre diversele sale creații se numără *Ode* (Odes, 1550), inspirate de Horațiu; *Iubirile* (Les amours, 1552); *La Franciade* (1572) neterminată, imitație după *Eneida* de Vergiliu, menită să fie o epopee națională; și *Sonete pentru Elena* (Sonnets pour Hélène), probabil cea mai cunoscută culegere de versuri a sa. A perfecționat și a stabilit versul alexandrin ca formă franceză clasică pentru satira distrugătoare, pentru tandrețea elegiacă și pentru pasiunea tragică.

Röntgen, Wilhelm Conrad *sau* Wilhelm Conrad Roentgen

(27.03.1845, Lennep, Prusia - 10.02.1923, München, Germania)

Fizician german. A predat la Universitățile din Giessen (1879–1888), Würzburg (1888–1900) și München (1900–1920). În 1895 a descoperit raze care nu prezentau proprietăți cum ar fi reflexia sau refracția și a crezut, greșit, că acestea nu aveau legătură cu lumina. Din cauza naturii lor misterioase, le-a numit raze X. Mai târziu, avea să realizeze primele fotografii făcute cu raze X, înfățișând interiorul unor obiecte de metal și oasele de la mâna soției sale. De asemenea, a realizat cercetări importante într-o largă varietate de domenii. În 1901 a primit Premiul Nobel pentru fizică.

Wilhelm Conrad Röntgen

HISTORIA-PHOTO

Roon, Albrecht Theodor Emil, Graf (Conte) von ~

(30.04.1803, Pleushagen, lângă Kolberg, Pomerania - 23.02.1879, Berlin, Germania)

Ofițer în armata prusacă. L-a ajutat pe prințul Wilhelm (ulterior împăratul Wilhelm I) să reprime răscoala din Baden (1848). În calitate de ministru de război (1859–1873) a întărit armata prusacă, solicitând serviciu militar universal și o rezervă permanentă. Reformele lui au contribuit la victoriile decisive ale armatei în Războiul de Șapte Săptămâni (1866) și în Războiul franco-prusian (1870–1871), care au ajutat Germania să devină principala putere pe continentul european.

Rooney, Mickey *născut* Joe Yule, Jr.

(n. 23.09.1920, Brooklyn, New York, SUA)

Actor american de film. A jucat alături de familia sa în spectacole de vodevil de la vârsta de un an și jumătate și a debutat în cinema în 1926, interpretând un escroc pitic fumător de trabuc. A jucat în 50 comedii de scurtmetraj, produse de RKO, interpretând personajul Mickey McGuire (1927–1933), și a fost apreciat pentru prestația sa din *Visul unei nopți de vară* (A Midsummer Night's Dream, 1935) și *Orașul băieților* (Boys Town, 1938). Din 1937 a jucat rolul energicului și obraznicului Andy Hardy, într-o serie de filme de mare popularitate, deseori în tandem cu Judy Garland. Printre succesele ulterioare se numără *Comedia umană* (The Human Comedy, 1943), *National Velvet* (1944), *Baby Face Nelson* (1957) și *Armăsarul negru* (The Black Stallion, 1979). A avut un debut de succes pe Broadway în *Sugar Babies* în 1979 și a primit continuat să apară în producții muzicale teatrale de succes, având rolul

principal în *Vrăjitorul din Oz* (The Wizard of Oz) în 1998.

Roosevelt *inițial (până în 1921)* **Blackwell** *sau (1921–1973)* **Wellfare**

Insulă pe East River, între cartierele Manhattan și Queens din New York, SUA. Este parte administrativă din Manhattan și are o suprafață de 56 hectare. În 1637, olandezii au cumpărat insula de la indieni. În 1828 a fost preluată de oraș, iar pe suprafața acesteia a fost construit un penitenciar. În 1973 a primit numele actual, în onoarea președintelui Franklin Roosevelt. Astăzi este un centru rezidențial și comercial pentru venituri medii, fiind legată de Manhattan de un tren aerian, iar de Queens printr-un pod.

Roosevelt, (Anna) Eleanor

(11.10.1884, New York, SUA – 07.11.1962, New York)

Primă-doamnă a Statelor Unite și diplomat. A fost nepoata lui Theodore Roosevelt; s-a căsătorit în 1905 cu un văr îndepărtat, Franklin Delano Roosevelt. Și-a crescut cei cinci copii și s-a implicat în politică după atacul de poliomielită al soțului său (1921). Ca primă-doamnă (1933–1945), a călătorit prin țară în locul soțului său, pentru a lua contact cu condițiile de viață și cu opinia publică, susținând cauze umanitare precum bunăstarea copiilor, drepturi egale și reforme sociale. În Al Doilea Război Mondial a călătorit în Marea Britanie, în Pacificul de S și la baze militare americane pentru a contribui la ridicarea moralului soldaților. A semnat rubrica *My Day* în mai multe publicații, precum și o serie de cărți. După moartea soțului său a fost numită delegat la ONU (1945, 1949–1952, 1961), organizație a cărei înființare a susținut-o cu hotărâre. În calitate de președinte al Comisiei pentru Drepturile Omului (1946–1951), a colaborat la redactarea Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948). În anii 1950 a călătorit în toată lumea pentru ONU și a rămas membru activ al Partidului Democrat.

Eleanor Roosevelt, 1950

FRAȚII BROWN

Roosevelt, Franklin D(elano)

(30.01.1882, Hyde Park, New York, SUA – 12.04.1945, Warm Springs, Georgia)

Al 32-lea președinte al Statelor Unite (1933–1945). Admirator al vărului său, Theodore Roosevelt, a fost atras de politică și a devenit membru activ al Partidului Democrat. În 1905 s-a însurat cu Eleanor Roosevelt, ce urma să-i devină un important consilier în anii următori. A lucrat în Senatul din New York (1910–1913) și ca secretar de stat adjunct al marinei (1913–1920). În 1920 a fost propus de democrați pentru funcția de vicepreședinte. În anul următor a suferit un atac de poliomielită; deși nu a mai putut să meargă, a rămas activ în politică. În calitate de guvernator al New Yorkului (1929–1933), a înființat prima agenție de ajutorare de stat din Statele Unite. În 1932 a candidat la președinție din partea Partidului Democrat și, cu ajutorul lui James Farley, l-a învins ușor pe președintele Herbert Hoover. În discursul său inaugural adresat unei națiuni cu mai mult de 13 milioane de șomeri, a spus că „singurul lucru de care trebuie să ne fie frică este frica însăși". Congresul a aprobat majoritatea schimbărilor solicitate de el prin programul New Deal în primele o sută de zile ale mandatului său. În 1936 a fost reales cu o diferență copleșitoare în fața lui Alf Landon. Pentru a rezolva problemele juridice implicite programului New Deal, a propus reorganizarea Curții Supreme a Statelor Unite, dar planul său a stârnit o opoziție puternică și a trebuit să fie abandonat. La sfârșitul anilor 1930, restabilirea economiei încetinise, dar Roosevelt era mult mai preocupat de amenințarea din ce în ce mai mare a războiului. În 1940 a fost reales în al treilea mandat, lucru fără precedent, învingându-l pe Wendel Willkie. A dezvoltat programul de împrumut-închiriere pentru a-i ajuta pe aliații SUA, mai ales pe Marea Britanie, în primii ani ai celui de-Al Doilea Război Mondial, iar în 1941 s-a întâlnit cu Winston Churchill pentru a redacta Carta Atlanticului. Odată cu intrarea Statelor Unite în Al Doilea Război Mondial, a mobilizat industria pentru producția militară și a format o alianță cu Marea Britanie și cu Uniunea Sovietică; s-a întâlnit la Teheran (1943) și Ialta (1945) cu Winston Churchill și cu Iosif Stalin pentru a întocmi politica de război. În ciuda sănătății șubrede, a câștigat din

nou alegerile pentru cel de-al patrulea mandat, învingându-l pe Thomas Dewey (1944), însă la scurt timp a murit.

Roosevelt, Parcul Naţional Theodore ~

Rezervaţie în V statului Dakota de Nord, SUA. A fost fondată în 1947 şi comemorează interesul pe care preşedintele Theodore Roosevelt l-a acordat Vestului. Are o suprafaţă de 285 kmp şi câteva locuri demne de interes de-a lungul râului Little Missouri, printre care o pădure petrificată, canionul Wind, terenuri puternic erodate şi cabana lui Roosevelt de la ferma Elkhorn.

Roosevelt, Theodore
cunoscut ca **Teddy Roosevelt**

(27.10.1858, New York, New York, SUA - 06.01.1919, Oyster Bay, New York)

Cel de-al 26-lea preşedinte al Statelor Unite (1901–1909). A fost ales în consiliul local din New York în 1882, devenind lider republican, adversar al maşinăriei politice a Partidului Democrat. După înfrângeri politice şi după moartea soţiei sale, s-a retras la o fermă din Dakota. S-a întors la New York pentru a face parte dintr-o comisie de serviciu social (1889–1895), ulterior devenind şef al consiliului poliţiei locale (1895–1897). Simpatizant al lui William McKinley, a devenit secretar adjunct al marinei (1897–1898). Când s-a declarat Războiul hispano-american, a demisionat pentru a organiza o unitate de cavalerie, Călăreţii Duri. Primit la New York ca un erou, a fost ales guvernator în 1899. În calitate de candidat la funcţia de vicepreşedinte din partea Partidului Republican, şi-a preluat atribuţiile la alegerea lui McKinley, devenind preşedinte în 1901, când McKinley a fost asasinat. Una dintre primele sale iniţiative a fost să pună în aplicare Legea antitrust Sherman împotriva monopolului. A câştigat alegerile din 1904, învingându-l pe Alton Parker. La îndemnul său, Congresul a reglementat taxele feroviare şi a implementat Decretul pentru alimente şi medicamente sănătoase şi Decretul pentru inspecţia cărnii (1906) pentru protecţia consumatorilor. A trecut sub protecţia statului pădurile şi parcurile naţionale, precum şi terenurile cu zăcăminte. Împreună cu secretarul de stat Elihu Root a introdus corolarul Roosevelt la Doctrina Monroe, prin care se întărea poziţia Statelor Unite ca apărător al emisferei vestice. Pentru că a reuşit să pună capăt Războiului ruso-japonez, în 1906 a primit Premiul Nobel pentru pace. A încheiat un tratat cu Panamá pentru construcţia unui canal. Refuzând să fie reales, i-a pregătit preşedinţia lui William H. Taft. După ce a călătorit în Africa şi Europa, a încercat să obţină candidatura în alegerile prezidenţiale din 1912; înfrânt, a organizat Partidul Bull Moose, promovând politica noului naţionalism, dar nu a câştigat alegerile, deşi a obţinut 88 de voturi - cel mai bun rezultat în sec. XX pentru al treilea partid candidat. De-a lungul vieţii a scris şi a publicat multe lucrări pe teme de istorie, politică, călătorii şi din natură. *Vezi şi* big stick policy, Parcul Naţional Theodore Roosevelt.

Root, Elihu

(15.02.1845, Clinton, New York, SUA - 07.02.1937, New York, New York)

Avocat şi diplomat american. A devenit avocat în 1883 în districtul de S din New York. A fost secretar de război între 1899 şi 1903, iar după Războiul hispano-american a pus bazele unui guvern civil în Puerto Rico, organizând şi controlul american asupra Filipinelor. În calitate de secretar de stat (1905–1909) în timpul lui Theodore Roosevelt, a încheiat tratate cu Japonia şi a convins ţările sud-americane să participe la a doua conferinţă de la Haga din 1907 (*vezi* convenţiile de la Haga). A primit Premiul Nobel pentru pace în 1912. A fost senator în perioada 1909–1915. Fiind un susţinător al Ligii Naţiunilor, a contribuit la conturarea statutului prin care s-a înfiinţat Curtea Internaţională de Justiţie.

Roper

Râu în Teritoriul de Nord, Australia. Curge la E de Limmen Bight spre golful Carpentaria, are cca 525 km lungime şi este navigabil pe cca 145 km. Marchează hotarul de S al regiunii cunoscute sub numele de Teritoriul Arnhem. La N de gura râului se află „Oraşul năruit al Ţinutului Arnhem", o porţiune de gresie ale cărei formaţiuni erodate au aspectul unor clădiri în ruină.

Rorik

Vezi Rurik

rorqual Rudolf

Vezi balenă-boreală

Rorschach, Hermann

(08.11.1884, Zürich, Elveția - 02.04.1922, Herisau)

Psihiatru elvețian. Fiu al unui profesor de desen, a fost poreclit de colegii de școală Kleck („pată de cerneală"), datorită pasiunii sale pentru desen. După obținerea diplomei de doctor în medicină, la Universitatea din Zürich, în 1912, s-a specializat în psihanaliză și, în 1919, a fost numit vicepreședintele Societății Elvețiene de Psihanaliză. A elaborat testul Rorschach cu ajutorul căruia a examinat percepțiile, inteligența și trăsăturile emoționale ale pacienților săi și pe care l-a folosit pentru a aduna date pe care le-a sintetizat în lucrarea *Psihodiagnosticul* (Psychodiagnostik, 1921).

Rorty, Richard (McKay)

(n. 04.10.1931, New York, New York, SUA)

Filozof american. După ce și-a susținut doctoratul la Yale în 1956, a predat la Colegiul Wellesley, la Universitatea Princeton, la Universitatea din Virginia și la Universitatea Standford. Fiind un oponent al fundaționalismului, Rorty susține că nici o afirmație nu este mai esențială decât alta din punct de vedere epistemologic și că nici o afirmație nu este niciodată confirmată în mod final sau absolut. De asemenea, el respinge ideea potrivit căreia propozițiile sau convingerile sunt adevărate sau false în vreun alt sens decât în acela că sunt folositoare sau de succes în cadrul unor practici sociale pe scară largă (*vezi* pragmatism). Deoarece nu există certitudine sau adevăr absolut, potrivit ideilor lui Rorty, scopul filozofiei nu este să le urmărească pe acestea, ci rolul ei ar trebui să fie acela de a conduce un „dialog" între forme de cercetare intelectuală contrastante, dar deopotrivă valide. Printre cărțile publicate de el se numără *Filozofia și oglinda naturii* (Philosophy and the Mirror of Nature, 1979), *Consecințele pragmatismului* (Consequences of Pragmatism, 1982) și *Contingență, ironie și solidaritate* (Contingency, Irony and Solidarity, 1989).

Rosa, Salvator

(20.06.1615, Arenella, Sicilia, ținutul Habsburg Spaniol - 15.03.1673, Roma, Statele Papale)

Pictor și gravor italian. Și-a făcut studiile la Napoli, unde a fost influențat de José de Ribera, dar cea mai mare parte a vieții sale și-a petrecut-o la Roma, cu o scurtă întrerupere, când a lucrat la Florența, sub patronajul unui cardinal din familia Medici. Peisajele sale, marinele și scenele de luptă au caracteristici romantice. Personalitate flamboaiantă, a fost, de asemenea, poet, satiric, actor și un muzician desăvârșit.

Rosa din Lima, Sfânta ~ *născută* Isabel de Flores

(20/30.04.1586, Lima, viceregatul Perú - 24.08.1617, Lima;
canonizată pe 12 aprilie 1671;
sărbătorită pe 23 august, anterior 30 august)

Sfântă protectoare a statului Perú și a întregii Americi de Sud, prima persoană născută în emisfera vestică pe care Biserica Romano-Catolică a canonizat-o (1671). A fost fiica unei familii bogate din Lima; în 1606 a intrat, împotriva voinței mamei sale, într-un ordin monastic dominican. S-a izolat într-un șopron din grădina propriei familii, unde a dus o existență extrem de austeră, postind, purtând o coroană de spini și dormind pe un pat de cioburi de sticlă. A avut multe viziuni, mai ales ale diavolului. A renunțat la izolare doar în ultimii trei ani de viață, după moartea sa fiind semnalate numeroase miracole.

Rosario

Oraș și port riveran, 1 000 000 loc. (1999), inclusiv zona metropolitană, situat în partea central-estică a Argentinei, pe râul Paraná. A fost întemeiat în 1725 și a început să se dezvolte ca oraș de prim rang la sfârșitul sec. XIX. În 1819 a fost incendiat de revoluționari. În 1860 a găzduit nave indigene și străine de transport maritim în portul său natural, devenind astfel un important oraș-port. Unul dintre cele mai mari orașe ale Argentinei, exportă cereale, carne și cherestea. De asemenea, este centru industrial producător de oțel, automobile și utilaje agricole, precum și centru de învățământ.

Rosas, Juan Manuel de

(30.03.1793, Buenos Aires, viceregatul Río de la Plata - 14.03.1877, Southampton, Hampshire, Anglia)

Lider politic și militar argentinian. Născut într-o familie bogată, Rosas a devenit erou federalist în urma lungului război civil din țara sa și a fost numit guvernator al orașului Buenos Aires în 1829. În 1833 a renunțat la această funcție pentru a duce un război împotriva indienilor, iar în 1835

a revenit ca guvernator al orașului Buenos Aires, de data aceasta cu puteri dictatoriale. A fost întruchiparea unui caudillo, un tiran care și-a instruit o gardă personală de o loialitate feroce și a dus o politică de intimidare și patronaj. În ciuda pretinsei sale aderări la federalism, a impus controlul central în toată Argentina, până în 1852, când a fost răsturnat de la putere și obligat să se refugieze în Anglia.

Rose, Fred

(24.08.1897, Evansville, Indiana, SUA - 01.12.1954, Nashville, Tennessee)

Solist și compozitor american, pionier al muzicii country. A crescut în St. Louis și în adolescență a cântat în cluburile de noapte din Chicago. A compus și a înregistrat muzică pop în anii 1920, inclusiv melodia *Honest and Truly*. După apariția muzicii country, Rose a devenit unul dintre cei mai însemnați compozitori ai acestui gen. A avut propria emisiune de radio în Nashville, iar mai târziu a scris cântece pentru coloana sonoră a filmelor lui Gene Autry. Multe dintre melodiile sale au devenit clasice ale genului, de ex. *Tears on My Pillow* (1941) și *A Mansion on the Hill* (1948), scrise împreună cu Hank Williams, pe care l-a ajutat să-și dezvolte o carieră. În 1942 a înființat, împreună cu Roy Acuff, Editura Acuff-Rose. Rose a fost unul dintre primii trei muzicieni aleși în Country Music Hall of Fame.

Rose, Pete(r Edward)

(n. 14.04.1942, Cincinnati, Ohio, SUA)

Jucător american de baseball. A început să joace baseball în echipă de la vârsta de opt ani. A jucat pentru Cincinnati Reds (1963–1979, 1984–1986), Philadelphia Phillies (1980–1983) și Montréal Expos (1984). Atât cele 4 256 de lovituri din cariera sa, cât și cele 3 562 de meciuri jucate rămân recorduri ale tuturor timpurilor, iar recordul carierei sale la numărul de puncte marcate (2 165) a fost depășit doar de Ty Cobb, Babe Ruth și Hank Aaron. În 1989, în urma unor investigații privind presupusele sale pariuri pe meciurile de baseball, inclusiv pe cele ale propriei echipe, Cincinnati Reds, Rose a fost suspendat pe viață din activitatea sportivă.

Roseau

Oraș, 15 853 loc. (1991), capitala insulei și a statului Dominica din Antilele Mici, în Marea Caraibilor. Este amplasat pe coasta de SV a insulei, la gura râului Roseau. Se remarcă prin exportul de lămâi, legume tropicale și mirodenii și prin grădinile botanice, cascadele și izvoarele termale. Orașul a fost incendiat de francezi în 1805, iar în 1979 a fost distrus aproape în întregime de un uragan.

Rosebery, Archibald Philip Primrose, Al cincilea conte de ~

(07.05.1847, Londra, Anglia - 21.05.1929, Epsom, Surrey)

Om politic britanic. A ocupat, în guvernele conduse de William E. Gladstone, funcțiile de subsecretar de stat cu problemele Scoției (1881–1883) și de secretar de stat pe politică externă (1886, 1892–1894). L-a succedat pe Gladstone ca prim-ministru (1894–1895), dar nu a reușit să rezolve conflictele din cadrul Partidului Liberal și nici să convingă Camera Lorzilor, dominată de conservatori, să aprobe propuneri legislative. S-a opus autoguvernării Irlandei (*vezi* Irish Home Rule), părăsind astfel Partidul Liberal (1905) și retrăgându-se din viața publică.

Rosecrans, William S(tarke)

(06.09.1819, diviziunea administrativă Kingston, Ohio, SUA - 11.03.1898, Redondo Junction, California)

General american. A servit un timp în armată, apoi a demisionat pentru a deveni arhitect și inginer constructor. În Războiul Civil American a condus armatele unioniste către victorie la Iuka și Corinth, Mississippi, și la Murfreesboro, Tennessee. În 1863 a luat cu asalt la Chattanooga trupele Confederației conduse de Braxton Bragg, forțându-le să părăsească orașul. O acțiune greșit planificată a precipitat Bătălia de la Chickamauga și a constrâns trupele sale să se retragă la Chattanooga, unde au fost asediate; această eroare a dus la înlăturarea sa de la comandă. Ulterior a fost membru al Camerei Reprezentanților (1881–1885).

Rosenberg, Alfred

(12.01.1893, Reval, Estonia - 16.10.1946, Nürnberg, Germania)

Ideolog german nazist. Ca redactor-șef al ziarului Partidului Național-Socialist, începând din 1921, s-a inspirat din ideile rasiste ale englezului Houston Stewart Chamberlain, în conceperea cărților sale

ce promovează purificarea rasială și antisemitismul german și care au întărit convingerile extremiste ale lui Adolf Hitler. În Al Doilea Război Mondial a supravegheat transporturi către Germania de obiecte de artă furate și a fost funcționar al guvernului în teritoriile ocupate în E. După război, a fost judecat în Procesele de la Nürnberg și spânzurat pentru crime de război.

Rosenberg, Julius și Ethel
inițial Ethel Greenglass

(12.05.1918, New York, New York, SUA - 19.06.1953, Ossining, New York; 28.09.1915, New York, New York, SUA - 19.06.1953, Ossining, New York)

Spioni americani. S-au căsătorit în 1939 când deja erau amândoi membri ai Partidului Comunist. În 1940, Julius a fost angajat ca inginer în corpul de semnalizare al armatei americane. Se pare că atât el, cât și soția sa, Ethel, au furnizat secrete militare armatei sovietice, în conspirație cu fratele lui Ethel, sergentul David Greenglass, supraveghetor al proiectului de realizare a bombei atomice de la Los Alamos, și cu Harry Gold, agent din cercul de spionaj american. Toți patru au fost arestați în vara lui 1950. Greenglass și Gold au fost condamnați la închisoare, iar soții Rosenberg au primit pedeapsa capitală. În ciuda mai multor recursuri și a unei campanii internaționale pentru clemență, cei doi au fost executați în închisoarea Sing Sing în 1953, fiind singurii civili americani din istorie executați pentru spionaj. În ciuda controverselor din anii următori, îndoielile referitoare la vina lor au fost înlăturate în anii 1990, când au fost făcute publice informațiile serviciului de spionaj sovietic și s-a confirmat activitatea de spionaj a celor doi soți.

Rosenquist, James

(n. 29.11.1933, Grand Forks, Dakota de Nord, SUA)

Pictor american aparținând curentului pop art. Și-a început cariera pictând în manieră abstractă, dar a fost atras ulterior de arta pop. Unele trăsături ale picturilor sale, cum ar fi iconografia culturii pop, logourile publicitare și imaginile suprapuse se datorează slujbei pe care a avut-o în tinerețe, ca pictor de panouri publicitare. De asemenea, este autorul unor lucrări de mari dimensiuni ce combină litografia, serigrafia, gravura și colajul.

Rosenthal, Constantin Daniel

(1820, Budapesta, Ungaria - 23.04.1851, Budapesta)

Pictor român de orientare academică. Angrenat în mișcarea ideologică de reînnoire a societății, a participat activ la Revoluția de la 1848 din Țara Românească; a pictat compoziții cu caracter alegoric: *România revoluționară, România rupându-și cătușele pe Câmpia Libertății*. S-a afirmat și ca portretist (Elena Negri, Anca Manu).

Rosenzweig, Franz

(25.12.1886, Kassel, Germania - 10.12.1929, Frankfurt am Main)

Filozof german existențialist și religios. În perioada studenției la Berlin și Freiburg, a respins idealismul lui Georg Wilhelm Friederich Hegel. A avut o tentativă de a se converti la creștinism, însă în scurt timp s-a reorientat către lectura aprofundată a clasicilor evrei. În timpul Primului Război Mondial au început să se contureze concepțiile sale existențialiste despre religie și credință, pe care le va expune în cea mai importantă lucrare a sa, *Steaua Izbăvirii* (Der Stern der Erlösung, 1921). A colaborat cu Martin Buber la traducerea Vechiului Testament, încercând să redea ceea ce considera a fi tonul existențialist al originalului.

Rosetta, Piatra de la ~

Lespede inscripționată, aflată acum la British Museum, care a furnizat indicii prețioase pentru descifrarea hieroglifelor egiptene. Placa de bazalt negru, de formă neregulată, cu inscripții hieroglifice, demotice (limba egipteană veche) și grecești, a fost descoperită în 1799 de trupele lui Napoleon, lângă orașul Rosetta (Rashid), în NE Alexandriei. Textul se referă la faptele lui Ptolemeu V Epifanul (205–180 î.Hr.) și datează din al nouălea an de domnie al acestuia. Descifrarea sa a fost inițiată de Thomas Young, care a identificat numele proprii din versiunea demotică, și a fost încheiată cu

PRIN AMABILITATEA CURATORILOR DE LA BRITISH MUSEUM

Piatra de la Rosetta, o stelă egipteană de formă rectangulară, cu trei inscripții în trei scrieri diferite: hieroglifică (în partea de sus), demotică (la mijloc) și greacă (jos); British Museum

succes de Jean-François Champollion, care a descoperit că unele hieroglife erau fonetice.

Rosetti, Alexandru

(20.10.1895, București, România - 27.02.1990, București)

Lingvist și filolog român. Profesor universitar la București, interesul său s-a îndreptat în special către fonetică, fonologie și istoria limbii, așa cum au demonstrat-o chiar de la începutul activității lucrările *Studiu asupra rotacismului în română* (Étude sur le rhotacisme en roumain, 1924) și *Cercetări asupra foneticii românei* (Recherches sur la phonétique du roumain, 1926), reprezentând tezele sale de licență și de doctorat în litere. La Universitate, în cadrul Catedrei de limba română al cărei titular a fost după moartea lui Ovid Densusianu, a predat un curs de fonetică generală pe care, începând din 1930, l-a tipărit în mai multe ediții în țară și în străinătate și a organizat un laborator de fonetică experimentală. În 1938 a început publicarea unei ample lucrări despre evoluția și structura limbii române de la latina populară până în sec. XVI. Dar savantul lingvist, îngrijitor al unei ediții științifice de texte din sec. XVI–XVII provenite din arhiva mănăstirii Bistrița din Transilvania, are mari merite și ca editor de literatură beletristică originală, sprijinind, în calitate de director al Editurii Fundațiilor Regale, tipărirea celor mai valoroși scriitori români clasici și moderni. A scris el însuși pagini de memorialistică și note de călătorie, pătrunse de spiritul livresc al intelectualului rafinat care a fost și un desăvârșit om de lume (*Diverse. Note de drum, eseuri, amintiri, eseuri literare*, 1961; *Călătorii și portrete. Note din Grecia, India, Israel, SUA, Albania. Diverse. Cartea albă*, 1977). Membru al Academiei Române (1948) și al unor academii din străinătate.

Rosetti, Constantin A.

(02.06.1816, București, România - 08.06.1885, București)

Scriitor, gazetar și om politic român. Unul dintre capii Revoluției de la 1848 din Țara Românească (*vezi* Revoluția română din 1848), susținător fervent al unirii Principatelor și al domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Cu timpul, din adept a devenit adversar al acestuia, s-a numărat printre cei care au pus la cale detronarea lui, iar printr-o intensă activitate gazetărească, în principal în cele câteva publicații politice al căror inițiator și proprietar a fost, a promovat idei antimonarhice și burghezo-democratice. A fost, în mai multe rânduri, ministru și președinte al Camerei Deputaților, primar al capitalei, director al Teatrului Național și a participat în 1874–1875 la fondarea Partidului Național Liberal. A scris poezie romantică, dar este mai ales autor al unui jurnal personal, editat postum în două volume, sub titlul *Note intime* (1902–1903), original document psihologic și de epocă.

Rosetti, Radu

(14.09.1853, București, România - 12.02.1926, București)

Istoric și scriitor român. Cu o ilustră ascendență boierească prin amândoi părinții, ce urcă până la unul dintre domnii Moldovei, Radu Rosetti a fost un liberal radical cu preocupări istorice și talent literar. S-a interesat de mișcările țărănești din sec. XIX și de la începutul sec. XX (*Pentru ce s-au răsculat țăranii*, 1907), iar ca prozator a cultivat nuvela și povestirea istorică cu o construcție artistică bine articulată, în care se simte, într-o măsură echilibrată, influența literaturii italiene similare. *Povești moldovenești* (1920) și *Alte povești moldovenești* (1921) dezvoltă o anecdotică nu de puține ori de circulație orală, dar întotdeauna evidențiind și o finalitate morală: virtutea de caracter. Trei serii de amintiri, *Auzite de la alții* (1922), *Din copilărie* (1925) și *Din prima tinerețe* (1927), reînvie un aer de epocă egalat în formă doar de *Scrisorile către Alecsandri* ale lui Ion Ghica.

Rosetti, Radu R.

(01.04.1877, Căiuți, Bacău, România - 02.06.1949, București)

Istoric și ofițer român. A urcat treptele ierarhiei militare până la gradul de general de brigadă (1924), a participat la Primul Război Mondial ca ofițer de stat-major și în calitate de comandant de regiment. A îndeplinit importante funcții militare și civile: atașat militar pe lângă Legația Română din Londra, director al Muzeului Militar Național, director al Bibliotecii Academiei Române, ministru. S-a impus ca un important istoric militar prin studiile asupra strategiei pe câmpul de operațiuni, prin editarea unor documente de război, ca și prin analizele dedicate războaielor duse de voievozii români Ștefan cel Mare

şi Matei Basarab sau Războiului pentru Independenţa României din 1877–1878. Scriitor neobosit, a lăsat şi câteva monografii dedicate generalilor I. Em. Florescu (1937) şi Ernest O. Baliff (1946), dar mai ales propriei familii, a Roseteştilor (I-II, 1938–1940). Pentru faptele de bravură pe câmpul de luptă a fost decorat cu înalte ordine conferite de guvernele Italiei, Marii Britanii şi Franţei. A fost membru al Academiei Române (1927). Scrieri teoretice: *Lucrări critice asupra războaielor din anii 1475 şi 1476 dintre Ştefan cel Mare şi turci, Istoria artei militare a românilor până la mijlocul sec. XVII, Făuritori de seamă ai neatârnării României*. Monografii: *Un uitat: Generalul I.Em. Florescu, Familia Rosetti*, 2 vol.

Rosetti, Theodor G.

(05.05.1837, Iaşi sau Soleşti, România – 17.08.1923, Bucureşti)

Jurist, om politic şi publicist român. Membru fondator al societăţii Junimea (a cărei denumire i se datorează), membru de onoare al Academiei Române. A îndeplinit diferite funcţii politice, între care agent diplomatic al României la Berlin (1872–1873), ministru al lucrărilor publice (1875–1876), ministru de interne (1888), prim-ministru (1888–1889), guvernator al Băncii Naţionale (1891–1895), membru al Curţii Permanente de Arbitraj de la Haga (din 1922). Eseuri: *Despre direcţiunea progresului nostru, Mişcarea socială la noi, Scepticismul la noi*.

Rosewall, Ken(neth Ronald)

(n. 02.11.1934, Sydney, Australia)

Jucător de tenis australian. A câştigat în 1956 primele sale titluri importante, partidele de dublu masculin de la Wimbledon şi de simplu din Franţa. A rămas în top timp de 25 de ani, câştigând 18 titluri de Mare Slem. Ultima sa mare victorie a repurtat-o în 1973, fiind component al echipei australiene la Cupa Davis.

Rosh Hashanah

Anul Nou ebraic. Numit şi Ziua Judecăţii, Rosh Hashanah cade pe Tishri 1 (în septembrie sau octombrie), fiind urmat de o perioadă de zece zile de meditaţie şi pocăinţă, încheiată de Yom Kippur. Serviciul religios include suflarea din shofar sau cornul de berbec, o chemare la renaştere spirituală asociată cu transmiterea legilor lui Moise pe Muntele Sinai. Se mai numeşte şi Ziua Pomenirii, care celebrează crearea lumii şi care aminteşte de îndatoririle evreilor ca popor ales de Dumnezeu. Este o sărbătoare solemnă, plină de speranţă; oamenii mănâncă pâine şi fructe înmuiate în miere, ca semn al îndulcirii anului ce o să vină.

Ross, Betsy *născută* Elizabeth Griscom

(01.01.1752, Philadelphia, Pennsylvania, SUA – 30.01.1836, Philadelphia, Pennsylvania)

Patrioată americană. S-a ocupat de cusături şi tapiţerie, conducând atelierul de tapiţerie al soţului său, după ce acesta şi-a pierdut viaţa în Revoluţia Americană. Legenda spune că în 1776 a primit vizita lui George Washington, Robert Morris şi George Ross, unchiul soţului ei, care i-au cerut să coasă un steag pentru noua naţiune, după o schiţă făcută de Washington. Se presupune că ea ar fi sugerat înlocuirea stelelor în şase colţuri propuse de Washington cu cele în cinci colţuri. Deşi Ross a cusut într-adevăr steaguri pentru flota militară, nu există dovezi certe în sprijinul acestei legende cu privire la steagul naţional. În 1777, Congresul Statelor Americane a adoptat drapelul cu stele şi dungi al SUA.

Ross, calota de gheaţă ~

Cea mai mare banchiză din lume, situată în N Mării Ross, un imens intrând în Antarctica. S-a estimat că suprafaţa sa este aproape egală cu cea a Franţei. Marele perete alb de barieră din partea din faţă a banchizei, văzut pentru prima oară în 1841 de exploratorul britanic Căpitanul James C. Ross, se înalţă pe alocuri la 60 m. Această platformă de gheaţă a facilitat foarte mult explorarea interiorului Antarcticii, inclusiv expediţiile lui Roald Amundsen şi Robert Falcon Scott în 1911–1912 către Polul Sud şi expediţiile lui Richard E. Byrd (1928–1941). Aici sunt amplasate mai multe staţiuni permanente de cercetare.

Ross, Harold W(allace)

(06.11.1892, Aspen, Colorado, SUA – 06.12.1951, Boston, Massachusetts)

Redactor de ziar american. A lucrat ca reporter şi redactor înainte de a fonda *The New Yorker* în 1925, cu sprijinul financiar al unui prieten înstărit. Noua revistă a început repede să adune scriitori şi artişti consacraţi, precum şi tinere talente atrase de stilul său inovativ şi de încurajările lui Ross. Discursul său de o renumită sinceritate şi aroganţă, care păreau în

dezacord cu rafinamentul revistei, ascundea o extraordinară intuiție și capacitate editorială. Ross a rămas forța călăuzitoare a revistei *The New Yorker* până la moartea sa, deși a renunțat la multe din îndatoriri în ultimii ani de viață.

Ross, John
nume indian **Tsan-Usdi (Micul John)**

(03.10.1790, lângă Lookout Mountain, Carolina de Nord, SUA - 01.08.1866, Washington DC)

Șef de trib amerindian. S-a născut dintr-un tată scoțian și o mamă pe jumătate indiancă din tribul cherokee; a crescut ca un cherokee. A luptat în războiul cu indienii creek sub comanda lui Andrew Jackson (1813–1814). Ulterior a devenit președinte al Consiliului Național al Indienilor Cherokee (1819–1826). Ca mare căpetenie a națiunii cherokee (1828–1839), s-a împotrivit încercărilor guvernului de a-și însuși fermele și pământurile indienilor cherokee din statul Georgia și i-a cerut lui Jackson, printr-o petiție, să apere drepturile indienilor, însă fără succes. În 1838 a fost obligat să-și conducă poporul pe rușinosul Drum al Lacrimilor, către teritoriul Oklahoma. Aici a devenit șef al noii națiuni unite cherokee (1839–1866).

Ross, Sir Ronald

(13.05.1857, Almora, India - 16.09.1932, Putney Heath, Londra, Anglia)

Bacteriolog britanic. După ce și-a luat diploma în medicină, s-a angajat în Corpul Medical Indian și a participat la cel de-al treilea război anglo-birmanez (1885). A studiat bacteriologia la Londra, apoi a revenit în India, unde, în 1897, a descoperit parazitul plasmodium (cauza malariei) în tractul gastrointestinal al țânțarului anofel. A făcut experimente pe păsări contaminate și sănătoase, pentru a studia întregul ciclu de viață al parazitului, inclusiv prezența sa în glandele salivare ale țânțarului, demonstrând în ce fel este transmis prin mușcătură. În 1902 i-a fost decernat Premiul Nobel.

Ross, Sir William David

(15.04.1877, Thurso, Caithness, Scoția - 05.05.1971, Oxford, Oxfordshire, Anglia)

Filozof moralist scoțian. A ocupat mulți ani funcția de decan al Colegiului Oriel din Oxford (1902–1947) și apoi de prorector al Universității Oxford. Critic al utilitarismului, a propus o formă de intuiționism etic. A susținut că binele (care ține de motivație) și corectitudinea (care ține de fapte) sunt termeni ireductibili și imposibil de definit (*vezi* eroarea naturalistă) și că anumite principii morale de bun-simț (de ex. cele referitoare la respectarea promisiunilor, la spunerea adevărului, la echitate) se învață prin reflecție matură. Printre lucrările sale se numără *Aristotel* (1923), *Dreptatea și Binele* (The Right and the Good, 1930), *Fundamentele eticii* (Foundations of Etics, 1939), *Teoria ideilor lui Platon* (Plato's Theory of Ideas, 1951) și *Teoria etică a lui Kant* (Kant's Ethical Theory, 1954).

Rosse, Al treilea conte de ~
născut **William Parsons**

(17.06.1800, York, Anglia - 31.10.1867, Monkstown, County Cork, Irlanda)

Astronom irlandez. Telescopul său, numit Leviatanul, lung de 16,2 m, a fost cel mai mare telescop reflector din sec. XIX, oglinda sa având un diametru de 183 cm. Cu ajutorul acestuia, Rosse a descoperit forma spiralată a multor corpuri, clasate drept nebuloase, identificate de el ca fiind galaxii. A studiat și a denumit Nebuloasa Crabul. De asemenea, a fost primul care a descoperit stelele duble și triple. În calitate de lord de Oxmantown, a activat în Camera Comunelor între 1821–1834; după ce a moștenit titlul de conte de la tatăl său, în 1841, a devenit membru al Camerei Lorzilor.

Rossellini, Roberto

(08.05.1906, Roma, Italia - 03.06.1977, Roma)

Regizor italian. A regizat primul său film artistic de lungmetraj, *Corabia Albă* (La nave bianca), în 1941. În Al Doilea Război Mondial a făcut filme de propagandă fascistă, dar a filmat în secret și activități antifasciste. A folosit pelicula documentară în *Roma, oraș deschis* (Roma, città aperta, 1945), considerat unul dintre primele exemple ale neorealismului italian. Scenariul a fost scris împreună cu Federico Fellini, cu care a colaborat și la *Paisà* (1946). Multe dintre filmele sale, începând cu *Stromboli* (Stromboli, terra di Dio, 1949), au avut-o în distribuție pe Ingrid Bergman, iar scandalul legat de relația lor amoroasă și de căsătoria lor le-a afectat mult carierele. A regizat *Generalul della Rovere* (Il generale della Rovere), în 1959, și piese de teatru și de televiziune, inclusiv o serie de piese istorice cu caracter didactic. Fiica sa, Isabella Rossellini (n. 1952), a jucat în filme cum ar fi *Catifeaua albastră* (Blue Velvet, 1986) și *Noaptea cea mare* (Big Night, 1996).

Rossellino, Bernardo

(1409, Settignano, Republica Florența - 23.09.1464, Florența)

Arhitect și sculptor italian. Influențat de Donatello, Filippo Brunelleschi și Luca Della Robbia, și-a dezvoltat un stil clasic moderat. Mormântul pe care l-a realizat pentru Leonardo Bruni (1444–1450) în biserica Santa Croce, Florența, a fost una dintre cele mai mari realizări din Renașterea timpurie și a inaugurat un nou tip de monumente funerare. Echilibrul perfect între sculptură și arhitectură, între siluete și decorațiuni a făcut din acest mormânt cu nișă un prototip al epocii sale. A proiectat, de asemenea, absida bazilicii Sfântul Petru, precum și catedrala și palatul Piccolomini din Pienza (1460–1464). Se presupune că l-a învățat meșteșugul și pe fratele său, Antonio (1427–1479), care îl ajuta în mod regulat.

Rossetti, Christina (Georgina)

(05.12.1830, Londra, Anglia - 29.12.1894, Londra)

Poetă engleză. A fost mezina familiei lui Gabriele Rossetti și soră cu Dante Gabriel Rossetti; și-a găsit cel mai important izvor de inspirație în profunda sa credință în Dumnezeu. Culegerile *Târgul Spiridușilor* (Goblin Market, 1862) și *Călătoria prințului* (The Prince's Progress, 1866) conțin multe dintre cele mai frumoase creații ale sale. Poeziile ei cele mai bune au o notă puternică, personală și naturală; succesul lor se datorează capacității autoarei de a armoniza latura evlavioasă și cea pasională a caracterului său. Culegerea de versuri pentru copii *Sing-Song* (1872; completată în 1893) este una dintre cele mai însemnate cărți pentru copii din sec. XIX. Începând din 1871, când s-a îmbolnăvit de tiroidă, a scris în special versuri religioase.

Christina Rossetti, desen de Dante Gabriel Rossetti, 1866; colecție privată

REPRODUCERE CU PERMISIUNEA LUI HAROLD ROSSETTI; FOTO J.M. COTTERELL

Rossetti, Dante Gabriel
născut Gabriel Charles Dante

(12.05.1828, Londra, Anglia - 09.04.1882, Birchington-on-Sea, Kent)

Pictor și poet britanic, fiu al lui Gabriele Rossetti și frate al Christinei Rossetti. Și-a făcut studiile la Academia Regală, dar a șovăit între pictură și poezie. Ca discipol neoficial al lui Ford Madox Brown, și-a însușit admirația acestuia pentru nazareenii germani, iar în 1848 a înființat, împreună cu mai mulți prieteni, Frăția Prerafaelită (*vezi* prerafaeliți). Rossetti a lărgit obiectivele Frăției îmbinând poezia, pictura și idealismul social și considerând prerafaelismul o romanțare a trecutului medieval. După ce picturile sale în ulei au fost aspru criticate, s-a orientat spre acuarele, cu teme din opere literare, pe care le putea vinde mai ușor cunoștințelor sale. Grupul s-a destrămat în 1852, dar Rossetti l-a reînființat în 1856, împreună cu Edward Burne-Jones și William Morris. După moartea soției sale (posibil prin sinucidere), îndelung suferindă, din 1862, creațiile literare au fost înlocuite de portrete de femei, în special ale soției lui Morris, Jane. Poeziile sale, inclusiv seria de sonete *Casa vieții* (The House of Life), s-au bucurat de un mare succes. Iubirea sa pentru Jane a dus la despărțirea acesteia de Morris, în 1875. Devenit alcoolic, și-a petrecut ultimii ani de viață în izolare.

Dante Gabriel Rossetti, fotografie de Lewis Carroll, 1863

ARHIVA BETTMANN

Rossetti, Gabriele (Pasquale Giuseppe)

(28.02.1783, Vasto, Regatul Napolelui - 24.04.1854, Londra, Anglia)

Poet, revoluționar și savant italian. Libretist și apoi custode al unui muzeu din Napoli, a fost condamnat pentru versurile sale pline de duh, pe teme politice, și pentru faptul că făcea parte dintr-un grup revoluționar. În 1824 a fugit în Anglia, unde a publicat, în 1831, o interpretare excentrică a lui Dante, susținând că *Divina Comedie* are o semnificație în special politică și antipapală. După apariția acestei lucrări, a obținut un post de profesor de italiană la King's College din Londra, între 1831 și 1847. Este cunoscut mai ales ca tată a patru copii foarte talentați, printre care Christina Rossetti și Dante Gabriel Rossetti.

Rossini, Gioacchino (Antonio)
(29.02.1792, Pesaro, Statele Papale - 13.11.1868, Passy, Franța)

Compozitor italian. În copilărie a cântat în biserică și a interpretat roluri secundare de operă. La vârsta de 12 ani a început să compună, iar la 14 ani s-a înscris la Conservatorul din Bologna, unde a scris în special muzică religioasă. Începând din 1812, a scris piese de teatru într-un ritm incredibil și timp de 15 ani a fost vocea dominantă a operei italiene; printre cele mai mari succese ale sale se numără *Italianca în Alger* (L'italiana in Algeri, 1813), *Otello* (1816), *Bărbierul din Sevilla* (Il barbiere di Siviglia, 1816), *Cenușăreasa* (La Cenerentola, 1817), *Moise în Egipt* (Mosè in Egitto, 1818), *Asediul Corintului* (Le siège de Corinthe, 1826) și *Semiramida* (1823). În atmosfera blândă și relaxată a creațiilor muzicale de secol XVIII, Rossini a adus originalitate însuflețită cu un spirit insolent, umor și „dorința de a sacrifica toate regulile" etichetei din lumea muzicii și a operei. Cariera sa a marcat punctul culminant al stilului bel canto, o manieră de compoziție dominată de interpret, ce punea accentul pe agilitatea vocală și pe frazări lungi, încărcate. Începând din 1824, a petrecut mult timp la Paris, unde a scris *Wilhelm Tell* (1829), capodopera sa. După 1832, când starea sănătății sale s-a înrăutățit, nu a compus foarte mult, până la seria de minunate cântece și piese pentru pian, adunate, în 1868, în colecția *Păcatele bătrâneților* (Péchés de vieillesse).

Rosso, Giovanni Battista (di Jacopo)
cunoscut ca **Rosso Fiorentino**
sau **Il Rosso**
(08.03.1494, Florența, Republica Florența - 14.11.1540, Paris, Franța)

Pictor și decorator italian. A fost discipolul lui Andrea del Sarto, împreună cu Jacopo da Pontormo, alături de care a devenit mai târziu un reprezentant de frunte al manierismului. Sentimentalismul extrem de pronunțat din operele sale de tinerețe (de ex. fresca *Adormirea Maicii Domnului*, 1513–1514, din biserica Santissima Annunziata din Florența) devine mai moderat în operele de mai târziu; noul său stil se poate observa în lucrarea *Crist mort cu îngeri* (1525–1526). În 1530 s-a mutat în Franța, la invitația lui Francisc I; aici a devenit unul dintre fondatorii Școlii de la Fontainebleau, iar stilul ornamental pe care l-a dezvoltat a influențat artele decorative în toată Europa de N. A rămas în serviciul regal până la sfârșitul vieții.

Rostand, Edmond (-Eugène)
(01.04.1868, Marsilia, Franța - 02.12.1918, Paris)

Dramaturg francez. A scris poezii, eseuri și piese pentru teatrul de păpuși, înainte ca prima sa piesă de teatru, *Mănușa roșie* (Le Gant rouge), să fie pusă în scenă, în 1888. Cea mai populară creație a sa este comedia eroică *Cyrano de Bergerac* (1898), povestea unui soldat urât, cu nasul mare, care, pierzându-și speranța de a o cuceri pe femeia pe care o iubește, îl ajută, în schimb, pe un prieten să o cucerească. Aceasta este ultima creație reprezentativă a dramei romantice franceze și a avut un succes internațional extraordinar. Rostand a mai scris *Puiul de vultur* (L'Aiglon, 1900) pentru Sarah Bernhardt.

Rostock

Oraș și port la mare, 198 964 loc. (2002), situat în NE Germaniei, pe râul Warnow, la 13 km de Marea Baltică. A fost întemeiat în 1218; a devenit, în sec. XIV, un membru de seamă al Ligii Hanseatice. Începând din perioada medievală, în șantierele sale navale au fost construite nave din lemn, până în 1851, când aici a fost realizat primul vapor cu aburi din Germania. Orașul a suferit distrugeri majore în timpul bombardamentelor trupelor aliate din Al Doilea Război Mondial. După război, centrul orașului a fost reconstruit și Rostock a devenit principalul port la ocean din Germania de Est. În prezent este un important centru de pescuit, șantier naval și producător de motoare diesel și de produse chimice.

Rostov

Oraș, 31 141 loc. (2001), situat în partea central-vestică a Rusiei. Menționat pentru prima dată în cronici în 862 d.Hr., Rostov a fost un centru foarte important în Rusia, la începutul Evului Mediu. A fost capitala principatului Rostov-Suzdal, care în 1474 a trecut sub controlul Moscovei. Spre sfârșitul sec. XVI a devenit un important centru comercial pe ruta dintre Moscova și Marea Albă. Produce și în prezent obiecte artizanale tradiționale emailate.

Rostov-na-Donu
în română **Rostov-pe-Don**

Oraș, 1 070 200 loc. (2002), în S Rusiei Europene. Situat pe fluviul Don, la cca

45 km de Marea Azov, a fost întemeiat în 1749, ca punct vamal. La scurt timp a fost fortificat și, datorită poziției sale strategice ca port și centru de transport, a cunoscut o dezvoltare constantă în timpul colonizării rusești din sec. XIX. Ocupat de nemți în Al Doilea Război Mondial, a suferit daune considerabile, dar a fost reconstruit. Este centru industrial și de transport; apropierea sa geografică de bazinul Donețk a dus la o industrializare masivă în ultimele decenii.

Rostropovici, Mstislav (Leopoldovici)

(27.03.1927, Baku, Azerbaidjan, URSS - 27.04.2007, Moscova)

Violoncelist și dirijor american de origine rusă. A studiat compoziția (cu Dimitri Șostakovici), pianul și violoncelul, la Conservatorul din Moscova, între 1943–1948. A interpretat piese scrise special pentru el de către compozitori de renume, cum ar fi Șostakovici, Serghei Prokofiev și Benjamin Britten. Fiind disident politic, a părăsit Uniunea Sovietică în 1974 și a făcut carieră în Occident. S-a stabilit în SUA și a ocupat funcția de dirijor al Orchestrei Naționale Simfonice (1977–1996), având în tot acest timp multe apariții solo și devenind poate cel mai renumit violoncelist din lume. Ca pianist, a acompaniat-o pe soția sa, soprana Galina Vișnevskaia (n. 1926).

Roșca, Dumitru D.

(29.01.1895, Săliște, Sibiu, România - 02.08.1980, Cluj-Napoca)

Filozof român, profesor universitar la Cluj și membru al Academiei Române. A fost traducătorul lui Hegel în limba română: *Prelegeri de estetică* (1966), *Prelegeri de filozofie a istoriei* (1969). Principala sa lucrare este *Existența tragică, încercare de sinteză filozofică* (1968). În alte lucrări tratează diferite aspecte ale filozofiei: *Neotomismul, Despre o istorie a inteligenței, Etică intelectuală, Temeiuri filozofice ale ideii naționale, Însemnări despre Hegel* (1967), *Influența lui Hegel asupra lui Taine* (1968). Eseuri: *Studii și eseuri filozofice* (1970), *Oameni și climate* (1971).

roșcov

Arbore leguminos veșnic verde (*Ceratonia siliqua*), originar din regiunea mediteraneeană de E, dar cultivat și în alte regiuni. Uneori este numit lăcustă sau pâinea-Sfântului-Ioan, în credința că lăcustele cu care s-a hrănit Ioan Botezătorul erau păstăi de roșcov. Copacul are cca 15 m înălțime, este ramificat, cu frunze lucitoare și multe frunzulițe groase. Florile de culoare roșie sunt urmate de păstăi plate pieloase, care conțin de la cinci la 15 semințe tari, de culoare maro, îmbrăcate într-o pulpă dulce, comestibilă, cu gust asemănător ciocolatei.

Rota, Nino

(31.12.1911, Milano, Italia - 10.04.1979, Roma)

Compozitor italian de muzică de film. La vârsta de 13 ani a compus un oratoriu și o operă. După încheierea studiilor la Institutul Curtis din Philadelphia, a început să scrie muzică de film. Între 1950 și 1978 a ocupat funcția de director al Liceului de Muzică din Bari. Tot în 1950 a debutat și lunga sa cooperare cu Federico Fellini, pentru care a orchestrat muzica din filme ca *La Strada* (1955), *La Dolce Vita* (1960), *8½* (1963) și *Amarcord* (1973). Printre numeroasele sale aranjamente muzicale se numără și cele pentru filmele lui Francis Ford Coppola *Nașul* (The Godfather, 1972) și *Nașul: Partea a II-a* (The Godfather: Part II, 1974).

rotativă

Mașină de imprimat cu care se tipărește hârtia ce trece printre un cilindru de suport și un alt cilindru conținând plăcile tipografice. Spre deosebire de aceasta, presa cu tipar plan are o suprafață de imprimat plată. Rotativa este folosită mai ales în operații de mare viteză, hârtia fiind preluată de pe o rolă, ca în tipărirea ziarelor. Multe dintre aceste prese de mari dimensiuni nu numai că imprimă în patru culori, ci și taie hârtia, o îndoaie și o leagă într-o copertă, toate acestea în cadrul unui singur proces automat. Prin unele prese hârtia trece cu o viteză de cca 30 km/h; presele de mari dimensiuni pot imprima până la 60 000 de exemplare a 128 de pagini de mărime standard pe oră. *Vezi și* Robert Richard Hoe.

rotația culturilor

Cultivare succesivă a diferite recolte, într-o anumită ordine, pe aceleași terenuri. Unele alternări de recolte au ca scop obținerea de beneficii imediate, fără a se ține prea mult seama de resursele de bază. Altele urmăresc beneficii pe lungă durată, protejând în același timp resursele. O schemă tipică selectează alternarea

recoltelor după trei clasificări: recolte cultivate pe şiruri (de ex. porumb, cartofi), grâne care cresc unele lângă altele (de ex. ovăz, grâu) şi recolte ce formează gazonul sau „de odihnă" (de ex. trifoi, timoftică). În general, sistemele de recolte ar trebui să includă legumele cu rădăcină lungă. Pe lângă multele efecte benefice pentru soluri şi pentru recolte, culturile alternative bine planificate fac ca fermele să fie eficiente tot timpul anului, asigurând o mai bună utilizare a forţei de muncă, a resurselor şi a echipamentelor, o reducere a riscurilor ce ţin de vreme şi de piaţă şi o mai bună capacitate de a asigura hrana vitelor.

Roth, Philip (Milton)

(n. 19.03.1933, Newark, New Jersey, SUA)

Scriitor american. Şi-a făcut studiile la Universitatea din Chicago şi a obţinut primul succes cu *La revedere, Columb* (Goodbye Columbus, 1959), roman ce descrie în mod realist materialismul grosolan al unei familii dintr-un cartier mărginaş. Operele sale se caracterizează printr-un simţ ascuţit al dialogului, prin preocuparea pentru viaţa evreilor din clasa de mijloc şi pentru penibilele complicaţii de natură sexuală şi sentimentală din sânul unei familii. La acestea se adaugă comicul şi scandalosul roman *Complexul lui Portnoy* (Portnoy's Complaint, 1969), precum şi o serie foarte admirată, construită în jurul unui personaj-scriitor numit Nathan Zuckerman, care cuprinde romane precum *Scriitorul-fantomă* (The Ghost Writer, 1979), *Zuckerman descătuşat* (Zuckerman Unbound, 1981), *Lecţia de anatomie* (The Anatomy Lesson, 1983) şi *Cealaltă viaţă* (The Counterlife, 1986). Printre operele de mai târziu se numără *Teatrul de sabat* (Sabbath's Theater, 1995, Premiul Naţional al Cărţii), un roman pătrunzător, de un comic indecent, şi *Pastorala americană* (American Pastoral, 1997, Premiul Pulitzer).

Rothko, Mark
născut **Marcus Rothkowitz**

(25.09.1903, Dvinsk, Rusia - 25.02.1970, New York, New York, SUA)

Pictor american de origine rusă. Familia lui s-a stabilit, în 1913, în Portland, statul Oregon, SUA, iar el a început să picteze (în special ca autodidact) după ce s-a mutat la New York, în 1925. Stilul său realist, din perioada de început, a culminat cu seria *Metroul* (Subway) (sfârşitul anilor 1930). Formele semiabstracte din lucrările sale de la începutul anilor 1940 au evoluat spre 1948 către o formă contemplativă, foarte personală, de expresionism abstract. Spre deosebire de alţi pictori ce aparţin expresionismului abstract, Rothko nu s-a bazat pe tehnici dramatice precum tuşele violente sau culorile scurse şi stropite. Dimpotrivă, pictura sa aproape lipsită de gesturi a creat efecte prin juxtapunerea porţiunilor mari de culori îmbinate ce par să plutească paralel cu planul tabloului, într-un spaţiu atmosferic, nedefinit. Şi-a petrecut restul carierei încercând să-şi rafineze stilul, simplificându-l tot mai mult. Între 1965 şi 1966, a pictat 14 pânze uriaşe, a căror intensitate sumbră evidenţiază misticismul crescând al pictorului; tablourile sunt găzduite în prezent într-o capelă din Houston, numită capela Rothko după sinuciderea sa.

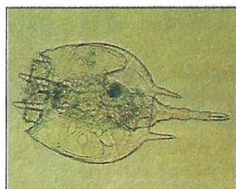
Rothschild, familia ~

Dinastie europeană de bancheri. A fost fondată de Mayer Amschel Rothschild (1744–1812), care şi-a început cariera ca angajat al unei bănci din Frankfurt. Numele de familie derivă de la blazonul roşu (*în germană, rote Schild*) de pe casa din ghetoul evreiesc în care au locuit strămoşii lui Mayer. Tranzacţiile financiare din timpul războaielor napoleoniene dintre 1792 şi 1815 au constituit punctul de pornire al averii Rothschild. Mayer şi fiul său cel mare, Amschel (1773–1855), au coordonat din Frankfurt afacerea tot mai prosperă, în timp ce Nathan (1777–1836) a deschis o filială la Londra, în 1804. James (sau Jakob, 1792–1868) s-a stabilit la Paris în 1811, iar Salomon (1774–1855) şi Karl (1788–1855) au deschis filiale la Viena şi Napoli, în anii 1820. Familia Rothschild s-a orientat mai târziu spre afacerile cu obligaţiuni emise de guvern şi spre companii industriale, investind în domenii precum căile ferate, în industriile siderurgică, petrolieră, metalurgică şi în industria cărbunelui. Ulterior, apariţia noilor bănci comerciale a început să le ameninţe poziţia, astfel că, până la sfârşitul sec. XIX, grupul Rothschild nu mai era primul consorţiu bancar din lume. Membrilor familiei Rothschild li s-au conferit multe titluri de onoare: cei cinci fii ai lui Mayer au fost numiţi baroni ai Imperiului Austriac, un alt Rothschild a fost primul evreu din Parlamentul britanic, iar un altul a fost primul ridicat la rangul de pair. Membrii familiilor stabilite în Marea Britanie şi

Franța – singurii rămași în afaceri bancare după acapararea casei de Austria de către naziști – s-au distins ca oameni de știință și filantropi. Baronul Philippe de Rothschild (1902–1988) s-a remarcat drept unul dintre cei mai buni producători de vinuri (podgoria Mouton-Rothschild).

rotifer

Denumire generică pentru cele cca două mii de specii de nevertebrate acvatice microscopice, pluricelulare, care formează clasa *Rotifera* sau *Rotaria* (încrengătura *Aschelminthes*; *vezi* vierme). Curenții creați de coroana rotiferului (cili mobili distribuiți în cerc în partea anterioară a corpului) antrenează spre gura acestuia bacterii, protozoare și detritus. Rotiferele se hrănesc și cu organisme mai mari (alte rotifere, crustacee, alge). Faringele muscular conține fălci dure. Forma corpului variază foarte mult de la o specie la alta. În general, rotiferele trăiesc în ape dulci, pe toate continentele, dar există și unele specii care viețuiesc în ape sărate. Speciile se deosebesc între ele foarte mult și prin modul lor de viață: pot fi libere sau parazite, solitare sau coloniale, înotătoare, târâtoare sau sedentare.

rotifer (*Platylas quadricornis*)

RUNK/SCHOENBERGER DE LA GRANT HEILMAN

rotondă

În stilul arhitectonic clasic și neoclasic, clădire sau încăpere de plan circular cu acoperișul în formă de cupolă. Panteonul este o rotondă romană clasică. Villa Rotonda din Vicenza, proiectată de Andrea Palladio, este un alt exemplu în stil renascentist italian. Holul central al Capitoliului american reprezintă un model de rotondă, în rolul său tradițional de componentă a unei clădiri publice monumentale.

Rotterdam

Oraș și port la mare, 593 000 loc. (2001), situat în V Olandei, pe râul Nieuwe Maas, aproape de Marea Nordului. A fost întemeiat în sec. XIII, apoi s-a dezvoltat, devenind în timp un important port și centru comercial. Între 1795 și 1813 s-a aflat sub ocupație franceză. În Al Doilea Război Mondial, trupele germane au provocat distrugeri imense, astfel încât cea mai mare parte a orașului a fost reconstruită ulterior, după un nou plan. Este unul dintre cele mai aglomerate porturi pentru marfă din lume, precum și un important port de transbordare către interiorul continentului, zeci de mii de ambarcațiuni ce sosesc pe fluviul Rin profitând de facilitățile pe care le oferă. Este al doilea oraș ca mărime din Olanda; are mai multe rafinării mari de petrol și este producător de articole chimice, de hârtie și confecții. De asemenea, este centru cultural și de învățământ.

rottweiler

Rasă de câini, descendenți ai unor ciobănești ce păzeau cirezile de vite, aduși de legiunile romane în Rottweil, Germania. Din Evul Mediu până spre 1900, acești câini i-au însoțit pe măcelari în călătoriile lor de achiziție a mărfii, purtând banii într-un săculeț, la gât. Au fost folosiți și ca animale de tracțiune, de pază, ca însoțitori ai cirezilor și câini polițiști. Sunt îndesați și musculoși, au o înălțime de 56–69 cm și cântăresc 41–50 kg. Au blană scurtă, neagră, cu pete cafenii pe cap, piept și picioare.

rottweiler

SALLY ANNE THOMPSON/EB INC.

roua-cerului

Denumire comună pentru cele 100 de specii de plante carnivore anuale și perene, mai ales *Drosera*, care formează familia *Droseraceae*. Roua-cerului se întâlnește în regiunile tropicale și temperate. Frunzele sunt, în general, în formă de rozetă la bază. Ambele suprafețe ale frunzelor sunt acoperite cu perișori lipicioși, prevăzuți cu glande și cu tentacule sensibile cu care prind insectele. După ce prada capturată a fost digerată cu ajutorul enzimelor secretate în tentacule, frunza se redeschide și capcana este pregătită din nou. Cea mai cunoscută roua-cerului este capcana-lui-Venus. *Vezi și* planta-urcior.

Rouault, Georges (-Henri)

(27.05.1871, Paris, Franța - 13.02.1958, Paris)

Pictor francez. Ucenicia sa în magazinul unui geamgiu, unde s-a ocupat cu restaurarea vitraliilor medievale (1885–1890), și-a pus amprenta asupra creațiilor de maturitate. După o primă perioadă academică, stilul său a evoluat către fovism, definitivându-se apoi într-o formă foarte

personală de expresionism. Catolic înflăcărat, a pictat personaje aparent căzute din grația divină - prostituate, clovni tragici, judecători nemiloși. După 1914, temele sale devin tot mai pronunțat religioase, accentuând mai mult ideea mântuirii. Rouault trece de la acuarelă la picturi în ulei, la straturi de culoare mai groase, mai bogate, la forme mai simplificate, iar culorile și liniile negre folosite amintesc de vitralii. În anii 1930 a realizat o splendidă serie de tablouri despre Patimile Mântuitorului și a revenit asupra unora dintre picturile sale mai vechi. Tablourile cu clovni, realizate în anii 1940, reprezintă posibile autoportrete. Rouault este, de asemenea, autorul mai multor gravuri, vitralii, lucrări de ceramică și tapițerie.

rouă

Picături de apă, formate peste noapte, prin condensarea vaporilor de apă din atmosferă pe suprafețele obiectelor expuse. Roua se formează în nopțile senine, când suprafețele expuse pierd căldură datorită radiațiilor, devenind astfel mai reci decât aerul. Suprafața rece răcorește și aerul din apropiere, iar dacă aerul este suficient de umed, ea se poate răci dincolo de temperatura la care vaporii de apă se condensează. *Vezi* brumă.

Rouen

Oraș, 107 904 loc., 388 798 loc. în zona metropolitană (2006), situat în NV Franței, pe fluviul Sena. A devenit un centru important începând din sec. III d.Hr., când a fost creștinat de Sf. Mellon. Jefuit de normanzi în 876 d.Hr., Rouen a devenit, în Evul Mediu, capitala Normandiei. A intrat sub ocupație engleză în 1066 și, ulterior, în 1419. În 1431 aici a fost întemnițată și executată Ioana d'Arc. În 1449, orașul a fost ocupat din nou de francezi. Printre monumentele sale istorice se numără abația St. Ouen, construită în sec. XIV, și marea catedrală gotică ce păstrează încă porțiuni datând din sec. XI. Rouen este orașul natal al scriitorilor Pierre Corneille și Gustave Flaubert.

Rousseau, Henri *cunoscut ca* Le Douanier Rousseau (Vameșul)

(21.05.1844, Laval, Franța - 02.09.1910, Paris)

Pictor francez. După satisfacerea stagiului militar a început să lucreze ca taxator, și nu ca vameș (*în franceză,* douanier), cum l-au numit mai târziu prietenii săi, iar în timpul liber s-a dedicat picturii și desenului, ca autodidact. În 1886 a expus la Salonul Independenților câteva dintre primele sale picturi, printre care și *Seară de carnaval* (Un soir de carnaval). Aceasta, ca și picturile de mai târziu, este lucrată în stilul tipic al artei naive; totul este redat întocmai, norii au aspect solid și se insistă mai mult asupra costumelor decât asupra personajelor - ceea ce creează o atmosferă frapantă, plină de mister. Din 1893 s-a dedicat întru totul picturii, iar în 1894 tabloul său *Războiul* (La Guerre) s-a bucurat de aprecierea avangardiștilor. Cele mai bune lucrări ale sale reprezintă, în culori foarte bogate, jungle cu vegetație luxuriantă, animale sălbatice și figuri exotice. A expus *Leul flămând* (Le Lion affamé) împreună cu foviștii (*vezi* fovism), în 1905. A murit sărac și abia după moarte i s-a recunoscut talentul.

Rousseau, Jean-Jacques

(28.06.1712, Geneva, Elveția - 02.07.1778, Ermenonville, Franța)

Filozof francez de origine elvețiană. A fugit din Geneva în Savoia în 1728 și, după o lungă perioadă de călătorii, s-a stabilit la Paris, în 1741. A contribuit la *Enciclopedia* (Encyclopédie) coordonată de Denis Diderot, cu subiecte legate de muzică și economie. În *Discurs asupra științelor și artelor* (Discours sur les sciences et les arts, 1750), el afirmă că oamenii sunt buni prin natura lor, dar au fost corupți și înrobiți de societate și de civilizație; această încredere în bunătatea naturală a omului îl deosebește pe Rousseau de scriitorii romano-catolici care, la fel ca el, se împotriveau ideii de progres. Opereta sa *Vrăjitorul satului* (Le Devin du village, 1752) a avut un succes de durată. În 1752 a intrat într-un conflict cu Jean-Philippe Rameau, în legătură cu comparația dintre meritele muzicii franceze și ale celei italiene, Rousseau susținând-o pe cea de-a doua. În *Discurs asupra originii și cauzelor inegalității dintre oameni* (Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes, 1754), el l-a contrazis pe Thomas Hobbes, susținând că, înainte de apariția societăților, viața omului era sănătoasă, fericită și liberă și că viciul a apărut ca rezultat al organizării sociale și mai ales al dezvoltării proprietății private. Potrivit lui, societatea civilă apare doar pentru a asigura pacea și pentru a proteja proprietatea, pe care nu o dețin toți, prin urmare ea reprezintă un contract social fals

care accentuează inegalitatea. Lucrarea sa *Contractul social* (Le Contrat social, 1762), ce începe cu fraza memorabilă „Omul s-a născut liber, dar pretutindeni se găsește în lanțuri", argumentează că, dacă o societate sau un stat civil ar avea la bază un adevărat contract social, oamenii ar câștiga în schimbul independenței lor naturale o formă de libertate mai bună, și anume libertatea politică, definită de el prin respectarea unei legi autoimpuse generate de „voința generală". Romanul *Émile* (Emile, ou de l'éducation) este o sinteză a ideilor sale despre educație și a influențat puternic ideile celor ce i-au urmat, dar controversa creată după publicarea cărții l-a obligat să fugă în Elveția. Prin 1767 a început să dea semne de instabilitate psihică și ulterior a murit cuprins de nebunie. *Confesiunile* sale (Les Confessions, publicate între 1781–1788) reprezintă una dintre cele mai apreciate autobiografii din lume.

Rousseau, (Pierre-Etienne-) Théodore

(15.04.1812, Paris, Franța - 22.12.1867, Barbizon)

Pictor francez. Fiu al unui croitor, a început să picteze la vârsta de 14 ani și, în scurt timp, își realiza tablourile direct în mijlocul naturii, o practică inedită în epocă. Deoarece se îndepărtau de normele teoretice, lucrările sale au fost constant respinse de Salon. Începând din anii 1830, a pictat mai mult în localitatea Barbizon, unde a devenit unul dintre șefii școlii de peisagiști de la Barbizon. Spre deosebire de peisajele de un calm idealizat ale neoclasicilor, picturile sale înfățișează natura ca pe o forță sălbatică, incontrolabilă, iar tușele subțiri și elaborate prevestesc stilul impresionist.

Roussel, Albert (Charles Paul Marie)

(05.04.1869, Tourcoing, Franța - 23.08.1937, Royan)

Compozitor francez. A lucrat în marină șapte ani înainte de a se hotărî pentru o carieră muzicală. A studiat timp de zece ani la Schola Cantorum din Paris. Primele compoziții poartă amprenta profesorului său, Vincent d'Indy. *Padmâvatî* (1918), operă și balet cu ritmuri indiene, a stârnit entuziasm în rândul tinerilor compozitori; alte lucrări ale sale sunt baletele *Ospățul păianjenului* (Le Festin de l'araignée, 1913) și *Bachus și Ariadna* (Bacchus et Ariane, 1930), precum și *Simfonia a III-a* (1930). Muzica sa este apreciată pentru fervoarea lirică, tehnica austeră și armonia îndrăzneață.

Roussillon

Regiune istorică și culturală în S Franței. Locuită inițial de iberici, regiunea a fost cucerită de romani în sec. II î.Hr. Începând din sec. V d.Hr. a fost ocupată succesiv de vizigoți, arabi și de francii carolingieni. În sec. IX d.Hr. a fost acaparată de conții de Barcelona. Începând din sec. X d.Hr. a înflorit aici viața monahală, regiunea păstrând și astăzi multe ruine în stil arhitectural romanic. În sec. XII a fost anexată regatului Aragonului, iar în urma tratatului din 1659 a fost redobândită de Franța. Cel mai important oraș este Perpignan. În regiune trăiesc numeroase familii de țigani catalani, iar limba catalană este foarte răspândită.

Rovine, Bătălia de la ~

Moment important al istoriei conflictelor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman. Sultanul Baiazid I a preluat frâiele Imperiului Otoman după moartea sultanului Murad în timpul luptelor de la Câmpia Mierlei (Kossovopolje, 1389). El a trebuit să se confrunte cu revolte interne, dar și cu nesupunerea statelor de dincolo de frontiera volatilă a imperiului. Armata turcă a trecut Dunărea pentru a pedepsi incursiunile trupelor lui Mircea cel Bătrân în zonele controlate de turci și relațiile acestuia cu regele Ungariei și cu emirii din Anatolia, care reprezentau un pericol pentru stabilitatea cuceririlor otomane din Europa. În istoriografia română există controverse privind localizarea bătăliei și data la care a avut loc (10 octombrie 1394 sau 17 mai 1395), admițându-se și ideea că au fost două bătălii, prima la 10 octombrie 1394, când oastea Țării Românești, condusă de domnitorul Mircea cel Bătrân (1386–1418), a obținut victoria împotriva otomanilor conduși de Baiazid Ilderim. A doua bătălie, după ipoteza susținută de Bogdan Petriceicu Hasdeu, ar fi avut loc tot la Rovine, pe Argeș, la 17 mai 1395, fiind menționată în lucrarea franceză *Cronica de la Saint Denis* (Chronique de Saint Denis).

Rowe, Nicholas

(20.06.1674, Little Barford, Bedfordshire, Anglia - 06.12.1718, Londra)

Scriitor englez. Printre piesele sale, care au contribuit mult la apariția tragediei domestice (în care protagoniștii fac parte mai curând din clasa de mijloc decât din rândurile aristocrației), se numără

Ambițioasa mamă vitregă (The Ambitious Step-Mother, 1700), *Tamerlan* (1702), *Pocăitul cinstit* (The Fair Penitent, 1703), *Tragedia lui Jane Shore* (The Tragedy of Jane Shore, 1714) și *Tragedia lui Lady Jane Grey* (The Tragedy of the Lady Jane Grey, 1715). Este cunoscut, de asemenea, ca autorul unei prime ediții critice a operelor lui William Shakespeare, *Operele domnului William Shakespeare* (The Works of Mr. William Shakespeare, 1709, 1714). A fost numit poet laureat în 1715, opera sa poetică cuprinzând ode și traduceri. Rowe este considerat cel mai de seamă autor dramatic de tragedii din literatura engleză a sec. XVIII.

Rowlandson, Mary *născută* Mary White

(1637/?/, Anglia - 05.01.1710/1711, Wethersfield, Connecticut)

Scriitoare de origine britanică din coloniile americane. A fost fiica primului proprietar al orașului Lancaster, statul Massachusetts, SUA, unde a locuit cu soțul său, preot, și cu cei patru copii ai lor. Când indienii au distrus așezarea, în 1676, a fost răpită și ținută ostatică timp de 11 săptămâni. Eliberată prin răscumpărare, s-a stabilit la Connecticut cu soțul și cu cei doi copii care supraviețuiseră. Cartea ei despre perioada de captivitate, intitulată *Suveranitatea și bunătatea lui Dumnezeu, împreună cu credința promisiunilor sale; o narațiune a captivității și înapoierii doamnei Mary Rowlandson* (The Soveraignity and Goodness of God, Together with the Faithfulness of His Promises Displayed; Being a Narrative of the Captivity and Restauration of Mrs. Mary Rowlandson), publicată în 1682, s-a bucurat de popularitate în colonii și la Londra.

Rowlandson, Thomas

(07.1756, Londra, Anglia - 22.04.1827, lângă Londra)

Caricaturist britanic. Fiu al unui negustor, a studiat la Academia Regală și la Paris. După ce și-a deschis un atelier de portrete, a început să deseneze caricaturi pentru a câștiga bani în plus, dar acestea au avut un succes atât de mare, încât au devenit principala sa ocupație. Imaginile comice pe care le-a creat satirizau diferite tipuri sociale caracteristice epocii sale - anticarul, hangița șleampătă, scriitorașul. De asemenea, a ilustrat ediții ale unor romane de Tobias Smollett, Oliver Goldsmith și Laurence Sterne.

Rowling, J(oanne) K(athleen)

(n. 31.07.1965, Chipping Sodbury, lângă Bristol, Anglia)

Scriitoare britanică, creatoarea seriei *Harry Potter*, foarte apreciată de către public. Primul dintre cele șapte volume ale seriei, *Harry Potter și piatra filozofală* (Harry Potter and the Philosopher's Stone), a fost publicat în 1997. Caracterizată prin descrieri dinamice și o intrigă plină de fantezie, povestea îl înfățișează pe eroul imaginar Harry Potter, un băiat orfan și singur, care descoperă că este vrăjitor. Cartea a avut un succes imediat, adresându-se atât copiilor (publicul-țintă inițial), cât și adulților. Volumele care au urmat - *Harry Potter și Camera Secretelor* (Harry Potter and the Chamber of Secrets, 1998), *Harry Potter și Prizonierul din Azkaban* (Harry Potter and the Prisoner of Azkaban, 1999), *Harry Potter și Pocalul de Foc* (Harry Potter and the Goblet of Fire, 2000), *Harry Potter și Ordinul Phoenixului* (Harry Potter and the Order of the Phoenix, 2003), *Harry Potter și Prințul Semipur* (Harry Potter and the Half-Blooded Prince, 2005) și *Harry Potter și Talismanele Morții* (Harry Potter and the Deathly Hallows, 2007) - s-au vândut, de asemenea, foarte bine. Meritul atribuit lui Rowling a fost acela de a fi reînviat interesul copiilor pentru lectură; în 2001 a fost decorată cu Ordinul Imperiului Britanic. În același an a fost difuzată adaptarea cinematografică a primului volum din seria Harry Potter. A devenit unul dintre filmele cu cele mai mari încasări din lume, următoarele volume devenind și ele filme de succes.

Roxas (y Acuna), Manuel

(01.01.1892, Capiz, Filipine - 15.04.1948, Clark Field, Pampanga)

Primul președinte (1946–1948) al Republicii Filipine. Avocat de profesie, și-a început cariera politică în 1917. Susținător al independenței Filipinelor față de Statele Unite, a făcut parte din comisia care a redactat textul constituției sub forma Actului revizuit al Independenței Filipinelor și Commonwealthului (Actul Tydings-McDuffie; 1934). În Al Doilea Război Mondial a colaborat cu administrația projaponeză, dar a fost apărat în procesele politice de după război de către generalul Douglas MacArthur. A fost ales președinte al Filipinelor după câștigarea independenței (1946). Roxas a obținut de

la SUA fonduri pentru reconstrucția țării sale. În schimb a fost nevoit să accepte stabilirea unor baze militare americane în Filipine și să facă alte concesii majore. Guvernarea sa a fost măcinată de corupție și de utilizarea brutală a forțelor de poliție, ceea ce a contribuit la izbucnirea Răscoalei Hukbalahap.

Roy, Jamini

(15.04.1889, Baliatore, India - 24.04.1972, Calcutta)

Artist indian. La sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, a renunțat la pregătirea sa academică, adoptând, în schimb, un stil linear decorativ plin de culoare, preluat din tradiția populară bengaleză. Între 1930 și 1940 picturile sale au constituit expresia trecerii artei moderne indiene de la stilul academic la arta de influență populară. Temele lui Roy au variat de la *Ramayana* și Iisus Hristos la figuri ale Indiei contemporane lui Roy, cum ar fi Mahatma Gandhi. Este unul dintre cei mai cunoscuți artiști indieni ai sec. XX.

Roy, Ram Mohun

(22.05.1772, Radhanagar, Bengal, India - 27.09.1833, Bristol, Gloucestershire, Anglia)

Reformator religios, social și politic indian. Născut într-o familie prosperă din casta brahmanilor, a călătorit foarte mult în tinerețe, ajungând să cunoască astfel diferite culturi și să dezvolte păreri eretice despre hinduism. În 1803 a scris un mic tratat prin care condamna superstițiile și diviziunea religioasă a Indiei și pleda în favoarea unui hinduism monoteist care să venereze un zeu suprem unic. A efectuat traduceri moderne ale *Vedelor* și *Upanișadelor*, cu scopul de a fundamenta filozofic convingerile sale, a pledat în favoarea libertății cuvântului și a religiei și a denunțat sistemul de caste și practica arderii soției odată cu soțul decedat. În 1826 a fondat Colegiul Vedanta, iar în 1828, mișcarea brahmo samaj.

Royal Dutch Shell, Corporația ~

Corporație multinațională care include cele două companii fondatoare, Royal Dutch Petroleum Co. Ltd. din Haga și Shell Transport and Trading Co. PLC din Londra. Cele două companii-mamă au fost la început rivale. În 1878, în Londra, Marcus Samuel a preluat firma de import-export a tatălui său (care includea comerțul cu scoici orientale) și a început comerțul cu petrol lampant; mai târziu, a intrat în afaceri cu petrol în Orientul Îndepărtat, iar în 1897 a fondat compania Shell Transport and Trading Ltd. Între timp, în 1890, un grup de oameni de afaceri olandezi a înființat compania Royal Dutch pentru exploatarea resurselor de țiței din Indiile olandeze, care a construit prima sa rafinărie în Sumatra, în 1892. În 1907, cele două companii au fuzionat în Royal Dutch/Shell Group, care a achiziționat companii de producție în Egipt, Irak, România, Rusia, Mexic, Venezuela, California și Oklahoma. Grupul, numit de obicei Shell, a folosit începând cu anii 1900 scoica drept logo. Având afaceri în domeniul gazului natural lichefiat și al produselor petrochimice, precum și în aviație, în transporturi maritime și combustibili pentru automobile, Royal Dutch Shell este astăzi unul dintre primele zece mari concerne din lume.

Royal National Theatre

Companie britanică de teatru. A fost fondată în 1962 cu numele de National Theatre, avându-l ca director pe Laurence Olivier (1963–1973), iar ca membri, mulți actori de la compania teatrală Old Vic. În 1976, compania s-a mutat de la teatrul Old Vic din Londra într-un complex nou construit, de trei teatre, pe malul sudic al Tamisei. În 1988, regina Elisabeta II a acordat companiei permisiunea oficială de a adăuga cuvântul „Royal" (*în engleză*, regal) la denumirea sa. Finanțat parțial de stat, teatrul prezintă un repertoriu combinat, clasic și modern. Printre directorii săi s-au numărat Sir Peter Hall (1973–1988), Richard Eyre (1988–1997), Sir Trevor Nunn (1997–2003) și Nicholas Hytner (din 2003).

Royal Shakespeare Co. (RSC)

Importantă companie de teatru britanică. Inițial a aparținut Teatrului Memorial Shakespeare din Stratford-upon-Avon, care a fost inaugurat în 1879 ca loc de desfășurare a unui festival anual al pieselor de teatru ale lui William Shakespeare. Compania s-a numit Compania Memorială Shakespeare până în 1961, când a fost redenumită și reorganizată în două filiale, una la Stratford și alta la Londra. Compania din Stratford pune în scenă piese de Shakespeare și de alți dramaturgi elisabetani și iacobini, iar cea din Londra, găzduită de complexul de artă Barbican, prezintă piese clasice din alte epoci, precum și piese moderne.

Royall, Anne Newport
născută **Anne Newport**

(11.06.1769, New Baltimore, Maryland - 01.10.1854, Washington DC)

Scriitoare americană, considerată prima ziaristă din Statele Unite. A călătorit în toată țara și între 1826–1831 a publicat zece jurnale ale acestor călătorii, ce rămân mărturii valoroase ale istoriei sociale. Femeie excentrică și înverșunată, a fost condamnată ca fiind o „scandalagioaică oarecare", în 1829, la Washington DC, în urma unui conflict al său cu o biserică prezbiteriană locală. În 1831 a început să-și publice vederile fățișe și controversate despre diverse teme în ziarul ei de scandal din Washington *Paul Pry* (1831–1836), care a fost urmat de *The Huntress* (1836–1854).

Royce, Josiah
(20.11.1855, Grass Valley, California, SUA - 14.09.1916, Cambridge, Massachusetts)

Filozof american. A studiat sub îndrumarea lui William James și a lui Charles Sanders Peirce la Universitatea Johns Hopkins. După ce a predat limba engleză la Universitatea California, a acceptat un post la Harvard (1882) unde a rămas până la sfârșitul vieții. Fiind un idealist absolut, în tradiția hegeliană, a subliniat unitatea dintre gândirea umană și lumea exterioară. Idealismul său se extinde și în domeniul religiei, care în viziunea lui se bazează pe loialitatea umană. Cel mai mare bine, spune el, ar fi atins prin „voința și devotamentul practic și total al unei persoane față de o cauză". Gândirea sa complexă l-a propulsat și în domenii precum psihologia, etica socială, critica literară, istoria și metafizica. Printre numeroasele sale lucrări sunt incluse și *Aspectul religios al filozofiei* (The Religious Aspect of Philosophy, 1885), *Spiritul filozofiei moderne* (The Spirit of Modern Philosophy, 1892), *Studii despre bine și rău* (Studies of Good and Evil, 1898), *Lumea și individul* (The World and the Individual, 1900–1901) și *Filozofia loialității* (The Philosophy of Loyalty, 1908). Accentul pe care l-a pus pe individualitate și pe voință, mai presus de intelect, a influențat puternic filozofia americană din sec. XX.

Royko, Mike *născut* Michael
(19.09.1932, Chicago, Illinois, SUA - 29.04.1997, Chicago)

Editorialist american. A renunțat la colegiu pentru a se înrola în Forțele Aeriene, în timpul Războiului din Coreea. În 1959 a început să lucreze la *Chicago Daily News*, devenind editorialist cu normă întreagă în 1964. Eseurile sale politice și sociale ireverențioase, agresive și pătrunzătoare, în care erau prezentate nedreptățile ce se abăteau asupra oamenilor de rând, reflectau apartenența sa la clasa muncitoare. Mai târziu s-a transferat la *Chicago Sun-Times* și apoi la *Chicago Tribune*. Editorialul său de largă popularitate i-a adus un Premiu Pulitzer în 1972. A publicat colecții ale editorialelor sale și bestsellerul *Șeful* (Boss, 1971) despre Richard Daley.

Royster, Vermont (Connecticut)
(30.04.1914, Raleigh, Carolina de Nord, SUA - 22.07.1996, Raleigh)

Ziarist american. A început să lucreze în 1936 la *Wall Street Journal*, pe post de corespondent de Washington. După ce a activat în marină în Al Doilea Război Mondial, s-a întors la *Wall Street Journal*, devenind redactor-șef (1958–1971) și prim-vicepreședinte (1960–1971) al editurii Dow Jones&Co., care îl publica. A ieșit la pensie în 1971 și, ca redactor emerit, a scris editorialul săptămânal *Meditând asupra lucrurilor* (Thinking Things Over) până în 1986. A primit de două ori Premiul Pulitzer (1953, 1984) și Medalia Prezidențială a Libertății (1986).

rozariu
Practică religioasă în care rugăciunile sunt rostite și numărate pe un șirag de mărgele sau pe un șnur cu noduri, care se numește rozariu sau mătanie. Multe dintre aceste obiecte sunt decorative și conțin pietre prețioase. Folosirea rozariului este o practică larg răspândită în religiile lumii, cum ar fi creștinismul, hinduismul, budismul și islamul. În creștinism, cel mai cunoscut este rozariul Fecioarei Maria. Originea sa este incertă, dar este asociat cu Sfântul Dominic și a ajuns la forma actuală în sec. XV.

rozător
Denumire generică pentru reprezentanții ordinului *Rodentia*, care include 50% din toate speciile de mamifere. Rozătoarele sunt mamifere placentare, în mare majoritate erbivore. Au o pereche de incisivi superiori și alta de incisivi inferiori care cresc continuu. Atunci când maxilarul inferior este tras înapoi, măselele intră în contact pentru a mărunți hrana; atunci când sunt împinși înainte și în jos, incisivii vin în

contact la vârf, pentru a roade. Familiile de rozătoare cuprind veverițele (*Sciuridae*), șoarecii (*vezi* șoarece) și șobolanii (*Muridae*); șoarecii-cu-picioare-albe, șobolanii-de-deșert, hamsterii, lemingii, bizamii, șobolanii-de-pădure, șoarecii-de-câmp (*Cricetidae*), castorii (*Castoridae*), popândăii-de-buzunar (*Geomyidae*), cobaii (*Caviidae*), șoarecii-de-buzunar, șoarecii-cangur și șobolanii-cangur (*Heteromidae*), porcii-spinoși (*Erethizontidae* și *Hystricidae*) și hutia (*Capromyidae*).

Rozelle, Pete *născut* Alvin Ray

(01.03.1926, Southgate, California, SUA - 06.12.1996, Rancho Santa Fe, California)

Director sportiv american și reprezentant al Ligii Naționale de Fotbal (american) (NFL). A absolvit Universitatea San Francisco și a lucrat la început în domeniul relațiilor publice. Numit reprezentant în 1960, a dublat efectivele ligii, a contribuit la crearea Super Bowl și a negociat contracte profitabile cu diferite canele de televiziune. În 1966, Rozelle a încheiat o înțelegere în vederea fuzionării NFL cu rivala sa, Liga Americană de Fotbal. În 1970, a convins canalul ABC să realizeze emisiunea *Monday Night Football*, care a avut un mare succes. În timpul exercitării funcției sale (până în 1989), audiența evenimentelor din NFL a crescut de mai mult de trei ori.

rozetă *sau* rozasă

În stilul arhitectonic gotic, fereastră circulară ornamentată, deseori cu vitralii, apărută prima dată la catedralele de la mijlocul sec. XII. Era amplasată în special la capătul de V al navei și la capetele transeptului. Ornamentul de piatră dantelată al unei rozete din perioada de apogeu a goticului consta dintr-o serie de forme radiale, fiecare terminându-se în vârf cu un arc în ogivă în partea exterioară a cercului. Remarcabile sunt îndeosebi rozetele catedralei Notre-Dame de Paris. La ornamentele traforate în stil flamboaiant târziu, elementele radiale constau într-o rețea complexă de bare arcuite, cu două curburi.

rozicrucian

Membru al unei bresle secrete, răspândite în întreaga lume, ce pretinde că posedă cunoștințe ezoterice moștenite din timpuri străvechi. Numele provine de la simbolul ordinului, o combinație dintre un trandafir și o cruce. Originile sale sunt obscure. Cel mai vechi document cunoscut legat de această breaslă, *Fama Fraternitatis* (Reflecții asupra fraternității, 1614), relatează istoria presupusului fondator, Christian Rosenkreuz, despre care se spune că s-a născut în 1378 și că și-a dobândit cunoștințele în cursul călătoriilor sale în Orientul Mijlociu, împărtășindu-le la întoarcerea în Germania și adepților săi. Astăzi este considerat mai curând un personaj simbolic decât unul real. Unii îl consideră pe Paracelsus adevăratul fondator; alții afirmă că rozicrucianismul nu reprezintă altceva decât suma de cunoștințe moștenite de la Platon, Iisus, Filon Iudeul, Plotin și alții. Nu există dovezi certe ale existenței ordinului înainte de sec. XVII. Ordinul Antic Mistic Internațional Rosae Crucis a fost fondat în 1915; împreună cu alte grupări rozicruciene, continuă să fie activ și în zilele noastre.

rozmarin

Arbust mic peren (*Rosmarinus officinalis*) din familia mentei, cu frunze persistente folosite pentru aromatizarea a numeroase feluri de mâncare. Are o înălțime de 1–2,3 m și frunze mici, liniare, asemănătoare acelor de pin, curbate, lucioase și de un verde-închis deasupra și albe dedesubt. Florile albăstrii cresc în ciorchini mici. Rozmarinul atrage în mod deosebit albinele. În timpurile străvechi se credea că întărește memoria; în literatură și folclor este simbolul amintirilor și al fidelității. Originar din zona mediteraneeană, a fost naturalizat în toată Europa și în zonele cu climă temperată de pe continentul american.

Ru-486

Nume al unui medicament care se administrează în primele luni ale sarcinii, pentru a provoca un avort, deoarece împiedică asimilarea de progesteron, un hormon necesar pentru menținerea sarcinii. Medicamentul provoacă ruperea peretelui uterin, care migrează împreună cu embrionul spre vagin. Este utilizat în Franța pentru întreruperea sarcinilor din primele faze, încă din 1988, și a fost acceptat în 2000 și în Statele Unite. Numele Ru-486 vine de la cel care l-a creat, Roussel-Uclaf, urmat de un număr de serie.

Rub al-Khali

Vast deșert în S peninsulei Arabia. Se întinde pe o suprafață de cca 650 000 kmp,

cea mai mare parte în SE Arabiei Saudite (pe mai mult de un sfert din teritoriul acesteia), dar și pe porțiuni mai mici din Yemen, Oman și Emiratele Arabe Unite. Este cea mai mare întindere continuă de nisip din lume, nelocuită și în mare parte neexplorată. În 1948 a fost descoperit aici Al-Ghawar, cel mai mare câmp petrolifer din lume.

rubarbă

Denumire comună pentru numeroasele specii de plante perene, genul *Rheum* (familia *Polygonaceae*), în special *R. rhaponticum* (sau *R. rhabarbarum)*, cultivate pentru frunzele cu pețioluri mari, suculente și comestibile. Rubarba se adaptează cel mai bine în zonele temperate. Pețiolurile frunzelor sale, cărnoase, acre și foarte acide, sunt folosite la plăcinte, compoturi și dulceață și uneori ca bază a unor vinuri sau aperitive. Rădăcinile rezistă bine la frig. Frunzele foarte mari care cresc la începutul primăverii sunt toxice pentru animale și pentru oameni; spre sfârșitul anotimpului, tulpina dă naștere la multe flori mici, albe-verzui, și la fructe aripate, de formă unghiulară. Se consideră că rădăcina de rubarbă are proprietăți purificatoare și purgative.

rubarbă (*Rheum rhaponticum*)

Rubens, Peter Paul

(28.06.1577, Siegen, Nassau, Westfalia, azi Germania - 30.05.1640, Anvers, Țările de Jos Spaniole, azi Belgia)

Pictor flamand, reprezentant principal al dinamismului, vitalității și exuberanței senzoriale a picturii baroce. Deși printre capodoperele sale se numără portrete și peisaje, Rubens este poate cel mai bine cunoscut pentru tablourile pe teme religioase și mitologice. Administrator al unor vaste proiecte decorative, Rubens era conducătorul celui mai mare atelier de pictură din Europa. Inventivității sale îi corespundeau o extraordinară energie și versatilitate.

Educația și începuturile

Rubens s-a născut în orașul german Siegen, în Westfalia. Tatăl său, Jan Rubens, avocat și membru în consiliul municipal al orașului Antwerpen, fugise în 1568 din Regatul Spaniol al Țărilor de Jos (Belgia de azi) împreună cu soția sa, Maria Pypelinckx, și cu cei patru copii pentru a scăpa de persecuția religioasă împotriva convingerilor sale calviniste. După moartea lui Jan în 1587, familia s-a întors la Antwerpen, unde tânărul Peter Paul, crescut în religia romano-catolică a mamei sale, a primit o educație clasică. Formarea sa ca artist a început în 1591 cu ucenicia la Tobias Verhaecht, o rudă, pictor peisagist modest. Un an mai târziu, Rubens s-a mutat în atelierul lui Adam van Noort, unde a rămas timp de patru ani, până când a devenit elevul celui mai bun artist din Antwerpen, Otto van Veen, decanul Ghildei Sfântului Luca a pictorilor locali. Van Veen i-a inculcat lui Rubens noțiunea optimistă a picturii ca nobilă profesie umanistă.

În marea lor majoritate, lucrările de tinerețe ale lui Rubens au dispărut sau rămân neidentificate. *Portretul unui tânăr* (1597; Muzeul Metropolitan, New York) este opera sa datată cea mai timpurie. În 1598, Rubens a fost primit în ghilda pictorilor din Antwerpen. A continuat probabil să lucreze în studioul lui van Veen până când a plecat într-o călătorie prin Italia în mai 1600. La Veneția, Rubens a asimilat luminozitatea și expresivitatea dramatică a capodoperelor renascentiste ale lui Tițian, Tintoretto și Veronese. Angajat de Vincenzo I Gonzaga, duce de Mantova, pictorul s-a îndreptat spre orașul de reședință al acestuia, unde principala sa îndatorire a fost realizarea de copii după tablouri renascentiste, în principal portrete ale unor frumuseți de la curte. În octombrie 1600, Rubens l-a însoțit pe duce la Florența pentru a participa la nunta prin procură a verișoarei lui Gonzaga, Maria de Medici, cu regele Henric IV al Franței, pe care Rubens avea să o reconstituie un sfert de secol mai târziu pentru regină. Până la sfârșitul primului an, Rubens călătorise deja prin toată Italia cu caietul de schițe în mână. Copiile pe care le-a făcut tablourilor renascentiste oferă o bogată panoramă a izbânzilor artei italiene de secol XVI.

În august 1601, Rubens a sosit la Roma. Aici s-a dovedit foarte receptiv față de noul stil baroc promovat de Annibale Carracci și Caravaggio - un naturalism îndrăzneț combinat cu o resuscitare a formelor eroic idealizate ale lui Michelangelo și Rafael. Prima sa comandă majoră la Roma au fost trei tablouri mari (1601–1602) pentru capela Sfintei Elena din cripta bazilicii

Santa Croce. În 1603, Gonzaga l-a trimis în Spania, în prima misiune diplomatică a lui Rubens, pentru a însoți și înmâna un transport de picturi destinat regelui Filip III. Pentru prim-ministrul lui Filip, ducele de Lerma, Rubens a pictat primul său portret ecvestru major (1603, Muzeul Prado, Madrid), care a reprezentat un uriaș pas înainte față de tradiția venețiană a lui Tițian și Tintoretto în privința redării forței fizice și a acuității psihologice.

Către sfârșitul lui 1605, Rubens a făcut o a doua călătorie la Roma. Împreună cu fratele său Filip, el a studiat intensiv arta și filologia antice și a început să strângă o colecție substanțială de sculpturi, reliefuri, busturi și vechi monede romane. În 1606 a primit comanda care i-a încununat activitatea la Roma: pictura de deasupra altarului din Chiesa Nuova (biserica Sfânta Maria din Vallicella). Rubens a încadrat prețioasele icoane ale altarului într-o apoteoză purtată în înalt de o ceată de *putti* (amorași cu aripi de înger) – fantezie esențial barocă, ulterior adaptată în sculptură de Gian Lorenzo Bernini.

Întoarcerea la Antwerpen

În octombrie 1608, primind vestea că mama sa era grav bolnavă, Rubens s-a întors în grabă la Antwerpen, dar prea târziu. În ciuda pierderii suferite, sosirea sa a fost oportună din alt punct de vedere. Fratele său Filip fusese numit secretar al orașului. Mai important, negocierile pentru Armistițiul de Doisprezece Ani (1609–1621) tocmai se încheiau între separatiștii olandezi și Spania, ceea ce promitea pace și reconstrucție economică pentru Flandra devastată de război. Primăria din Antwerpen i-a comandat lui Rubens o sărbătorească *Adorație a magilor* (1609; Prado), care l-a făcut de îndată cunoscut în țară. Deși pictorului îi era încă dor de Italia, regenții spanioli de Habsburg ai Flandrei, arhiducele Albert și arhiducesa Isabella, i-au făcut o ofertă prea bună pentru a fi refuzată. Devenit noul pictor al curții, Rubens era scutit de toate impozitele, restricțiile de ghildă și îndatoririle oficiale la Bruxelles. Putea rămâne în Antwerpen și-și putea amenaja propriul atelier. În octombrie 1609, artistul s-a căsătorit cu Isabella Brant, o tânără de 19 ani, înfățișând căsnicia lor fericită în *Dublul portret sub o boltă de caprifoi* (1609–1610; Alte Pinakothek, München). În 1610, Rubens a cumpărat o splendidă locuință în oraș, căreia i-a adăugat un atelier somptuos, un portic clasic și, în grădină, un pavilion, transformând-o într-o vilă italienească transplantată în Antwerpen.

Armistițiul de Doisprezece Ani a generat un fenomen remarcabil de redecorare a bisericilor flamande. Primul dintre cele două mari tripticuri realizate de Rubens la Antwerpen, *Înălțarea Crucii* (1610–1611; catedrala din Antwerpen), îmbina aluzii la stilul italian al lui Tintoretto și Caravaggio cu realismul flamand, într-o afirmare eroică a suferinței mântuitoare. Al doilea triptic pentru catedrala din Antwerpen, *Coborârea de pe Cruce* (1611–1614), este mai clasic în stil și mai reținut, în concordanță cu subiectul. În această lucrare, Rubens revigorează tradiția artistică timpurie a Țărilor de Jos, reprezentată de Jan van Eyck, Hans Memling și Rogier van der Weyden. Renumele acestei picturi a fost asigurat de publicarea unei gravuri după ea; printre viitorii săi admiratori se va afla și tânărul Rembrandt.

Deceniul 1610–1620 este marcat de producerea unui număr uriaș de lucrări pentru altarele unor biserici romano-catolice – imagini emoționante, elocvente ale lui Hristos, ale Fecioarei Maria și ale sfinților –, întrucât Rubens devenise principalul susținător artistic al Contrareformei în nordul Europei. Printre pânzele sale cele mai importante din această perioadă se numără *Judecata de Apoi* (cca 1616, Alte Pinakothek, München) și *Cristos pe Cruce* (numită și *Lovitura cu sulița*, 1620; Muzeul Regal de Arte Frumoase, Antwerpen). Rubens a produs, de asemenea, numeroase tablouri pe teme seculare – mitologice, istorice și alegorice, scene de vânătoare și portrete. Una dintre cele mai frumoase scene mitologice pictate de el este *Răpirea fiicelor lui Leucip* (cca 1617–1618; Alte Pinakothek, München), în timp ce *Vânătoarea de hipopotami* (cca 1615–1616; Alte Pinakothek, München) sintetizează viziunea sa asupra vânătorii de animale sălbatice.

Rubens a putut să-și păstreze ritmul de lucru datorită activității intense din marele său atelier, în care lucrau ucenici, ajutoare, colaboratori și gravori. Un tablou major începea adesea cu un *modello* – o schiță în ulei pictată de Rubens pe un panou mic, urmată de desene pregătitoare ale personajelor individuale. Execuția lucrării la scară era adeseori încredințată ajutoarelor, deși zonele-cheie îi reveneau de regulă lui

Rubens, care apoi retușa cu migală tabloul încheiat. Multe dintre picturile sale erau reproduse în gravuri, cunoscând astfel o largă răspândire în toată Europa.

Cel mai talentat ajutor al lui Rubens a fost Anthonis Van Dyck, cu 22 de ani mai tânăr, care a sosit în atelierul său ca ucenic prin 1616 și a rămas acolo timp de patru ani. Adevărat copil-minune al picturii, Van Dyck a asimilat rapid stilul robust al lui Rubens – siluetele sale musculoase și totodată grațioase și jocul senzual de lumini și umbre – și l-a imitat fidel, sub îndrumarea maestrului. Coproducțiile lui Rubens cu artiști specializați, precum pictorul animalier Frans Snyders și peisagistul și pictorul de flori Jan Bruegel, marchează apogeul fenomenului colaborării artistice în perioada barocă. În același timp, *Cele patru continente* ale sale (cca 1615; Muzeul de Istorie a Artei, Viena), *Vânătoarea de lei* (1621; Alte Pinakothek, München), *Peisajul cu căruțași* (cca 1618; Ermitaj, Sankt Petersburg) și numeroase schițe după natură dezvăluie talentul multilateral al pictorului, activ și în domeniile specializate ale picturii animaliere sau peisagiste.

În 1161, Rubens a primit prima comandă de tapiserii, un set care urma să descrie viața legendarului consul roman Decius Mus. Pentru fiecare scenă, el a pictat un model, reprodus de ajutoarele sale pe o pânză la scară și a cărui imagine a fost apoi copiată de țesători într-o tapițerie. De la Sir Dudley Carleton, ambasadorul englez la Haga, Rubens a cumpărat în 1618 un mare număr de sculpturi antice. Interesul său față de arta modelării pietrei nu se limita însă la colecționare. Rubens a proiectat sculpturile monumentale de pe fațada și din interiorul splendidei biserici iezuite (astăzi biserica Sfântul Carlo Borromeo) din Antwerpen, consacrată în 1621. A contribuit, de asemenea, la elaborarea planului arhitectonic al clădirii. Altarul, care adăpostea două picturi interșanjabile create de el, a Sfântului Ignațiu și a Sfântului François Xavier (1617–1618; Muzeul de Istorie a Artei, Viena), era încununat de o semicupolă și iluminat de un oculus, trăsături care aminteau de recent construitul „panteon" pentru sculptură din propria locuință a lui Rubens. În 1620, Rubens a semnat un contract cu biserica iezuită pentru 39 de picturi de plafon, care urmau să fie executate de Van Dyck și de alte ajutoare ale sale după schițele proprii în ulei, revelând „marea repeziciune și febrilitate a pensulei sale". Încheiate în numai un an, aceste tablouri justifică afirmația lui Rubens că el era „de la natură, mai potrivit pentru lucrări ample decât pentru curiozități miniaturale".

Vânarea hipopotamului, ulei pe pânză de Peter Paul Rubens, cca 1615–1616; Alte Pinakothek, München.

ALTE PINAKOTHEK, MÜNCHEN; FOTO JOACHIM BLAUEL/ARTOTHEK

În 1621, după expirarea Armistițiului de Doisprezece Ani și moartea arhiducelui Albert, infanta Isabella, acum văduvă, l-a angajat pe Rubens ca agent confidențial al său în negocierile diplomatice ale Spaniei pentru a obține pacea între Flandra controlată de Habsburgi și Republica Olandeză independentă din nord. (Războiul dintre olandezii protestanți și flamanzii catolici a fost reluat însă și, din păcate, avea să continue pentru tot restul vieții lui Rubens.) Reputația deja internațională a lui Rubens de „pictor al prinților și prinț al pictorilor" i-a permis să călătorească fără restricții între curțile regale pentru întâlniri discrete cu suveranii și miniștrii lor, care discutau chestiuni de stat în timp ce îi pozau.

În 1622, Rubens a fost chemat la Paris de către regina-mamă a Franței, Maria de Medici, pentru a decora una dintre cele două galerii principale ale nou-construitului pentru ea palat Luxembourg. Văduva lui Henric IV voia să-și înfățișeze viața și regența într-o manieră epopeică, în 21 de pânze uriașe (1622–1625; Muzeul Luvru, Paris). Cariera ratată a Mariei pretindea o exercitare fără precedent a licențelor poetice, dar, exploatându-și cunoștințele enciclopedice de mitologie și alegorie clasică, Rubens a reușit să-i transpună viața într-un plan mitic, un univers în care muritorii conviețuiesc cu zeii olimpieni.

În aceeași perioadă, el a conceput pentru Ludovic XIII un ciclu de tapiserii despre viața împăratului Constantin (1622–1625; Muzeul de Artă, Philadelphia). Asistând în 1625 la căsătoria prin procură a surorii regelui Ludovic, Henrietta Maria, cu regele Carol I al Angliei, Rubens l-a cunoscut pe ducele de Buckingham, care i-a comandat un portret ecvestru (1625; distrus; schiță în ulei în Muzeul Kimbell, Fort Worth, Texas, SUA), chintesența flamboaianței barocului târziu în acest gen pictural.

Rubens se plângea că este „cel mai ocupat și mai hărțuit om din lume", dar a continuat să accepte importante comenzi ecleziastice. *Adorația magilor* (1624, Muzeul din Antwerpen) creată de el pentru abația Sfântul Mihail, era încununată de trei sculpturi monumentale proiectate de el însuși. Pentru altarul principal al catedralei din Antwerpen, artistul a încadrat *Adormirea Maicii Domnului* (1624–1627) într-un portic de marmură care prezintă o combinație tipic barocă de pictură și sculptură, „încărcând" spiritual spațiul înconjurător.

Artistul nu-și neglija nici clienții privați. În anii 1620, Rubens a executat portrete remarcabile ale medicului și prietenului său Ludovicus Nonnius (cca 1627; Galeria Națională, Londra), viitoarei sale cumnate Susanna Fourment (*Pălăria de paie*, cca 1622–1625; Galeria Națională, Londra) și fiilor săi Albert și Nicolaas (cca 1624–1625; Colecția Liechtenstein, Vaduz). *Peisaj cu Filemon și Baucis* (cca 1625; Muzeul de Istorie a Artei, Viena) înfățișează, la modul poetic, viziunea sa eroică și cataclismică asupra naturii. În 1625, infanta Isabella i-a comandat un vast ciclu de tapiserii, *Triumful euharistiei* (1625–1627; Descalzas Reales, Madrid). Pentru aceste 20 de lucrări, compunând cel mai elaborat și mai complex proiect al său de artă religioasă, Rubens a inventat un cadru arhitectural „etajat", cu tapiserii în interiorul altor tapiserii, o mostră fără precedent de iluzionism baroc.

În 1626, fericirea domestică a pictorului a fost spulberată de moartea soției sale, Isabella. Curând după aceea, Rubens s-a lansat într-o adevărată odisee diplomatică pentru obținerea păcii între Anglia și Spania ca prim pas în negocierea unei înțelegeri cu Republica Olandeză, care era aliata Angliei. Ducele de Buckingham, favoritul regelui Carol I al Anglei, negocia în această vreme cumpărarea întregii colecții de antichități a lui Rubens. În cursul întâlnirilor lor, Rubens a încercat să-l convingă pe scepticul Buckingham că Anglia ar trebui să înceteze să-i susțină pe olandezi în lupta lor împotriva dominației spaniole în Flandra. Inițial, regele spaniol Filip IV a fost îngrozit de ideea ca o asemenea diplomație să-i fie încredințată unui simplu pictor. Dar, în august 1628, Rubens a plecat către curtea spaniolă din Madrid, cu destinația finală Anglia.

În timpul celor șapte luni petrecute la Madrid, pe lângă faptul că a pledat pentru un tratat de pace cu englezii, Rubens și-a petrecut timpul în galeria de pictură regală copiind tablouri de Tițian, cercetând și asimilând în profunzime pensulația fluidă a marelui venețian, culorile sale vibrante și formele luminoase. L-a cunoscut și l-a influențat pe tânărul pictor de curte al lui Filip IV, Diego Velázquez. În aprilie 1629, Anglia era gata să negocieze și Carol I a trimis direct după Rubens, nerăbdător să cunoască un om cu reputația sa internațională de geniu intelectual și artistic. Filip IV i-a acordat lui Rubens titlul de „secretar al consiliului secret al regelui pentru Țările de Jos", pentru a-i înălța statutul la curtea străină.

La Londra, Rubens a intrat într-un labirint de facțiuni și intrigi prin care a trebuit să-și croiască drum. Dar a reușit, iar tratatul de pace din 1630 dintre Anglia și Spania poate fi considerat meritul său. A primit un masterat onorific din partea Universității Cambridge și, în așteptarea sosirii ambasadorului spaniol, a pictat exuberanta *Alegorie a păcii și războiului* (1629–1630; Galeria Națională, Londra), ca un memento al succesului său diplomatic, și i-a oferit-o regelui englez, care i-o admira. La rândul său, Carol i-a încredințat lui Rubens mult râvnita sarcină de a decora tavanul sălii regale de banchet care fusese recent proiectată de arhitectul Inigo Jones ca parte a palatului Whitehall din Londra. În ajunul plecării sale din Anglia, Rubens a fost făcut cavaler de către regele Carol.

Cariera târzie

Întors în Antwerpen, Rubens a putut în sfârșit să se dedice din nou „iubitei sale profesiuni". În decembrie 1630 s-a căsătorit cu Helena Fourment, o tânără în vârstă de 16 ani, fiica mai mică a negustorului de mătăsuri și tapițerii Daniel Fourment.

Helena avea să-i inspire câteva dintre cele mai intime și mai expresive portrete ale carierei sale târzii. Căsnicia lor a fost pe cât de fericită, pe atât de fecundă, producând cinci copii. Rubens a identificat-o adeseori pe Helena cu zeița Venus, așa cum se vede în radioasa *Venus și Adonis* (cca 1635; Muzeul Metropolitan, New York, SUA). În 1631, Rubens a fost făcut cavaler și de către regele Filip III – singurul pictor onorat astfel de către regii Angliei și Spaniei deopotrivă. Pierzând orice interes pentru politică, Rubens s-a retras în sfârșit din cariera diplomatică.

Ultimul său deceniu din viață, 1630–1640, este martorul câtorva dintre cele mai exuberante lucrări ale maestrului, reîntinerit de fericirea sa domestică. Rubens își amplifică stilul cu o pensulație mai relaxată, mai tactilă, aproape „impresionistă". În *Grădina dragostei* (cca 1630–1632; Prado, Madrid), o alegorie maritală plină de semnificații personale, o statuie fictivă a lui Venus domină o adunare de îndrăgostiți, în timp ce în mai arheologicul *Banchet al lui Venus* (cca 1636; Muzeul de Istorie a Artei, Viena), o altă statuie a lui Venus prezidează peste o bacanală păgână zgomotoasă. Amintind de Pieter Bruegel, *Serbarea câmpenească* (cca 1630–1635; Luvru, Paris) introduce privitorul în bucuria de viață a țăranilor care dansează cu sentimentul unui abandon total.

Pentru noul lui socru, Rubens a conceput al patrulea și ultimul său set de tapiserii, *Viața lui Ahile* (cca 1631–1632). După viziunea caldă, radioasă, a spiritualității romano-catolice din tripticul *Ildefonso* (1630–1632; Muzeul de Istorie a Artei, Viena), artistul a glorificat domnia lui Iacob I, tatăl regelui Carol I, în nouă pânze uriașe pentru tavanul din Whitehall (1632–1634), o transplantare a picturii de plafon italiene în Anglia.

În decembrie 1633, infanta Isabella a murit. Nepotul și succesorul ei, infantele Ferdinand, a fost întâmpinat ca nou conducător de o serie de arce și scene triumfale concepute de Rubens și ridicate de-a lungul rutei procesiunii în Antwerpen. Pentru realizarea unor asemenea monumente temporare de arhitectură, sculptură și pictură a fost nevoie de o armată de tâmplari, sculptori și pictori, toți îndrumați de Rubens. Această cea mai măreață, chiar dacă efemeră, întreprindere a sa ni s-a păstrat într-un volum de gravuri de Theodor van Thulden. La scară mai mică, Rubens a continuat să proiecteze pagini de titlu pentru cărțile editate de Editura Plantin-Moretus din Antwerpen, al cărei proprietar era prietenul său din copilărie, Balthasar Moretus.

La reședința sa de la țară, Het Steen din Elewijt, pe care a cumpărat-o în 1635, Rubens a pictat strălucitorul *Peisaj cu curcubeu* (1636; Colecția Wallace, Londra) și pandantul său, *Peisaj cu Het Steen* (1636, Galeria Națională, Londra). Aceste imagini complementare ale unei regiuni rurale care freamătă de viață celebrează ordinea naturală a creației și trădează o viziune arcadiană a umanității în armonie cu natura. Fie și numai aceste tablouri, debordând de culoare și de o lumină scânteietoare, ar fi fost de ajuns pentru a asigura faima de peisagist a lui Rubens, chiar dacă nici o altă lucrare a lui n-ar fi ajuns până la noi. Pentru casa de vânătoare a lui Filip IV de lângă Madrid, Torre de la Parada, Rubens a pictat peste 60 de schițe în ulei inspirate de *Metamorfozele* lui Ovidiu, în care a reinterpretat iubirile, conflictele și pasiunile zeilor și muritorilor antici.

În ciuda unor frecvente accese de „gută" (probabil artrită) care-l făceau incapabil de muncă, Rubens a continuat să primească o mare varietate de comenzi. În 1638 a conceput o caleașcă triumfală, în formă de corabie, pentru a celebra victoria navală spaniolă asupra forțelor olandeze la Calloo. Totuși, viziunea sa asupra războiului a rămas profund pesimistă, așa cum se vede în tabloul *Ororile războiului* (1637; Palazzo Pitti, Florența), un precursor al *Guernicăi* lui Picasso. Două dintre portretele târzii ale lui Rubens aflate azi în Muzeul de Istorie a Artei din Viena opun omul public și universul său privat. Impunătorul *Autoportret* (cca 1638) ni-l înfățișează nu pe artist, ci pe un cavaler mândru și sigur de sine – deși îmbătrânit și vizibil măcinat de viață –, purtând sabia lui Carol I. În contrast cu acesta, *Het Pelsen* (cca 1638–1639) este o imagine intimă a Helenei nude înfășurându-se cu modestie într-o blană. În ultimul *Autoportret cu Helena și Peter Paul* (cca 1639–1640; Muzeul Metropolitan, New York) îl vedem pe fiul cel mai mic și tiz al său, născut în 1637. În ciuda chipului reîntinerit pe care Rubens și-l pictează aici, sănătatea îi era precară. După un acces sever de gută, Rubens a murit în mai 1640, fiind înmormântat în

Jacobskerk în Antwerpen. Succesorul său ca pictor principal al Flandrei a fost Jacob Jordaens, căci Van Dyck a murit la mai puțin de un an după Rubens.

Concluzii și influență

Arta lui Peter Paul Rubens este o contopire a tradiției realismului flamand cu tendințele clasicizante ale Renașterii italiene. Rubens și-a infuzat uimitoarea vitalitate într-un stil viguros și exuberant care a ajuns să simbolizeze arta barocă a sec. XVII. Personajele ample, robuste și opulente din tablourile sale dau o copleșitoare senzație de mișcare, încadrate fiind în compoziții dinamice și pline de viață. Rubens a fost unul dintre cei mai receptivi, adaptabili și fertili artiști plastici occidentali. Ingeniozitatea aproape inepuizabilă l-a ajutat să devină conducătorul celui mai mare atelier de pictură din Europa, de la studioul din Roma al lui Rafael cu un veac înainte. Cu cât mai mare era anvergura întreprinderii, cu atât mai bine se potrivea spiritului său.

Natura epopeică a artei lui Rubens reprezintă numai o fațetă a geniului său multivalent. Diplomat foarte prețuit la vremea sa, Rubens a fost, de asemenea, un erudit și un umanist, excelent cunoscător al Antichității clasice și colecționar de antichități, prodigios autor de scrisori în câteva limbi și chiar arhitect amator. Cunoștințele enciclopedice i-au furnizat o resursă generoasă de narațiuni biblice, teologie romano-catolică, precum și hagiografie și istorie și mitologie greco-romană pentru subiectele și iconografia artei sale. Romano-catolic convins, supus fidel al Habsburgilor spanioli, soț devotat și tată a opt copii, acest om prosper, energic, profund echilibrat reprezintă antiteza noțiunii moderne a artistului în luptă cu societatea și cu lumea.

Influența stilistică profundă a lui Rubens s-a făcut simțită pe parcursul a peste trei secole – de la Van Dyck la pictorul impresionist Pierre-Auguste Renoir – și mult dincolo de granițele Flandrei. În Italia, înrâurirea sa a fost decisivă asupra pictorilor baroci Pietro da Cortona și Luca Giordano. În Spania, impresia pe care a făcut-o asupra tânărului Velázquez a fost urmată de impactul decisiv asupra lui Bartolomé Esteban Murillo, cel mai rubensian dintre pictorii spanioli. La Academia Regală din Franța, propovăduitorii culorii în defavoarea liniei – a barocului în dauna clasicismului – l-au luat pe Rubens drept model. Triumful stilului rococo odată cu Antoine Watteau, la începutul sec. XVIII, a reprezentat victoria acestor rubensieni. Printre englezii care au suferit influența lui Rubens s-au numărat Thomas Gainsborough și Sir Joshua Reynolds. Pictorul francez romantic de sec. XIX Eugène Delacroix scria că Rubens „ne duce dincolo de limitele abia atinse de cei mai eminenți pictori; ne domină, ne subjugă, cu toată libertatea și îndrăzneala lui". Influența recurentă a lui Rubens asupra artiștilor plastici a fost aproape la fel de universală ca și talentele acestui om. Pictor, diplomat, organizator de atelier, erudit, colecționar de antichități, arhitect și umanist, Rubens a reprezentat împlinirea în epoca barocă a idealului de om renascentist.

rubeolă *sau* pojărel

Boală virală având, de obicei, o evoluție ușoară, exceptând cazurile femeilor aflate în primele 20 de săptămâni de sarcină, când poate cauza fătului malformații (ale ochilor, inimii, creierului sau arterelor mari) sau chiar moartea. Durerile de gât și febra sunt urmate de umflarea ganglionilor și de erupții. În proporție de până la 30%, infecțiile pot să nu aibă simptome. Boala este urmată de imunitate pe viață. O complicație poate fi encefalita, dar apare rar. Rubeola nu a fost deosebită de pojar (rujeolă) până la începutul sec. XIX și nu a fost considerată periculoasă până în 1941. Virusul a fost izolat în 1962, iar în 1969 s-a preparat un vaccin împotriva sa.

Rubiaceae, familia ~

Familie de plante alcătuită din cca 6 500 de specii de ierburi, arbuști și arbori, totalizând 500 de genuri. Frunzele sunt de obicei mari și veșnic verzi la speciile tropicale, căzătoare la speciile temperate și în formă de ace sau solzi în cazul speciilor deșertice. Plantele pot avea o singură floare sau mai multe flori mici, în buchet. Produse specifice, importante din punct de vedere economic, sunt cafeaua, chinina, ipeca, colorantul roșu alizarină, extras din rădăcinile de roibă comună, *Rubia tinctorum*, și de *R. cordifolia*; există și specii ornamentale, precum gardenia.

Rubicon

Mic râu care separa Gallia Cisalpină de Italia, în epoca Romei republicane.

Deplasarea trupelor lui Iulius Caesar peste Rubicon în Italia, în 49 î.Hr., a încălcat legea care interzicea unui general să conducă o armată în afara provinciei pentru care fusese desemnat. Astfel, fapta lui Caesar a reprezentat o declarație de război împotriva Senatului roman și a avut drept consecință un război civil de trei ani, în urma căruia Caesar a devenit conducător al lumii romane. „A trece Rubiconul" este o expresie populară desemnând o acțiune irevocabilă, un pas care, odată făcut, obligă o persoană să continue pe aceeași cale.

rubin

Corindon roșu, transparent, utilizat ca piatră prețioasă. Culoarea sa variază de la roșu-închis la roșu pal, în unele cazuri cu o tentă de purpuriu, în funcție de conținutul de crom și fier; cel mai valoros este rubinul roșu ca sângele de porumbel. Când este tăiat și șlefuit, devine o piatră strălucitoare (reflectă lumina), dar îi lipsesc scânteierile. Rubinul este un mineral destul de rar. Cea mai cunoscută sursă este Myanmar (Birmania), dar au fost descoperite rubine și în Thailanda, Sri Lanka și în alte regiuni. Rubinele au fost obținute artificial cu mult succes; cele care conțin 2,5% oxid de crom sunt cele mai valoroase, având culoarea roșie ca sângele porumbelului.

Rubinstein, Anton (Grigorievici)

(28.11.1829, Vîhvatineț, Rîbnița, provincia Podolia, Rusia - 20.11.1894, Peterhof)

Compozitor și pianist rus. În turneele sale ca virtuoz al pianului i-a întâlnit pe Frédéric Chopin și Franz Liszt la Paris și pe Giacomo Meyerbeer în Berlin. După perioada de studii, s-a stabilit în Sankt Petersburg, în 1848, unde a fondat Conservatorul din Sankt Petersburg (1862) și ulterior și-a dedicat întreaga energie îmbunătățirii educației muzicale în Rusia. Compozițiile sale, populare odinioară, printre care șase simfonii, cinci concerte de pian și multe lucrări de cameră și piese pentru pian (inclusiv *Melodie în fa*) au dispărut în majoritate din repertoriul de concerte. Fratele său, Nicolai (1835–1881), de asemenea pianist și profesor celebru, a fondat Conservatorul din Moscova în anii 1860.

Anton Rubinstein

COLEGIUL REGAL DE MUZICĂ, LONDRA

Rubinstein, Arthur

(28.01.1887, Lodz, Polonia - 20.12.1982, Geneva, Elveția)

Pianist american de origine poloneză. În urma studiilor cu Joseph Joachim, a debutat la Berlin în 1900. Mai târziu a studiat și cu Ignacy Jan Paderewski și a concertat cu un succes moderat. După o perioadă în care l-a acompaniat pe violonistul Eugène Ysaye (1858–1931), s-a retras timp de cinci ani (1932–1937), pentru a-și îmbunătăți tehnica, apoi a revenit în forță, câștigându-și reputația de gigant al muzicii sec. XX. S-a stabilit în SUA, unde s-a remarcat atât ca solist, cât și ca interpret de muzică de cameră, având ca parteneri personalități ale lumii muzicale, precum Jascha Heifetz și Gregor Piatigorski (1903–1976). A fost activ și după vârsta de 80 de ani; repertoriul său a variat de la Johann Sebastian Bach până la compozitori spanioli ai sec. XX. A fost apreciat în mod deosebit pentru interpretările operelor lui Frédéric Chopin și ale lui Johannes Brahms.

Rubinstein, Helena

(25.12.1870, Cracovia, Polonia, Austro-Ungaria - 01.04.1965, New York, New York, SUA)

Cosmeticiană americană de origine poloneză, femeie de afaceri și filantroapă. În 1902 a plecat în Australia, unde a deschis un salon de frumusețe în care oferea consultații gratuite, precum și o cremă specială adusă din Polonia. Având un succes imediat, s-a întors în Europa și a deschis un salon la Londra, în 1908, și altul în Paris, în 1912. În 1914 a emigrat în SUA pentru a deschide saloane în New York și alte orașe. În 1917 a început să-și distribuie produsele en-gros, iar după Al Doilea Război Mondial a construit fabrici pe cinci continente. În 1953 a înființat Fundația Helena Rubinstein, prin care erau coordonate donațiile sale către muzee, colegii și instituții umanitare.

Rubliov, Andrei *sau* Andrei Rublev

(cca 1360, Rusia - 1430,/?/)

Pictor rus. Și-a făcut ucenicia în tradiția stilizată a artei bizantine, dar la abordarea umanistă pe care aceasta o adoptase până în sec. XIV a adăugat un element rusesc veritabil, o simplitate absolută care

deosebește opera sa de cea a predecesorilor și a succesorilor săi. L-a ajutat pe Teofan Grecul la decorarea catedralei Bunavestire din Moscova. A fost cel mai mare pictor de icoane din Rusia medievală, fiind renumit pentru *Sfânta Treime a Vechiului Testament* (cca 1410). Spre sfârșitul vieții s-a călugărit.

rubricatură

În caligrafie și tipografie, folosire a scrierii de mână sau a caracterelor cu o culoare diferită, tehnică derivată din practica evidențierii cu roșu a indicațiilor liturgice, a titlurilor importante etc. A fost aplicată în special pentru regulile prescrise în oficierea serviciului religios în breviare, cărți de rugăciuni și misale. Deși roșul este culoarea tradițională pentru rubricatură (*în latină, rubricare,* a colora în roșu), termenul s-a extins, cuprinzând astăzi și cerneluri de alte culori, fie aplicate de mână, fie tipărite.

Rubricatură, *Sacramentarul din Gellone*, sec. VIII d.Hr. (Paris, Biblioteca Națională, MS. lat. 12048, fol. 40)

BIBLIOTECA NAȚIONALĂ, PARIS

rucola

Plantă erbacee europeană cu flori gălbui (*Eruca vesicaria sativa*) din familia *Cruciferae*, cultivată pentru frunzele folosite la salate. Cât sunt tinere și suculente, frunzele au un gust iute și picant, pentru ca la maturitate să devină amărui. Din semințe se extrage ulei medicinal.

Rude, François

(04.01.1784, Dijon, Franța - 03.11.1855, Paris)

Sculptor francez. A câștigat Premiul Romei în 1812, dar nu a reușit să ajungă la Roma din cauza războaielor napoleoniene. Opera sa timpurie s-a înscris în tradiția neoclasică, însă Rude nu a acceptat restricțiile acesteia și a adoptat curând un stil dinamic, afectiv, care poate fi numit romantic-realist. A fost un bonapartist înflăcărat; cea mai cunoscută operă a sa este *Plecarea voluntarilor din 1792* (Le Départ des volontaires de 1792, 1833–1836) de pe Arcul de Triumf, numită popular *La Marseillaise,* care surprinde spiritul războinic al epocii napoleoniene.

rudenie

Relație recunoscută social între oameni care sunt sau se presupune a fi înrudiți biologic sau cărora le este dat acest statut în urma căsătoriei, adopției sau a altui ritual. Rudenia este termenul general pentru toate relațiile în care oamenii se nasc sau pe care le creează ulterior în viață și care sunt considerate de către societate legături sau relații. Fiecare persoană aparține unei familii de origine (de ex. mamă, tată, frați și surori); majoritatea adulților fac parte și dintr-o familie de procreere (incluzând soțul, soția și copiii). Legăturile familiale de descendență și căsătorie pot fi urmărite de-a lungul unei genealogii, care sunt o mărturie scrisă sau orală a numelor indivizilor și a gradelor de rudenie dintre ei. Moștenirea și succesiunea (transmiterea puterii și a poziției sociale) urmează, de obicei, liniile de rudenie. *Vezi* și exogamie și endogamie, incest.

Rudolf

(21.08.1858, castelul Laxenburg, lângă Viena, Austria - 30.01.1889, castelul Mayerling, lângă Viena)

Arhiduce și prinț moștenitor al Austriei. A fost fiul împăratului Franz Joseph; a primit o foarte bună educație și a călătorit mult. Ca moștenitor al tronului Austro-Ungariei, a sperat să aducă reforma în imperiu, dar vederile sale liberale l-au îndepărtat de tatăl său și a fost exclus din afacerile statului. Din 1881 și-a propus să fie încoronat rege al Ungariei și să restaureze regatul Poloniei. Ulterior a devenit depresiv și se presupune că a încheiat un pact sinucigaș cu amanta sa, Maria Vetsera; cei doi au fost găsiți împușcați la reședința de vânătoare de la Mayerling. Eforturile de a tăinui faptele au dat naștere multor zvonuri, iar scriitorii au găsit în această poveste o sursă de inspirație.

Rudolf

Vezi Turkana

Rudolf I *sau* Rudolf de Habsburg

(01.05.1218, Limburg-im-Breisgau - 15.07.1291, Speyer)

Primul rege german (1273–1291) al dinastiei Habsburgilor. A moștenit domenii în Alsacia, Aargau și Breisgau și a obținut noi teritorii, prin căsătorie și prin negociere. Încoronat rege al Germaniei (1273), a fost recunoscut de papa Grigore X numai după ce a promis că va conduce o nouă cruciadă și că va renunța la drepturile imperiale în Roma, în teritoriile papale și în Italia. Rudolf l-a învins pe rivalul

său, Otakar II (1276, 1278), și a ocupat teritorii în Austria, pe care le-a dăruit fiilor săi. A încercat să combată politica expansionistă a Franței, dar influența franceză la curtea papală l-a împiedicat să fie înscăunat împărat al Sfântului Imperiu Roman. Deși a creat nucleul puterii teritoriale de mai târziu a Habsburgilor, Rudolf nu a reușit să transforme tronul într-o moștenire a familiei sale, deoarece principii electori germani nu au vrut ca fiii săi să ajungă la domnie.

Wilma Rudolph, 1961

Rudolph, Wilma (Glodean)

(23.06.1940, St. Bethleem, Tennessee, SUA - 12.11.1994, Brentwood, Tennessee)

Alergătoare americană. A fost un copil bolnăvicios, purtând un pantof ortopedic până la vârsta de 11 ani. Crescând, a devenit o foarte bună jucătoare de baschet și alergătoare, în anii de liceu și la Universitatea de Stat din Tennessee. A câștigat cursele de 100 m și 200 m și a fost membră a echipei câștigătoare la proba de ștafetă 4×100 m de la Jocurile Olimpice de la Roma, din 1960. A devenit astfel prima femeie americană care câștiga trei medalii de aur la atletism în cadrul unei singure olimpiade.

Ruffin, Edmund

(05.01.1794, ținutul Prince George, Virginia, SUA - 18.06.1865, ținutul Amelia, Virginia)

Agricultor american secesionist. A fost educat în mare parte în familie, nu la școală. A administrat, din 1813, plantația de tutun a tatălui său. A descoperit că, din cauza metodelor proaste de cultivare și a exploatării excesive, solul devenea acid și incapabil să asimileze îngrășămintele; în 1832 a publicat o lucrare de referință în care recomanda folosirea marnei pentru reducerea acidității solului, contribuind astfel la restabilirea productivității plantațiilor sudiste. De asemenea, a publicat *Registrul fermierului* (Farmer's Register, 1833–1842) și a ținut multe prelegeri pe teme agricole. În anii 1850 a pledat în favoarea menținerii sclaviei și a secesiunii. A tras unul dintre primele focuri de armă la Fort Sumter (1861). Neputând să accepte înfrângerea Sudului, s-a sinucis.

rug

Denumire comună pentru mai mulți arbuști din genul *Rubus* (familia *Rosaceae*), constând de obicei din tulpini cu spini, din care fac parte murul și zmeurul. Acești arbuști cresc în America de Nord, precum și în Europa și Asia, fiind cultivați pe scară largă pentru fructele lor. Cresc și în sălbăticie.

rugăciune

Rugăminte rostită cu voce tare sau spusă în gând, adresată lui Dumnezeu sau unui zeu. Această practică apare de-a lungul istoriei în toate religiile. Posturile sale caracteristice (aplecarea capului, îngenuncherea, prosternarea) și poziția mâinilor (ridicate, întinse, împreunate) simbolizează o atitudine de supunere și devoțiune. Rugăciunea poate include mărturisiri de păcate, cereri, mulțumire, slăvire, aducerea unor ofrande sau promisiuni de devotament. Pe lângă rugăciunea spontană individuală, majoritatea religiilor au formule fixe de rugăciune (de ex. rugăciunea domnească) deseori recitate în grup. Cele patru religii profetice (iudaism, creștinism, islam și zoroastrism) impun o formă de rugăciuni individuale zilnice, cum ar fi shema, care trebuie recitată de bărbații evrei de două ori pe zi, și salatul islamic, rostit de cinci ori pe zi.

rugăciunea domnească

Rugăciune învățată de către discipoli de la Iisus, folosită de toți creștinii ca rugăciune de bază în cultul obișnuit. Apare în Noul Testament în două forme: o variantă mai scurtă (Luca 11:2-4) și o versiune mai lungă, ca parte din Predica de pe Munte (Matei 6:9-13). Amândouă contextele o prezintă ca un model de rugăciune. Este numită uneori *Pater Noster* (*în latină*, Tatăl nostru), plecând de la cuvintele sale de început.

rugby

Sport asemănător fotbalului, având la bază două tipuri de regulamente: cel al Uniunii de Rugby și cel al Ligii de Rugby. Acest sport a fost practicat inițial la Școala Britanică de Rugby, în anii 1820. În 1895, ca urmare a unei dispute privind

profesionalismul dintre Uniunea de Rugby și câteva cluburi din N Angliei, a luat ființă Liga de Rugby (un sport întotdeauna profesionist). Uniunea de Rugby a devenit profesionistă în 1995. Jocul se desfășoară conform regulilor uniunii între echipe de câte 13 membri (după regulile ligii) sau 15 membri (după regulile uniunii), fiecare folosind o minge ovală. Mingea poate fi lovită, purtată sau pasată lateral ori înapoi (dar nu înainte). Obiectivele sunt înscrierea de goluri (valorând trei puncte) prin șutarea mingii printre barele verticale ale porții adverse și efectuarea de eseuri (valorând patru puncte în regulamentul ligii și cinci puncte după cel al uniunii) prin punerea jos a mingii, în spatele liniei de țintă adverse. O altă lovitură este transformarea unui eseu, care valorează două puncte. Există competiții internaționale și pentru câștigarea unei cupe, atât în cadrul uniunii, cât și în cel al ligii. Rugby-ul este popular mai ales în Marea Britanie, Africa de Sud, Australia și Noua Zeelandă.

rugina-pinului

Boală a pinului, cauzată de ciuperca-ruginie (*vezi* fungi), aparținând genului *Cronartium*. Rugina-pinului afectează alburnul (*vezi* lemn) și scoarța interioară a copacului, producând bășici externe prin care sunt eliberați sporii ciupercii și prin care se scurge rășina, formând mase rigide pe întreaga suprafață a trunchiului. Boala afectează pinii de toate vârstele și de toate dimensiunile, încetinind dezvoltarea lor și deteriorând scoarța copacului odată cu înaintarea ciupercii pe trunchi, uneori ducând chiar la moartea arborelui. Copacii tineri sunt distruși mai repede decât cei maturi. Măsurile luate împotriva acestei maladii cuprind creșterea varietăților de arbori de pin rezistenți la această boală, distrugerea plantelor-gazdă din apropierea celor sănătoase, măsuri sanitare stricte și pulverizarea de fungicide.

Ruhr

Râu în V Germaniei. Este un important afluent al fluviului Rin; cursul său inferior izvorăște din N Munților Winterberg și curge 235 km înspre V. Valea Ruhrului este o importantă regiune industrială și minieră; aici se află orașele industriale Essen, Düsseldorf și Dortmund. Bazinul carbonifer Ruhr este unul dintre cele mai mari din lume și asigură cea mai mare parte a producției de cărbune bituminos din Germania. Întreprinderile înființate de familiile Krupp și Thyssen s-au dezvoltat în sec. XIX–XX (*vezi* Oțelăriile ThyssenKrupp). Râul a avut o importanță militară în Primul Război Mondial, iar între 1923 și 1925, bazinul său a fost ocupat de Franța și de Belgia (*vezi* ocupația bazinului Ruhr). Fiind principala zonă industrială a Germaniei naziste, a fost puternic bombardată în Al Doilea Război Mondial și ocupată de trupele aliate în 1945; în 1954 Germania de Vest a preluat controlul total asupra zonei. Astăzi sunt reprezentate aici industria oțelului și diverse ramuri ale industriei chimice.

Ruhr, ocupația bazinului ~

(1923–1925)

Ocupare a regiunii industriale de pe valea râului Ruhr din Germania de către trupe franceze și belgiene. Acțiunea a fost cauzată de faptul că Germania a întrerupt livrările de cărbune și cocs spre Franța, stipulate în acordul privind despăgubirile de război, semnat după Primul Război Mondial. Ocupația franceză a orașelor Düsseldorf, Duisburg și Ruhrort, în 1921, a fost urmată de cea franco-belgiană a întregii regiuni, în 1923. Rezistența pasivă a muncitorilor germani a paralizat economia Ruhrului și a grăbit prăbușirea monedei germane. Conflictul a fost soluționat prin Planul Dawes și regiunea a fost eliberată în 1925.

Ruisdael *sau* Ruysdael, Jacob (Isaakszoon) van

(1628/1629, Haarlem, Țările de Jos – 14.03.1682, Amsterdam)

Pictor peisagist olandez. Și-a făcut, probabil, ucenicia cu tatăl său, dulgher și artist. A intrat în breasla pictorilor din Haarlem în 1648, iar în jurul lui 1656 s-a stabilit la Amsterdam. A fost un pictor de o complexitate artistică remarcabilă, fiindu-i atribuite cca 700 de tablouri. În timp ce artiștii olandezi dinaintea sa folosiseră copacii doar ca elemente decorative, Ruisdael i-a transformat în subiect al picturilor sale și le-a insuflat personalități puternice, prin tușe energice și prin culori vii caracteristice barocului. Forța emoțională a lucrărilor sale este evidentă în faimoasa operă *Cimitirul evreiesc* (cca 1660), unde trei pietre funerare se năruiesc în mijlocul unei naturi ce renaște mereu. Printre lucrările sale de mai târziu se numără multe peisaje panoramice ale

întinselor câmpii olandeze, în care un orizont jos, îndepărtat, este dominat de un cer uriaș, înnorat. Este adesea considerat cel mai important peisagist olandez al tuturor timpurilor.

Ruiz, Juan

(cca 1283, Alcalá, Spania - cca 1350, /?/)

Poet și cleric spaniol. A fost educat la Toledo; slujea ca arhipastor de țară când și-a desăvârșit capodopera, *Cartea adevăratei iubiri* (Libro de buen amor, 1330, ediție adăugită în 1343). Fiind poate cel mai important poem lung din literatura medievală spaniolă, conține 12 poeme narative, fiecare descriind o altă poveste de dragoste. Titlul se referă la distincția pe care o face autorul între iubirea (adevărată) pentru Dumnezeu și iubirea carnală. Fiind inspirat dintr-o gamă largă de surse literare și de alt gen, poemul prezintă o viziune profundă, îndrăzneață și satirică a vieții medievale.

rujeolă *sau* pojar

Boală virală foarte contagioasă, întâlnită la copii. Inițial, seamănă cu o răceală acută, manifestându-se prin ochi roșii și febră; ulterior, apar iritații pigmentate ale pielii și febră mai puternică. După vindecare, pacienții devin imuni la această boală întreaga viață. Pacienții adulți au reacții mai grave la boală. Antibioticele salvează pacienții de la moartea provocată de infecțiile secundare. Rujeola în sine, pentru care nu există un medicament, necesită un regim strict: repaus la pat, protecția ochilor și inhalații. Un vaccin creat în anii 1960 s-a dovedit ineficient, fiind prea sensibil la căldură pentru a fi folosit în zonele tropicale. Numărul cazurilor de rujeolă continuă să crească. Se fac cercetări pentru crearea unui vaccin mai stabil. *Vezi* rubeolă.

ruji-galbeni

Denumire comună pentru cele trei genuri (*Echinacea, Ratibida* și *Rudbeckia*) de plante din familia *Compositae*, din America de Nord. Anumite specii din fiecare gen au flori în formă de rază. *E. angustifolia* și *E. purpurea*, plante perene cu flori mov, sunt adesea cultivate ca plante de lizieră; au rădăcini negre cu un miros puternic și tulpini cu peri. Aceste două specii, împreună cu *E. pallida*, sunt folosite în prepararea unui medicament din plante împotriva răcelii și a gripei, numit echinacea. Unele plante din speciile *Ratibida* au flori maro dispuse în formă de disc, iar altele au flori galbene ca niște raze. Rujii-galbeni-de-prerie (*Ratibida columnaris* și *R. pinnata*) cresc în grădini ca plante sălbatice. Rujii *Rudbeckia* au flori în formă de rază sau flori în formă de disc de culoare închisă. *Rudbeckia bicolor* și rujii-galbeni (*R. laciniata*) sunt crescuți ca plante de lizieră.

Rukwa

Lac puțin adânc în SV Tanzaniei, Africa de E. Are o suprafață de cca 2 600 kmp și este situat la jumătatea distanței între lacurile Tanganyika și Malawi, la o altitudine de cca 800 m. Nu are debușeu, în unele perioade fiind complet secat. Apa sa este sălcie, iar aproape de marginea de SV se află ochiuri de apă sărate. Este populat de crocodili și hipopotami și găzduiește o bogată faună piscicolă.

ruletă

Joc de noroc constând în învârtirea unei bile de jur împrejurul unei roți compartimentate, care se învârte la rândul ei în direcție opusă, jucătorii pariind pe culoarea (roșu sau negru) și pe numărul compartimentului în care se va opri bila. Ruleta (*în franceză, roulette*, roată mică) a apărut spre sfârșitul sec. XVIII, în cazinourile din Europa. Toate pariurile se fac împotriva casei, adică a băncii cazinoului. Se pot face pariuri până când bila încetinește și este pe punctul de a cădea de pe făgașul ei într-un compartiment. Se poate paria pe un singur număr sau pe diferite combinații de numere, care însă au o valoare mai mică, în caz de câștig. Alegerea unui număr roșu sau negru, par sau impar, reprezintă alte variante de pariuri.

rulment cu bile

Unul dintre cele două tipuri de lagăre de rulare sau antifrecare (celălalt este rulmentul cu role). Funcția sa este de a cupla două elemente ale mașinii, care se mișcă unul față de celălalt, astfel încât rezistența de frecare a mișcării să fie minimă. În cele mai multe aplicații, unul dintre cele două elemente este o piesă care se rotește, iar cealaltă este fixă. Orice rulment are trei părți principale: două inele de rulare cu șanț și un număr de bile. Bilele umplu spațiul dintre cele două inele de rulare și se rotesc cu o frecare neglijabilă în șanțurile lor. Bilele pot fi reținute între inele prin intermediul unui fixator sau al unei mici cămăși de oțel.

rulment cu role

Unul dintre cele două tipuri de lagăre de rulare antifrecare, al doilea tip fiind rulmentul cu bile. La fel ca rulmentul cu bile, rulmentul cu role are două șine, dar bilele sunt înlocuite cu role. Rolele pot fi cilindrice sau sub formă de conuri scurte. Dacă rolele sunt cilindrice, numai sarcinile radiale (perpendiculare pe axa de rotație) pot fi susținute, pe când în cazul rolelor conice se pot susține și sarcini radiale, și axiale (paralele cu axa de rotație). Într-un spațiu dat, un rulment cu role poate susține o sarcină radială mai mare decât un rulment cu bile.

rumegător

Denumire generică pentru copitatele din subordinul *Ruminantia* (ordinul *Artiodactyla*), și anume antilopa, cămila, vitele, cerbii, girafa, capra, okapi, antilocapra și oaia. Majoritatea rumegătoarelor au un stomac tetracameral, picioare cu două degete și incisivi superiori mici, care pot lipsi. Cămilele și cerbii-pitici-asiatici au stomac cu trei compartimente. Rumegătoarele mănâncă repede, înmagazinând cantități mari de iarbă sau de frunze în rumen, primul compartiment al stomacului, care are rolul de a le înmuia. Mai târziu, regurgitează acest material și îl mestecă din nou, pentru a sfărâma în continuare celuloza nedigerabilă. Pasta mestecată ajunge direct în celelalte compartimente, unde diverse microorganisme ajută la digerarea sa.

Rumi, Jalal ad-Din al- *sau* Mawlana

(*în arabă*, Stăpânul nostru)
(30.09.1207, Imperiul Ghûrid - 17.12.1273, Konya, Anatolia)

Cel mai mare mistic sufit și unul dintre cei mai renumiți poeți persani. Pe când era profesor într-o madrasa în Anatolia, l-a întâlnit pe Shams ad-Din (Soarele Religiei), un om sfânt care i-a dezvăluit misterele măreției și ale frumuseții divine; relația lor intimă i-a scandalizat pe urmașii lui Rumi, care l-au ucis pe Shams. *Colecția de poezie a lui Shams* conține versurile lui Rumi despre dragostea sa pentru acesta. Cea mai importantă operă a sa, poemul epic didactic *Cupletele spirituale* (Masnavi-ye Manavi), a influențat mult literatura și gândirea mistică musulmană. Se crede că a compus poezie în stare de extaz și că își acompania deseori versurile printr-un dans rotit. După moartea sa, discipolii s-au grupat în ordinul Mawlawiyah, numit în Occident dervișii rotitori. A avut o influență covârșitoare asupra culturii turce. Operele sale, scrise în limba persană, au fost traduse în numeroase limbi și au devenit foarte populare în ultimii ani.

Rundstedt, (Karl Rudolf) Gerd von

(12.12.1875, Aschersleben, lângă Magdeburg, Prusia - 24.02.1953, Hanovra, Germania de Vest)

General german. Șef de stat-major al unui corp de armată în timpul Primului Război Mondial, a activat apoi în procesul secret de reînarmare a Germaniei. În Al Doilea Război Mondial a fost promovat la grad de mareșal (1940) și a comandat diferite trupe în timpul invaziei Poloniei, Franței și Uniunii Sovietice. Numit comandant suprem al frontului de V (1942–1945), a fortificat teritoriul francez împotriva preconizatei invazii a Aliaților. Îndepărtat pentru scurt timp de la comandă (1944), s-a întors să conducă ofensiva din Ardeni. A fost prins în 1945, dar a fost eliberat din cauza stării proaste de sănătate.

rune *sau* scriere runică *sau* alfabet runic

Sistem de scriere folosit de populațiile germanice din N Europei, din Anglia, Scandinavia și Islanda începând aproximativ din sec. III d.Hr. până în sec. XVI sau XVII. Originile sale sunt incerte, dar derivă cu siguranță dintr-un alfabet din zona mediteraneeană. Trei tipuri principale au fost folosite, în diferite regiuni și perioade: scrierea runică timpurie sau germanică populară (teutonică); scrierea anglo-saxonă sau anglicană; scrierea nordică sau scandinavă. Dintre cele peste 4 000 de inscripții runice și câteva manuscrise runice existente, cca 2 500 provin din Suedia.

Runeberg, Johan Ludvig

(05.02.1804, Jakobstad, Finlanda Suedeză - 06.05.1877, Borgå, Finlanda Rusă)

Poet finlandez de limbă suedeză. În timpul unei perioade de întrerupere a carierei sale academice, s-a angajat ca preceptor la o moșie de țară, unde a descoperit peisajele Finlandei și poveștile despre trecutul eroic. Printre operele sale, ce combină clasicismul cu sentimentalismul romantic și cu o profundă înțelegere a vieții și a firii țăranului, se numără: poemele epice *Vânătorii de elani* (Elgskyttarne, 1832) și *Hanna* (1836), care

i-au adus un loc important în cultura suedeză; *Kung Fjalar*, un ciclu de romane de dragoste inspirate din vechi legende; poemul patriotic *Țara noastră* (Vårt land), din *Povestirile lui Ensign Stål* (Fänrik Ståls sägner, 1848, 1860), care a devenit imnul național finlandez. Runeberg este considerat poetul național al Finlandei.

Runyon, (Alfred) Damon

(04.10.1884, Manhattan, Kansas, SUA - 10.12.1946, New York, New York)

Ziarist și nuvelist american. În adolescență a luptat în Războiul hispano-american. După revenirea în Statele Unite a scris articole pentru ziarele din Vest. În 1911 s-a mutat la New York, unde și-a dezvoltat un stil centrat pe partea nevăzută a vieții urbane și a început să scrie nuvele. Cea mai cunoscută creație a sa este *Guys and Dolls* (1931), povestiri despre un Broadway picant, scrise în limbaj argotic, redat într-un stil unic, care a devenit marca sa; această lucrare a fost transformată într-un musical de mare succes de către Frank Loesser (1950).

rupa-loka

Denumire dată în budism celor 16 câmpuri ale existenței, în care ființele care au renunțat la dorințele trupești se nasc din nou. Este un plan de tranziție între kama-loka, unde ia naștere partea materială a ființei, și arupa-loka, unde se află spiritul. Nivelurile sale superioare sunt numite Sălașele Pure și constituie locul nașterii acelor ființe care nu se întorc în câmpurile inferioare în timpul renașterilor ulterioare. Rupa-loka, eliberată de dorințele senzoriale, dar condiționată încă de formă, este locuită de zei. *Vezi și* karma.

Rupert, Prințul ~

(17.12.1619, Praga, Boemia - 29.11.1682, Londra, Anglia)

Comandant regalist din timpul Războiului Civil Englez. Fiul al lui Frederic V, palatin, membru în colegiul elector, și al Elisabetei, fiica regelui Iacob I al Angliei; a devenit favoritul unchiului său, Carol I, pe care l-a urmat în Anglia în 1642. În timpul Războiului Civil Englez a primit comanda cavaleriei și a devenit cunoscut pentru tacticile sale îndrăznețe, folosite în obținerea victoriilor de la Bristol (1643) și din Lancashire (1644). Deși a fost înfrânt în Bătălia de la Marston Moor, a fost numit comandant al armatei regelui. Când a pierdut Bristolul (1645), a fost demis și apoi expulzat din Anglia. A comandat o mică flotă regalistă care a prădat mai multe nave engleze între 1648 și 1650, apoi s-a retras în Germania (1653–1660). Odată cu Restaurația (1660), i s-a încredințat comanda unor nave, în timpul războaielor anglo-olandeze. A fost fondatorul și primul guvernator al Hudson's Bay Co.

Rupert's Land /Ținutul Prințului Rupert/

Regiune istorică în N și V Canadei, cuprinzând bazinul colector al golfului Hudson. În 1670 a fost oferită Companiei Golfului Hudson de către regele Carol II. A fost numită după prințul Rupert, văr al regelui și primul guvernator al companiei. În 1869 a devenit parte a Dominionului Canadei.

Rupnarayan

Râu în provincia Bengalul de Vest, în NE Indiei. Izvorăște cu numele Dhaleshwari din podișul Chota Nagpur în NE Puruliei și urmează un curs sinuos spre SE, trecând pe lângă orașul Bankura, unde este cunoscut ca Dwarkeswar. După un parcurs de 240 km, se varsă în râul Hugli. Inițial a fost un braț vestic al fluviului Gange. Este o importantă sursă pentru irigații.

Rurik *sau* Rorik

(m. 879)

Fondator semilegendar al dinastiei Rurik a Rusiei kievene. Prinț viking (varegian), potrivit unei cronici rusești din sec. XII a fost chemat de locuitorii Novgorodului să preia conducerea orașului lor măcinat de lupte (cca 862 d.Hr.). Alți istorici cred că, de fapt, a cucerit Novgorodul sau că era un mercenar rebel. Igor, presupusul său fiu, este considerat adevăratul fondator al casei princiare rusești.

rusalcă

În folclorul slav și în mitologie, nimfă a apelor care întruchipează fie sufletul unei fecioare înecate, fie al unui copil care a murit nebotezat. Înfățișarea și comportamentul rusalcelor sunt foarte variate, dar o trăsătură comună este faptul că încearcă să ademenească bărbații. În unele zone sunt subiectul unei sărbători de început de vară, când se crede că ies din apă și dansează în timpul nopții. În opera lui Antonín Dvorák *Rusalca*, o rusalcă vrea să se căsătorească cu un prinț, dar este nevoită să revină în mediul ei.

Rusalii

Sărbătoare creștină care celebrează pogorârea Sfântului Duh asupra ucenicilor lui Iisus, după sărbătoarea evreiască a recoltei, eveniment ce a avut loc după moartea, învierea și înălțarea lui Iisus. Ucenicii au început să vorbească în limbile oamenilor de diverse etnii, adunați acolo, semn că ei erau cei care trebuiau să răspândească mesajul creștin pe întregul pământ. Sărbătoarea evreiască a recoltei era o sărbătoare a recunoștinței, în care oamenii mulțumeau pentru primele roade ale recoltei de grâu, și era asociată cu rememorarea darului pe care i l-a făcut Dumnezeu lui Moise pe Muntele Sinai. Rusaliile creștine sunt sărbătorite în prima duminică după încheierea celor 50 de zile de la Paști.

rusalii *sau* efemeride

Denumire comună pentru insectele ordinului *Ephemeroptera*, ce pot fi întâlnite în apropierea râurilor sau a lacurilor. Membrii celor 2 000 de specii pot atinge o lungime de 4 cm, având aripi anterioare triunghiulare și membranoase, aripi posterioare de dimensiuni mai mici, rotunde, și doi sau trei cerci lungi. În stare de repaus, aripile sunt ținute vertical. Piesele bucale ale larvelor acvatice, specializate pentru mestecat, sunt vestigiale la adulți, care trăiesc atât cât să se poată împerechea și reproduce. Masculii „dansează“ în roiuri mari pentru a atrage femelele. Întreaga durată de viață a adultului este, de obicei, de câteva ore (deși cel puțin o specie trăiește până la două zile); poeții fac referire la această insectă pentru a simboliza natura efemeră a vieții.

rusă, limba ~

Limbă slavă din grupul de est vorbită de cca 170 de milioane de oameni în Rusia, în fostele republici ale Uniunii Sovietice și în comunități de emigranți. Pentru multe grupuri etnice de alte naționalități, dinăuntrul și din afara granițelor Rusiei de astăzi, rusa este, de obicei, a doua limbă și lingua franca. Începând din Evul Mediu, rusa s-a extins treptat, din leagănul său istoric din zona bazinelor superioare ale fluviilor Volga și Nipru, spre N și spre E. Vorbitorii de rusă au pătruns în Siberia în sec. XVI, iar în sec. XVII au ajuns la Pacific. Rusa a devenit limbă literară pe deplin dezvoltată în sec. XVIII, când a înlocuit în cele din urmă slavona bisericească (*vezi* limba slavonă bisericească). Diferențele între dialectele limbii ruse nu sunt mari, având în vedere teritoriul uriaș în care este vorbită, iar transformările sociale din sec. XX le-au atenuat și mai mult.

Rusă, Revoluția ~

(1905)

În Rusia, rebeliune fără succes împotriva regimului țarist. După mai mulți ani de nemulțumiri crescânde, o demonstrație pașnică a fost zdrobită de trupele țarului Nicolae II în masacrul care a rămas cunoscut în istorie sub numele de Duminica Sângeroasă. Au urmat greve generale în Sankt Petersburg și în alte orașe industriale. Revolta s-a extins în zone ale imperiului locuite de alte etnii, cum ar fi Polonia, Finlanda și Georgia. Grupări antirevoluționare, printre care Sutele Negre, s-au opus rebeliunii, prin atacuri violente asupra socialiștilor și prin pogromuri împotriva evreilor. Până în octombrie 1905, grevele generale au cuprins toate orașele mari, iar consiliile muncitorești sau sovietele, conduse adesea de menșevici, au devenit guverne revoluționare. Amploarea grevelor l-a convins pe Nicolae II, la sfatul lui Serghei Witte, să publice Manifestul din Octombrie, în care se promitea constituirea, prin alegeri, a unui organ legislativ. Majoritatea moderaților au considerat concesiile satisfăcătoare, dar revoluționarii mai înverșunați au refuzat să cedeze, mici nuclee de rezistență din Polonia, Georgia și din alte părți fiind suprimate, pe măsură ce regimul își restabilea autoritatea. Deși mulți lideri revoluționari, printre care Lev Troțki, au fost arestați, revoluția l-a obligat pe țar să instituie unele reforme, cum ar fi o nouă Constituție și o Dumă. Multe dintre aceste reforme nu au fost însă implementate adecvat.

Rusă, Revoluția ~

(1917)

Revoluție din Rusia prin care guvernul imperial a fost răsturnat și puterea a fost preluată de bolșevici. Corupția crescândă din cadrul guvernului, politica reacționară a lui Nicolae II și imensele pierderi înregistrate de Rusia în Primul Război Mondial au condus la o stare generală de nemulțumire și la apariția dificultăților economice. În februarie 1917, la Petrograd (Sankt Petersburg), au izbucnit revolte cauzate de lipsa de hrană. Când armata s-a alăturat rebelilor, Nicolae a fost forțat să abdice. În martie s-a constituit un

guvern provizoriu, condus de Gheorghi I. Lvov, care a încercat să mențină participarea Rusiei la Primul Război Mondial, dar puternicul soviet al muncitorilor din Petrograd, care era în favoarea retragerii Rusiei din război, s-a opus. În principalele orașe s-au format alte soviete, care își alegeau membrii din fabrici și din unitățile militare. Mișcarea sovietică a fost dominată de Partidul Socialist Revoluționar, urmat de menșevici și de bolșevici. În perioada martie-octombrie, guvernul provizoriu a fost reorganizat de patru ori; în iulie, Aleksandr Kerenski a devenit șeful acestui guvern și a înăbușit o lovitură pusă la cale de Lavr Kornilov, dar nu a reușit să oprească instaurarea haosului politic și militar în Rusia. Până în septembrie, bolșevicii, conduși de Vladimir Ilici Lenin, deveniseră majoritari în sovietele din Petrograd și Moscova și câștigau din ce în ce mai mult sprijinul muncitorilor din orașe și al soldaților înfometați. În octombrie au pus la cale o lovitură aproape fără vărsare de sânge (Revoluția din Octombrie), ocupând unele clădiri guvernamentale și puncte strategice. Kerenski a încercat să organizeze rezistența, însă fără succes, și a fugit apoi din țară. Congresul sovietelor a aprobat formarea unui nou guvern, compus în principal din bolșevici. *Vezi și* Tezele din aprilie, Aleksandr Gucikov, Războiul Civil din Rusia.

Rush, Benjamin

(04.01.1746, Byberry, lângă Philadelphia, Pennsylvania - 19.04.1813, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Fizician și lider politic american. A urmat cursurile Colegiului New Jersey din Princeton. Ca doctor, a fost un teoretician dogmatic, susținând că toate bolile sunt tipuri de febră cauzate de suprastimularea vaselor de sânge și că remediul este simplu: recoltarea de sânge și purgații. A pledat în favoarea tratamentului uman al pacienților bolnavi psihic; ideea sa că bolile psihice au deseori cauze fizice a însemnat un important progres în medicină. A scris primul manual de chimie și primul tratat de psihiatrie din SUA. Unul dintre primii patrioți americani activi și membru al Congresului Continental, Rush a fost autorul unui proiect de rezoluție care sublinia necesitatea independenței, precum și unul dintre semnatarii Declarației de Independență.

Rush, Richard

(29.08.1780, Philadelphia, Pennsylvania, SUA - 30.07.1859, Philadelphia)

Diplomat american. Fiu al lui Benjamin Rush, a fost procuror general al Statelor Unite între 1814 și 1817 și secretar al Trezoreriei între 1825 și 1829. În calitate de secretar de stat (1817), a negociat Acordul Rush-Bagot cu Anglia, prin care erau limitate forțele navale rămase în zona Marilor Lacuri, după Războiul din 1812. Ca trimis extraordinar în Marea Britanie, a negociat un acord prin care se fixa granița dintre Canada și SUA, la paralela 49°N. Prin conferințele ținute pe tema Americii Latine a contribuit la formularea Doctrinei Monroe. În 1836, ca agent american la Londra, a primit actul de moștenire prin care James Smithson a fondat Institutul Smithsonian; Rush a considerat că prin rolul său în fondarea muzeului și-a îndeplinit cea mai importantă funcție în slujba societății americane.

Rushdie, (Ahmed) Salman

(n. 19.06.1947, Bombay, India)

Scriitor britanic de origine indiană. A studiat la Universitatea Cambridge și a lucrat ca autor de reclame publicitare la Londra, în anii 1970, înainte de a obține un neașteptat succes cu *Copiii din miez de noapte* (Midnight Children, 1981, Premiul Booker), un roman alegoric despre India modernă. Al doilea roman al său, *Rușinea* (Shame, 1983), este un portret usturător al politicii și al moravurilor sexuale din Pakistan. Romanul *Versetele satanice* (The Satanic Verses, 1988), care include printre întâmplările sale bizare câteva episoade inspirate din viața lui Mahomed, a fost denunțat ca blasfemator de liderii musulmani scandalizați și, în 1989, Rushdie a fost condamnat la moarte de ayatollahul iranian Ruhollah Khomeini. Interesul stârnit pe plan internațional a fost enorm, Rushdie fiind nevoit să rămână ascuns, timp de mai mulți ani. Printre romanele sale ulterioare se numără *Ultimul suspin al maurului* (The Moor's Last Sigh, 1995) și *Furia* (Fury, 2001).

Rushing, Jimmy *născut* James Andrew

(26.08.1903, Oklahoma City, Oklahoma, SUA - 08.06.1972, New York, New York)

Cântăreț american de blues și jazz. S-a alăturat primei formații a lui Count Basie în 1935, devenind cunoscut prin

OCEANUL ARCTIC
MAREA NORVEGIEI
I. SVALBARD (NORVEGIA)
I-LE FRANZ JOSEF
MAREA BARENTS
I-LE NOVAIA ZEMLEA
MAREA KARA
E-LE SEVERNAIA ZEMLEA
MAREA LAPTEV
I-LE NOUA SIBERIE
MAREA SIBERIEI DE EST
I. WRANGEL
P.N. INSULA WRANGEL
MAREA CIUKOTSK
SUA
Golful Anadîr
Anadîr
MAREA BERING
Cercul Polar de Nord
M-ȚII KOREASK
CÂMPIA KOLÂMA
M-ȚII KOLÎMA
Vf. Pobeda 3147 m
M-ȚII CERSKI
Palana
P.N. KRONOTSKI
PEN. KAMCEATKA
Magadan
Petropavlovsk-Kamchatski
MAREA OHOTSK
I. SAKHALIN
I-LE KURILE
Iujno-Sahalinsk
Str. Tătară
Komsomolsk pe Amur
Birobidjan
P.N. SIHOTE-ALIN
Ussuri
Ussuriisk
Vladivostok
MAREA JAPONIEI (MAREA DE EST)
JAPONIA
Tokio
R.P.D. COREEANĂ
CHINA
MONGOLIA
Ulan-Bator
Amur
M-ȚII STANOVOI
M-ȚII IABLONOVÎI
Cita
Aginskoie
Lacul Baikal
Ulan-Ude
Angarsk
Ust-Ordinskii
P.N. BAIKAL-LENA
Lacul Bratsk
Iakutsk
Lena
Iana
M-ȚII VERKHOIANSK
S I B E R I A
PODIȘUL SIBERIEI CENTRALE
Tura
Vf. Kamen 1701 m
PEN. TAIMÎR
CÂMPIA SIBERIEI DE NORD
Dudinka
PEN. GÎDANSKI
Golful Obi
PEN. IAMAL
Salekhard
CÂMPIA SIBERIEI DE VEST
Nijnevartovsk
Hantî-Mansiisk
Enisei
Ket
Obi
Tobol
Tomsk
Krasnoiarsk
Abakan
Novosibirsk
Novokuznețk
Omsk
STEPA KULUNDA
Biisk
Gorno-Altaisk
P.N. ALTAI
Kîzîl
Vf. Beluha 4506 m
KAZAHSTAN
M-ȚII URAL
Kurgan
Tiumen'
Ekaterinburg
Celiabinsk
Orenburg
Orsk
Ufa
Salavat
Perm
Ijevsk
Kudâmkar
Sâktâvkar
Narian-Mar
COLINELE TIMAN
PEN. KANIN
MAREA ALBA
PEN. KOLA
Murmansk
Kirovsk
CÂMPIA RUSIEI
Ioșkar-Ola
Ceboksarî
Kazan
Samara
Saratov
Volga
Volgograd
Ural
Penza
Saransk
Nijni Novgorod
Vladimir
Iaroslavl
Vologda
Cerepoveț
Lacul Onega
Lacul Ladoga
Petrozavodsk
St. Petersburg
Novgorod
Tver
Moscova
Smolensk
Kaluga
Voronej
Don
Rostov-pe-Don
MAREA AZOV
MAREA NEAGRĂ
Maikop
Vf. Elbrus 5642 m
M-ȚII CAUCAZ
Nalcik
Groznîi
Mahacikala
MAREA CASPICĂ
GEORGIA
ARM.
AZER.
IRAN
TURKMEN.
UCRAINA
Kiev
BELARUS
Minsk
LITUANIA
LETONIA
ESTONIA
POLONIA
FINLANDA
Helsinki
MAREA BALTICĂ
SUEDIA
Stockholm
NORVEGIA
DANEMARCA
M.B.
0° 30° 60° 90° 120° 150° 180° 80° 170° 70° 60° 50° 40°
© 2007 Encyclopædia Britannica, Inc.

numeroase înregistrări și menținându-se în vogă până în 1950. Ulterior s-a ocupat de propriile mici trupe sau a lucrat cu formațiile lui Benny Goodman, Buck Clayton și uneori cu Basie. Vocea puternică de tenor a lui Rushing, deși asociată în special cu stilul blues caracteristic perioadei Basie, a fost foarte potrivită și pentru muzică pop și balade.

Rushmore

Vezi Monumentul Național Mount Rushmore

Rusia *denumire oficială* Federația Rusă

Stat în E Europei și N Asiei, fostă Uniune a Republicilor Sovietice Socialiste (URSS). Suprafața: 17 075 383 kmp; 143 420 000 loc. (2005). Capitala: Moscova. Populația majoritară este rusă; printre populațiile minoritare se numără tătarii și ucrainenii. Limbi: rusa (oficială), diverse dialecte turcice și uralice. Religii: creștinism ortodox rus, dar și protestantism, islam; majoritatea locuitorilor nu aparțin însă nici unei religii. Moneda: rubla. Formele de relief sunt variate, cuprinzând Munții Ural și lanțuri muntoase în E Siberiei, cu cele mai înalte vârfuri în peninsula Kamceatka. Câmpia Rusă este străbătută de mari fluvii, precum Volga și Dvina de Nord cu afluenții săi, iar în Câmpia Siberiană se află văile fluviilor Obi, Enisei, Lena și Amur. Porțiuni extinse din N sunt acoperite de tundră, iar în S se găsesc păduri, stepe și zone fertile. Economia a fost industrializată între 1917 și 1945, dar a trecut printr-un declin accentuat, până în anii 1980. În 1992, guvernul a inițiat reforme radicale pentru a trece de la economia centralizată la o economie de piață bazată pe inițiativa privată. Rusia este republică și are un organ legislativ bicameral; șeful statului este președintele, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Regiunea cuprinsă între Nistru și Volga a fost locuită din timpuri străvechi de diverse popoare, printre care slavii. A fost invadată succesiv, între sec. VIII î.Hr. și VI d.Hr., de diferite populații nomade, printre care sciții, sarmații, goții, hunii și avarii. Prin sec. X d.Hr. a apărut Rusia Kieveană, o confederație de principate cu centrul la Kiev. În sec. XI–XII, aceasta și-a pierdut supremația în favoarea principatelor independente, printre care Novgorod și Vladimir. Novgorod s-a dezvoltat în N și a fost singurul principat rusesc ce a scăpat de dominația Hoardei de Aur mongole în sec. XIII. În sec. XIV–XV,

Conducători ai Rusiei vechi, ai Rusiei moderne și ai Imperiului Rus

Cnejii Rusiei vechi:		**Interregnum**	1610-1612
Dinastia Danilovici*		**Țari și împărătese**	
Daniel (fiul lui Aleksandr		**ale Rusiei:**	
Nevski)	cca 1276-1303	**Dinastia Romanov****	
Iuri	1303-1325	Mihail III	1613-1645
Ivan I	1325-1340	Aleksei	1645-1676
Semion (Simeon)	1340-1353	Feodor III	1676-1682
Ivan II	1353-1359	Petru I (Ivan V coregent	
Dimitri Donskoi	1359-1389	între 1682 și1696)	1682-1725
Vasili I	1389-1425	Ecaterina I	1725-1727
Vasili II	1425-1462	Petru II	1727-1730
Ivan III	1462-1505	Ana	1730-1740
Vasili III	1505-1533	Ivan VI	1740-1741
Ivan IV	1533-1547	Elisabeta	1741-1761
Țarii Rusiei:			(O.S.)
Dinastia Danilovici		Petru III***	1761-1762
Ivan IV	1547-1584		(O.S.)
Fiodor I	1584-1598	Ecaterina II	1762-1796
Țarii Rusiei:		Pavel	1796-1801
Epoca Frământată		Aleksandru I	1801-1825
Boris Godunov	1598-1605	Nicolae I	1825-1855
Fiodor II	1605	Aleksandru II	1855-1881
Falsul Dimitri	1605-1606	Aleksandru III	1881-1894
Vasili (IV)	1606-1610	Nicolae II	1894-1917

* Dinastia Danilovici este o ramură târzie a dinastiei lui Rurik, numită după întemeietorul ei, Daniel.

** Pe 22 oct. 1721 (stil vechi) , Petru I cel Mare și-a luat titlul de împărat, considerându-l un titlu mai european și mai important decât cel de țar. Totuși, în ciuda titulaturii oficiale, modul de folosire a termenului s-a specializat într-un mod neobișnuit. Astfel, suveranii de sex bărbătesc au continuat să fie numiți țari (iar consoartele lor țarine sau țarițe), dar suveranele au fost numite, în mod convențional, împărătese.

*** Linia directă a dinastiei Romanovilor s-a sfârșit în 1761, la moartea Elisabetei, fiica lui Petru I. Totuși, suveranii care au urmat, din dinastia „Holstein-Gottorp" (primul, Petru III, era fiul lui Charles Frederick, duce de Holstein-Gottorp, și al Annei, fiica lui Petru I), și-au luat numele de familie Romanov.

cnejii de Moscova i-au alungat treptat pe mongoli. Sub domnia lui Ivan IV cel Groaznic, Rusia a început să se extindă. În 1613 s-a ridicat dinastia Romanovilor. Expansiunea țării a continuat sub domnia lui Petru I (cel Mare) și a Ecaterinei II (cea Mare). În 1812 a fost atacată de Napoleon; după înfrângerea acestuia, Rusia a primit o bună parte din marele ducat de Varșovia (1815), iar în sec. XIX a anexat Georgia, Armenia și teritoriile caucaziene. Extinderea sa spre S până la Imperiul Otoman a avut o importanță crucială pentru Europa (*vezi* Crimeea). A fost înfrântă în Războiul Crimeii (1853–1856). Cedarea de către China a malului stâng al fluviului Amur, în 1858, a marcat extinderea Rusiei în Orient. În 1867 a vândut Alaska Statelor Unite (*vezi* Achiziția Alaska). Înfrângerea suferită în Războiul ruso-japonez a dus la izbucnirea, în 1905, a unei revoluții eșuate (*vezi* Revoluția Rusă din 1905). În Primul Război Mondial a luptat împotriva Puterilor Centrale. Răsturnarea regimului țarist prin mișcarea populară din 1917 a marcat începutul unui guvern al sovietelor (*vezi* Revoluția Rusă din 1917). Bolșevicii au adus partea principală a fostului imperiu sub control comunist și au organizat-o ca

Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă (Rusia de astăzi). RSFSR s-a unit cu alte republici sovietice în 1922, pentru a forma URSS (*vezi* Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste, perioada 1922–1991). La dizolvarea URSS în 1991, RSFSR a fost redenumită și a devenit componenta centrală a Comunității Statelor Independente. În 1993 a adoptat o nouă Constituție. În anii 1990, a dus lupte pe mai multe fronturi, confruntându-se cu mari greutăți economice, corupție politică și mișcări de independență (*vezi* Cecenia).

Rusia, Războiul civil din ~

(1918-1920)

Conflict în Rusia, între guvernul bolșevic nou format și Armata Roșie, pe de o parte, și forțele antibolșevice, de cealaltă parte. Dezavantajosul Tratat de la Brest-Litovsk încheiat cu Germania i-a determinat pe socialiștii antileniniști să se desprindă de bolșevici și să se alăture armatei de voluntari a Albilor (aripa de dreapta), sub comanda lui Anton Denikin. În încercarea de a deschide un alt front în Primul Război Mondial, aliații au oferit sprijin limitat Albilor. Guvernul de la Moscova a răspuns amplei mișcări antibolșevice prin excluderea din guvern a deputaților menșevici și a social-revoluționarilor, începând o campanie a „Terorii roșii", prin care îi acorda puteri sporite poliției secrete (Ceka), în ceea ce privește arestarea și executarea suspecților. În timp ce bolșevicii își mențineau controlul asupra centrului țării, antibolșevicii câștigau teren în Ucraina și Omsk, unde Aleksandr Kolceak și alte grupări disidente s-au unit pentru a lupta împotriva Armatei Roșii. Fiind deconcertați de luptele între comuniști, Albii ruși și naționaliștii ucraineni, Aliații și-au retras treptat sprijinul, până în 1919. După câteva prime succese militare împotriva Armatei Roșii, forțele Albilor, conduse de Kolceak, erau deja înfrânte la începutul lui 1920. Alte trupe ale Albilor conduse de Nikolai Iudenici au eșuat în încercarea de a cuceri Sankt Petersburg. Ultima linie de rezistență a Albilor din Crimeea, sub comanda lui Piotr Vrangel, succesorul lui Denikin, a fost înfrântă în noiembrie 1920, punând capăt Războiului Civil din Rusia.

Rusia Kieveană

Primul stat slav estic. A fost fondat de vikingul Oleg, conducătorul orașului Novgorod, începând cu 879 d.Hr. Acesta a cucerit orașele Smolensk și Kiev (882 d.Hr.), cel din urmă devenind capitala statului rus kievean. Extinzându-și stăpânirea, Oleg a unit triburile locale slave și finice, i-a înfrânt pe khazari, iar în 911 d.Hr. a încheiat tratate comerciale cu Constantinopol. Statul rus kievean a atins apogeul în sec. X și XI, sub Vladimir I și Iaroslav, când Kiev a devenit cel mai important centru politic și cultural al Europei de E. La moartea lui Iaroslav, în 1054, fiii săi au împărțit imperiul în fracțiuni oponente. În sec. XIII, cucerirea mongolă i-a întrerupt decisiv supremația.

Rusk, (David) Dean

(09.02.1909, Cherokee County, Georgia, SUA - 20.12.1994, Athens, Georgia)

Funcționar public și pedagog american. După un masterat obținut la Colegiul St. John din Oxford, ca bursier Rhodes, a predat la Colegiul Mills din Oakland, California (1934–1940), și a luptat în Al Doilea Război Mondial sub comanda generalului Joseph Stilwell. Mai târziu, a ocupat poziții în departamentele de stat și de război, luând parte la desfășurarea Războiului din Coreea, ca asistent secretar de stat (1950). După ce a fost președinte al Fundației Rockefeller (1952–1960), a devenit secretar de stat, în timpul mandatelor lui John F. Kennedy și Lyndon B. Johnson (1961–1969). Apărător consecvent al participării Statelor Unite la Războiul din Vietnam, a devenit ținta protestelor publice împotriva acestui război. S-a opus, de asemenea, recunoașterii diplomatice a Chinei comuniste. După retragerea din viața publică, a predat la Universitatea Georgia până în 1984.

Ruskin, John

(08.02.1819, Londra, Anglia - 20.01.1900, Coniston, Lancashire)

Critic de artă englez. Născut într-o familie înstărită, Ruskin și-a desăvârșit educația mai ales în familie. A fost un pictor înzestrat, dar cea mai mare parte a talentului său a investit-o în scriere. Lucrarea sa în mai multe volume, *Pictori moderni* (Modern Painters, 1843–1860), concepută ca o critică pozitivă a lui J.M.W. Turner, a sfârșit prin a deveni un studiu general asupra artei. La Turner a remarcat „fidelitatea față de natură" în peisajele pictate de acesta, aceeași caracteristică regăsind-o ulterior și în arhitectura gotică. Printre alte scrieri

John Ruskin, pictură în ulei de Sir John Everett Millais, 1853–1854; Colecție privată
ACADEMIA REGALĂ DE ARTE, LONDRA

ale sale se numără *Cele șapte felinare ale arhitecturii* (The Seven Lamps of Architecture, 1849) și *Pietrele Veneției* (The Stones of Venice, 1851–1853). A fost un apărător al prerafaeliților. În 1869 a devenit primul profesor de arte frumoase de la Școala Slade, din Oxford, dar și-a dat demisia în 1879, după ce James M. Whistler a câștigat un proces de calomnie împotriva sa. Mai târziu, Ruskin și-a folosit averea moștenită pentru a promova cauze sociale idealiste, dar retorica sa puternică, deși conținea încă analize profunde, a fost alterată de bigotism și pe alocuri de incoerență. Ruskin rămâne criticul de artă cel mai important al Angliei sec. XIX.

ruso-japonez, Războiul ~

(1904–1905)

Conflict între Rusia și Japonia privind teritoriile din E Asiei. După ce Rusia a preluat Port Arthur (astăzi Lüshun, China), de importanță strategică, și a ocupat Manciuria, s-a confruntat cu puterea tot mai mare a Japoniei. Deoarece Rusia nu a respectat acordul cu aceasta din urmă, în privința retragerii trupelor din Manciuria, flota japoneză a atacat escadra navală rusească la Port Arthur și a început asediul orașului, în februarie 1904. Trupele de uscat japoneze au împiedicat armata rusă să vină în ajutorul celei din Port Arthur și au obligat-o să se retragă înspre Mukden (actualmente Shenyang). Armata rusă a preluat ofensiva cu noi forțe în octombrie, dar conducerea militară neadecvată i-a diminuat eficacitatea. În ianuarie 1905, după un lung asediu japonez, comandantul rus corupt din Port Arthur a predat garnizoana fără a-și consulta ofițerii, deși dispunea de suficiente alimente și muniție pentru a putea continua apărarea. Luptele grele din jurul orașului Mukden au luat sfârșit în martie 1905, cu retragerea trupelor rusești conduse de Aleksei Kuropatkin. Bătălia navală decisivă de la Tsushima s-a încheiat cu victoria Japoniei și a adus Rusia la masa tratativelor. Odată cu semnarea Tratatului de la Portsmouth, Rusia și-a abandonat politica expansionistă în E Asiei, iar Japonia a preluat controlul asupra Coreei și, în mare parte, asupra Manciuriei.

ruso-turce, războaiele ~

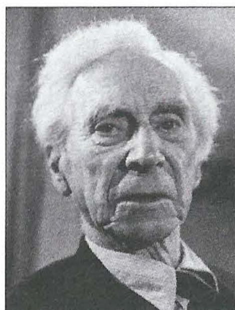
Serie de războaie (1676–1878) între Rusia și Imperiul Otoman desfășurate între sec. XVII și XIX. Primele confruntări (1676–1681, 1686–1689) au avut drept scop încercarea Rusiei de a obține o deschidere la apele calde ale Mării Negre. În războiul din 1695–1696, Petru I a capturat fortăreața Azov, dar încercările de la începutul sec. XVIII de a cuceri Balcanii au eșuat (1710–1712, 1735–1739), ceea ce a dus la semnarea Păcii de la Belgrad. În timpul domniei Ecaterinei II, primul mare război ruso-turc (1768–1774) a împins granița rusă spre S și a conferit Rusiei un oarecare drept de protecție asupra supușilor creștini ai Imperiului Otoman (*vezi și* Tratatul de la Kuciuk-Kainargi). Ecaterina a anexat peninsula Crimeea (1783), iar în 1792 Rusia a obținut întreaga coastă ucraineană de V a Mării Negre în urma Tratatului de la Iași (1792). Un alt război (1806–1812) s-a încheiat cu Tratatul de la București. În sec. XIX au avut loc lupte pentru strâmtorile Bosfor și Dardanele, pentru Caucaz și pentru Crimeea. Războiul din 1828–1829 s-a încheiat prin Tratatul de la Edirne (1829), prin care Rusiei îi erau cedate mari coridoare. Războiul Crimeii (1853–1856) a fost, cu toate acestea, din punct de vedere diplomatic, un mare pas înapoi pentru Rusia. Războiul ruso-turc dintre 1877–1878 a concentrat forțele Rusiei și Serbiei împotriva Turciei, pentru rezolvarea problemei autonomiei Bosniei și Herțegovinei. Victoria a aparținut Rusiei, dar câștigul său, stipulat prin Tratatul de la San Stefano (1878), a fost limitat de Congresul de la Berlin (1878), din cauza temerilor Marii Britanii și Austro-Ungariei.

Russell, Bertrand (Arthur William), Al treilea Conte ~

(18.05.1872, Trelleck, Monmouthshire, Anglia – 02.02.1970, lângă Penrhyndeudraeth, Merioneth, Țara Galilor)

Logician și filozof britanic, cunoscut mai ales pentru lucrările sale din domeniul logicii matematice și pentru susținerea a numeroase cauze sociale și politice, mai ales cea a pacifismului și a dezarmării nucleare. Russell s-a născut într-o familie de nobili britanici, ca nepot al contelui Russell, care

a fost de două ori prim-ministru al Angliei la mijlocul sec. XIX. A studiat matematica și filozofia la Universitatea Cambridge, unde a fost influențat de filozoful idealist J.M.E. McTaggart, dar a respins curând idealismul, în favoarea unui realism platonician extrem. Într-una dintre primele sale lucrări, *Despre denotație* (On denoting, 1905), a rezolvat o enigmă celebră în filozofia limbajului, arătând cum expresii de tipul „actualul rege al Franței", care nu au referent, funcționează logic mai degrabă în maniera unor afirmații generale decât ca nume proprii. Mai târziu, Russell a considerat această descoperire, care a devenit cunoscută ca „teoria descrierilor", drept una dintre cele mai importante contribuții ale sale aduse filozofiei. În *Principiile matematicii* (Principles of Mathematics, 1903) și în epocala *Principia mathematica* (3 vol., 1910–1913), pe care a scris-o împreună cu Alfred North Whitehead, a căutat să demonstreze că matematica în întregul ei își are originile în logică. Din cauza pacifismului său din timpul Primului Război Mondial, și-a pierdut postul la Cambridge și ulterior a fost închis. (Va renunța la pacifism în 1939, în fața agresiunii naziste.) Cea mai bine elaborată doctrină metafizică a lui Russell, atomismul logic, a avut o mare influență asupra școlii pozitivismului logic. Printre lucrările sale filozofice de mai târziu se numără *Analiza minții* (The Analysis of Mind, 1921), *Analiza materiei* (The Analysis of Matter, 1927) și *Cunoașterea umană: sfera și limitele ei* (Human Knowledge: Its Scope and Limits, 1948). Lucrarea sa *O istorie a filozofiei occidentale* (A History of Western Philosophy, 1945), pe care a scris-o pentru publicul larg, a devenit un bestseller și a fost mulți ani principala sa sursă de venituri. Printre numeroasele sale lucrări pe teme sociale și politice se află *Căile libertății* (Roads of Freedom, 1918); *Practica și teoria bolșevismului* (The Practice and Theory of Bolshevism, 1920), o critică acerbă a comunismului sovietic; *Despre educație* (On Education, 1926); și *Căsătoria și moravurile* (Marriage and Morals, 1929). În 1940 a fost împiedicat să obțină un post de profesor la City College din New York, în mare parte din cauza ideilor controversate pe care le adoptase în ultimele sale lucrări. După Al Doilea Război Mondial a devenit unul dintre liderii campaniei internaționale pentru dezarmare nucleară, fiind prim-președinte atât al Conferințelor internaționale Pugwash pe tema înarmării nucleare și a securității mondiale, cât și al Campaniei pentru dezarmare nucleară. În 1961, la vârsta de 89 de ani, a fost închis a doua oară, pentru incitare la nesupunere civică. În 1950 a fost distins cu Premiul Nobel pentru literatură.

Bertrand Russell, 1960
COMPANIA BRITANICĂ DE TELEVIZIUNE (BBC), LONDRA

Russell, Bill
născut William Felton

(n. 12.02.1934, Monroe, Louisiana, SUA)

Jucător american de baschet. Mijlocașul de cca 2,08 m a condus echipa Universității San Francisco în două campionate ale Asociației Naționale a Colegiilor de Atletism (1955–1956). Între 1956–1969 a activat la echipa Boston Celtics, pe care a condus-o în 11 campionate ale Asociației Naționale de Baschet timp de 13 sezoane, ultimele două ca antrenor (a devenit în 1967 primul antrenor de culoare al unei echipe sportive profesioniste de marcă). Russell este considerat unul dintre cei mai buni apărători din toate timpurile. A fost votat de cinci ori drept cel mai valoros jucător din NBA. Între 1973 și 1977 a fost antrenorul echipei Seattle SuperSonics, iar între 1987 și 1988 al echipei Sacramento Kings.

Russell, Charles Taze

(16.02.1852, Pittsburgh, Pennsylvania, SUA – 31.10.1916, Pampa, Texas)

Lider religios american. A fost crescut în religia congregaționalistă, dar a respins învățăturile acesteia, fiind incapabil să concilieze bunătatea lui Dumnezeu cu ideea iadului. Influențat de adventiști, a adoptat o doctrină a milenarismului. A înființat Asociația Internațională a Studenților Bibliei în 1872 (redenumită Martorii lui Iehova în 1931) și a predicat că sfârșitul lumii va veni în 1914 și că împărăția lui Hristos pe pământ va începe după un război între capitalism și socialism. În 1884 a înființat Watch Tower Bible & Tract Society, astăzi una dintre cele mai mari edituri din lume. Cărțile, pamfletele și periodicele sale aveau o largă distribuție și Russell a câștigat mulți adepți în ciuda aparentului eșec al prezicerii sale apocaliptice.

Russell (de Kingston Russell), Conte ~ *născut* John Russell

(18.08.1792, Londra, Anglia - 28.05.1878, Pembroke Lodge, Richmond Park, Surrey)

Om politic și prim-ministru britanic (1846–1852, 1865–1866). Membru al prestigioasei familii Russell, a intrat în Parlament în 1813. A fost un puternic susținător al reformei, transformând-o în cauză a Partidului Liberal și conducând demersurile pentru aprobarea Legii reformei electorale din 1832. A fost ministru al afacerilor interne (1835) în guvernul vicontelui William Lamb Melbourne, funcție din care a redus numărul infracțiunilor pentru care se aplica pedeapsa capitală și a inițiat sistemul de sprijinire a învățământului public de către stat. În anii 1840, a pledat pentru comerțul liber și l-a constrâns pe Sir Robert Peel să demisioneze. Russell a devenit prim-ministru în 1846. A stabilit ziua de muncă în fabrici la zece ore (1847) și a înființat o comisie de sănătate publică (1848), dar lipsa de unitate a partidului său l-a constrâns să renunțe la o reformă socială și economică mai amplă.

Russell, familia ~

Familie de liberali englezi. A câștigat importanță în timpul dinastiei Tudor, când John Russell (mort în 1555) a primit titlul de conte de Bedford (1549) pentru contribuția sa la reprimarea unei rebeliuni împotriva reformelor protestante ale lui Eduard VI. Familia a avut legături cu partidul parlamentar în timpul Războiului Civil Englez. Primul său membru liberal de seamă a fost William, lord Russell. Printre membrii de mai târziu s-au numărat John, ducele Russell, și nepotul său, filozoful Bertrand Russell.

Russell, (Henry) Ken(neth Alfred)

(n. 03.07.1927, Southampton, Hampshire, Anglia)

Regizor britanic de film. Ca regizor de filme documentare pentru BBC, a devenit cunoscut pentru pseudobiografiile unor compozitori și artiști celebri. Primul său film artistic de lungmetraj a fost *French Dressing* (1963), iar mai târziu a câștigat o largă audiență cu o adaptare amplă după *Femei îndrăgostite* (Women in Love, 1969). A fost criticat pentru utilizarea efectelor de șoc și a senzaționalului în multe din filmele sale de mai târziu, cum ar fi *Iubitorii de muzică* (The Music Lovers, 1971), *Diavolii* (The Devils, 1971), *Mesia sălbatic* (Savage Messiah, 1972), *Tommy* (1975), *Experiment periculos* (Altered States, 1980) și *Adăpostul viermelui alb* (The Lair of the White Worm, 1988).

Russell, Lillian *născută* Helen Louise Leonard

(04.12.1861, Clinton, Iowa, SUA - 06.06.1922, Pittsburgh, Pennsylvania)

Cântăreață și actriță americană. A debutat pe scenă încă din adolescență. A devenit celebră în filmul *Marele mogul* (Grand Mogul, 1881), iar mai târziu a obținut un alt succes în *Marea ducesă de Gérolstein* (La Grande-Duchesse de Gérolstein, 1890). Între 1899 și 1904 a apărut pe scenele din Anglia și din Statele Unite, cu o companie de teatru de varieteu. Întruchipând idealul feminin al generației sale, a fost la fel de celebră pentru viața sa personală extravagantă, ca și pentru silueta sa de clepsidră, frumusețea și vocea ei. După un al patrulea mariaj în 1912, a scris o rubrică de mare succes despre sănătate, frumusețe și dragoste și a ținut prelegeri pe aceste teme în fața publicului spectacolelor de varieteu.

Russell, William Russell, Lord ~

(29.09.1639, /?/ - 21.07.1683, Londra, Anglia)

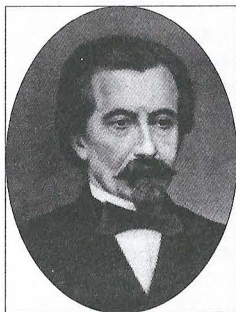
Om politic englez, liberal. Membru al Camerei Comunelor, a fost unul dintre cei care s-au opus politicii profranceze a lui Carol II. În 1678 a fost atras în complotul papal pus la cale de Titus Oates, iar până în 1680 s-a aflat în fruntea luptei din Camera Comunelor pentru înlăturarea lui James, fratele lui Carol (ulterior Iacob II) de la succesiunea tronului. După ce Carol a dizolvat Parlamentul (1681), Russell a continuat să se asocieze cu disidenți liberali. În 1683 a fost acuzat de participarea la Complotul Rye House, pentru uciderea lui Carol. Acuzațiile nu au fost dovedite niciodată, dar Russell a fost găsit vinovat de trădare și decapitat.

Russell Cave, Monumentul Național ~

Monument național în NE statului Alabama, SUA, la S de granița dintre Alabama și Tennessee. Este o porțiune dintr-o cavernă, descoperită pe la 1953. Peștera are cca 64 m lungime, 33 m lățime și 8 m înălțime. Conține dovezi aproape continue ale existenței umane, datând cel puțin din 7000 î.Hr. A fost desemnată monument național în 1961.

Russo, Alecu *născut* **Alexandru Russo**
(17.03.1819, Străşeni-Lăpuşna, Basarabia, Imperiul Rus - 05.02.1859, Iaşi, România)

Scriitor român. Ca toată generația din care face parte, s-a implicat în luptele politice ale Revoluției din 1848 și în unirea celor două țări române în 1859. Ros de boală încă din prima tinerețe, a scris puțin, dar prin poemul alegoric în proză *Cântarea României* (al cărui autor este recunoscut aproape prin consens, dovezile materiale fiind nesigure) se revendică din spiritul revistei *Dacia literară* și se înscrie printre principalii ideologi ai curentului național-popular. Cu excepția a două piese de teatru pierdute și a *Amintirilor*, a compus în franceză, dar scrierile sale (*Piatra Teiului* și *Iașii și locuitorii săi în 1840*) indică o reală înzestrare, dezvoltată sub influența curentului romantic. Prieten cu Vasile Alecsandri, se presupune că l-a ajutat să-și alcătuiască antologia de poezii populare și chiar că i-a cedat faimoasa baladă *Miorița*, pe care a cules-o în Munții Vrancei.

Alecu Russo

rusticare

În arhitectură, zidărie decorativă realizată prin tăierea marginilor pietrelor, până la obținerea unei suprafețe plane, partea centrală a feței lăsându-se fie nešlefuită, fie puternic proeminentă. Prin rusticare, suprafața pereților exteriori capătă un aspect bogat, în relief. A fost folosită încă din sec. VI î.Hr. la realizarea mormântului lui Cirus cel Mare. Arhitecții Renașterii italiene timpurii foloseau rusticarea la decorarea palatelor. În perioada manieristă (Renașterea târzie) și în cea barocă, rusticarea a devenit importantă în decorarea grădinilor și a vilelor. Erau obținute fațade excentrice, ca în lucrările vermiculate, a căror suprafață este acoperită cu tipare vălurite, în serpentină sau cu forme verticale, picurate.

Rustin, Bayard
(17.03.1910, West Chester, Pennsylvania, SUA - 24.08.1987, New York)

Lider american în domeniul drepturilor civile. A organizat în 1941 filiala newyorkeză a Congresului pentru Egalitate Rasială și a lucrat în Asociația pentru Reconciliere (1941–1953). În anii 1950 a fost consilier al lui Martin Luther King și a contribuit la organizarea Conferinței Conducerii Creștinilor din Sud. A fost organizatorul principal al Marșului de la Washington, din 1961, pentru obținerea unui sprijin în vederea aprobării legislației privind drepturile civile. Mai târziu a ocupat funcția de președinte (1966-1979) al Institutului A. Philip Randolph, o organizație pentru drepturi civile.

Rutaceae, familia ~

Familie de plante alcătuită din cca 1 700 de specii de arbuști lemnoși și copaci (și câteva plante perene ierboase), împărțite în 160 de genuri. Apreciate pentru fructele lor comestibile, pentru cherestea și ca plante ornamentale, aceste plante se găsesc în regiunile calde temperate și tropicale. Florile se remarcă prin culoare, parfum și nectar. Printre fructele importante din punct de vedere economic din această familie se numără lămâile, lămâile verzi (lime), portocalele, grepfrutul, citronul și kumquat. Printre plantele ornamentale se numără ruta (*Ruta graveolens*) și neobișnuitele tufe care ard (*Dictamnus albus* – frăsinelul), ale căror frunze aromate conțin glande uleioase care, dacă sunt stoarse, eliberează un gaz inflamabil.

ruteană, limba ~

Vezi limba ucraineană

Ruth, Babe *născut* **George Herman**
(06.02.1895, Baltimore, Maryland, SUA - 19.08.1948, New York, New York)

Jucător american de baseball, unul dintre cei mai mari executanți de lovituri și una dintre cele mai populare figuri din istoria sportului. S-a născut într-o familie săracă. Și-a început cariera în 1914, ca membru al echipei de ligă inferioară din Baltimore, alăturându-se în același sezon echipei Boston Red Sox. A început ca aruncător, acumulând un record impresionant (94 de victorii, 46 de înfrângeri), dar ulterior a fost numit jucător de câmp datorită loviturii sale puternice.

UPI
Babe Ruth

Achiziționat de New York Yankees în 1920, a rămas la această echipă până în 1934; în ultimul an de carieră a activat la Boston Braves (1935). A antrenat echipa Brooklyn Dodgers în 1938, dar reputația de persoană iresponsabilă l-a împiedicat să obțină un post permanent de antrenor sau de administrator. Datorită celebrei sale lovituri puternice a fost supranumit „Sultanul aruncărilor". În 1927 a stabilit cel mai faimos record din istoria baseballului, când a efectuat 60 de lovituri într-un singur sezon, performanță neîntrecută până în 1961, când a fost depășită de Roger Maris.

Rutherford of Nelson, Ernest Rutherford, Baron ~

(30.08.1871, Spring Grove, Noua Zeelandă - 19.10.1937, Cambridge, Cambdridgeshire, Anglia)

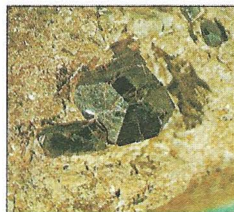
Fizician britanic originar din Noua Zeelandă. După terminarea studiilor la Colegiul Canterbury, s-a mutat în Marea Britanie pentru a urma cursurile Universității Cambridge, unde a lucrat împreună cu J.J. Thomson în Laboratorul Cavendish. Mai târziu a predat la Universitatea McGill din Montréal (1898–1907) și la Universitatea Victoria din Manchester (1907–1919), devenind, în 1919, președintele Laboratorului Cavendish. În acest laborator, între anii 1895–1897, a descoperit și a denumit două tipuri de radioactivitate, dezintegrarea alfa și dezintegrarea beta. Ulterior, a identificat particula alfa ca fiind nucleu de heliu și pe baza ei a descoperit nucleul atomic. Împreună cu Frederick Soddy, a formulat teoria transformării radioactive (1902). În 1919 a devenit prima persoană care a dezintegrat artificial un element, iar în 1920 a emis ipoteza existenței neutronului. Cercetările sale au contribuit enorm la înțelegerea procesului de dezintegrare și de transmutație a elementelor radioactive și au servit ca bază pentru o mare parte a fizicii sec. XX. În 1908 a primit Premiul Nobel. A fost ridicat la rangul de cavaler în 1914 și înnobilat în 1931. Al 104-lea element chimic, rutherfordiu, a fost denumit astfel în onoarea lui.

Ruthven, familia ~

Familie nobilă scoțiană renumită în sec. XVI. Printre membrii săi s-au numărat lordul Patrick Ruthven (cca 1520–1566), primar al orașului Perth (1553–1566) și membru protestant al Consiliului de Coroană al reginei Maria a Scoției. A contribuit la aranjarea căsătoriei acesteia cu lordul Darnley (1565) și a organizat complotul pentru uciderea secretarului ei, David Riccio, după care a fugit în Anglia. Fiul său, William Ruthven (1541?–1584), a luat, de asemenea, parte la complotul împotriva lui Riccio și a devenit înalt trezorier în 1571. A fost principalul conspirator în „atacul lui Ruthven" din 1582, în urma căruia a fost capturat tânărul rege Iacob VI (ulterior Iacob I al Angliei). Inițial a fost iertat, dar mai târziu decapitat pentru trădare. Fiul său, John Ruthven, conte de Gowrie (1577?–1600), a continuat tradiția familiei privind intrigile, oferindu-și serviciile reginei Elisabeta I și conducând apoi opoziția față de Iacob VI. În așa-numita conspirație Gowrie, Ruthven a fost ucis în casa sa din Perth, probabil în timpul unei încercări eșuate de a-l lua prizonier pe Iacob VI.

rutil

Mineral de titaniu (dioxid de titaniu, TiO_2), cu o mare importanță comercială. Formează cristale subțiri, roșii spre brun-roșcate, dure, cu luciu metalic. Rutilul are întrebuințări minore ca agent colorant în fabricarea sticlei și a porțelanului și în realizarea unor aliaje de oțel și de cupru. Este utilizat și ca bijuterie, dar în acest caz rutilul artificial este superior cristalelor naturale; are scânteieri (raze colorate) și luciu (reflectă lumina) similare diamantului. Rutilul se exploatează în Norvegia și este larg răspândit în Alpi, în S Statelor Unite, în Mexic și în alte zone.

rutil pe pirofilit din Mono County, California

B.M. SHAUB

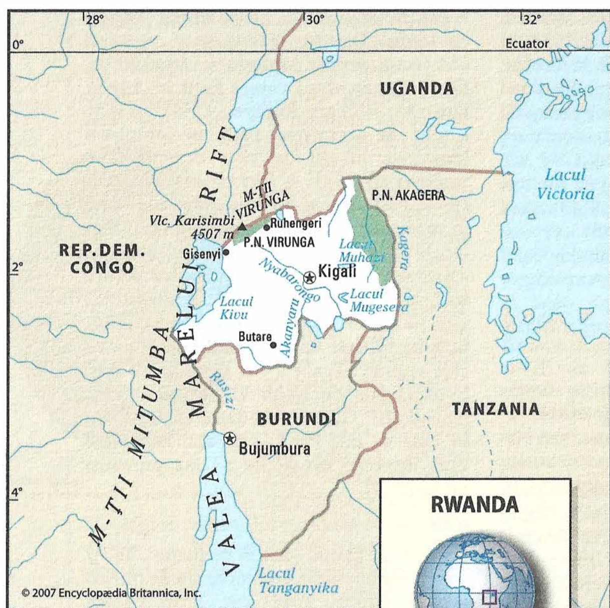
Ruysdael, Jacob von

Vezi Jacob von Ruisdael

Ruysdael, Salomon van *născut* Salomon de Goyer

(cca 1600, Naarden, Provinciile Unite - 01.11.1670, Haarlem, Țările de Jos)

Pictor peisagist olandez. A fost unchiul lui Iacob van Ruisdael; a intrat în breasla pictorilor din Haarlem în 1623 și a devenit conducătorul acesteia în 1648. Spre deosebire de alți pictori peisagiști din acea epocă, printre care și nepotul său, Ruysdael a pictat în general peisaje realiste, combinând uneori în același tablou motive aparținând

mai multor locuri. Lucrările sale de mai târziu dovedesc, prin puterea lor de sugestie, o bună stăpânire a elementelor peisajului și o utilizare tot mai frecventă a efectului cromatic.

Rwanda

denumire oficială **Republica Rwanda**

Stat situat în partea central-estică a Africii. Suprafața: 26 338 kmp; 8 574 000 loc. (2005). Capitala: Kigali. Populația majoritară este hutu, cu o minoritate tutsi. Limbi: rwandeza, franceza, engleza (toate oficiale). Religii: romano-catolicism, protestantism, islam, credințe indigene. Moneda: francul rwandez. Rwanda este o țară cu relief muntos, fără ieșire la mare. Cea mai mare parte a teritoriului său se află la peste 1 200 m altitudine. Are regiuni împădurite, printre care și păduri de bambus, și savane ierboase, care adăpostesc o faună foarte bogată și variată. Este o țară în curs de dezvoltare, cu o economie agricolă bazată în principal pe libera inițiativă. Pe plan politic, Rwanda are un regim de tranziție, cu un singur corp legislativ; șeful de stat și de guvern este președintele, secondat de prim-ministru și de vicepreședinte. Locuită inițial de twa, o populație pigmee, a fost ocupată apoi de hutu, care erau stabiliți aici de mult timp când a apărut populația tutsi, în sec. XIV. Tutsi i-au cucerit pe hutu și au fondat, în sec. XV, un regat lângă Kigali. Acest regat s-a extins constant, dar între 1894 și 1918 Rwanda a făcut parte din Africa de Est Germană. În 1916 a fost colonizată de belgieni, Liga Națiunilor înființând în 1923 statul Rwanda-Urundi, sub mandatul Belgiei. Tutsi și-au menținut dominația aproape până în 1962, când Rwanda și-a obținut independența, populația hutu preluând controlul guvernului și deposedându-i pe tutsi de mare parte din pământul lor. Mulți dintre aceștia au fugit din Rwanda și viața politică a țării a fost dominată de locuitorii hutu, care au purtat diverse războaie civile, până în vara lui 1994, când moartea președintelui țării într-un accident aviatic a dus la violențe în masă. Frontul Patriotic Rwandez condus de tutsi a preluat conducerea țării prin forță, după ce aproape un milion de tutsi au fost masacrați de către populația hutu. După victoria Frontului, două milioane de refugiați, în mare parte hutu, au trecut în țara vecină Congo (Zair). Un guvern de tranziție a fost înlocuit în 2003 în urma primelor alegeri pluripartite ale țării.

Rwanda-Urundi

Fost teritoriu în partea central-estică a Africii. A fost administrat de Belgia între 1922 și 1962, perioadă în care, începând cu 1946, a fost teritoriu sub tutela ONU. A făcut parte din Congo belgian între 1925 și 1960. În 1962 a fost împărțit în statele independente Rwanda și Burundi.

Ryan, (Lynn) Nolan Jr.

(n. 31.01.1947, Refugio, Texas, SUA)

Jucător american de baseball. A fost acceptat în 1965 într-o echipă de ligă inferioară a marii echipe New York Mets. A jucat pentru New York Mets (1968–1971), California Angels (1972–1979), Houston Astros (1980–1988) și Texas Rangers (1989–1993). S-a retras în 1993, la vârsta înaintată de 46 de ani, cu un palmares impresionant

de 5 714 lovituri. De asemenea, a stabilit recorduri pentru cele mai multe lovituri dintr-un sezon (383 în 1973) și cele mai multe jocuri fără nici un punct (7).

Ryan, Robert

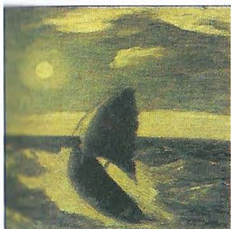
(11.11.1909, Chicago, Illinois, SUA - 11.07.1973, New York, New York)

Actor american de film. S-a pregătit pentru scenă în studioul lui Max Reinhardt din Hollywood și după Al Doilea Război Mondial a dobândit un mare succes ca actor de gen. Interpretând adesea personaje dure și violente, a fost apreciat pentru rolurile sale din *Femeia de pe plajă* (The Woman on the Beach, 1947), *Focuri încrucișate* (Crossfire, 1947), *Înscenarea* (The Set-Up, 1949) și *Actul de violență* (Act of Violence, 1949). Printre filmele sale de mai târziu se numără *O zi rea la Black Rock* (Bad Day at Black Rock, 1955), *Bărbați în război* (Men in War, 1957), *Șanse pentru mâine* (Odds Against Tomorrow, 1959), *Billy Budd* (1962) și *Hoarda sălbatică* (The Wild Bunch, 1969).

Ryder, Albert Pinkham

(19.03.1847, New Bedford, Massachusetts, SUA - 28.03.1917, Elmhurst, New York)

Pictor american. Fiind născut într-un port de pescari, a trăit permanent sub fascinația mării. S-a stabilit la New York către anul 1870 și a studiat, pentru scurt timp, pictura. Peisajele sale marine foarte personale, printre care *Truditorii mării* (Toilers of the Sea), reflectă sentimentul neputinței umane în fața forțelor naturii. O lumină densă, aurie (de obicei lumina lunii), adâncește atmosfera de mister în picturi precum *Pista de curse* (The Race Track) și *Moartea pe un cal alb* (Death on a Pale Horse). A fost un pictor cu o imaginație remarcabil de bogată și, deși era un singuratic, lucrările i-au devenit foarte cunoscute în timpul vieții.

Truditorii mării, pictură în ulei pe lemn de Albert Pinkham Ryder, înainte de 1884; Muzeul Metropolitan de Artă, New York

MUZEUL METROPOLITAN DE ARTĂ, NEW YORK, FONDUL GEORGE A. HEARN, 1915

Ryder, Cupa ~

Competiție de golf bienală, pe echipe, organizată prima dată în 1927. Inițial s-a desfășurat între echipe de golf din Statele Unite și Marea Britanie, dar, începând din 1979, americanii au avut ca adversari jucători selecționați din toată Europa. Trofeul a fost donat de comerciantul de semințe britanic Samuel Ryder.

Rye House, complotul ~

(1683)

În istoria Angliei, o presupusă conspirație a liberalilor în vederea asasinării lui Carol II din cauza politicii sale procatolice. Denumirea complotului vine de la Rye House, din Hoddeston, comitatul Hertfordshire, situat lângă drumul pe care trebuia să fie ucis Carol pe când se întorcea de la o cursă de cai. Se presupune că plecarea grabnică a regelui a zădărnicit complotul, care a fost dezvăluit ulterior de către un informator. Evenimentele rămân destul de neclare, dar s-a stabilit că, printre principalii conspiratori, s-au numărat ducele de Monmouth, William, lord Russell, Algernon Sidney (1622–1683) și Sir Thomas Armstrong. Ultimii trei au fost judecați, condamnați pentru trădare și decapitați.

Ryerson, Universitatea Politehnică ~

Instituție privată de învățământ superior din Toronto, Ontario, Canada. A fost fondată în 1948 și poartă numele pedagogului Egerton Ryerson (1803–1882). Include facultăți de inginerie tehnică și științe aplicate, de arte (inclusiv științe umane și sociale), de arte aplicate, afaceri, servicii comunitare și educație continuă. Instituția oferă, în principal, un ciclu de studii de patru ani, finalizat cu o diplomă de licență.

Ryle, Gilbert

(19.08.1900, Brighton, Sussex, Anglia - 06.10.1976, Whitby, North Yorkshire)

Filozof britanic, figură marcantă a Școlii de la Oxford de filozofie analitică a „limbajului comun". Din 1924 a predat filozofia la Colegiul Christ Church din Oxford. Între 1945–1968 a fost profesor Waynflete de filozofie metafizică la Oxford și editor al revistei *Mind* (1948–1971). Lucrarea sa *Conceptul de minte* (The Concept of Mind, 1949), devenită clasică, a pus în discuție distincția tradițională a lui René Descartes dintre corp și minte. Ryle consideră dogma dualismului cartezian drept inconsistentă din punct de vedere logic și o numește doctrina deus-ex-machina. El este în favoarea unui behaviorism logic, potrivit căruia atribuțiile stărilor mintale trebuie să se refere doar la comportamentul

corpurilor, nu la entități misterioare ascunse în interiorul acestora. Printre alte lucrări de seamă se numără *Argumente filozofice* (Philosophical Arguments, 1945), *Un animal rațional* (A Rational Animal, 1962), *Progresul lui Platon* (Plato's Progress, 1966) și *Nașterea gândurilor* (The Thinking of Thoughts, 1968).

Ryle, Sir Martin

(27.09.1918, Brighton, Sussex, Anglia - 14.10.1984, Cambridge, Cambridgeshire)

Radioastronom britanic. După obținerea titlului de doctor în fizică acordat de Universitatea din Oxford, a lucrat la proiectarea echipamentelor radar în Al Doilea Război Mondial. A fost unul dintre primii cercetători ai semnalelor radio extraterestre. A fost îndrumătorul grupului de radioastronomi de la Cambridge în producerea de cataloage ale surselor radio. *Al treilea catalog de la Cambridge* (The Third Cambridge Catalogue, 1959) a ajutat la descoperirea primului quasar. Pentru a localiza surse radio îndepărtate în spațiu a pus la punct o tehnică numită sinteză de aperturi, care a crescut enorm de mult rezoluția unghiulară a radiotelescoapelor și a fost folosită pentru localizarea primului pulsar. În 1974 a primit Premiul Nobel, împreună cu Antony Hewish.

Rymer, Thomas

(1643?, lângă Northallerton, Yorkshire, Anglia - 14.12.1713, Londra)

Critic englez. Deși a fost numit avocat în 1673, s-a orientat aproape imediat către critica literară. Este cunoscut pentru a fi introdus în Anglia principiile criticii neoclasice formaliste franceze. Printre lucrările sale se numără *Tragediile ultimei epoci* (The Tragedies of the Last Age, 1678) și *O scurtă perspectivă asupra tragediei* (A Short View of Tragedy, 1693), în care critică aspru teatrul modern și pledează în favoarea tragediei clasice. Părerile sale au avut o mare influență până în sec. XIX. Numit cronicar al curții regale în 1692, a compilat o mare parte din *Foedera*, o colecție de tratate încheiate de Anglia, de o valoare considerabilă pentru medievaliști.

Ryoan-ji

Templu budist japonez în Kyoto, renumit pentru grădina sa abstractă (cca 1500). O suprafață de cca 10 m pe 20 m este acoperită cu nisip greblat și conține 15 pietre așezate în cinci grupuri inegale. Dacă ar trebui să i se găsească o semnificație, grădina ar putea reprezenta insulițe stâncoase într-o mare, dar farmecul său constă, în principal, în modul de relaționare și de aranjare a pietrelor, în așa fel încât din nici un punct panoramic nu se pot vedea toate cele 15 pietre concomitent.

Ryukyu

Lanț de insule aflate în S Japoniei. Se întind sub forma unui arc lung de 1 100 km, din insula Kyushu, aflată în S Japoniei, până la extremitatea de N a Taiwanului. Cele 55 de insule și insulițe au o suprafață totală de uscat de 3 090 kmp. În Antichitate constituiau un regat independent, dar în sec. XIV–XIX au fost dominate succesiv de monarhii japonezi și chinezi. În 1879, arhipelagul a fost anexat Japoniei. După înfrângerea acesteia în Al Doilea Război Mondial, controlul asupra insulelor a fost preluat de Statele Unite, care însă le-au returnat Japoniei în 1972, menținând totuși câteva baze militare pe Okinawa. Insulele au o economie în principal rurală, agricultura fiind ocupația de bază. În ultima perioadă, a crescut importanța turismului.

SA /Sturmabteilung/ Trupele de asalt *sau* Cămăşile Brune

Organizaţie paramilitară nazistă care a jucat un rol-cheie în ascensiunea la putere a lui Adolf Hitler. A fost fondată de Hitler la München, în 1921, la început recrutând membri din Freikorps. Purtând uniforme de culoare maro, după moda Cămăşilor Negre (fasciştii italieni), trupele SA asigurau ordinea la reuniunile Partidului Naţional-Socialist şi organizau atacuri asupra adversarilor politici. În 1931, Ernst Röhm a preluat conducerea trupelor SA. Până în 1932, acestea au devenit o forţă, numărând peste 400 000 de membri. Röhm a intenţionat să le comaseze sub comanda sa, ca armată regulată, dar Hitler era îngrijorat de puterea crescândă a organizaţiei şi, în 1934, a ordonat „purificarea prin sânge" a organizaţiei, serie de asasinate cunoscută sub numele de Noaptea Cuţitelor Lungi. După acest eveniment, organizaţia a jucat un rol politic minor.

Saadia ben Iosif *în arabă* Said ibn Yusuf al-Fayyumi

(882 d.Hr., Dilaz, al-Fayyûm, Egipt - sept. 942 d.Hr., Sura, Babilon)

Filozof şi polemist evreu egiptean. A părăsit Egiptul pe la 905 d.Hr. şi s-a stabilit în Babilon, unde a fost numit la conducerea Academiei Rabinice din Sura. A alcătuit un dicţionar ebraic-arab şi a tradus în arabă o mare parte a Vechiului Testament. Cea mai importantă lucrare a sa, *Cartea credinţelor şi a opiniilor* (935 d.Hr.), îşi propune să pună de acord cunoaşterea revelată cu cea dobândită cu ajutorul raţiunii. Teologia lui se bazează pe ideea unităţii dintre Dumnezeu şi principiul justiţiei. Introducerea tratatului respinge scepticismul şi pune fundamentele cunoaşterii umane. Primul capitol încearcă să demonstreze creaţia *ex nihilo* (*în latină*, din nimic) ca probă a existenţei unui Creator – Dumnezeu. Saadia s-a împotrivit concepţiei (larg răspândită în islam) că dreptatea depinde exclusiv de voinţa lui Dumnezeu şi că nici unul dintre criteriile morale ale oamenilor nu are relevanţă. Dimpotrivă, Saadia şi gruparea islamică a mutaziliţilor considerau că dreptatea şi nedreptatea sunt caracteristici intrinseci ale faptelor omului şi că nu pot fi schimbate prin hotărâre divină. Cartea sa afirmă caracterul unic al divinităţii, reluând tema dreptăţii divine, pe cea a revelaţiei, a liberului-arbitru şi alte doctrine, comune islamului şi iudaismului. A doua parte a lucrării tratează despre esenţa sufletului, sfârşitul lumii, trasând principiile care stau la baza unei conduite morale exemplare.

Saale

Râu în E Germaniei centrale. Afluent de stânga al fluviului Elba, izvorăşte din regiunea muntoasă a Bavariei şi curge spre N, vărsându-se în Elba la N de Barby. În Thuringia, râul şi-a creat o vale adâncă, dominată de castele impresionante. Are o lungime de 426 km.

Saar *în franceză* Sarre

Râu în Franţa şi Germania. Afluent de dreapta al râului Moselle; străbate 246 km în NE Franţei şi se varsă în Moselle pe teritoriul Germaniei, mai sus de Trier. Partea de N a văii este regiune viticolă. Zona de mijloc, dintre Saarbrücken şi Dillingen, este unul dintre centrele importante ale industriei grele.

Saar, Betye

(n. 30.07.1926, Los Angeles, California, SUA)

Artistă şi profesoară americană. A făcut studii de design, pedagogie şi gravură.

A fost foarte interesată de obiecte tridimensionale până în 1968, când a început să folosească tehnica asamblării. Lucrările ei sunt alcătuite din diverse obiecte găsite – de la cele care sugerează ritualuri ale artei populare, până la obiecte creștine tradiționale. Multe lucrări reprezintă provocări ale stereotipurilor și ale miturilor rasiste. *Eliberarea mătușii Jemima* (The Liberation of Aunt Jemima, 1972), de ex., înfățișează o păpușă reprezentând o negresă bătrână așezată în fața etichetelor eponime de sirop pentru clătite; într-o mână are o mătură, iar în cealaltă, o pușcă. De la sfârșitul anilor 1970, lucrările lui Saar au câștigat în dimensiuni și în varietate tematică. Instalațiile în grupuri de mărimea unei camere ilustrau deseori teme mistice și uneori includeau altare.

Saarbrücken

Oraș, 182 858 loc. (2002), centrul administrativ al landului Saarland, în SV Germaniei, pe râul Saar. Atestat documentar în 1321; a aparținut conților de Nassau-Saarbrücken până în 1793, când a fost ocupat de francezi. În 1815 a revenit Prusiei, iar în 1919 a devenit capitala regiunii Saar. Orașul actual s-a format în 1909, prin unirea fostului Saarbrücken cu Burbach-Malstatt, Sankt Johann și Sankt Arnual. În 1959 a fost numit capitala landului Saarland. Printre monumentele istorice se numără Ludwigskirche, o biserică în stil baroc, datând din sec. XVIII, catedrala gotică a abației St. Arnual (cca 1270–1330) și vechiul pod de peste Saar (1546).

Saaremaa *sau* Sarema

Cea mai mare dintre insulele arhipelagului Muhu, care separă Marea Baltică de golful Riga. Aparține Estoniei și are 2 671 kmp. A fost ocupată în sec. XIII de cavalerii livonieni și a aparținut, succesiv, Danemarcii, Suediei și Rusiei, înainte de a reveni Estoniei, în 1918. În 1940, Estonia a fost anexată de URSS, iar insula a intrat și ea în zona de influență sovietică. A fost invadată de trupele germane în Al Doilea Război Mondial. În 1991, Estonia și-a recăpătat independența, iar Saaremaa a revenit în posesia statului baltic. Printre activitățile economice de bază se numără agricultura, creșterea animalelor și pescuitul.

Saarinen, Eero

(20.08.1910, Kirkkonummi, Finlanda – 01.09.1961, Ann Arbor, Michigan, SUA)

Arhitect american de origine finlandeză. Tatăl său, Eliel Saarinen (1873–1950), a fost cel mai de seamă arhitect finlandez din epocă; printre lucrările sale importante se numără gara din Helsinki (1904–1914) și, după emigrarea în Statele Unite, în 1923, clădirile Fundației Cranbrook din Bloomfield Hills, Michigan (1925–1941). După terminarea studiilor la Yale, Eero Saarinen a lucrat cu tatăl său. Uriașul Centru Tehnic proiectat pentru General Motors în Warren, Michigan (1948–1956), a fost urmat, în 1948, de proiectarea Gateway Arch din St. Louis, Missouri (finalizat în 1965). Pentru capela și auditoriul Kresge ale Institutului de Tehnologie din Massachusetts (1955), a conceput un dom „batistă", cu susținere în trei puncte (pentru auditoriu) și un cilindru din cărămidă roșie, fără ornamente, pentru capelă. Terminalul TWA (TransWorld Airlines) al Aeroportului Internațional Kennedy (1956–1962) are două rame exterioare din beton, în consolă, care se extind spectaculos în afară, ca două aripi. Ca mulți alți arhitecți contemporani, Saarinen s-a simțit provocat de designul de mobilier, în special de proiectarea de scaune. Este cunoscut, în special, pentru un scaun, proiectat împreună cu Charles Eames, din fibră de sticlă, căptușit cu stofă și burete. Lui Saarinen i se datorează și proiectarea unor scaune și mese care combină scheletul de aluminiu cu plasticul sau marmura.

Saarland *sau* Saargebiet

Land situat în SV Germaniei. Suprafața: 2 569 kmp; 1 066 470 loc. (2002). Centrul administrativ: Saarbrücken, așezată pe râul Saar. Regiunea a constituit obiect de dispută între Franța și Germania din sec. XVII până în 1815, când Franța a cedat o mare parte din ea Prusiei, prin Tratatul de la Paris. După ce Alsacia și Lorena au fost alipite Imperiului German, în 1871, Saarland a încetat să mai fie provincie de graniță, cunoscând o dezvoltare rapidă ca zonă industrială, producătoare de fier și oțel și cu exploatări miniere de cărbuni. A fost ocupată de trupele franceze după Al Doilea Război Mondial, dar a fost restituită Germaniei și a devenit land în 1957.

Saba

Insulă, situată în Antilele Olandeze, în Marea Caraibilor. Se află la 26 km NV de St. Eustatius, împreună cu care formează Antilele Mici. Suprafața: 13 kmp; 1 180 loc. (1994). Este, de fapt, vârful unui vulcan stins, numit Muntele Scenery. A fost ocupată de olandezi în 1632, dar,

din cauza reliefului accidentat, zona greu accesibilă nu a reuşit să câştige importanţă economică; a servit ca refugiu pentru piraţi. În prezent, principala ramură economică a insulei este turismul.

Saba, regina din ~

(d. cca sec. X î.Hr.)

În tradiţia evreiască şi islamică, domnitoare a regatului din Saba, în SV Arabiei. Într-o povestire din Vechiul Testament se spune că ea l-ar fi vizitat pe regele Solomon pentru a-i pune la încercare înţelepciunea. În tradiţia islamică era cunoscută sub numele de Bilqis şi se spune că s-a convertit de la cultul soarelui la religia lui Dumnezeu, căsătorindu-se fie cu Solomon însuşi, fie cu un membru al tribului Hamdani. În folclorul persan este considerată fiica unui rege chinez şi a unei peri (făptură supranaturală). Tradiţia etiopiană o numeşte Makeda; conform legendei, fiul pe care l-a avut cu Solomon este fondatorul dinastiei regale etiopiene.

Sabah, dinastia ~

Familie domnitoare în Kuwait începând din 1756, când Banu Utub, un grup de familii din tribul Anizah, care trăiau pe teritoriul Kuwaitului actual, l-au numit conducător pe Sabah bin Jaber (d. cca 1752–1764), membru al familiei Sabah. Până în prezent s-au succedat 13 emiri. De-a lungul timpului, dinastia Sabah a depins deseori de puteri externe, dar şi-a păstrat întotdeauna autonomia. Dependenţa sa de Imperiul Otoman, la sfârşitul sec. XIX, a fost unul dintre motivele pentru care Irakul a invocat hegemonia asupra Kuwaitului. Ulterior, regatul s-a aflat sub control britanic, iar recent a câştigat susţinerea SUA. În ciuda existenţei instituţiilor deliberative, în Kuwait, dinastia deţine, în continuare, puterea absolută. Reprezentantul actual al dinastiei guvernează împreună cu un prim-ministru, un consiliu de miniştri şi o adunare naţională, dar familia Sabah îşi rezervă dreptul de a alege următorii emiri dintre propriii membri.

sabat

Zi a săptămânii rezervată serviciului divin şi respectării îndatoririlor religioase, în iudaism şi creştinism. Sabatul iudaic începe vineri la apusul soarelui şi se încheie sâmbătă la apusul soarelui, timp în care toate muncile şi activităţile obişnuite încetează. Pentru majoritatea religiilor creştine, sabatul se sărbătoreşte duminica; îndatoririle credincioşilor variază considerabil, dar participarea la slujba religioasă este o trăsătură comună. În islam, ziua serviciului divin este vinerea.

Sabi

Vezi Save

sabie

Armă tăioasă alcătuită dintr-o lamă lungă de metal fixată într-un mâner cu plăsele. Săbiile romane aveau lamă scurtă, plată şi un mâner distinct de aceasta. Săbiile europene medievale erau grele şi prevăzute cu mânere mari şi cu o gardă sau mâner protector. Lama era dreaptă, cu două tăişuri şi ascuţită. Apariţia armelor de foc nu a dus la dispariţia săbiilor, ci la inventarea unor noi modele: renunţarea la armură l-a obligat pe luptător să pareze; astfel a apărut spada scurtă, o sabie cu două tăişuri, cu lamă îngustă şi ascuţită. Săbiile cu lama curbată erau utilizate în India şi Persia şi au fost aduse în Europa de turci, al căror iatagan, cu lama curbată şi cu un singur tăiş, a fost modificat în Occident până a căpătat forma sabiei cavalerimii. Săbiile japoneze sunt renumite pentru rigiditate şi pentru că sunt extrem de ascuţite; erau armele samurailor. Apariţia armelor de foc cu armare repetată a dus la dispariţia săbiilor ca arme militare, însă utilizarea lor în dueluri a dat naştere sportului numit scrimă. *Vezi şi* kendo.

Sabin, Albert Bruce

(26.08.1906, Bialystok, Polonia, Imperiul Rus – 03.03.1993, Washington DC, SUA)

Doctor şi microbiolog american de origine poloneză. A emigrat în Statele Unite împreună cu părinţii în 1921; a absolvit Universitatea New York, obţinând titlul de doctor în medicină. A cultivat virusul poliomielitei în ţesut nervos prelevat din corpul uman, demonstrând că virusul nu pătrunde în corp pe cale respiratorie şi că poliomielita este, în primul rând, o infecţie a tubului digestiv. A susţinut că un vaccin administrat pe cale orală ar avea un efect mai îndelungat decât injecţiile cu virusuri moarte (metoda Jonas Salk) şi a izolat tulpini atenuate de la fiecare dintre cele trei tipuri de virusuri ale poliomielitei, care urmau să stimuleze producerea de anticorpi, fără a provoca boala. Vaccinul oral al lui Sabin împotriva poliomielitei, a cărui utilizare pe scară largă a fost aprobată în SUA în 1960, a devenit principala cale de apărare împotriva acestei boli în lumea întreagă.

Sabine

Râu în E Texasului și V Louisianei, SUA. Izvorăște în NE Texasului, se îndreaptă spre SE și S, aproape de vărsare își lărgește albia pentru a forma lacul Sabine, apoi continuă de la Port Arthur și defileul Sabine până la vărsare, în golful Mexic, după un parcurs de 930 km. Râul formează sectorul de S al graniței dintre Texas și Louisiana și reprezintă o cale de legătură în canalul intracostal al golfului.

Sabine, Edward *ulterior* Sir Edward

(14.10.1788, Dublin, Irlanda – 26.06.1883, East Sheen, Surrey, Anglia)

Astronom și geodez britanic de origine irlandeză. A făcut parte din expedițiile lui John Ross (1818) și William Parry (1819) în căutarea Pasajului de Nord-Vest. În 1821 a început o serie de experimente asupra mișcării unui pendul, pentru a determina cu mai multă precizie forma Pământului. Apoi și-a concentrat eforturile asupra cercetării magnetismului terestru și a supravegheat instalarea observatoarelor magnetice în toată lumea. În 1852 a descoperit că variația periodică a petelor solare este asociată cu anumite schimbări în perturbațiile magnetice. Între 1861 și 1871 a fost președintele Academiei Regale de Științe Naturale din Londra. În 1869 a fost numit cavaler. În 1870 a fost promovat la grad de general.

sabini

Străvechi trib italic situat la E de fluviul Tibru. Legenda spune că Romulus i-a invitat la o sărbătorire și le-a răpit femeile pentru a le da de soții soldaților săi. Se presupune că al doilea rege al Romei, Numa Pompilius, probabil un sabin, ar fi creatorul multor instituții și ritualuri religioase romane din perioada timpurie. Alte grupuri sosite ulterior i-au alungat pe sabini din Roma. Romanii i-au cucerit și le-au oferit cetățenie parțială în 290 î.Hr.; au devenit cetățeni cu drepturi depline în 268 î.Hr.

Sabra și Shatila, masacrele de la ~

(1982)

Masacrare a civililor palestinieni de către milițiile creștine, în două tabere de refugiați din Beirut, în timpul invaziei Libanului de către Israel. Scopul invaziei era de a elimina gherilele palestiniene din Liban. Pentru a atinge acest obiectiv, Israelul s-a aliat cu câteva grupări creștine libaneze, inclusiv cu Partidul Falangelor, care luptase împotriva palestinienilor în violentul Război Civil Libanez (1975–1990). În urma evacuării din Beirut a luptătorilor din Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP), evacuare asistată de Statele Unite, armata israeliană, sub comanda ministrului apărării, Ariel Sharon, a permis milițiilor Falangelor să pătrundă în cele două tabere, aparent pentru a elimina luptătorii ascunși din OEP. Estimările numărului de femei, copii și bătrâni care au fost uciși în următoarele câteva zile au variat între 800 și câteva mii. Deși nici un membru al forțelor de ordine nu a fost judecat pentru acele atrocități, Sharon – pe care o comisie de anchetă israeliană l-a găsit ulterior indirect responsabil prin neglijență de cele întâmplate – a fost condamnat de opinia publică arabă ca vinovat de masacru.

Sabrata *sau* Sabratha

Oraș roman antic din Africa, cel mai vestic dintre cele trei orașe care formau Tripolitania. Fondat de cartaginezi ca punct comercial, a fost colonizat permanent pentru prima oară în sec. IV î.Hr. Săpăturile arheologice au scos la suprafață mai mult de jumătate din oraș, inclusiv fortificații romane și bizantine, temple, fântâni, forul, teatrul și câteva biserici. Inclus, în 1982, pe lista Patrimoniului Mondial UNESCO.

Sabre *sau* F-86

Avion de vânătoare american cu reacție, cu un singur loc și un singur motor, fabricat de Compania Nord-Americană de Aviație. Avea aripile orientate spre spate, pentru a reduce din forța de frecare când viteza de zbor se apropia de cea supersonică; avionul putea depăși în picaj viteza sunetului. Prima escadră a devenit operațională în 1949, avioanele de acest tip fiind folosite în Războiul din Coreea; producția lor s-a încheiat în 1956. Sabre avea o lungime de 11,5 m și o anvergură a aripilor de peste 11 m; fiind propulsat de o serie de motoare turboreactoare, putea atinge viteza maximă de aproape 1 100 km/h în zbor drept. Transporta rachete teleghidate, mitraliere sau tunuri în fuzelaj și rachete sau bombe sub aripi.

Sabzevari, Hajji Hadi

(1797/1798, Sabzevâr, Iran – 1878, Sabzevâr)

Filozof și cărturar religios iranian. A înființat în Sabzevâr, orașul său natal, o școală ce atrăgea studenți în filozofie din toată lumea musulmană. Cele două lucrări importante ale sale, *Secretele înțelepciunii* și

Tratat de logică în versuri, în care a promovat curentul de gândire *hikma* (înțelepciune), sunt încă studiate în Iran. A dus o viață ascetică, fiind devotat credinței; se spune că ar fi înfăptuit miracole.

sac

Vezi sauk

Sacagawea

(1786,/?/ - 1812,/?/)

Femeie indiană din tribul shoshonilor care, purtându-și copilul în spate, a călătorit mii de kilometri prin regiuni sălbatice, însoțind expediția Lewis și Clark (1804–1806). Deși se despărțise de tribul său de aproape zece ani când a început expediția, Sacagawea a jucat un rol crucial în obținerea de cai și ghizi de la un grup de shoshoni (conduși de fratele ei, Cameahwait) într-un moment în care expediția ar fi putut eșua. Curajul ei în fața primejdiilor și a lipsurilor a devenit legendar.

Sacchi, Andrea

(1599, Nettuno, Statele Papale - 21.06.1661, Roma)

Pictor italian. Și-a făcut studiile împreună cu Francesco Albani la Bologna și la Roma, unde a lucrat toată viața. A fost angajat împreună cu Pietro da Cortona să decoreze vila familiei Sacchetti (1628) și palatul Barberini, pentru care a realizat fresca de tavan *Alegoria înțelepciunii divine* (1629–1631). Cele două piese de altar pictate pentru biserica Santa Maria della Concezione (1631–1638) se remarcă prin stilul lor clasic. Printre alte lucrări de seamă se numără opt picturi pe cupola baptisteriului Sf. Ioan din Roma (1639–1645). A fost principalul reprezentant al tradiției clasice în pictura romană din sec. XVII.

Sacco-Vanzetti, cazul ~

Proces de crimă în Massachusetts, SUA (1920–1927). În urma jefuirii și uciderii unui casier și a unui paznic de la o fabrică de încălțăminte (1920), au fost arestați doi emigranți anarhiști italieni: Nicola Sacco (1891–1927), cizmar, și Bartolomeo Vanzetti (1888–1927), negustor de pește. Cei doi au fost judecați și găsiți vinovați. Radicalii și socialiștii au protestat, susținându-le nevinovăția, multe alte persoane considerând că fuseseră, de fapt, condamnați pentru opiniile lor politice. În 1925, un asasin condamnat a mărturisit că participase la crima respectivă, dar orice încercare de redeschidere a procesului a rămas fără succes, iar cei doi au primit pedeapsa capitală în 1927. Peste tot în SUA au avut loc mitinguri de protest. Guvernatorul Alvin Fuller a numit o comisie consultativă, care însă a aprobat refuzul acestuia de a acorda clemență, astfel că cei doi au fost executați. Au devenit, astfel, martiri în viziunea radicalilor, care considerau că sistemul legal este părtinitor. Deși părerile au rămas împărțite în privința vinovăției lui Sacco și Vanzetti, cei mai mulți sunt de acord că punctele slabe din timpul procesului ar fi justificat o rejudecare.

Sachs, Curt

(29.06.1881, Berlin, Germania - 05.02.1959, New York, New York, SUA)

Muzicolog american de origine germană. În adolescență a făcut studii de clarinet și compoziție, dar și-a dat doctoratul în istoria artei. După ce a fost, o vreme, critic de artă, a revenit la muzicologie, devenind unul dintre cei mai de seamă savanți în domeniu, în special în studiul sistematic al instrumentelor muzicale (împreună cu Erich von Hornbostel). După ce a emigrat în Statele Unite în 1937, a publicat manuale și studii importante și a supravegheat dezvoltarea disciplinei, predând la universități cum ar fi Columbia sau New York.

Sachs, Nelly (Leonie)

(10.12.1891, Berlin, Germania - 12.05.1970, Stockholm, Suedia)

Poetă și dramaturg germană. Provenind dintr-o familie prosperă, a compus poezii mai mult pentru propria plăcere, până când ascensiunea nazismului i-a întunecat perspectiva artistică, Sachs fiind forțată să fugă în Suedia. Versurile din perioada respectivă combină simplitatea cu imagini variate, tandre, înflăcărate sau mistice. În renumitul poem ce dă titlul colecției sale *O, Hornurile* (O die Schornsteine, 1967), trupul Israelului se înalță ca fumul din lagărele de exterminare naziste. Cea mai cunoscută piesă a sa este *Eli* (Eli: Ein Mysterienspiel vom Leiden Israels, 1951). În 1966 i-a fost decernat Premiul Nobel, împreună cu S. Y. Agnon.

Nelly Sachs, 1966

UPI

Sachsen
Vezi Saxonia

Sachsenhausen
Lagăr de concentrare nazist. Amplasat lângă localitatea Sachsenhausen din N Germaniei, a fost ales, în 1936, să facă parte dintr-o rețea de lagăre, alături de Buchenwald (pentru centrul Germaniei) și Dachau (pentru partea de S). Printre primii prizonieri ai lagărului s-au numărat 10 000 de evrei aduși din Berlin și Hamburg, după raziile din Noaptea de Cristal. Dintre cei 200 000 de prizonieri care au trecut prin Sachsenhausen în Al Doilea Război Mondial, jumătate au murit acolo din cauza bolilor, a execuțiilor sau a muncilor extenuante din fabricile de armament din zonă; dintre cei rămași, mulți au fost transferați în alte lagăre. *Vezi și* Holocaust.

Sackler, Arthur M(itchell)
(22.08.1913, New York, New York, SUA - 26.05.1987, New York)

Medic, editor de reviste medicale și colecționar de artă american. A obținut titlul de doctor în medicină la Universitatea New York. În 1949 a fondat Institutul Creedmore de Studii Psihobiologice în același oraș și a întreprins cercetări de pionierat în domeniul psihobiologiei. A editat *Journal of Clinical and Experimental Psychopathology* și a fondat revista bilunară *Medical Tribune*. A finanțat activități de cercetare la mai multe universități și a îmbogățit galerii de artă din cadrul unor universități și muzee, prin donații de obiecte de artă din propria sa colecție, foarte vastă. De ex., a donat Muzeului Metropolitan de Artă cea mai mare colecție din lume de artă chinezească veche.

Sacks, Oliver (Wolf)
(n. 09.07.1933, Londra, Anglia)

Neurolog și scriitor american de origine britanică. A emigrat în Statele Unite în 1960, pentru a studia neurologia la Universitatea California, iar în 1965 s-a înscris la Colegiul de Medicină Albert Einstein din New York. Multe dintre cărțile sale prezintă cazuri ale unor persoane cu afecțiuni neurologice. Înțelegerea față de cei suferinzi de boli mai puțin obișnuite, cum ar fi sindromul Tourette, amnezie sau autism, reprezintă trăsătura caracteristică a scrierilor sale. *Treziri* (Awakenings), având ca subiect efectele pe termen lung ale bolii somnului (*vezi* encefalită epidemică), a fost ecranizată în 1990; printre alte cărți se numără *Omul care își confunda soția cu o pălărie* (Man Who Mistook his Wife for a Hat, 1986) și *Un antropolog pe Marte* (An Anthropologist on Mars, 1995).

Sackville, Thomas
ulterior **Contele de Dorset**

(1536, Buckhurst, Sussex, Anglia - 19.04.1608, Londra)

Om politic și poet englez. A fost avocat la Londra; a devenit membru al Parlamentului în 1558. A făcut parte din Consiliul de Coroană (1585) și a fost cel care i-a comunicat reginei Maria, regina Scoției, sentința de condamnare la moarte (1586). A fost trimis în misiuni diplomatice la Haga și a ocupat funcția de înalt trezorier între 1599 și 1608. S-a remarcat și în calitate de coautor al *Tragediei lui Gorboduc* (The Tragedie of Gorboduc, 1561), prima piesă englezească în vers alb, precum și pentru *Inducție* (Induction), cea mai cunoscută parte a volumului de versuri *Oglinda magistraților* (A Myrrour for Magistrates, 1563).

Sackville-West, Vita
născută **Victoria Mary**

(09.03.1892, Knole, Kent, Anglia - 02.06.1962, castelul Sissinghurst, Kent)

Romancieră și poetă britanică. Fiică a unui baron, s-a căsătorit în 1913 cu diplomatul și scriitorul Harold Nicolson (1886–1968); jurnalul ei intim a stat la baza cărții *Portretul unei căsătorii* (Portrait of a Marriage, 1973), scrisă de fiul lor, Nigel. Cartea are ca subiect un mariaj fericit în care ambii parteneri sunt, în esență, homosexuali. Talentul ei pentru descrierea frumuseții peisajelor din Kent s-a făcut remarcat în lungul poem *Pământul* (The Land, 1926). Cele mai cunoscute romane ale sale sunt *Dinastia eduardiană* (The Edwardians, 1930) și *Toată pasiunea irosită* (All Passion Spent, 1931). A scris, de asemenea, biografii și cărți de grădinărit. I-a servit drept sursă de inspirație prietenei sale Virginia Woolf, în realizarea personajului Orlando, din romanul cu același nume al acesteia.

Sacramento
Râu în N Californiei. Izvorăște de lângă Muntele Shasta și se îndreaptă spre SV, trecând printre lanțurile muntoase Cascade și Sierra Nevada și prin N regiunii Central Valley. La vărsarea în golful San Francisco formează o deltă, împreună cu râul San Joaquin. Este cel mai mare râu al Californiei (615 km); navigabil pe o lungime de 290 km, navele de transport

maritim pătrunzând până în Sacramento. Teatru al goanei după aur din 1849, râul străbate una dintre cele mai bogate regiuni agricole din lume.

Sacramento

Oraș, 407 018 loc. (2000), centrul administrativ al statului California, SUA. Este situat în Central Valley, la confluența râurilor Sacramento și American. Fondat în 1839, sub numele New Helvetia, de John Sutter, a devenit un important centru comercial în timpul goanei după aur. Orașul actual a fost amenajat în 1848, luând numele râului. A devenit capitala statului în 1854 și a prosperat ca un centru agricol și de transport. A fost capul de linie al primei căi ferate californiene în 1856 și, în 1860, gara terminus de V a traseului de poștă călare denumit Pony Express. Un canal navigabil a cărui construcție s-a încheiat în 1963 a transformat orașul în port de apă adâncă. Pe lângă servicii guvernamentale, orașul are industrie alimentară, tipografică și aerospațială. Tot aici se găsesc mai multe instituții de învățământ superior.

sacrificiu

Acțiune de a oferi obiecte unei divinități, obiectele devenind astfel sacre. Scopul sacrificiului este de a continua, intensifica sau restabili o legătură dintre om și divinitate. De multe ori, intenția este de a obține o favoare de la zeu sau de a-i stăvili mânia. Termenul a ajuns să se refere în mod specific la sacrificiul sângeros, care presupune moartea ființei sau distrugerea obiectului sacrificat (*vezi* sacrificiu uman). Ofranda de fructe, flori sau recolte (sacrificiul nesângeros) este considerată mai curând un dar.

sacrificiu uman

Ofrandă adusă unei divinități, sub forma unei vieți omenești. În unele culturi antice, uciderea unei ființe umane sau înlocuirea acesteia cu un animal drept jertfă reprezenta o încercare de a comunica cu zeitatea și de a participa la viața divină. Alteori, era o modalitate de a îmbuna un zeu sau de a spăla păcatele oamenilor. Sacrificiile umane aveau loc mai ales în comunitățile de agricultori (de ex. în Orientul Apropiat antic), care încercau să asigure astfel fertilitatea pământului. Anual, aztecii sacrificau mii de victime (adesea sclavi sau prizonieri de război) în onoarea Soarelui, iar incașii aduceau jertfe omenești la înscăunarea unui împărat. În Egiptul antic sau în alte țări din Africa, sacrificiile umane erau legate de cultul strămoșilor, iar sclavii și servitorii erau omorâți sau îngropați de vii alături de regii morți, pentru a-i sluji și în viața de după moarte. Tradiții asemănătoare existau și în China. Printre popoarele europene care practicau sacrificiile umane se numără celții și popoarele germanice.

Sacul de Cărbune

Nebuloasă neagră din constelația Crucea Sudului. Reduce strălucirea stelelor de sub ea cu 1–1,5 grade de magnitudine. Ușor de observat pe cerul plin de stele, se situează la cca 550–600 de ani-lumină de Pământ și se presupune că are 20–30 de ani-lumină în diametru. Apare în legendele popoarelor din emisfera sudică și este cunoscută de europeni încă de pe la 1500. Nebuloasa Sacul de Cărbune de Nord din constelația Cygnus îi seamănă destul de mult, dar se observă mai greu pe cer.

Sadat, (Muhammad) Anwar al-

(25.12.1918, Mit Abû al-Kum, Egipt – 06.10.1981, Cairo)

Președinte al Egiptului (1970–1981). A absolvit Academia Militară din Cairo și, în 1950, s-a alăturat conspirației lui Gamal Abdel Nasser, pentru a înlătura monarhia. A ocupat funcția de vicepreședinte în 1964–1966 și 1969–1970, devenind președinte după moartea lui Nasser, în 1970. În 1973 s-a alăturat Siriei într-un atac surpriză asupra Israelului, pierzând lupta, dar câștigând pe plan politic. În 1977 a făcut o vizită la Ierusalim pentru a oferi Israelului un armistițiu, iar în 1979 a încheiat un tratat de pace cu Menachem Begin. Celor doi le-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace în 1978. Pe plan intern, Sadat a reprimat protestele poporului față de înrăutățirea crescândă a stării economice. Asasinarea sa de către Khalid al-Islambuli, un extremist musulman, a fost un șoc. *Vezi și* războaiele arabo-israeliene; Acordurile de la Camp David; Hosni Mubarak.

Sade, Marchizul de ~ *născut* Donatien-Alphonse-François, Conte de Sade

(02.06.1740, Paris, Franța – 02.12.1814, Charenton, lângă Paris)

Romancier și filozof francez. După abandonarea unei cariere militare la sfârșitul Războiului de Șapte Ani, s-a căsătorit și a început o viață de depravare, plină de

scandaluri atroce, în care erau implicate prostituate și tineri din zonă, pe care îi răpea. A fost, în repetate rânduri, închis, o dată scăpând cu greu de pedeapsa cu moartea. În ciuda originii sale nobile, a sprijinit Revoluția Franceză, pe care o considera ca o eliberare politică, așezând-o în paralel cu propria sa eliberare sexuală. A fost trimis de două ori la azilul de nebuni din Charenton (1789–1790, 1801–1814), unde și-a găsit, în cele din urmă, sfârșitul. În închisoare și la azil și-a învins plictiseala și furia scriind romane și piese ilustrate grafic cu scene sexuale. *Cele 120 de zile ale Sodomei* (Les 120 Journées de Sodome, ou l'École de libertinage, 1785) este povestea a patru libertini care răpesc victime în scopul unor nesfârșite orgii și perversiuni. În cel mai renumit roman al său, *Justine* (1791), eroina suferă deoarece nu reușește să înțeleagă că nu există un Dumnezeu moral și că singura realitate este dorința. Printre alte lucrări se numără *Filozofia de budoar* (La Philosophie dans le boudoir, 1793) și *Crimele amorului* (Les Crimes de l'Amour, 1800).

sadhu și swami

În India, ascet sau sfânt. Sadhu se referă la asceți care, de obicei, călătoresc și trăiesc din pomeni. Uneori aplică principiile unui sistem religios anume, cum ar fi hinduismul sau jainismul, dar, de cele mai multe ori, sunt considerați sfinți prin ei înșiși. Termenul *swami* se referă la un sadhu aparținând unui ordin anume și este asociat, în special, cu Vedanta. Un sadhu sau un swami poate trăi fie într-o comunitate, fie în singurătate; de obicei, posedă foarte puține lucruri, evită îmbrăcămintea convențională sau modernă și se rade în cap sau poartă părul vâlvoi, neîngrijit.

sadism

Afecțiune psihosexuală, în care nevoile sexuale sunt satisfăcute prin provocarea de durere altei persoane. Termenul provine de la numele marchizului de Sade, care a consemnat propriile practici de această natură. Nivelul și proporțiile violenței sadice pot varia de la dureri ușoare la brutalitate extremă, ducând uneori la răni grave sau chiar la moarte. Sadismul este asociat, de obicei, cu masochismul, fiindcă mulți indivizi care au o tendință o au și pe cealaltă. Sadicul caută însă victime care nu sunt masochiste, deoarece o parte din excitația sexuală este provocată de rezistența opusă de victimă.

Sadoveanu, Ion Marin
născut Iancu-Leonte Marinescu

(15.06.1893, București - 02.02.1964, București)

Scriitor român. Deși activitatea sa creatoare se împarte între proză, poezie, dramaturgie și eseistică, este cunoscut mai ales ca autor al romanului *Sfârșit de veac în București* (1944), care, încă de la apariție, l-a impus ca pe un remarcabil autor. Creație literară complexă, romanul surprinde, prin intermediul personajului principal, un arivist cu predecesori celebri în literatura română și în cea universală, decăderea socială a clasei boierești și ascensiunea burgheziei. Un al doilea volum, *Ion Sântu* (1957), încearcă a fi o frescă a începutului sec. XX. Împreună cu Tudor Vianu, a întemeiat cercul literar Poesis, cu scopul de a populariza, prin conferințe, fenomenul artistic european. Datorită unui îndelungat ciclu de prelegeri radiofonice, a fost unul dintre cei mai apreciați analiști ai fenomenului teatral atât din punct de vedere literar, cât și ca spectacol.

Sadoveanu, Mihail
născut Mihail Ursachi

(05.11.1880, Pașcani, Iași, România - 19.10.1961, București)

Scriitor român. Autor al unei opere vaste, de peste o sută de volume, compusă din schițe, nuvele, povestiri, romane, memorialistică și piese de teatru, Mihail Sadoveanu este considerat de unii critici cel mai mare prozator român. Uriașul edificiu al creației sale, de o mare originalitate, are o coerență interioară care se sprijină pe câteva idei și teme fundamentale: persistența poporului român în același spațiu geografic din timpuri imemoriale, țăranul ca temelie a continuității valorilor tradiționale, confruntarea dintre civilizația arhaică și cea citadină modernă, raporturile omului cu natura, filozofia românului în fața vieții, dar mai ales în fața morții. Autentic poet, Sadoveanu transferă o emoție lirică de mare forță creației sale beletristice, fiind astfel și unul dintre marii creatori de limbă și stil din literatura română din toate timpurile. După Al Doilea Război Mondial,

Mihail Sadoveanu

ca o concesie față de noul regim, publică opere influențate de realismul socialist, cum ar fi romanul *Mitrea Cocor* (1949) și volumul de reportaje din URSS *Lumina vine de la răsărit* (1945). Membru al Academiei Române (1916), dar și vicepreședinte al Marii Adunări Naționale, organismul legislativ unicameral înființat după înlăturarea monarhiei de către comuniști și proclamarea Republicii Populare Române.

Sadova, Bătălia de la ~

Vezi Bătălia de la Königgrätz

saducheu

Membru al unei facțiuni clericale evreiești care s-a dezvoltat timp de cca două secole, până la distrugerea (70 d.Hr.) celui de-al Doilea Templu sfânt din Ierusalim. Saducheii erau, în general, mai înstăriți, mai conservatori și cu mai multe legături politice decât rivalii lor, fariseii. Credeau în interpretarea strictă a cărților sfinte și de aceea respingeau ideile legate de nemurirea sufletului, viața după moarte și existența îngerilor. Priveau cu neîncredere predicile lui Iisus și se spune chiar că ar fi avut o contribuție la condamnarea lui. Bogățiile lor și complicitatea cu autoritățile romane le-au atras antipatia oamenilor de rând.

Saenredam, Pieter Jansz(oon)

(09.06.1597, Assendelft, Țările de Jos - înmormântat la 31.05.1665, Haarlem)

Pictor olandez. Fiu al unui gravor și prieten al arhitectului Jacob van Campen (1595–1657). Se presupune că acesta din urmă l-ar fi determinat să se specializeze în pictura monumentală. A fost un pionier în arta portretelor de sfinți; primul artist olandez care a abandonat tradiția manieristă a picturilor monumentale pline de fantezie, în favoarea unui nou realism în pictarea anumitor clădiri. Picturile sale din interiorul bisericilor sunt realizate cu precizie și meticulozitate și creează impresia de grandoare și de luminozitate.

Safaqis

Vezi Sfax

Safavizilor, dinastia ~

(1502–1736)

Dinastie persană. A fost fondată de Ismail I, care, convertindu-și poporul de la islamul sunnit la islamul șiit, a contribuit la crearea unui sentiment național și religios. A capturat orașul Tebriz de la turcomanii Ak Koyunlu și a devenit șah al Azerbaidjanului (1501) și al Persiei (1502). Abbas I (d. 1588–1629) a adus dinastia pe culmile gloriei; capitala Esfahan a devenit centrul realizărilor arhitectonice ale acesteia. În secolul care a urmat domniei lui Abbas I, dinastia a cunoscut o perioadă de declin, sub presiunile otomanilor și mogulilor; s-a stins prin detronarea lui Tahmasp II de către generalul său, Nadir Shah.

Safdie, Moshe

(n. 14.07.1938, Haifa, Palestina)

Arhitect israeliano-canadian. A studiat la Școala de Arhitectură a Universității McGill și și-a început cariera în birourile lui Louis Kahn. Proiectul său Habitat '67, un complex de apartamente individuale din beton prefabricat, așezate în mod neregulat de-a lungul unui schelet în zigzag ce amintea de un oraș italian de deal sau de un pueblo, a reprezentat un experiment îndrăzneț în construirea de locuințe prefabricate cu ajutorul modulelor. A stârnit un viu interes pe plan internațional, dar nu a reușit să se impună ca metodă mai ieftină de construcție de locuințe. Printre lucrările ulterioare s-au numărat Colegiul Rabinic Yeshivat Porat Joseph din Ierusalim (1971–1979) și cartierul Coldspring New Town lângă Baltimore (1971). A lucrat ca director de design urban la Universitatea Harvard, între 1978 și 1984.

Safi al-Din

(1253, Ardabîl, Iran - 12.09.1334, Ardabîl)

Șeic iranian, fondatorul ordinului mistic Safavid, din care a luat naștere, în timp, dinastia Safavizilor. A fost influențat de mistici din ordinul sufi și de șeicul Zahid, un conducător religios pe a cărui fiică a luat-o în căsătorie. La moartea lui Zahid, Safi al-Din a preluat conducerea, atrăgând tot mai mulți adepți, în special prin politica sa de ospitalitate față de cei care căutau refugiu. În memoria sa a fost înălțat un altar în orașul său natal, Ardabîl, din NV Iranului.

safir

Varietate naturală sau sintetică de corindon, transparentă sau translucidă, extrem de apreciată ca piatră prețioasă. Culoarea sa se datorează, în principal, prezenței unor cantități mici de fier și titan, iar nuanțele variază de la albastru foarte deschis la indigo-închis. Se numesc safire și varietățile incolore, gri, galbene, roz-deschis, portocalii, verzi, violet și maro; varietățile de culoare roșie se numesc rubine. Safirele sintetice sunt produse în

scopuri comerciale din 1902. Safirul este folosit, în mare parte, pentru fabricarea bijuteriilor, dar mai ales pentru efectuarea suporturilor pentru bijuterii, a instrumentelor de măsurat, a zarurilor și a altor obiecte specializate; unele varietăți sunt folosite și ca material puternic abraziv. Se găsește în Sri Lanka, Myanmar, India și pe alocuri în Montana, SUA.

Safire, William

(17.12.1929, New York, New York, SUA - 27.09.2009, Rockville, Maryland)

Ziarist american. Absolvent al Universității Syracuse; a lucrat ca reporter de ziar și la diferite posturi de radio și televiziune, orientându-se apoi către domeniul relațiilor publice și înființându-și, în cele din urmă, propria firmă de mare succes. A scris discursuri pentru Spiro Agnew și Richard Nixon. Din 1973 a început să scrie editorialul *Essay* pentru *New York Times*, plin de idei conservatoare, dar cu un stil foarte pătrunzător, pentru care, în 1978, a obținut Premiul Pulitzer. De asemenea, scrie articole pe teme lingvistice în revista *New York Times*. Printre cărțile sale se numără romanele *Dezvăluiri complete* (Full Disclosure, 1977) și *Spionul care doarme* (Sleeper Spy, 1995), precum și lucrări de interes lexicografic.

saga

Gen de narațiune în proză în care se prezintă evenimente și figuri remarcabile din trecutul eroic al Norvegiei și Islandei, în special cele înregistrate în manuscrisele islandeze de la sfârșitul sec. XII și din sec. XIII. În trecut se credea că aceste povestiri fuseseră transmise pe cale orală și apoi consemnate în scris; astăzi sunt considerate, de obicei, reconstituiri ale trecutului, realizate cu mai multă sau mai puțină imaginație și având la bază principii estetice. Elementele principale dintr-o saga sunt eroismul și loialitatea; răzbunarea, de asemenea, ocupă un loc de seamă. Povestirea este centrată, în special, pe acțiune și mai puțin pe reflecție, analiza motivației interioare și a punctului de vedere al protagoniștilor fiind minimalizată. Saga se împart în două tipuri: regale, povestind viețile regilor scandinavi, și legendare, cu teme din mituri și legende, și islandeze. *Vezi și* Grettis saga; Njáls saga.

Sagan, Carl (Edward)

(09.11.1934, Brooklyn, New York, New York, SUA - 20.12.1996, Seattle, Washington)

Astronom și om de știință american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Chicago. La Observatorul Astrofizic Smithsonian (1962–1968) a lucrat în domeniul astronomiei planetare și la proiectul SETI, care are ca obiectiv descoperirea vieții extraterestre. A dobândit succes ca scriitor și comentator de cărți de popularizare a științei, fiind renumit prin claritatea discursului și prin entuziasmul său; cu *Balaurii raiului* (Dragons of Eden, 1977) a câștigat Premiul Pulitzer. A fost coproducătorul și naratorul serialului de televiziune *Cosmos* (1980); cartea cu același subiect a fost cea mai bine vândută din literatura științifică de limbă engleză a tuturor timpurilor. În anii 1980 a studiat efectele războiului nuclear asupra mediului și a contribuit la popularizarea sintagmei „iarnă nucleară".

Sagan, Françoise
născut Françoise Quoirez

(21.06.1935, Carjac, Franța - 24.09.2004, Honfleur)

Romancieră și autoare dramatică franceză. În perioada studiilor la Sorbona, la doar 19 ani, a publicat *Bună ziua, tristețe* (Bonjour tristesse, 1954), un roman pătrunzător, cea mai cunoscută și mai bine vândută operă a sa. A fost urmat de *Un zâmbet anume* (Un certain sourire, 1956) și de alte romane care descriu, în general, personaje fără țintă, prinse în relații complicate. Piesele sale, inclusiv *Exces contrar* (L'Excès contraire, 1987), se aseamănă cu romanele, prin tematica tratată.

Sage, Russell

(04.08.1816, Shenandoah, New York, SUA - 22.07.1906, Lawrence Beach, New York)

Magnat american. În 1839 a deschis o băcănie angro, afacere care i-a adus destui bani ca să poată investi în comerțul naval de pe fluviul Hudson. A fost membru în Congres între 1853 și 1857. A investit cu succes în calea ferată La Crosse din Wisconsin și a ajuns să obțină profit din peste 40 de căi ferate, 20 dintre acestea având-ul director sau președinte. A contribuit la crearea companiei Atlantic&Pacific Telegraph. În 1872 a inițiat la bursa de valori opțiunea *puts and calls* (opțiune de a cumpăra sau vinde o cantitate prestabilită de acțiuni la un preț dinainte fixat și într-un timp dat), dar a renunțat la ea după ce a pierdut șapte milioane de dolari în criza din 1884.

Sager, Ruth

(07.02.1918, Chicago, Illinois, SUA - 29.03.1997, Brookline, Massachusetts)

Genetician american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Columbia și

a predat apoi la Colegiul Hunter și la Universitatea Harvard. Punând sub semnul întrebării convingerea tradițională că genele unui cromozom sunt singura cale de transmitere a informației genetice spre celulă, a descoperit (în 1953) în alga *Chlamydomonas* existența unui al doilea sistem de transmitere genetică, și anume o genă ce nu era localizată în cromozomii algei și care controla sensibilitatea celulei la antibiotice (streptomicină). A observat, de asemenea, că atât algele *Chlamydomonas* feminine, cât și cele masculine pot transmite gena noncromozomială.

Sagittarius A

Cea mai puternică sursă de unde radio cosmice, situată pe direcția constelației Săgetătorul. Descoperită de Karl Jansky în 1932, a fost identificată ca fiind nucleul galaxiei Calea Lactee. Zona este de dimensiuni relativ mici, dar reprezintă o sursă puternică de radiații infraroșii, considerate a fi emise parțial de stele și parțial de praful din jurul lor. Cercetările arată că nucleul galactic conține materie colapsată sub forma unei găuri negre cu o masă de 10 000–1 000 000 de ori mai mare decât a Soarelui și este posibil ca Sagittarius A să fie chiar această gaură neagră. Aceste proprietăți se aseamănă cu ale altor nuclei galactici activi, dar la scară mult mai mică.

sago

Amidon alimentar obținut din carbohidrații formați în trunchiul unor palmieri, în special *Metroxylon rumphii* și *M. sagu*, sagotieri originari din Indonezia. Având în compoziție 88% carbohidrați, sago este un aliment de bază pentru zona Pacificului de S, unde este folosit sub formă de făină la prepararea supelor, a prăjiturilor și a budincilor. În alte zone, este folosit doar ca liant pentru sosuri și budinci. În industrie se utilizează ca apret pentru țesături. Acest copac se întâlnește, în general, în zonele mlăștinoase joase, are trunchiul gros și înălțimi maxime de 9 m. La 15 ani, interiorul trunchiului matur se umple de materie amilacee. Dacă fructele sunt lăsate să crească și să se coacă, absorb amidonul, lăsând tulpina goală și uscată. De aceea, plantele cultivate sunt tăiate când apare spicul florii, iar din tulpinile lor se extrage măduva amilacee.

saguaro

Cactus (*Cereus giganteus* sau *Carnegiea gigantea*) de mari dimensiuni, cu ramuri de forma unui candelabru, originar din Mexic, Arizona și California, SUA. Deși crește lent la început, un saguaro matur atinge o înălțime maximă de 15 m. Înfloresc prima dată la 50–75 ani. Pot trăi 150–200 ani și ating o greutate de până la 10 tone, sfârșind, de obicei, dezrădăcinați de vânturi și ploi torențiale. Rădăcinile nu sunt adânci, dar sunt extinse, trebuind să adune umezeală de pe o zonă vastă de deșert pentru a putea susține planta greoaie. Florile albe, care înfloresc doar noaptea, dar rămân deschise și după venirea zorilor, sunt simbolul statului Arizona. Fructele roșii au constituit o hrană importantă pentru amerindieni.

Saguaro, Monumentul Național ~

Regiune muntoasă și deșertică în SE statului Arizona, SUA. A fost creat în 1933; are 321 kmp și este situat la E de Tucson, Arizona. Flora cuprinde păduri de saguaro, precum și palo verde, mesquite și ocotillo.

Saguenay

Râu în partea central-sudică a Québecului, Canada. Unește apele lacului St. Jean cu cele ale fluviului Saint Lawrence la Tadoussac, la NE de orașul Québec. Se îndreaptă spre E și, după doar o treime din parcursul său total de 169 km, formează o cascadă de cca 90 m și se transformă într-un torent tumultuos. Cascada este o sursă de energie hidroelectrică. Malurile sale sunt formate din stânci înalte, care ating pe alocuri 300–550 m. Este o zonă de agrement renumită pentru peisajele sale.

Sahalin

Insulă, situată în extremitatea de E a Rusiei. Împreună cu Insulele Kurile, formează o regiune administrativă a Rusiei. Are o lungime de 948 km și lățimea de 26–161 km. Suprafața: 76 400 kmp; 648 000 loc. (1995). Sahalin a fost ocupată pentru prima dată de ruși în 1853 și a trecut sub control rusesc în 1875, când Japonia a cedat-o în schimbul insulelor Kurile. Partea sudică a aparținut Japoniei în perioada 1905–1945, care însă a cedat-o URSS-ului cu tot cu insulele Kurile. Principalele ramuri economice sunt pescuitul, industria lemnului, exploatările miniere de cărbuni și extragerea petrolului și a gazelor naturale, în N insulei.

Sahara

(*în arabă* sahara', „deșert")

Cel mai mare deșert din lume. Ocupă aproape toată partea de N a Africii și

măsoară cca 4 800 km de la E la V și între 1 287 și 1 931 km de la N la S, având o suprafață totală de cca 8 600 000 kmp. Deșertul Sahara este delimitat la V de Oceanul Atlantic, la N de Munții Atlas și de Marea Mediterană, la E de Marea Roșie, iar la S de o zonă de dune de nisip vechi și nemișcate, aflate la latitudinea de 16°N.

Relieful

Printre cele mai importante caracteristici topografice ale Saharei se numără: văi puțin adânci, inundate în timpul sezonului ploios (șoturi și ueduri) și depresiuni întinse în care se găsesc oaze; platouri stâncoase (seriruri sau reguri); podișuri acoperite cu pietre colțuroase (hamade); masive muntoase abrupte; fâșii, dune și mări de nisip (erguri). Cel mai înalt punct din deșert este în vârful Koussi, de 3 415 m din masivul Tiesti din Ciad; cel mai jos punct este de 133 m sub nivelul mării, în depresiunea Qattara din Egipt.

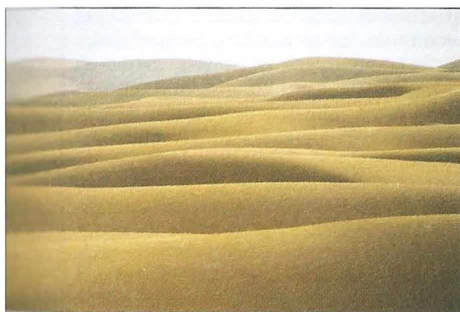
Denumirea Sahara provine de la cuvântul arab *sahra'*, care înseamnă deșert, și de la pluralul *sahara'*. Este, de asemenea, înrudită cu adjectivul *ashar*, care înseamnă „pustiu" și amintește de culoarea roșiatică a platourilor sterpe. Anumite zone au, de asemenea, denumiri indigene – cum ar fi regiunea Tanezrouft din sud-vestul Algeriei și regiunea Ténéré din centrul Nigeriei – care sunt adesea de origine berberă.

Deșertul Sahara este situat deasupra scutului african, alcătuit din roci dezgolite și compactate puternic, din Precambrian. Datorită rezistenței scutului, formațiunile din Paleozoic depozitate ulterior au rămas orizontale și aproape neschimbate. În cea mai mare parte a Saharei, pe aceste formațiuni s-au depus sedimente mezozoice – inclusiv calcare, în Algeria, sudul Tunisiei și nordul Libiei, și gresii nubiene în Deșertul Libiei – și multe dintre importantele straturi acvifere regionale se identifică cu acestea. În nordul Saharei, aceste formațiuni sunt asociate cu o serie de văi și depresiuni, care se întind de la oazele din vestul Egiptului până la uedurile din Algeria. În sud, scufundarea scutului african a dat naștere la văi largi, ocupate de lacuri și mări cenozoice. Seririle și regurile au caracteristici diferite în mai multe zone ale deșertului, dar sunt socotite a fi depozite de suprafață din Cenozoic. Una dintre caracteristicile importante ale platourilor este patina întunecată a compușilor de feromangan, care apare pe suprafața stâncilor dezagregate. Platourile Saharei, cum ar fi platoul Tademaït din Algeria, sunt în mod normal acoperite cu stânci ascuțite și dezagregate. În centrul deșertului, monotonia platourilor și a podișurilor este întreruptă de masive vulcanice remarcabile – printre care vulcanul 'Uwaynat și Munții Tibesti și Ahaggar. Alte formațiuni importante sunt platoul Ennedi din Ciad, Masivul Aïr din Niger, masivul Iforas din Mali și aflorimentul din regiunea Adrar (Mauritania).

Fâșiile și dunele de nisip acoperă cca 25% din suprafața Saharei. Principalele tipuri de dune sunt: dunele de pantă, care se formează în zona ferită de vânt de la poalele dealurilor sau a altor obstacole; dunele parabolice alungite; barcanele în formă de semilună și dunele transversale; sifurile longitudinale; și masivele, forme complexe asociate cu mările de nisip. Câteva dintre dunele piramidale din Sahara ating înălțimi de cca 152 m, în vreme ce dunele de tip draa, creste muntoase de nisip care predomină în erguri, ajung la înălțimea de 305 m. Un fenomen neobișnuit ce se petrece pe crestele de nisip este „cântecul" sau vuietul acestora. Au fost lansate numeroase ipoteze pentru a explica acest fenomen, de exemplu cele bazate pe proprietățile piezoelectrice ale cuarțului cristalin, dar misterul a rămas neelucidat.

Rețele de drenaj

Mai multe râuri care izvorăsc din afara Saharei asigură atât regimurile hidrologice de la suprafață cât și pe cele subterane, captând apa din rețelele de drenaj ale deșertului. Râurile care izvorăsc din regiunea muntoasă din sud sunt cele mai importante: principalii afluenți ai Nilului se unesc în Sahara, iar fluviul curge spre nord, de-a lungul marginii de est a deșertului, dinspre Marea Mediterană; mai multe râuri se varsă în lacul Ciad, aflat în sudul Saharei, și o cantitate semnificativă de apă își urmează cursul mai departe spre NE și contribuie la realimentarea straturilor acvifere regionale; iar fluviul Niger izvorăște din regiunea Fouta Djallon din Guineea și își urmează cursul prin SV Saharei, înainte de a coti spre sud, către mare. Râurile și râurile de tip ued (numite și wadi, râuri temporare) care izvorăsc din Munții Atlas și din regiunile muntoase din Libia, Tunisia, Algeria și Maroc contribuie și ele la alimentarea cu apă. Cele mai cunoscute dintre acestea sunt Saoura și Drâa. Multe dintre uedurile mai mici se varsă în șoturile din nordul Saharei. Rețele întinse

Dune de nisip din deşertul Sahara, Maroc

PHOTOSHOOT/JUPITERIMAGES

de ueduri se găsesc chiar și pe suprafața deșertului: unele sunt urme rămase de la sistemele formate în perioadele mai umede din trecut, care sunt active doar sezonier; altele au apărut în urma precipitațiilor produse de o serie de furtuni neașteptate rămase în istorie, cum ar fi inundațiile care au distrus orașul Tamanrasset (Algeria) în 1922. Semnificative sunt rețelele de ueduri, lacuri și iazuri din Munții Tibesti și cele din regiunea Tassili n'Ajjer și din Munții Ahaggar, ca Wadi Tamanrasset. Dunele de nisip din Sahara înmagazinează cantități considerabile de apă de ploaie, iar apa izvorăște de pe multe dintre povârnișurile din deșert.

Soluri

Solurile din Sahara conțin puține substanțe organice, manifestă orizonturi (straturi) foarte puțin diferențiate și de cele mai multe ori sunt inactive din punct de vedere biologic, deși în unele zone sunt prezente bacterii fixatoare de azot. La marginea deșertului se găsesc soluri care au o concentrație mai mare de substanțe organice. Mineralele dezagregabile sunt componenta principală a acestor soluri și sunt comune argilele expansive, active din puncte vedere chimic. Sunt adesea prezenți carbonați liberi care indică faptul că a existat puțină activitate chimică. Straturi compacte și pietrificate, numite și cruste, se găsesc în cea mai mare măsură în partea de NV a deșertului, împreună cu roca-mamă calcaroasă. Materiile fine, inclusiv depunerile de diatomit, se găsesc doar în văi și depresiuni.

Climă

Sahara a devenit deșert, din punct de vedere climatic, cu cca 5 m.a.u., la începutul Pliocenului. Din Pliocen și până în prezent, Sahara a cunoscut atât oscilații scurte, cât și medii între perioade mai uscate și mai umede. Activitatea umană pare să fi contribuit la asigurarea stabilității deșertului prin mărirea capacității de reflectare a luminii și prin reducerea evapotranspirației. În ultimii 7 000 de ani, pășcutul vitelor în deșert și la marginile acestuia pare a fi contribuit și mai mult la menținerea acestor condiții, iar clima Saharei a rămas relativ constantă timp de 2 000 de ani. O importantă abatere de la normele obișnuite s-a petrecut între sec. XVI–XVIII, perioada în care a avut loc așa-numita Mică Epocă Glaciară din Europa: precipitațiile au crescut semnificativ în deșert, de-a lungul limitei tropicale a Saharei, și poate chiar și de-a lungul limitei nordice. Însă, la începutul sec. XIX, clima a revenit la un specific similar cu cel din prezent.

În Sahara predomină două regimuri climatice: un climat uscat subtropical în N și un climat uscat tropical în S. Climatul uscat subtropical este caracterizat prin intervale termice anuale și diurne mari, ierni reci sau răcoroase și veri fierbinți, și două puncte maxime de precipitații. Climatul uscat tropical este caracterizat printr-un ciclu termic anual durabil, urmat de scăderea intensității solare; ierni blânde și uscate; și un sezon uscat, urmat de ploi de vară fluctuante. O porțiune îngustă a zonei de coastă din vest este relativ răcoroasă și are o temperatură uniformă, reflectând influența curentului Canarelor.

Climatul uscat subtropical din N Saharei este rezultatul celulelor de presiune atmosferică mare de deasupra Tropicului Racului. Intervalul anual al temperaturilor zilnice medii este de cca 20°C. Iernile sunt relativ reci în regiunile nordice și răcoroase în centrul Saharei. Pentru întreaga zonă, temperatura lunară medie în timpul sezonului rece este de cca 13°C. Verile sunt fierbinți. Cea mai mare temperatură înregistrată vreodată a fost de 58°C, în orașul Al-'Aziziyah din Libia, aflat la limita nordică a Saharei. Temperaturile zilnice variază considerabil atât în timpul lunilor de vară, cât și în timpul celor de iarnă. Cu toate că precipitațiile variază mult, acestea ating o medie de cca 76 mm pe an. Cele mai multe precipitații cad între lunile decembrie și martie. O altă maximă este atinsă în august, lună caracterizată prin furtuni cu descărcări electrice. Aceste furtuni pot provoca inundații îngrozitoare care ajung în zonele unde nu au căzut deloc precipitații. În mai și iunie cad puține

precipitații. Ninsoarea apare ocazional în podișurile din nord. O altă caracteristică a climei uscate subtropicale sunt vânturile fierbinți din sud care adesea aduc praf din interiorul deșertului. Deși acestea apar în diferite perioade ale anului, sunt cel mai des întâlnite în timpul verii. În Egipt sunt cunoscute sub denumirea de *khamsin*, în Libia drept *ghibli*, iar în Tunisia drept *chili*. Vânturile încărcate de praf din Tunisia, care provoacă furtuni numite *haboob*, au o durată mai scurtă, apar îndeosebi în timpul lunilor de vară și adesea vestesc ploi puternice.

Climatul uscat tropical din S este dominat de aceleași celule de presiune atmosferică mare, dar este influențat în mod regulat de interacțiunea sezonieră dintre o masă stabilă de aer continental subtropical și de o masă instabilă de aer maritim subtropical. Intervalul anual al temperaturilor zilnice medii în regiunile uscate tropicale ale Saharei este de cca 17,5°C. Temperaturile medii în lunile cele mai reci sunt în esență aceleași ca în zona subtropicală din N, deși intervalul diurn este mai moderat. În locurile mai înalte din zonă, temperaturile minime sunt relativ aceleași ca în zonele subtropicale din nord. De exemplu, în Munții Tibesti au fost înregistrate minime absolute de –15°C. Sfârșitul primăverii și începutul verii sunt fierbinți; temperaturile ridicate de 50°C nu sunt ieșite din comun. Deși în masivele din zona tropicală uscată există adesea mici căderi de precipitații de-a lungul anului, zonele depresionare au o singură maximă în timpul verii. La fel ca și în N, o mare parte dintre ploi sunt însoțite de descărcări electrice. Media precipitațiilor este de cca 13 cm pe an, ocazional însoțite de ninsoare în masivele din centru. La limita vestică a deșertului, curentul rece al Canarelor reduce temperaturile atmosferice, diminuând astfel și ploile convective, dar având ca rezultat creșterea umidității și ceața ocazională. În S Saharei iarna este perioada vântului numit *harmattan*, un curent uscat care bate dinspre NE și care poartă cu el nisip și diverse particule ușoare de praf.

Vegetație

În Sahara vegetația este destul de rară, cuprinzând pâlcuri răzlețe de plante ierboase, arbuști și arbori în regiunile muntoase, în oazele din depresiuni și de-a lungul uedurilor. În depresiunile sărate se întâlnesc numeroase halofite (plante care tolerează sarea). Unele plante ierboase, arbuști mici și arbori rezistenți la căldură și la secetă se întâlnesc pe platourile și podișurile mai puțin bogate în apă ale Saharei.

Vegetația din Sahara este notabilă mai ales pentru numeroasele adaptări insolite la lipsa de precipitații. Acestea se observă în morfologia variată a plantelor – de ex., structura rădăcinilor, o gamă variată de adaptări fiziologice, poziția, relațiile de dependență și înrudire și metodele de reproducere. Multe dintre plantele erbacee sunt efemere, având capacitatea de a germina la trei zile după o aversă corespunzătoare, iar însămânțarea poate avea loc la 10 sau 15 zile după germinare. Munții Saharei adăpostesc la umbră plante relicte, adesea având afinități cu specii mediteraneene.

Predominante între plantele lemnoase din regiunea muntoasă a Saharei sunt specii de măslin, chiparos și fistic. Printre celelalte plante lemnoase găsite atât în regiunea muntoasă, cât și în celelalte zone ale deșertului, se numără specii de salcâmi și *Artemisia*, palmierul dum, leandrul, curmalul și lămâița. De-a lungul coastei vestice se găsesc halofite precum *Tamarix senegalensis*. Printre plantele ierboase, împrăștiate în toată Sahara, se numără specii de *Aistida, Eragrostis* și *Panicum*. *Aeluropus littoralis* și alte plante care cresc pe soluri sărate se întâlnesc de-a lungul coastei Atlanticului. Numeroase combinații de plante efemere alcătuiesc importante pășuni sezoniere, numite *acheb*.

Faună

Fauna tropicală din nordul Saharei include specii de pisici-de-mare tropicale și ciclide, care trăiesc în regiunea Biskra din Algeria și în oazele izolate din deșert; în văile de drenaj izolate din Munții Tibesti pot încă să existe cobre și crocodili-pitici. Dispariția progresivă a unor specii mai mobile și mai bine adaptate a fost imprevizibilă și a fost cauzată de armele de foc moderne și de distrugerea habitatului acestora de către oameni. Elefantul nord-african a dispărut în perioada romană, însă leul, struțul și alte specii s-au menținut în zonele nordice de la marginea deșertului până în 1830. Ultima antilopă addax din N Saharei a fost ucisă la începutul anilor 1920; numărul acestor antilope a scăzut în mod îngrijorător și la marginea sudică și în masivele centrale.

Printre speciile de mamifere care încă trăiesc în Sahara se numără gerbilul, jerboa, iepurele-african și ariciul-de-deșert; oi berbere și antilope-oryx cu coarnele curbate spre spate; gazela-dorcas și

măgarul-sălbatic-namibian; babuinul-măsliniu; hiena-pătată, șacalul; și vulpea-de-deșert; nevăstuica-dungată-libiană și mangusta-vărgată. Populația de păsări din Sahara depășește 300 de specii, atât rezidente, cât și migratoare. Zonele de coastă și canalele interne atrag multe specii de păsări de apă și de țărm. Printre speciile întâlnite în zonele interioare se numără struțul, numeroase păsări răpitoare, pasărea-secretar, păsări din familia bibilicii și dropii-namibiene; bufnița-faraon și striga; ciocârlia-de-nisip și rândunica-albă; corbul-cu-gât-cafeniu și corbul-cu-coadă-evantai.

În lacurile și în iazurile din Sahara trăiesc broaște, broaște-râioase și crocodili. Printre stânci și dune se întâlnesc șopârle, cameleoni și cobre. Lacurile și iazurile Saharei găzduiesc, de asemenea, alge, creveți de apă sărată și alte crustacee. Numeroasele specii de melci care trăiesc în deșert sunt o importantă sursă de hrană pentru păsări și animale. Melcii-de-deșert supraviețuiesc prin estivare, de multe ori rămânând inactivi vreme de mai mulți ani, fiind apoi readuși la viață de ploi.

Populație

Deși este la fel de mare ca Statele Unite, deșertul Sahara (fără valea Nilului) are o populație estimată de doar 2 500 000 de locuitori, cu o densitate de 0,4 persoane pe kmp. Zone enorme sunt complet nelocuite, însă în locurile în care vegetația săracă permite creșterea animalelor și în care se întâlnesc surse de apă sigure, grupuri răzlețe de oameni au supraviețuit în echilibru ecologic cu unul dintre cele mai aspre medii de pe Pământ.

Cu mult înainte de apariția izvoarelor istorice scrise, Sahara era mai populată. Uneltele de piatră, fosilele și obiectele artistice din piatră răspândite în zone care astăzi sunt mult prea uscate pentru a fi ocupate demonstrează că aici au locuit oameni cu mult timp în urmă, alături de animalele pe care le vânau, printre care antilope, bivoli, girafe, elefanți, rinoceri și porci-alergători. Harpoanele din os, grămezile de scoici și rămășițele unor pești, crocodili și hipopotami apar pe lângă așezări preistorice plasate de-a lungul malurilor unor lacuri sahariene din vechime. În unele grupuri, vânatul și pescuitul au devenit activități subordonate păstoritului nomad, după ce animalele domestice au apărut în Sahara cu cca 7 000 de ani în urmă. Se crede că grupurile de crescători de vite din zona Ténéré din Niger erau alcătuite fie din strămoșii berberilor actuali, fie ai populației zaghawa; oile și caprele se pare că au fost introduse de grupuri aparținând culturii Capsian din NE Africii. Primele dovezi directe ale practicări agriculturii datează de acum cca 6 000 de ani, odată ce a început cultivarea orzului și a grâului moale în Egipt; aceste culturi se pare că au fost introduse din Asia. Dovezi ale cultivării plantelor africane native se regăsesc pentru prima oară în ceramica descoperită în Mauritania, care datează din jurul anului 1000 î.Hr. Cultivatorii au fost asociați cu gangara, strămoșii populației moderne soninke.

Dovezile arheologice sugerează faptul că în Sahara au început să locuiască din ce în ce mai multe populații, iar domesticirea animalelor și cultivarea plantelor au devenit ocupații specializate. Deși grupurile trăiau separat, proximitatea așezărilor sugerează o interdependență economică în creștere. De asemenea, s-a dezvoltat comerțul cu exteriorul. La începutul mileniului II î.Hr., cuprul din Mauritania își croise deja drum către civilizațiile Epocii Bronzului din zona Mediteranei. Comerțul s-a intensificat odată cu înflorirea civilizațiilor Saharei din Epoca Fierului, în sec. I î.Hr., precum civilizația ce își avea centrul în Namibia.

Mobilitatea sporită a nomazilor a facilitat implicarea acestora în comerțul transsaharian. Creșterea aridității în Sahara este atestată de tranziția de la vite și cai la cămile. Deși cămilele erau folosite în Egipt la începutul sec. VI î.Hr., ele au devenit preponderente în Sahara abia din sec. III d.Hr. Locuitorii oazelor erau tot mai expuși pericolului de a fi atacați de Sanhaja (un clan berber) și de alți nomazi călare pe cămile – mulți dintre aceștia ajunseseră în deșert pentru a scăpa de anarhia și războaiele de la sfârșitul perioadei romane din N Africii. Mulți dintre cei care au rămas în oaze, printre care și populația Haratin, au fost subjugați de nomazi. Expansiunea islamului în N Africii între sec. VII și XI a stârnit dorința unor grupuri de berberi, cât și a unor grupuri arabe care doreau să-și păstreze tradiția strămoșească, să se stabilească în Sahara. Islamul s-a extins în final prin intermediul drumurilor comerciale, devenind forța socială dominantă în deșert.

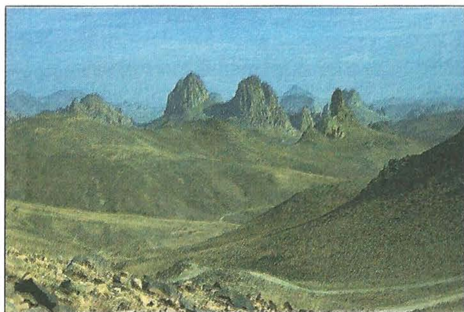
În ciuda diferențelor culturale, locuitorii Saharei ar putea fi împărțiți în păstori, agricultori sedentari sau meșteșugari

specializați (de ex. fierarii, care sunt asociați cu păstorii ori cu cultivatorii). Păstoritul, mereu nomad la un anumit nivel, este întâlnit în locurile în care există destule pășuni, chiar dacă sunt sărăcăcioase, cum ar fi în zonele de margine, la hotarele munților și în partea de V, puțin mai umedă. Vitele se întâlnesc în S, de-a lungul graniței cu regiunea Sahel, însă oile, caprele și cămilele sunt de bază în deșert. Printre grupurile importante de păstori se numără populația regeibat din NV Saharei și chaamba din nordul algerian al deșertului. Având o organizare ierarhică, grupurile mai mari de păstori stăpâneau deșertul în trecut. Războaiele și raidurile de pradă *(ghazw)* erau endemice, iar în perioadele secetoase aveau loc migrații considerabile în căutare de pășuni, înregistrându-se pierderi mari de animale. Tuaregii (care își spun Kel Tamasheq) erau renumiți pentru calitățile lor de războinici și pentru independența lor sălbatică. Deși sunt musulmani, aceștia mențin o organizare matriarhală, iar femeile tuarege au un nivel de libertate neobișnuit. Grupurile maure din V erau organizate în trecut în confederații tribale puternice. Populația teda, locuitori ai Munților Tibesti și ai zonelor din partea sudică, sunt în cea mai mare parte crescători de cămile, renumiți pentru independența și rezistența lor fizică.

Pe teritoriul deșertului, sedentarismul se întâlnește doar în oaze, unde irigarea permite cultivarea limitată de curmali, rodii și alți pomi fructiferi; cereale precum meiul, orzul și grâul; legume; și culturi specializate, cum ar fi henna. Culturile se materializează în mici „grădini", îngrijite cu multă muncă manuală. Pentru irigație sunt folosite pâraie temporare, în zonele muntoase, iazuri permanente *(gueltas)*, *foggaras* (tuneluri subterane înclinate, săpate astfel încât să devieze apa dispersată din subteran în albiile uedurilor), izvoare *('ayn)* și fântâni *(bi'r)*. Unele ape subterane puțin adânci sunt arteziene, deși este adeseori necesar să se folosească dispozitive de adus apa la suprafață, de ex. fântâna de tip *shadoof* (o bârnă mobilă așezată pe un stâlp și cu o găleată la capăt) și un dispozitiv numit *noria*, care folosește forța animală (o roată persană cu găleți). Într-o oarecare măsură, pompele cu motorină au înlocuit aceste mijloace străvechi în oazele mai accesibile. Disponibilitatea apei limitează strict expansiunea oazelor, iar în unele, risipa a dus la o scădere considerabilă a nivelului de apă, cum ar fi în oaza din regiunea Adrar, în Mauritania. Alte pericole sunt salinizarea solului în urma evaporării intense și acoperirea acestuia de nisipul din jur, așa cum se întâmplă în oazele din orașul Souf (Algeria), fapt ce necesită multă muncă pentru înlăturarea nisipului.

GEOFF RENNER/ROBERT HARDING PICTURE LIBRARY

Podișul Ahaggar din S Algeriei, înconjurat de peisajul steril al Saharei

Resurse

De-a lungul unui secol de dominație colonială asupra Saharei, de la jumătatea sec. XIX până la jumătatea sec. XX, s-au produs puține schimbări fundamentale, mai puțin în ce privește pacificarea militară; puterile coloniale erau puțin interesate de dezvoltarea economică a unei regiuni care nu părea promițătoare. După Al Doilea Război Mondial însă, mai ales datorită descoperirii petrolului, a fost atrasă atenția internațională asupra zonei, apărând și investițiile. În doar câțiva ani, s-au făcut descoperiri majore, în special în domeniul resurselor minerale.

Minereurile feroase au o importanță economică însemnată. Algeria deține multe depozite majore de minereu de fier, iar rezervele de la Muntele Ijill din vestul Mauritaniei sunt substanțiale; depozite mai puțin însemnate au fost găsite în Egipt, Tunisia, Maroc, vestul Saharei și Niger. Lângă Akjoujt, în SV Mauritaniei, se găsesc cantități importante de minereu de cupru; iar la S de orașul Béchar (Algeria) se află depozite majore de mangan. Uraniul este distribuit pe o suprafață mare în Sahara și a jucat un rol important în special în Nigeria. Multe alte minerale importante din punct de vedere economic au fost descoperite în Munții Ahaggar, Masivul Aïr, Munții Tibesti și în regiunea Eglab. În Maroc și în V Saharei există depozite bogate de fosfați, fiind descoperite depozite mai mici și în alte regiuni.

Resursele folosite la obținerea combustibilului includ huila, petrolul și gazele naturale. Minele de huilă includ și filoane de antracit în Maroc și zăcăminte bituminoase lângă Béchar. După ce a fost descoperit petrol lângă orașul I-n-Salah (Algeria), după Al Doilea Război Mondial, au fost găsite rezerve majore și în partea de V a deșertului egiptean, în NE Libiei și NE Algeriei. În Tunisia și Maroc, precum și în Ciad și în S Nigerului există rezerve minore. În Sahara au fost descoperite, de asemenea, depozite de șist bituminos. Mari zăcăminte de gaze naturale sunt exploatate în Algeria, iar în Egipt, Libia și Tunisia există câteva zăcăminte minore.

În urma sondărilor pentru petrol și a săpăturilor geologice, au fost găsite vaste rezerve subterane de apă în mai multe bazine sedimentare, în special în formațiunile de gresie. Câteva surse de apă recuperabilă sunt de asemenea prezente în formațiunile de nisip de la suprafață.

Dezvoltarea economică a deșertului întâmpină multe piedici și nu a schimbat tradiția Saharei. Extracția de petrol și de minereuri a adus tehnologie modernă și mijloace de comunicație îmbunătățite în locuri aflate la distanțe mari unul față de celălalt, însă astfel de activități oferă oportunități limitate pentru forța de muncă locală. Deși veniturile obținute din petrol oferă posibilitatea dezvoltării deșertului, investițiile imediate și mai atractive din zonele populate din regiunile de coastă tind să fie prioritare. Apele subterane oferă posibilitatea unor progrese majore atât în agricultură, cât și în industrie, însă exploatarea la scară mare ar fi costisitoare. Aceasta ar duce, de asemenea, la epuizarea treptată a resurselor, iar modificările hidrologice ar putea spori pericolul unor invazii de lăcuste, întrucât ele se adună în roiuri când rezervele de hrană sunt limitate, se înmulțesc și apoi ocupă zone mai extinse când se îmbunătățesc din nou condițiile.

Populațiile din deșert au avut de profitat foarte puțin de pe urma exploatării minereurilor – poate chiar dimpotrivă. Declinul păstoritului nomad, care a debutat odată cu pacificarea, a fost accelerat de condițiile economice schimbătoare și de politica oficială de colonizare (care pentru nomazi este inoportună din punct de vedere administrativ). Degradarea mediului pe arii extinse îi obligă, de asemenea, pe nomazi să se mute în oaze sau în orașe, ceea ce duce la supraaglomerare și sărăcie. Salariile mari din industria extractivă de petrol atrag forța de muncă, dar distrug modul de viață tradițional, iar slujbele sunt relativ puține și temporare. Dintre produsele tradiționale ale deșertului – pieile de animale și lâna, fructele, sarea –, doar curmalele (în special cele din oazele nordice) își mențin importanța comercială. Sarea, deși în continuare este extrasă și trimisă în sud către regiunile din V Sudanului, are acum ca rivală sarea mai ieftină din import. Până în prezent au fost făcute puține progrese în ce privește meseriile din domeniul industrial gândite să rezolve problema șomajului în creștere. Din moment ce costurile de fabricație cresc în țările avansate și supraaglomerate din vest, costurile mari, necesare dezvoltării Saharei, ar putea deveni mai suportabile. Există posibilitatea, de ex., să se folosească energie nucleară și mult mai eficientele convertoare de energie solară, pentru a ridica la suprafață apa aflată la mare adâncime (și, dacă va fi necesar, pentru a înlătura sarea), necesară noilor așezări și pentru a asigura nevoia de energie electrică pentru industrii. Turismul a crescut considerabil din 1950 și până în prezent, cu toate că dificultățile de transport și de cazare l-au limitat în mare măsură la marginile Saharei.

Transport

În mod tradițional, în Sahara se călătorea în caravane de cămile; aceste călătorii durau mult, erau dificile și primejdioase. Pe lângă pericolul de a te rătăci, căldura excesivă, furtunile de nisip înăbușitoare ori moartea din cauza inaniției – sau cel mai probabil în urma deshidratării –, a apărut și pericolul de a fi atacat de nomazi. În ciuda acestor fapte, comerțul transsaharian pe drumurile caravanelor care leagă oazele a existat încă de timpuriu. Majoritatea drumurilor principale se aflau la V de Munții Tibesti și au avut tendința de a-și schimba poziția de-a lungul timpului, deși cel mai estic drum – care mergea spre N, de la lacul Ciad până la orașul Bilma (acum în Niger) și prin regiunea Fezzan, până la Tripoli – a fost folosit necontenit de-a lungul secolelor. La E de Munții Tibesti oazele sunt puține, însă *darb al-arba'in* (*în arabă*, drumul celor patruzeci [de zile]), aflat la V de Nil, a fost în trecut drumul pe care se făcea comerț cu sclavi. Aurul, fildeșul, sclavii și sarea erau produsele comerciale de bază în trecut, însă astăzi caravanele de cămile aproape au dispărut, în afară de rămășița comerțului cu sare în Munții Ijill,

orașul Bilma și satul Taoudenni (Mali). Însă principalele drumuri sunt în continuare folosite de camionete special echipate, care circulă adesea în convoi. An după an, autostrăzile moderne sunt extinse din ce în ce mai mult de-a lungul drumurilor antice din deșert. Francezii au inițiat un serviciu de transport în comun cu autobuzul de-a lungul Saharei, care este încă în folosință. În afara drumurilor principale, există o serie de rute cunoscute care pot fi practicate cu autovehicule; însă în deșert tracțiunea integrală este esențială, fiind necesare cel puțin două vehicule, multe roți de rezervă și provizii substanțiale de combustibil, mâncare și apă – în special în timpul verii, când călătorii trebuie să se conformeze unor reguli speciale. În zonele întinse, hărțile sunt nefolositoare, iar cunoașterea unor tehnici de navigație poate deveni o necesitate.

Pentru a suplimenta transportul terestru, numeroase companii aeriene internaționale oferă curse programate care străbat deșertul, în vreme ce serviciile locale leagă principalele centre populate. Rutele feroviare, după abandonarea „Transsaharianului" de la Abadla (lângă Béchar, în Algeria), s-au dezvoltat foarte puțin, cu excepția unei linii care a fost construită pentru a transporta minereuri în Mauritania.

Explorări și cercetări științifice

Relatările clasice descriu Sahara aproape la fel cum este și astăzi – un tărâm vast și cumplit. Egiptenii controlau doar oazele din apropiere și ocazional ținuturile din sud; relațiile comerciale cu interiorul, care fuseseră statornicite în timpul Epocii Bronzului, se pare că au fost menținute de cartaginezi. Herodot oferă descrierea unei expediție berbere de-a lungul deșertului din sec. V î.Hr., iar interesul roman pentru Sahara este atestat printr-o serie de expediții întreprinse între 19 și 86 î.Hr. Descrierile Saharei din lucrările lui Strabon, Pliniu cel Bătrân și Ptolemeu reflectă interesul din ce în ce mai mare pentru deșert. Explorările geografice, finanțate de dinastiile Abbasizilor, Fatimizilor, mamelucilor și de alte curți din Orientul Mijlociu, Africa de Nord și Spania din timpul maurilor, au fost întreprinse la scară largă în perioada medievală. Descrierile Saharei apar în multe dintre lucrările scriitorilor arabi, printre care al-Ya'qubi, ash-Sharif al-Idrisi și Ibn Battuta.

Călătorii din Evul Mediu, care urmăreau fie scopuri religioase, fie comerciale, au contribuit și mai mult la înțelegerea Saharei și a populațiilor sale. *Atlasul Catalan* al lui Abraham Cresque, publicat de Carol V al Franței prin 1375, a readus deșertul în atenția Europei. Atlasul conținea informații bazate pe cunoștințele adunate de la negustorii ambulanți evrei care făceau comerț în Sahara. După publicarea acestuia, zona a început să fie intens explorată de portughezi, venețieni, genovezi și florentini. Foarte bine cunoscute sunt relatările unor călători din sec. XV, cum ar fi Alvise Ca' da Mosto, Diogo Gomes și Pedro de Sintra. Faptul că deșertul a devenit din nou de mare interes în N Europei este ilustrat în călătoriile și scrierile geografului olandez din sec. XVII Olfert Dapper.

Explorările europene ulterioare ale Saharei, multe dintre acestea producând în mod întâmplător interes pentru căile fluviale din interiorul Africii, au început cu adevărat în sec. XIX. Încercările de a determina cursul fluviului Niger i-au adus pe exploratorii britanici Joseph Ritchie și George Francis Lyon în zona Fezzan în 1819, iar în 1822, exploratorii britanici Dixon Denham, Hugh Clapperton și Walter Oudney au reușit să străbată deșertul, descoperind lacul Ciad. Exploratorul scoțian Alexander Gordon Craig a străbătut Sahara și a ajuns în legendarul oraș Timbuktu în 1826, dar a fost ucis aici înainte să poată pleca. Exploratorul francez René Caillié, deghizat în arab, s-a întors din călătoria întreprinsă în Timbuktu, străbătând Sahara de la N la S în 1828. Alte expediții notabile au fost întreprinse de geograful german Heinrich Barth (1849–1855), de exploratorul francez Henri Duveyrier între 1859 și 1862 și de exploratorii germani Gustav Nachtigal (1869–1875) și Gerhard Rohlfs (1862–1878).

După ocupația militară a Saharei de către diferite puteri coloniale europene, au început explorări mai amănunțite; până la sfârșitul sec. XIX se cunoșteau deja principalele caracteristici ale deșertului. Cu toate că activitățile politice, comerciale și științifice din sec. XX au îmbogățit în mare măsură cunoștințele despre Sahara, vaste întinderi au rămas izolate, puțin cunoscute și inaccesibile.

Sahara, Republica Democrată Arabă ~ Teritoriu disputat, aflat în Sahara Occidentală, ocupat astăzi de Maroc. A fost colonie spaniolă între cca 1884 și 1976. După retragerea Spaniei, gherilele locale Saharawi (*vezi* Polisario), cu baza în Algeria,

au format un guvern în exil și au luptat împotriva Marocului și a Mauritaniei pentru controlul asupra teritoriului. Mauritania a încheiat pacea în 1979, în timp ce Marocul a pretins întreg teritoriul. Referendumul prin care urma să se decidă dacă acesta va rămâne parte a Marocului sau va deveni stat independent continuă să fie amânat. *Vezi și* Hassan II.

Sahara Occidentală
anterior **Sahara Spaniolă**

Teritoriu, situat în N Africii. Suprafața: 266 000 kmp; 252 120 loc. (2002). Centrul administrativ: El Aaiun. Se cunosc puține lucruri despre preistoria acestui teritoriu, deși gravurile în piatră din localitățile din S sugerează o succesiune a grupurilor nomade. În sec. IV î.Hr. a existat un comerț între această regiune și Europa, pe Marea Mediterană. Acesta nu a durat și contactele cu europenii s-au întrerupt până în sec. XIX. În 1884, Spania a cerut protectoratul asupra regiunii Rio de Oro. Acordurile teritoriale cu Franța au fost definitivate în 1900 și 1912. În 1958, Spania și-a unit formal teritoriile din N și S cu teritoriul de peste ocean al Saharei Spaniole. În 1976, Spania a renunțat la regiune, aceasta fiind împărțită cu Mauritania, care a renunțat, la rândul ei, la ea în 1979; Marocul a ocupat, ulterior, întregul teritoriu. În 1976, separatiștii din Algeria au format un guvern în exil, care a numit teritoriul Republica Arabă Democratică Sahariană; problema statutului Saharei Occidentale era încă nerezolvată în 2001. Aici se află zăcăminte vaste de fosfați, de sare gemă și minereu de fier.

Sahara Spaniolă
Vezi Sahara Occidentală

Saharov, Andrei (Dmitrievici)
(21.05.1921, Moscova, URSS - 14.12.1989, Moscova)

Fizician nuclear rus și apărător al drepturilor omului. A colaborat cu I.Y. Tamm (1895–1971) la crearea primei bombe cu hidrogen a Uniunii Sovietice, dar în 1961 s-a opus intenției lui Nikita Hrușciov de a testa în atmosferă o bombă cu hidrogen cu o greutate de o sută de megatone. În 1968 a publicat în Occident *Progresul, coexistența și libertatea intelectuală,* lucrare care susținea reducerea producției de arme nucleare și critica represiunea sovietică împotriva disidenților. A continuat să susțină, împreună cu soția sa, Elena G. Bonner, drepturile civile și reforma în Uniunea Sovietică. În 1975 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace, însă i s-a interzis să meargă la Oslo pentru a-l ridica. În 1980 a fost exilat în orașul închis Gorki (astăzi Nijni Novgorod); soția sa a fost exilată în același oraș în 1984. Au fost eliberați în 1986 și s-au întors la Moscova. A fost reabilitat în 1989 și ales în noul Parlament rus în același an, când multe dintre principiile sale au devenit parte din politica oficială, sub conducerea lui Mihail Gorbaciov.

Sahel *în arabă* Sahil

Regiune semiaridă din V și N Africii Centrale. Întinzându-se din Senegal înspre E, către Sudan, Sahel este zona de tranziție dintre zona aridă reprezentată de deșertul Sahara la N și regiunile umede de savană din S. În ultima parte a sec. XX a fost afectată de deșertificare și de eroziunea solului cauzată de lucrările agricole și de pășunatul excesiv. Regiunea a fost afectată de secetă și foamete devastatoare, iar până în 1973 zone din Sahara avansaseră deja spre S cu câte o sută de kilometri. În perioada 1983–1985, seceta și foametea au lovit din nou crunt regiunea. În ciuda programelor de reîmpădurire lansate de guvern în ultimele decenii, deșertul continuă să se extindă spre S.

Sahibdin
(sec. XVII)

Pictor miniaturist indian. Opera sa a influențat școala de pictură Rajasthani din Mewar. Deși era musulman, a tratat cu multă profunzime și teme hinduiste. A realizat lucrări abstracte în culori strălucitoare și încărcate de sentiment religios. Printre cele mai importante miniaturi ale sale care au supraviețuit până în prezent sunt seriile *Ragamala* (1628), o serie despre *Bhagovata-Purana,* un text sfânt hindus (1648), și cartea a VI-a (*Yuddha-konda*) a poemului epic hindus *Ramayana* (1652).

Saian

Regiune înaltă, întinsă, la granița dintre E Rusiei centrale și Mongolia. Munții formează un arc care se întinde de la Altai Shan la lacul Baikal și continuă cu sistemul muntos Khamar-Daban din Transbaikalia. Șirurile de V și de E, fiecare având propria istorie geologică, se întâlnesc într-un nod central în care înălțimile depășesc 3 000 m. Cel mai înalt vârf al acestui lanț muntos este Mumku-Sardyk, în Mongolia, atingând 3 491 m.

Saicho *sau* Dengyo Daishi

(767 d.Hr., provincia Omi, Japonia - 822 d.Hr., Hiei-zan)

Călugăr fondator al cultului budist tendai (Tiantai) din Japonia. A fost hirotonisit la 13 ani; și-a făcut studiile în China, unde a adoptat învățăturile budismului tendai, bazate pe sutra lotusului. Spre deosebire de alte secte budiste din Japonia, tendai susținea că și lumea materială este purtătoare de sensuri și valori și că învățăturile lui Buddha sunt accesibile tuturor, nu doar puținilor aleși. Saicho s-a bucurat de protecția guvernului, dar și-a atras, adesea, dușmănia șefilor altor culte budiste japoneze. Mănăstirea pe care a construit-o pe Muntele Hiei a devenit unul dintre cele mai importante centre de educație budistă.

Said, Edward W(illiam)

(01.11.1935, Ierusalim - 25.09.2003, New York, New York, SUA)

Critic literar american de origine palestiniană. Inițial a studiat la școlile din Ierusalim și Cairo. După ce s-a mutat cu familia în Statele Unite, a urmat cursurile universităților Princeton și Harvard. Din 1963 a predat la Universitatea Columbia. În *Orientalism* (Orientalism, 1978), probabil cea mai renumită lucrare a sa, analizează clișeele occidentalilor cu privire la lumea islamică și susține că studiul orientalisticii se bazează pe imperialismul de tip occidental. Susținător deschis al Palestinei, a scris pe tema Orientului Mijlociu lucrări ca *Problema Palestinei* (The Question of Palestine, 1979) și *Politica de deposedare* (The Politics of Dispossession, 1994). O preocupare a sa de ordin general, interacțiunile complexe dintre literatură și politică, se reflectă în *Începuturi* (Beginnings, 1975), *Lumea, textul și criticul* (The World, the Text, and the Critic, 1983) și *Cultură și imperialism* (Culture and Imperialism, 1993).

Said ibn Sultan *sau* Said Sayyid

(1791, Oman - 1856, pe mare)

Conducător al regiunilor Muscat, Oman și Zanzibar (1806–1856), care a făcut din Zanzibar principala putere din Africa de E și capitala comercială a Oceanului Indian de V. În timpul domniei lui Said, caravanele din Zanzibar erau trimise în Africa Centrală pentru a obține fildeș și alte produse, precum și sclavi. În 1822 le-a interzis supușilor săi să vândă sclavi comercianților europeni. Începând din 1828 a transformat insulele Zanzibar și Pemba în cele mai mari producătoare de cuișoare din lume și a construit o flotă numeroasă, care l-a ajutat să-și extindă interesele comerciale.

Saigo Takamori

(23.01.1828, Kagoshima, Kyushu, Japonia - 24.09.1877, Kagoshima)

Conducător politic și militar japonez. Samurai din ținutul Satsuma, s-a alăturat lui Okubo Toshimichi și lui Kido Takayoshi în lupta pentru înlăturarea shogunului Tokugawa și readucerea la putere a împăratului. A condus trupele care au preluat controlul asupra palatului imperial al shogunului, iar mai târziu a organizat o campanie împotriva susținătorilor acestuia. După Restaurație, i-a fost încredințată comanda noii Gărzi Imperiale. În 1873 a militat în favoarea unui război împotriva Coreei, dar planul său a fost anulat, iar Saigo și-a dat demisia din guvern. A deschis o școală militară în Kagoshima, care a atras foști samurai nemulțumiți de noua ordine (diferențele de clasă fuseseră abolite în 1871). În 1877, câțiva dintre discipolii săi au atacat un depozit de arme al guvernului; astfel, s-a trezit, fără voie, în postura de conducător al rebeliunii. Aceasta a durat șase luni și s-a soldat cu cca 12 000 de morți din ambele tabere, printre care și Saigo. Japonezii îl consideră un erou tragic.

Saigon

Vezi Ho Chi Minh

Saikaku

Vezi Ihara Saikaku

Saimaa

Lac situat în SE Finlandei, la NE de Helsinki. Ocupă 1 147 kmp și este cel mai important din sistemul Marele Saimaa, cea mai mare zonă de lacuri din Finlanda. În jur de 120 de lacuri și numeroase râuri și pâraie aparținând acestui sistem irigă cea mai mare parte din SE Finlandei, prin intermediul lacului Saimaa, a râului Vuoksi și a canalului Saimaa, până la golful Finlandei. Acest sistem asigură importante căi de transport, precum și energie hidroelectrică pentru cele mai mari orașe din regiune, iar pădurile sale pitorești atrag numeroși turiști.

Saint Albans, atacul din ~

(19 octombrie 1864)

Incursiune armată a soldaților din statele confederate, în timpul Războiului Civil American. În jur de 25 de soldați

ai Confederației, având baza în Canada, au făcut o incursiune în orașul unionist St. Albans, din Vermont, unde au ucis o persoană și au jefuit trei bănci. Apoi s-au retras în Canada, unde o poteră americană i-a urmărit și i-a capturat pe câțiva dintre ei, dar a fost nevoită să-i predea autorităților canadiene. Acestea au returnat banii furați, dar ulterior au eliberat soldații, fapt care a dus la tensionarea relațiilor dintre cele două țări.

Saint Andrews

Oraș, 15 000 loc. (1995), și port la mare, în regiunea Fife din E Scoției. A fost în trecut capitala ecleziastică a Scoției; tradițiile sale religioase își au începuturile în sec. VI d.Hr., când se presupune că Sf. Kenneth a întemeiat aici o comunitate religioasă celtică. Orașul a primit o cartă în 1160 și a fost unul dintre cele mai importante orașe din Scoția în Evul Mediu. În 1472, arhiepiscopul său a fost numit primat al Scoției și a luat parte la cele mai importante evenimente ale Reformei Scoțiene. Stațiune turistică atractivă, cu multe terenuri de golf; orașul este renumit pentru școlile de golf și pentru Universitatea Saint Andrews.

Saint Andrews, Universitatea ~

Cea mai veche universitate din Scoția, fondată în 1411, la periferia orașului Saint Andrews. Printre corpurile universității se numără Colegiul St. Salvator (1450), Colegiul St. Leonard (1512; unit cu St. Salvator în 1747) și biblioteca universității (1612). Un al treilea colegiu, St. Mary (1537), a avut întotdeauna profil exclusiv teologic. Numărul total de studenți este de 5 000. Școala de medicină și stomatologie s-a desprins în 1967, devenind independentă, sub denumirea Universitatea din Dundee.

Saint Augustine

Oraș, 12 000 loc. (2000), situat în NE Floridei, SUA. Este cel mai vechi oraș al Statelor Unite care are o istorie neîntreruptă. În 1513, Juan Ponce de Leon a debarcat aici în căutarea fântânii tinereții veșnice și a pretins teritoriul pentru Spania. Zona a revenit Statelor Unite în 1821. Castillo de San Marcos, acum monument național, este un simbol al perioadei de dominație spaniolă. În timpul Revoluției Americane, orașul a servit drept refugiu pentru loialiști, iar în timpul războaielor cu indienii aici au fost întemnițați osceola și alți indieni seminole. În prezent, este o stațiune turistică deschisă atât vara cât și iarna și, de asemenea, un port la Atlantic Intracoastal Waterway. Principalele ramuri economice sunt turismul și pescuitul.

Saint-Bernard

Rasă de câini care a salvat cca 2 500 de persoane în cei peste 300 de ani de când un prim exemplar a fost adus la o cabană din Pasul Marele St. Bernard din Alpii Penini (sfârșitul sec. XVII). Descinde, se pare, dintr-o rasă de câini asemănători cu dogul englez. Are constituție viguroasă, cap masiv, urechi lăsate, măsoară cca 65 cm înălțime și cântărește 50–90 kg. Blana sa deasă este brună-roșcată cu alb sau cu pete pe fond alb și poate fi scurtă sau de lungime medie. Saint-Bernard-cu-păr-lung a fost obținut prin încrucișări cu rasa Newfoundland, la începutul sec. XIX.

Saint Bernard, Pasul Marele ~
în Antichitate **Mons Jovis**

Trecătoare în Munții Alpi. Este una dintre cele mai înalte trecători de graniță din Alpi, aflată la altitudinea de 2 469 m. Se află pe granița dintre Italia și Elveția, la E de masivul Mont Blanc, și leagă orașele Martigny (Elveția) și Aosta (Italia). Din punct de vedere istoric, este cel mai important pasaj transalpin, folosit deseori de pelerinii care se îndreptau către Roma, iar apoi de armatele din Evul Mediu. În 1800 a fost trecut de Napoleon și cei 40 000 de soldați ai săi, care mărșăluiau către N Italiei. Celebrul spital din trecătoare, construit în sec. XI de către Sf. Bernard din Menthon, încă mai funcționează, sub oblăduirea călugărilor augustini. Aceștia, împreună cu câinii lor din rasa Saint-Bernard, le dau ajutor călătorilor. Vechiul drum, deschis numai cinci luni pe an, a fost înlocuit parțial de un tunel situat sub trecătoare, datorită căruia circulația se poate desfășura pe tot timpul anului.

Saint Bernard, Pasul Micul ~

Trecătoare în Alpii din Savoia. Situată la SV de granița italiană din SV Franței, leagă Bourg-St.-Maurice, din Franța, de La Thuile, din Italia. Se presupune că prin această trecătoare a condus Hannibal armata cartagineză spre Roma în 218 î.Hr. Era principalul drum ce tranversa Alpii spre Gallia Comata, o provincie a Galliei, până în 77 î.Hr., când a fost deschis Pasul Montgeneure. Lângă trecătoare se află un ospiciu înființat în sec. XI de Sf. Bernard din Menthon.

Saint Christopher și Nevis

Vezi Saint Kitts și Nevis

Saint Clair

Lac care face parte din granița dintre Michigan, SUA, și Ontario, Canada. Cu o formă aproape circulară și având 1 210 kmp, comunică la N cu râul St. Clair și lacul Huron, iar la S cu râul Detroit și lacul Erie. Este situat într-o zonă de atracție turistică estivală. De-a lungul malului său de V se întind unele dintre suburbiile orașului Detroit.

Saint Clair

Lac în partea central-vestică a Tasmaniei, în Australia. Este situat la marginea de S a Munților Cradle, în Parcul Național Lake Saint Clair. Se întinde pe o suprafață de 28 kmp și este situat la o înălțime de 737 m, în podișul central al Tasmaniei. Adâncimea maximă este de aproape 215 m, fiind cel mai adânc lac din Australia.

Saint-Cloud, porțelan de ~

Porțelan fin, fabricat în Saint-Cloud, Franța, începând cu ultimul sfert al sec. XVII, până în 1766. Majoritatea porțelanurilor de culoare gălbuie sau crem-alburie au fost influențate de porțelanurile albe produse în China în epoca târzie a dinastiei Ming; astfel se explică decorațiunile cu flori de prun, ușor în relief, și modelele în stil chinezesc.

Saint Croix

Cea mai mare dintre Insulele Virgine Americane, situată la S de insula Saint Thomas. Suprafața: 218 kmp; cca 53 000 loc. (2000). Centrul administrativ: Christiansted. Orașul Frederiksted este centrul său comercial. În 1493, insula a fost vizitată de Cristofor Columb, care i-a dat denumirea Santa Cruz. La mijlocul sec. XVII, a fost colonizată, pe rând, de olandezi, englezi, spanioli și francezi. A fost cumpărată de Danemarca în 1733, care a vândut-o Statelor Unite în 1917. În 1989 a fost devastată de un uragan, dar s-a refăcut cu ajutorul Statelor Unite. Principala ramură economică este turismul; de asemenea, aici se distilează rom pentru export.

Saint-Denis

Oraș, 133 600 loc. (2004), centrul administrativ al departamentului francez de peste mări Réunion din V Oceanului Indian. Este situat în golful râului St. Denis, pe coasta de N a insulei, încadrat într-o parte de ocean, iar în spate de un munte abrupt. Inițial principalul port al insulei Réunion, a fost înlocuit în anii 1880 de portul artificial Le Port, pe coasta de NV. În prezent are un rol mai mult administrativ.

Saint-Denis

Oraș, 97 875 loc. (2006), situat în N Franței. Actualmente suburbie a Parisului, a fost, până la mijlocul sec. XIX, un canton care se remarca prin celebra sa abație unde erau înmormântați regii Franței. Regele Dagobert I a întemeiat abația în sec. VII d.Hr., construind biserica deasupra mormântului Sfântului Denis, sfântul protector al Franței. Abatele Suger a ridicat aici o nouă bazilică; aceasta a contribuit ulterior la trecerea de la stilul arhitectonic roman la cel gotic: majoritatea catedralelor franceze de la sfârșitul sec. XII, printre care Chartres, au avut ca model catedrala St.-Denis. Printre mormintele importante aflate aici se numără cele ale lui Ludovic XII, Ana de Bretagne, Henric II și Caterina de Medici. În prezent, orașul este centru industrial.

Sainte-Beuve, Charles-Augustin

(23.12.1804, Boulogne, Franța – 13.10.1869, Paris)

Critic și istoric literar francez. În 1825 a început să publice articole de critică în periodice. În colecțiile sale de eseuri *Critici și portrete literare* (Critiques et portraits littéraires, 1832–1839) și *Portrete contemporane* (Portraits contemporains, 1846) a dezvoltat o nouă abordare critică a operelor contemporanilor săi, care consta în cercetarea amănunțită a biografiei acestora, cu scopul de a înțelege modul lor de gândire. Renumitele sale *Discuții de luni* (Causeries du lundi), publicate în ziare în perioada 1849–1869, erau studii literare detaliate, complete, în care aplica scrierilor contemporane cadre istorice de referință. Metodele sale au revoluționat critica franceză, eliberând-o de prejudecăți și de pasiuni părtinitoare. Lucrarea sa *Port-Royal* (1840–1848) este istoria savantă a unei abații și, în același timp, a Franței sec. XVII.

Saint Elias

Lanț al Munților Coastei, situat în SV Teritoriului Yukon din Canada și în E peninsulei Alaska, SUA. Având ca frontieră de N Munții Wrangell, se întinde pe o distanță de cca 400 km înspre SE, până la Cross Sound, de-a lungul graniței dintre Statele Unite și Canada. Multe vârfuri depășesc 5 200 m, cum ar fi Muntele St. Elias (5 489 m altitudine), situat exact la graniță, și Muntele Logan. În 1741, Vitus Bering a zărit Muntele St. Elias de pe nava sa și, astfel, a devenit oficial primul european care a descoperit partea de NV a Americii

de Nord. Acești munți conțin cele mai întinse suprafețe de gheață din lume, după calotele glaciare polare. Extremitatea de S a lanțului muntos face parte din Parcul Național Glacier.

Saint Elias-Wrangell, Parcul Național ~

Parc național în SE Alaskăi, SUA. Declarat monument național în 1978, a trecut printr-un proces de stabilire a granițelor și a numelui în 1980. Este cea mai mare regiune din sistemul național de parcuri, ocupând 4 987 000 ha. Aflat la intersecția lanțurilor muntoase Chugach, Vrangel și St. Elias, cuprinde cel mai mare ansamblu de ghețari și cea mai mare colecție de vârfuri de peste 4 880 m de pe continent.

Saint-Exupéry, Antoine (-Marie-Roger)

(29.06.1900, Lyons - 31.07.1944, Corsica)

Aviator și scriitor francez. A pilotat avioane în zboruri comerciale, de test și de recunoaștere militară, a fost atașat pe probleme de publicitate pentru Air France și, de asemenea, reporter. Și-a găsit sfârșitul când avionul său a fost doborât în război, în timpul unei misiuni a aviației deasupra Mediteranei. În scrierile sale sunt slăvite aventurile periculoase și aviația, ca în romanele *Curierul de Sud* (Courrier Sud, 1929) și *Zbor de noapte* (Vol de nuit, 1931). *Pământ al oamenilor* (Terre des hommes, 1939) cuprinde memorii lirice cu reflecții filozofice și meditații. *Micul Prinț* (Le Petit Prince, 1943) este o fabulă aparent pentru copii, dar adresată, în esență, adulților.

Saint Francis

Râu în SE statului Missouri și în E statului Arkansas, SUA. Izvorăște în SE statului Missouri și se îndreaptă spre S, vărsându-se în fluviul Mississippi, mai sus de orașul Helena, Arkansas, după un curs de 684 km. Pe o anumită distanță a traseului parcurs, râul formează o porțiune a graniței dintre Missouri și Arkansas. Este navigabil pe o lungime de 201 km.

Saint-Gaudens, Augustus

(01.03.1848, Dublin, Irlanda - 03.08.1907, Cornish, New Hampshire, SUA)

Sculptor american de origine irlandeză. Mama sa era irlandeză, iar tatăl francez. Încă din copilărie s-a mutat împreună cu părinții în Statele Unite; la 13 ani a fost trimis ucenic în atelierul unui tăietor de camee (pietre prețioase). A studiat sculptura la New York și la Școala de Arte Frumoase din Paris (1867–1870), în 1872 stabilindu-se la New York. Între 1880 și 1897 a realizat majoritatea lucrărilor care i-au adus faima de cel mai de seamă sculptor american de la sfârșitul sec. XIX. Prima sa lucrare importantă a fost monumentul dedicat lui David Farragut (1878–1881) din parcul Madison Square, New York. În Boston a realizat (1884–1897) un însemnat monument în relief, dedicat colonelului Robert G. Shaw și regimentului său de culoare din timpul Războiului Civil American. Monumentul comemorativ din Washington DC, dedicat soției lui Henry Adams, înfățișând o figură misterioasă, acoperită cu un văl, cu chipul umbrit, este adesea considerat cea mai importantă lucrare a sa (1886–1891).

Saint George

Culoar larg între Marea Irlandei și N Oceanului Atlantic. Are o lungime de 160 km și o lățime minimă de 76 km între Carnsore Point, în Irlanda, și Capul St. David, în Țara Galilor. Numele canalului este dat de legenda Sfântului Gheorghe, conform căreia acesta a venit în Anglia pe mare.

Saint George's

Oraș, 7 500 loc. (1999), capitala Grenadei, în America Centrală insulară. Este situat pe coasta de SV a insulei, pe o mică peninsulă. Întemeiat de francezi în 1650, a devenit capitala Insulelor Windward (1885–1958). În prezent este port și exportă cacao, nucșoară și banane. A fost teatru de război în 1983, în timpul intervenției militare în Grenada a armatelor americane și caraibiene.

Saint-Germain, Tratatul de la ~

(1919)

Tratat încheiat între Austria și Antanta, care marchează sfârșitul Primului Război Mondial. Semnat la 10 septembrie 1919 la Saint-Germain-en-Laye, lângă Paris, a intrat în vigoare la 16 iulie 1920. Prin acest tratat se atesta destrămarea Imperiului Habsburgic și se recunoștea independența Cehoslovaciei, a Poloniei, a Ungariei și a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (Iugoslavia de mai târziu). De asemenea, Austria a fost nevoită să cedeze alte zone, precum E Galiției, S Tirolului și Trieste. Prin tratat, armata austriacă a fost redusă la 30 000 de soldați, flota austro-ungară a fost desființată, iar unirea Austriei cu Germania a fost împiedicată.

Saint Gotthard

Trecătoare montană din Alpii Lepontini, în S Elveției, situată la o înălțime de 2 108 m

și cu o lungime de 26 km. Cu toate că este cunoscută încă de pe vremea romanilor, trecătoarea a fost rar folosită până la începutul sec. XIII. Este străbătută de la un capăt la altul de o autostradă lungă și șerpuită, sub care se întinde tunelul St. Gotthard, pe o lungime de peste 14 km. Calea ferată care traversează tunelul unește orașele Lucerna și Milano.

Saint Helens

Culme vulcanică din Munții Cascade, în SV statului Washington, SUA. Inactiv din 1857, a erupt în 18 mai 1980, într-una dintre cele mai mari explozii vulcanice înregistrate vreodată în America de Nord. Cutremurul, erupția și avalanșa au ucis 60 de oameni și mii de animale, iar zece milioane de copaci au fost doborâți de suflul exploziei. În vremea acestei erupții, înălțimea s-a redus de la 2 925 m la 2 550 m. Alte erupții i-au urmat celei din 1980, iar o cupolă de lavă s-a format în crater. În 1982, a fost înființat Monumentul Vulcanic Național Muntele St. Helens, pentru cercetare, agrement și educație.

Saint-Jean

Lac în partea central-sudică a Québecului, Canada. Puțin adânc, are 1 003 kmp și debușează în râul Saguenay. În sec. XX, transportul buștenilor pe pâraiele care îl alimentează a dus la construirea unor mari fabrici de hârtie pe malurile sale. Din 1926, fluctuațiile sezoniere ale lacului au fost controlate de două baraje hidroelectrice. Este o zonă turistică renumită pentru pescuitul de somon.

Saint John

Oraș, 70 000 loc. (2001), în S regiunii New Brunswick. Situat pe malul golfului Fundy, la gura râului St. John. Regiunea, vizitată în 1604 de Samuel de Champlain și fortificată în anii 1630, a fost ocupată de britanici în 1758. În 1785, Saint John a fost atestat ca primul oraș din Canada. A fost reconstruit după un incendiu devastator survenit în 1877. Portul său, ferit de îngheț și deschis tot timpul anului, este un centru de navigație, construcții navale și pescuit. Este cel mai mare oraș al provinciei și principalul său port. Printre ramurile industriale se remarcă industria lemnului și a celulozei și hârtiei.

Saint John

Râu care traversează NE SUA și SE Canadei. Izvorăște din NV statului Maine, SUA, și se îndreaptă spre NE, către granița cu Canada, apoi spre SE, pentru a forma granița internațională; în Canada, traversează regiunea New Brunswick și se varsă în golful Fundy, în dreptul orașului Saint John. Are o lungime de 673 km. La gura sa de vărsare, în portul St. John, se produc așa-numitele vârtejuri de apă cu cădere inversă, cauzate de curenții puternici ai golfului, care, în timpul fluxului, determină o întoarcere a apelor râului pe o distanță de câțiva kilometri în amonte.

Saint John, Henry

Vezi Henry Saint John; Primul viconte Bolingbroke

Saint-John Perse
născut Marie-René-Auguste-Aléxis Saint-Léger Léger

(31.05.1887, Saint-Léger-les-Feuilles, Guadelupa – 20.09.1975, Presqu'ile-de-Giens, Franța)

Poet și diplomat francez. A ocupat diferite funcții diplomatice din 1914 până în 1940, când a fost demis de către guvernul colaboraționist de la Vichy. Perioada dintre 1940–1957 și-a petrecut-o în exil, în Statele Unite. Limbajul poeziilor sale, admirat pentru precizie și puritate, este de o dificultate care îl face inaccesibil publicului larg. Printre operele sale se numără *Anabază* (Anabase, 1924; tradus în engleză de T.S. Eliot), *Exil* (1942), *Vânturi* (Vents, 1946), *Semnele mării* (Amers, 1957) și *Ordinul păsărilor* (L'Ordre des oiseaux, 1962). I-a fost decernat Premiul Nobel în 1960.

Saint John's

Oraș, 31 000 loc. (2005), capitala statului insular Antigua și Barbuda din America Centrală. Este situat pe coasta de NV a insulei Antigua. Este stațiune turistică și cel mai important port al insulei, aici comercializându-se zahăr, bumbac, utilaje mecanice și cherestea. Fortul St. John's, aflat în apropiere, a fost distrus (între 1690 și 1847) de cutremure, incendii și de un uragan.

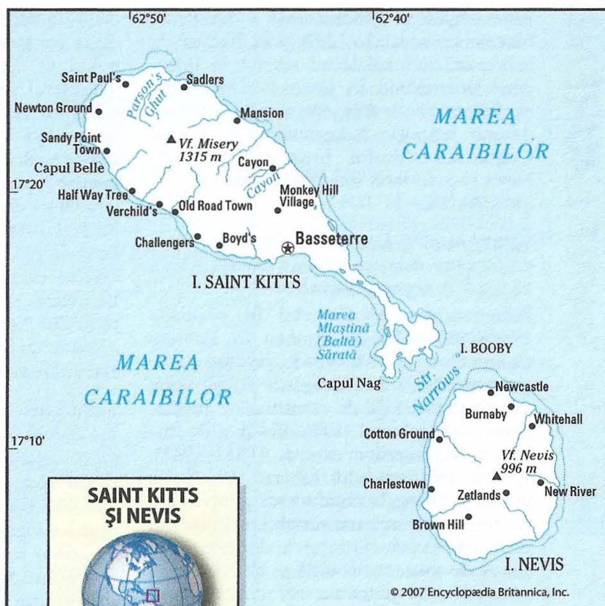
Saint John's

Oraș, 172 918 loc. (2001), port și centru administrativ al insulei Newfoundland, Canada, pe coasta de SE a Atlanticului. Mică așezare de pescari la începutul sec. XVI, a fost colonizat de britanici în 1583. Atacat în repetate rânduri de francezi, a revenit definitiv britanicilor în 1762 și s-a dezvoltat ca port de pescari, în ciuda mai multor incendii devastatoare din sec. XIX. În prezent, este un centru industrial și

comercial, un important port oceanic și bază pentru flota de pescuit a zonei. Printre ramurile industriale se numără construcțiile navale și prelucrarea peștelui. Regata anuală organizată aici este unul dintre cele mai vechi evenimente sportive din America de Nord. Parcul Național Signal Hill a fost fondat pentru a onora diverse evenimente, cum ar fi recepționarea de către Guglielmo Marconi a primului mesaj radio transatlantic transmis din Europa (1901).

Saint Johns

Râu în NE statului Florida, SUA. Izvorăște din partea central-estică a acestui stat și se îndreaptă spre N, paralel cu țărmul, cotind în dreptul orașului Jacksonville, pentru a se vărsa în Oceanul Atlantic, după un traseu de 459 km. Este important atât pentru pescuit, cât și pentru agrement.

Saint-Just, Louis (-Antoine-Léon) de

(25.08.1767, Decize, Franța – 28.07.1794, Paris)

Lider revoluționar francez. A scris lucrarea radicală *Spiritul revoluției și al constituției Franței* (Esprit de la révolution et de la constitution de France, 1791), în sprijinul Revoluției Franceze. În 1792 a fost ales în Convenția Națională. Colaborator apropiat al lui Maximilien Robespierre și membru al Comitetului pentru Siguranța Publică, a fost ales președinte al Convenției în 1793. A inițiat *Decretele Ventôse* (din martie), prin care bunurile dușmanilor revoluției erau confiscate și împărțite săracilor. A condus atacul împotriva austriecilor la Fleurus (Belgia de astăzi), încununat de succes. Conducător fanatic al Terorii, a fost arestat în timpul Reacțiunii thermidoriene și ghilotinat la vârsta de 26 de ani.

ECA NAȚIONALĂ, PARIS

de Saint-Just, după un desen în cretă roșie stophe Guérin, 1793

Saint Kitts și Nevis *denumire oficială* Federația Insulelor Saint Kitts și Nevis *sau* Saint Christopher și Nevis

Stat independent din Insulele Leeward, în E Mării Caraibilor, în America Centrală. Suprafața: 269 kmp; 46 600 loc. (2005). Capitala: Basseterre (pe insula Saint Kitts). Majoritatea populației este de origine africană. Limba oficială: engleza. Religia: protestantism și hinduism. Moneda: dolarul est-caraibian. Insulele – Saint Kitts, Nevis și Sombrero – sunt de origine vulcanică, cu lanțuri muntoase de până la 1 156 m altitudine. Clima este tropicală, iar vegetația luxuriantă acoperă cea mai mare parte a interiorului insulei. Economia este bazată pe agricultură, producția de zahăr fiind una dintre principalele surse de venit. Turismul joacă, de asemenea, un rol important. Este o monarhie constituțională cu o singură cameră parlamentară; șeful statului este monarhul britanic, reprezentat de guvernatorul general, iar în fruntea guvernului se află prim-ministrul. În 1623, St. Kitts a devenit prima colonie britanică din Indiile de Vest. În sec. XVII a apărut o rivalitate

între englezi și francezi, care a durat mai bine de un secol. În 1783, prin Tratatul de la Versailles, insulele au revenit în întregime britanicilor. În perioada 1882–1980 au fost unite cu Anguilla, dar în 1983 au devenit federație independentă în cadrul Commonwealthului britanic. În 1997, Nevis și-a declarat intenția de a deveni stat independent.

Saint Laurent, Louis (Stephen)

(01.02.1882, Compton, Québec, Canada - 25.07.1973, Québec, Québec)

Prim-ministru al Canadei în perioada 1948–1957. A fost membru în Camera Comunelor în 1942–1958, precum și în guvernul lui W.L. Mackenzie King, unde a ocupat funcțiile de ministru de justiție și procuror general (1942–1946) și de ministru al afacerilor externe (1945–1948). Ca lider al Partidului Liberal (1948), i-a urmat lui King la conducerea guvernului. A consolidat unitatea statului, echilibrând veniturile provinciilor, și a dezvoltat sistemul de asistență socială și învățământul universitar. A jucat un rol important în aderarea Canadei la NATO și în construirea canalului maritim St. Lawrence.

Saint Laurent, Yves (-Henri-Donat-Mathieu)

(01.08.1936, Oran, Algeria - 01.06.2008, Paris, Franța)

Creator de modă francez de origine algeriană. S-a stabilit la Paris după terminarea școlii generale, pentru a urma o carieră în lumea modei. La 17 ani, a fost angajat asistent al lui Christian Dior. După moartea acestuia, patru ani mai târziu, a fost numit director al casei Dior. În 1962 și-a deschis propria casă de modă și s-a afirmat, în scurt timp, ca unul dintre cei mai importanți creatori din lume, renumit îndeosebi pentru impunerea în moda feminină a pantalonilor pentru orice ocazie și pentru numeroasele sale colecții prêt-à-porter. Materialele metalizate sau transparente au fost caracteristice creațiilor sale din anii 1960; în anii 1970, inspirat de costumele populare, a creat serii în care folosește elemente vestimentare țărănești. În anii 1960 și 1970 s-a extins punând în vânzare în magazinele firmei și parfumuri, accesorii și articole de îmbrăcăminte bărbătești. S-a retras în 2002.

Saint Lawrence
în franceză **Saint Laurent**

Fluviu în S regiunii Québec și SE regiunii Ontario, Canada. Izvorăște din lacul Ontario, se îndreaptă spre NE și, după un traseu de 1 225 km, se varsă în golful St. Lawrence. Traversează insulele Thousand și formează granița dintre statele New York și Ontario, pe o lungime de aprox. 195 km. La intrarea în Québec se lărgește, dând naștere lacului St. Francis. Își urmează cursul pe lângă insula Montréal, iar mai jos de orașul Québec, înainte de golful St. Lawrence, formează o gură de vărsare largă de 145 km. Printre principalii săi afluenți se numără râurile Ottawa, Saguenay, Richelieu și Manicouagan, toate de pe teritoriul Canadei. Fluviul unește Oceanul Atlantic cu Marile Lacuri, prin intermediul canalului maritim Saint Lawrence.

Saint Lawrence
în franceză **Saint Laurent**

Golf adânc la Oceanul Atlantic, în largul coastei de E a Canadei. Are cca 155 000 kmp. Se întinde de-a lungul țărmului a jumătate dintre provinciile canadiene, fiind o poartă de acces către interiorul întregului continent nord-american. Este situat între estuarul maritim al fluviului St. Lawrence, strâmtoarea Belle Isle, aflată între insula Newfoundland și continent, și strâmtoarea Cabot. Conține numeroase insule, printre care insula Prince Edward și insulele Magdalena.

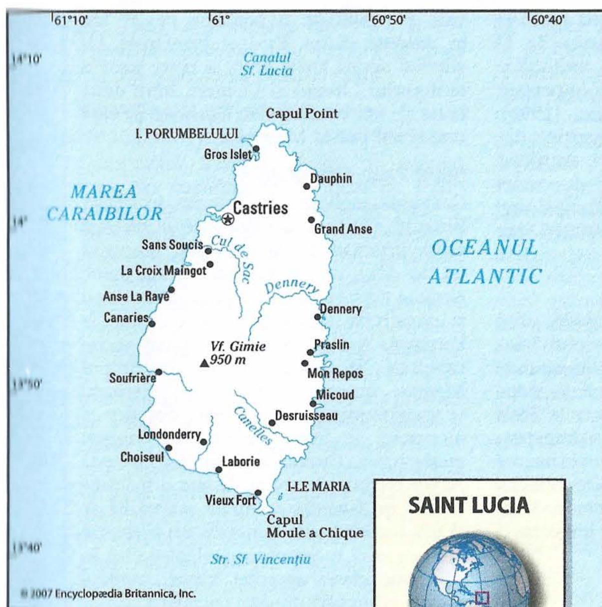
Saint Lawrence, canalul maritim ~

Cale de navigație și sistem de ecluze pe teritoriul Statelor Unite și al Canadei. Situat de-a lungul cursului superior al fluviului Saint Lawrence, face legătura între Oceanul Atlantic și Marile Lacuri. Construirea sa (1954–1959) a presupus curățarea unei porțiuni de teren de 299 km, adiacentă albiei fluviului, între Montréal și lacul Ontario. Această porțiune cuprindea lacuri, râuri, ecluze și canale care se întindeau pe 3 766 km, făcând legătura între Duluth, Minnesota și golful Saint Lawrence. Împreună cu Marile Lacuri, asigură 15 285 km de canal navigabil. Astfel e posibil accesul navelor maritime de pescaj mare către zonele cu o mare dezvoltare industrială și agricolă ale Marilor Lacuri. Canalul este navigabil din aprilie până la mijlocul lunii decembrie.

Saint-Léon, (Charles-Victor-) Arthur (Michel)

(17.09.1821, Paris, Franța - 02.09.1870, Paris)

Dansator, coregraf și violonist francez. A fost pregătit de tatăl său, maestru de balet; a susținut foarte multe turnee în

Europa (1838–1859), adesea cântând la vioară în timp ce dansa. Maestru de balet la Teatrul Imperial din Sankt Petersburg (1859–1869); spectacolul său *Căluțul cocoșat* a fost primul balet inspirat din teme aparținând folclorului rusesc. În 1870 a devenit maestru de balet la Opera din Paris, unde s-a ocupat de coregrafia celui mai renumit balet al său, *Coppélia*. A elaborat unul dintre primele sisteme de notație a dansului, pe care l-a publicat în 1852.

Saint Louis

Oraș, 348 189 loc. (2000), în partea central-estică a statului Missouri, SUA. Situat pe fluviul Mississippi, mai jos de confluența acestuia cu râul Missouri, a fost întemeiat în 1764 de francezi, ca punct comercial, și numit după regele Ludovic IX al Franței. În timpul extinderii spre V, a devenit punct de răscruce în calea grupurilor de exploratori, a comercianților de blănuri și a pionierilor în expedițiile lor pe drumurile Santa Fe și Oregon. În anii 1850, orașul a devenit unul dintre cele mai importante centre de transport, datorită vapoarelor cu aburi și construcției căii ferate. Printre activitățile industriale foarte diverse se numără producerea berii, industria alimentară și cea aeronautică. Cel mai mare oraș din Missouri, are și numeroase instituții educaționale, printre care Universitatea Washington și Universitatea St. Louis. De asemenea, aici se află Arcul de la intrarea în parcul St. Louis, proiectat de Eero Saarinen.

Saint Lucia

Insulă-stat, aparținând grupului Insulelor Windward din E Mării Caraibilor. Suprafața: 617 kmp; cca 161 000 loc. (2005). Capitala: Castries. Majoritatea locuitorilor sunt de origine africană. Limbi: engleză (oficială), un dialect francez local. Religii: romano-catolicism, protestantism și rastafarianism. Moneda: dolarul est-caraibian. Insula este de origine vulcanică, una dintre principalele sale atracții turistice fiind vulcanul Qualibou, care continuă să emită gaze și aburi. De la N la S se întind șiruri de munți împăduriți care ating înălțimi de până la 958,6 m (Muntele Gimie). St. Lucia este monarhie constituțională cu un parlament bicameral; șeful statului este monarhul britanic, reprezentat de un guvernator general, iar în fruntea guvernului se află prim-ministrul. Aproximativ în perioada 800 d.Hr.–1300, indienii caribi i-au cucerit pe primii locuitori ai insulei, populația arawak. Colonizată de francezi în 1650, a fost cedată Marii Britanii în 1814 și inclusă în Insulele Vântului în 1871. În 1979 a devenit pe deplin independentă. Economia se bazează pe agricultură și turism.

Saint-Malo

Golf la Marea Mânecii, pe coasta de N a provinciei franceze Bretagne. Se întinde de la insula Bréhat până la peninsula Cotentin în Normandia. Cuprinde și ostrovul stâncos Mont Saint-Michel. La reflux, o imensă porțiune de uscat din dreptul principalului port al golfului, St.-Malo, este descoperită de ape primăvara și toamna. Litoralul este împânzit de mici stațiuni turistice.

Saint Martin *în olandeză* Sint Maarten

Insulă aparținând grupului Insulelor de sub Vânt, în E Americii Centrale. Este situată la NV de Saint Kitts și Nevis. Suprafața: 85 kmp. Descoperită de

Cristofor Columb, a fost divizată în 1648 între francezi și olandezi. Partea de N a insulei (52 kmp) aparține teritoriilor franceze Guadelupa; cel mai important oraș este Marigot, 26 000 loc. (1990). Partea de S a insulei (34 kmp) aparține, din punct de vedere administrativ, Antilelor Olandeze; cel mai mare oraș și centrul administrativ al insulei este Philipsburg, 32 000 loc. (1990). Economia insulei este bazată pe turism.

Saint-Maurice

Râu în S regiunii Québec, Canada, unul dintre principalii afluenți ai fluviului Saint Lawrence. Izvorăște din lacul de acumulare Gouin, se îndreaptă spre S și, după 523 km, se varsă în St. Lawrence la Trois Rivières. Este important pentru transportul buștenilor, asigurând aprovizionarea marilor fabrici de celuloză și hârtie din La Tuque, Grand-Mère, Shawinigan și Trois Rivières. Din 1900 a fost o importantă sursă de energie hidroelectrică.

Saint Paul

Oraș, 287 151 loc. (2000), centrul administrativ al statului Minnesota, SUA. Este situat în E statului, pe fluviul Mississippi și la E de Minneapolis, împreună cu care formează Orașele Gemene. În 1805, Zebulon Pike a încheiat o înțelegere neoficială cu indienii dakota (sioux) în privința ocupării regiunii. Colonizat pentru prima oară în 1838, a purtat numele Pig's Eye (Ochiul Porcului) până în 1841, când a fost construită aici o capelă din lemn dedicată Sfântului Pavel. A devenit capitala Teritoriului Minnesota în 1849, iar a statului în 1858. A jucat un rol important în dezvoltarea teritoriilor de N ale Vestului Mijlociu, datorită localizării sale pe fluviul Mississippi și legăturilor de cale ferată, care au contribuit la dezvoltarea pieței sale de șeptel. Este un important centru de comerț, industrie și transport, cu activități de producție diverse, cum ar fi cea de automobile, echipament electronic și produse alimentare. Printre instituțiile de învățământ se numără colegiile Macalester și Concordia.

Saint Paul

Râu în V Africii. Izvorăște din SE Guineei și formează, pe cursul său superior, o parte a graniței dintre Guineea și Liberia. Intră pe teritoriul Liberiei la N de Gbarnga și se varsă în Oceanul Atlantic, după un parcurs de cca 450 km, orientat către SV. Este navigabil pe o porțiune de 29 km în amonte. Saint Paul și principalii săi afluenți adună apele de pe o mare parte a teritoriului Liberiei și Guineei. Între două brațe ale sale se află insula Bushrod, pe care este situat portul Monrovia.

Saint Paul, Catedrala ~

Catedrală anglicană din Londra, în Marea Britanie. Clădirea actuală este o biserică cu o structură foarte deschisă, acoperită cu un dom, concepută într-un stil baroc clasic și riguros de către Christopher Wren și construită (1675–1710) din piatră de Portland. A fost ridicată pe locul vechii catedrale St. Paul, distrusă în timpul Marelui Incendiu din 1666. Interiorul se caracterizează prin lucrări din fier și incrustații în lemn realizate de maeștri meșteșugari. Cupola maiestuoasă, așezată pe un tambur cu colonade, are o înălțime de 111 m. Superba catedrală construită de Wren, lucrată foarte minuțios, nu păstrează aproape nici o asemănare cu proiectul în stil gotic clasic acceptat inițial; motivul acestei schimbări rămâne un mister.

Saint Petersburg

Oraș, 248 232 loc. (2000), în partea central-vestică a statului Florida, SUA. Este situat aproape de capătul peninsulei Pinellas, lângă golful Tampa. Înființat în 1876, a devenit, spre sfârșitul anilor 1940, unul dintre primele orașe ale Floridei care i-a atras pe turiști să-și petreacă anii de pensie aici. Este stațiune de iarnă și centru de iahting și pescuit sportiv. Este legat printr-o rețea de poduri cu orașul Tampa și de țărmul continental, precum și de un șir de stațiuni situate pe insulele de nisip ale recifului, cunoscute drept Holiday Isles (Insulele de vacanță).

Saint-Pierre și Miquelon

Comunitate teritorială franceză de peste mări, 6 125 loc. (2006). Este alcătuită din două insule situate în Oceanul Atlantic, în largul coastei de S a Newfoundland. Miquelon are o suprafață de 215 kmp. Saint-Pierre, cu o suprafață de 26 kmp, este centrul administrativ și comercial, aproape 90% din populație locuind aici. Colonizate pentru prima dată la începutul sec. XVII, de către navigatori sosiți din V Franței, insulele au trecut în repetate rânduri de sub stăpânirea Franței sub cea a Angliei și invers, până în 1814, când, în urma unui tratat, au revenit definitiv Franței. Insulele au avut statut de teritoriu

din 1946, departament din 1976 și comunitate teritorială din 1985. Principala ramură economică este pescuitul.

Saint-Saëns, (Charles) Camille

(09.10.1835, Paris, Franța - 16.12.1921, Alger)

Compozitor francez. Uluitor de talentat încă din copilărie, cu o memorie fenomenală (la primul său recital de pian, la vârsta de 11 ani, s-a oferit să interpreteze orice sonată de Beethoven din memorie), a devenit un favorit al saloanelor și un celebru improvizator. Pentru a promova creațiile compozitorilor francezi, a fondat în 1871 Société Nationale de Musique. Compozițiile sale sunt adesea strălucitoare prin efectul lor, dar nu întotdeauna profunde. Dintre cele 13 opere ale sale, *Samson și Dalila* (1877) a avut cel mai mare succes. A compus cinci concerte pentru pian, trei simfonii (printre care *Simfonia pentru orgă*), două concerte pentru violoncel și trei pentru vioară; sunt renumite poemul simfonic *Dans macabru* (Danse macabre, 1874) și suita *Carnavalul animalelor* (Le Carnaval des animaux, 1886).

Saintsbury, George (Edward Bateman)

(23.10.1845, Southampton, Hampshire, Anglia - 28.01.1933, Bath, Somerset)

Critic și istoric literar englez. Școala la care preda a fost desființată în 1876, iar el s-a decis să-și câștige existența prin scris. A publicat cu succes mai multe volume de critică a literaturii franceze și lucrări vaste despre literatura engleză. Deși nu a formulat vreo teorie a criticii, operele sale au avut o mare influență datorită combinației între stilul erudit autoritar și cel popular, atractiv, de romancier. Printre lucrările sale se numără *O istorie a criticii și preferințelor literare în Europa, de la cele mai vechi texte și până în prezent* (A History of Criticism and Literary Taste in Europa from the Earliest Texts to the Present Day, 1900–1904), unul dintre primele studii de teorie și practică a criticii literare.

Saint-Simon, Claude-Henri (de Rouvroy), Conte de ~

(17.10.1760, Paris, Franța - 19.05.1825, Paris)

Teoretician francez al problemelor sociale. S-a înrolat în armată la 17 ani și a fost trimis în sprijinul trupelor coloniștilor în timpul Revoluției Americane. După ce a revenit în Franța (1783), a făcut avere de pe urma speculațiilor cu pământ, dar a risipit-o cu timpul. S-a îndreptat spre studiul științei și tehnologiei care, după părerea sa, reprezentau soluții la problemele sociale. A scris *Despre reorganizarea societății europene* (De la reorganisation de la société européenne, 1814) și (împreună cu Auguste Comte) *Industria* (L'industrie, 1816–1818), în care imaginează un stat industrializat condus după principiile științei moderne. În *Noul creștinism* (Nouveau christianisme, 1825) a afirmat că religia ar trebui să reprezinte un ghid pentru societate în vederea ridicării nivelului de trai al săracilor. Discipolii săi au contribuit la afirmarea socialismului creștin.

Henri de Saint-Simon, litografie de L. Deymaru, sec. XIX

BIBLIOTECA BBC HULTON PICTURE

Saint Thomas

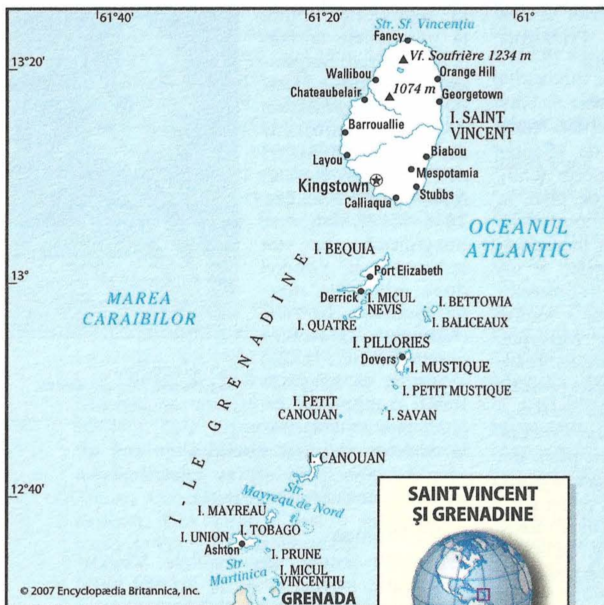
Principala insulă din Insulele Virgine Americane, situată la E de Puerto Rico. Suprafața: 83 kmp; 51 822 loc. (2002). Centrul administrativ: Charlotte Amalie; are un port foarte bine protejat. Observată în 1493 de Cristofor Columb, St. Thomas a fost colonizată pentru prima dată de către olandezi (1657), apoi de danezi (1666). După 1673, când a fost introdusă sclavia, insula a devenit una dintre principalele producătoare de zahăr din Caraibe și un centru important de comerț cu sclavi. Scăderea prețului zahărului după 1820 și abolirea sclaviei în 1848 au dus la o scădere drastică a profiturilor. În 1917, Statele Unite au cumpărat St. Thomas, pentru a o folosi ca bază navală. Turismul este principala ramură economică.

Saint Vincent

Golf mic, de formă triunghiulară, în Oceanul Indian. Este situat pe coasta de SE a Australiei, între peninsula York, în V, și continent (în E și SE). Are o lungime de cca 145 km, o lățime de 73 km și este legat de ocean prin strâmtoarea Investigator și pasajul Backstairs. La intrarea în golf se află Insula Cangurului, iar pe țărmul său de E este situat orașul Adelaide, 103 830 loc. (2004), principalul port din S Australiei.

Saint Vincent și Grenadine

Stat insular din Insulele Windward, în E Mării Caraibilor. Este alcătuit din insulele St. Vincent și Grenadinele de N. Suprafața

389 kmp; 119 000 loc. (2005). Capitala: Kingstown. Majoritatea populației este de origine africană. Limbi: engleză (oficială), un dialect francez local. Religia: protestantism. Moneda: dolarul est-caraibian. Insulele sunt alcătuite din rocă vulcanică. De la N la S se întind munți bogat împăduriți, străbătuți de numeroase pârâuri repezi. Muntele Soufrière, cel mai înalt dintre toți (1 234 m), a avut erupții vulcanice devastatoare de-a lungul timpului. Economia se bazează în principal pe agricultură, dar și turismul joacă un rol important. Insulele exportă, printre altele, banane. Este o monarhie constituțională cu o singură cameră legislativă; șeful statului este monarhul britanic, reprezentat de guvernatorul general, iar în fruntea guvernului se află prim-ministrul. Franța și Anglia și-au disputat controlul asupra insulei St. Vincent până în 1763, când a fost cedată Angliei prin Tratatul de la Paris. Băștinașii, indienii caribi, au recunoscut suveranitatea britanică, dar în 1795 s-au răsculat. Majoritatea au fost deportați; dintre cei rămași, o mare parte au murit în erupțiile vulcanice din 1812 și 1902. În 1969, St. Vincent a devenit stat autonom, asociat Marii Britanii, iar în 1979 și-a dobândit independența deplină.

Saipan

Insulă aparținând Insulelor Mariane de Nord din V Oceanului Pacific. Suprafața: 109 kmp; 62 392 loc. (2000). Aici se află cel mai important oraș din insulele Mariane de Nord, Chalan Kanoa. Aflată sub stăpânirea Spaniei între 1565 și 1899, Saipan a revenit apoi Germaniei, în perioada 1899–1914. A fost teritoriu sub mandat japonez în 1920–1944, fiind capturată de forțele americane, după lupte violente, în Al Doilea Război Mondial. A fost cartierul general al Teritoriului sub tutelă al Insulelor Pacificului, teritoriu aflat sub tutela Națiunilor Unite până în 1990, administrat de SUA. Principalul produs al insulei este copra.

Sais

Oraș în Egiptul antic. Era situat în delta Nilului, pe brațul Canopic (Rosetta) al fluviului Nil. Aici s-a aflat, din timpuri preistorice, principalul altar al lui Neith, zeița războiului și a vânătorii. A devenit capitala Egiptului în timpul domniei lui Psamtik I (664–609 î.Hr.). Succesorii acestuia din Dinastia XXVI și-au stabilit capitala aici. Îmbogățindu-se din comerțul din Africa și de pe Mediterana, regii din Sais au construit temple mărețe, palate și morminte. Pietrele inscripționate găsite pe locul orașului și în localitățile apropiate sunt tot ce a mai rămas din glorioasa cetate de odinioară.

saivo

Una dintre regiunile morților la populația sami, unde aceștia duc o viață fericită alături de familiile și strămoșii lor, făcând exact aceleași lucruri pe care le făceau pe pământ. În Norvegia se credea că lumea saivo se afla în munți, pe când în Finlanda era localizată, de obicei, sub apele unor lacuri anume, al căror fund ascundea lumea saivo. Aceste zone erau considerate sacre și erau folosite ca surse de energie de către șaman sau noaid. Când noaidul voia să intre în transă, ruga spiritele sale călăuzitoare din saivo să îl ajute.

Sakakura, Junzo

(29.05.1904, regiunea Gifu, Japonia – 01.09.1969, Tokyo)

Arhitect japonez. A fost unul dintre primii care au îmbinat arhitectura europeană a sec. XX cu elemente japoneze tradiționale. Prima sa combinație remarcabilă de acest fel a fost Pavilionul Japoniei de la Expoziția Universală din 1937 de la Paris. A lucrat în biroul din Paris al lui Le Corbusier (1931–1936) și a devenit cunoscut ca principal adept al stilului acestuia în Japonia. Printre cele mai importante lucrări ale sale se numără Muzeul de Artă Modernă din Kamakura (1951), piața gării Shinjuku și magazinul universal Odakyu din Tokyo (1964–1967).

sake

Băutură alcoolică japoneză obținută din orez fermentat. Datează cel puțin din sec. III d.Hr. Este neacidulată, deschisă la culoare și are gust dulce, iar conținutul în alcool este de 18%. Este greșit considerată deseori un soi de vin, când, de fapt, metoda sa de obținere se aseamănă mai mult cu cea a berii. Orezul se pune la aburi și apoi se combină cu un mucegai care transformă amidonul din orez în zaharuri fermentabile; amestecul este frământat până se obține o pastă, care este fermentată de două ori (prin adăugare de orez și apă proaspătă), filtrată și îmbuteliată. În Japonia, unde este băutură națională, precum și băutura tradițională a zeilor shintoiști, sake se încălzește în vase mici de ceramică sau porțelan, pentru a fi binecuvântat, apoi este servit în cupe mici de porțelan.

sakha

Vezi iakuți

Saki *născut* H(ector) H(ugh) Munro

(18.12.1870, Akyab, Birmania – 14.11.1916, lângă Beaumont-Hamen, Franța)

Scriitor scoțian. A fost ziarist la începuturile carierei, scriind satire politice; a lucrat în calitate de corespondent străin înainte de a se stabili în Londra, în 1908. Nuvelele și schițele sale comice, care satirizează scena socială a perioadei eduardiene, au fost publicate în volumele *Reginald* (1904), *Reginald în Rusia* (Reginald in Russia, 1910), *Cronicile lui Clovis* (The Chronicles of Clovis, 1911) și *Lighioane și supralighioane* (Beasts and Super-Beasts, 1914); printre cele mai cunoscute se numără *Tobermory* și *Fereastra deschisă* (The Open Window). Presărate cu epigrame și intrigi reușite, povestirile sale scot la iveală o anumită înclinație spre cruzime și o autoidentificare cu copilul teribil. A fost ucis la datorie, în timpul Primului Război Mondial.

Sakkara

Vezi Saqqara

sakti

Vezi shakti

saktism

Vezi shaktism

sakyamuni

Epitet al lui Gautama Buddha, însemnând „înțeleptul clanului Sakyas". Sakyas era numele unui clan în care Buddha s-a născut ca prinț; regatul lui se întindea pe o zonă care cuprinde astăzi S Nepalului și o parte din teritoriul Uttar Pradesh, din India.

Saladin *nume complet* Salah al-Din Yusuf ibn Ayyub

(1137/1138, Tikrit, Mesopotamia – 04.03.1193, Damasc, Siria)

Sultan kurd al Egiptului, Siriei, Yemenului și Palestinei și fondator al dinastiei Aiubizilor. În tinerețe a preferat studiile religioase celor militare, dar și-a început cariera militară sub conducerea unchiului său. La moartea unchiului, Saladin a ordonat ca Shawar, puternicul vizir din dinastia egipteană a Fatimizilor, să fie asasinat, iar el a devenit vizir al Egiptului. În 1171 a abolit califatul șiit fatimid și a anunțat o întoarcere la islamul sunnit. În 1174, în calitate de sultan al Egiptului și Siriei, a reușit să unească Egiptul, Siria, N Mesopotamiei și Palestina. Reputația sa de conducător generos, virtuos, dar ferm, a reaprins rezistența musulmanilor în fața cruciaților. În 1187, întorcându-se cu toate forțele împotriva regatelor cruciaților latini, a recucerit Ierusalimul de sub stăpânirea acestora, după 88 de ani. În vreme ce cucerirea creștinilor fusese dominată de măcel, trupele lui Saladin au dat dovadă de un comportament binevoitor și civilizat. Victoria sa a zdruncinat puternic Occidentul și a declanșat o a treia cruciadă (1189–1192), care l-a pus față în față cu Richard I; confruntarea lor s-a terminat cu o pace, în urma căreia cruciații au obținut numai o mică fâșie de pământ cuprinsă între Tyre și Yafo (Jaffa). Este considerat unul dintre cei mai importanți eroi musulmani.

Salado

Râu în E Argentinei. Curge prin Pampas, către SE, pe cca 640 km, și se varsă în Oceanul Atlantic, la SE de Buenos Aires. Înainte de 1800, marca frontiera dintre coloniile spaniole din NE și indienii indigeni din SV.

Salamanca *în Antichitate* Salmantica *sau* Helmantica

Oraș, 156 368 loc. (2001), în V Spaniei. Fiind o importantă așezare iberică, a fost prădat de către Hannibal în 217 î.Hr. Mai târziu a devenit un centru roman. În sec. VIII d.Hr. a fost ocupat de mauri, iar între 1087 și 1102 a fost recucerit de creștini. În timpul Războiului Peninsular (1808–1814) a fost ocupat de francezi. Astăzi este un centru cultural, precum și centrul comercial al unui district agricol. Printre punctele sale de reper se numără catedrala în stil romanic din sec. XII, catedrala în stil gotic (începută în 1513) și universitatea (fondată în 1218).

salamandră

Denumire comună pentru cele cca 400 de specii din zece familii de amfibieni (din ordinul *Caudata*) care trăiesc, în principal, în apele dulci și ținuturile împădurite umede, în cea mai mare parte, din regiunile temperate ale emisferei nordice. Salamandrele sunt, în general, animale nocturne; au trunchiul scurt, cu o lungime de 10–15 cm, viu colorat. Au coadă și două perechi de membre relativ egale. Tegumentul este umed și moale. Salamandrele posedă dinți pe fălci și pe plafonul bucal și au, de obicei, fecundație internă. Cea mai mare specie, salamandra-gigantică-chinezească (*Andrias davidianus*), are o lungime de 1,5 m. Salamadrele se hrănesc cu insecte, viermi, melci și alte animale mici, inclusiv membri ai propriei specii. *Vezi și* salamandră-americană și triton.

salamandră (*Salamandra terrestris*)
JACQUES SIX

salamandră-americană

Salamandră (*Cryptobranchus alleganiensis*, familia *Cryptobranchidae*) care trăiește în râuri repezi, în E și centrul SUA. Atinge lungimea de 63 cm, are corp robust, cap turtit, creastă dorsală și piele încrețită pe părțile laterale ale corpului. Este, de obicei, de culoare gri-cafenie, cu pete negre. Adulții au plămâni, dar păstrează, din stadiul larvar, o pereche de fante branhiale laterale situate în partea posterioară a capului. Pliurile de pe corp și de pe picioare măresc suprafața tegumentului, prin care animalul respiră, acesta fiind principalul mod de preluare a oxigenului. În timpul zilei, salamandrele-americane stau sub pietre, iar noaptea ies pentru a se hrăni cu crabi, pești mici și viermi.

salamandră-de-apă

Vezi triton

Salamina

Vechi oraș în Cipru. Situat pe coasta de E a Ciprului, avea relații comerciale strânse cu Fenicia, Egipt și Cilicia. Conform legendei, a fost întemeiat de către Teucer, erou al războiului troian. Important centru elen în timpul războaielor cu perșii, a fost scena unei victorii navale grecești în 449 î.Hr. și din nou, în 306 î.Hr., când Demetrios I Poliorcetes l-a învins pe Ptolemeu I Soter al Egiptului. Ulterior, orașul a fost vizitat de Sfinții Pavel și Barnaba. În timpul Imperiului Bizantin i s-a dat denumirea de Constantia, după Constantius II, care l-a reconstruit în perioada 337–361 d.Hr. În urma distrugerilor provocate de arabi în 647–648 d.Hr., orașul a fost părăsit.

Salamina, Bătălia de la ~

(480 î.Hr.)

În timpul războaielor cu perșii, prima mare bătălie navală cunoscută în istorie. Grecii, cu o flotă de cca 370 trireme conduse de Temistocle, au ademenit flota persană, formată din aproape 800 de galere, în strâmtoarea îngustă dintre insula Salamina și portul atenian Pireu, unde au scufundat aproape 300 de vase, pierzând numai cca 40 din ale lor. Xerxes a fost nevoit să amâne ofensiva terestră plănuită, oferindu-le astfel timp orașelor-stat grecești să-și unească forțele împotriva lui.

Salan, Raoul (-Albin-Louis)

(10.06.1899, Roquecourbe, Franța – 03.07.1984, Paris)

Militar francez, care a încercat să împiedice câștigarea independenței Algeriei. De-a lungul carierei militare, în timpul căreia a devenit cel mai decorat soldat al armatei franceze, a servit în Franța și în coloniile franceze din Africa de Vest (1941–1944), Indochina (1945–1953) și Algeria (1956–1962). Opunându-se deciziei lui Charles de Gaulle de a elibera Algeria, în 1961 a pus bazele unui grup extremist

de dreapta, care a terorizat Franța și Algeria, până la prinderea (1962) și judecarea lui pentru trădare.

salariu minim

Salariu stabilit prin negociere colectivă sau prin hotărâre guvernamentală, însemnând suma minimă pentru care o persoană poate fi angajată. Salariul minim pe economie este stabilit de guvern pentru toți angajații dintr-o țară, cu câteva excepții. Acestea sunt unele categorii de angajați din anumite ramuri industriale sau dintr-un anumit grup de meserii. Conceptul de salariu minim a apărut prima dată în Australia și Noua Zeelandă, pe la 1890, în contextul medierii asistate a conflictelor de muncă. În 1909, Anglia a instituit comisii pentru stabilirea cuantumului salariului minim pe grupe de profesii și ramuri industriale. În SUA, legea salariului minim a apărut în Massachusetts în 1912 și se aplica numai pentru femei. Acum există legi sau acorduri în domeniu în aproape toate țările.

Salazar, António de Oliveira

(28.04.1889, Vimiero, Santa Comba Dao, Portugalia - 27.07.1970, Lisabona)

Prim-ministru portughez (1932–1968). Profesor de economie, a fost numit de către președintele Antonio Carmona ministru de finanțe (1928) și apoi prim-ministru (1932). Noua Constituție adoptată de el a stabilit Noul Stat autoritar, diminuând libertatea politică și concentrându-se pe redresarea economică, iar conducătorul s-a transformat, din acel moment, într-un adevărat dictator. Simpatizând cu Francisco Franco și cu Puterile Axei, a menținut neutralitatea Portugaliei în Al Doilea Război Mondial și a integrat-o în NATO. A îmbunătățit în mare măsură sistemele de transport, utilități și educație ale țării. A luptat pentru păstrarea coloniilor africane ale Portugaliei, după decolonizarea generală. A suferit un atac cerebral în 1968, după 36 de ani în care s-a aflat la putere, și a fost înlocuit, fără să fie înștiințat, din funcția de prim-ministru.

salbă

Denumire comună pentru cele cca 170 de specii de arbuști, plante cățărătoare lemnoase și copăcei care alcătuiesc genul *Euonymus* (familia *Celastraceae*), originar din regiunile temperate din Asia, America de Nord și Europa, care include mulți arbuști ornamentali și plante folosite pentru fixarea solului. Salba-moale-înaripată (*E. alata*) este un arbust cu tulpini acoperite cu plută. Lemnul de salbă-moale-comună (*E. europaea*) este folosit pentru dopuri și tije; câteva varietăți sunt cultivate ca plante ornamentale.

salcâm

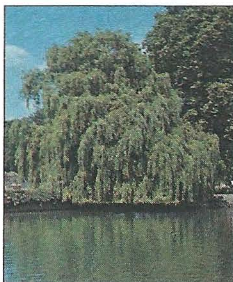
Denumire comună pentru cele cca 20 de specii de arbori ai genului *Robinia* din familia leguminoaselor (*vezi* legumă), toate originare din E Americii de Nord și Mexic. Foarte cunoscut este salcâmul-negru (*R. pseudoacacia*), deseori numit fals-acacia ori salcâm-galben. Cultivat mult în Europa (ornamental), atinge o înălțime maximă de 24 m și are frunze lungi, penat-compuse. Florile albe, frumos mirositoare, atârnă în ciorchini răsfirați. Există multe varietăți, unele fără spini. Salcâmul-negru e folosit de mult timp pentru controlul eroziunii solului, precum și pentru lemnul gălbui, deosebit de rezistent. Așa-numitul salcâm-dulce sau glădiță (*Gleditsia triacanthos*), de asemenea din familia leguminoaselor, este un arbore nord-american folosit în mod obișnuit cu funcție ornamentală, deseori întâlnit în liziere.

salcâm (*Robinia pseudoacacia*)
JOHN H. GERARD–EB INC

salcie

Specie de arbore din genul *Salix*, familia *Salicaceae*, originară din zonele mai temperate nordice și des întâlnită în terenurile joase și mlăștinoase. Sălciile sunt apreciate ca arbori ornamentali, pentru umbră, pentru împiedicarea eroziunii solului și pentru lemn. Unele specii produc salicin, din care se extrage acidul salicilic, folosit pentru calmarea durerii. Toate speciile au frunze dispuse altern pe ramuri, de obicei înguste, lanceolate, flori grupate în amenți și semințe cu puf lung și mătăsos. Răchitele au amenți lânoși care se formează înainte de apariția frunzelor, fiind considerați unul dintre primele semne ale primăverii. Sălciile-plângătoare au ramuri lungi, înfrunzite, care atârnă. Multe specii

salcie-pletoasă (sau plângătoare) (*Salix babylonica*)
COLECȚIA DE BOTANICĂ DE LA A LA Z – EB INC

cresc în tundră, ca mici plante lemnoase la nivelul solului.

Salé *în arabă* Sla

Oraș, 760 186 loc. (2004) împreună cu Rabat, ambele situate în NV Marocului. Amplasat la gura râului Bou Regreg, în partea opusă orașului Rabat, Salé a fost fondat în sec. X d.Hr. și a cunoscut maxima înflorire în perioada medievală, ca port comercial. După 1627, Salé, împreună cu Rabat, ca oraș vasal, s-a transformat în republica piratereasca Bou Regreg și în punct strategic pentru corsarii Sallée, cei mai temuți de pe Coasta Berberă. Cele două orașe s-au dezvoltat împreună până când albia râului Bou Regreg a fost colmatată de aluviuni, iar portul Salé a fost închis. Orașul are numeroase moschei și mausolee; cel mai important loc sacru este mormântul lui Sidi Abd Allah ibn Hasan, sfântul protector al orașului.

Salem

Oraș, 136 924 loc. (2000), centrul administrativ al statului Oregon, SUA. Este situat pe râul Willamette, la SV de Portland. Întemeiat în 1840, orașul a prosperat ca urmare a creșterii migrației pe drumul Oregonului. A fost desemnat capitala statului în 1859. Port riveran, dezvoltarea lui s-a datorat și căii ferate construite în anii 1870. Este centru de prelucrare a produselor alimentare și a fructelor obținute din regiunea înconjurătoare; de asemenea, sunt dezvoltate industria ușoară și cea a lemnului.

Salem, procesele vrăjitoarelor din ~

(mai-octombrie 1692)

Persecuții împotriva vrăjitoriei, organizate în coloniile americane. În orașul Salem, colonia Massachusetts Bay, mai multe tinere, inspirate de poveștile de groază spuse de un sclav din Indiile de Vest, au pretins că sunt posedate de diavol și au acuzat trei femei de vrăjitorie. Fiind constrânse, acuzatele au făcut declarații false, numind alte persoane implicate în actele de vrăjitorie. La încurajarea clerului, a fost convocat un tribunal civil special, format din trei judecători, printre care și Samuel Sewall, desemnați pentru a conduce procesele. În urma judecății au fost condamnate și spânzurate 19 „vrăjitoare", iar alte 150 au fost trimise la închisoare. Odată cu diminuarea entuziasmului public, procesele au fost oprite și, ulterior, blamate. Legislatura colonială a anulat, mai târziu, condamnările.

Salerno

Oraș, cca 144 000 loc. (2000), în S Italiei. Situat în golful Salerno, a fost fondat de romani în 197 î.Hr., pe locul unei așezări mai vechi. Începând din 646 d.Hr., a făcut parte dintr-un ducat lombard, iar între 839 d.Hr. și 1076 a fost capitala unui principat lombard independent. Ulterior a devenit capitala regiunii cucerite de normandul Robert Guiscard. Mai târziu a fost integrat în Regatul Napolelui. O luptă importantă (septembrie 1943) între trupele de desant ale aliaților și cele germane s-a desfășurat pe coasta orașului în Al Doilea Război Mondial. Este un port activ din zona industrială; printre punctele sale de reper se numără o școală de medicină (prima din Europa, fondată probabil în sec. IX d.Hr.) și catedrala (845 d.Hr., reconstruită în 1076–1085), în care se află mormintele Sfântului Matei și al papei Grigore VII.

Salesbury, William

(cca 1520, Cae Du, Llansannan, Denbigshire, Țara Galilor - 1584?, Llanrwst)

Lexicograf și traducător galez. Și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Llanwrst, Țara Galilor, ocupându-se de anticariat, botanică și literatură. Colecția sa de proverbe galeze, *Toată înțelepciunea unui cap de galez* (The Whole Sense of Welshman's Head, 1546), este posibil să fie prima carte tipărită în limba galeză. Salesbury este autorul primului dicționar galez-englez (1547) și, împreună cu Richard Davies, al traducerii Noului Testament în galeză (1567).

Salgado, Sebastião

(n. 08.02.1944, Aimorés, Mínas Gerais, Brazilia)

Fotograf și ziarist brazilian. A urmat o scurtă carieră de economist înainte ca, în 1971, să se orienteze către fotografie. În deceniul următor, a fotografiat foametea din Niger și războiul civil din Mozambic. În 1979 s-a angajat la prestigioasa asociație pentru fotografi jurnaliști Magnum Photos, iar, doi ani mai târziu, a devenit cunoscut datorită fotografiei care-l surprindea pe John Hinckley în încercarea de a-l ucide pe președintele Ronald Reagan. Până la mijlocul anilor 1980, s-a dedicat în întregime proiectelor de durată, care spuneau o poveste prin intermediul imaginilor, concentrându-se adesea pe situația celor lipsiți de adăpost și a celor marginalizați. Printre volumele sale de fotografii, întâmpinate favorabil de critici, se numără *Alte Americi* (Other Americas, 1986), *Muncitori* (Workers, 1993) și

Migrații: umanitatea în tranziție (Migrations: Humanity in Transition, 2000).

Salieri, Antonio

(18.08.1750, Legnano, Republica Veneției - 07.05.1825, Viena, Austria)

Compozitor italian. S-a mutat la Viena în 1766, împreună cu Florian Gassmann (1729–1774), compozitor al Curții Imperiale, rămânând acolo în cea mai mare parte a carierei. La moartea lui Gassmann, a devenit compozitor și dirijor al Operei italiene de la curtea imperială, iar mai târziu, capelmaistru al curții (1788). Fiind cel mai cunoscut compozitor de operă din Viena în cea mai mare parte a ultimului sfert din sec. XVIII, a avut mulți studenți de valoare, printre care Ludwig van Beethoven, Franz Schubert și Franz Liszt. Pe lângă cele peste 40 de opere, a scris multe alte piese de muzică laică și religioasă. Deși a fost rivalul lui Wolfgang Amadeus Mozart, poveștile conform cărora l-ar fi otrăvit pe acesta nu au o bază reală, iar probabilitatea ca el să fi pretins că a făcut aceasta pe patul morții sau mai devreme este foarte mică.

Saligny, Anghel

(19.04.1854, Şerbăneşti, Galaţi - 17.06.1925, Bucureşti)

Inginer constructor român. Ministru și profesor universitar la București, Saligny a fost un deschizător de drumuri în utilizarea betonului armat în construcția silozurilor de cereale. Cea mai importantă lucrare a sa este proiectarea și construcția podului peste Dunăre de la Cernavodă (1890–1895), cel mai lung din Europa în acea vreme. A fost membru fondator al Societății Politehnice din București, ministrul al lucrărilor publice, membru și președinte al Academiei Române.

Anghel Saligny

Salinas

Oraș, 151 600 loc. (2000), în V Californiei, SUA. Situat pe valea Salinas, la E de Monterey, a reprezentat o răscruce pe El Camino Real, vechiul drum spaniol dintre San Diego și San Francisco. A fost fondat în 1856, devenind un centru pentru creșterea vitelor. Construirea Căii Ferate a Pacificului de S în 1868 a stimulat dezvoltarea agriculturii. Aici s-a născut John Steinbeck, care l-a menționat deseori în cărțile sale, mai ales în *La est de Eden* (East of Eden, 1952).

Salinas (de Gortari), Carlos

(n. 03.04.1948, Ciudad de México, Mexic)

Președinte al Mexicului (1988-1994). Fiu al unui senator mexican, a obținut titlul de doctor în economie la Universitatea Harvard și a ocupat diferite funcții în guvern până în 1988, când a fost ales președinte la o diferență mică de voturi; s-a vorbit despre o fraudă electorală de proporții. A inițiat un program de redresare economică și privatizare, prin vânzarea a sute de corporații de stat neproductive și folosirea unei părți din venituri la dezvoltarea infrastructurii și a serviciilor sociale. În 1991–1992, guvernul său a participat în calitate de conegociator la Tratatul Nord-American pentru Comerț Liber (NAFTA). Dezastrul economic, care a urmat mandatului său, l-a transformat într-o țintă a criticilor aspre. Asasinarea candidatului nominalizat la președinție din partidul său a fost pusă în legătură cu asociații lui Salinas. Salinas a fugit în Statele Unite și, de aici, în Irlanda. Fratele său, Raul, suspectat de corupție pe scară largă, a fost condamnat în 1999 pentru complicitate la un alt asasinat.

Salinger, J(erome) D(avid)

(01.01.1919, New York, New York, SUA - 27.01.2010, Cornish, New Hampshire)

Scriitor american. A început să publice nuvele în periodice în 1940. După Al Doilea Război Mondial, povestirile sale, unele bazate pe experiența sa din armată, au apărut din ce în ce mai des în *New Yorker*. Întreaga sa operă literară cuprinde 13 povestiri și nuvele, adunate în volumul *Nouă povestiri* (Nine Stories, 1953), *Franny și Zooey* (Franny and Zooey, 1961), *Dulgheri, înălțați grinda acoperișului și Seymour: O prezentare* (Raise High the Roof Beam, Carpenters and Seyman: An Introduction, 1963) și romanul *De veghe în lanul de secară* (The Catcher in the Rye, 1951), un roman despre neliniștea adolescentină, care s-a bucurat de admirația criticilor și a publicului, mai ales a liceenilor. S-a retras într-un loc misterios din New Hampshire și a încetat să mai publice.

Salisbury

Vezi Harare

Salisbury, Conte de ~

Vezi Robert Cecil

Salisbury, Harrison E(vans)

(14.11.1908, Minneapolis, Minnesota, SUA – 05.07.1993, lângă Providence, Rhode Island)

Scriitor și ziarist american. A fost reporter al agenției United Press (1930–1948) înainte de a se alătura echipei de la *New York Times*, unde a câștigat Premiul Pulitzer, în 1955. Ulterior a ocupat funcția de redactor la cotidianul *Times*, devenind redactor-adjunct (1972–1974). Fiind primul ziarist din Occident care a vizitat orașul Hanoi în timpul Războiului din Vietnam, a scris articole de la fața locului care au contribuit la dezvoltarea unei atitudini sceptice în Statele Unite față de obiectivele războiului. Printre cele 29 de cărți ale sale se numără zece despre Rusia și șase despre China.

Salisbury, Marchizul de *născut* Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil

(03.02.1830, Hatfield, Hertfordshire, Anglia – 22.08.1903, Hatfield)

Prim-ministru britanic (1885–1886, 1886–1892, 1895–1902). A ocupat funcția de ministru delegat în India (1874–1878) și de ministru al afacerilor externe (1878–1880) în timpul guvernului condus de Benjamin Disraeli, contribuind la reunirea Congresului de la Berlin. Începând din 1885 a fost ales de trei ori prim-ministru, ocupând de obicei simultan și funcția de ministru al afacerilor externe. S-a opus formării de alianțe, apărând cu fermitate interesele naționale, și a supravegheat extinderea imperiului colonial britanic, mai ales în Africa. A ieșit la pensie în 1902, cedându-și locul nepotului său, Arthur James Balfour.

salishan, limbi ~

Familie de limbi care cuprinde cca 23 de dialecte indiene din America de Nord, vorbite în prezent sau în trecut în NV Pacificului și în regiunile alăturate incluzând Idaho, Montana și S Columbiei Britanice. În prezent, aceste limbi salishan sunt vorbite, aproape în exclusivitate, de bătrâni. Se remarcă printr-un număr mare de consoane și foarte puține vocale. Din punct de vedere gramatical, toate cuvintele, cu excepția particulelor de legătură, au funcții predicative, diferența între substantive și verbe nefiind clară.

Saliut

Denumire dată unei serii de șapte stații spațiale rusești (de două tipuri), care au fost folosite, în anii 1970 și la începutul anilor 1980, ca laboratoare științifice și spații de cazare pe orbita Pământului, pentru echipajele de la bordul unor nave spațiale *Soiuz*. Navele *Soiuz* și încărcătoarele *Progress* se întâlneau frecvent cu *Saliut* pentru a transfera cosmonauți și rezerve către stația spațială. *Saliut 1*, lansată în 1971, a fost prima stație spațială din lume, dar a navigat prea jos pe orbită, reintrând în atmosfera Pământului după șase luni. *Saliut 7*, lansată în 1982, a fost urmată de *Mir*.

salivă

Fluid incolor, prezent permanent în gură și compus din apă, mucus, proteine, săruri minerale și amilază, o enzimă care descompune amidonul. Glandele salivare produc zilnic unu-doi litri de salivă. Cantități mici sunt descărcate, în mod continuu, în gură, însă prezența, mirosul sau numai gândul la mâncare duc la creșterea fluxului. Principala funcție a salivei este să păstreze mediul gurii umed, ușurând vorbirea, dizolvând moleculele de hrană, pentru obținerea gustului, și facilitând înghițirea. Contribuie, de asemenea, la menținerea unui nivel echilibrat de lichide în organism, având în vedere că lipsa ei stimulează setea atunci când cantitatea de apă ingerată este redusă. Saliva reduce riscul cariilor dentare și al infecțiilor, prin înlăturarea resturilor de mâncare, a celulelor moarte, a bacteriilor și a leucocitelor.

Saljuq, dinastia ~

Vezi dinastia Selgiucizilor

Salk, Jonas (Edward)

(28.10.1914, New York, New York, SUA – 23.06.1995, La Jolla, California)

Medic și cercetător american. A obținut titlul de doctor în medicină la Universitatea New York. Colaborând cu alți oameni de știință pentru clasificarea virusului poliomielitei, a confirmat descoperirile studiilor anterioare, care identificau trei tipuri de tulpini. A demonstrat că virusurile moarte producătoare ale celor trei tipuri de tulpini pot induce formarea de anticorpi, fără a da naștere bolii. Vaccinul lui Salk a fost dat în folosință în Statele Unite în 1955. Începând din 1963, a condus Institutul Salk din La Jolla, California. În 1977 i-a fost acordată Medalia Prezidențială pentru Libertate.

Sallé, Marie

(1707,/?/ – 27.07.1756, Paris, Franța)

Dansatoare și coregrafă franceză. A debutat la Opera din Paris în 1721. În

reprezentațiile de la Londra și Paris a adoptat un nou stil expresiv și dramatic, numit mai târziu, de către Jean-Georges Noverre, balet de acțiune *(ballet d'actión)*. În spectacolul *Pygmalion* (1734), a devenit prima femeie care a făcut coregrafia unui balet în care a dansat și prima femeie care a renunțat la costumul clasic pentru o rochie de muselină. Rivalitatea cu Marie Camargo a determinat-o să apară mai des la Londra, unde a dansat în mai multe dintre spectacolele de balet și operă ale lui Georg Friedrich Händel. Și-a încheiat cariera la Opera din Paris în 1740.

Salmon

Râu în centrul statului Idaho, SUA. Curge către NE, pe lângă orașul Salmon, unde se unește cu râul Lemhi, apoi către NV, pentru a se uni cu râul Snake la S graniței statelor Idaho, Oregon și Washington. Are o lungime de cca 676 km. Este cel mai mare afluent al râului Snake, iar cursul său trece printr-o zonă de păduri naționale cu o faună bogată.

salmonela

Bacterie cu formă alungită, gram-negativă, anaerobă, din genul *Salmonella*. Habitatul ei principal este tractul intestinal al oamenilor și al altor animale. Câteva dintre cele 2 200 de specii trăiesc în corpul animalelor, fără a produce boli; altele reprezintă agenți patogeni periculoși. O gamă largă de infecții cu un grad diferit de gravitate cauzate de bacteriile salmonela sunt numite salmoneloze; printre acestea, febra tifoidă și paratifoidă la oameni. Înghețarea împiedică reproducerea lor, dar nu le extermină; prin urmare, multe bacterii salmonela se pot dezvolta în produse comestibile, care, atunci când sunt mâncate, pot cauza gastroenterite. Puii sunt cel mai favorabil mediu pentru salmonela, iar carnea de pui și ouăle sunt cauzele principale de toxiinfecție alimentară la oameni, printre simptome numărându-se diareea, vărsăturile, frisoanele și durerile puternice de cap. Alte posibile surse de salmonela sunt laptele nepasteurizat, carnea tocată și peștele.

salmoneloză

Infecții bacteriene cauzate de salmonela, printre care tifosul și alte tipuri asemănătoare de febră și gastroenterite. Carnea animalelor infectate este purtătoare de bacterii, iar acestea pot fi transmise altor alimente, prin contactul cu materii fecale infectate, pe teren sau în timpul depozitării, ori cu alte alimente și ustensile infectate, în timpul procesării alimentelor. Sursa este deseori greu de depistat. Ouăle care provin de la găini infectate pot fi purtătoare de bacterii și în interior, nu numai la nivelul cojii. Simptomele se declanșează brusc și uneori sever, cu greață, vărsături, diaree, slăbiciune și febră scăzută. Cei mai mulți pacienți își revin în câteva zile, căpătând un anumit grad de imunitate. Pentru prevenire, este necesară prepararea atentă a alimentelor, în special gătirea lor adecvată.

Salomeea

Fiică vitregă a lui Irod Antipa, care a provocat moartea lui Ioan Botezătorul. Întâmplarea este povestită în evangheliile lui Matei și Marcu, deși numele ei este menționat numai de istoricul Flavius Josephus. Ioan fusese închis pentru că denunțase public căsătoria adulteră a lui Irod cu Irodiada, dar Irod se temea să-l ucidă. Atunci când Salomeea, fiica Irodiadei, a dansat în fața regelui, acesta a promis să-i dea ca recompensă orice îi va cere, iar ea a vrut capul lui Ioan pe o tavă. Scena este un subiect foarte des reprezentat în arta creștină.

Salomon, Erich

(28.04.1886, Berlin, Germania - 07.07.1944, Auschwitz, Polonia)

Fotograf german. A studiat dreptul la Universitatea din München, dar și-a abandonat la scurt timp meseria, deschizând noi drumuri în fotojurnalistică. S-a specializat în fotografierea șefilor de stat în momente neprevăzute, în cadrul conferințelor internaționale și al evenimentelor mondene. Țelul său era să prezinte calitățile umane ale liderilor mondiali, limitați, până la acea vreme, la stereotipia portretelor oficiale. De origine evreiască, s-a ascuns în Olanda în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, însă a fost prins și a murit în lagărul de concentrare de la Auschwitz.

Salomon, Haym

(1740, Lissa, Polonia - 06.01.1785, Philadelphia, Pennsylvania, SUA)

Patriot și specialist în finanțe american de origine poloneză. Obligat să părăsescă Polonia din cauza acțiunilor sale revoluționare, a ajuns în New York în 1772, devenind repede un negustor și un renumit specialist în finanțe. Fiind un susținător al coloniștilor în timpul Revoluției Americane,

a fost arestat și închis de către englezi. În 1778 a fugit în Philadelphia, unde a deschis o agenție imobiliară. A făcut împrumuturi de peste 600 000 de dolari pentru a ajuta la finanțarea noului guvern, le-a acordat împrumuturi particulare fără dobândă lui James Madison, Thomas Jefferson, James Monroe și altora și a obținut împrumuturi din Franța pentru guvernul american.

Salon

Expoziție oficială de artă finanțată de guvernul francez. A fost înființată în 1667, când Ludovic XIV a sponsorizat o expoziție a lucrărilor membrilor Academiei Regale de Pictură și Sculptură. Denumirea derivă de la numele locului unde s-a ținut expoziția, Salonul lui Apollo din palatul Luvru. După 1737, expoziția a devenit un eveniment anual, iar în 1748 a fost introdus sistemul de selecție pe baza unui juriu. În timpul Revoluției Franceze, Salonul a fost deschis pentru toți artiștii francezi, deși academicienii au continuat să mențină controlul aproape în totalitate în domeniul predării și expunerii de artă, în cea mai mare parte a sec. XIX. În 1881, noua Societate a Artiștilor Francezi a început să preia controlul asupra Salonului; odată cu creșterea importanței expozițiilor independente ale artiștilor avangardei, Salonul și-a pierdut treptat influența și prestigiul.

Salon des Indépendants /Salonul Independenților/

Expoziție anuală, fără juriu, a Societății Artiștilor Independenți, organizată în Paris din 1884. Apărut ca un al doilea Salon des Refusés (Salon al Refuzaților), a fost înființat ca răspuns la tradiționalismul rigid al Salonului oficial, finanțat de guvern. Prima sa ediție a cuprins lucrări de Paul Cézanne, Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec, Vincent van Gogh și Georges Seurat. Până în 1905 au expus Henri Rousseau, Pierre Bonnard, Henri Matisse și fovіștii.

Salon des Refusés (Salonul Refuzaților)

Expoziție de artă organizată în Paris în 1863, din ordinul lui Napoleon III, pentru acei artiști ale căror lucrări fuseseră refuzate de juriul Salonului oficial. Printre expozanți s-au numărat Camille Pissarro, Henri Fantin-Latour, James M. Whistler și Edouard Manet, a cărui lucrare scandaloasă *Dejun pe iarbă* (Le déjeuner sur l'herbe) a fost etichetată oficial drept un afront adus bunului gust.

Salonika

Vezi Thessaloniki

salpetru

Nitrat de potasiu (KNO_3) sub formă de praf sau cristale incolore și transparente sau albe, care se găsește în formă pură în zăcăminte. Este un agent oxidant puternic (*vezi* oxidoreducere), folosit pentru fabricarea artificiilor, a explozibililor, chibritelor, îngrășămintelor, sticlei, pentru călirea oțelului sau conservarea alimentelor. Este folosit și ca substanță reactivă, și ca oxidant pentru combustibilul solid al rachetelor. Termenul este folosit și pentru desemnarea nitratului de sodiu (salpetru de Chile) și a nitratului de calciu (salpetru de var), ambele folosite în industria acidului nitric și ca îngrășăminte artificiale, precum și pentru obținerea nitratului de amoniu (salpetru norvegian), o substanță puternic explozivă, folosită și ca îngrășământ.

salsa

(*în spaniolă*, sos)

Muzică de dans latino-americană contemporană. S-a dezvoltat în Cuba în anii 1940, inspirându-se din stiluri muzicale locale, precum *charanga* (în general cu instrumente cu coarde și flaut) și muzica de dans a trupelor (*conjuntos*), care includeau voci, trompetă și instrumente de percuție africane, la care se adaugă și elemente de jazz. În anii 1950, salsa a început să se dezvolte în New York, adăugându-i-se și ritmurile tradiționale din Puerto Rico, iar, mai târziu, elemente din muzica Venezuelei și Columbiei, precum și rhythm-and-blues. Printre cei mai cunoscuți cântăreți de salsa se numără Celia Cruz, Tito Puente și Willie Colon.

SALT /Strategic Arms Limitation Talks/

(Tratative privind limitarea armelor strategice)

Negocieri purtate între Statele Unite și Uniunea Sovietică, având ca subiect reducerea producției de rachete nucleare strategice. Prima rundă de negocieri a început în 1969 și s-a încheiat cu un tratat care reglementa folosirea rachetelor antibalistice și înghețarea arsenalului de rachete balistice intercontinentale și rachete balistice lansate de submarine. A fost semnat de Leonid Brejnev și Richard Nixon în 1972. O a doua rundă de negocieri (SALT II, 1972–1979) a avut ca temă asimetria dintre forțele strategice ale celor două părți și s-a soldat cu un acord de limitare a lansatoarelor strategice. A fost semnat de Brejnev

și Jimmy Carter; deși nu a fost niciodată ratificat oficial de Senatul Statelor Unite, termenii săi au fost respectați de ambele părți. Negocierile ulterioare au fost denumite Tratative privind reducerea armelor strategice (*vezi* START).

Salt

Râu în partea central-estică a statului Arizona, SUA. Se formează prin confluența râurilor Black și White, fiind un afluent al râului Gila. Curge spre V 320 km și se varsă în râul Gila la SV de Phoenix. Face parte din bazinul hidrografic al râului Colorado. Un sistem de baraje a dat naștere unui lanț de lacuri care furnizează energie hidroelectrică. În perioada precolumbiană, valea râului era cultivată de indienii hohokam, care au construit aici canale de irigații.

Salt, Sir Titus

(20.09.1803, Morley, lângă Leeds, Anglia – 29.12.1876, Lightcliffe, lângă Halifax, West Yorkshire)

Industriaș britanic. A preluat fabrica de textile a familiei în 1834, dezvoltând foarte curând a tehnologie pentru prelucrarea lânii rusești obișnuite și descoperind o metodă de fabricare a materialelor din lână alpaca (1836). În 1853 a pus bazele uneia dintre primele comunități industriale, mai exact modelul de oraș industrial Saltaire (aproape de Bradford, West Yorkshire).

salt hidraulic

Schimbare bruscă a nivelului apei, asemănătoare cu o undă de șoc, ușor observabilă în apropierea barajelor sau ecluzelor, unde curentul de apă crește pe partea unde se formează spuma. Faptul că viteza apei variază în funcție de lungimea și amplitudinea valurilor are mai multe efecte. Eroziunea generată de acțiunea fluxului și a refluxului din anumite estuare reprezintă un exemplu în acest sens. *Vezi și* principiul lui Bernoulli.

Salt Lake City

Oraș, 181 743 loc. (2000), centrul administrativ al statului Utah, SUA. Situat pe râul Jordan, la SE de Marele Lac Sărat, a fost fondat în 1847 de Brigham Young, împreună cu un grup de 148 de mormoni, ca refugiu împotriva persecuțiilor religioase. Până în 1868 a fost cunoscut sub numele Great Salt Lake City (Orașul Marelui Lac Sărat). A prosperat datorită introducerii căii ferate, devenind principalul centru comercial al statelor vestice și capitala statului Utah în 1896. Se află la o altitudine de 1 338 m. Este cel mai mare oraș din Utah, centru comercial pentru exploatările miniere din împrejurimi și important centru industrial. Aici se află sediul Bisericii Mormone a lui Iisus Hristos și a Sfinților Zilelor din Urmă. Salt Lake City are, astfel, o mare influență asupra vieții sociale, economice, politice și culturale a statului și a regiunii. De asemenea, aici se află Casa de Rugăciune și Templul Mormon. În 2002 a găzduit Jocurile Olimpice de Iarnă.

Salta

Oraș, 462 051 loc. (2001), în NV Argentinei. Este situat în valea Lerma din Munții Anzi, pe unul dintre afluenții râului Salado. Fondat în 1582 sub numele San Felipe de Lerma, a fost scena înfrângerii forțelor regale spaniole în 1813, în timpul Războiului de independență argentinian. Economia sa se bazează pe creșterea animalelor, industria cherestelei și minerit. Este un centru turistic, având izvoare termale în apropiere. A devenit important ca sit de explorări arheologice ale culturilor precolumbiene, inclusiv ale culturii Inca.

Saltillo

Oraș, 562 587 loc. (2000), centrul administrativ al provinciei Coahuila din NE Mexicului. Fondat în 1575, a fost prima așezare spaniolă din zonă. În perioada 1824–1836 a fost capitala unei vaste provincii, care cuprindea Texasul de astăzi și alte regiuni din SV Americii de Nord. Este centru comercial, industrial și de comunicații, precum și producător de țesături de lână, împletituri și făină. Din munții învecinați se extrag aur, argint, plumb și cărbuni. Aflat la o altitudine de 1 599 m, este o apreciată stațiune de vară datorită climei sale uscate și răcoroase.

Salton, Marea ~

Lac sărat în SE Californiei, SUA. Zona pe care se află astăzi lacul a fost o depresiune acoperită cu sare, situată la 85 m sub nivelul mării până în 1905–1906, când încercările de a amenaja fluviul Colorado pentru irigații au eșuat, iar apele au trecut granița dintre California și Mexic, năvălind spre N și inundând depresiunea. În 1907 a fost construit un șir de diguri de protecție, pentru a se preveni adâncirea depresiunii. Lacul are 890 kmp. E amplasat cu cca 72 m sub nivelul mării, iar salinitatea sa este egală cu a apei marine. Fiind integrat într-o zonă de agrement, oferă posibilități de înot, navigație și campare.

Saluda

Râu în partea central-vestică a Carolinei de Sud, SUA. Izvorăște din Munții Blue Ridge, formându-se prin confluența mai multor râuri care vin din N și S și se unesc la NV de Greenville. Saluda se îndreaptă apoi spre SE, pe lângă Pelzer, și, după un parcurs de cca 232 km, se varsă în râul Broad, în orașul Columbia, Carolina de Sud, dând astfel naștere râului Congaree. Numele Saluda este de origine indiană, însemnând, probabil, „râul porumbului".

saluki

Rasă de câini de vânătoare, a cărei origine ar putea data din 7000 î.Hr. Egiptenii îl considerau animal sacru, numindu-l „câinele regal al Egiptului" și folosindu-l pentru vânarea gazelelor. Seamănă cu ogarul, având vederea ascuțită și constituția robustă, cu urechi lungi și blană mătăsoasă. Poate fi de culoare albă, cafenie, maro-roșcat sau o combinație de negru, cafeniu și alb. Înălțimea este de 46–71 cm, iar greutatea de 20–27 kg.

Salustius
în latină Caius Sallustius Crispus

(86? î.Hr., Amiternum, Samnium - 35/34 î.Hr.)

Istoric roman. A avut, se pare, experiență militară înainte de a ocupa o poziție politică în timpul conflictelor din anii 50 î.Hr. A început să scrie după terminarea carierei politice, pe la 45 î.Hr., devenind unul dintre marii autori literari latini și remarcându-se prin scrieri inspirate de personalitățile politice, de corupție și de rivalitățile dintre partide. Lucrările sale, care au avut o influență majoră în istoriografia romană târzie, sunt *Despre conjurația lui Catilina* (De coniuratione Catilinae *sau* Bellum Catilinae, 43–42 î.Hr.), care tratează fenomenul corupției din politica romană; *Despre războiul cu Jugurtha* (Bellum Jugurthinum, 41–40), o incursiune în lupta partidelor din Roma la sfârșitul sec. II î.Hr., și *Istorii* (Historiae), din care au rămas numai fragmente.

Salvador *sau* Bahia

Oraș, 2 519 500 loc. (2002), port și centru administrativ al provinciei Bahia din NE Braziliei. Situat la extremitatea sudică a unei peninsule care desparte Baia de Todos os Santos (*în portugheza veche*, Golful Tuturor Sfinților) de Oceanul Atlantic, este unul dintre cele mai vechi orașe ale Braziliei, fiind înființat în 1549, drept capitală a coloniilor portugheze. Aflându-se în centrul traseului comercial al trestiei-de-zahăr de-a lungul golfului, a devenit o țintă a piraților, fiind cucerit, în 1624, pentru scurtă vreme, de olandezi. Recucerit de portughezi, a devenit un centru important pentru comerțul cu sclavi africani. Din 1940 a cunoscut o dezvoltare neîntreruptă, astăzi fiind unul dintre cele mai frumoase porturi ale țării. Printre industriile dezvoltate aici se numără prelucrarea alimentelor și a tutunului, ceramica și construcțiile navale.

salvelinus

Gen care cuprinde specii de pești dulcicoli din familia somonului, care se deosebesc de păstrăv mai ales prin petele lor deschise la culoare și nu negre, prin forma corpului, care nu este aplatizat, prin osul vomer de pe plafonul cavității bucale și prin dinții situați în partea anterioară a vomerului și nu pe axa lui. De obicei, acești pești au solzi mai mici decât speciile înrudite. Păstrăvul-arctic din America de Nord și Europa trăiește în Oceanul Arctic și în oceanele învecinate și pătrunde în râuri și lacuri pentru a se reproduce. Poate cântări șapte kg sau chiar mai mult. Peștii-char din America de Nord sunt fântânelul, păstrăvul-Dolly Varden și păstrăvul-de-lac.

salvie

Denumire comună pentru cele cca 700 de specii de plante ierboase sau lemnoase care alcătuiesc genul *Salvia* din familia *Lamiaceae*. Câteva (de ex. salvia-de-grădină) au o largă utilizare ca plante aromatice. Frunzele sunt folosite verzi sau uscate, ca mirodenii pentru multe mâncăruri. Ușor de răspândit și transplantat, speciile de salvie cresc chiar și în soluri sărace, în condiții de secetă, populând toate grădinile. Tulpinile, înalte de 60 cm, au frunze ovate verzi-gri sau verzi-alburii, aspre sau încrețite și acoperite cu puf. Florile pot fi purpurii, roz, albe sau roșii. Încă din Evul Mediu, ceaiul de salvie a fost consumat ca tonic împotriva asteniei de primăvară și ca stimulent. Se crede că întărește memoria și dezvoltă gândirea. Cea mai cunoscută este salvia-stacojie (*S. splendens*), plantă anuală, originară din Brazilia, cu o înălțime de

salvie (jale, jaleș, salbie sau șerlai) (*Salvia officinalis*)

INGMAR HOLMASEN

30–90 cm, ale cărei inflorescențe viu colorate contrastează cu frunzele ovate, de un verde-închis de la mijlocul verii până la venirea înghețului. Salvia-albastră (*S. farinacea*), din SV Americii de Nord, se folosește frecvent în buchetele uscate de iarnă.

Salween *în chineză* Nu Jiang

Râu în SE Asiei. Izvorând din E Tibetului, se îndreaptă spre S prin provincia Yunnan, China și prin E Myanmarului și, după un parcurs de cca 2 400 km, se varsă în golful Martaban al Mării Andaman la Mawlamyine. De-a lungul cursului inferior formează granița dintre Myanmar și Thailanda, pe cca 130 km. Fiind cel mai lung râu din Myanmar, este navigabil pentru ambarcațiunile mici pe anumite porțiuni, însă din cauza curenților periculoși nu este o cale maritimă importantă.

Salzburg *în Antichitate* Iuvavum

Oraș, 142 662 loc. (2001), în partea central-nordică a Austriei. Amplasat pe râul Salzach, a fost inițial așezare celtică, iar mai târziu oraș roman. A fost transformat în episcopie de către Sfântul Bonifaciu în 739 d.Hr., fiind ridicat la rangul de arhiepiscopie în 798 d.Hr. În 1278, arhiepiscopii au devenit prinți ai Sfântului Imperiu Roman; orașul a devenit sediul puternicului principat ecleziastic. Leagăn al muzicii de-a lungul secolelor, este locul natal al lui Wolfgang Amadeus Mozart; aici are loc Festivalul anual de la Salzburg. Printre clădirile importante se numără case în stil renascentist și baroc, palate arhiepiscopale și o catedrală din sec. XVII.

sama

În sufism, ritual de ascultare a muzicii, intonare de psalmi și executare de mișcări de dans, ca mijloace de inducere a unei stări de exaltare religioasă și transă mistică. Practicanții susțin că muzica pregătește sufletul pentru o înțelegere mai profundă a realităților divine și pentru o mai bună apreciere a muzicii sfinte. Ei consideră că aceste activități purtătoare de frumusețe îi aduc mai aproape de Dumnezeu, care este sursa frumuseții. Este subliniat faptul că muzica este numai un mijloc de apropiere de tărâmul spiritual, fiind necesară o pregătire ascetică intensă pentru ca folosirea ei să nu stârnească instinctele lumești.

samadhi

Stare de concentrare intensă sau absorbție a conștiinței, obținută prin meditație. În hinduism, această stare este atinsă prin yoga, exercițiu prin care conștiința este captivată de obiectul meditației. În budism, samadhi este rezultatul dezvoltării minții, spre deosebire de dezvoltarea puterii de pătrundere (*vezi* vipassana), iar această stare poate fi atinsă atât de budiști, cât și de alți oameni. În budismul zen, samadhi îi permite meditatorului să treacă dincolo de conștiința duală subiect-obiect, prin unirea cu obiectul meditației.

Samar

Insulă, situată în partea central-estică a Filipinelor. Ocupă locul trei ca mărime printre insulele Filipine, după Luzon și Mindanao. Face parte din insulele Visayan. Suprafața: 13 080 kmp; 1 517 585 loc. (2000). Ocupată de japonezi în 1942, a revenit din nou Statelor Unite în 1944. Terenul accidentat din interiorul insulei nu a favorizat popularea, așezările permanente fiind situate în general pe coastă. Principalele culturi sunt arborele de cocos și abaca. Insula este împădurită, iar pe coasta de E funcționează fabrici de cherestea.

Samara *anterior (1935-1991)* Kuibîșev

Oraș, 1 158 000 loc. (2002), port riveran în E Federației Ruse. Situat pe malul stâng al râului Volga, la confluența acestuia cu râul Samara, a fost întemeiat în 1586, ca fortăreață de apărare a drumului comercial al Volgăi. A fost teatrul răscoalei lui Emelian Pugaciov împotriva Ecaterinei II, în perioada 1773–1774. A devenit un important centru comercial, dezvoltarea sa fiind stimulată în Al Doilea Război Mondial, ca urmare a transferului multor servicii guvernamentale de la Moscova sub amenințarea trupelor germane. Este unul dintre orașele puternic industrializate ale Federației Ruse, cele mai dezvoltate industrii fiind cea a petrolului și cea petrochimică. De asemenea, prin oraș trece o rețea de conducte de petrol.

Samaria

Regiune centrală în Palestina antică. Întinzându-se pe cca 65 km de la N la S și 56 km de la E la V, era înconjurată de Galileea, Iudeea, Marea Mediterană și râul Iordan. Vechiul Shechem (lângă orașul actual Nablus) a reprezentat centrul politic până la cucerirea Israelului de către asirieni, în sec. VIII î.Hr. Orașul capitală Samaria a fost construit de regele Omri pe la 880 î.Hr. A fost cucerit de Sargon II prin 724–721 î.Hr., iar locuitorii săi au fost luați în captivitate. Reconstruit de Irod cel Mare,

care i-a schimbat denumirea în Sebastos, în onoarea împăratului roman Augustus (*în greacă, Sebastos*). În 6 d.Hr., regiunea a devenit parte din provincia romană Iudeea.

samariteni

Locuitori ai Samariei în vechea Palestină. Își spun Bene-Yisrael (copiii lui Israel) și susțin că sunt urmașii acelor evrei din Samaria care nu au fost deportați în 722 î.Hr., când asirienii au cucerit Israelul; evreii care s-au întors pe pământurile natale au refuzat ajutorul acestor oameni, numiți mai târziu samariteni, pentru reconstruirea Templului din Ierusalim. În sec. IV î.Hr., samaritenii și-au construit propriul templu în Nablus (aflat astăzi în Cisiordania), unde mai trăiesc și acum cei cca 500 de descendenți ai comunității respective. Vorbesc limba arabă, dar își fac rugăciunile în ebraică. Credința lor se bazează pe Pentateuh (primele cinci cărți ale Vechiului Testament). Aversiunea evreilor față de samariteni a stat la baza parabolei despre bunul samaritean (Luca 10:25-37).

Samarkand *sau* Samarqand

Oraș, 312 863 loc. (2007), în partea central-estică a Uzbekistanului. Unul dintre cele mai vechi orașe din Asia Centrală, a purtat denumirea de Maracanda în sec. IV î.Hr. A fost cucerit de Alexandru cel Mare în 329 î.Hr. Din sec. VI d.Hr. s-au succedat la conducerea lui turcii, arabii și persanii, orașul fiind un punct important al Drumului Mătăsii din China în Europa, până la distrugerea lui de către Genghis-Han în 1220. A devenit capitala imperiului lui Timur (Tamerlan) pe la 1370; el l-a transformat în cel mai important centru cultural și economic al regiunii. Orașul vechi cuprinde mai multe clădiri reprezentative pentru arhitectura central-asiatică, unele datând din sec. XIV. A devenit capitală provincială a Imperiului Rus în 1887. În perioada sovietică s-a extins foarte mult. Din 2001 e pe lista UNESCO a Patrimoniului Mondial Cultural.

samba

Dans de origine braziliană, foarte popular în Statele Unite și Europa în anii 1940. Dansat pe muzică în patru timpi, cu un ritm sincopat, este caracterizat de pași simpli, înainte și înapoi, și de mișcări legănate, înclinate ale trupului. În Brazilia, un tip vechi de samba africană se dansează și în cerc sau pe două rânduri, ca un fel de dans de grup. Timp de multe decenii, samba a dominat muzica populară braziliană.

Sambhar

Lac sărat în partea central-estică a provinciei Rajasthan din India. Situat la V de Jaipur, are cca 230 kmp, fiind cel mai mare lac al Indiei. Compușii solubili de sodiu, care se găsesc pe fundul lacului, s-au acumulat prin evaporarea apei aduse de inundațiile anuale. Albia lacului este acoperită de straturi de sare, care de la depărtare seamănă cu zăpada. De obicei, în lunile fierbinți seacă.

Samhain

Vezi Halloween

sami *sau* lapp

Urmași ai unor vechi populații nomade din N Scandinaviei. Pot fi populații paleosiberiene sau alpine din Europa Centrală. Din cele mai vechi timpuri, activitatea lor principală a fost vânătoarea de reni. Creșterea animalelor a stat la baza economiei lor până nu demult. Cu câteva secole în urmă au devenit nomazi. Cele trei limbi sami, care nu pot fi înțelese reciproc, sunt considerate de anumiți specialiști dialecte ale unei limbi din ramura fino-ugrică a familiei limbilor uralice. Astăzi sami sunt în număr de cca 70 000.

samizdat

Sistem prin care operele literare interzise de guvernul sovietic erau scrise, tipărite și distribuite clandestin; de asemenea, termenul se referă la literatura ca atare. Samizdatul și-a făcut apariția în anii 1950, la început în Moscova și Leningrad, apoi în întreaga Uniune Sovietică. De obicei se prezenta sub forma unor copii la indigo ale unor materiale bătute la mașină, care circulau de la cititor la cititor. Printre subiecte se numărau activități disidente, proteste la adresa regimului, transcrierile unor procese politice, analiza unor teme socioeconomice și culturale, dar chiar și pornografie. Samizdatul a dispărut odată cu câștigarea independenței presei, la începutul anilor 1990.

Samkara

Vezi Sankara

Samkhya

Unul dintre cele șase sisteme ortodoxe *(darshan)* ale filozofiei indiene. Adoptă ideea dualismului între materie și suflet (*vezi* prakriti și purusha), elemente suficiente

pentru a justifica existența universului. Nu îmbrățișează ideea existenței unui zeu. Samkhya face și o distincție clară între funcțiile psihologice și fizice, pe de o parte, și „ființa" pură pe de alta.

samniți

Vechi triburi războinice din centrul zonei muntoase a Italiei de S. Se presupunea că erau înrudiți cu sabinii. Inițial aliați ai Romei împotriva galilor (354 î.Hr.), au purtat mai târziu trei războaie împotriva romanilor (343–341, 316–304, 298–290 î.Hr.). Deși au fost înfrânți, samniții i-au ajutat apoi pe Pyrrhus și Hannibal în războaiele împotriva Romei. Au luptat și în Revolta sociilor și au luat parte, însă fără succes, la războiul civil împotriva lui Sylla (82 î.Hr.).

Samoa
denumire oficială **Statul Independent Samoa** *anterior* **Samoa de Vest**

Stat independent, situat în partea central-sudică a Oceanului Pacific, la NE de Noua Zeelandă. Suprafața: 2 831 kmp; 185 000 loc. (2005). Capitala: Apia (pe insula Upolu). Locuitorii sunt în cea mai mare parte polinezieni, înrudiți îndeaproape cu tonganii și cu maorii din Noua Zeelandă. Limbi: samoa și engleza, ambele oficiale. Religia: creștină. Moneda: tala. Samoa face parte din arhipelagul Samoa și cuprinde două insule principale, Upolu și Savai'i, ambele vulcanice. Pe lângă acestea, mai există alte șapte insule mai mici, două dintre ele, Apolima și Manono, fiind locuite. Are o economie în dezvoltare, care se bazează în principal pe agricultură și, în mai mică măsură, pe manufacturi, pescuit, industria cherestelei și turism. Este monarhie constituțională, cu o cameră legislativă; șeful statului este conducătorul acesteia, iar șeful guvernului este prim-ministrul. Insulele au fost locuite de polinezieni timp de mii de ani, înainte de a fi vizitate de europeni în sec. XVIII. Insulele au fost disputate de Statele Unite, Marea Britanie și Germania, până în 1899, când au fost împărțite între Statele Unite și Germania. În 1914, Samoa de Vest a fost ocupată de Noua Zeelandă, care a primit-o printr-un mandat al Ligii Națiunilor în 1920. După Al Doilea Război Mondial, a devenit un teritoriu guvernat de Națiunile Unite și administrat de Noua Zeelandă, iar în 1962 și-a câștigat independența. În 1977 s-a renunțat la precizarea „de Vest" din numele țării.

Samoa Americană

Teritoriu neîncorporat în Statele Unite, situat în zona de SV din centrul Oceanului Pacific, incluzând insulele Tutuila (cea mai mare din arhipelag, cca două treimi din suprafața totală, unde locuiesc 95% din populație), Aunuu, Rose, Swains și grupul de insule Manua. Suprafața totală: 199 kmp; 57 291 loc. (2000). Centrul administrativ: Pago Pago (pe insula Tutuila). Limbi: samoa, engleză (ambele oficiale). Moneda: dolarul SUA. Majoritatea insulelor sunt stâncoase, formate în urma activității vulcanice și înconjurate de recife de corali. Peisajul insulelor Tutuila și al celor din grupul Manua este dominat de lanțuri muntoase. Pescuitul și turismul sunt principalele activități economice, administrate de guvernul SUA. Populația este alcătuită în special din urmași ai populației samoa. Se presupune că insulele au fost locuite, cu 3 000 de ani în urmă, de polinezieni. Exploratorii olandezi au fost primii europeni care au debarcat pe insulă, în 1722. Misionarii au început să vină în anii 1830. Insulele au fost conduse de șefi băștinași până în 1860, fiind un bun loc de refugiu pentru marinarii dezertori și pentru fugari. Statele Unite au câștigat dreptul de a construi o bază navală la Pago Pago în 1878. În perioada 1889–1899, insula a fost guvernată de un protectorat tripartit, format din Statele Unite, Marea Britanie și Germania. Conducătorii băștinași au cedat insulele din E Statelor Unite în 1904. Samoa Americană a fost administrată de Departamentul Marinei al Statelor Unite până în 1951, iar după această dată, de Departamentul Afacerilor Interne. Constituția în vigoare a fost adoptată în 1967, iar în 1978, primul guvernator ales și-a început mandatul.

Samory *nume complet* Samory Touré

(cca 1830, lângă Sarranko, Guineea Superioară – 02.06.1900, Gabon, Congo Francez)

Reformator musulman și aventurier militar. Reprezentant al populației malinke, s-a autoproclamat lider religios în 1868, conducând o trupă de războinici pentru a-și stabili un teritoriu independent în regiunea Kankan din Guineea. A luptat împotriva francezilor în 1883, 1886 și 1891, reușind să-și extindă teritoriul până în Sudan, însă, în cele din urmă, a fost obligat să-și mute regatul în partea superioară a Côte d'Ivoire. A fost prins în 1898 și a murit doi ani mai târziu.

Sámos

Insulă, situată în Marea Egee, Grecia. Se află în largul coastei de V a Turciei, de care este despărțită prin strâmtoarea Samos. Regiune muntoasă, bogat împădurită. Suprafața: 476 kmp; 42 000 loc. (1991). Colonia, înființată de ionieni în sec. XI î.Hr., a fost cel mai important centru comercial al Greciei până în sec. VII î.Hr. S-a remarcat prin realizările artistice, mai ales în domeniul sculpturii, în timpul domniei lui Polycrates, în sec. VI î.Hr. Fiind condusă succesiv de Persia, Atena, Sparta, Roma, Bizanț și Turcia, a fost anexată Greciei în 1912. Insula are pământ fertil și este producătoare de vin, măsline, fructe, bumbac și tutun.

samoyed

Rasă de câini cu o constituție robustă, de tip husky, dezvoltată în Siberia, unde era folosită de către populațiile siberiene pentru sanie, companie sau pentru turmele de reni. Câinele are urechi ridicate, ochi de formă alungită, închiși la culoare, și un „zâmbet" caracteristic. Are blana lungă, deasă, de culoare albă, albă-gălbuie, gri-gălbuie (biscuit) sau albă cu gri-gălbui. Are o înălțime de 48–60 cm și cântărește 23–30 kg. Fiind un câine blând, credincios și inteligent, este un paznic de încredere și un bun însoțitor.

samoyed

SALLY ANNE THOMPSON/EB INC.

sampo

În mitologia finlandeză, obiect misterios, căruia i s-au atribuit forme diverse. Este considerat un stâlp cosmic, pe care se sprijină bolta raiului. Fiind axa în jurul căreia se învârte raiul, reprezintă sursa binelui, orice formă de viață fiind dependentă de el. Într-o legendă, fierarul-creator Ilmarinen a făurit sampo pentru Louhi, zeița-scorpie a lumii subterane, iar apoi l-a furat, ducând aproape la distrugerea acestuia. În Kalevala, sampo este o moară fermecată, care macină la nesfârșit resurse inepuizabile de sare, aur și hrană pentru proprietarul ei.

Sampras, Pete

(n. 12.08.1971, Washington DC, SUA)

Jucător de tenis american. A învățat tenis după ce s-a mutat în S Californiei. Este de cinci ori campion al turneului U.S. Open (1990, 1993, 1995, 1996 și 2002), de șapte ori campion al turneului de la Wimbledon (1993–1995, 1997–2000) și de două ori campion al turneului Australian Open (1994, 1997). În 2000 a câștigat al șaptelea trofeu la bărbați, simplu, în cadrul turneului de la Wimbledon, stabilind un record mondial de 13 victorii de Grand Slam. Este cunoscut pentru serviciile foarte puternice, voleurile precise și pentru modestia sa. În 2003, Sampras s-a retras din activitatea competițională.

Sampson, William T(homas)

(09.02.1840, Palmyra, New York, SUA – 06.05.1902, Washington DC)

Ofițer de marină american. A absolvit Universitatea Annapolis și a luptat în Războiul Civil American. A fost director al Academiei Navale Americane în perioada 1886–1890 și șef al secției de armament între 1893 și 1897. În timpul Războiului hispano-american a comandat escadrila de pe Atlantic în blocada flotei spaniole de la Santiago de Cuba (1898). Când spaniolii au încercat să fugă din port, escadrila sa le-a distrus complet flota. Cu toate că el schițase planul de luptă, nu a fost prezent pe țărm în timpul confruntării. Victoria i-a adus rangul de contraamiral.

samsara

În budism și hinduism, simbolizează ciclul nesfârșit al nașterii, morții și renașterii la care sunt supuse toate ființele. Samsara este concepută fără început sau sfârșit perceptibil. Caracteristicile peregrinării unui individ în samsara sunt determinate de *karma*. În hinduism, *moksha* reprezintă eliberarea din samsara. În budism, samsara poate fi depășită prin atingerea stării nirvana. Sfera de cuprindere a samsarei se întinde de la cele mai puțin evoluate insecte (uneori este inclusă aici și lumea vegetală și minerală) la Brahma, cel mai mare dintre zei.

samskara

În hinduism, toate ritualurile sacre respectate în mod tradițional în diferite etape ale vieții, din momentul conceperii până la cel al împrăștierii cenușii funerare. Ceremoniile samskara sunt bazate pe obiceiuri și pe texte ca *Purana* și prezintă diferențe considerabile în funcție de regiune, castă sau familie. Cea mai larg acceptată listă de 16 samskara tradiționale include ceremoniile pentru concepere, nașterea

unui băiat, darea numelui, Upanayana și pentru căsătorie. Există, de asemenea, o serie de samskara noncanonice efectuate de către femei, în propriul beneficiu.

Samson

Erou luptător israelit despre care se vorbește în *Cartea Judecătorilor* din Vechiul Testament. Mama sa a fost înștiințată de un înger că va naște un fiu a cărui viață va fi închinată lui Dumnezeu și a cărui putere se va afla în părul său, care nu va trebui tăiat niciodată. Samson a săvârșit multe fapte prin care și-a dovedit puterea, cum ar fi uciderea unui leu și smulgerea porților cetății Gaza. Când a dezvăluit secretul său unei femei filistene, Dalila, aceasta l-a ras pe cap în timp ce dormea, lăsându-l astfel fără puteri. Filistenii i-au scos ochii și l-au înrobit, dar mai târziu Samson și-a recăpătat puterea și a dărâmat pilonii unui templu în care se adunaseră 3 000 de filisteni, murind și el împreună cu aceștia.

Samuel

(sec. XI î.Hr.,?)

Profet din Vechiul Testament, primul de după Moise și ultimul dintre judecătorii Israelului antic. Povestea sa este expusă în două cărți biblice (Samuel 1 și 2), care relatează istoria Israelului în sec. XI–X î.Hr. În această perioadă, în urma unirii triburilor, a luat ființă primul regat al Israelului, cu capitala la Ierusalim. Samuel a avut o revelație care a condus la înscăunarea lui Saul ca rege; mai târziu, în urma unei alte profeții, l-a înlăturat pe Saul și l-a uns rege, în secret, pe David. Între savanți se duce o adevărată dispută, dacă personajul istoric real Samuel a fost autorul celor două cărți care îi poartă numele.

Samuel, Herbert Louis
ulterior Vicontele Samuel (al Muntelui Carmel și de Toxteth)

(06.11.1870, Liverpool, Anglia - 05.02.1963, Londra)

Om politic britanic. La început asistent social în suburbiile Londrei, a devenit membru al Camerei Comunelor în 1902. A lansat o serie de legi ce stabileau înființarea de tribunale pentru minori și instaurarea sistemului Borstal pentru delincvenții minori. Ca director general al poștelor (1910–1914, 1915–1916), a naționalizat sistemul de telefonie. Numit primul înalt comisar britanic în Palestina (1920–1925), a dezvoltat economia regiunii și a contribuit la menținerea armoniei între comunitățile religioase palestiniene. A condus Partidul Liberal între 1931 și 1935; după ce a primit titlul de viconte (1937), a devenit șeful liberalilor din Camera Lorzilor în perioada 1944–1955. Ca președinte al Institutului Britanic (ulterior Regal) de Filozofie (1931–1959) a scris lucrări de succes cum ar fi *Etica practică* (Practical Ethics, 1935) și *Credință și acțiune* (Belief and Action, 1937).

Samuelson, Paul (Anthony)

(n. 15.05.1915, Gary, Indiana)

Economist american. A obținut titlul de doctor la Universitatea Harvard. A predat la Institutul de Tehnologie din Massachusetts din 1940, fiind numit profesor emerit în 1986. Lucrarea sa *Fundamentele analizei economice* (Foundations of Economic Analysis, 1947) expune o temă fundamentală a operei sale: caracteristicile universale ale comportamentului consumatorului, ca bază a teoriei economice. Printre subiectele sale de cercetare se numără dinamica sistemelor economice, analiza bunurilor publice, economia bunăstării și cheltuielile publice. Cea mai importantă realizare a sa este, probabil, formularea matematică a efectelor de multiplicare și accelerare și, în analiza consumului, dezvoltarea teoriei utilității așteptate. Clasica sa lucrare *Economia* (Economics, 1948) este cel mai bine vândut manual american de economie din toate timpurile. Pentru contribuțiile sale fundamentale în aproape toate ramurile economiei, a devenit, în 1970, a treia persoană căreia i s-a decernat Premiul Nobel pentru economie.

Samuil

(m. 06.10.1014)

Țar al Bulgariei de Vest (980 d.Hr.–1014). A domnit inițial în Macedonia, cucerind apoi Serbia, N Bulgariei, Albania și N Greciei. A reinstaurat patriarhatul bulgăresc și, pe la 980 d.Hr., l-a învins pe Vasile II. Luptele sale cu Bizanțul au continuat până în 1014, când Vasile a învins armata lui Samuil în Bătălia de la Belasița. La ordinul lui Vasile, cei 15 000 de prizonieri bulgari au fost orbiți și trimiși înapoi lui Samuil, despre care se spune că a murit din cauza șocului.

Sam, Unchiul ~

Vezi Unchiul Sam

samurai

Membru al clasei de războinici japonezi. La începuturile istoriei Japoniei, cultura era apanajul curții imperiale, iar războinicii aveau un statut marginal. Importanța samurailor a crescut odată cu cea a proprietăților private *(shoen)*, care aveau nevoie de protecția lor. Influența lor a crescut și, când Minamoto Yoritomo a înființat shogunatul Kamakura (1192–1333), samuraii au devenit clasa conducătoare. Se caracterizau printr-o etică a disciplinei, stoicismului și devotamentului (*vezi* bushido). Cultura samurailor s-a dezvoltat și mai mult în perioada shogunatului Ashikaga (1338–1573). În perioada celor două secole de pace ale shogunatului Tokugawa (1603–1867), samuraii au devenit, în mare parte, funcționari de stat. Ca angajați ai guvernului, aveau retribuție fixă care valora din ce în ce mai puțin în contextul economiei înfloritoare din sec. XVIII–XIX din Edo (Tokyo) și Osaka. Până la mijlocul sec. XIX, samuraii cu rang inferior, doritori de schimbări sociale și nerăbdători să creeze o Japonie puternică în fața invaziei Occidentului, au răsturnat guvernarea shogunilor în timpul Restaurației Meiji din 1868. Distincțiile feudale au fost abolite în 1871. Unii samurai s-au răzvrătit (*vezi* Saigo Takamori), dar cei mai mulți s-au angrenat în procesul de modernizare a Japoniei. *Vezi și* daymio.

san *anterior* **boşimani**

Nuclee de populații care locuiesc, în prezent, mai ales în deșertul Kalahari din S Africii, în special în Botswana, Namibia și NV Africii de S. Limbile san aparțin familiei khoisan. Două grupuri san mai cunoscute sunt kung (ju) și gui. Societatea tradițională san este centrată pe grupuri nomade de familii înrudite. Își construiesc adăposturi semicirculare din crengi, nuiele și iarbă; strictul necesar de care dispun este transportabil, lucrurile lor fiind puține și ușoare. Au vânat dintotdeauna cu ajutorul arcului și al capcanelor și s-au hrănit cu plante sălbatice, fructe și alune. În număr de cca 50 000, au fost obligați în mare parte, din cauza unor factori istorici și politici, să trăiască în regiuni aspre, semiaride și să muncească la ferme ale europenilor, în schimbul unui salariu, ori să slujească alte populații africane, mai ales tswana.

San, Saya *născut* **Ya Gyaw**

(24.10.1876, Thayetkan de E, districtul Shewbo, Birmania – 16.11.1931, Tharrawaddy)

Conducător politic birmanez. Călugăr budist, doctor și astrolog în Siam și Birmania, s-a alăturat unui grup naționalist extremist care avea drept scop organizarea mișcărilor de protest ale țăranilor. Pretinzând tronul Birmaniei, s-a încoronat în 1930 și a inițiat o revoltă antibritanică în ținutul Tharrawaddy. Rebelii, înarmați doar cu sulițe, săbii și folosind descântece menite să-i facă invulnerabili în fața gloanțelor, au fost învinși în 1932 de trupele britanice dotate cu mitraliere, iar Saya San a fost spânzurat. Revolta a evidențiat poziția precară și lipsa de popularitate a britanicilor în Birmania.

San Andreas, falia ~

Zonă de falii transformante la contactul dintre două plăci tectonice. Se întinde de-a lungul coastei de N a Californiei pe o distanță de 1 050 km și se pierde în mare în apropierea orașului San Francisco. Mișcările de-a lungul faliei se caracterizează prin cutremure frecvente, cum au fost marele cutremur din San Francisco din 1906, când falia s-a deplasat pe alocuri chiar cu 6,4 m, cutremurul de intensitate mai mică din 1989 ori seismul de mare amploare din 1994, care a avut epicentrul în suburbia Northbridge a orașului Los Angeles.

San Antonio

Oraș, 1 144 646 loc. (2000), situat în partea central-sudică a statului Texas, SUA, pe cursul superior al râului San Antonio. Fondat în 1718, ca misiune, de către spanioli, pe locul unei așezări a indienilor coahuiltecan, a fost amenajat ca oraș în 1731. Misiunea, numită Alamo, a devenit garnizoană militară în 1794; a fost locul asediului istoric din 1836. Spre sfârșitul sec. XIX a devenit un mare târg de vite și punct de plecare al rutei Chisholm. Dotările militare, mai ales în domeniile aviației și aeronauticii, au impulsionat dezvoltarea rapidă a orașului după 1940. Echilibrul economic se datorează acum guvernului, afacerilor, industriei, educației și turismului.

San Bernardino

Oraș, 185 410 loc. (2000), în S Californiei, SUA. Este situat la cca 100 km E de Los Angeles. A fost amenajat ca oraș de mormoni

în 1852 și a devenit centru comercial în special datorită livezilor de citrice și viilor de care este înconjurat. Baza economiei o reprezintă acum alte ramuri industriale, ca aeronautica, electronica și prelucrarea oțelului. Face parte din complexul urban San Bernardino-Riverside-Ontario.

San Bernardino, trecătoarea ~

Trecătoare în munții Alpii Lepontini în SE Elveției. Este situată la o altitudine de 2 065 m. La S se află localitatea San Bernardino, o stațiune plină de turiști tot timpul anului. În 1967 a fost inaugurat un tunel pe sub trecătoare, care a facilitat transportul în regiune. A fost numită după Sfântul Bernardino din Siena, care a propovăduit în zonă la începutul sec. XV.

San Cristóbal

Una dintre insulele Galapagos, din E Oceanului Pacific, aparținând de Ecuador. Este cea mai populată și bogată insulă a arhipelagului, producătoare de zahăr, cafea, manioca și lămâi. De origine vulcanică, cu o lungime de cca 39 km și o lățime 13 km, este singura insulă din arhipelag care are rezerve proprii de apă. Charles Darwin a debarcat aici în 1835, în localitatea San Cristóbal, și a adunat informații pe care le-a folosit mai târziu pentru lucrarea sa *Originea speciilor* (On the Origin of Species, 1859).

San Diego

Oraș, 1 223 400 loc. (2000), port în S Californiei, SUA. Este situat pe malul golfului San Diego, locul unor importante baze navale și militare. Remarcată de spanioli în 1542 și numită San Miguel, regiunea a fost redenumită San Diego în 1602. În 1769, spaniolii au înființat aici o garnizoană militară și tot aici Junipero Serra a creat prima misiune în California. SUA l-au cucerit de sub stăpânirea Mexicului în 1846. În 1867 s-au pus bazele unui nou oraș, a cărui dezvoltare a fost impulsionată de construirea căii ferate Santa Fe, în 1885. Principalele ramuri industriale sunt aeronautica, electronica și construcțiile navale, iar orașul este cea mai importantă piață de desfacere pentru produsele agricole din S Californiei. Sunt renumite Parcul Balboa și grădina zoologică din San Diego, precum și universitățile din zonă.

San Diego, grădina zoologică ~

Una dintre cele mai mari colecții din lume de mamifere, păsări și reptile, aflată în San Diego, California, SUA, și administrată de Societatea Zoologică din San Diego. Grădina, cu o suprafață de 40,5 ha, fondată în 1916, are cca 800 de specii de animale și 6 500 de specii de plante. La cca 52 km spre NE, în valea San Pasqual, s-a inaugurat, în 1972, Parcul de animale sălbatice San Diego, pe o suprafață de 729 hectare. Aici trăiesc peste 250 de specii de animale în habitate asiatice, africane și australiene special create. Centrul pentru reproducerea speciilor pe cale de dispariție (1975), un departament de cercetare, a avut o mare contribuție la eforturile grădinii zoologice de a proteja și înmulți speciile aflate în pericol.

San Fernando

Vale în S Californiei, în NV orașului Los Angeles, SUA. Se întinde între munții San Gabriel, Santa Susana și Santa Monica și dealurile Simi. A fost inițial regiune agricolă și se întinde pe o suprafață de 670 kmp. În prezent aici se găsesc câteva zone rezidențiale ale Los Angelesului, cum ar fi Encino, Hollywoodul de N, Studio City și Van Nuys.

San Francisco

Oraș, 776 733 loc. (2000), port în N Californiei, SUA. Este situat la extremitatea nordică a unei peninsule, între Oceanul Pacific și golful San Francisco. Fondat în sec. XVIII de spanioli, a intrat sub stăpânirea Mexicului, după ce acesta și-a câștigat independența, în 1821. Ocupat de forțele americane în 1846, s-a dezvoltat rapid după ce în zonele învecinate s-a descoperit aur (*vezi* goana după aur). În 1869 a devenit punctul terminus al primei căi ferate transcontinentale. A suferit pagube majore în timpul cutremurului și incendiului din 1906. A jucat un rol important în revoluția culturală americană din anii 1960. În 1989, un nou cutremur a provocat distrugeri grave. Este un important centru comercial, cultural, financiar și educațional și unul dintre cele mai cosmopolite orașe ale țării. Este renumit, de asemenea, pentru podul Golden Gate.

San Francisco

Golf larg, aproape închis, pe coasta central-vestică a Californiei, SUA. Fostă vale a unui râu secat, paralelă cu țărmul, este legat de Oceanul Pacific prin strâmtoarea Golden Gate, peste care trece podul Golden Gate. Golful este unul dintre cele mai frumoase porturi naturale din lume. Aici se găsesc

insulele Comorii, Yerba Buena, Angel și Alcatraz; în apropiere se află orașele San Francisco, Oakland și Berkeley.

San Gabriel

Lanț al Munților Coastei Pacificului, în S Californiei, SUA. Multe vârfuri depășesc 2 700 m, cel mai înalt fiind San Antonio sau Bătrânul Chel, înalt de 3 072 m. Lanțul muntos include Muntele Observatorului Wilson, la NE de Pasadena. O mare parte a acestor munți aparțin Patrimoniului Forestier Național Angeles.

San Jacinto

Lanț al Munților Coastei, pe coasta Pacificului, în SV Californiei, SUA. Cel mai înalt vârf este San Jacinto, 3 293 m. La poalele sale, înspre E, se află orașul Palm Springs. Lanțul muntos include multe zone de rezervație naturală, cum ar fi Parcul Național Mount San Jacinto și o porțiune a Patrimoniului Forestier Național San Bernardino. Regiunea atrage mulți turiști, oferă posibilități de agrement în aer liber și reprezintă un important furnizor de apă pentru zona înconjurătoare.

San Joaquin

Râu în partea centrală a Californiei, SUA. Format din confluența mai multor râuri ce izvorăsc din Sierra Nevada, trece pe lângă Stockton, California, și se varsă în râul Sacramento, mai sus de golful Suisun. Are o lungime de 560 km. Pe cursul său s-au construit baraje pentru centrale hidroelectrice. Valea sa reprezintă partea de S a regiunii Central Valley, una dintre cele mai productive zone agricole ale Statelor Unite.

San Jose

Oraș, 894 943 loc. (2000), situat în zona central-vestică a Californiei, la SE de San Francisco, SUA. Prima așezare civilă din California, a fost fondat în 1777 ca bază militară de aprovizionare spaniolă și a fost desemnat prima capitală a statului (1849–1852). În 1850 a devenit primul oraș oficial din California. A fost centru comercial pentru terenurile aurifere californiene. Calea ferată din San Francisco a îmbunătățit legăturile comerciale necesare pentru transportul produselor provenite de la fermele din apropiere. Este centru de procesare și distribuție pentru o suprafață agricolă bogată, care produce fructe și vin. Face parte din Silicon Valley, iar printre industriile sale se numără producerea de aparate electronice, computere și componente pentru aeronautică, componente pentru autoturisme și bunuri de consum.

San José

Oraș, 968 000 loc. (1996), capitala statului Costa Rica. Fondat în 1736 sub numele de Villa Nueva, într-o vale largă și fertilă aflată la o altitudine de 1 160 m, s-a dezvoltat, în perioada colonială spaniolă, datorită plantațiilor de tutun. În 1823 a fost desemnat capitala statului, iar în anii 1840 a devenit cel mai important centru al producției de cafea, principala sursă de venituri a țării, menținându-și această poziție pe tot parcursul sec. XIX. Cel mai mare centru politic, social și economic al statului Costa Rica s-a dezvoltat rapid în sec. XX, atât ca suprafață, cât și ca număr de locuitori.

San Juan

Oraș, 421 958 loc. (2000) în zona metropolitană, port maritim și capitala statului Puerto Rico. Locul a fost vizitat în 1508 de Juan Ponce de León și fondat ca oraș la începutul sec. XVI de spanioli. Puternic fortificat mai târziu, a devenit un punct de plecare pentru expedițiile spre ținuturi necunoscute din America. A fost atacat de câteva ori de britanici, inclusiv de Francis Drake în 1595. Cucerit de americani în 1898, în timpul Războiului hispano-american, s-a dezvoltat rapid în sec. XX, fiind unul dintre porturile importante și, totodată, stațiune turistică în America Centrală. Industria sa este axată pe rafinarea și distilarea petrolului și a zahărului. San Juan este și capitala financiară națională, multe bănci și corporații americane avându-și sediul aici. Fortărețele El Morro și San Cristóbal se numără printre ruinele istorice ale orașului.

San Juan

Râu și canal de evacuare pentru lacul Nicaragua, în S statului Nicaragua. Curge din partea de SE a lacului, formând granița dintre Nicaragua și Costa Rica, și se varsă în Marea Caraibilor, atingând o lungime de 199 km. În apropierea gurii de vărsare se desparte în trei râuri: Juanillo Menor, Colorado și San Juan.

San Juan

Segment al părții de S a Munților Stâncoși, în SV statului Colorado și N statului New Mexico, SUA. Se întinde din SV statului Colorado, de-a lungul fluviului Rio Grande, până la râul Chama, în N statului New Mexico. Multe dintre vârfurile sale din N depășesc 4 300 m, cum ar fi munții

Eolus, Sneffels și Redcloud. Cel mai înalt vârf este Uncompahgre, cu 4 361 m. Alcătuit în principal din roci vulcanice, muntele are o suprafață accidentată și bine împădurită.

San Juan

Râu în SV Statelor Unite. Izvorăște din Munții San Juan, din S statului Colorado, în partea de V a cumpenei continentale a apelor. Curge spre SV prin New Mexico, apoi spre NV prin Utah și spre V către fluviul Colorado. Are o lungime de 580 km și nu este navigabil. În secțiunea unde se întâlnesc granițele dintre New Mexic, Utah, Arizona și Colorado s-au format numeroase canioane în formă de S cu o adâncime de peste 300 m, porțiunea fiind cunoscută sub numele Goosenecks (Gâturi de gâscă).

San Juan, Parcul Istoric Național al Insulei ~

Parc istoric din insulele San Juan, în NV Washingtonului, SUA. Înființat în 1966, acoperă 710 ha. Arhipelagul insulelor San Juan este alcătuit din 172 insule și reprezintă un district al statului Washington.

San Luis Potosi

Oraș, 629 208 loc. (2000), centrul administrativ al statului San Luis Potosi din Mexic. Este situat pe platoul central, la 1 850 m altitudine. Fondat ca misiune franciscană în 1583 și proclamat oraș în 1658, a fost centrul administrației coloniale a regiunii. În 1863 a fost sediul guvernului lui Benito Juarez. În 1910, Francisco Madero a pus bazele programului social și politic al Revoluției Mexicane în oraș. Este centrul unei regiuni bogate în minereuri de argint, cu o agricultură dezvoltată, precum și principalul centru industrial pentru topirea și rafinarea metalului.

San Luis Potosi

Stat din NE Mexicului. Suprafața: 63 068 kmp; 2 299 360 loc. (2000). Centrul administrativ: San Luis Potosi. Deține terenuri fertile, iar culturile sunt amplasate fie pe terenurile înalte, fie în văile tropicale joase. Creșterea animalelor este importantă, exportându-se piei de animale, grăsime și lână. Aici se află unele dintre cele mai bogate mine de argint din Mexic.

San Marco, Bazilica ~ *sau* Bazilica Sfântului Marcu

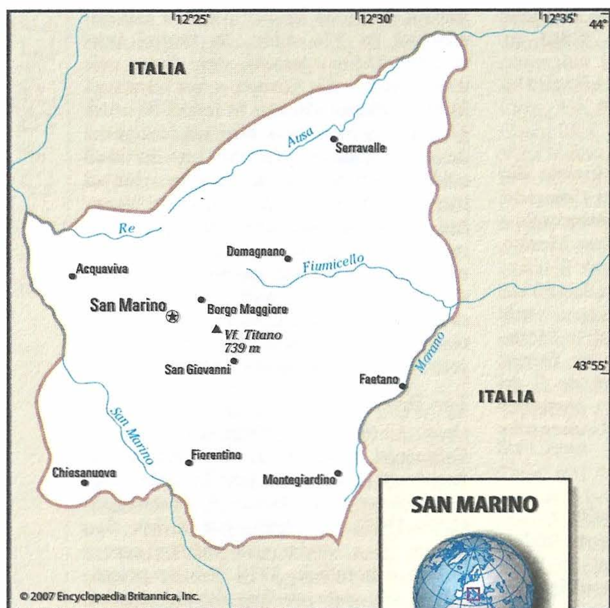
Biserică în Veneția, construită pentru a găzdui moaștele Sf. Marcu. Bazilica inițială, începută în 829 d.Hr., a fost incendiată în 976 d.Hr., în timpul unei revolte; clădirea actuală, una dintre cele mai frumoase din Europa, a fost terminată în 1071. Planul său este în formă de cruce greacă simetrică (*vezi* biserică), acoperită de cinci domuri. Modelul este în mod evident bizantin, iar la realizarea lui au lucrat, probabil, meșteri și arhitecți bizantini și italieni. Interiorul este decorat cu mozaicuri pe fundal aurit; pardoseala este executată din sticlă și marmură încrustată, ale căror culori au o strălucire extraordinară în semiîntuneric. De-a lungul secolelor, biserica a fost înfrumusețată și mai mult prin sculpturi, mozaicuri și obiecte de cult.

San Marino

Oraș, 12 945 loc. (2000), situat în SV Californiei, SUA. Este localizat la E de Los Angeles și la N de Pasadena. În 1903, magnatul căilor ferate Henry E. Huntington (1850–1927) a achiziționat ferma San Marino și a fondat comunitatea, care a fost încorporată în 1913. Printre proprietățile sale, care au fost donate statului, se numără Biblioteca Huntington (cu o colecție de cărți și manuscrise englezești și americane rare), Galeria de Artă (unde se află expus tabloul *Băiatul în albastru – Blue Boy* al lui Thomas Gainsborough) și grădinile botanice.

San Marino *denumire oficială* Republica San Marino

Stat, situat în centrul Peninsulei Italice, în S Europei. Se află lângă Marea Adriatică, dar este înconjurat de Italia. Suprafața: 61 kmp; 30 100 loc. (2005). Capitala: San Marino. Limba: italiană (oficială). Religia: romano-catolică. Moneda: euro. Teritoriul are o formă dreptunghiulară neregulată, cu lungimea maximă de 13 km. Este străbătut de râuri care se varsă în Marea Adriatică. Teritoriul este dominat de Muntele Titano, cu înălțimea de 739 m, unde se află capitala, orașul San Marino, 2 300 loc. (1992). Aceasta este înconjurată de ziduri triple. Economia se bazează pe afacerile private din turism, comerț, agricultură, meșteșugărit și din domeniul tipăriturilor rafinate, în special ale timbrelor poștale. Republică, cu o cameră legislativă; este condusă la nivel de stat și guvern de doi căpitani-regenți. Conform tradiției, a fost întemeiat la începutul sec. IV d.Hr. de Sf. Marinus. Până în sec. XII, a devenit comună și a rămas independent, în ciuda încercărilor de cucerire din partea conducătorilor învecinați,

inclusiv ale familiei Malatesta de lângă Rimini, Italia. San Marino a supraviețuit Renașterii ca o relicvă a orașului-stat italian independent și a rămas o republică independentă după unificarea Italiei din 1861. Este una dintre cele mai mici republici din lume și poate cea mai veche din Europa.

San Martin, José de

(25.02.1778, Yapeyú, Viceregatul Rio de la Plata – 17.08.1850, Boulogne-sur-Mer, Franța)

Erou național al Argentinei, care s-a aflat printre conducătorii mișcărilor revoluționare împotriva ocupației spaniole din Argentina (1812), Chile (1818) și Perú (1821). Fiu al unui soldat de carieră și administrator colonial, și-a făcut studiile în Spania. Inițial a luptat cu loialitate pentru Spania împotriva maurilor (1791), a britanicilor (1798) și a portughezilor (1801), dar în 1812 s-a reîntors în America de Sud, sprijinindu-i pe revoluționari. Cea mai importantă campanie a sa a fost eliberarea Limei, fără de care independența provinciilor argentiniene nu ar fi putut fi asigurată. Strategia sa îndrăzneață s-a bazat pe trecerea armatei peste Anzi. În 1817 a eliberat Chile, pe care l-a predat lui Bernardo O'Higgins; a plecat spre Perú pe mare, unde a asediat portul principal până când regaliștii s-au retras. Apoi a intrat în Lima și a declarat independența statului Perú, cu toate că nu avea forțe suficiente pentru a învinge regaliștii din interior. În următorii ani s-a întâlnit cu Simón Bolívar; ce s-a întâmplat între ei a rămas un mister, dar San Martin a plecat, curând după aceea, în exil în Franța, lăsându-l pe Bolívar să finalizeze eliberarea statului Perú.

San Pedro Sula

Oraș, 439 086 loc. (2001), în NV statului Honduras. Este situat la cca 160 km NV de Tegucigalpa. Fondat de spanioli în 1536, a fost reconstruit aproape în întregime. Este principalul centru industrial al țării și al doilea oraș ca mărime; produce o mare varietate de bunuri, printre care textile, alimentare, îmbrăcăminte, băuturi și mobilă.

San Salvador

Oraș, 507 700 loc. (2005), 2 232 300 loc. în zona metropolitană, capitala statului El Salvador. Fondat în 1525 de către spanioli, în apropiere de Suchitoto, a fost mutat în locul actual în 1528 și declarat oraș în 1546. A devenit capitala statului în 1839. Spre sfârșitul anilor 1970, a devenit centrul violențelor dintre guvern și grupurile politice ale aripii de stânga. Este centrul financiar, comercial și industrial al țării. Aici se află Universitatea de Stat El Salvador. Distrus de cutremurele din 1854, 1873 și 1917, precum și de inundațiile devastatoare din 1934, a fost reconstruit în repetate rânduri. Cutremurul din 1986 a ucis peste 900 persoane.

San Salvador

Vezi Bahamas

San Sebastian *în bască* Donostia

Port, 178 377 loc. (2001), situat în N Spaniei (Țara Bascilor). Este situat la gura de vărsare a râului Urumea din golful Biscaya, în apropiere de granița cu Franța. Menționat pentru prima dată în 1014, a fost atestat de Sancho Înțeleptul din Navarra pe la 1175. Orașul a ars în 1813, după ce trupele anglo-portugheze

îl cuceriseră de la francezi, în timpul Războiului Peninsular. În trecut a fost reședința de vară a curții regale spaniole, iar în prezent este o modernă stațiune pe litoral. În apropiere se află Muntele Urgull, pe al cărui vârf se găsește castelul Mota, datând din sec. XVI.

San Simeon

Fostă proprietate a lui William Radolph Hearst, în S Californiei, SUA. A fost construită pe o mare proprietate privată, de 99 000 ha, dezvoltată în anii 1860 de către tatăl lui Hearst. În 1919–1920, cu ajutorul arhitectei Julia Morgan, Hearst a început construcția unui complex de clădiri și grădini luxoase, ca reședință de țară. Reședința centrală, mai târziu numită Castelul Hearst, este o clădire în stilul renascentist spaniol, cu 150 de camere, fațadă asemănătoare unei catedrale și două turnuri pentru clopote. Decorațiunile interioare abundente sunt inspirate de cele din palatele și bisericile europene. Înfrumusețarea locului a continuat (1919–1948) cu adăugarea de numeroase clădiri auxiliare, grădini mediteraneene, galerii de sculpturi, piscine, fântâni, pergole și neprețuite colecții de artă aduse din toată lumea. Complexul este acum monument istoric al statului.

San Stefano, Tratatul de la ~

(1878)

Tratat de pace impus guvernului otoman de către Rusia, la sfârșitul Războiului ruso-turc. Prin acest tratat s-a stabilit înființarea principatului independent al Bulgariei, care includea cea mai mare parte a Macedoniei, reconstituirea altor provincii europene din Imperiul Otoman și cedarea unor teritorii din Turcia asiatică Rusiei. Acestui tratat i s-au opus Austro-Ungaria și Marea Britanie, fiind modificat în cadrul Congresului de la Berlin.

Sanaa

Oraș, 1 747 627 loc. (2004), capitala Yemenului. Localizat în partea de V a țării, a fost construit pe locul unei fortărețe preislamice antice din Ghumdan, atestată în sec. I î.Hr. Locuitorii orașului s-au convertit la islam în 632 d.Hr. Simbolic, s-a aflat sub suveranitate otomană din 1516, dar a fost sub controlul efectiv al imamilor Zaydi de la începutul sec. XVII până în 1872. A devenit capitala statului independent Yemen după ce otomanii au fost înfrânți în Primul Război Mondial. În 1990, după fuziunea Yemenului cu Republica Populară Democrată Yemen, a devenit capitala națiunii unificate. Timp de multe secole a fost considerat principalul centru economic, politic și religios al teritoriilor înalte ale Yemenului. Orașul vechi a fost desemnat de UNESCO în 1986 ca parte din Patrimoniul Cultural Mondial.

Sanaga

Râu în centrul Camerunului. După un parcurs orientat spre SV, se varsă în golful Biafra, în partea opusă insulei Bioko. Are o lungime de cca 525 km. De-a lungul cursului său superior se formează cascade și vârtejuri. Cursul apei este reglat de baraje și rezervoare, prin care se exploatează și resursele hidroenergetice ale râului.

sanatoriu

Instituție medicală pentru îngrijirea pacienților cronici, de obicei pe termen lung. De cele mai multe ori, persoanele internate aici nu necesită spitalizare, dar nici nu pot fi tratate ambulatoriu. În trecut, majoritatea pacienților erau persoane în vârstă, cu afecțiuni ușoare sau cu boli cronice incurabile, care primeau un minimum de îngrijiri. În prezent, sanatoriul îndeplinește un rol mult mai activ în sistemul sanitar, de multe ori ajutându-i pe pacienți să se obișnuiască să locuiască singuri acasă sau împreună cu un membru al familiei, când acest lucru este posibil. Pentru pacienții în situații critice, se folosește o aparatură costisitoare, îmbunătățindu-se totodată condițiile pentru bolnavii cronici. Totuși, calitatea îngrijirilor medicale diferă mult de la o instituție la alta.

Sánchez Cotán, Juan

(1561, Orgaz, Spania – 08.09.1627, Granada)

Pictor spaniol. Profund religios, a fost influențat de timpuriu de misticismul catolicismului care domina viața intelectuală din Toledo, unde era pictor de naturi moarte. A intrat în mănăstire în 1603 și a rămas frate mirean carthusian până la moarte. Deși picturile sale religioase nu sunt excepționale, naturile sale statice sunt considerate dintre cele mai bune din Europa. Realismul detaliilor, armonia vizuală și iluzia de adâncime

MUZEUL DE ARTĂ SAN DIEGO, DONAȚIE DIN PARTEA LUI ANNE R. ȘI A LUI AMY PUTNAM

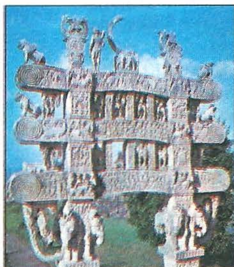
Gutuie, varză, pepene și castravete, ulei pe pânză de Juan Sánchez Cotán, cca 1602; Muzeul de Artă San Diego, California

transmit ideea de smerenie și de spiritualitate mistică. Preocuparea sa pentru relația dintre obiecte și pentru crearea iluziei realității cu ajutorul luminii și umbrelor a exercitat o influență importantă asupra operei lui Francisco de Zurbarán și asupra altor pictori spanioli de mai târziu.

Sanchi

Sculptură indiană care împodobește porțile către o colină relicvă budistă cunoscută sub numele Marea Stupa din Sanchi, în Madhya Pradesh, un monument extraordinar din sec. I d.Hr. Cei doi piloni pătrați ai fiecărei porți sunt acoperiți de capiteluri reprezentând animale sau pitici sculptați, peste care se află trei grinzi transversale, terminate în spirale și care sunt acoperite cu o mulțime de sculpturi în relief, descriind evenimente din viața lui Buddha. În unghiul format de grinda de jos și pilon sunt reprezentate figuri senzuale ale spiritelor terestre feminine.

Arhitravele intrării pe poarta de N (toran) la Marea Stupă de pe dealul Sanchi, Madhya Pradesh, India

ART RESOURCE – EB INC.

Sancho I
cunoscut ca **Sancho Fondatorul**

(1154, Coimbra, Portugalia – 26.03.1211)

Al doilea rege al Portugaliei (1185–1211), fiu al lui Afonso I. A colonizat porțiunile depopulate ale Portugaliei, întemeind noi orașe, și a reconstruit fortărețe și castele la frontieră. A încurajat coloniștii străini și a acordat ținuturi întinse clasei militare. Când Portugalia a fost invadată de maurii din dinastia Almohazilor (1189), el a trimis o flotă împotriva lor, dar a pierdut controlul terenurilor portugheze de la S de râul Tejo (1191).

Sancho II *cunoscut ca* Sancho cel Pios

(1207, Coimbra, Portugalia – 04.01.1248, Toledo, Castilia, Spania)

Al patrulea rege al Portugaliei (1223–1245). Domnia sa a fost marcată de o serie de încercări nereușite de a aduce stabilitate politică în regatul încercat de certuri fără sfârșit. A reluat războiul împotriva maurilor și a dobândit controlul asupra celei mai mari părți din Algarve (1238–1239). A fost detronat (1245) în favoarea fratelui său, Afonso III.

Sancho III Garcés
cunoscut ca **Sancho cel Mare**

(cca 992? d.Hr. – 18.10.1035)

Rege al Navarrei (1000–1035). Fiu al lui García III, a dovedit abilități în politică, reușind să-și extindă controlul asupra tuturor statelor creștine din Spania. În 1010 s-a căsătorit cu Munia, fata contelui de Castilia, și a ridicat Castilia la statut de regat în 1029. Împărțirea regatului între cei patru fii ai săi a dus la războaie fratricide după moartea sa.

Sancho IV
cunoscut ca **Sancho cel Viteaz**

(1257 – 25.04.1295, Toledo, Castilia)

Rege al Castiliei și Leónului (1284–1295). Al doilea fiu al lui Afonso X, a câștigat sprijinul nobilimii și al comandanților militari în eforturile sale de a fi recunoscut ca moștenitor și a uzurpat tronul la moartea tatălui său. Sancho a obținut victoria într-una dintre invaziile Andalusiei, condusă de regele Fèsului (1290), și a câștigat sprijinul Aragonului, căsătorindu-și fiul cu fiica lui Iacob II (1291). S-a bazat, în principal, pe sprijinul reginei sale războinice, María de Molina (m. 1321).

Sancțiunea pragmatică

(1713)

Decret al împăratului Carol VI, prin care cerea ca domeniile sale habsburgice să nu fie împărțite între moștenitorii săi, ci să îi revină ori celui mai mare fiu, ori, dacă nu există descendent masculin, celei mai mari fiice. În 1720 a devenit lege în statele habsburgice. În perioada ulterioară a domniei sale, Carol s-a concentrat să convingă și celelalte puteri europene să accepte această lege. Deoarece fiul său a murit aproape imediat după naștere (1716), fiica sa, Maria Tereza, i-a devenit moștenitoare. La moartea lui Carol (1740), decretul a fost contestat de Prusia și Bavaria, ceea ce a dus la izbucnirea Războiului pentru Succesiunea la Tronul Austriei.

Sand Creek, Masacrul din ~
sau **Masacrul lui Chivington**

(29 noiembrie 1864)

Atac surpriză al trupelor americane asupra unei tabere de indieni cheyenne. Un grup de 1 200 de bărbați, cei mai mulți voluntari din Colorado, aflați sub comanda colonelului John M. Chivington, a atacat câteva sute de indieni cheyenne stabiliți în Sand Creek, lângă Fortul Lyon, în teritoriile din SE ținutului Colorado. Indienii purtaseră

negocieri de pace cu comandantul fortului; când a început atacul, ei au înălțat un steag alb, dar trupele au continuat lupta, masacrând peste 200 de indieni. Crimele au dus la războaiele cu triburile de indieni de câmpie.

Sand, George *născută* Amandine-Aurore-Lucile Lucie Dupin

(01.07.1804, Paris, Franța – 08.06.1876, Nohant)

Scriitoare franceză. Încă din copilărie s-a îndrăgostit de viața de la țară, lucru reflectat în multe dintre operele sale. Căsătorită în 1822, s-a plictisit repede de soțul său, baronul Casimir Dudevant, și a început o serie de legături amoroase; printre amanții săi s-au numărat Prosper Merimée, Alfred de Musset și, mai ales, Frédéric Chopin. A devenit faimoasă (sub pseudonim) cu romanul *Indiana* (1832), un protest la adresa convențiilor care au legat o soție nefericită de soțul său. *Lélia* (1833) a făcut și mai pregnante concepțiile sale iconoclaste despre asocierile sociale și de clasă. Teme similare, împreună cu simpatia sa pentru oamenii săraci, sunt evidente în cele mai bune lucrări ale sale, așa-numitele romane rustice, printre care: *Balta diavolului* (La mare au diable, 1846), *Vagabondul de la țară* (François de Champi, 1848) și *Micuța Fadette* (La Petite Fadette, 1849).

George Sand
[illegible] CARNAVALET, PARIS

Sandalwood

Vezi Sumba

Sandburg, Carl

(06.01.1878, Galesburg, Illinois, SUA – 22.07.1967, Flat Rock, North Carolina)

Poet, istoric, nuvelist și folclorist american. A încercat mai multe meserii și a luptat în Războiul hispano-american, înainte de a se stabili la Chicago în 1913, unde a lucrat în jurnalism. Și-a câștigat renumele în 1914, publicând poezii, inclusiv cea mai cunoscută dintre ele, *Chicago*, în revista *Poetry*. Versurile sale libere, în stilul lui Whitman, elogiind muncitorii americani, au apărut în volume ca *Fum și oțel* (Smoke and Steel, 1920) și *Poporul, da* (The People, Yes, 1936). *Tolba de cântece americană* (The American Songbag, 1927) și *Noua tolbă de cântece americană* (New American Songbag, 1950) au reunit cântecele populare pe care el le-a cântat. Printre celelalte opere ale sale se numără *Abraham Lincoln: anii din prerie* (Abraham Lincoln: The Prairie Years, 1926); *Abraham Lincoln: anii de război* (Abraham Lincoln: The War Years, 1939, Premiul Pulitzer); *Stânca amintirilor* (Remembrance Rock, 1948) și patru cărți pentru copii, inclusiv *Povești din Rootabaga* (Rootabaga Stories, 1922).

Carl Sandburg, 1949
BIBLIOTECA ISTORICĂ DIN STATUL ILLINOIS, SPRINGFIELD

Sanders, Bary

(n. 1968, Wichita, Kansas, SUA)

Fotbalist american. A urmat cursurile Universității de Stat din Oklahoma, unde a câștigat Trofeul Heisman (1988) și a stabilit 34 de recorduri de viteză la nivel de facultate. Ca fundaș pentru Detroit Lions din 1989, a alergat 15 269 yarzi în primele zece sezoane, clasându-se al treilea, după Emmitt Smith și Walter Payton, de-a lungul întregii sale cariere. Deține recorduri pentru cele mai multe meciuri cu alergări de 150 yarzi sau mai mult (25). A uimit lumea fotbalului anunțându-și retragerea înaintea începerii sezonului din 1999.

Sanders, Otto Liman von

Vezi Otto Liman von Sanders

sandinist

Membru al Frontului de Eliberare Națională Sandinistă din Nicaragua (FSLN). Grupul a fost fondat în 1962, opunându-se dictaturii familiei Somoza, și a avut la bază sprijinul studenților, al muncitorilor și al țăranilor. Au lansat atacuri împotriva Gărzii Naționale nicaraguane, folosindu-se de bazele pe care le aveau în Honduras și Costa Rica. S-au separat în fracțiuni la mijlocul anilor 1970, dar s-au reunit în timpul revoluției din 1978–1979, care a reușit în cele din urmă să-l înlăture pe președintele Anastasio Somoza. O juntă ce îl avea în frunte pe Daniel Ortega a condus guvernul sandinist (1979–1990), care a pus în practică programe de educație și sănătate comunitară. În efortul de a răsturna guvernul, Statele Unite ale Americii au impus embargoul comercial, forțând instituțiile

internaționale de acordare de credite să suspende ajutorul financiar și, în același timp, au antrenat și au sprijinit susținătorii mișcării contrarevoluționare. FSLN și-a pierdut din influență și a fost înlăturat în 1990. *Vezi și* Violeta Chamorro.

Sandwich, Conte de ~
născut John Montagu

(13.11.1718 - 30.04.1792, Londra, Anglia)

Prim lord britanic al Amiralității (1748–1751, 1777–1781). A avut funcția de secretar de stat pentru zona de N (1763–1765, 1770–1771) și a contribuit la condamnarea lui John Wilkes. Numit prim lord al Amiralității în perioada Revoluției Americane, a fost criticat pentru menținerea celei mai mari părți a flotei britanice în apele europene, pentru a evita atacarea Franței. Atitudinea de susținere față de acțiunile de explorare l-a determinat pe căpitanul James Cook să dea insulelor Sandwich (mai târziu Hawaii) numele lordului, în 1778. Sandviciul a fost numit după el în 1762, când a petrecut 24 de ore la o masă de joc, fără a consuma un alt tip de hrană.

Sangallo cel Tânăr, Antonio da
Vezi Antonio da Sangallo cel Tânăr

Sanger, Frederick
(n. 13.08.1918, Rendcombe, Gloucestershire, Anglia)

Biochimist britanic. A studiat la Universitatea Cambridge și a lucrat apoi în cadrul Consiliului Medical de Cercetare din Cambridge (1951–1983). Timp de zece ani, cercetările sale au urmărit descoperirea structurii moleculei de insulină, determinând ordinea exactă a tuturor aminoacizilor în 1955. Tehnica sa de determinare a modului în care aminoacizii sunt legați în proteine a făcut posibilă descoperirea structurii multor altor proteine complexe. În 1958 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru chimie. În 1980 a devenit a patra persoană distinsă cu Premiul Nobel pentru a doua oară (tot pentru chimie), împărțind acest premiu cu Paul Berg și Walter Gilbert (n. 1932), pentru determinarea secvenței nucleotidelor dintr-o moleculă ADN a unui virus.

Sanger, Margaret
născută Margaret Higgins

(14.09.1879, Corning, New York, SUA - 06.09.1966, Tucson, Arizona)

Promotoare americană a metodelor de contracepție. A fost asistentă în domeniul obstetric într-un cartier sărac al New Yorkului, unde a remarcat relația dintre sărăcie, fertilitatea necontrolată și rata crescută a mortalității infantile și a femeilor. În 1914 a publicat revista *Femeia rebelă* (The Woman Rebel) denumită mai târziu *Articole despre controlul sarcinii* (Birth Control Reviews), care a fost considerată obscenă și, prin urmare, interzisă. A fost arestată în 1916 pentru distribuirea prin poștă de materiale privind controlul sarcinii, iar apoi și-a deschis prima clinică de control al sarcinilor din țară. Apelurile sale în justiție i-au adus multă publicitate și sprijin pentru cauza sa; curând, Curtea Federală a dat medicilor dreptul de a prescrie contraceptive. În 1921 a fondat Liga Americană pentru Controlul Sarcinilor. În scurt timp, ea și-a extins campania la nivel mondial și a organizat prima Conferință mondială asupra populației (1927). A devenit președintele fondator al Federației Internaționale de Planning Familial (1953).

Margaret Sanger

FEDERAȚIA AMERICANĂ DE PLANIFICARE FAMILIALĂ

sangha
Ordin monastic budist, în mod tradițional compus din patru grupuri: călugări, călugărițe, mireni și mirene. Înființat de Buddha, este cea mai veche structură a clericilor celibatari. Împreună cu Buddha și dharma, constituie Refugiul Treimii, o credință de bază în budism. Buddha a întemeiat *sangha bhiksu* pentru bărbați și, mai târziu, *sangha bhiksuni* pentru femei. Membrii ordinului trăiesc din darurile comunității, fiind descurajați să se angajeze în activități comerciale sau agricole. Trăiesc în conformitate cu normele vieții monastice cuprinse în *Vinaya Pitaka*.

Sangre de Cristo
Segment nordic al Munților Stâncoși, SUA. Se întinde spre SE pe o distanță de cca 400 km, din partea central-sudică a statului Colorado până în partea central-nordică a statului New Mexico. Multe dintre vârfurile sale depășesc 4 300 m. Vârful Blanca, de 4 372 m, este cel mai înalt. Turismul și mineritul sunt principalele activități economice.

Sankara *sau* **Samkara**
(cca 700 d.Hr., Kerala - 750 d.Hr.,/?/)
Filozof și teolog indian. Născut într-o familie pioasă de brahmani, a devenit un sannyasi după moartea tatălui său. Se spune că a călătorit în toată India, având ocazia să discute cu filozofi de diferite orientări. A scris mai mult de 300 de lucrări sanscrite, cele mai multe fiind comentarii și expuneri despre literatura vedică. Este cel mai renumit exponent al școlii advaita de filozofie Vedanta. Este considerat cel care a pus bazele hinduismului ortodox în India, după secole de provocări din partea jainismului și a budismului.

sankin kotai
În timpul shogunatului Tokugawa (1603–1867) din Japonia, sistem de domiciliere alternativă, prin care daimyo erau obligați să locuiască alternativ la propriul han (domeniu feudal) și în orașul capitală Edo. Acest sistem a fost inaugurat în 1635 și a durat până în 1862. Sistemul a împiedicat constituirea daimyo într-o posibilă amenințare pentru shogunat în domeniile lor și, din cauza costurilor ridicate, determinate de menținerea a două reședințe, i-a oprit să devină prea bogați. A contribuit, de asemenea, la înflorirea culturii urbane și a schimburilor comerciale, conducând la îmbunătățirea rețelei de drumuri și a comunicațiilor.

Sankt Petersburg *anterior (1914-1924)* **Petrograd** *sau (1924-1991)* **Leningrad**
Oraș, 4 669 400 loc. (2002), și port în NV Rusiei. Situat în delta fluviului Neva, la vărsarea acestuia în Golful Finic, este al doilea oraș ca mărime din Rusia, după Moscova. Întemeiat de Petru I (cel Mare) în 1703, a fost capitala Imperiului Rus din 1712 până în 1917. A fost scena Revoluției decembriste din 1825 și a atacului din Duminica Sângeroasă asupra muncitorilor, în timpul Revoluției Ruse din 1905. A fost primul centru al revoluției bolșevice (*vezi* Revoluția Rusă din 1917) dar, în 1918, și-a pierdut statutul de capitală, în favoarea Moscovei. În Al Doilea Război Mondial a fost asediat de trupele germane (septembrie 1941–ianuarie 1944), perioadă în care au murit sute de mii de oameni (*vezi* asediul Leningradului). Din 1990, primarul și un consiliu reformist al orașului au contribuit la eliberarea țării de sub controlul partidului comunist. Este centru cultural, educațional și industrial, precum și cel mai mare port la mare al Rusiei. Printre ramurile industriale se numără construcțiile de mașini, construcțiile navale, industria ușoară, industria tipografică. Unul dintre cele mai frumoase orașe ale Europei, este străbătut de foarte multe canale, cu peste 600 de poduri; aici se află numeroase palate, catedrale, muzee (*vezi* Ermitaj) și monumente istorice. În 1990 a fost inclus de UNESCO pe lista Patrimoniului Cultural Mondial.

sannyasi
În hinduism, persoană care a renunțat la toate legăturile cu familia și societatea, căutând eliberarea spirituală. Sannyasi reprezintă o categorie de asceți sadhu care nu locuiesc în comunități, având o viață itinerantă, de cerșetor. Cei despre care se spune că au dobândit pe deplin autocunoașterea sunt considerați a fi liberi de toate regulile și îndatoririle lumești, inclusiv cele ce țin de castă, și nu li se cere să îndeplinească ritualuri de venerare ori să aducă ofrande. După moarte, trupurile lor, în loc să fie arse, sunt înmormântate în poziție șezând.

San Pietro, Bazilica ~
Actuala biserică a Sfântului Petru din Roma, începută de papa Iuliu II în 1506 și terminată în 1615. Este biserica papilor și una dintre cele mai mari biserici din lume. A fost construită în locul vechii biserici Sf. Petru, ridicată de împăratul Constantin deasupra presupusului mormânt al Sfântului Petru. Conform planului inițial al lui Donato Bramante, clădirea urma să aibă forma de cruce greacă, cu o cupolă centrală. Mai mulți arhitecți, inclusiv Rafael, au conceput noi planuri după moartea lui Bramante, schimbând forma inițială într-o cruce latină. Antonio da Sangallo cel Tânăr a revenit la planul simetric al lui Bramante. Michelangelo, care i-a urmat lui da Sangallo, aproape reușise să finalizeze tamburul masivei cupole înainte de moartea sa. Papa Paul V (1605–1621) a insistat apoi, din motive liturgice, să se adopte un plan longitudinal și, de aceea, a acceptat proiectul lui Carlo Maderno (1556–1629), care a extins naosul spre E. Gian Lorenzo Bernini a adăugat piața eliptică, înconjurată de colonade, ce reprezintă calea de acces spre bazilică. În catedrală se află numeroase capodopere renascentiste și baroce, printre care *Pietà* de Michelangelo, baldachinul de Bernini, statuia Sf. Longinus, mormântul papei Urban VIII și tronul din bronz al Sfântului Petru.

sanscrită

Veche limbă indo-ariană, limba literară clasică folosită în scrierile hinduismului. Cea mai veche formă a sa este vedica, atestată în formele sale timpurii în unele părți din *Rig Veda*, datând de la sfârșitul mileniului II î.Hr. Sanscrita vedică târzie a fost descrisă și codificată într-o gramatică scrisă de Panini, datând din jurul sec. V î.Hr. Activitatea literară în așa-numita sanscrită clasică, apropiată în multe privințe de limba descrisă de Panini, s-a dezvoltat în perioada 500 î.Hr.–1000 d.Hr. Sanscrita de azi (folosind în mod curent scrierea devanagari) este o limbă a educației și lingua franca pentru cărturarii brahmani. Este o limbă indo-europeană veche, cu un sistem complicat de inflexiuni nominale și verbale.

sansculotte

(*în franceză, sans-culotte*, fără pantaloni)

În timpul Revoluției Franceze, membru voluntar al armatei revoluționare, prost îmbrăcat și echipat necorespunzător; de asemenea, parizian ultrademocrat din timpul Revoluției. Voluntarii din clasa muncitoare purtau pantaloni lungi pentru a se distinge de cei din clasele de sus, care purtau pantaloni până la genunchi (*culotte*). Aliați cu iacobinii (*vezi* iacobini) în timpul Terorii, grupurile de sansculotte includeau ultrademocrații din toate clasele sociale. Influențele lor s-au diminuat după căderea lui Maximilien Robespierre, în 1794.

Sansovino, Andrea *născut* Andrea Contucci

(1467?, Monte San Sovino, Republica Florența - 1529, Monte San Sovino)

Sculptor italian. Detaliile rafinate și foarte emoționante ale altarului din marmură al bisericii San Spirito din Florența (1485–1490) sunt reprezentative pentru stilul său timpuriu; sculptura sa în marmură *Botezul lui Hristos* (Battesimo di Cristo, 1502), amplasată în fața unei uși de baptisteriu din Florența, marchează o trecere spre stilul Renașterii târzii, cu atitudinea sa distinsă și emoții puternice, dar reținute. Mormintele create pentru doi cardinali în biserica Santa Maria del Popolo din Roma (terminate în 1509) au fost cele mai influente inovații ale sale, datorită asemănării cu niște arce de triumf și reprezentării dormind a celor doi cardinali decedați. Operele sale prezintă tranziția de la începuturile Renașterii la Renașterea matură, iar stilul său grațios a contrabalansat sculpturile titanice ale lui Michelangelo din sec. XVI.

Sansovino, Jacopo *născut* Jacopo Tatti

(02.06.1486, Florența, Republica Florența - 27.11.1570, Veneția, Republica Veneția)

Sculptor și arhitect italian. Elev al lui Andrea Sansovino în Florența, al cărui nume l-a și adoptat. În 1505–1506 a venit la Roma pentru a studia arhitectura și a lucra la restaurarea sculpturilor antice. După prădarea Romei, în 1527, a fugit la Veneția, fiind numit arhitect al statului (1529). Biblioteca San Marco (începută în 1537) este una dintre operele arhitecturale majore ale sec. XVI. Sculpturile lui pline de viață erau adesea elementele decorative pe fațada construcțiilor sale. Cele mai cunoscute dintre statuile sale sunt figurile colosale ale lui Marte și Neptun, amplasate pe scările Palatului Dogilor (1554–1566). Dintre toți arhitecții Renașterii, el a reușit o îmbinare de mare succes între sculptură și arhitectură.

Santa

Râu situat în regiunea central-vestică a statului Perú. Izvorând din Cordillera Blanca, în Munții Anzi, curge în direcția NV, coborând pentru a forma Callejón de Huaylas, o regiune agricolă intens populată. Sub Huallanca, își schimbă direcția către V, coborând printr-o vale spectaculoasă, Cañon del Pato, pentru a intra în Oceanul Pacific după un curs de 300 km. Furnizează energie unor stații hidroelectrice.

Santa Ana

Oraș, 139 389 loc. (1992), situat în NV statului El Salvador. Unul dintre cele mai mari orașe ale țării și un important centru producător de cafea, cu una dintre cele mai mari mori de cafea din lume. Alte ramuri ale economiei sunt industria mobilei, a textilelor din bumbac și a marochinăriei. În apropierea lacului Coatepeque, nu departe de oraș, există stațiuni de vară, iar la o distanță de 14 km spre V se află ruinele orașului indian Chalchuapa. Tot în apropiere se află și vulcanul Santa Ana, cu o înălțime de 2 365 m.

Santa Ana

Oraș, 337 977 loc. (2000), situat în SV Californiei, SUA. Aflat la E de Long Beach, locul a fost amenajat ca oraș în 1869. După construirea Căii Ferate a Pacificului de S, prin care s-a făcut legătura cu Los Angeles, în 1878, orașul a devenit un centru de prelucrare a produselor agricole din valea Santa Ana. Bazele militare din apropiere și construirea de autostrăzi au contribuit la

dezvoltarea industrială și rezidențială după Al Doilea Război Mondial.

Santa Anna, Antonio (López de)

(21.02.1794, Jalapa, Mexic – 21.06.1876, Ciudad de México)

Soldat și președinte al Mexicului în repetate rânduri (1833–1836, 1844–1845, 1847, 1853–1855). S-a implicat în aproape toate litigiile timpului său, luptând de ambele părți. Este renumit atât pentru victoriile sale glorioase, incluzând dejucarea încercărilor Spaniei de a recuceri Mexicul (1829), precum și pentru eșecurile sale dezonorante, cum ar fi înfrângerea și capturarea sa de către Sam Houston la San Jacinto, în timpul revoltei din Texas (1836). Când a izbucnit Războiul Mexican, l-a contactat pe președintele James Polk pentru a negocia pacea, dar la sosirea în Mexic a condus forțele mexicane împotriva Statelor Unite (1846–1847), fiind apoi exilat. Când Maximilian a fost încoronat împărat al Mexicului, Santa Anna și-a oferit serviciile atât acestuia, cât și oponenților săi, dar nimeni nu i-a acceptat oferta. A trăit în străinătate (1855–1874), întorcându-se în cele din urmă în Mexic, pentru a muri în sărăcie. *Vezi și* Alamo; Caudillo, Reforma.

Antonio López de Santa Anna, dagherotip de F.W. Seiders

MUZEUL SAN JACINTO AL ASOCIAȚIEI ISTORICE, MONUMENTUL SAN JACINTO, TEXAS

Santa Barbara

Oraș, 92 325 loc. (2000), situat în S Californiei, SUA, pe coasta Pacificului. Numit după sfânta patroană a marinarilor în 1602, a devenit în 1782 amplasamentul unei unități militare spaniole. Misiunea din Santa Barbara a fost construită în 1786; reprezintă sediul din V al ordinului franciscan și, de la înființare, a fost folosită neîntrerupt. Localitatea s-a transformat, ulterior, într-un port aglomerat și s-a constituit ca oraș în 1850. După ce Căile Ferate ale Pacificului de S au construit o linie până în Santa Barbara (în 1887), orașul a devenit o stațiune litorală cunoscută. Economia sa este susținută de fermele de animale și de producția de petrol. Printre instituțiile de învățământ pe care le găzduiește se numără Universitatea California din Santa Barbara (1891).

Santa Barbara, Insulele ~

Lanț de insule la S de California, SUA. Extinzându-se pe 240 km lungime și la 20–45 km în largul coastei, acest lanț se împarte în grupul Santa Barbara (San Miguel, Santa Rosa, Santa Cruz și Anacapa) și grupul Santa Catalina (Santa Barbara, San Nicolas, Santa Catalina și San Clemente). Insulele variază în mărime de la Santa Cruz (254 kmp) la insulițele Anacapa. Insule cu relief montan neregulat, sunt locuite de colonii de lei de mare, pescăruși și păsări, fiind recunoscute pentru viața vegetală remarcabilă (câteva sute de varietăți de plante). Pe insulele mai mari se găsesc ferme de oi și vite, iar Santa Catalina este o stațiune cunoscută. Parcul Național Santa Barbara (înființat ca monument național în 1938) cuprinde Anacapa, San Miguel, Santa Barbara, Santa Cruz și Santa Rosa.

Santa Cruz

Oraș, 1 116 059 loc. (2001), situat în partea central-estică a Boliviei. Fondat de spaniolii din Paraguay în 1561, pe locul numit astăzi San José de Chiquitos, a fost atacat de mai multe ori de indieni până în 1595. Apoi a fost strămutat în locul pe care se află astăzi, fiind redenumit Santa Cruz de la Sierra. În 1811, locuitorii săi și-au declarat independența față de Spania. Fiind cel mai mare oraș din Bolivia, reprezintă o importantă piață de desfacere pentru produsele agricole, incluzând trestia-de-zahăr și orezul, cultivate în zonele din jur. În Santa Cruz se află o rafinărie de petrol și sediul unei universități.

Santa Cruz de Tenerife

Oraș portuar, 188 477 loc. (2001), centrul administrativ al insulei Tenerife din Insulele Canare, Spania (Comunitatea Autonomă Canare). Întemeiat în 1494, se întinde pe o mică zonă de câmpie cuprinsă între două ravene, de obicei secate. A fost atacat de către britanici în 1657 și 1797, al doilea asalt fiind condus de Horatio Nelson. După 1877, dezvoltarea sa a fost stimulată de comerțul cu banane și roșii, iar mai târziu, de îmbunătățirile portuare și de turism. Francisco Franco, pe vremea aceea căpitan general al Insulelor Canare, a organizat în Santa Cruz revolta națională care a dus la Războiul Civil Spaniol din 1936. Printre ramurile industriale de bază se numără și rafinarea petrolului.

Santa Fe

Oraș, 62 203 loc. (2000), centrul administrativ al statului New Mexico, SUA.

Este așezat la poalele Munților Sangre De Cristo. Fondat de spanioli în 1610, a fost centrul administrativ, militar și misionar al unei vaste colonii spaniole, puțin populate, în sec. XVIII. În timpul Războiului Mexican din 1846, orașul a fost ocupat de forțele Statelor Unite conduse de generalul Stephen Kearny. După ce New Mexico a fost cedat Statelor Unite, Santa Fe a devenit capitala teritoriului în 1851. În 1912 a devenit capitala statului. A reprezentat punctul terminus vestic al drumului Santa Fe. Este un centru turistic important, remarcabil pentru articolele meșteșugărești indiene și mexicane, iar numeroasa populație hispano-americană l-a transformat în capitala culturală din SV. Este o stațiune de vară foarte cunoscută, dar, în aceeași măsură, atrage și amatorii de schi.

Santa Fe, Calea Ferată ~

Vezi Atchison, Topeka and Santa Fe Railroad Co.

Santa Fe, drumul sau pista ~

Drum istoric pentru căruțe, care ducea de la Independence, Missouri, la Santa Fe, New Mexico, SUA. Reprezentând un important traseu comercial în perioada 1821–1880, drumul a fost inaugurat de William Becknell și a fost folosit de caravanele comercianților. De la râul Missouri, drumul urmărea cumpăna afluenților râurilor Arkansas și Kansas până la orașul modern Great Bend, Kansas, continuând apoi de-a lungul râului Arkansas. La capătul de V, trei drumuri coteau spre S, către Santa Fe, cel mai scurt dintre ele fiind scurtătura Cimarron, prin valea râului Cimarron. După terminarea căii ferate Santa Fe, în 1880, drumul a fost abandonat.

Santa Gertrudis

Cea mai grea rasă de bovine, dezvoltată în sec. XX de King Ranch din Texas, SUA, prin încrucișarea taurilor din rasa Brahman cu vacile din rasa Shorthorn. De obicei sunt de culoare roșie-închis, uneori cu mici semne albe pe frunte sau pe părțile laterale. Au trupul lung și solid, cu piele catifelată în zona gâtului, a pieptului și a burții.

Santa Isabel *sau* Santa Ysabel

Insulă, 14 000 loc. (1986), situată în centrul insulelor Solomon, din V Oceanului Pacific de S. Localizată la 80 km NV de Guadalcanal, are o lungime de cca 209 km și o lățime de maxim 32 km. Muntele Marescot, care atinge o înălțime de 1 219 m, este cel mai înalt vârf. Insula s-a aflat sub control german în perioada 1886–1899. Golful Rekata, de pe coasta de NV, a fost bază japoneză în Al Doilea Război Mondial. Plantațiile de cocotieri și dezvoltarea cherestelei sunt surse importante pentru economie.

Santa Isabel

Vezi Malabo

Santa Rosa

Oraș, 147 595 loc. (2000), în V Californiei, SUA. Este situat la poalele Munților Sonoma, la NV de San Francisco. Fondat în 1833 și constituit ca oraș în 1868, a devenit un centru de procesare și exportare a produselor agricole din valea Sonoma. Economia se bazează pe vânzările cu amănuntul, furnizând produse unei populații în continuă creștere. Orașul a găzduit casa și grădinile cultivatorului de plante Luther Burbank. În apropiere se află și Casa Memorială Jack London.

Santander

Oraș portuar, 180 717 loc. (2001), centrul administrativ al comunității autonome a Cantabriei, din N Spaniei. Important port la mare și stațiune de vară, este situat pe țărmul de S al Cape Mayor, o peninsulă stâncoasă care se extinde către E și adăpostește golful Santander, un braț al golfului Biscaya. Orașul a fost reconstruit după un incendiu devastator în 1941. Pe lângă turism, economia se bazează pe construcția de nave, pescuit și prelucrarea fierului. În apropiere se află peșterile de la Altamira și Castillo.

Santayana, George *născut* Jorge Augustin Nicolás Ruiz de Santillana

(16.12.1863, Madrid, Spania – 26.09.1952, Roma, Italia)

Filozof, poet și umanist american de origine spaniolă. S-a stabilit în Statele Unite în 1872. După absolvirea Universității Harvard, a predat filozofia acolo (împreună cu William James și Josiah Royce) în perioada 1889–1912. A început să scrie lucrări în domeniul esteticii, al filozofiei speculative și al criticii literare, precum *Simțul frumuseții* (The Sense of Beauty, 1896), *Interpretări ale poeziei și ale religiei* (Interpretations of Poetry and Religion, 1900) și *Viața rațiunii* (The Life of Reason, 1905–1906). S-a întors în Europa în 1912. Lucrarea *Scepticismul și credința animalică* (Scepticism and Animal Faith, 1923) transmite cel mai bine teoria sa asupra esențelor și „solipsismului momentului

actual" și descrie rolul jucat de „credința animalică" în diverse forme ale cunoașterii. A scris și un roman, *Ultimul puritan* (The Last Puritan, 1935), și o autobiografie, *Persoane și locuri* (Persons and Places, 3 vol., 1944–1953).

Santee

Râu în zona central-sud-estică a Carolinei de Sud, SUA. Curge spre SE, vărsându-se în Oceanul Atlantic după un parcurs de 230 km. A fost stăvilit pentru a forma rezervorul lacului Marion, care leagă, printr-un canal navigabil, lacul Moultrie și râul Cooper de Charleston, Carolina de Sud. Întregul sistem de râuri reprezintă cel mai important canal navigabil și sursă de energie hidroelectrică din Carolina de Sud.

santería

Mișcare religioasă care a luat naștere în Cuba. Combină credințele și practicile vest-africane yoruba cu elemente din romano-catolicism. Susține credința într-o singură ființă supremă, însă venerarea și ritualurile sunt centrate pe *orisha* zeități sau sfinți patroni (având corespondenți printre sfinții romano-catolici) care combină forța naturii și caracteristicile umane. Practicile religioase includ dansul în transă, baterea ritmică a tobelor, posedarea de către spirite și sacrificarea animalelor. Are un număr considerabil de adepți în Statele Unite, mai ales în Florida și în zone cu o populație de origine africană și hispanică numeroasă. *Vezi și* candomblé; macumba; voodou.

Santiago (de Chile)

Oraș, 4 630 000 loc. (2002), capitala statului Chile. Situat în partea centrală a țării, pe râul Mapocho, la o altitudine de 520 m. Înființat în 1541 de spanioli, orașul a trecut în repetate rânduri prin cutremure, inundații și revolte civile; a fost ocupat în 1817, în timpul Războiului pentru independență (1810–1818). A devenit capitala statului independent Chile în 1818. Este centrul economic și cultural și principalul oraș industrial al țării; produce textile, încălțăminte și alimente. Orașul se mândrește cu o viață culturală cosmopolită și găzduiește Universitatea din Chile.

Santiago de Compostela

Oraș, 90 188 loc. (2001), centrul administrativ al comunității autonome Galicia, situată în NV Spaniei. Găzduiește o catedrală romanică terminată în 1211, care a fost ridicată pe mormântul Sfântului Apostol Iacob. Mormântul, descoperit în sec. IX d.Hr., a devenit cel mai important loc de pelerinaj creștin din Europa, după Roma. Orașul care s-a dezvoltat în jurul mormântului a fost distrus în 997 d.Hr. de mauri și reconstruit în Evul Mediu. Printre activitățile economice de bază se numără agricultura, prelucrarea argintului, sculptura în lemn și prelucrarea pânzei și a hârtiei. Orașul găzduiește mai multe colegii și universități.

Santiago de Cuba

Oraș portuar, 423 392 loc. (2002), situat în E Cubei. Este al doilea oraș ca mărime al Cubei. Întemeiat în 1514, a fost mutat pe actualul amplasament în 1522. În perioada colonială timpurie avea o poziție strategică în N Mării Caraibilor și a fost capitala Cubei până în 1589. A reprezentat un punct central în Războiul hispano-american, iar în 1898 întreaga flotă spaniolă a fost distrusă în apropierea coastei sale. A constituit scena atacului organizat de Fidel Castro în 1953 împotriva cazarmei Moncada. Este centrul unei regiuni agricole și miniere, exportând cupru, fier, mangan, zahăr și fructe.

Santiago (de los Caballeros)

Oraș, 365 000 loc. (1993), situat în partea central-nordică a Republicii Dominicane. Înființat pe la 1500, a fost distrus de un cutremur în 1562 și reconstruit la câteva mile depărtare. Ruinele vechiului oraș se mai văd încă în cartierul San Francisco de Jacagua. Este al doilea oraș ca mărime al țării; economia sa se bazează în cea mai mare parte pe producția de materiale farmaceutice, țigări, rom și cafea.

Santo Domingo

Oraș, 1 556 000 loc. (1993), capitala Republicii Dominicane. Este situat pe coasta de SE a insulei Hispaniola, la gura râului Ozama. Întemeiat în 1496 de fratele lui Cristofor Columb, Bartolomeo, capitală a primei colonii spaniole din America, este cel mai vechi oraș permanent întemeiat de europeni în emisfera vestică. S-a aflat sub control francez în perioada 1795–1809, fiind anexat Spaniei în perioada 1861–1865. A devenit capitala Republicii Dominicane când țara și-a câștigat independența față de Spania, în 1865. În 1936, orașul a fost numit Ciudad Trujillo, după numele președintelui Rafael Trujillo, dar și-a recăpătat numele originar după asasinarea acestuia, în 1961. Este centrul comercial și cultural al republicii și, totodată, cel mai important

port. Printre industriile dezvoltate se numără metalurgia și industria produselor petrochimice. Este renumit pentru că aici se află mormântul lui Cristofor Columb.

Santo Tomé de Guayana

Vezi Ciudad Guayana

Santorini

Vezi Thira

Santorio, Santorio *în latină* Sanctorius

(29.03.1561, Capodistria, pe coasta Mării Adriatice, azi Slovenia - 22.02.1636, Veneția)

Medic italian. A adaptat mai multe dintre invențiile lui Galileo pentru a face un termometru medical și un ceas pentru măsurarea pulsului. Pentru a testa afirmația lui Galenus conform căreia respirația se produce și prin piele, sub forma „transpirației imperceptibile", a construit un cântar de dimensiuni mari, pe care mânca, lucra și dormea deseori, pentru a putea urmări schimbările de greutate ale trupului său în raport cu hrana solidă și lichidă ingerată și cu materiile eliminate. După 30 de ani, a descoperit că întreaga cantitate de excremente vizibile era mai mică decât cantitatea de substanțe ingerate; studiul său a marcat introducerea procedurii cantitative în cercetarea medicală. Lucrarea sa *Despre măsurătorile medicale* (De statica medicina, 1614) a reprezentat primul studiu sistematic al metabolismului bazal.

Sanusi, al- *nume complet* Sidi Muhammad ibn Ali al-Sanusi al-Mujahiri al-Hasani al-Idrisi

(1787, Tursh, lângă Mostaganem, Africa de N - 07.09.1859, Jaghbub, Cyrenaica)

Teolog musulman din Africa de N. Și-a făcut pregătirea religioasă în Fès, Maroc, aflat sub influență franceză la vremea respectivă. În timp, a devenit convins de necesitatea revitalizării comunității islamice, pentru a se putea elibera de sub dominația străină. Folosind metode pe care și le formase printre beduinii din Hejaz, a organizat triburile din Cyrenaica pentru a rezista în fața dominației italiene, punând bazele unei mișcări mistice militante, Sanusiya (1837), care a sprijinit Libia în lupta pentru câștigarea independenței în sec. XX. Primul rege al Libiei, Idris I, a fost nepotul său.

São Francisco

Fluviu din E Braziliei. Cel mai mare fluviu aflat în întregime pe teritoriul Braziliei, curge dinspre N și E de-a lungul marelui platou central, pe o distanță de cca 2 914 km, îndreptându-se către Oceanul Atlantic. Valea superioară este o zonă cu vegetație forestieră spinoasă; climatul din bazinul fluviului este uscat și cald. Varietățile de pești ce trăiesc în el reprezintă o sursă de hrană importantă. Barajele hidroelectrice furnizează energie regiunii de NE a Braziliei.

São Paulo

Oraș, 18 390 800 loc. (2002) în zona metropolitană, în SE Braziliei. Este situat la 48 km distanță de Santos, portul său la Oceanul Atlantic. Întemeiat de iezuiții portughezi în 1554, a devenit, în sec. XVII, bază de explorare, iar în 1711 a fost declarat oraș. Aici a fost proclamată, în 1822, declarația de independență a Braziliei, de către împăratul Pedro I. De la sfârșitul sec. XIX s-a dezvoltat cu rapiditate. Este cel mai important centru industrial din America de Sud, producând oțel, vehicule, mașini-unelte și o mare varietate de bunuri de consum, inclusiv textile și aparate casnice. Este, totodată, cel mai mare oraș al Braziliei, un important centru cultural și unul dintre cele mai populate orașe din lume.

São Tomé

Oraș, 49 957 loc. (2001), capitala insulelor São Tomé și Principé. Situat pe coasta de NE a insulei São Tomé, localizat pe ecuator în golful Guineei. Este cel mai mare oraș al țării și cel mai important port al ei.

São Tomé și Principé *denumire oficială* Republica Democrată ~

Stat din Africa Centrală. Este situat pe linia ecuatorială în golful Guineei, la V de continentul african. Suprafața: 1 001 kmp; 157 000 loc. (2005). Capitala: São Tomé. Majoritatea populației este de origine africană. Limbi: portugheza (oficială), dialecte creole. Religia: creștină. Moneda: dobra. Țara este formată din două insule principale, São Tomé și Principé, care sunt despărțite de cca 145 km și de mai multe insulițe. Cele două insule principale sunt formate din ținuturi joase în partea de NE, ținuturi muntoase vulcanice în partea centrală și râuri repezi. Economia este parțial controlată de guvern și parțial privatizată, bazându-se pe agricultură și pescuit; a depins multă vreme de asistența economică internațională. Țara are statut de republică cu o singură cameră legislativă; șeful statului este președintele, iar guvernul este condus de un prim-ministru.

Explorate pentru prima dată de navigatorii europeni în 1470, insulele au fost colonizate de portughezi în sec. XVI și au fost folosite în comerțul și transportul de scavi. Zahărul și cacaua sunt principalele produse agricole. Insulele au devenit provincie a Portugaliei în 1951 și și-au dobândit independența în 1975.

São Vicente

Promontoriu, în extremitatea de SV a Portugaliei. Grecii și romanii îl numeau Promontorium Sacrum (Promontoriul Sfânt), datorită unui altar ridicat aici. Păstoritul și pescuitul sunt principalele ramuri economice. În apropiere de Sagres, cel mai important oraș al zonei, se afla localitatea Vila do Infante, unde pe la 1420 prințul Henric Navigatorul a construit un observator naval și o școală pentru navigatori. În largul Capului São Vicente au avut loc, de-a lungul timpului, multe bătălii navale.

Saône *anterior* Arar

Râu în E Franței. Curge spre S, întâlnindu-se cu fluviul Ron la Lyon. Este navigabil în amonte de Lyon, pe o lungime de 373 km, și are 30 de ecluze de-a lungul cursului său, care este aproape în întregime canalizat. Traficul șlepurilor este intens de-a lungul cursului inferior și comunică prin canale atât cu Rinul, cât și cu Sena.

Saoshyant

În zoroastrism și parsism, ultim salvator al lumii. Este cel mai important dintre cei trei salvatori, care sunt fiii postumi ai lui Zoroastru. Este așteptat să apară la sfârșitul ultimului mileniu al omenirii. A fost conceput în mod miraculos de o fecioară care a înotat într-un lac unde era păstrată sământa lui Zoroastru. Se spune că va învinge puterile demonice și că va învia trupurile celor morți, înzestrându-le cu perfecțiunea eternă, după ce toate sufletele vor fi curățate.

Sapir, Edward

(26.01.1884, Lauenburg, Pomerania, Germania - 04.02.1939, New Haven, Connecticut, SUA)

Lingvist și antropolog american (de origine poloneză). Este fondatorul etnolingvisticii, care are ca obiect relația culturii cu limbajul, și unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai școlii americane (descriptive) de lingvistică structurală. A devenit celebru prin contribuțiile sale la studiul limbilor americano-indiene. Cea mai cunoscută lucrare a sa este *Limbajul* (Language, 1921).

sapotier

Copac tropical veșnic verde (*Manilkara* sau *Achras zapota*) și fructul său, din familia *Sapotaceae*, originar din S Mexicului și N Americii Centrale. Fructul de culoare maro-ruginie se mănâncă proaspăt în multe zone tropicale și subtropicale. Aroma sa dulce a fost comparată cu o combinație de pere și zahăr ars. Când fructul este copt, semințele sale negre strălucitoare sunt înconjurate de pulpa străvezie, zemoasă, de culoare gălbuie-maro; când este crud, pulpa conține atât tanin, cât și latex lăptos, fiind neplăcută la gust. Latexul este sursa principală de chicle, substanță care era, cândva, importantă în industria gumei de mestecat.

sapotier (moșmon-de-America) (*Manilkara* sau *Achras zapota*)

WALTER DAWN

Sappho

(cca 610–580 î.Hr., Lesbos, Asia Mică)

Poetă greacă. Se cunosc puține date despre viața ei, în afară de faptul că s-a născut pe insula Lesbos și a devenit spiritul conducător al unei societăți neoficiale de femei numită *thiasos*, ale cărei membre aparțineau familiilor bune din epocă și aveau ca scop îndeletnicirea cu lucruri plăcute, printre care și compunerea și recitarea de versuri. Temele principale ale poeziei sale sunt de natură intimă, cum ar fi iubirile, geloziile și animozitățile care se dezvoltau în acea atmosferă. Stilul său, materializat în cea mai mare parte în dialectul local, nu în limba literară, este concis, direct și pitoresc, exprimând o varietate de sentimente, inclusiv dragostea sa pentru femei, ceea ce a dus la nașterea cuvântului „lesbiană" (de la numele insulei). Deși foarte admirate în Antichitate, operele ei s-au pierdut în cea mai mare parte înainte de Evul Mediu; au supraviețuit numai citate, în două poeme de alți autori, și în întregime o odă dedicată Afroditei, lungă de 28 de versuri.

Sapporo

Oraș, 1 822 300 loc. (2000), în insula Hokkaido, Japonia. Situat pe râul Ishikari, a fost proiectat în 1871, cu străzi largi, mărginite de copaci; a devenit capitală în 1886. Este un important centru comercial,

iar Otaru este portul său la Marea Japoniei. Principalele industrii sunt fabricarea cherestelei și tipărirea și editarea de cărți și publicații. Fiind un cunoscut centru pentru schi și sporturi de iarnă, în 1972 a găzduit Jocurile Olimpice de Iarnă. Cu ocazia Festivalului Anual al Zăpezii sunt expuse sculpturi gigantice realizate în zăpadă bătătorită. Orașul găzduiește două universități.

Saqqarah *sau* Sakkara

Locul unor ruine antice din Egiptul de Jos. Este la SV de Cairo și la V de localitatea actuală Saqqara, făcând parte din necropola vechiului oraș Memfis. Cele mai vechi rămășițe sunt cele din cimitirul arhaic, din punctul cel mai nordic al locului, unde au fost găsite morminte mari din cărămidă de lut, așa-numitele mastaba, datând de la începutul istoriei Egiptului. La S de cimitirul arhaic se află piramida în trepte, cea mai veche piramidă din Egipt. Aceasta a fost construită de Djoser (Zoser), al doilea rege al Dinastiei III, care a domnit în perioada 2650?–2575? î.Hr.

Sara *sau* Sarra

(începutul mileniului II î.Hr.)

Soția lui Avram și mama lui Isaac, conform Vechiului Testament. Până la vârsta de 90 de ani nu a avut copii. În Geneză, Dumnezeu i-a promis lui Avram că soția lui va fi „mama popoarelor". Sara nu a crezut și i-a oferit-o pe servitoarea sa, Hagar, lui Avram, acesta devenind astfel tatăl lui Ismael. Cu toate acestea, Sara a rămas însărcinată la bătrânețe și l-a născut pe fiul lui Avram, Isaac.

sarabandă

Dans de procesiune maiestuos în măsură ternară, apreciat la curtea franceză și în Europa în sec. XVII–XVIII. Având origini spaniole sau mexicane, a fost la început un dans vioi, pe muzică ritmată, acompaniată de castaniete, pentru două rânduri de cupluri. Considerat inițial indecent, a fost interzis în Spania în 1583. La începutul sec. XVII, acest dans a fost prelucrat, luând naștere astfel forma pentru curte, lentă și maiestuoasă, din Franța și Italia. Sarabanda lentă, de obicei cu o notă punctată accentuată pe a doua măsură, a devenit mișcarea standard a suitei baroce.

Sarah Lawrence

Colegiu teoretic privat din Bronxville, New York, SUA. A fost înființat ca un colegiu pentru femei în 1926 și a primit numele soției donatorului fondator, William V. Lawrence. În 1968 a devenit mixt. Numărul studenților este de cca 1 300.

Sarajevo

Oraș, 360 000 loc. (1997), capitala Bosniei și Herțegovinei. După invazia turcilor în sec. XV, orașul a devenit un centru comercial și un bastion al culturii musulmane. Din 1878 a făcut parte din Imperiul Austro-Ungar (*vezi* Austro-Ungaria). În 1914, arhiducele Franz Ferdinand a fost asasinat aici de un naționalist sârb, incident care a dus la izbucnirea Primului Război Mondial. După ce Bosnia și Herțegovina și-au declarat independența în 1992, orașul a devenit punctul central al unui cumplit război civil, forțele paramilitare sârbe obligând mii de bosniaci musulmani din teritoriul rural să se refugieze în oraș (*vezi* conflictul bosniac). Printre obiectivele industriale dezvoltate în perioada anterioară războiului civil se numără o fabrică de bere, o fabrică de mobilă, o fabrică de țigări și o uzină de automobile. Orașul a găzduit Jocurile Olimpice de Iarnă din 1984 și reprezintă punctul central al unei rețele de drumuri, având o legătură de cale ferată cu Marea Adriatică. Păstrează un caracter musulman puternic, cu multe moschei și o piață veche.

Saramago, José

(n. 16.11.1922, Azinhaga, Portugalia)

Romancier portughez. Provenind dintr-o familie săracă, nu a putut să-și termine studiile universitare, însă le-a continuat în regim fără frecvență, lucrând în paralel într-un atelier de sudură. Mai târziu, s-a orientat către jurnalism și traduceri. Și-a publicat primul roman, *Țara Păcatului* (Terra de Pecado), în 1947, însă primul succes l-a obținut abia în 1982, cu romanul *Memorialul de la Mafra* (Memorial de Convento, 1982). Printre romanele sale ulterioare, în care realismul magic este îmbinat cu evidente comentarii politice, se numără *Pluta de piatră* (A Jangada de Pedra, 1986), probabil cea mai cunoscută dintre lucrările sale, și *Eseu despre orbire* (Ensaio sobre de Cegueira, 1995). I-a fost decernat Premiul Nobel în 1998.

Saranac

Trei lacuri din NE New Yorkului, SUA. Situate în regiunea Munților Adirondack, sunt denumite lacul Saranac Superior, Mijlociu și Inferior. Dimensiunile lor variază între 4 km lățime și cca 13 km lungime. Se situează la o înălțime de 469 m deasupra

nivelului mării. Orășelul Lake Saranac, 5 041 loc. (2000), este o stațiune pentru practicarea sporturilor de vară și de iarnă. Principalele surse de venit sunt turismul și industriile bazate pe prelucrarea lemnului.

Sarandon, Susan
născută **Susan Abigail Tomalin**
(n. 04.10.1946, New York)

Actriță de film americană. S-a căsătorit cu actorul Chris Sarandon, făcându-și debutul pe ecran în 1970 în filmul *Joe*. După ce a câștigat admirația publicului în *Rocky Horror Picture Show* (1975), și-a demonstrat talentul în filme ca *Pretty Baby* (1978), *Atlantic City* (1981) și *Vrăjitoarele din Eastwick* (The Witches of Eastwick, 1987). În timpul filmărilor la *Bull Durham* (1988), a început o relație de durată cu actorul Tim Robbins (n. 1958), care i-a împărtășit angajamentul față de activismul politic. Printre filmele sale ulterioare se numără *Thelma și Louise* (1991), *Uleiul lui Lorenzo* (Lorenzo's Oil, 1992), *Culoarul morții* (Dead Man Walking, 1996, Premiul Oscar), *Scandal pe Broadway* (Cradle Will Rock, 1999) și *Igby* (Igby Goes Down, 2002).

Sarasate (y Navascuéz), Pablo (Martin Melitón) de
(10.03.1844, Pamplona, Spania – 20.09.1908, Biarritz, Franța)

Violonist spaniol. După ce și-a făcut debutul la opt ani, a fost trimis să studieze la Madrid, unde regina i-a oferit vioara Stradivarius la care avea să cânte întreaga sa viață. După terminarea studiilor la Paris, a făcut turnee în întreaga lume. S-au scris multe piese pentru el (de Max Bruch, Camille Saint-Saëns etc.), el însuși scriind numeroase lucrări de virtuozitate, printre care *Melodii lăutărești* (Zigeunerweisen, 1878) și *Fantezie pe teme din opera Carmen* (1883).

Saratoga, bătăliile de la ~
(1777)

Bătălii din timpul Revoluției Americane. Trupe britanice au mărșăluit dinspre Canada, sub conducerea lui John Burgoyne, pentru a se alătura altor trupe britanice; după ce și-au stabilit tabăra la Saratoga, New York, au atacat armata continentală condusă de Horatio Gates în prima bătălie de la Saratoga (19 septembrie). Nereușind să depășească rândurile americane, britanicii au înfruntat un contraatac condus de Benedict Arnold în Bătălia de la Bemis Heights sau a doua bătălie de la Saratoga (7 octombrie). Cu un efectiv redus la 5 000 de oameni, Burgoyne a început retragerea, dar Gates, cu o armată de 20 000 de oameni, i-a înconjurat pe englezi la Saratoga și i-a forțat să se predea (17 octombrie). Victoria americanilor i-a determinat pe francezi să exprime în mod deschis recunoașterea independenței coloniilor nord-americane și să ofere ajutor militar.

Saratov

Oraș, 864 400 loc. (2001), în V Rusiei. Situat pe fluviul Volga, a fost întemeiat în 1590, ca fortăreață, pentru a proteja traseul comercial de-a lungul Volgăi. În 1616 a fost mutat pe alt amplasament, iar în 1674, după distrugerea fortăreței în timpul unei revolte, a fost mutat din nou. Fiind legat de Moscova printr-o cale ferată în anii 1870, a devenit un centru comercial important. Podul cu șosea de peste Volga (inaugurat în 1965) este unul dintre cele mai mari din Europa. Fiind, în prezent, un important centru comercial, produce echipament electric și petrochimic, precum și mașini-unelte. Printre instituțiile sale de educație se numără o universitate (fondată în 1919) și un conservator.

Sarazen, Gene *născut* Eugene Saraceni
(27.02.1902, Harrison, New York, SUA – 13.05.1999, Naples, Florida)

Jucător american de golf, faimos în anii 1920 și 1930. Născut într-o familie săracă de imigranți italieni, a câștigat turneele U.S. Open (1932), Masters (1935) și campionatul Asociației Jucătorilor Profesioniști (PGA) (1922–1923, 1933).

sarazin

Persoană, în Evul Mediu – arab, turc sau de altă origine –, care era de religie islamică. Denumirea s-a răspândit în Europa de V prin intermediul bizantinilor și al cruciaților. Era folosită și pentru a desemna populațiile nomade ale deșerturilor dintre Siria și Arabia.

sarbacană

Țeavă lungă și îngustă prin care sunt aruncate săgeți sau alte proiectile. La început armă de vânătoare, a fost utilizată rareori ca armă de luptă. Folosită de locuitorii aborigeni din Malaysia și din Asia de S, S Indiei și Sri Lanka, Madagascar, NV Americii de Sud și America Centrală. Sarbacanele variază ca dimensiuni între 45 cm și 7 m și sunt făcute din oase ori din bambus. Săgețile sunt confecționate de regulă din bucăți de bambus sau de

lemn, cu lungimi de la 4 cm până la 1 m. Săgeata trebuie să se potrivească exact dimensiunilor tubului, pentru ca suflul de aer să o proiecteze afară din tub. Pentru a putea omorî o pradă mai mare decât o pasăre mică, săgețile trebuie otrăvite.

sarcină ectopică
sau sarcină extrauterină

Situație în care un ovul fertilizat este implantat în afara uterului (*vezi* fertilizare). În fază incipientă, poate părea o sarcină normală, cu schimbări hormonale, amenoree și dezvoltarea unei placente. Mai târziu, cele mai multe paciente încep să aibă dureri, pe măsură ce embrionul care se dezvoltă forțează structura de care este atașat. O ruptură poate provoca o hemoragie, iar viața pacientei poate fi în pericol. O sarcină tubară poate surveni ca urmare a obstrucționării trecerii ovulului prin trompă. În sarcina ovariană, ovulul este fertilizat înainte de a părăsi ovarul. Implantarea embrionului în oricare altă zonă a abdomenului reprezintă o sarcină abdominală.

sarcină electrică

Cantitate de electricitate care este transportată de curenți electrici sau care se acumulează pe suprafețele substanțelor nemetalice distincte, în cazul în care acestea sunt frecate energic una de alta. Apare ca multiplu al unor unități naturale discrete, egale cu sarcina unui electron sau proton. Nu poate fi creată sau distrusă. Sarcina poate fi pozitivă sau negativă; o sarcină pozitivă se poate combina cu una negativă, rezultatul fiind o sarcină netă egală cu zero. Două obiecte care prezintă un surplus de același tip de sarcină se resping, în timp ce două obiecte cu un surplus de sarcini diferite se atrag. Unitatea de măsură a sarcinii se numește coulomb și este echivalentă cu $6{,}24 \times 10^{18}$ unități naturale de sarcină electrică.

sarcină extrauterină

Vezi sarcină ectopică

sardă, limba ~

Limbă romanică vorbită în Sardinia, cea mai apropiată de latina populară dintre toate limbile romanice moderne. Singura sa formă standardizată este *sardo illustre*, o limbă literară folosită în special în versurile populare. Italiana este limba oficială a insulei, existând numai câteva lucrări literare scrise în sardă. Cele mai vechi documente scrise datează din cca 1080.

sardea

Denumire locală folosită în Marea Britanie și în alte părți pentru sardina europeană (*Sardina pilchardus*). Este răspândită în Marea Mediterană și în largul coastelor atlantice ale Spaniei, Portugaliei, Franței și Marii Britanii.

sardină

Denumire comună pentru speciile de pești comestibili mici (15–30 cm lungime), din familia heringului (*Clupeidae*), în special din genurile *Sardina*, *Sardinops* și *Sardinella*. Heringul comun (*Clupea harengus*) se găsește în Atlanticul de N. Cele cinci specii de *Sardinops* trăiesc în oceanele Pacific și Indian. Sardinele sunt pești mici, argintii, subțiri, având o singură înotătoare dorsală scurtă și fără solzi pe cap. Trăiesc în bancuri dense, migrând de-a lungul coastei. Sunt pescuiți de obicei cu o plasă circulară, în special plasa tip poșetă, și mai ales noaptea, când se ridică la suprafață pentru a se hrăni cu plancton. *Vezi* și sardea; șprot.

Sardinia *în italiană* Sardegna

Insulă, regiune autonomă italiană din afara coastei italiene. Este cea de-a doua insulă ca mărime din V Mării Mediterane. Suprafața: 23 813 kmp; 1 599 511 loc. (2001). Centrul administrativ: Cagliari. O trăsătură dominantă a insulei o reprezintă miile de structuri construite din blocuri de bazalt, numite nuraghi. Unele datează din cca 1500–400 î.Hr. Primii ei coloniști au fost fenicienii, pe la 800 î.Hr. Au urmat grecii și cartaginezii; stăpânirea romană a început în 238 î.Hr. În Evul Mediu timpuriu, Pisa și Genova s-au luptat pentru dominația insulei. Regatul Sardiniei, avându-și centrul în teritoriile Piemontului din NV Italiei, și insula Sardinia au fost conduse de casa de Savoia, din 1720 până la unificarea Italiei, în 1861. Agricultura, pescuitul și mineritul sunt principalele ramuri ale economiei.

Sardis *sau* Sardes

Oraș antic din Asia Mică, situat la E de Smyrna (orașul modern Izmir, Turcia). A fost cel mai important oraș și capitala regatului Lydia, începând din sec. VII î.Hr., fiind și primul oraș în care a fost bătută monedă de aur și de argint. A fost cucerit de persani în jurul 546 î.Hr. și a trecut sub stăpânirea romanilor în 133 î.Hr. Fiind distrus de un cutremur în 17 d.Hr., a fost reconstruit și a rămas unul dintre marile orașe ale Asiei Mici până în perioada

bizantină târzie. A fost distrus de Timur în 1402. Printre ruinele sale se află și citadela antică a Lydiei, dar săpăturile au scos la iveală mai multe rămășițe ale orașului grec și bizantin, decât ale fostului oraș lidian.

Sardou, Victorien

(05.09.1831, Paris, Franța - 08.11.1908, Paris)

Dramaturg francez. Își datorează succesul actriței Pauline Déjazet, pentru care a scris o parte dintre cele 70 de piese ale sale, inclusiv *O bucată de hârtie* (Les Pattes de moûche, 1860). Mai multe dintre lucrările sale ulterioare, printre care *Fédora* (1882), au fost scrise pentru Sarah Bernhardt. Lucrarea sa *La Tosca* (1887) a fost adaptată de G. Puccini pentru operă. Ultimul său succes a fost *Madame Sans-Gêne* (1893). În 1877 a fost ales membru al Academiei Franceze. Piesele sale se bazează, în principal, pe efectele teatrale și pe inventarea intrigilor, autorul fiind cunoscut ca un maestru al dramei burgheze, minimalizată însă de George Bernard Shaw, care a numit-o „sardoulerie".

sare

Compus chimic format prin înlocuirea hidrogenului dintr-un acid cu un metal sau un echivalent al acestuia, cum ar fi amoniul (NH_4). De obicei, un acid și o bază au ca reacție formarea de sare și apă. Majoritatea sărurilor anorganice se ionizează (*vezi* ion) în soluții apoase. Clorura de sodiu - sarea de masă obișnuită - este cea mai cunoscută dintre săruri; alte săruri: bicarbonatul de sodiu, nitratul de argint și carbonatul de calciu.

Sarekat Islam

Primul partid politic naționalist din Indonezia care a beneficiat de un larg sprijin popular. Înființat în 1912 pentru a promova interesele comercianților musulmani, a început să lupte pentru autoguvernarea Indiilor de Est Olandeze. Mesajul său religios l-a ajutat să crească rapid, astfel încât, în 1916, pretindea că numără 350 000 de membri. S-a implicat din ce în ce mai mult în activități revoluționare, dar elemente comuniste au pătruns în interiorul organizației, declanșând lupta pentru putere între liderii religioși și cei comuniști, luptă care a culminat cu diviziunea partidului în 1921. După plecarea aripii de stânga, Surekat Islam a intrat în declin.

Sarema

Vezi Saaremaa

sargasă

Algă maro, din genul *Sargassum*. Sunt adaptate condițiilor mediului marin tropical și plutesc liber, deși multe specii cresc agățate de pietre de-a lungul coastei. Marea Sargaselor, o masă plutitoare de alge (în cea mai mare parte *S. natans*), se găsește în Oceanul Atlantic. Algele *Sargassum* sunt cunoscute și sub numele de ciulini de mare, datorită talului foarte ramificat, cu flotori formați din vezicule pline cu aer și cu laméle în formă de frunză cu margini zimțate. În Noua Zeelandă sunt folosite ca fertilizator, iar în Japonia ca ingredient pentru supe și sos de soia.

Sargaselor, Marea ~

Masă de apă stătătoare din Oceanul Atlantic de N. Cu o formă eliptică și fiind acoperită de alge plutitoare de culoare maro din genul *Sargassum*, se întinde între paralelele 20°N și 35°N și meridianele 30°V și 70°V, cuprinzând insulele Bermude. A fost menționată pentru prima dată de Cristofor Columb, care a traversat-o în 1492. Prezența algelor a sugerat apropierea pământului și l-a încurajat să continue, în timp ce mulți navigatori din vremurile anterioare lui s-au temut să nu rămână încâlciți în vegetația plutitoare și, de aceea, au făcut cale întoarsă.

Sargent, John Singer

(12.01.1856, Florența, Italia - 15.04.1925, Londra, Anglia)

Pictor americano-englez. Provenind dintr-o familie americană înstărită, s-a născut în Italia și a crescut în Europa, având primul contact cu America în 1876. După ce a studiat pictura la Paris, în 1879 a călătorit la Madrid și Haarlem pentru a studia lucrările lui Diego Velázquez și Frans Hals; cele mai bune lucrări ale sale au fost pictate la puțin timp după această experiență. Cea mai cunoscută lucrare este *Madame X*, care a produs un scandal la Salonul din 1884; criticii au considerat-o excentrică și erotică, iar mama modelului a pretins că fiica sa fusese făcută de râs. Descurajat, s-a stabilit la Londra, deși venea destul de des în Statele Unite. *Pall Mall Gazette* a votat *Miss Vickers* (1884) drept cea mai slabă pictură a anului; abia în 1886 a obținut aprecierea de care avea să se bucure în Statele Unite și în Anglia pentru tot restul vieții. Portretele sale elegante au creat o imagine durabilă a înaltei societăți din epoca eduardiană; cele mai bune, pictate prin mișcări șfichiuitoare de

pensulă, surprind subiecții în momente de iluminare. În 1907 a renunțat în mare măsură la portrete, dedicându-și restul vieții picturilor murale și peisajelor.

Sargon
(d. 2334–2279 î.Hr.)

Conducător din Mesopotamia antică. Informațiile despre el provin din legende și povești; capitala regatului său, Agade, nu a fost niciodată localizată. La început a fost, probabil, paharnic la curtea regală și s-a remarcat prin înfrângerea unui rege sumerian, ajungând astfel în fruntea unui imperiu din Mesopotamia de S și devenind primul împărat a cărui limbă maternă era akkadiana, și nu sumeriana. A mărit imperiul din Irak până în Anatolia și a desfășurat un comerț înfloritor cu valea Indului, Oman, coasta Golfului Persic, Cappadocia și, probabil, Grecia.

Sargon II, detaliu dintr-un basorelief aflat în palatul din Khorsabad; Muzeul Luvru, Paris
MUZEUL LUVRU, PARIS; FOTO MAURICE CHUZEVILLE

Sargon II
(m. 705 î.Hr.)

Rege asirian (721–705 î.Hr.). A continuat munca de edificare a imperiului inițiată de tatăl său, Tiglath-pilesar III. Unul dintre scopurile sale a fost să demonstreze puterea zeului asirian Ashur, lărgind imperiul pe care îl moștenise. Cuceririle sale s-au întins din S Babilonului până în Armenia și Mediterana. A murit, se pare, în bătălie, în NE Persiei. Fiul lui, Sennacherib, i-a urmat la tron.

sarmați

Populație de origine iraniană care a migrat din Asia Centrală în Munții Urali în sec. VI–IV î.Hr. și s-a stabilit în S Rusiei europene și în Balcanii de E. Înrudiți cu sciții, erau călăreți și războinici pricepuți, câștigând o mare influență datorită iscusinței administrative și politice. Femeile luptau alături de bărbați și este posibil ca acestea să fi inspirat poveștile grecești despre amazoane. În sec. V î.Hr. controlau deja ținutul dintre Munții Urali și fluviul Don, iar în sec. II î.Hr. îi cuceriseră pe sciți, stăpânind aproape tot S Rusiei. Aliați cu triburile germanice, au constituit o amenințare pentru Occident până în sec. I d.Hr. După ce au invadat Dacia și Dunărea de Jos, au fost înfrânți de goți. Mulți dintre ei s-au alăturat invaziei goților în Europa de V. Sarmația a fost distrusă de huni, după 370 d.Hr., și au dispărut din istorie după sec. V d.Hr.

Sarmiento, Domingo Faustino
(14.02.1811, San Juan, Rio de la Plata – 11.09.1888, Asunción, Paraguay)

Educator, om de stat, scriitor și președinte al Argentinei (1868–1874). Profesor de școală rurală, a intrat în politica de provincie și a fost exilat în Chile de către Juan Manuel De Rosas, din cauza modului său direct de a-și expune punctul de vedere. În Chile a devenit un personaj important în jurnalism și educație. În lucrarea sa importantă *Facundo* (1845), a denunțat dictatura lui Rosas și cultura țăranilor gaucho. S-a întors în Argentina pentru a sprijini răsturnarea lui Rosas de la putere în 1852. Ales președinte în 1868, a pus capăt Războiului Paraguayan, a dezvoltat sistemul școlar public, a înființat școli tehnice și profesionale și a susținut libertățile civile.

Sarmizegetusa

Cea mai mare cetate dacică din Munții Orăștiei, România (suprafața: 3,5 ha), situată pe Dealul Grădiștei. Aici au fost scoase la lumină o cetate de refugiu, o așezare civilă și un grup de sanctuare. În perimetrul așezării civile s-au găsit un vas de cult cu inscripția *Decebalus per Scorilo* și un bogat material arheologic. Cetatea a fost refăcută de romani după 106 d.Hr. Capitală a provinciei romane Dacia, care s-a numit inițial Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica, i s-a adăugat, pe vremea împăratului Hadrian, și numele de Sarmizegetusa. Întemeiat de Traian în 108–110 d.Hr., orașul ocupa o suprafață de peste 32 ha. Odată cu dezvoltarea sa, au început să apară diferite construcții și dincolo de ziduri.

Sarmizegetusa

Sarnoff, David
(27.02.1891, Minsk, Rusia – 12.12.1971, New York, SUA)

Director de telecomunicații american. După ce a emigrat, împreună cu familia, la New York, în 1900, a părăsit școala pentru a deveni telegrafist și, mai târziu, operator de radio pentru compania de telegraf Marconi. În 1912 a auzit semnalul de alarmă al vasului *Titanic* care se scufunda și a rămas la aparat 72 de ore, transmițând prin releu știrile. Promovat rapid, în 1921 a devenit director general al nou-înființatei Corporații de Radio a Americii (RCA Corp.). În 1916 propusese primul emițător radio comercializabil, iar în 1924 acesta înregistrase vânzări de 80 de milioane de dolari. În 1926 a pus bazele rețelei de radio NBC. Anticipând potențialul televiziunii, a înființat o stație de televiziune experimentală (1928) și a făcut o demonstrație a noului mijloc de comunicare la Târgul Mondial din New York (1939). În Al Doilea Război Mondial a fost consultantul generalului Dwight D. Eisenhower pe probleme de comunicații și a fost ridicat la gradul de general de brigadă. Fiind președintele RCA în perioada 1930–1947, a îndeplinit funcția de director al consiliului de administrație până în 1970.

David Sarnoff, 1971

Saronic
Golf la Marea Egee, pe coasta de SE a Greciei. Având o lungime de cca 80 km și o lățime de 50 km, desparte Attica și Peloponesul și este legat de golful Corint prin canalul Corint. Atenienii au obținut aici o victorie importantă în fața perșilor în 480 î.Hr. (*vezi* Bătălia de la Salamina). Printre porturile sale se numără Pireu și Megara.

Saro-Wiwa, Ken
născut **Kenule Benson Saro-Wiwa**
(10.10.1941, Bori, lângă Port Harcourt, Nigeria – 10.11.1995, Port Harcourt)

Scriitor și activist nigerian. A predat la Universitatea din Lagos și a deținut funcții guvernamentale înainte de a începe să scrie. Primele sale romane au fost *Cântece în vreme de război* și *Sozaboy* (ambele în 1985); serialul său de televiziune *Basi și compania* (Basi and Company) satiriza dorința nigerienilor de a se îmbogăți fără efort. A scris și poezie, povești pentru copii și editoriale. Sprijinul pe care l-a acordat populației ogoni în lupta împotriva industriei petrolului a reprezentat un motiv de neînțelegere cu guvernul; a fost acuzat pe nedrept de patru crime și executat, în ciuda protestelor mondiale.

Saroyan, William
(31.08.1908, Fresno, California, SUA – 18.05.1981, Fresno)

Scriitor american. Fiu al unui imigrant armean. Autodidact în mare măsură, s-a făcut remarcat mai întâi în timpul Marii Depresiuni, prin povestirile sale îndrăznețe și originale despre bucuria de a trăi, în ciuda sărăciei, a foametei și a nesiguranței. Literatura lui se bazează, în mare parte, pe amintiri din perioada copilăriei și pe experiențele familiei. Printre volumele de povestiri se numără *Tânărul îndrăzneț pe trapezul zburător* (The Daring Young Man on the Flying Trapeze, 1934), *Inspiră și expiră* (Inhale and Enhale, 1936) și *Numele meu este Aram* (My Name is Aram, 1940). Este, de asemenea, autorul piesei *Experiența vieții tale* (The Time of Your Life, Premiul Pulitzer, 1939) și al romanului sentimental *Comedia umană* (The Human Comedy, 1943), despre viața într-un mic orășel din California.

Sarpi, Paolo
(14.08.1552, Veneția – 14.01.1623, Veneția)

Patriot, cărturar și teolog italian. La vârsta de 20 de ani a devenit teolog la curtea ducelui de Mantova, poziție care i-a permis să studieze greaca, ebraica, matematica, anatomia și botanica. Mai târziu, aflându-se în poziția de consultant al guvernului, a atras asupra sa mânia papei Paul V, prin sprijinirea dreptului Veneției de a restrânge construirea bisericilor în oraș și de a judeca preoții acuzați de fapte care nu aveau legătură cu religia (de ex. omorul) în curțile statului. Lucrarea *Istoria Conciliului de la Trento* (Istoria del Concilio tridentino, 1619), care critica fățiș absolutismul papal, a fost publicată sub pseudonim; deși a fost inclusă în *Index librorum prohibitorum*, a avut câteva ediții și a fost tradusă în alte cinci limbi în primul deceniu de la apariție.

Sarraute, Nathalie
născută **Nathalie Ilianova Cerniak**
(18.07.1900, Ivanovo, Rusia – 19.10.1999, Paris, Franța)

Romancieră și eseistă franceză. A fost avocată până în 1940, când s-a dedicat cu

totul scrisului. Colecția de schițe *Tropisme* (Tropismes, 1939) a introdus ideea de tropisme, referindu-se la „lucrurile care nu sunt spuse și mișcările care se produc în conștiința noastră foarte rapid". Practicantă timpurie și unul dintre primii teoreticieni ai conceptului *nouveau roman* („noul roman"), antiromanul francez, ea a respins noțiunile convenționale de intrigă, cronologie, caracterizare și optică. Romanele, printre care *Portretul unui necunoscut* (Portrait d'un inconnu, 1948), *Martereau* (1953), *Planetariul* (Planétarium, 1959) și *Aici* (Ici, 1997), dar și piesele sale sunt centrate pe „subconversațiile" nerostite rezultate din interacțiunile umane.

sarsaparilla

Condiment obținut inițial din rădăcinile uscate ale mai multor plante agățătoare tropicale din genul *Smilax*. Originare de pe coasta de SE și cea de V ale Mexicului și din Perú, plantele sunt mari, perene, agățătoare sau târâtoare, având rădăcini scurte, groase, subterane, care produc numeroase ramificații la suprafață, țepoase, rigide, susținute de cârcei. Cândva o băutură tonică foarte cunoscută, sarsaparilla este în zilele noastre amestecată cu perișor și cu alte plante aromatizante, pentru prepararea berii aromatizate și a altor băuturi carbogazoase sau pentru a da aromă și a masca gustul medicamentelor. În America de Nord, rădăcinile puternic aromatizate ale sarsaparillei-sălbatice (*Aralia nudicaulis*) și ale sarsaparillei-false sau zbârlite (*A. hispida*), din familia ginsengului, sunt folosite uneori în locul sarsaparillei adevărate.

Sarto, Andrea del

Vezi Andrea del Sarto

Sartre, Jean-Paul

(21.06.1905, Paris, Franța - 15.04.1980, Paris)

Filozof, romancier și dramaturg francez, cel mai important exponent al existențialismului. A studiat la Sorbona, unde a întâlnit-o pe Simone de Beauvoir, partenera lui de viață și colaboratoare în plan intelectual. Primul său roman, *Greața* (La Nausée, 1938), relatează sentimentul de repulsie pe care îl simte un tânăr în fața neprevăzutului vieții. *Cu ușile închise* (Huis-clos, 1944) a devenit cea mai apreciată dintre piesele sale de teatru. În *Ființa și neantul* (L'Être et le néant, 1943), plasează conștiința umană, sau neființa (*néant*), în opoziție cu ființa (*être*); conștiința este imaterială, fiind astfel liberă de orice determinism. Alături de tratatul său intitulat *Existențialismul este un umanism* (L'existentialisme est un humanisme, 1946), aceste lucrări au reprezentat bazele existențialismului postbelic. A studiat fenomenologia lui Edmund Husserl și a folosit-o în *Imaginație* (L'Imagination, 1936), *Schiță asupra unei teorii a emoțiilor* (Esquisse d'une théorie des émotions, 1939) și *Imaginarul. Psihologie fenomenologică a imaginației* (L'Imaginaire. Psychologie phénomenologique de l'imagination, 1940), iar mai târziu a făcut o analiză a marxismului în *Critica rațiunii dialectice* (Critique de la raison dialectique, 1960). Printre ultimele sale lucrări s-au numărat o autobiografie, *Cuvintele* (Les Mots, 1963), și impresionantul studiu intitulat *Flaubert* (4 vol., 1970–1972). Figură centrală a stângii franceze, s-a opus Războiului din Vietnam și a sprijinit revoluționarii din 1968. A refuzat Premiul Nobel pentru literatură în 1964.

Jean-Paul Sartre, fotografie de Gisèle Freund, 1968

GISÈLE FREUND

sarvastivada

Una dintre cele 18 școli budiste hinayana, care s-au dezvoltat în primele patru sau cinci secole după moartea lui Buddha. Numele semnifică învățătura conform căreia totul există, idee care se lega de noțiunea existenței trecutului, prezentului și viitorului. Școala sarvastivada a influențat îndeosebi partea de NV a Indiei și porțiuni din SE Asiei.

sasafras

Arbore din America de Nord (*Sassafras albidum*), care face parte din familia dafinilor. Frunzele, scoarța și rădăcinile aromate sunt folosite pentru tratamente preparate în casă, condimente și ceai. Din rădăcinile aromate se poate extrage cca 2% ulei de sasafras, care era ingredientul principal pentru berea de rădăcini. Copacul crește în solurile nisipoase din Maine până în Ontario și Iowa, iar în S până în Florida și Texas, SUA. De obicei are dimensiuni mici, dar poate avea înălțimi de 20 m sau mai mult. Are scoarța brăzdată, crenguțe de culoare verde aprins, mănunchiuri mici de flori galbene din care apar bobițe de culoare albastru-închis. Are frunze cu trei forme distincte, adesea pe aceeași ramură: cu trei lobi, cu doi lobi (în formă de mănușă cu un deget) și întregi.

Sassanizilor, dinastia ~

Dinastie persană (224–651 d.Hr.). Întemeiată de Ardashir I (d. 224–241 d.Hr.) și numită după strămoșul lui, Sassan (cca sec. I d.Hr.), a înlocuit Imperiul Part (*vezi* Parția). Capitala sa era Ctesifon. Dinastia s-a luptat cu Roma și Bizanțul în V și cu kușiții și heftaliții în E multă vreme de-a lungul existenței sale. În sec. III d.Hr., imperiul condus de dinastie se întindea de la Sogdiana și Georgia până la Arabia de N și de la fluviul Indus până la Tigru și Eufrat. Au fost reînviate tradițiile dinastiei Ahemenizilor, zoroastrismul a fost restabilit ca religie de stat, iar arta și arhitectura au cunoscut un proces de renaștere. Printre domnitorii săi cei mai importanți s-au numărat Șapur I (m. 272 d.Hr.), Șapur II (309–379), Khosroe I și Khosroe II. Sassanizii au fost ultima dinastie de origine persană înainte de cucerirea acestei regiuni de către arabi la sfârșitul sec. VII d.Hr.

Saskatchewan

Provincie, 978 933 loc. (2000), situată în V Canadei. Este mărginită de Alberta, Manitoba, Teritoriile de NV și SUA. Centrul administrativ: Regina. Fiind o regiune de câmpie, cu prerie la S și ținut împădurit la N, este populată de o faună bogată și diversificată. Indienii cree au locuit în această regiune cca 5 000 de ani, înainte ca aceasta să fie revendicată de Compania Golfului Hudson, care a controlat zona din 1670 până când teritoriul a fost predat britanicilor, în 1868. A făcut parte din Rupert's Land (adică din teritoriile administrate de Corporația Golfului Hudson) până în 1869, iar în 1870 a intrat sub guvernarea Canadei. Începând cu 1882, extinderea căilor ferate a adus un număr mare de coloniști europeni. Provincia a fost creată în 1905. Economia sa se bazează pe producția de petrol, benzină și potasă, precum și pe grâne și creșterea vitelor. Cel mai mare oraș este Saskatoon.

Saskatchewan

Fluviu situat în partea de SV și central-sudică a Canadei. Cel mai mare fluviu din Alberta și Saskatchewan, izvorăște din Munții Stâncoși Canadieni, sub forma râurilor Saskatchewan de N și de S, care au o lungime de 1 287 km și respectiv 1 392 km. Cele două râuri unite își continuă cursul spre E pe o distanță de 550 km, vărsându-se în lacul Winnipeg. În trecut, a fost un important traseu pentru comerțul cu blănuri, iar astăzi furnizează energie hidroelectrică și este o sursă de irigații.

Saskatchewan, Universitatea din ~

Universitate de stat din Saskatoon, Saskatchewan, Canada, înființată în 1907. Are colegii de artă și știință, agricultură, medicină veterinară, inginerie, drept, medicină, stomatologie, colegii sanitare, de farmacie, economie, educație și educație fizică, precum și de studii postuniversitare. Numărul total al studenților este de cca 18 000.

Saskatoon

Oraș, 196 811 loc. (2001), situat în partea central-sudică a provinciei Saskatchewan. A fost fondat pe fluviul Saskatchewan în 1883, fiind propus capitală a unei colonii unde se practica austeritatea. S-a dezvoltat rapid în urma construcției căii ferate în 1890 și a unirii cu încă două așezări alăturate, în 1906. Fiind cel mai mare oraș al provinciei Saskatchewan, este un centru cultural și educațional, precum și un punct important al rețelei de transporturi și un centru de distribuție. Printre instituțiile sale educaționale se numără Universitatea din Saskatchewan (fondată în 1907).

Sa-skya pa

Sectă budistă tibetană, căreia Kublai-Han i-a acordat suveranitate asupra Tibetului și care s-a remarcat prin contribuțiile în domeniile filozofiei și lingvisticii. Înțeleptul Kun-dga'-rgyal-mtshan (1182–1251) aparținând acestei secte a scris un tratat de mare însemnătate pentru dezvoltarea logicii budiste.

Sassandra

Râu pe partea de V a Côte d'Ivoire. Izvorăște sub numele Tienba din ținuturile muntoase de NV și capătă numele Sassandra la confluența cu Férédougouba. Cursul său are o lungime de 650 km, curgând către SE pentru a se vărsa în golful Guineei în dreptul portului Sassandra. Nisipul cursului său superior a fost spălat în căutarea diamantelor; cursul inferior marchează granița de E a Rezervației Taï, cunoscută pentru hipopotamul pitic pe care îl găzduiește.

Sassetta *născut* Stefano di Giovanni

(m. cca 1450)

Pictor italian. Interesul pentru arta florentină este evident în lucrarea sa monumentală *Madonna Zăpezii* (La Madonna della neve), piesă de altar pentru catedrala

din Siena (1430–1432), precum și în cea mai ambițioasă dintre lucrările sale, piesa pentru altarul Sf. Francisc de la Sansepolcro (1437–1444). Combinația de elemente tradiționale și contemporane a transformat pictura sieneză din stil gotic în stil renascentist, el fiind considerat unul dintre cei mai mari pictori ai stilului sienez din sec. XV.

SAT /Scholastic Aptitude Tet/

(Test de aptitudini școlare)

În SUA, test standardizat la care sunt supuși elevii de liceu care doresc să se înscrie la colegiu. Este împărțit în două secțiuni principale, lingvistică și matematică. Adoptat în mare parte datorită eforturilor lui James B. Conant ca modalitate de a promova admiterea la colegiu pe baza meritelor (și nu pe baza apartenenței la o anumită clasă), a fost folosit pentru un număr mic de studenți înainte de sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial. În zilele noastre, milioane de elevi susțin acest test în fiecare an. Rezultatele au scăzut odată cu susținerea pe scară mai largă a testului, iar în 1995 scorul de 500 de puncte pentru fiecare secțiune (media dintre extremele de 200 și 800) a fost restabilit ca medie pentru cei testați. Testul, pe care majoritatea colegiilor îl folosesc drept metodă unică de evaluare a capacităților unui candidat, a fost intens criticat pentru presupusa favorizare a clasei mijlocii albe. Alții îl consideră nepotrivit pentru a testa diverse capacități importante.

satanism

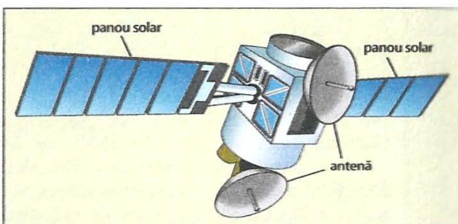
Venerare a Satanei sau a diavolului, persoana sau principiul considerat, în tradiția iudeo-creștină, întruparea răului absolut, în totală antiteză cu Dumnezeu. S-au găsit documente despre culte sataniste, chiar dacă sumare, datând din sec. XVII. Principala caracteristică este Liturghia neagră, o redare deformată și inversată a euharistiei creștine. Se spune că practicile includ sacrificarea animalelor și activități sexuale anormale. Venerarea este motivată de credința că Satana este mai puternic decât forțele binelui și mai capabil de a produce rezultatele așteptate de adepți.

satelit

Obiect natural sau artificial care orbitează un corp ceresc mai mare, de obicei o planetă. Luna este exemplul cel mai concludent, fiind și singurul satelit cunoscut până la descoperirea de către Galileo Galilei a sateliților lui Jupiter, în 1610. Toate planetele sistemului solar, cu excepția lui Mercur și a lui Venus, au sateliți naturali, care variază foarte mult în dimensiuni și compoziție, unii fiind de piatră în întregime, alții de gheață. De asemenea, s-a descoperit că unii asteroizi au proprii sateliți. Primul satelit artificial a fost *Sputnik 1* (1957). De atunci, sute de sateliți au fost trimiși pe orbite în jurul Pământului, al lui Venus, Marte și Jupiter, precum și în jurul Soarelui și al Lunii. Sateliții artificiali sunt folosiți pentru cercetarea științifică și în alte scopuri, cum ar fi comunicarea (*vezi* satelit de comunicații), prognoza vremii, administrarea resurselor Pământului și serviciile secrete de informații. *Vezi și* Landsat.

satelit de comunicații

Sistem care orbitează Pământul și este capabil să recepționeze semnale (de ex. informații, vocea umană, unde TV) și să le transmită înapoi pe Pământ. Începând cu anii 1970, sateliții de comunicații au jucat un rol semnificativ în comunicațiile interne și internaționale. De obicei, aceștia se deplasează pe orbite geosincrone la distanțe de 35 900 km de Pământ și operează la frecvențe de aproape 4 GHz (pentru legătura descendentă) și 6 GHz (pentru legătura ascendentă).

Panourile solare ale satelitului sunt formate dintr-o multitudine de celule solare care furnizează energia electrică necesară funcționării. Energia este stocată în baterii. Antenele pot avea dimensiuni de 2,5 m în diametru și pot transmite fascicule cu suprafață mare de acoperire sau fascicule focalizate strâns.

2002 MERRIAM-WEBSTER INC.

sati *sau* suttee

Practică indiană, în care văduva este arsă de vie, fie pe rugul funerar al soțului său, fie imediat după moartea acestuia. Acest obicei își are originea într-o credință străveche, conform căreia soțul are nevoie de tovarășii săi în viața de dincolo; cei care se opun acestui obicei susțin că practica reprezintă un sistem de valori profund ostil femeilor. Apărut în sec. IV î.Hr., a cunoscut o mare

răspândire în sec. XVII și XVIII, dar a fost interzis în India britanică în 1829. Totuși, ilustrări ale acestui obicei au continuat să apară frecvent mult timp după aceea, fiind întâlnit ocazional și astăzi pe arii restrânse.

Satie, Erik *născut* Eric Alfred Leslie

(17.05.1866, Honfleur, Calvados, Franța – 01.07.1925, Paris)

Compozitor francez. Mama sa, de origine scoțiană, a murit când el avea șapte ani; fiind trimis la bunicii săi în Normandia, a primit lecții de muzică de la organistul local. S-a întors apoi la Paris și a urmat Conservatorul în perioada 1879–1882. Din 1888 a cântat la pian în localul boem Pisica Neagră și a intrat în Frăția rozicruciană. Trăind în sărăcie într-un cartier muncitoresc, a devenit cunoscut în 1911, când Maurice Ravel a cântat compoziția lui *Trei Sarabande* (Sarabandes, 1887), și a fost recunoscut ca predecesor al muzicii moderne. Deși tratat ca o celebritate, și-a păstrat stilul de viață excentric, fiind întotdeauna în dezacord cu admiratorii săi, inclusiv cu Claude Debussy, Jean Cocteau și cu grupul de muzicieni cunoscut sub numele Cei Șase (*vezi* Les Six). Compozițiile sale pentru pian, majoritatea scurte, sunt la fel de excentrice, spirituale și fermecătoare ca și compozitorul, etalând adesea titluri bizare, precum *Trei bucăți în formă de pară* (Trois morceaux en forme de poire, 1903).

satin

Material fabricat prin metoda de țesut satin, una dintre cele trei metode de țesut de bază. Țesătura de satin seamănă puțin cu țesătura în diagonală, dar nu are același pas regulat la fiecare bătătură. Prin urmare, nu există o linie diagonală pronunțată, iar materialul are fața fină, cu o suprafață neîntreruptă, făcută din fire de urzeală lungi și ușoare. Țesăturile din satin sunt sensibile la purtare, deteriorându-se prin frecare și prindere; de aceea sunt considerate țesături de lux. Țesăturile din satin au greutăți diferite, fiind potrivite pentru diverse utilizări, cum ar fi rochii (în special de seară), căptușeli, așternuturi și tapițerie. Deși la început era făcut din mătase, satinul poate fi făcut și din alte fibre.

satir și silen

În mitologia greacă, creaturi sălbatice din păduri, care sunt jumătate om, jumătate animal, partea animalică fiind reprezentată sub forma picioarelor unui țap sau cal. Începând cu sec. V î.Hr., numele Silenus a fost folosit pentru a-l desemna pe tatăl vitreg și tutorele lui Dionysos. Satirii și silenii sunt reprezentați în artă și literatură însoțiți de nimfe, pe care le urmăresc. Sculpturile lui Praxiteles au introdus un nou model artistic, în care satirul era tânăr și chipeș.

satiră

Formă artistică în care viciile, absurditatea, abuzurile, defectele umane sau individuale sunt condamnate, ridiculizate prin deriziune, parodie, ironie sau alte metode, uneori cu intenția de a corija aceste defecte. Literatura și teatrul sunt principalele ei mijloace, dar poate apărea și în filme, artele vizuale (de ex. caricaturi) și desene animate cu tentă politică. Deși există și în literatura greacă, mai ales în lucrările lui Aristofan, satira a fost influențată în special de cei doi autori romani, Horațiu și Iuvenal. Pentru Horațiu, spiritul satiric îi caracterizează pe oamenii educați, care depistează absurditatea peste tot, fiind însă doar ușor amuzați de aceasta, nu înfuriați. Pentru Iuvenal, omul cu spirit satiric este un om integru, pe care corupția îl îngrozește și îl înfurie. Perspectivele lor diferite asupra satirei au produs subspeciile numite de John Dryden satiră comică și satiră tragică.

satnami

Comunitate religioasă din India, care pune sub semnul întrebării autoritatea politică și religioasă prin venerarea zeului suprem Satnam. Combinând practici din islam și hinduism, adepții cultului satnami resping atât venerarea imaginilor, cât și sistemul bazat pe caste, însă respectă filozofia tradițională a Vedelor. Membrii sectei moderne Satnami fac parte, aproape în întregime, din casta inferioară Camar și susțin egalitatea socială, precum și cumpătarea în probleme de etică sau alimentație.

Sato, Eisaku

(01.01.1901, Tabuse, prefectura Yamaguchi, Japonia – 03.06.1975, Tokyo)

Prim-ministru al Japoniei (1964–1972), care a condus guvernul în timpul renașterii postbelice a țării ca una dintre marile puteri mondiale. În 1974 i-a fost decernat Premiul Nobel pentru pace, pentru politica dusă pe tema armelor nucleare, care s-a finalizat prin semnarea de către Japonia a tratatului de neproliferare a armelor nucleare. În calitate de premier, Sato a îmbunătățit relațiile cu alte țări asiatice și a supervizat retrocedarea insulelor Ryukyu de către Statele Unite ale Americii.

ENCICLOPEDIA UNIVERSALĂ BRITANNICA

Un nou instrument de lucru, amplu şi bine documentat, conceput în 16 volume

Mii de articole relevante, în aproape 6 000 de pagini

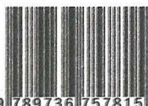
Peste 1 000 de articole care vizează realităţi româneşti

Portrete de personalităţi, reproduceri de artă alb-negru şi color, hărţi detaliate, planşe cu ilustraţii, grafice şi desene sugestive ce dau viaţă vizual informaţiei

O lucrare de referinţă pentru întreaga familie, care răspunde rapid şi precis nevoii de informare

Cumpărătorii volumului 16
vor avea acces gratuit la
Encyclopædia Britannica on-line
până la sfârşitul anului 2010

Pentru detalii despre
Enciclopedia Universală Britannica vizitaţi
www.enciclopediabritannica.ro

ISBN 978-973-675-781-5

9 789736 757815

Tipărit la G. Canale, Bucureşti